ISTORIE

OLIVER JENS SCHMITT

Corneliu Zelea Codreanu
ASCENSIUNEA ȘI CĂDEREA „CĂPITANULUI“

HUMANITAS

ebook HUMANITAS

Oliver Jens Schmitt este profesor de istorie sud-est-europeană la Universitatea din Viena. Născut în Elveţia, la Basel, în 1973, a studiat bizantinistică, neoelenistică şi istorie est-europeană în oraşul natal, precum şi la Viena, Berlin şi München. Domeniile sale de interes şi cercetare cuprind fascismul în Europa de Est, cu accent pe România, societăţile urbane din estul Mediteranei în secolul al XIX-lea, societatea şi politica în Imperiul Otoman târziu, evoluţiile socio-culturale în spaţiul balcanic albanez, istoria imperiului maritim al Veneţiei şi istoria Balcanilor în Evul Mediu târziu. Din 2017, este preşedintele Secţiei filozofic-istorice a Academiei Austriece de Ştiinţe.

Printre titlurile sale, traduse în mai multe limbi, se numără: *Levantiner: Lebenswelten und Identitäten einer ethnokonfessionellen Gruppe im osmanischen Reich im „langen 19. Jahrhundert“* (2005 – *Levantinii: Universuri de viaţă şi identităţi ale unui grup etnoconfesional în Imperiul Otoman în „lungul secol al XIX-lea“*); *Kosovo: Kurze Geschichte einer zentralbalkanischen Landschaft* (2008 – *Kosovo: Scurtă istorie a unui ţinut central-balcanic*); *Skanderbeg: Der neue Alexander auf dem Balkan* (2009 – trad. rom. *Skanderbeg: Noul Alexandru din Balcani*, 2014); *Korčula sous la domination de Venise au XV e siècle* (2011 – *Korčula sub dominaţia veneţiană în secolul al XV-lea*); *Die Albaner: Eine Geschichte zwischen Orient und Okzident* (2012 – *Albanezii: O istorie între Orient şi Occident*).

Recenta sa biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu (*Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers*, 2016) apare în volumul de faţă într-o versiune mult lărgită şi îmbogăţită cu noi ilustraţii, pe care autorul o consideră ediţia definitivă a lucrării.

OLIVER JENS SCHMITT

Corneliu Zelea Codreanu
ASCENSIUNEA ȘI CĂDEREA „CĂPITANULUI“

În această carte au fost folosite imagini provenind din Arhiva C.N.S.A.S. (foto nr. 6, 10, 15, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 35), de la Arhivele Naţionale ale României (foto nr. 2, 11, 13, 18, 28, 30), precum şi de la Centrul de Studii şi Păstrare a Arhivelor Militare Istorice – Piteşti (foto nr. 4). Editura mulţumeşte celor trei instituţii pentru permisiunea de a reproduce materialele respective.

Redactor: Dan Flonta
Coperta: Ioana Nedelcu
Corector: Marieva Ionescu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Radu Dobreci, Carmen Petrescu

Oliver Jens Schmitt
Căpitan Codreanu: Aufstieg und Fall des rumänischen Faschistenführers
Copyright © Paul Zsolnay Verlag Wien 2016
All rights reserved.

Fotografia de pe copertă© ÖNB/Wien, OEGZ/P124

© HUMANITAS, 2018, pentru prezenta versiune românească (ediţia digitală)

ISBN: 978-973-50-6032-9 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

Cuprins

Corneliu Zelea Codreanu. Ascensiunea şi căderea „Căpitanului“
Introducere
1. Invocarea morţilor
2. Triumful în război şi teama de revoluţie
3. „Apostol“ într-o zonă de criză socială: tatăl
4. Teoria şi practica antisemitismului de provincie
5. O familie naţionalistă românească
6. Experienţa războiului
7. Întâlnirea cu oraşul: Iaşi
8. Activist printre muncitori
9. Conducător al studenţilor din „generaţia 1922“
10. Activist studenţesc al violenţei
11. Misionar antisemit în Germania
12. Liga apărării naţionale creştine
13. Pucist
14. Comunitatea deţinuţilor în extaz religios: văcăreştenii
15. Asasin
16. Achitarea, nunta, triumful
17. Idol
18. În Franţa
19. Conducător al legiunii Arhanghelul Mihail
20. Sectant
21. Marşul
22. Garda de Fier
23. Criza şi camarila
24. În parlament
25. Seducţia Bucureştiului
26. „Ieşiţi la lupta cea sfântă!“
27. „Şcoala de fanatism“
28. Generalul
29. Asasinarea premierului
30. Schismatic
31. Tatonarea unui nou început: totul pentru ţară
32. Un „Lourdes românesc“
33. „Coloana a cincea“

34. Comuna legionară
35. Apropiaţii
36. Munţii şi marea – axe spaţiale biografice
37. Fracţionism
38. Iconizarea
39. Misticul
40. Scriitorul politico-religios
41. Conducător al Legiunii şi al partidului
42. Violenţe şi ameninţări
43. Escaladarea conflictului: Căpitanul şi Regele
44. „Spre marea biruinţă legionară“
45. Lovitura de stat a Regelui
46. În pădurea de la Tâncăbeşti
Un cult efemer şi o tăcere îndelungată
Încercare de interpretare
Din atelierul istoricului – o postfaţă
Mulţumiri
Note
Bibliografie
Dramatis personae
Tabel cronologic

INTRODUCERE

PE PERETELE DIN SPATELE TRIBUNEI TRONA, ENORM, PORTRETUL CONDUCĂTORULUI MORT: chipul marcant al unui tânăr în semiprofil, cu părul puternic ondulat. La megafoanele din piaţă răsuna formula de jurământ. Jurnalul cinematografic arăta, printre blocuri moderne şi palate *belle époque*, zeci de mii de oameni în port popular şi cămăşi verzi, dame elegante şi ţărănci sfioase, reculegându-se în centrul Bucureştiului.[1] Era 6 octombrie 1940. Cu o lună înainte, generalul Ion Antonescu îl răsturnase de la putere pe regele Carol II. România Mare, după 1918 al optulea stat ca mărime în Europa, îşi pierduse o treime din teritoriu în urma dictatelor lui Hitler şi Stalin. Societatea românească era profund răvăşită, iar monarhul neiubit, de mulţi chiar urât, fugise cu mare greutate din ţară. Alături de Ion Antonescu, la tribună stătea Horia Sima, conducătorul Legiunii Arhanghelul Mihail şi succesorul bărbatului pe al cărui duh jura acum naţiunea. Ion Antonescu, îmbrăcat în cămaşa verde legionară, rostea legământul pentru a fi repetat de toţi, cerând mulţimii să jure „în duhul Căpitanului şi al Neamului“ că va face o ţară asemenea soarelui sfânt de pe cer.[2]

1. *Apoteoza lui Corneliu Zelea Codreanu. Ion Antonescu şi Horia Sima, capii Statului Naţional-Legionar, la marea manifestaţie de la Bucureşti din 6 octombrie 1940.*

Căpitanul era Corneliu Zelea Codreanu, charismaticul întemeietor şi

conducător al Legiunii, care, în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938, fusese „împuşcat“ în timp ce „fugea de sub escortă“ şi ai cărui adepţi mai importanţi, în jur de 250 de bărbaţi şi o femeie – printre care intelectuali de seamă –, fuseseră ucişi fără proces, aproape un an mai târziu, la ordinul lui Carol II. Prăbuşirea dictaturii regale a lui Carol II, care în deceniul precedent destabilizase sistematic partidele democratice, a adus la putere Legiunea, sub o conducere cu totul nouă. Horia Sima stătea la tribună lângă Ion Antonescu, noul conducător al Statului, elogiindu-l. Poporul român era pus să jure pe duhul unui mort. Formula de jurământ cuprindea făgăduinţa mântuirii legionare: o ţară mândră ca soarele sfânt de pe cer.

După jurământ au urmat săptămâni întregi de cult al mortului, sub o formă aproape unică în istoria europeană recentă. Codreanu era aşezat alături de Dumnezeu, ba chiar îndumnezeit el însuşi, iar aceasta într-o ţară cu o religiozitate tradiţională, credincioasă Bisericii. Propaganda suna astfel: „Căpitanul – Credinţa nemărginită în Dumnezeu Atotputernicul, în zidirea mâinilor lui – Neamul românesc –, în învierea, în destinul măreţ şi misiunea sfântă a Neamului Românesc Legionar. – Căpitanul – Dragoste nesfârşită faţă de întregul neam, iubindu-l ca nimeni altul. – Căpitanul – uriaşe puteri de jertfă dovedită neîntrerupt în tot cursul vieţii Sale încununate prin suprema-i jertfă. – Căpitanul – Mucenicul Neamului; viaţa Sa de neîntrerupte suferinţe, îndurate senin, dulce, împăcat, fără lacrimi, fără scrâşnet, fără geamăt, fără cârtire. – Căpitanul – marele martir al Neamului […]. Căpitanul – marele erou al Neamului: vitejie, curaj, avânt. […] Căpitanul – făt frumos al Neamului Românesc – frumuseţe neasemuită […]. Căpitanul – gura de aur a Neamului[3]; Marele Profet şi Evanghelist al căilor lui Dumnezeu, al aleselor virtuţi […]. Căpitanul – suprema înţelepciune a acestui Neam […]. Căpitanul – întruchiparea atotputerniciei voinţei Neamului Românesc. Căpitanul – icoana sufletului românesc. Căpitanul – Hristos al Neamului Românesc […]. Căpitanul a înviat Neamul Românesc. Căpitanul – Mântuitorul Neamului Românesc“[4].

Între septembrie 1940 şi ianuarie 1941, România s-a aflat, în mare parte, într-o stare de urgenţă spirituală. În noul guvern, o coabitare dificilă între armată şi Legiune, legionarii foloseau mijloacele de comunicare în masă, la care multă vreme nu avuseseră acces. Predicau în eter miniştri şi „vechi luptători“ ai mişcării legionare, dar şi tineri intelectuali dornici de afirmare, cum ar fi Emil Cioran, după 1945 filozof de talie europeană la Paris. Cioran proclama extatic: „Cu excepţia lui Iisus, nici un mort n-a fost mai prezent între vii“[5]. La 14 noiembrie 1940 a vorbit la radio Vasile

Iaşinschi, un farmacist din târgul bucovinean Rădăuţi, un tovarăş de drum al lui Codreanu, acum ministru al ocrotirilor sociale: România, spunea el, se afla pe calea unei revoluţii spirituale şi morale totale, care se sprijinea pe conştiinţa că totul porneşte de la Căpitan. Pronia cerească făcuse ca un drum de veacuri să se încheie, iar acum să înceapă o nouă eră, ce avea să marcheze întregul viitor al românilor. Codreanu era o piatră de hotar, o spadă strălucitoare scoasă din teacă, separând două lumi: pe cea dintâi, barbară, o nimicise, iar pe cealaltă o crea. Iaşinschi zugrăvea criza de după 1918 în culori întunecate, acuzând lipsa unităţii, infiltrarea unor elemente străine (un cuvânt de cod pentru evrei) în economie, decăderea elitelor, materialismul. Acum însă, Legiunea va face ca Duhul să biruie asupra puterilor satanice. Credinţa îl învinsese pe Mamona, triumfaseră iubirea, spiritul de sacrificiu şi duhul sărăciei.[6] Trei zile mai târziu, la 17 noiembrie 1940, românii au auzit glasul lui Ilie Gârneaţă, cofondator al Legiunii în anul 1927, care-l elogia pe Codreanu drept alesul neamului: cu lacrimi de bucurie, declara el, duhul curat al poporului văzuse în Căpitan bărbatul ce răspundea la speranţele de eliberare şi mântuire. O întreagă generaţie se strânsese în jurul celui ai cărui ochi au privit, peste zorii dimineţii, în adâncul timpului. „Căpitanul s-a arătat de la început ca un trimis providenţial. Pentru cei chinuiţi şi îndureraţi de durerile Neamului şi cari în mod sincer căutau mijlocul de izbăvire, era uşor să recunoască în spiritul, în făptura şi în fanatismul credinţei Căpitanului pe cel predestinat să poarte steagul mântuirei Neamului Românesc. În chipul cioplit parcă din duritäţi de cremene, cu încruntări şi asprimi de viscole, era o concentrare supremă de o energie strivitoare. Toată tinereţea generaţiei noastre îşi adunase în figura lui tot ce avea mai blând, mai bărbătesc, mai autoritar, mai mândru, mai demn şi mai frumos. Ochii lui, aprinşi de nelinişti istorice, priveau întotdeauna peste zări în străfundurile vremii. Privirile Căpitanului te făceau să crezi că este absent din realitatea prezentă, că spiritul lui ascultă cine ştie pe unde poruncile de temelie ale voevozilor descălicători.“ Codreanu, spunea mai departe Gârneaţă, fusese hărăzit ca, prin figura sa, să devină o icoană a desăvârşirii: „Statura aceea însă, care crescuse parcă din foşnetul brazilor şi din vârfuri de munţi, înfiptă ca o săgeată între noi, mărturisea cea mai covârşitoare prezenţă peste clipele şi vuietul ce ne stăpânea. Căpitanul avea făptura unică a celui menit să întruchipeze în el icoana desavârşirei. Niciodată un om nu a putut să arate, ca el, mai multă milă, mai multă bunătate şi blândeţe pentru semenii săi, pentru cei mici şi neputincioşi, precum niciodată un suflet nu a putut împărţi atâta dragoste

cât a risipit Căpitanul pentru toate inimile care îl înţelegeau. Era o fântână din care împărţea bucuros comorile sale oricui se apropia de el cu cuget curat. Dar alături de aceste evanghelice însuşiri, vibrau tărit[7] de necuprins şi se zbuciumau ca valurile mari adâncurile sufletului său, în care Neamul îşi trăia durerile şi drama nefericirei sale.“ Gârneaţă schiţa viaţa unui om care, în toamna anului 1919, îşi părăsise orăşelul natal Huşi şi plecase la studii în centrul universitar Iaşi, unde a găsit însă doar bolşevici şi „galiţieni“ (alt cuvânt de cod pentru evrei) care voiau să arunce ţara în revoluţie. Atunci, împreună cu camarazii săi, a depus un jurământ în pădurea Dobrina, sub lumina cerească, ce l-ar fi destinat mântuirii neamului românesc. Asemenea unui arhanghel, a înfruntat duşmanul şi, iată, fiara a dat înapoi din faţa celui plin de darul lui Dumnezeu. Ca lider al studenţilor, a triumfat la congrese şi în lupte de stradă. A făcut să se ridice o întreagă generaţie de studenţi, care l-a urmat cu credinţă pe acest bărbat al Providenţei. „Era un mare inspirat, dar şi un cunoscător perfect al realităţilor. Viziunile lui deveneau certitudine. Niciodată nu a început ceva fără să aibă siguranţa biruinţei. Credea în misiunea lui“, după cum şi ai săi credeau în el. „Venea parcă din legendă, din mituri şi din istoria marilor căpitani. Nu l-au înfricoşat chinurile; nici moartea nu l-a înspăimântat. Le-a primit pe toate senin şi dârz, dar convins că prin el s-a rostit cuvântul de izbăvire al Neamului“.[8] Vechiul tovarăş de drum al lui Codreanu, profesorul de sociologie cernăuţean Traian Brăileanu, scria despre Codreanu folosind pronumele personal „El“ scris cu majusculă – o grafie altminteri rezervată doar lui Dumnezeu.

Aceşti vorbitori se considerau tovarăşi de arme ai fasciştilor italieni şi ai naţional-socialiştilor germani, iar noţiunile pe care le foloseau, cum ar fi pronie şi misiune, ne par familiare. Şi totuşi, în contextul românesc, ele vădesc o altă dimensiune, căci nu era vorba de simple piese de recuzită religioasă, pentru a atinge nervul ideologic al unei societăţi puternic marcate de creştinism. Era vorba de o ideologie care nu avea în centru rasa, ci religia, şi care făgăduia nu doar o viaţă mai bună pe Pământ, ci însăşi transcendenţa, şi anume mai puţin pentru individ, cât pentru întregul popor român. Limbajul creştin este utilizat cu toată seriozitatea, chiar şi atunci când ar putea părea blasfemic, de pildă când Iaşinschi socoate că „totul“ porneşte de la Codreanu. Nici icoana nu este o metaforă pentru o mişcare ce a început cu venerarea mistică a unei imagini pictate a Arhanghelului Mihail.

Corneliu Zelea Codreanu, ridicat la rangul apostolilor, ba chiar în

apropierea lui Hristos, se înscrie în rândul marilor conducători charismatici cu ideologii extremiste din Europa interbelică. Astăzi, în afara României, este aproape uitat cu totul; în România este venerat de câţiva nostalgici neofascişti, însă cea mai mare parte a societăţii îl priveşte reprobator şi fără a şti multe despre el. Rareori căderea de la o glorificare cvasidivină, de la apoteoză, de la invocarea domniei unui mort asupra unei societăţi europene de secol XX şi, apoi, căderea în uitare şi interdicţia de a fi amintit au fost atât de impresionante ca în cazul conducătorului Legiunii Arhanghelul Mihail.

În 20–21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un război civil între legionarii lui Horia Sima şi armată. Antonescu, sprijinit de Hitler, a învins. Legiunea a fost silită să se retragă în clandestinitate sau în străinătate; până la mijlocul verii lui 1944, Sima şi adepţii săi au rămas internaţi la Buchenwald. După beţia mistică a victoriei din toamna lui 1940, a urmat căderea într-un abis fără fund.

În câteva luni, legionarii s-au discreditat complet în ochii acelor oameni care le juraseră credinţă la 6 octombrie. Îmbogăţirea prin „românizarea“ averilor evreieşti, asasinarea adversarilor politici, corupţia, tirania, abuzul în serviciu şi violenţa, dar şi creşterea tendinţelor sociale revoluţionare împotriva vechilor elite burgheze au destabilizat România. În timpul luptelor din 20–21 ianuarie 1941 s-a ajuns la un pogrom împotriva populaţiei evreieşti.[9] În câteva luni, n-a mai rămas nimic din făgăduinţa unei ţări „mândre ca soarele de pe cer“. De la sfârşitul lunii august 1944, România a fost invadată de Armata Roşie. Până la sfârşitul lui 1947, comuniştii au preluat puterea în întregime şi au instaurat o dictatură. Mişcarea legionară, antisemită şi antibolşevică, era, pentru PCR, măcar din punct de vedere retoric, principalul duşman ideologic. Codreanu a devenit o figură ignorată. Dacă deja Carol II pusese să fie distruse în masă înregistrările cu vocea lui Codreanu şi scrierile legionare, acum devenise şi mai periculos să deţii obiecte legionare. Represiunea explică însă doar în parte uitarea.

O biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu trebuie să explice cum se face că fiul unui profesor de germană din partea răsăriteană a României, crescut la graniţa cu Imperiul Ţarist, a reuşit, ca nici un alt conducător politic de dinainte sau de după el, să mobilizeze societatea românească de la ţărani până la boieri şi de la studenţi până la muncitori, dar şi să polarizeze societatea prin misionarismul lui charismatic, prin „credinţa legionară“, prin făgăduinţa nu doar a unei bunăstări pământeşti, ci a unui

Om Nou care trebuia să dobândească, dincolo de o „pâine mai albă“ şi un „pat mai moale“, „mântuirea“ şi „învierea“, şi asta nu în chip metaforic, ci ca promisiune concretă în sensul tradiţiei creştine, care îmbrăţişa nu numai individul, ci comunitatea credincioşilor ca întreg. Codreanu şi societatea care i-a primit cu pioşenie misionarismul charismatic ori l-a respins hotărât sau chiar l-a dispreţuit se află astfel în centrul unei biografii care îşi propune să lege laolaltă oameni, locuri şi idei.

1. INVOCAREA MORŢILOR

MĂNĂSTIREA PUTNA DIN BUCOVINA ESTE UN LOC PUTERNIC ÎNCĂRCAT de simbolism pentru istoria României. Aici este înmormântat Ştefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504), învingător vremelnic asupra otomanilor şi polonezilor, care avea o faimă de sfânt. La sfârşitul secolului al XIX-lea, intelectualii români au adoptat evlavia populară faţă de voievod şi au creat un cult în jurul lui.[1] În 1775, Bucovina, cu tot cu mănăstirea Putna, fusese anexată de Austria. La prăbuşirea monarhiei austro-ungare, în toamna anului 1918, activiştii naţionalişti români au alipit acest ţinut României. Faptul că Bucovina a revenit la trupul ţării şi, odată cu ea, şi osemintele voievodului Ştefan a fost sărbătorit printr-un act festiv. La mănăstirea aflată între pitoreşti dealuri împădurite au venit reprezentanţii elitei politice şi culturale. Lor le-a vorbit un profesor de liceu din Huşi – o localitate de provincie –, ofiţer decorat pe front, de mai multe ori ales deputat în Parlament şi propagandist antisemit cunoscut în toată ţara: Ion Zelea Codreanu, tatăl întemeietorului de mai târziu al Legiunii Arhanghelul Mihail.

Faptul că biografiile încep cu clarificarea trecutului familiei nu este neobişnuit. În cazul nostru însă, este vorba de mai mult decât atât, şi anume de teza că nici un alt lider charismatic din Europa interbelică (cu excepţia întemeietorului mişcării fasciste spaniole a Falangei, José Antonio Primo de Rivera, fiul unui dictator) n-a fost atât de puternic marcat de tatăl său, atât de mult ajutat şi însoţit de familie cum a fost Corneliu Zelea Codreanu. Ce spunea şi făcea fiul venea de la tată şi era susţinut de mamă şi, mai ales, de fraţi şi surori. În timp ce Hitler şi Stalin se prezentau în public ca fiind desprinşi de legăturile familiale tradiţionale, Codreanu tatăl şi fiul plecau în campanie electorală, o soră făcea propagandă în satele din nordul României, iar fraţii luau parte, ca propagandişti, la răspândirea învăţăturii

mântuitoare a întâiului născut al familiei.

Fascismul românesc este o poveste de familie – povestea unor familii propriu-zise, ca aceea a lui Codreanu, care se extindeau potrivit modelelor tradiţionale de căsătorie şi năşie, a familiei imaginare născute în „Frăţiile de Cruce“ ale şcolarilor, precum şi a „familiei legionare“, ca idee şi ca practică socială trăită de nucleul dur. Ceea ce au trăit copiii lui Ion Zelea Codreanu şi zeci de mii dintre adepţii lor în perioada interbelică, în avânt entuziast spre o nouă epocă şi spre „Omul Nou“, şi ceea ce au promovat ei ca proiect al generaţiei lor a fost pregătit de generaţia dinaintea lor şi, ca şi alte fenomene comparabile din Europa interbelică, mişcarea legionară din România a apărut ca protest al „generaţiei pierdute de la 1914“, al acelor tineri care nu trăiseră războiul în calitate de combatanţi şi de aceea se simţeau privaţi de experienţele unificatoare de pe front. Dar Corneliu Codreanu nu celebra un exclusivism al unei generaţii, ci, dimpotrivă, cinstea bărbaţii cu „părul alb“ ca „tablou […] înălţător“, cot la cot cu tinerii.[2] În spectrul extremei drepte, efectele mişcării depăşeau generaţiile, şi unul dintre lucrurile care caracterizează fascismul românesc este tocmai implicarea a numeroşi oameni în vârstă, adesea din pături înalte ale societăţii. În cazul familiei Codreanu, tatăl şi mama i-au supravieţuit fiului charismatic, iar tatăl s-a considerat, până la moartea sa în 1941, ca „locţiitor al Căpitanului pe pământ“[3].

Să ascultăm acum ce a spus Ion Zelea Codreanu la Putna.[4] Cuvântarea lui este o invocare a morţilor unică în felul ei. A început cu rememorarea unei bătălii din războiul mondial abia încheiat: pe 7 octombrie 1916, trupele Puterilor Centrale ameninţau să străpungă defensiva românească în trecătoarea Oituz din Carpaţi. Ploua cu şrapnele, obuze şi ghiulele ce măturau copacii, dar ostaşii români au prins deodată curaj, intonând cântecul de luptă al lui Ştefan cel Mare: „Hai, fraţi, hai, fraţi, la năvală daţi, la năvală daţi, crucea s-apăraţi!“ Când Codreanu a preamărit izbânda asupra suferinţei lungi de veacuri, au izbucnit ovaţii. Codreanu i-a amintit apoi pe Horea, conducătorul ardelean al ţăranilor, tras pe roată în 1785, şi pe Avram Iancu, „crăişorul munţilor“ originar din Munţii Apuseni, erou al Revoluţiei din 1848 şi luptător împotriva Ungariei naţionaliste a perioadei habsburgice târzii. „Am biruit, pentru că sufletul nostru a fost înviorat de duhul marelui Arhanghel a căruia ţărână se odihneşte în acest mormânt! […] Am biruit noi, dar mai mult au biruit strămoşii prin noi, şi înaintea tuturora a biruit Ştefan cel Mare şi Sfânt!“ Acum sosise ceasul eliberării, iar steagurile româneşti fluturau deasupra vechilor cetăţi ale lui Ştefan. Şi

apoi Codreanu a conjurat întregul panteon al eroilor români din mormintele lor: pe Decebal, regele dacilor, pe apărătorii capitalei Sarmizegetusa, care căzuse sub asediul romanilor, pe ostaşii lui Ştefan din numeroasele lui bătălii, pe soldaţii români care, la 1877, s-au grăbit să le sară în ajutor ruşilor aflaţi la ananghie în Munţii Balcani, unde luptau împotriva otomanilor, pe cei căzuţi în luptele de apărare din Primul Război Mondial, la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti. Apoi, inspirându-se din versurile poetului naţional Mihai Eminescu, i-a făcut pe morţi să învie în clipa izbânzii: „Sculaţi, voi toţi cari aţi fost schingiuiţi şi omorâţi de osebiţi călăi ai neamului nostru, sculaţi, căci e ceas de mare bucurie! Sculaţi să îngenuncheaţi împreună cu cei de astăzi la mormântul Sfântului Ştefan şi scoală şi Tu din mormânt, Ştefane, Măria-Ta!“ Oamenii din public, adânc emoţionaţi, au izbucnit în lacrimi, iar Codreanu s-a adresat voievodului mort şi înviat: „Priveşte-l pe norodul Tău viu şi norodul de umbre al Neamului Tău!“

2. *Tatăl: Ion Zelea Codreanu în uniformă de ofiţer.*

Discursul lui Ion Zelea Codreanu nu ilustra nimic altceva decât crezul naţionalismului românesc. Neamul era obştea celor morţi, a celor vii şi a celor ce vor veni. Glia strămoşească era veriga de legătură, din ţărână şi sânge, între toate aceste generaţii. Fiul lui avea să propovăduiască exact această mistică. Codreanu era adânc convins că aparţinea unui popor căruia invadatorii şi ocupanţii străini îi făcuseră cele mai grele nedreptăţi de-a lungul veacurilor. Fiul său Corneliu împărtăşea acest simţământ de a fi desconsiderat, de a trebui să lupte împotriva nedreptăţii, de a fi constrâns la apărare – ideea obsesivă de a fi victimă şi de a fi supus ameninţării. Ca reacţie, trebuia să se ridice un nou tip de român în locul ţăranului răbdător – românul războinic. Sabia de foc a Arhanghelului Mihail, în care credeau legionarii, sclipea deja în cuvântarea lui Ion Zelea Codreanu de la Putna. România intrase în război în 1916 şi în scurtă vreme fusese copleşită de Austro-Ungaria, Germania şi Bulgaria, aşa încât armata se retrăsese în Moldova. La începutul lui 1918, ţara încheiase o pace umilitoare, însă doar câteva luni mai târziu dobândise de la Austro-Ungaria Ardealul, Banatul şi Bucovina, iar de la Imperiul Ţarist Basarabia, astfel împlinindu-se cele mai îndrăzneţe visuri ale naţionaliştilor români. Acesta era fundalul cuvântării lui Codreanu, străbătută de la un cap la altul de mistică istorică, şi acesta era şi motivul pentru care ascultătorii săi se arătaseră atât de emoţionaţi.

2. TRIUMFUL ÎN RĂZBOI ŞI TEAMA DE REVOLUŢIE

ROMÂNIA NU ERA SINGURUL STAT ÎNVINGĂTOR ÎN CARE, DUPĂ 1918, sentimentul triumfului era amestecat cu temeri şi frustrări. În Italia, ideea de „victorie ştirbită“ şi gravele tulburări sociale au dus la rapida venire la putere a fascismului.[1] În România, situaţia nu era foarte diferită: câştigurile teritoriale erau atât de ample, încât ţara adineaori prăbuşită la pământ ieşise din războiul mondial ca unul dintre cei mai mari învingători. Însă „România Mare“ rezultată din alipirea provinciilor austro-ungare şi ruseşti se afla într-o zonă extrem de instabilă. Noul răsărit abia încorporat, Basarabia, fusese cuprins de revoluţiile ruseşti încă din februarie 1917. În Ungaria ajunseseră la putere revoluţionarii bolşevici, iar în Bulgaria, agrarienii socialişti radicali. În tânăra Uniune Sovietică, la porţile noului regat al „României Mari“, făcea ravagii războiul civil între „roşii“ şi „albi“. Înainte de toate însă, prăbuşirea imperiilor venise atât de neaşteptat, încât elitele politice şi administrative ale României erau suprasolicitate: trebuiau să asigure noile provincii prin forţă militară, să obţină recunoaşterea internaţională a graniţelor la Conferinţa de Pace de la Paris şi, în acelaşi timp, să prevină tulburările revoluţionare ce ameninţau să izbucnească chiar înăuntrul graniţelor.

În interior, înfrângerea zdrobitoare din 1916 silise regele şi elitele la mari concesii faţă de ţăranii fără drepturi politice şi fără putere economică: dacă nu li s-ar fi oferit perspectiva unei reforme agrare care să limiteze radical marea proprietate funciară şi dreptul de vot universal, ostaşii români, în majoritate covârşitoare ţărani, ar fi depus armele sau, urmând chemarea bolşevismului din Basarabia, s-ar fi ridicat împotriva regelui şi elitelor. Odată cu dreptul de vot universal, s-a prăbuşit sistemul oligarhic din două partide – conservatorii şi liberalii –, existent de la unirea Ţării

Româneşti cu Moldova, din care rezultaseră Principatele Unite (1859): partidul marilor moşieri, conservatorii, îşi exercita influenţa doar datorită votului cenzitar, iar odată cu introducerea votului universal a fost măturat din cale. Din perioada de dinaintea războiului a supravieţuit o singură formaţiune mare, reprezentată în Parlament: Partidul Liberal. Acest partid prezenta trăsături dinastice, dat fiind că familia Brătianu era aproape atotputernică, iar după 1918 a construit, într-un mod autoritar, România Mare. Restul sistemului de partide abia se forma. Pe de o parte erau susţinătorii generalului Averescu, care, la începutul anilor 1920, cunoscuse o ascensiune şi o cădere la fel de vertiginoase; pe de altă parte, ţărăniştii sub conducerea învăţătorului Ion Mihalache, cu centrul de greutate în sudul României; în al treilea rând, exista Partidul Naţional Român din Transilvania, care, până în 1918, reprezentase toate păturile sociale româneşti împotriva politicii naţionaliste a guvernului de la Budapesta; în al patrulea rând, o tabără naţionalist-antisemită de dreapta, mereu instabilă; în al cincilea rând, un spectru de stânga, politic de mică importanţă, alcătuit din social-democraţi şi comunişti, aceştia din urmă fiind curând interzişi din cauza activităţii subversive. În 1926, Partidul Ţărănesc şi Partidul Naţional Român au fuzionat, rezultând Partidul Naţional-Ţărănesc, a doua mare formaţiune democratică după Partidul Liberal. Dat fiind că diferitele partide şi fracţiuni erau întru totul orientate spre conducătorii lor, iar monarhul, mai ales în anii 1930, a intervenit puternic în activitatea internă a partidelor, în perioada interbelică nu s-a format nici o constelaţie stabilă, de durată.[2]

După 1918, noua Românie Mare era străbătută de multiple falii tectonice[3]: dacă mai înainte ţara era relativ omogenă din punct de vedere etnic, acum, pe o suprafaţă dublată, existau aproape 30 % minorităţi etnice – maghiari, germani, bulgari, ucraineni, ruşi, turci, precum şi evrei (care vorbeau idiş, maghiară, germană, rusă sau română) –, dintre care multe avuseseră, datorită tradiţiilor imperiale seculare, un statut politic şi social mai înalt decât românii, iar acum se împăcau greu sau deloc cu rolul lor de minoritate, în timp ce complexele de inferioritate şi nesiguranţa în privinţa întrebării dacă România va rezista într-adevăr ca stat urmaş al unor mari imperii aprindea naţionalismul românesc. Falii existau însă şi între românii din Vechiul Regat (Ţara Românească şi Moldova) şi cei din regiunile influenţate de habsburgi (Ardealul, Banatul, Bucovina) şi de ruşi (Basarabia). Apartenenţa la un grup lingvistic nu poate face să dispară peste noapte amprente culturale şi apartenenţe politice vechi de secole. Şi

astfel, pe lângă problema minorităţilor, regionalismul printre români era un fenomen pe care oameni ca Ion Zelea Codreanu îl vedeau drept o ameninţare gravă la adresa neamului românesc. Dar şi valutele şi transporturile trebuiau sincronizate în noul stat, ca şi învăţământul şi, în general, modul de a concepe statul, administraţia şi viaţa parlamentară. Aceste falii prezente în marele stat, pe care în 1914 nici un politician român serios nu le-ar fi crezut posibile, erau atât de adânci şi vizibile, încât elitele României Mari trebuiau să facă tot ce se putea pentru a le combate şi a le înlătura în cele din urmă.

Momentul triumfului ideii naţionale româneşti a coincis cu mari temeri de revoluţie şi cu o pronunţată instabilitate politică pe plan intern şi extern. Existau destule bătăi de cap: vecini revizionişti precum Ungaria, care în 1920, la Tratatul de la Trianon, acceptase noile graniţe doar de nevoie şi cu rezerve; Uniunea Sovietică, ai cărei conducători n-au acceptat niciodată în mod oficial pierderea Basarabiei şi nici n-au recunoscut graniţa răsăriteană a României; Bulgaria, care a trimis luptători de gherilă în Dobrogea; agitatori comunişti şi socialişti, care până în 1920 au pus la cale valuri de greve şi, în colaborare cu bolşevicii sovietici, au întreprins chiar un atac asupra parlamentarilor români; o gravă criză economică în anii imediat următori războiului; reforma agrară realizată tărăgănat. Cei ajunşi în fruntea României Mari aveau motive serioase de îngrijorare. Apariţia unei extreme drepte naţionaliste trebuie văzută pe fundalul acestui contrast puternic între diferite stări de spirit, al unei atmosfere sociale neobişnuit de încărcate emoţional, în care ascensiunea socio-politică şi naţională către o societate modernă a maselor se ciocnea cu o pronunţată frică de pierdere.[4]

Elitele politice au reacţionat preponderent prin represiune şi prin formarea şi dezvoltarea unui aparat de securitate care deseori a acţionat violent şi împotriva unor cetăţeni nevinovaţi. Cea mai impresionantă era însă eficienţa serviciului secret al Siguranţei, care pătrundea mereu mai adânc în vasele capilare ale societăţii şi care, combătând pericole reale sau închipuite, întărea şi mai mult teama de dezintegrare din interior şi de duşmanii din exterior. Serviciile de informaţii alcătuiau liste tot mai lungi cu duşmani ai statului: extremiştii de stânga şi cei (mai puţin temuţi) de dreapta, minorităţi etnice, dar şi religioase, fiindcă România Mare devenise nu doar multietnică, ci şi multireligioasă. Deja înainte de 1914 trăiau în ţară numeroşi evrei, iar în Dobrogea şi musulmani. După 1918 însă, au apărut dintr-odată două mari biserici româneşti în ţară, anume, pe lângă Biserica Ortodoxă bine înrădăcinată, şi cea Unită, adică acea parte a ortodoxiei care,

în 1698–1701, în Ardeal şi, mai târziu, în Banat, s-a supus Papei prin unirea cu Roma. Uniţii, cum li se spunea, contribuiseră în mare măsură la formarea sentimentului naţional românesc la vest de Carpaţi, începând cu secolul al XVIII-lea. Pentru ortodocşi, erau schismatici deviaţionişti, însă ei înşişi se vedeau drept stegari intelectuali ai neamului. Constituţia din 1923 le recunoştea pe ambele ca biserici naţionale, dar dădea întâietate Bisericii Ortodoxe.[5] La acestea se mai adăugau, după 1918, puternicele comunităţi protestante (luterane şi reformate), precum şi Biserica Romano-Catolică. Biserica ortodoxă rusificată din Basarabia, în schimb, trebuia mai întâi românizată. Cât priveşte bisericile neoprotestante, cum ar fi adventiştii şi baptiştii, care proliferau mai ales în est, acestea erau considerate subversive.

Rupturile declanşate de anul 1918 sunt relevate de un fenomen ce dezvăluie structurile de profunzime ale României Mari. Pentru a-şi sublinia apartenenţa la Occident, România a trecut de la calendarul iulian la cel gregorian. Această trecere, plănuită de elite ca un act administrativ simbolic, a fost receptată de ţăranii din răsărit, din Basarabia şi Moldova, drept un atac satanic împotriva mântuirii sufletelor lor. Datele sărbătorilor s-au schimbat, iar acea ţărănime slab alfabetizată, care trăia într-un univers temporal tradiţional şi căreia autorităţile nu îi explicaseră înţelesul noului calendar, s-a împotrivit aşa cum o făceau ţăranii din perioada premodernă: neorganizat, spontan, fără şanse împotriva organelor statului; armata, jandarmeria şi poliţia secretă i-au persecutat pe „stilişti“ (adepţii vechiului stil calendaristic), care la jumătatea anilor 1930 numărau un milion de oameni, adică a treisprezecea parte din populaţia de etnie română.

Elitele României Mari erau marcate de fobii, se vedeau ameninţate din toate părţile şi cunoşteau un singur limbaj, cel al forţei statului, şi un singur model de organizare statală, cel al centralismului francez, care trebuia să aducă şi să ţină laolaltă o ţară eterogenă, cu sau fără voia ei. De aceea, în perioada interbelică, aproape fiecare guvern a făcut apel la legea marţială: la graniţa cu Uniunea Sovietică, în Basarabia, ea era aproape permanentă, dar şi în alte părţi ale ţării era instituită pentru manipularea alegerilor. Între 1918 şi 1938, presa liberă şi alegerile libere s-au dezvoltat în România doar incipient.[6] Din perioada de dinainte de 1914 s-a preluat sistemul prin care regele numea înainte de alegeri guvernul care organiza alegerile şi care, folosind aparatul de stat, le şi câştiga. Regele, care provenea din dinastia Hohenzollernilor catolici din sudul Germaniei, întronată încă din 1866, era, ce-i drept, un monarh constituţional, însă poziţia lui era puternică, iar un

monarh conştient de puterea sa, după cum avea să arate Carol II, putea scoate constituţia din ţâţâni. La alegerile din România se aplica sistemul „primei majoritare“ – un adaos de jumătate din mandate pentru partidul cel mai puternic.[7] În spatele acestui sistem se ascundea şi intenţia ca, sub ochii îngăduitori ai prefecţilor, jandarmilor şi serviciilor secrete, guvernul să poată falsifica alegerile, să-i intimideze pe alegători, să-i ţină pe candidaţii opoziţiei departe de viaţa parlamentară, de pildă prin decretarea unor zone de carantină în regiunile rurale. În provincie, alegerile însemnau întotdeauna o manifestare a forţei: jandarmi cu bastoane, bătăuşi plătiţi de marile partide, ţuică împărţită gratuit maselor de alegători ţărani, fără experienţă democratică.

În această atmosferă de violenţă structurală din partea statului şi a sistemului social şi de violenţă fizică făţişă provocată de bande de bătăuşi şi de răzmeriţe ţărăneşti s-au afirmat în societate Ion Zelea Codreanu şi familia sa, în anii premergători războiului.

3. „APOSTOL“ ÎNTR-O ZONĂ DE CRIZĂ SOCIALĂ: TATĂL

LA JUMĂTATEA ANILOR 1930, CÂND FIUL SĂU DEVENISE ICOANA naţionalismului românesc, simbol venerat cu entuziasm de două generaţii de studenţi, ţărani, boieri şi muncitori radicalizaţi, Ion Zelea Codreanu a publicat o scurtă autobiografie: *Crâmpeie de amintiri. Cum am ajuns la credinţa fanatică în puterea de propagandă a cărţii* (1936).[1] Codreanu creiona viaţa unui luptător romantic pentru libertatea neamului românesc. Crescut în Bucovina austriacă, visase deja de copil la o Românie mare şi neatârnată. Citise despre conducătorii mişcărilor din Ardeal – Horea şi Avram Iancu. În casa părintească răsunau cântece despre Ştefan cel Mare şi despre biruinţa românilor în Balcani (1877), iar Ion îi cinstea pe haiduci, aceşti Robin Hood ai României. Ajungând la liceul din Suceava, i-a perceput pe profesori ca fiind slabi şi lipsiţi de aspiraţii naţionale. Prin urmare, a făcut propagandă printre colegii de şcoală, iar noaptea s-au adunat la ruinele vechii cetăţi a lui Ştefan cel Mare şi au făgăduit că vor clădi, cu arma în mână, un viitor mai bun.

Considerând că n-are nici un viitor sub stăpânire austriacă, Ion Zelea Codreanu a trecut, în întunericul nopţii, graniţa în România. Privind luminile Sucevei, a jurat să nu mai treacă „graniţa blestemată“ decât cu sabia în mână. La Iaşi, vechea capitală a Moldovei, de care Bucovina aparţinuse până în 1775, a fost primit prietenos de profesorii de vază ai universităţii. Numele pe care le aminteşte sunt importante pentru istoria economică şi politică a României: Alexandru D. Xenopol (1847–1920), pe atunci rector al universităţii, istoric (*Istoria românilor din Dacia Traiană*, 1888–1893) şi susţinător al tezei potrivit căreia românii se trăgeau din romanii care, sub împăratul Traian, cuceriseră Dacia între 101 şi 106 d.Hr.; Ion Găvănescu (1859–1949), unul dintre întemeietorii ştiinţei pedagogice

în România, şi Alexandru Constantin Cuza (1857–1947), deţinătorul catedrei de economie politică – ambii reprezentanţi de frunte ai antisemitismului universitar radical. Ei aveau să-i însoţească vreme de câteva decenii pe Ion Zelea Codreanu şi pe fiul său Corneliu.

Ion Zelea Codreanu a devenit îndată activ politic în universitate, ca preşedinte al Comitetului Naţional Studenţesc, vicepreşedinte al societăţii „Solidaritatea“ şi delegat al studenţilor în Comitetul Ligii Culturale. Curând însă, activitatea în aceste asociaţii naţionalist-iredentiste nu i-a mai fost de ajuns: a pus la cale contrabanda cu scrieri de propagandă naţionalistă românească în Bucovina austriacă. Căci – scrie el – a simţit instinctiv că soarta neamului românesc se va împlini curând. Ca şi fiul său Corneliu după 1918, Ion Zelea Codreanu şi-a început drumul politic la universitate, iar unii dintre profesorii săi i-au fost dascăli şi fiului său.[2]

Când a ieşit de pe băncile universităţii, a fost numit profesor suplinitor la liceul (pe atunci „gimnaziul“) din Huşi. Localitatea, ce-şi datorează numele refugiaţilor husiţi din Boemia Evului Mediu târziu[3], se afla la doar câţiva kilometri de Prut, râul de la graniţa cu Imperiul Ţarist, fiind o mică reşedinţă de judeţ cu o importantă populaţie evreiască, lucru obişnuit pe atunci în Moldova. Ca şi Bucovina, teritoriul de la est de Prut şi până la Nistru ţinuse odinioară de principatul Moldovei. În 1812 însă, Rusia anexase ţinutul dintre Prut şi Nistru, încorporând această regiune, denumită de acum înainte Basarabia, noii Rusii (laolaltă cu sudul Ucrainei) şi colonizând-o cu bulgari, germani, elveţieni şi multe alte naţionalităţi. Ion Zelea Codreanu privea peste graniţa închisă şi simţea o ură neîmpăcată – după cum scrie el – faţă de ruşi şi faţă de slavi în general. El exprima astfel viziunea românească asupra regiunilor răpite în 1775 şi 1812 din vechiul principat al Moldovei. În Bucovina habsburgică imigraseră tot mai mulţi polonezi, evrei şi mai ales ucraineni. Însă monarhia habsburgică nu aplica vreo politică de asimilare, spre deosebire de Rusia: în decurs de un secol, aceasta din urmă rusificase pe scară largă boierimea moldovenească şi Biserica Ortodoxă din Basarabia.[4] Când a ajuns Codreanu la Huşi, dincolo de Prut nu exista, spre deosebire de Bucovina, vreo mişcare naţionalistă românească. De altfel, făcând o comparaţie între cele două imperii, Codreanu recunoştea că Austria, spre deosebire de Rusia, îngăduia limba română în şcoala primară şi gimnazială, precum şi în bisericile ortodoxe. Basarabia, dimpotrivă, era „ca un mormânt care închide o taină“, mai departe ca Africa sau ca America. La fel ca atunci când privea spre Bucovina, el a început să reflecteze cum s-ar putea infiltra în această ţară

pierdută.

Şi într-adevăr, sub un pretext oarecare, a izbutit să treacă graniţa în Rusia şi a călătorit cu sania până în orăşelul de provincie Bălţi, unde a luat legătura cu activiştii naţionalişti români. Întorcându-se în România, Codreanu îşi făcuse multe planuri: căsătorii peste graniţă, burse pentru formarea în România, înlesnirea călătoriilor peste hotare, exportarea clandestină de propagandă şi beletristică românească interzisă în Rusia. S-a dus la Iaşi, la profesorii cu care era prieten, Cuza şi Găvănescu, precum şi la medicul Corneliu Şumuleanu (1869–1937, mai târziu legionar de frunte) şi la episcopul Huşilor, Nicodim Munteanu (1864– 1948, mai târziu stareţ al mănăstirii Neamţ, de orientare legionară, iar între 1939 şi 1948 patriarh al Bisericii Ortodoxe Române). A organizat conferinţe şi baluri în scopul strângerii de fonduri pentru „fraţii gemeni“ de dincolo de Prut. Astfel, a stabilit legături cu acei politicieni basarabeni care aveau să realizeze în 1918 unirea teritoriului cu România şi să ocupe apoi o poziţie de frunte în România Mare: Pan Halippa (1883–1979) şi Ion Pelivan (1876–1954).

Amintirile lui Ion Zelea Codreanu sunt pline de lacune, urmând doar un fir al vieţii sale politice – iredentismul său pătimaş, visul unirii tuturor românilor. Numai unele aluzii îi arată obsesia propriu-zisă: „infiltrarea cu elemente străine“ a României ca urmare a imigrării evreilor aşkenazi din Rusia în secolul al XIX-lea, cu predilecţie în Moldova. De asemenea, Codreanu trece peste socializarea sa politică, fiindcă în 1936, când a scris această broşură, el şi fiul său rupseseră de mult relaţiile cu adevăraţii mentori ai antisemitismului politic din România antebelică, anume A.C. Cuza şi Nicolae Iorga (1871–1940). În timp ce A.C. Cuza a fost tabuizat în România comunistă, fiind redescoperit de cercetători abia în ultima vreme, istoricul Iorga era privit deja în timpul vieţii ca un fel de patriarh ştiinţific-cultural al naţiunii; în perioada comunistă, Iorga a devenit obiectul unei veneraţii care se perpetuează până azi în rândurile publicului larg, de cele mai multe ori complet necritic.[5]

Iorga şi Cuza au înfiinţat în 1910 Partidul Naţionalist-Democrat, în care a intrat şi Ion Zelea Codreanu, care a căpătat în scurtă vreme un rol de frunte. O importantă portavoce a partidului era revista *Neamul Românesc*, publicată de Iorga începând din 1906. Iorga înţelegea „neamul“ ca obşte a celor cu aceeaşi origine etnică, iar câmpul semantic al termenului se întindea de la polul „popor“ (în sensul de naţional-popular) până la cel de „rasă“.[6] Graţie acestei reviste, Codreanu-tatăl a obţinut o platformă mediatică, dar şi susţinere, câştigând în acest fel respectul profesorilor de la

Universitatea din Iaşi. Cine îl urmăreşte în paginile revistei, a cărei copertă era adesea împodobită cu imagini istorice ale eroicilor voievozi români din Evul Mediu sau ale ţăranilor români în costume populare, va înţelege mai bine acel univers vital şi ideatic al antisemitismului de provincie, al ultranaţionalismului iredentist şi al militarismului în care a crescut conducătorul de mai târziu al Legiunii, Corneliu Zelea Codreanu.

În momentul înfiinţării partidului, Ion Zelea Codreanu era profesor de limba germană la gimnaziul din Huşi, devenind, pentru un timp, şi directorul şcolii. El îşi înţelegea munca drept un „apostolat“, având din plin conştiinţa misiunii sale. În această privinţă se afla cu totul sub influenţa reformelor ministrului educaţiei, Spiru Haret. Condiţiile de muncă într-o şcoală aflată nu departe de graniţa rusească, în colţul cel mai îndepărtat al României, erau însă mizerabile: săli neîncălzite, în care trăgea curentul, igrasie, elevi dârdâind de frig, dintre care nu puţini terminau liceul bolnavi.[7] Codreanu se interesa foarte mult de elevi şi de nevoile lor, în măsura în care erau creştini, şi nu evrei. Considera despre sine că urcase pe scara socială şi, la adunările de partid, pe lângă înaltul aristocrat Cuza şi pe lângă Iorga, originar din mica boierime, se recomanda ca „ţăran“. Şi în alte împrejurări îşi afişa deschis originea ţărănească: povestea cu multă mândrie că la liceul austriac din Suceava se dusese mereu în port popular românesc şi că, pentru un timp, colegii de clasă i s-au alăturat în această demonstraţie politică, dar că până la urmă a fost pedepsit cu carcera pentru insistenţa cu care purta acest *bäuerischer Anzug* („costum ţărănesc“, expresie lăsată de Codreanu în germană într-un articol al său).[8] Ca dascăl, voia să introducă, pentru toţi liceenii, portul popular abandonat chiar şi de ţăranii din împrejurimi, dar n-a găsit prea multă înţelegere la minister. Şi totuşi, ca multe alte elemente din gândirea politică a lui Ion Codreanu, revitalizarea portului popular nu era doar o fantasmă a unui dascăl de provincie: în Ardealul unguresc de dinainte de 1918, elevii români purtau costumul popular ca semn al autoafirmării naţionale împotriva politicii de maghiarizare a autorităţilor, iar în România Codreanu voia să activeze meşteşugurile româneşti decăzute împotriva a ceea ce el considera a fi o infiltrare a elementelor evreieşti în comerţ şi meşteşuguri.

Ideile despre rolul şcolii şi le-a prezentat într-o broşură, *Spre altă şcoală* (1909): şcoala trebuia să transmită mai puţin cunoştinţe neutre valoric şi să pună accentul pe educaţia naţională. Ea trebuia eliberată de influenţa partidelor politice şi a evreilor (Codreanu vorbeşte neîncetat despre cahal[9] – comunitatea evreiască). Şcoala nu era pentru el altceva

decât o Biserică seculară, catedra profesorului era un altar al neamului, unde răsplata avea să vină şi de la bunul Dumnezeu. De trezirea naţională a elevilor ţinea şi zidirea unor punţi peste prăpastiile adânci dintre oraş şi sat, dintre burghezi şi ţărani. De aceea, îşi ducea elevii în excursii prin sate.[10]

Cuvântarea sa de la congresul de înfiinţare a Partidului Naţionalist-Democrat a fost primită cu ovaţii: „Noi credem că am venit în ceasul al unsprezecelea […]. Suntem ameninţaţi cu o prăbuşire în propria noastră ţară. Am ajuns într-o situaţie cum nu există în istoria altui neam“. Codreanu a vorbit despre creşterea mortalităţii infantile şi scăderea ratei natalităţii în rândul românilor creştini, despre degenerarea biologică din mediul rural, care nu mai dădea ţării buni recruţi, a amintit de zecile de mii de bolnavi de pelagră – urmare a consumului de porumb stricat, din lipsă de alimente –, a deplâns declinul clasei de mijloc româneşti, punând toate acestea în contrast cu creşterea populaţiei evreieşti şi cu succesul economic al acesteia: „Băgaţi bine de seamă, oraşul d-voastră, Bucureştii, a început şi el a fi cucerit de omida jidovească“. Românii cădeau în mizerie, iar istoria cunoştea un singur caz în care populaţia autohtonă fusese dată la o parte de aşa manieră, anume cel al pieilor-roşii din America de Nord. Aşa nu se mai putea! Românii trăiau în această ţară din vremea dacilor, iar el era gata să lupte până la „martiriu“ pentru „scăparea ţării şi a poporului“. Munca de partid era comparată cu lucrarea celor doisprezece apostoli: cu puterea voinţei, cu neştirbită credinţă şi cu organizare, învinseseră. „Trebuie să ne adunăm în adevărate sinoade ecumenice naţionale!“ În ceea ce privea raportarea la imperiile vecine, mai ales la Austro-Ungaria, pleda pentru o atitudine tăioasă, sprijinită pe armată.[11]

Viziunile apocaliptice şi revendicările politice trâmbiţate de Codreanu nu încolţiseră în mintea lui. El repeta doar ceea ce propovăduiau de multă vreme, de la catedrele lor, profesorii universitari pe care îi admira şi ceea ce propagau de veacuri politicienii şi poeţii români, în scris şi prin viu grai. A.C. Cuza, în special, înţelegea prin „economie politică“ o ştiinţă care trebuia să demonstreze că evreii distrugeau neamul românesc: temerile demografice ale lui Codreanu se hrăneau din cartea lui Cuza *Despre poporaţie. Statistica, teoria, politica ei. Studiu economic-politic* (1899), ameninţarea la adresa clasei de mijloc, dintr-o altă scriere a lui Cuza din 1890, iar interesul faţă de ţărani, printre altele, din volumul lui Cuza *Ţăranii şi clasele dirigente* (1895). Nimeni nu era mai cuprins de teama de evrei decât Cuza: „Existenţa evreilor în sânul naţiunii noastre a ajuns să fie o adevărată problemă şi pentru evrei, şi pentru celelalte naţiuni. Ea este o

problemă socială şi naţională cu caracter economic, de a cărei rezolvare depinde civilizaţia modernă. Dacă pentru celelalte popoare chestiunea evreilor este o chestiune gravă, pentru noi, românii, ea este o adevărată problemă de existenţă“.[12]

Codreanu a imprimat antisemitismului şi iredentismului deja tradiţionale o notă personală: noţiuni ca „mântuire“, „răscumpărare“, „apostol“ erau înţelese de el în întreaga lor dimensiune religioasă, în timp ce alţi politicieni le dădeau un sens mai curând metaforic şi secularizat. Ion Zelea Codreanu era un om profund credincios, „credinţă“ însemnând la el dăruirea faţă de neamul sacralizat, care prezenta însă şi o dimensiune transcendentă pe lângă cea pământească.[13] Tatăl conducătorului de mai târziu al Legiunii era ferm convins că neamul românesc se afla la marginea prăpastiei, ameninţat de partidele corupte şi de evrei, care măcinau economia şi cultura românilor. Nu era singurul cu astfel de idei în societatea românească, însă fanatismul său de coloratură religioasă şi antisemitismul său pronunţat îl făceau să iasă în evidenţă până şi în anturajul partidului lui Iorga.

Ceea ce Cuza, Iorga sau Codreanu numeau „problema evreiască“ era, în jurul anului 1900, un fenomen mai degrabă recent în istoria românească. Între 1800 şi 1900, populaţia evreiască crescuse de la circa 12 000 la 200 000 de locuitori, o puternică imigraţie având loc între 1830 şi 1840 (de la 37 000 la circa 80 000 de locuitori). Imigranţii veneau preponderent din Imperiul Ţarist, în special din aşa-numita „Zonă Evreiască de Reşedinţă Permanentă“, unde condiţiile de viaţă se înrăutăţiseră drastic. Ei s-au concentrat asupra Moldovei, unde, la 1900, reprezentau 10,62 procente din populaţia totală, respectiv 20,27 procente din populaţia oraşelor. Iaşiul, capitala Moldovei, devenise pe jumătate oraş evreiesc, iar multe târguri de ţară ajunseseră să aibă populaţii majoritar evreieşti. Într-adevăr, populaţia evreiască prezenta o creştere demografică mai puternică decât cea creştină. Evreii se deosebeau de românii din Moldova prin limbă (idiş) şi, multă vreme, şi prin îmbrăcăminte. În 1859, conducerea comunităţii evreieşti şi administraţia oraşului Iaşi au hotărât să introducă îmbrăcămintea europeană pentru evrei, pentru a diminua sentimentul diferenţei culturale.[14] Imigraţia masivă a fost multă vreme tolerată în virtutea unei politici de *laissez-faire* a principatului Moldovei. Imigranţii au dobândit poziţii de frunte în domeniul meşteşugurilor, în breasla hangiilor şi în cămătărie, fiind, de asemenea, luaţi din ce în ce mai mult ca arendaşi de boierii latifundiari.

A apărut astfel o clasă de mijloc evreiască în societatea românească

puternic polarizată. Aceasta din urmă era alcătuită dintr-o masă de ţărani – unii robi ţigani, care au fost eliberaţi abia în urma impresiei create de războiul civil american – şi dintr-o pătură restrânsă de boieri, la rândul ei împărţită după avere şi demnităţile de stat deţinute. Înainte de 1859, treizeci de familii ale înaltei nobilimi aveau în mână puterea şi bogăţia Moldovei. Chiar şi o societate mai stabilă ar fi resimţit efectele unei imigraţii atât de ample. În statul român existent din 1859, evreii au ajuns la mijloc între frontul marilor boieri şi cel al ţăranilor dependenţi, devenind ţapi ispăşitori pentru acele forţe care sperau într-o modernizare cuprinzătoare în cadrul noului stat. De aceea, în 1866 s-a interzis naturalizarea evreilor, ceea ce a făcut ca, în anul 1899, doar 4 272 de evrei să deţină cetăţenia română. Elitele moldoveneşti şi apoi româneşti nu erau de aceeaşi părere în privinţa atitudinii care se impunea faţă de imigranţi: între 1848 şi 1864, emanciparea nu părea exclusă. În noul stat naţional însă, lucrurile s-au schimbat după ce scriitori precum poetul naţional Mihai Eminescu i-au calificat pe evrei drept o „pătură superpusă“. Influentul Bogdan Petriceicu Hasdeu considera că evreii trăiau din munca altora, nu aveau sentimentul onoarei şi nutreau duşmănie faţă de toate celelalte popoare. Puncte focale ale antisemitismului intelectual au devenit cele două universităţi de la Bucureşti şi Iaşi, unde în 1895 Iorga şi Cuza au înfiinţat *Alliance antisémite universelle*, ca replică la asociaţii evreieşti supranaţionale precum *Alliance israélite universelle*, înfiinţată în 1860 în Franţa. A.D. Xenopol, Cuza şi Iorga îi acuzau pe cârciumarii evrei că-i otrăvesc pe ţăranii români, periclitând astfel naţiunea română. De altfel, spuneau ei, alcoolismul ţăranilor era, la origine, legat de imigraţia evreiască. Şi astfel, lupta dusă de profesorii universitari prin liga lor antialcoolică a căpătat deodată o notă antisemită. Propaganda antisemită în învăţământul superior era atât de puternică, încât, din perspectiva evreilor, „student“ şi „antisemit“ erau noţiuni sinonime.[15]

Imaginea negativă a evreilor a fost însă transferată şi asupra imigranţilor de alte etnii, înţelegerea de sine a românilor modificându-se din ce în ce mai mult în sensul termenului de „neam“, răspândit de Iorga. Ţara Românească şi Moldova au atras imigranţi încă din Evul Mediu: maghiari, germani şi, din secolul al XVI-lea, numeroşi ortodocşi din Balcani – greci, albanezi şi slavi din sud –, care deja în secolul al XVII-lea au fost numiţi domnitori şi au căpătat înalte demnităţi în stat. Între 1711 şi 1821, pe tronurile de la Bucureşti şi Iaşi s-au aflat neîntrerupt membrii unor bogate familii greceşti ortodoxe, originare din cartierul Fanar din

Constantinopol (unde îşi avea reşedinţa Patriarhia Ecumenică) – aşa-numiţii fanarioţi. Din punctul de vedere al dreptului internaţional, ambele principate au ţinut până în 1878 de Imperiul Otoman, fiind în permanenţă deschise imigraţiei dinspre sud. Imigranţii îi dădeau uneori la o parte pe vechii boieri pământeni, motiv pentru care rivalităţile dintre greci şi autohtoni erau puternice începând din secolul al XVII-lea. Tot atât de pronunţată era şi amestecarea, astfel încât, printre boierii români, numele greceşti şi balcanice (cum ar fi Cantacuzino, Ghica, Rosetti, Cuza) erau curente. Harta etnică era împestriţată şi mai mult de prezenţa armenilor şi evreilor sefarzi, care se stabiliseră din vechime în oraşe. De fapt, marile oraşe fuseseră dintotdeauna multietnice şi multiconfesionale. Doar musulmanilor li se interzicea să se aşeze, pentru a împiedica islamizarea celor două principate, aşa cum se întâmplase în Balcani.

Societatea românească era deci obişnuită de multă vreme să interacţioneze cu cei diferiţi din punct de vedere cultural şi poseda şi o uimitoare putere de asimilare, căci în secolul al XIX-lea imigranţii din rândul elitelor au renunţat la limba greacă, mai întâi în favoarea francezei – care era cultivată cam la fel ca în nobilimea rusească –, apoi, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, în favoarea limbii ţării, care începea să se dezvolte din punct de vedere literar. Totuşi, vâzând distribuţia etnică din oraşe ca Iaşiul, cu o populaţie pe jumătate evreiască, adesea vorbitoare de idiş, sau Bucureştiul (care şi-a păstrat până în 1914 o numeroasă populaţie germană, maghiară şi de alte naţionalităţi europene), activiştii naţionalişti români manifestau o puternică nemulţumire: ei combăteau ceea ce considerau a fi un cosmopolitism periculos, temându-se că imigranţii necreştini nu vor mai fi asimilaţi, ba chiar vor prelua acele poziţii economice şi sociale de care depindea modernizarea ţării.

Se adăuga teama de schimbările prin care trecea societatea, de pătrunderea modernităţii în această ţară europeană multă vreme periferică, ce trebuia încă să-şi caute un loc pe harta mentală a Europei. În această căutare a autenticului românesc, mulţi intelectuali îşi îndreptau privirile, în spiritul romantic al epocii, asupra satului şi ţăranilor.[16] Nicolae Iorga a dezvoltat o ideologie bazată pe un fel de populism agrar, sămănătorismul, care-i idealiza pe ţărani ca purtători ai specificului naţional. Dar, cel târziu odată cu această reorientare către ţărănime – care nu era lipsită de influenţa intelectualilor ruşi narodnici –, activiştii naţionalişti au fost nevoiţi să se confrunte cu problema socială. Primul domnitor al Principatelor Unite, Alexandru Ioan Cuza, introdusese în 1864, adică la trei ani de la eliberarea

iobagilor ruşi de către ţarul Alexandru II, o reformă agrară. Cuza a fost însă înlăturat în 1866 de marii moşieri, iar în curând reforma a fost diluată atât de mult prin noi legi, încât teoreticienii agrar-socialişti vorbeau de o „neoiobăgie“. În politica economică, România se sprijinea pe exportul de cereale, în vreme ce masele de ţărani trăiau în primul rând cu mămăligă şi, din cauza desfiinţării terenurilor obşteşti, nu mai consumau aproape deloc grăsime animală. Liberul schimb, introdus la presiunile exportatorilor de cereale, inunda ţara cu produse finite ieftine, în special de origine britanică, ce ruinau slaba industrie meşteşugărească românească. Posibilităţile de câştig prin exporturi îi făceau pe marii proprietari de pământ să adopte un model mai raţional de exploatare. Fiind obişnuiţi de multă vreme, la fel ca în Rusia, cu un stil de viaţă scump şi adesea extravagant, mulţi boieri îşi dădeau terenurile în arendă. În Moldova, un număr important de arendaşi evrei s-au afirmat ca întreprinzători agricoli, iar alături, în Bucovina austriacă, s-au înfiinţat mari întreprinderi evreieşti, care administrau întinse porţiuni de pământ în România. Presiunea economică asupra ţăranilor a crescut odată cu noul sistem puternic orientat către profit, care nu mai era îmblânzit prin obiceiurile patriarhale. Ţăranii erau copleşiţi de aceste schimbări. Optzeci la sută din populaţia României trăia la ţară, unde condiţiile de viaţă erau apăsătoare. Analfabetismul (84,5% în mediul rural, în anul 1899), malnutriţia şi bolile cauzate de aceasta, cum ar fi pelagra, precum şi alcoolismul erau larg răspândite. Fiindcă evreii reprezentau noul sistem economic la sate, ei au fost cei care au devenit o ameninţare în percepţia ţăranilor români, şi nu boierii, care s-au retras în umbră. Idealizarea satului românesc şi ideea periclitării acestuia de către evrei erau propagate de părţi ale unei elite care adesea refuza să-şi administreze singură pământurile.[17]

Pentru cei care, asemenea lui Ion Zelea Codreanu, trăiau în jurul anului 1900 în estul României, problema agrară nu era ceva abstract. La 1905, în Imperiul Rus s-au ridicat, împreună cu muncitorii şi populaţia de la oraşe, şi ţăranii, inclusiv cei din Basarabia. Intelectualii români vedeau în revoluţia din Basarabia şi o ridicare naţională împotriva clasei conducătoare ruse sau rusificate şi împotriva statului.[18] Români ca Ion Zelea Codreanu sperau într-o trezire naţională a populaţiei româneşti de dincolo de Prut. Şi iată că revolta ţărănească a cuprins şi România.

Din cauza împovărărilor în creştere prin contractele de arendă, în Moldova s-a ajuns, la 7 martie 1907, la ciocniri între ţărani şi arendaşii evrei.[19] În scurt timp, un pârjol devastator a cuprins întreaga regiune; între

19 martie şi 13 aprilie 1907, ura acumulată faţă de arendaşii evrei s-a revărsat din plin: mulţi au fost maltrataţi, moşiile au fost luate cu asalt şi arse din temelii, principalele localităţi de provincie au fost atacate, pretutindeni răspândindu-se lozinca „Noi vrem pământ!“. Scânteia a trecut curând şi în sud, în Ţara Românească, unde ţăranii s-au manifestat deosebit de violent, au ucis administratori de moşii (dintre care, în Ţara Românească, mult mai puţini erau evrei) şi moşieri şi au pustiit mari suprafeţe de pământ. Răscoala a fost spontană şi fără conducere centrală. În multe locuri însă, în fruntea răsculaţilor s-au aşezat învăţători, mai rar şi preoţi, dând glas revendicărilor lor. Ţăranii se bucurau de multă simpatie în universităţi şi i-au salutat pe studenţii care s-au grăbit la sate, de cele mai multe ori ca prieteni şi eliberatori. Iorga a publicat articolul „Dumnezeu să-i ierte“ (cu referire la ţăranii violenţi), în urma căruia el şi simpatizanţii săi (cum ar fi Ion Zelea Codreanu) şi-au atras ura proprietarilor de pământ. Statul a reacţionat cu multă duritate, a luat cu asalt sate întregi, iar pe cele deosebit de recalcitrante chiar le-a bombardat. Zeci de mii de ţărani au ajuns în închisoare, mai multe mii au fost ucişi de armata comandată de Alexandru Averescu (şi el, ca şi toţi ceilalţi menţionaţi, o figură importantă în viaţa lui Corneliu Codreanu). România, care, cu puţin timp înainte, se prezentase într-o expoziţie universală drept un stat modern, cu o misiune civilizatoare în Orient, era acum zguduită din temelii.[20]

Huşiul a fost mai puţin cuprins de tulburări, iar locuitorii săi s-au ales doar cu spaima. Pentru activiştii antisemiţi din universităţi şi adepţii lor din provincie, răscoala a însemnat însă un strigăt de trezire.[21] Întemeierea partidului lui Iorga şi Cuza a avut loc pe acest fundal, şi astfel a început, într-un mediu marcat de violenţă, şi cariera de partid a lui Ion Zelea Codreanu.

4. TEORIA ŞI PRACTICA ANTISEMITISMULUI DE PROVINCIE

ÎNTRE 1903 ŞI 1918, ESTUL ROMÂNIEI ŞI BASARABIA AU FOST O ZONĂ marcată de violenţe, revoluţia din 1905 şi răscoala din 1907 reprezentând doar punctele culminante, care au avut cea mai mare vizibilitate.[1] În ambele revolte ţărăneşti a fost descătuşată violenţa, înlăturându-se barierele sociale. În cazul României, se adăuga faptul că violenţa ţăranilor era încă şi mai nestăpânită şi mai puţin dirijată decât în Rusia; dat fiind că altminteri precumpănea omogenitatea etnică, nu se auzeau sloganuri naţionaliste, dar se auzeau lozinci antisemite. De ambele părţi ale Prutului, antisemitismul s-a răspândit puternic. Capitala Basarabiei, Chişinău, a fost în 1903 scena unuia dintre cele mai grave pogromuri din Imperiul Ţarist. În sud-vestul Rusiei, evreii, presupuşi a fi deosebit de apropiaţi revoluţiei, au devenit ţinta „Sutelor Negre“, bande de bătăuşi avându-l ca reprezentant de frunte pe Pavel A. Cruşeveanu, care era în relaţie cu A.C. Cuza şi la al cărui mormânt tatăl lui Codreanu a participat, în 1922, la o slujbă de pomenire. Sub numele de „Legiunea Arhanghelul Mihail“, Vladimir M. Purişkevici (care în 1916 luase parte la uciderea lui Rasputin) a organizat, în 1908, bande antisemite. Violenţele împotriva populaţiei evreieşti au caracterizat şi răscoala ţărănească din Moldova anului 1907. Înăbuşirea revoltelor de către armata rusă, respectiv română, s-a soldat cu numeroase victime şi a făcut ca statul să devină un actor care exercita masiv violenţa fizică.

Însă violenţa se manifesta şi sub alte forme: ţăranii moldoveni se confruntau cu presiunea boierilor orientaţi spre rentabilitate, care, prin intermediul arendaşilor evrei, bulversau agricultura şi relaţiile tradiţionale dintre moşieri şi ţărani. Ştim prea puţine lucruri despre situaţia de la sate, mai ales despre creditele practicate atât de românii creştini, cât şi de evrei, cu dobânzi exagerate, în ţinuturi în care ţăranii abia dacă aveau acces la

credite bancare. Violent se manifesta şi statul, care colecta impozitele cu forţa şi ai cărui funcţionari din regiunile rurale – prefecţi şi subprefecţi – nu erau adesea decât braţul prelungit al moşierilor cu putere în zonă.

Şi viaţa politică era violentă, aşa cum a simţit-o pe propria-i piele şi Ion Zelea Codreanu când a candidat din partea Partidului Naţionalist-Democrat şi a fost grav maltratat în campania electorală de bătăuşii unui rival (februarie 1911).[2] Cine candida în România în numele unui partid de opoziţie trebuia să ia în calcul tot felul de lucruri: confiscarea materialelor electorale, şicane din partea jandarmeriei, atacuri fizice din partea bătăuşilor plătiţi şi falsificarea rezultatelor alegerilor.

Desigur, nici colegii de partid ai lui Codreanu nu se sfiau să comită brutalităţi. Îndeosebi A.C. Cuza recurgea la astfel de mijloace politice: în decembrie 1911, de pildă, el a pus să fie atacată cu bătăuşi o adunare de partid social-democrată de la Iaşi. În sfârşit, violent şi instigator la violenţă era şi limbajul politic practicat de partidul lui Iorga şi Cuza, în care Codreanu şi-a făcut ucenicia politică. Programul partidului se dedica, ce-i drept, în primul rând problemei ţărăneşti şi unei politici economice protecţioniste, însă A.C. Cuza a impus să fie statuată „eliminarea evreilor“ din societatea şi economia românească. În ianuarie 1910, Cuza îşi făcea cunoscută poziţia în revista lui Iorga: „Jidanii îneacă Moldova: ei sunt stăpâni nu numai ai comerţului mare şi mic şi ai industriei, dar unii dintr-înşii aveau şi moşii în arendă. Această imigraţie jidănească din Rusia şi din Polonia readuce pe ţăranul moldovean în ruină şi mizerie: căci Jidanul, care este fără milă şi chiar feroce pentru creştini, nu se îmblânzeşte cu bieţii români decât pentru a-i exploata şi adesea a-i lovi. Jidanii trebuie să fie alungaţi din Moldova sau, cel puţin, se cere ca legislaţia să se opună sporirii zilnice a imigraţiei care se revarsă asupra ţării“. Între anii 1880 şi 1940, Cuza nu şi-a schimbat limbajul: pentru el, evreii erau năpasta României. Şi Iorga se folosea de un limbaj pătruns de violenţă, ca atunci când, la o adunare de partid, le făcea campanie „apostolilor unor vremuri noi“ şi, spre deosebire de socialişti, cerea echiparea armatei şi rostea îndemnul „afară cu evreii“.[3]

Ion Zelea Codreanu era profund impresionat de Cuza şi Iorga şi se simţea legat personal de ei. Cuza a fost şi naşul primului fiu al lui Codreanu, Corneliu. Dar, pus în faţa perspectivei unei catastrofe sociale şi naţionale, Codreanu a tras alte concluzii decât profesorii săi: el voia să acţioneze, să organizeze, să opună rezistenţă. Nu era un teoretician al antisemitismului, ci se vedea ca om de acţiune. Tot astfel cum voia să

înnoiască organizarea şcolii, a venit cu propuneri şi în partid: apărând importanţa formei, s-a legat de o deviză a conservatorilor români, cea a „formelor fără fond“, prin care se respingea importul mecanic al unor modele culturale vest-europene. Codreanu a spus că, pentru el, forma era importantă şi a subliniat că nu întâmplător acea adunare avea loc în ziua Sfântului Gheorghe; de aceea, a cerut ca partidul să confecţioneze un afiş cu chipul sfântului şi data congresului, 23 aprilie 1910. El recunoştea două forţe vitale – adevărul şi organizarea. Adevărul consta în lupta în favoarea „unei rase nedreptăţite“, în trezirea „instinctului de viaţă al neamului nostru“. Din aceste lozinci social-darwiniste a desprins un program practic, pe care, spre deosebire de Iorga şi Cuza, l-a transpus în faptă. La mijlocul verii lui 1912, a trecut, îmbrăcat în costum naţional, prin satele Moldovei, ajungând la liderii lor de opinie – preoţi, învăţători, primari şi consilieri locali, ţărani înstăriţi –, care l-au primit cu bucurie. Le-a vorbit ţăranilor cu sumanul pe umeri şi pistolul la cingătoare. Codreanu nu doar vorbea, ci şi acţiona, înfiinţând săli de lectură şi cluburi ale partidului. Autorităţile, aflate încă sub impresia răscoalei din 1907, vedeau în el un agitator şi un anarhist periculos.

Cum se desfăşura propaganda lui o arată exemplul unei manifestaţii organizate la Fălticeni: în ciuda inundaţiilor, sute de ţărani veniseră în costume populare la teatru, un cor din Baia intona cântece patriotice, regelui i s-a trimis o telegramă de exprimare a devotamentului, Cuza a luat cuvântul, urmat de Codreanu. Iar cuvântarea lui a avut efect, fiindcă nu teoretiza asemenea lui Cuza: toată viaţa, Ion Zelea Codreanu a fost un remarcabil orator popular, care nu doar înţelegea limbajul ţăranilor, ci-l şi vorbea, care oferea în cuvântările sale exemple şi comparaţii intuitive, ajungând astfel lesne la ascultătorii săi.[4]

Modelul de organizare venerat de Codreanu era cel al armatei, în care, spre deosebire de partide, vedea înfăptuite idealurile pe care le preamărea: „forţa neînvinsă“, „adevărul“, apostolatul dezinteresat în favoarea neamului. Când, în 1916, România a atacat Austro-Ungaria pentru a cuceri acele teritorii ale monarhiei dunărene care erau locuite de români, Ion Zelea Codreanu a luat parte la ostilităţi ca ofiţer. În vreme ce profesorii evitau tranşeele, el a luptat pe front, fiind de mai multe ori decorat.[5] Pe front a fost urmat de fiul său minor Corneliu, care asimilase ideile politice ale tatălui său: antisemitismul, ultranaţionalismul, iredentismul, militarismul, teama de declin.

Ceea ce-i transmitea tatăl corespundea spiritului epocii de la

Universitatea din Iaşi. Ion Zelea Codreanu nu a fost un rătăcit de la periferia României; el şi-a câştigat capitalul simbolic aflându-se lângă profesori ca Iorga şi Cuza, care l-au primit în partid şi i-au conferit legitimitate. Politica antisemit-naţionalistă radicală îi oferea posibilităţi de ascensiune socială, dar nu era un carierist: nu s-a îmbogăţit, ca majoritatea politicienilor. Era un fanatic, convins că are o misiune a vremurilor de pe urmă, pe care o putea concepe doar în categorii ca „adevăr“ şi „minciună“, „mântuire“ sau „declin“: „Ideile salvatoare de Neam şi Ţară le-am nutrit din copilărie“, declara el, mândru, în 1933, când poliţia l-a supus unui interogatoriu. Nu încape îndoială că îl caracterizau înclinaţia spre mistică, spre cinstirea sfinţilor, râvna faţă de Biserică şi faţă de cler – lucruri de care Iorga şi Cuza erau străini. Pe lângă asta, era un propagandist talentat şi un bun organizator, care a produs o impresie puternică şi în Ardeal. Pe de altă parte, era atât de meschin în fanatismul său exaltat, încât înainte de 1914 a avut procese cu părinţii elevilor evrei şi chiar şi în perioada interbelică a combătut alegerea unui purtător de cuvânt evreu la clasa lui de la şcoală. Deja în 1914, adversarii lui îl acuzau în campanii de presă că, printre altele, ia credite de la bancheri evrei şi nu-şi ţine familia în frâu. Ion Zelea Codreanu avea o problemă cu alcoolul şi chiar şi profesori care, peste doar câţiva ani, îl simpatizau pe fiul său îl considerau pe tată „un inconştient primejdios“.[6]

Conducătorul de mai târziu al Legiunii Arhanghelul Mihail a preluat multe de la tatăl care i-a fost dascăl politic – ideologia, militarismul, romantismul şi misticismul, universitatea ca loc al socializării politice –, nu însă şi caracterul debordant-excesiv, talentul oratoric, camaraderia agitatorului politic. Fiul vorbitorului exaltat din târgurile ţărăneşti ale Moldovei a evoluat – chiar în propria lui înţelegere de sine – dintr-un propagandist al studenţilor radicalizaţi într-un cavaler tăcut, însufleţit de un etos monahal-ascetic, şi un maestru al ultranaţionalismului antisemit. Şi, spre deosebire de tatăl său, nu doar a predicat violenţa, ci şi-a cotonogit adversarii şi a pus mâna pe revolver, nesfiindu-se să ucidă.

5. O FAMILIE NAŢIONALISTĂ ROMÂNEASCĂ

ION ZELEA CODREANU ŞI-A APLICAT CONVINGERILE POLITICE şi în viaţa de familie. A vrut ca familia lui să întruchipeze modelul naţional, forma fiind şi în acest caz hotărâtoare: el însuşi şi-a românizat numele de familie şi şi-a botezat copiii după un program naţional-religios.

Ion Zelea Codreanu s-a născut la 10 august 1878 în Igeşti, un sat din Bucovina austriacă. În registrul de botez a fost trecut sub numele de Ion Zilinschi (apar de asemenea, în funcţie de sursă, grafiile Zelinschi sau Zelinski). Tatăl său, Nicolaie, fiul lui Simion Zilinschi, era ţăran; mama lui se numea Agafia, fiica ţăranului Lorenţu Antec şi a soţiei acestuia, Maria Condac. În 1898 s-a căsătorit cu Eliza Brauner, fiica lui Carol şi a Mariei Brauner din Roşieşti.[1] Aceste elemente biografice au devenit, în România anilor ’30, subiectul unor dezvăluiri politice.

Oare Corneliu Zelea Codreanu, crainicul românismului radical, nici nu era român? Când ministrul de interne român a pregătit procesul de faţadă împotriva lui Codreanu, în primăvara anului 1938, a cerut serviciului de informaţii să adune toate datele despre familia Codreanu, pentru a-i dovedi originea neromânească.[2] Presa aliniată nu mai scria decât despre „Corneliu Zelinski-Brauner“. Oamenii serviciului secret al Siguranţei au pornit într-o căutare care i-a dus la marginea lumii româneşti, în hăţişul uneori greu de descurcat al administraţiei locale. Pe plaiurile bucovinene, urmele se pierdeau; agenţii trebuiau să constate că până şi eficienţa statului habsburgic lăsa uneori de dorit: părinţii Elizei Brauner, de pildă, nu putuseră prezenta nici un certificat de botez la naşterea fiicei. Potrivit serviciului Siguranţei din Iaşi, familiile Condac şi Antec nu puteau fi identificate. Nici oficiul comunal din Huşi, oraşul de reşedinţă al lui Codreanu, nu izbutea să ajungă prea departe în trecut: Carol şi Maria Brauner veniseră în 1890 din Bucovina la o moşie din satul Gura Idrici,

judeţul Vaslui, iar de acolo se mutaseră în 1903 în judeţul Tutova, puţin mai la sud. Dintre cei trei copii, autorităţile cunoşteau doar doi pe nume; fiul se înrolase în 1897 în armata grecească, Eliza făcuse studii (fără să se explice ce se înţelegea prin acest lucru), iar părinţii părăsiseră comuna după căsătoria fiicei lor. Toate urmele de dinainte de 1890 dispăruseră, fiindcă administraţia pur şi simplu vânduse arhiva.[3]

Adversarii lui Codreanu socoteau drept dovedit faptul că familia lui era un amestec germano-polono-ucrainean şi că prin vinele acesteia nu curgea nici o picătură de sânge românesc. Adepţii conducătorului Legiunii aminteau că însăşi mama de origine germană fusese de credinţă ortodoxă, or, spuneau ei, confesiunea dovedea caracterul românesc al familiei. De fapt, toate aceste nume arată amestecul etnic dintr-o regiune de graniţă, aşa cum era Bucovina şi mai ales partea de nord a acesteia, unde se intersectau populaţia românească, ucraineană, polonă, maghiară şi germană. De aceea, numele nu spun multe despre originea etnică. Mulţi oameni din Moldova şi Basarabia care se consideră etnici români au avut şi mai au şi azi nume de sonoritate slavă, cu terminaţii poloneze sau ucrainene (în *-schi* sau *-iuc*, după ortografia românească). Dacă am aplica criteriile propagandei guvernului român împotriva lui Codreanu la populaţia românească din estul României, ar trebui ca părţi importante ale acesteia să fie catalogate drept neromâneşti.

Familia lui Ion Zelinschi este şi un exemplu pentru o vreme în care apartenenţa etnică şi lipsa de echivoc în acest sens au devenit din ce în ce mai importante în regiunile de tranziţie culturală. În casa părintească a lui Ion Zelinschi se cultivau, după cum istoriseşte el însuşi, datinile româneşti. Ce tradiţii predominau în familia Brauner nu se ştie. Adeziunea lui Ion Zelinschi la românism a fost un act cultural care a început în liceul austriac şi a ajuns în punctul final odată cu schimbarea numelui în 1902: primăria Iaşilor a publicat, în monitorul oficial, noul nume – Ion Zelea Codreanu. Numele era programatic: Zelinschi („Verdele“) a devenit, dezpolonizat, Zelea, care suna româneşte. Codreanu, în schimb, se lega de imaginarul naţional românesc, codrul fiind, în înţelegerea de sine a românului, prieten şi ocrotitor la nevoie, loc de refugiu în lupta pentru libertate împotriva asupritorilor străini. Familia Codreanu a integrat acest mit naţional în propriul ei mit familial, aşa încât membrii ei să apară ca urmaşi ai celor care luptaseră în munţi pentru libertatea naţională. Corneliu Codreanu scria în 1935: „Bunicul meu a fost pădurar, străbunicul tot pădurar. Neamul a fost din începuturi, în vremuri de restrişte, neamul codrilor şi al munţilor“.[4]

Numele servea ca manifest politic: aşa a procedat Ion Zelea Codreanu şi la botezul copiilor săi, care s-au născut din căsătoria cu Eliza Brauner în 1898. Primul copil a venit pe lume la 13 septembrie 1899, orele 22, pe strada Golia din Iaşi, unde părinţii trăiau în condiţii modeste. Martori la naştere au fost doi servitori şi un bărbat fără ocupaţie. Copilul a fost botezat cu numele de Corneliu, în amintirea Sfântului Corneliu, care, după martiriul său, fusese înmormântat la 14 septembrie 253. În 1901 s-a născut fiica Rea-Silvia, în 1903 Iridenta-Cornelia, în 1905 fiul Horia-Septimin, în 1909 Ion, în 1911 Cătălin, iar în 1913 Decebal.[5] Potrivit mitologiei romane, Rhea-Silvia se unise cu Marte şi îi zămislise pe Romulus şi Remus; cea de-a doua fiică amintea, prin numele ei, de teritoriile româneşti nerăscumpărate („iredente“); Septimin era un mucenic creştin, iar Decebal, desigur, marele rege dac. Era un manifest onomastic, compus din martiri creştini şi din miturile dacilor şi romanilor şi, în acelaşi timp, un angajament pentru România Mare. Codreanu-tatăl proiecta elemente centrale ale naţionalismului românesc asupra familiei sale: ideea că românii se trăgeau din daci şi romani, dar şi sublinierea tradiţiei creştine, chiar dacă dădea prioritate unor sfinţi mai puţin cunoscuţi în ortodoxie.

Ion Zelea Codreanu şi-a organizat familia după principiile lui politice; a făcut din ea celula de bază a programului său de izbăvire, având succes în această privinţă. De-a lungul întregii vieţi, fraţii şi surorile trebuiau să fie împreună, iar pe alesul din mijlocul lor, Corneliu, trebuiau să-l sprijine şi să-l respecte. În ce priveşte viaţa intelectuală din casa profesorului de limba germană, aceasta era curat naţionalist-românească. În podul casei părinteşti, Corneliu Codreanu citea revistele lui Iorga (*Sămănătorul* şi *Neamul Românesc*), mai precis pamfletele antisemite publicate acolo de A.C. Cuza, din care a preluat următoarele puncte: „Unirea tuturor românilor, îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor prin acordarea de pământ şi drepturi politice, rezolvarea problemei evreieşti“. Altminteri, îi va fi cunoscut pe clasicii literaturii române; dar singura carte care i-a făcut o impresie durabilă a fost *Cei trei muschetari* a lui Alexandre Dumas. Mai târziu a afirmat: „Nu mă inspiră dreptul şi filozofia, ci arta şi ştiinţa războiului“.[6] Cu literatura germană n-a intrat în contact. Universul spiritual al tânărului era pe cât de îngust, pe atât de închis: propagandă naţionalist-antisemită din cercurile lui Cuza şi Iorga şi romantism cavaleresc. Şcoala avea să-i întărească şi mai mult această imagine despre lume.

Altminteri se cunosc puţine din viaţa privată a familiei. Într-un jurnal nepublicat din anul 1934, Corneliu Codreanu menţionează câteva episoade,

dintre care unul din 1909, când un învăţător i-a ghicit în palmă şi i-a prezis că la vârsta de 34 de ani va suferi necazuri mari; dacă trece de acestea, va ajunge foarte bătrân. Tot în anul 1909 a vizitat, împreună cu tatăl său, un loc de care a rămas legat toată viaţa şi care i-a devenit izvor de putere: sihăstria de pe muntele Rarău, aflată în mijlocul unuia dintre cele mai impresionante peisaje montane din Carpaţii Orientali.[7] Codrul era venerat în familia Codreanu nu doar ca parte simbolică a numelui, şi nu întâmplător a devenit mai târziu verdele culoarea Legiunii: Codreanu se simţea mult mai legat de natură (mai ales de munţi şi păduri) decât de oraşe, care i-au rămas străine şi care, din pricina alterităţii lor etnic-culturale, trebuiau mai întâi cucerite. Biograful său oficial, Ion Banea, scria despre Codreanu la jumătatea anilor ’30 că petrecuse o tinereţe fericită şi că cel mai mult îi plăcea să se joace de-a hoţii şi vardiştii. Banea se întreba dacă micul Corneliu bănuise vreodată că mai târziu, în viaţa politică, acest joc va lua o turnură serioasă. Însă deja de pe atunci, Codreanu se remarca prin îndrăzneală: niciodată nu se lăsa învins.[8]

3. *Formarea la liceul militar: Corneliu Zelea Codreanu (dreapta) cu doi camarazi.*

Pe primul său fiu, tatăl l-a supus unei educaţii severe. L-a trimis la liceul militar tocmai înfiinţat la Mănăstirea Dealu din Muntenia, unde militantismul naţionalist era cultivat în mod deosebit. Întemeietorul şcolii, ministrul de război Nicolae Filipescu, voia să formeze o elită naţională pe care o supunea unei instrucţii riguroase şi căreia îi amintea mereu importanţa misiunii ei. El voia să dea României „generaţii de voinici, de lei paralei, ca cei din poveşti, crescuţi […] în frica lui Dumnezeu, dar numai a lui Dumnezeu“[9]. Programul zilnic era strict, împărţit după succesiunea celor unsprezece rugăciuni. O importanţă deosebită se acorda rugăciunii de

dimineaţă, rostită lângă capul lui Mihai Viteazu (1558–1601), păstrat în mănăstire. În jurul anului 1600, Mihai domnise pentru scurtă vreme peste Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, fiind considerat cel dintâi unificator al ţărilor române. Asemenea lui Ştefan cel Mare, opusese rezistenţă otomanilor; a fost ucis prin trădare, din ordinul unui general habsburgic. În gândirea naţionalistă românească, Mihai ocupa o poziţie-cheie, nu doar prin succesele lui, ci şi din cauza sfârşitului său. Trădarea şi trădătorii aveau să devină o adevărată obsesie în viaţa lui Corneliu Codreanu. Lângă capul lui Mihai, cadeţii meditau la măreţia trecută şi viitoare a României. Ei aveau parte de o pregătire excepţională: zilnic se făceau patru ore de sport şi de instrucţie. Profesori motivaţi, printre care şi un ofiţer german, le transmiteau cunoştinţe de specialitate. Nucleul pregătirii consta însă într-o mistică naţională, care punea accentul pe ortodoxie şi pe cultul istoriei naţionale. O cinstire deosebită era arătată Arhanghelilor Mihail şi Gavril, declaraţi patronii şcolii. Pe lângă cele unsprezece rugăciuni zilnice, cadeţii trebuiau să efectueze, tot zilnic, o cercetare a cugetului în scris. În schimb, erau şi răsfăţaţi de stat: duminica, una dintre cele mai bune cofetării din Bucureşti le livra dulciuri.[10]

După spusele lui Petre Pandrea, un coleg de şcoală al lui Corneliu Codreanu care avea să joace un rol dubios în timpul comunismului, acesta se remarca mai ales la sport şi jocuri de teren: Codreanu ar fi fost un elev slab, dar un as la sport şi conducător înnăscut în jocurile de-a hoţii şi vardiştii. Foile matricole relativizează însă această imagine: rezultatele lui Codreanu erau, în medie, peste nota 7. În anul şcolar 1912/1913 a avut la religie 9,50, la sport 9,25, la muzică vocală 8,50, la istorie 8,25 şi la geografie 8, fiind mai slab la ştiinţele naturii (6,50) şi la matematică (6,75); la purtare, calificativul a fost în primul bisemestru „bine“, iar în următoarele trei, „foarte bine“. În anul şcolar 1913/1914, şi-a îmbunătăţit rezultatele la religie (10), la muzică şi sport (9,33), la ştiinţele naturii (7,66) şi la matematică (7,33), dar a regresat la istorie (7). În 1914/15 a făcut progrese mai ales la limba română (9,33) şi a avut rezultate foarte bune la religie, geografie, sport şi muzică; la matematică însă, a scăzut la 5,33. În ultimul an de şcoală s-au adăugat materii ca latina şi germana; pentru un fiu de profesor de germană, s-a prezentat slab la această materie (6). Dar Codreanu n-a fost nicidecum un elev slab: în anul şcolar 1913/1914, s-a clasat pe locul 9 dintre 31 de cadeţi. Notele, cu toată ariditatea lor, ne dau o primă idee despre felul de a fi al lui Codreanu: se remarca la religie, sport şi muzică vocală; la română avea rezultate bune, ca şi la istorie şi

geografie; la limbi străine şi mai ales la ştiinţele naturii se clasa însă sub medie. Tânărul cadet se caracteriza printr-un amestec de credinţă profundă şi entuziasm pentru viaţa militară.[11] În 1935, Codreanu va rememora această perioadă: „Educaţia militară de la Mănăstire[a Dealu] mă va urmări toată viaţa. Ordinea, disciplina şi ierarhia turnate la o vârstă fragedă în sângele meu, alături de sentimentul demnităţii ostăşeşti, vor forma un fir roşu de-a lungul întregii mele activităţi viitoare. Tot aici am fost învăţat să vorbesc puţin, fapt care mai târziu mă va duce la ura contra vorbăriei şi a spiritului retoric. Aici am învăţat să-mi placă tranşeea şi să dispreţuiesc salonul. Noţiunile de ştiinţă militară căpătate acum mă vor face să judec mai târziu totul prin prisma acestei ştiinţe. Iar cultul sentimentului demnităţii de om şi de ostaş, în care m-au crescut ofiţerii, îmi va crea greutăţi şi mă va expune la suferinţe, într-o lume lipsită adesea şi de onoare, şi de simţul demnităţii“[12].

MINISTERUL INSTRUCȚIUNII ȘI AL CULTELOR

MATRICULA ȘCOLARĂ

Anul școlar 1912 — 1913 **Liceul** *militar de la Mșa Dealului*

Volumul 1

Clasa 7

Școlarul *Codreanu-Zelea I. Corneliu* născut la anul *1899*

luna *Septembre* ziua *13* în comuna *Iași* județul *Iași*

Fiu al D-lui *Ion Zelea-Codreanu* și al D-nei *Elza I. Zelea-Codreanu*

naționalitatea tatălui *Român*, profesiunea tatălui *Profesor*

religiunea tatălui *Ortodoxă*, a mamei *Ortodoxă*, a școlarului *Ortodoxă*, Vaccinat *da* anul , luna , ziua .

Locuința părinților sau a tutorelui este în comuna *Huși* județul *Fălciu*

A fost înscris în clasa *I* a acestei școale pe baza certificatului eliberat de *Gimnaziul Anastasie Panu din Huși* sub No. *400* din *2 Iulie* 1912.

A fost admis în clasa *I* a acestei școale în baza concursului depus în anul *1912* la școala *militară de Infanterie*.

Model 3.

OBIECTELE	NOTELE BIMESTRIALE Bim. I	Bim. II	Bim. III	Bim. IV	Media anuală	ABSENȚELE BIMESTRIALE Bim. I M.	Bim. I N.	Bim. II M.	Bim. II N.	Bim. III M.	Bim. III N.	Bim. IV M.	Bim. IV N.	OBSERVAȚII
Religia	9	9	10	10	9,50									
Limba română	7	9	7	8	7,75									
» latină														
» elină														
» franceză	8	7	6	9	7,50									
» germană														
» italiană sau engleză														
Istoria	8	8	8	9	8,25									
Filosofia														
Drept uzual și econ. politică														
Geografia	8	8	8	8	8,00									
Matematica	6	7	7	7	6,75									
Științe fizico-chimice														
Științele naturale	6	6	7	7	6,50									
Igiena														
Caligrafia	6	7	8	8	7,25									
Desemnul	7	7	8	8	7,50									
Desemnul liniar														
Muzica vocală	8	9	8	9	8,50									
Gimnastica	9	9	9	10	9,25									
Științele agricole sau de chimie technol. sau comerc.														
Instrucția militară														

	Bim. I	Bim. II	Bim. III	Bim. IV
Purtarea	Bună	Bună	Bună	Bună
Frecuentarea				
Forma exterioară	Ingrijită	Ingrij.	Ingrij.	Ingrij.

Media generală 7.89.

Situația promovat.

Partida din matricola închisă prin liberarea certificatului No. *din* 19

DIRECTOR,

No.

Luna Iunie 9.

L. S.

SECRETAR,

Semnătura elevului,

Arte Grafice Obcil-Bucovina. — 81.320.

4. *Foaie matricolă a lui Corneliu din anul şcolar 1912–1913.*

Colegul de şcoală menţionat scria, în retrospectivă, că viaţa la liceul militar i-ar fi inspirat lui Codreanu elemente centrale ale mişcării legionare: denumirea de „cuib“ pentru o mică unitate de camarazi legaţi prin jurământ, rugăciunea zilnică şi exerciţiul amintirii, instrucţia militară şi uniformele, marşurile şi cântecele ca metode pedagogice, taberele de muncă voluntară la ţară, dar mai ales organizarea.[13] Trebuie însă spus că cercetătorii au supraapreciat influenţa Mănăstirii Dealu asupra lui Codreanu. De fapt, educaţia primită la liceul militar doar a desăvârşit programul pedagogic al tatălui său: visul renaşterii naţionale în spiritul militarismului şi cinstirea mistică a neamului, armatei, Bisericii şi monarhiei ca stâlpi ai poporului şi ai statului, laolaltă cu delimitarea faţă de maşinaţiile partidelor. Într-o fotografie îl vedem pe dascălul lui Corneliu: tatăl şi fiul stau în curtea casei din Huşi, amândoi în uniformă – ofiţerul şi cadetul.

6. EXPERIENŢA RĂZBOIULUI

TATĂL ŞI FIUL ŞI-AU FĂCUT PRIMA APARIŢIE COMUNĂ ÎN VIAŢA POLITICĂ în timpul Primului Război Mondial. În volumul său programatic *Pentru legionari* – pandantul, apărut în 1936, la *Mein Kampf* al lui Hitler –, Corneliu Zelea Codreanu îşi descria experienţa de război: „Vara lui 1916 am petrecut-o acasă la Huşi. Tatăl meu era concentrat de doi ani şi plecat cu regimentul în Carpaţi. Într-o noapte m-a trezit din somn mama mea, care, plângând şi închinându-se, mi-a spus: «Scoală, că trag clopotele la toate bisericile». Era 15 august 1916, Adormirea Maicii Domnului. Am înţeles că s-a decretat mobilizarea şi că în acel moment armata română a trecut munţii. Cuprins de emoţie, îmi tremura trupul. Peste trei zile am plecat de acasă după tatăl meu, împins de dorul de a fi şi eu printre luptătorii de pe front“.[1] Codreanu, în vârstă de doar 17 ani, n-a fost primit în armată, care înainta în Transilvania austro-ungară. I s-a dat însă o armă şi l-a însoţit pe tatăl său, chiar şi atunci când Puterile Centrale au împins trupele româneşti înapoi peste Carpaţi, ajungându-se la lupte grele în munţi, în care tatăl său a fost rănit. Comandantul regimentului, dar şi tatăl lui l-au îndemnat insistent pe voluntarul minor să se întoarcă la familia sa. În biografia hagiografică a lui Banea se spune că tânărul a păşit entuziasmat pe pământul Ardealului şi că, în bătăliile pentru asigurarea retragerii, adormit de foame şi oboseală, aproape a căzut în mâinile trupelor cezaro-crăieşti.[2] Corneliu Codreanu s-a conformat, dar frustrarea că ostăşia lui nu fusese văzută la întreaga ei valoare a lăsat urme psihologice adânci: după război, el şi o întreagă generaţie de tineri împiedicaţi să lupte au vrut să dovedească că erau în stare să se lupte şi fizic pentru a servi idealul naţional.

5. *Tânărul Codreanu, marcat de o boală grea.*

Dar Corneliu Codreanu n-a renunţat la viaţa militară: între 1 septembrie 1917 şi 17 iulie 1918 a urmat Şcoala Militară de Infanterie de la Botoşani.[3] În certificatul său de calificare i se făcea următoarea caracterizare: temperament sangvin, constituţie robustă, atitudine ostăşească, purtare exemplară, caracter prietenos, inteligenţă deosebită, mare talent militar, plin de avânt pe câmp, energic şi sârguincios pe front. În această perioadă s-a îmbolnăvit grav de tuberculoză şi a oscilat între viaţă şi moarte. Încă după mulţi ani era ferm convins că stareţul mănăstirii Bistriţa fusese cel care îi salvase viaţa.[4]

Prăbuşirea fizică a lui Codreanu a coincis cu cea militară a ţării sale. În

toamna anului 1916, sudul ţării, inclusiv capitala Bucureşti, a fost lăsat în mâinile inamicului, iar guvernul şi numeroase autorităţi au fost mutate la Iaşi, războiul fiind dus mai departe de acolo. Ion Zelea Codreanu a părăsit armata şi a intrat din nou în viaţa politică. În partidul său se ajunsese la un conflict vădit între Nicolae Iorga, care suspendase activitatea partidului în timpul războiului, şi A.C. Cuza, care se apropiase de Alexandru Averescu, adversarul politic al lui Iorga. Averescu, cel care-i măcelărise pe ţărani în 1907, a devenit erou de război în luptele defensive ale armatei române şi a intrat şi în politică: Liga Poporului, înfiinţată de el, s-a alăturat aripii antisemite radicale a Partidului Naţionalist-Democrat, din care făcea parte, pe lângă A.C. Cuza, şi Ion Zelea Codreanu. Când România, rămasă fără sprijinul marelui său aliat de la răsărit după izbucnirea revoluţiei bolşevice în Rusia, a vrut să încheie pace cu Puterile Centrale în prima jumătate a anului 1918, Averescu a susţinut în principiu un acord, dar a respins în cele din urmă tratatul gata formulat. Ion Zelea Codreanu, ajuns între timp, alături de Cuza, deputat în Parlament, s-a abţinut de la vot la luarea deciziei, lucru remarcat şi de ziarele vieneze.[5]

Câteva săptămâni mai târziu, odată cu prăbuşirea monarhiei austro-ungare, situaţia s-a schimbat radical şi Ion Zelea Codreanu şi-a împlinit făgăduinţa, întorcându-se cu arma în mână în Bucovina, pe care o părăsise în 1898 din motive politice. Între timp, el îşi crease o faimă naţională ca ofiţer decorat pe front, deputat şi iredentist neînduplecat, iar astfel se explică şi faptul că acest profesor de germană din Huşi a ajuns să ţină, în numele românilor bucovineni triumfători, acea cuvântare cu o mare încărcătură simbolică de la mănăstirea Putna.[6]

Fiul său însă era mai degrabă cuprins de teamă decât îmbătat de sentimentul triumfului. Casa părintească de la Huşi nu se mai afla la graniţă, fiindcă Basarabia se unise cu România, după ce trupele româneşti făcuseră prin intervenţia lor ca hotărârea Sfatului Ţării din Basarabia să devină realitate. Şi totuşi, dincolo de Nistru războiul civil rus făcea ravagii şi situaţia era foarte imprevizibilă. Basarabia, ai cărei locuitori, potrivit recensământului din 1897, erau în proporţie de peste cincizeci la sută vorbitori de alte limbi decât româna – ruşi, ucraineni, evrei vorbitori de rusă şi idiş –, nu părea o posesiune sigură.[7] Corneliu Codreanu lua în calcul un atac bolşevic. A adunat într-o pădure douăzeci de liceeni din oraşul său natal şi i-a pus să jure că se vor pregăti pentru lupta de partizani. Flăcăii au făcut rost de arme, au desfăşurat exerciţii de luptă şi au început să viseze la un „centru de acţiune şi de rezistenţă românească“[8]. Încă de pe atunci,

Codreanu îşi vădea mentalitatea de cercetaş, aplecarea pentru viaţa militară pe teren, lipsa de interes pentru o existenţă burgheză stabilă. De la începutul activităţii lui politice a trăit în starea de urgenţă permanentă a unei neîntrerupte lupte. Aceasta nu i-a îngăduit să aibă o locuinţă stabilă şi un centru de greutate în viaţă şi nici să-şi întemeieze o familie în adevăratul sens al cuvântului.

7. ÎNTÂLNIREA CU ORAŞUL: IAŞI

ÎN SCRIEREA SA PROGRAMATICĂ, CORNELIU CODREANU SCHIŢA, aproximativ un deceniu şi jumătate mai târziu, imaginea neliniştitoare a unei revoluţii iminente. În toamna anului 1919 se înscrisese la Universitatea din Iaşi, avându-l ca profesor pe naşul său, A.C. Cuza, şi de-ndată i se confirmaseră cele mai rele temeri. Privind înapoi peste ani, în 1935, el nota următoarele: „Iaşiul… Mare prin durerile de la 1917, când aici şi-a găsit refugiul în ceasurile grele mult chinuitul suflet al regelui Ferdinand, mare prin destinul de a fi la 1918 oraşul unirii tuturor românilor; mare prin trecutul său şi mare prin tragedia lui prezentă – căci oraşul celor patruzeci de biserici moare uitat în fiecare zi sub nemiloasa cotropire jidănească. Iaşiul zidit pe şapte dealuri, ca Roma, este şi rămâne cetatea eternă a românismului […]. De acest oraş mă apropiam, cu adâncă evlavie, în toamna lui 1919, atras de marea lui aureolă […]. Şi ca orice copil veneam emoţionat să revăd şi să sărut pământul natal“.[1] Acest pasaj-cheie ne îngăduie să pătrundem adânc în simţirea politică a lui Codreanu: văzându-şi existenţa ameninţată, a avut o reacţie de apărare şi, implicit, s-a considerat îndreptăţit să iasă la atac. De aici reiese, de asemenea, viziunea romantică pe care o avea despre istorie şi despre sine însuşi. În această optică romantică, originea romană a neamului românesc se împletea cu istoria vechiului principat al Moldovei şi cu trecutul recent.

Codreanu a preluat ideea declinului Iaşilor, la fel ca şi ideile sale politice, de la profesorii pe care-i cinstea tatăl său, mai ales de la A.C. Cuza. Însă acesta nu făcea decât să redea ceea ce gândeau mulţi membri ai elitei ieşene. Până în 1859, Iaşiul a fost capitala principatului Moldovei. Oraşul era răsfirat pe mai multe dealuri şi nu avea fortificaţii, potrivit dorinţei stăpânilor otomani ai ţării. De aceea, domnitorii fortificaseră puternic mănăstirile oraşului: Golia în centru, Galata şi Cetăţuia pe

dealurile din apropiere. Începând cu secolul al XVII-lea, Iaşiul a devenit un important centru al ortodoxiei. Dispunea de o tipografie şi de o „academie“ (şcoală superioară), prin intermediul căreia domnitorii fanarioţi au promovat în secolul al XVIII-lea traduceri greceşti ale scrierilor iluministe europene. Curtea domnească cultiva un fast deosebit, la fel şi cele mai bogate familii boiereşti. Când Moldova s-a unit cu Ţara Românească în 1859, Iaşiul şi-a pierdut rangul de capitală. Frustrarea resimţită de ieşeni în urma acestei pierderi a ieşit la suprafaţă în 1866, când, cu mitropolitul în frunte, boieri influenţi au încercat să rupă unirea cu Ţara Românească; însă regimentele aduse degrabă din sudul tinerei ţări au tras în manifestanţi, rănindu-l şi pe înaltul ierarh. Moldovenii se simţeau desconsideraţi, daţi la o parte în noul stat centralizat, ameninţaţi cu declinul. Într-adevăr, a început un exod al elitelor spre Bucureşti, care a traumatizat Iaşiul.[2] Oraşul îşi punea speranţe în crearea unor noi instituţii – Curtea de Casaţie şi universitatea –, însă nimic nu compensa pierderea poziţiei de capitală. Primul domnitor din rândul Hohenzollernilor, Carol I, a reuşit, printr-o iscusită politică bazată pe gesturi simbolice, să risipească o parte din temerile ieşenilor.[3] Din punct de vedere intelectual, oraşul a rămas viu şi a apărut influenta mişcare literară Junimea, în care a activat şi A.C. Cuza în tinereţe. Dar chiar şi Junimea, cel mai important cerc al scriitorilor şi gânditorilor politici conservatori din România, şi-a pierdut din membri în favoarea Bucureştiului.

Doar universitatea, înfiinţată în 1860, mai aducea faimă oraşului. Astfel, Iaşiul se definea din ce în ce mai mult prin învăţământul său superior. Clădirea universitară inaugurată în 1897 se înălţa pe dealul Copou, pe care deja boierii ştiuseră să-l preţuiască şi pe care acum profesorii şi-au construit vile elegante, sub copaci umbroşi şi printre grădini şi parcuri frumoase, de unde, în zile senine, se puteau zări Carpaţii spre apus. În jurul anului 1900, numărul studenţilor varia, ca şi în alte universităţi de mărime medie din Europa, între cinci şi şapte sute; domeniul de studiu preferat era dreptul, în timp ce ştiinţele naturii erau relativ modest reprezentate.[4] Studenţii şi profesorii îşi atribuiau un rol de avangardă naţională şi aveau o conştiinţă politică accentuată, după cum s-a putut vedea la răscoala ţărănească din 1907. Raportat la populaţia totală, studenţii constituiau o grupare minusculă. Cu atât mai înalt era prestigiul social al tuturor celor legaţi de universitate, cu atât mai pronunţată conştiinţa misiunii lor. De la „studenţi“ aşteptau ţăranii ajutor în lipsurile lor, în timp ce populaţia evreiască se temea de ei. Însă majoritatea profesorilor se

poziţionau mai aproape de stânga spectrului politic – un fapt pe care gălăgia celor câţiva antisemiţi şi naţionalişti de teapa lui Cuza, Iorga, Găvănescu şi Şumuleanu nu ar trebui să-l facă uitat.

Între 1859 şi 1914, Iaşiul nu numai că a pierdut din faimă şi locuitori; şi configuraţia populaţiei s-a schimbat în mod esenţial. Dacă în 1848 ortodocşii reprezentau 72 de procente din cei 92 500 de locuitori ai acestui oraş însemnat ca populaţie – chiar în comparaţie cu altele din Europa –, iar evreii constituiau 20 de procente, în anul 1899, la doar 78 000 de locuitori, raportul a ajuns să fie de 45 de procente ortodocşi la 50 de procente evrei.[5] Pe acest fundal îşi proclama de la catedră A.C. Cuza tezele privind declinul românilor şi inundarea cu străini din cauza natalităţii ridicate a evreilor.

Temerile vechii elite au fost accentuate de schimbările sociale şi politice: o clasă muncitoare numărând circa 7 500 de persoane se dezvolta în oraşul care, comparativ cu împrejurimile rurale sărace, reprezenta o mică insulă industrială, iar aceasta pe fondul unei industrializări extrem de slabe a Moldovei ca întreg. Întreprinderi de stat precum Atelierele CFR sau fabrica Regiei Tutunului erau printre cei mai importanţi angajatori. Tendinţele socialiste printre profesorii universitari, impresia puternică produsă de revoluţia din Rusia vecină, zdruncinarea vechiului regim în urma unui război în care înfrângerea a fost evitată în ultimul moment, incertitudinile legate de felul în care aveau să fie aplicate reformele fundamentale promise în 1917 de rege şi de Parlament în ceea ce priveşte dreptul de vot universal pentru bărbaţi şi împărţirea pământurilor – toate acestea împingeau oraşul şi toată ţara într-o stare de mare agitaţie. Se adăugau, la Iaşi, rănile războiului, amintirea trecerii în marş a trupelor ruseşti aliate, de care românii se temeau în sinea lor, distrugerea infrastructurii oraşului şi a zonelor învecinate. Odată cu dreptul de vot universal au pătruns pe scena politică partide care până atunci nu fuseseră reprezentate în Parlament: Partidul Ţărănesc, care, în tradiţia socialismului agrar, susţinea o reîmpărţire radicală a pământurilor, precum şi socialiştii de orientare marxistă.

Iaşiul, capitala României pe vreme de război, în care elita trăia în strâmte adăposturi provizorii, a devenit un adevărat laborator al ideilor politice extremiste de stânga şi de dreapta. Starea de tensiune maximă n-a scăzut nici atunci când, în toamna anului 1918, guvernul, Parlamentul şi autorităţile s-au întors la Bucureşti. Mai devreme în acel an, profesorii de stânga înfiinţaseră Partidul Muncitor, care în decembrie 1918 s-a unit cu Partidul Ţărănesc al charismaticului învăţător muntean Ion Mihalache. La

sfârşitul lui 1919, cei circa 800 de membri ai socialiştilor trebuie să fi avut în jur de 5 000 de simpatizanţi. Conducătorii lor, Ilie Moscovici, Litman (Leo) Ghelerter şi Leon Gheller, precum şi Gheorghe Tănase cel încercat în lupte de stradă, au devenit întruchiparea duşmanului pentru forţele naţionalist-antisemite, chiar dacă puterea de mobilizare a socialiştilor a rămas limitată la alegerile din 1919 (4,9%) şi 1920 (11%).[6]

Teama de revoluţia bolşevică s-a înteţit la Iaşi atunci când studenţii din Basarabia vecină au dat năvală la universitatea redeschisă: mulţi dintre ei (exact 44,2 % în perioada 1918–1920) erau evrei, şi chiar şi românii din Basarabia erau rusificaţi cultural. Pe stradă vorbeau ruseşte cu voce tare şi purtau şepci tipic ruseşti, de care românii conservatori se temeau ca de simboluri ale revoluţiei.[7]

Pentru România, războiul nu s-a încheiat odată cu capitularea Austro-Ungariei şi Bulgariei. La Budapesta a izbucnit revoluţia bolşevică sub conducerea lui Béla Kun. Trupele româneşti au intrat în capitala ungară ca forţe de menţinere a ordinii – un eveniment care, în 1914, ar fi fost inimaginabil – şi s-au retras abia în noiembrie 1919. În est, războiul civil rus s-a încheiat abia în 1921. Mai apoi, bolşevicii, care nu acceptau pierderea Basarabiei, au încercat să provoace răscoale în acest ţinut: încă în 1924, autorităţile româneşti au pierdut parţial controlul asupra unor părţi ale provinciei, în urma răscoalei de la Tatarbunar.

La Bucureşti, se ajunsese deja în decembrie 1918 la manifestaţii muncitoreşti înăbuşite în sânge. În iunie 1919, gruparea comunistă din cadrul partidului socialist din România a hotărât să se alăture Internaţionalei a III-a. Petroliştii din Bucureşti şi muncitorii feroviari, din solidaritate faţă de tovarăşii lor din Ungaria şi Uniunea Sovietică, au intrat în grevă şi au paralizat parţial ţara. În octombrie 1920, iarăşi au intrat în grevă zeci de mii de muncitori.[8]

Temerile faţă de infiltrarea din răsărit au fost alimentate în continuare de faptul că, până la sfârşitul anului 1921, mulţi evrei au fugit din Rusia în România. Numărul lor este greu de stabilit; cercetările recente estimează că ar fi fost vorba de până la 60 000 de oameni, în timp ce politicienii naţionalişti din epocă vehiculau cifre mult mai mari.[9]

Paralel cu radicalizarea de stânga s-a desfăşurat şi cea de dreapta; aceasta din urmă a fost promovată expres de guvern şi în special de Ministerul de Interne, care în ianuarie 1919 a dispus măsuri de amploare pentru combaterea mişcărilor revoluţionare. La 2 iunie 1919 a fost întemeiată la Cluj „Frăţia de Cruce pentru Desăvârşirea Idealului

Naţional“, aceasta fiind punctul de plecare pentru asociaţiile şcolăreşti cu acelaşi nume, care, sub influenţa lui Codreanu, au mobilizat în interbelic numeroşi minori în favoarea mişcării legionare.[10] Dialectica dintre grevele comunist-socialiste şi mobilizarea radical-naţionalistă a dus la escaladarea situaţiei.

În acest mediu contrarevoluţionar a păşit prima oară Corneliu Zelea Codreanu pe scena marii politici.

8. ACTIVIST PRINTRE MUNCITORI

ÎN DESCRIERILE CURENTE ALE FASCISMULUI EUROPEAN, Legiunea Arhanghelul Mihail este înfăţişată de cele mai multe ori ca o mişcare a ţăranilor şi studenţilor. Însă liderul ei, Corneliu Zelea Codreanu, şi-a început cariera în calitate de conducător contrarevoluţionar al muncitorilor şi spărgător de grevă, murind două decenii mai târziu ca idol necontestat al muncitorimii române. Garda Conştiinţei Naţionale, una dintre grupările antibolşevice sprijinite de guvern, a devenit şcoala lui politică. Aici a învăţat organizarea practică, a dobândit experienţă în luptele de stradă, şi-a publicat primele texte jurnalistice, dar mai ales şi-a lărgit orizontul ideologic prin ceea ce Garda propaga deja din 1919–1920 ca „socialism naţional“.

Conducător oficial al Gărzii era Constantin Pancu, un mecanic pe care Codreanu îl admira datorită forţei fizice şi verticalităţii lui. Nu este însă de presupus că Pancu purta de unul singur virulentele polemici în presă împotriva profesorilor şi ziariştilor de stânga. În spatele Gărzii se aflau Ministerul de Interne, armata, Biserica, elita conservatoare a oraşului, asociaţiile meşteşugăreşti şi negustoreşti, şi numai aşa era ea în stare să creeze un contracurent naţional pentru a reteza avântul manifestaţiilor socialiste. Bunăoară, la 27 octombrie 1919, susţinătorii Gărzii s-au deplasat de la Mitropolie la universitate, făcând astfel legătura între două puncte nevralgice de înaltă forţă simbolică pentru percepţia de sine a naţionaliştilor. Câteva zile mai târziu au trecut la îndoctrinarea ostaşilor întorşi acasă la finele campaniei din Ungaria, care, după abolirea comunismului maghiar, trebuiau ocrotiţi în patrie de influenţa bolşevică. O altă datorie a contraculturii naţionaliste era de a combate, cu sprijinul mărinimos al Căilor Ferate Române, marşul roşu de 1 Mai prin sărbătoarea Armindenului – ziua sfântului proroc Ieremia, celebrat, conform datinei, cu

ramuri verzi.[1]

Codreanu a făcut însă cunoştinţă şi cu manifestaţiile organizate în săli, cum ar fi cea desfăşurată la 11 decembrie 1919 în sala Bejan, aparţinând unui antisemit cunoscut în tot oraşul, al cărui hotel a devenit un punct de întâlnire pentru Codreanu şi tovarăşii lui de idei.[2] Ţinta Gărzii a devenit limpede când s-au înfiinţat sindicatele anticomuniste („galbene“) şi când acestea au întemeiat, în primăvara anului 1920, o „universitate populară“, la care aveau să predea profesori universitari de orientare naţionalistă; numele l-a indus în eroare chiar şi pe un profesor de medicină cunoscut ca socialist – Constantin Parhon, care, după 1944, a avut o carieră strălucită sub regimul comunist. Garda susţinea că adunase la manifestaţiile ei, în săli şi pe stradă, între două şi zece mii de oameni. În martie 1920, Frăţia de Cruce a fuzionat cu Garda, Codreanu apărând în public alături de A.C. Cuza.[3]

Tânărul Codreanu s-a familiarizat şi cu lumea mult mai puţin spectaculoasă a şedinţelor de partid. La prima lui vizită în localul modest al Gărzii, a întâlnit un zeţar, un student, patru mecanici de la Regia Tutunului, doi mecanici de la CFR, câţiva meseriaşi şi muncitori, un avocat şi un preot – în total, vreo douăzeci de oameni.[4] Cuvântările patetice despre teroarea Comunei din Paris şi despre patrie ţineau în aceeaşi măsură de viaţa lăuntrică a Gărzii ca şi balurile şi tombolele, cântecele şi marşurile. În ziarul Gărzii, *Conştiinţa*, nu erau răspândite doar ideile de dinainte de război ale unui Cuza sau Iorga. Se intervenea în favoarea regelui, a Bisericii, a patriei şi armatei, se polemiza împotriva „steagului roşu al urii“, a „glasurilor urii de la răsărit“, a „străinilor şi înstrăinaţilor“ (cuvinte de cod pentru evrei şi pentru cei „jidăniţi“, din punctul de vedere al naţionaliştilor), nu lipseau apelurile la curajul eroic al soldaţilor demobilizaţi şi avertismentele referitoare la „Béla Kun, Ghelerter, Troţki, Moscovici şi Lenin“.[5] Garda formula însă şi un program orientat pozitiv, cu cerinţe proprii, arătând că deviza „socialismului naţional“ nu trebuia să rămână o vorbă goală. Ideea socialismului naţional fusese preluată de Gardă de la curentele din străinătate: erau invocaţi drept modele primarul social-creştin şi antisemit al Vienei, Karl Lueger – a cărui ideologie inspirase în 1910 crearea Partidului Creştin-Social Român din Bucovina austriacă –, teoreticianul social-democrat austriac Otto Bauer şi „socialiştii creştini din Franţa“. Nu apar însă numele acelor teoreticieni rasişti – Houston Stewart sau Édouard Drumont – a căror influenţă asupra lui A.C. Cuza şi a cercurilor naţionaliste din Moldova a fost dovedită ulterior. „Nu

auzisem pe acea vreme de Adolf Hitler şi de naţional-socialismul german“, scria Codreanu în 1935, şi nu era nimic neadevărat în ce spunea.[6]

Garda îşi propaga ideile sub umbrela unui „socialism naţional-creştin“.[7] Acesta avea revendicări mult mai ample decât Partidul Naţionalist-Democrat de dinainte de 1914. Nu se mai aveau în vedere doar ţăranii când era vorba de problema socială, nu se mai evoca doar, în termeni vagi şi slăvind uniunea dintre coroană, altar şi naţiune, o comunitate populară armonioasă drept contramodel la lupta de clasă marxistă. Garda cerea naţionalizarea industriei, cooptarea muncitorilor la profit, impozit progresiv pe venit, un stat social ocrotitor, o ofensivă educaţională, încetăţenirea ideii unui stat al muncitorilor şi ţăranilor. Ea susţinea un feminism „naţional“ împotriva unui presupus feminism „internaţionalist“, promovat mai ales de evreice, cultiva o cultură alternativă a muncitorilor şi redefinea lozinca bolşevică sub forma „Muncitori de acelaşi sânge, uniţi-vă în sindicate naţionale“. Toate acestea erau însoţite de promisiunea unei „învieri“.[8]

Mult timp cercetarea a subapreciat importanţa acestui program muncitoresc naţional-socialist pentru fascismul românesc şi pentru „căpitanul“ acestuia, Corneliu Codreanu. Desigur, în primele sale trei texte, publicate în ziarul partidului între 29 decembrie 1919 şi 6 martie 1920, Codreanu, pe atunci în vârstă de douăzeci de ani, n-a purtat dezbateri teoretice cu marxismul. Însă în 1936 a transpus în practica politică ceea ce învăţase în timpul tulburărilor revoluţionare de la Iaşi din iarna 1919–1920. Primele texte politice ale lui Codreanu dau la iveală acele trăsături de caracter care, în doar câţiva ani, aveau să-l transforme în eroul tineretului naţionalist român: impulsivitate enormă, violenţă, conştiinţa misiunii şi fanatism. Titlul primului său text, *Steagul roşu*, anticipează orientarea vieţii sale politice: Codreanu s-a văzut pe sine toată viaţa drept antibolşevic şi, de vreme ce în ochii lui bolşevismul era controlat de evrei, antisemitismul decurgea mai ales (dar nu exclusiv) din respingerea revoluţiei ruse şi din echivalarea bolşevismului cu comunitatea evreiască. Sub steagul roşu, spune Codreanu, „merg jidanii, merge pleava neamurilor apusului pripăşită pe pământul acesta, merg bieţii români zăpăciţi […], merg istericii şi criminalii născuţi, care cred să distrugă întreaga ordine socială şi întreaga viaţă naţională cu gloanţe de revolver“; totuşi, se lovesc doar de ură şi de strigătul „jos sdreanţa roşie“.[9]

În textele sale ulterioare, Codreanu a dat expresie celor preluate de la tatăl său şi de la anturajul acestuia: teama de duşmanii dinăuntrul şi din

afara hotarelor, de greve, sabotaj, răscoliri revoluţionare în ţară, de Lenin, Troţki, stânga maghiară şi cea bulgară în străinătate. Pentru Codreanu, toate acestea se aflau în interdependenţă şi erau produsul a ceea ce el combătea drept conspiraţie iudeo-bolşevică. Acestor calamităţi le opunea noţiuni cum ar fi ordinea socială, statul, măreţia naţională, oştirea, credinţa, tradiţia, disciplina, buna-cuviinţă, glia, civilizaţia – România ca bastion antibolşevic, dar o Românie care nu mai era ţara străbătută de clivaje de clase de dinaintea războiului. Antisemitismul lui Codreanu răzbate puternic atunci când îi compară pe evrei cu nişte năpârci la pieptul românilor. La fel ca tatăl său mai înainte în partidul lui Iorga şi Cuza, tânărul Codreanu a adus un ton foarte personal în limbajul ultranaţionalismului antisemit. Pe muncitorii care nu intrau în Gardă îi ameninţa cu blestemul strămoşilor lor răposaţi şi cu blestemul copiilor lor. Neamul ca legământ veşnic între cei vii, cei morţi şi cei ce vor veni, credinţa în sfinţenia gliei şi în puterea riturilor atavice – acestea erau contribuţiile autentic personale ale lui Corneliu Codreanu la propaganda antibolşevică.[10]

Codreanu a fost însă mai mult activist decât publicist: aşa s-a prezentat el însuşi în *Pentru legionari* şi aşa s-a comportat deja în iarna 1919–1920. În primăvara anului 1920 a venit momentul să se afirme: conflictele de muncă de la Iaşi au escaladat, nu în ultimul rând fiindcă ministrul muncii, Nicolae Lupu, de orientare stângistă, îi sprijinea pe grevişti. La 11 februarie 1920 s-au ridicat muncitorii din domeniul tutunului, la 10 martie 1920 le-au urmat muncitorii de la căile ferate din cartierul Nicolina. Când Codreanu a auzit de ciocnirile cu muncitorii naţionalişti şi a aflat că portretul regelui fusese dat jos, punându-se în loc chipurile lui Marx, Troţki şi ale conducătorului comunist român de origine bulgară Cristian Racovschi, i-a îndemnat pe oamenii Gărzii să pornească în marş, intonând cântece patriotice, spre fabrica de tutun. Acolo, Codreanu s-a căţărat pe acoperişul fabricii şi a ridicat tricolorul românesc. La scurt timp, armata a ocupat locul. La 27 aprilie 1920, Codreanu a preluat din nou rolul de stegar naţional, când Garda a preluat depoul CFR Nicolina, cu sprijinul masiv al autorităţilor. Tânărul Codreanu a ajuns celebru în oraş mai puţin prin lupta sa discursivă, cât prin cea efectivă împotriva steagului roşu. Încă în 1938, când era trimis în judecată ca duşman al statului, fostul prefect de Iaşi nu i-a refuzat admiraţia pentru faptul că, în vremuri de grave tulburări, a dat jos simbolul comunist de pe fabrici, înlocuindu-l cu drapelul naţional.[11]

Codreanu sus, pe coşul fabricii, vorbind mulţimii: această imagine părea menită să se întipărească în minţile contemporanilor, dar curând a

fost acoperită de alta şi mai puternică – aceea a conducătorului exaltat al studenţimii naţionaliste.

9. CONDUCĂTOR AL STUDENŢILOR DIN „GENERAŢIA 1922“

ÎN DECEMBRIE 1922, ROMÂNIA A TRĂIT ECHIVALENTUL TULBURĂRILOR STUDENŢEŞTI de la 1968 din Europa occidentală. „Generaţia 1922“ a devenit proiectul politic radical al acelor studenţi care trăiseră războiul doar ca observatori. Mişcarea studenţilor, care se năpustea de pe poziţiile dreptei antisemit-naţionaliste asupra statului constituţional, era întâmpinată cu multă simpatie de elitele conservatoare, ofiţeri superiori, proprietari de pământuri, Biserică şi numeroase mănăstiri, ca să nu mai vorbim de profesorii radicalizaţi. Desigur, toţi aceştia se vedeau nu ca opozanţi ai statului, ci dimpotrivă, împreună cu studenţii, ca apărători ai României Mari împotriva duşmanilor din ţară şi din afară, după propria lor exprimare.[1] Universităţile au devenit platforma pe care se clarificau marile întrebări ale statului naţional român din epoca postimperială, de aceea procesele verbale ale senatelor universitare sunt tot atât de semnificative ca şi stenogramele dezbaterilor parlamentare, asta dacă lăsăm deoparte suprapunerile personale, căci mulţi profesori deţineau şi mandate de deputaţi.

În decembrie 1922 şi în săptămânile următoare, la Iaşi şi în alte universităţi s-au desfăşurat scene asemănătoare cu cele ale unui război civil: în săptămânile premergătoare, se ajunsese în mai multe locuri la violenţe antisemite. La Cluj, studenţii români protestau împotriva faptului că studenţii evrei la medicină disecau cadavre creştine, nu însă şi cadavre de evrei, din motive religioase. Ca şi în alte ţări din Europa răsăriteană, se cerea cu voce tare introducerea unui *numerus clausus*[2] pentru studenţii evrei. Studenţii naţionalişti năvăleau în săli de curs şi laboratoare, îi dădeau afară pe studenţii evrei, îi băteau şi le interziceau accesul în universitate. În Sala Paşilor Pierduţi, lungul şi somptuosul hol de intrare al Universităţii din

Iaşi, profesorii stângişti erau împresuraţi de sute de studenţi, ameninţaţi, fluieraţi şi huiduiţi. Jandarmi şi militari patrulau pe aleea de pe dealul Copou, împreună cu procuratura şi poliţia. Studenţii ieşeni radicali se vedeau drept apărători ai statului împotriva „atacului evreilor“. La Cluj, activistul Ion Moţa, mai apoi prieten apropiat şi cumnat al lui Codreanu, precum şi traducător al *Protocoalelor înţelepţilor Sionului*, propovăduia că Hristos a fost răbdător, dar totuşi i-a izgonit pe negustori din Templu. „Cauza noastră e aşadar dreaptă şi sfântă. Sfinte ne vor fi şi sacrificiile… Ştiu că nu este nimic mai nobil decât a te uita pe tine şi a te jertfi pentru aproapele năpăstuit. Aşa a făcut Cristos!“ În ianuarie 1923, universităţile româneşti au fost provizoriu închise. Rectorii au anunţat măsuri pentru a atenua lipsurile sociale ale multor studenţi. Parlamentul discuta aprins despre revolte.[3]

Un an mai târziu, Corneliu Codreanu şi nucleul dur al adepţilor săi au fost arestaţi sub acuzaţia de a fi plănuit uciderea unor miniştri şi a unor bancheri evrei. Cum s-a ajuns la această radicalizare?

Românii considerau că, odată cu crearea României Mari, statul trebuia să-i ajute să dobândească supremaţia în toate domeniile în care, până atunci, dominaseră membri ai grupurilor etnice devenite acum minorităţi. Aşadar, trebuia creată o nouă elită naţională. După 1918 a început o perioadă de avânt social. Mii de copii de ţărani se îndreptau spre universităţi, unde se înscriau totuşi şi un număr mare de studenţi evrei. Universităţile erau cu totul copleşite de acest iureş şi plesneau din toate cusăturile. Universitatea din Iaşi, de pildă, proiectată pentru 700 sau 800 de studenţi, avea în 1927 nu mai puţin de 4 700 de studenţi, iar aceasta deşi statul controla acum, pe lângă Bucureşti şi Iaşi, Cernăuţiul şi Clujul, dispunând astfel de două universităţi dintre care una fusese până de curând austriacă, iar cealaltă maghiară, şi care au fost rapid românizate. Şi mai complicată era problema socială: studenţii veniţi din mediul rural primeau prea puţine burse; cantinele nu puteau să-i hrănească pe toţi, iar locurile de cazare erau cu totul insuficiente. Chiar şi cei care găseau cazare în cămine îngheţau iarna din lipsă de lemne de foc. În schimb, studenţii evrei, care proveneau în marea lor majoritate din oraşe şi dintre care o parte puteau locui la părinţi, se descurcau mai bine, ca să nu mai vorbim de alienarea socio-culturală cu care se confruntau studenţii de la ţară într-un univers urban nefamiliar. Statul a recunoscut mult prea târziu problema, din cauza căreia s-a ajuns rapid la o situaţie socio-politică explozivă: căci studenţii nu concurau doar pentru locuri de cazare şi de studiu, ci şi pentru râvnitele

posturi în slujba statului. Mulţi studenţi români nu voiau să se orienteze spre economia liberă, ci visau la posturi sigure în administraţie, nu în ultimul rând în regiuni în care, înainte de 1918, asemenea poziţii fuseseră refuzate românilor. Dar şi prestigioasele profesii liberale, precum cele de medic şi de jurist, erau râvnite. În special aici intrau în concurenţă studenţii români cu colegii lor evrei bine calificaţi, deoarece aceştia din urmă n-aveau acces, în mod tradiţional, la posturi în serviciul de stat şi în armată. Activiştii români au citit statisticile privind studenţii şi încet-încet i-a cuprins indignarea: în anul universitar 1922/1923, la Iaşi, 75,5% dintre studenţii la farmacie erau evrei, iar dintre cei la medicină, 60,34% erau de credinţă mozaică.[4]

La Universitatea din Iaşi, copiii ţăranilor români, cărora nu le lipsea conştiinţa naţională, întâlneau basarabeni vorbitori de limba rusă, adesea evrei, care visau la exportarea Revoluţiei din Octombrie şi care vedeau în neliniştile sociale din rândul muncitorilor un sol fertil pentru planurile lor revoluţionare. Deodată, la Iaşi a început să se vorbească mult limba rusă; de asemenea, s-au descoperit iar şi iar cazuri de diplome falsificate la studenţii evrei din Basarabia. Deseori aceştia simpatizau într-adevăr cu bolşevismul, creând celule care, în martie 1920, au fost desfiinţate de Siguranţa Statului, exact în momentul în care escalada mişcarea muncitorească.[5]

Lui Corneliu Codreanu atât mişcarea grevistă, cât şi celulele comuniste i-au confirmat cele mai adânci temeri. El vedea în puternica studenţime evreiască din multe domenii o ameninţare elementară pentru viitorul României, care, astfel, nu va putea să-şi creeze elite naţionale. Ca şi în cazul mişcării muncitoreşti contrarevoluţionare, şi la universitate a ajuns rapid într-o poziţie de frunte, sprijinit de naşul său de botez, A.C. Cuza, şi de profesorii antisemiţi ai universităţii. Aceştia purtau la rândul lor o dispută îndârjită cu mai numeroşii lor colegi de stânga în privinţa modului în care trebuia organizat statul României Mari. Profesorii şi studenţii, de stânga şi de dreapta, erau profund convinşi că viitorul întregii societăţi depindea de acţiunile lor. În sălile de curs se construia o nouă idee de naţiune.

Ţelul era înalt, iar angajamentul, corespunzător. Corneliu Codreanu se afla în linia întâi şi, peste puţin timp, avea să introducă în dezbaterea aprinsă şi violenţa fizică. Tânărul descoperea un nou mediu social: sălile supraaglomerate ale asociaţiilor studenţeşti şi ale căminelor universitare şi acţiunile iscusit puse în scenă în locuri cu încărcătură simbolică ale

universităţii. Din nou s-a dovedit un organizator talentat, desfăşurându-şi lupta politică în spaţiul social al universităţii mai degrabă prin instrucţie cazonă şi adunarea de trupe decât prin formarea de grupuri. Pe lângă asta, îl susţinea pe tatăl său, care îşi reluase activitatea de partid: Ion Zelea Codreanu şi A.C. Cuza rupseseră definitiv relaţiile cu Nicolae Iorga şi se asociaseră cu popularul general Averescu. Pentru cei doi Codreanu, mişcarea muncitorească naţională, propaganda la universitate şi campania electorală prin sate şi târguri decurgeau în paralel.[6]

La relatările critice din presă, activiştii din rândul studenţilor reacţionau cu o violenţă care escalada rapid. Pe 16 iunie 1920 au adunat ziarele incomode din diferite locuri din oraş, de pildă din eleganta cafenea Tuffli şi de la universitate, şi le-au dat foc în public în Piaţa Unirii din centrul Iaşiului, în faţa statuii domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Redacţiilor acestor ziare le-au spart geamurile. Cioburile de geam şi mirosul de hârtie arsă au însoţit drumul antisemitismului studenţesc şi în anii următori.[7]

Codreanu însă a mers şi mai departe pe drumul violenţei. La începutul verii lui 1922, a distrus împreună cu câţiva susţinători un chioşc de ziare, al cărui proprietar ridicase piatra ca să se apere de loviturile lui Codreanu[8], şi a pălmuit un student care îl atacase într-un ziar. În acest fel, a încălcat regulamentul universităţii. Apărarea lui Codreanu ne dă o idee despre felul în care înţelegea el dreptul şi onoarea: ar fi cerut satisfacţie unui bărbat care l-a jignit, iar acest lucru n-ar reprezenta o insubordonare faţă de universitate. Nesupunere ar fi, dimpotrivă, răspândirea de neadevăruri despre armată. Libertatea presei şi a cuvântului n-ar fi drepturi absolute, fiindcă ideea de drept include şi ideea de limitare a acestuia. De aici Codreanu trăgea concluzia că se poate scrie orice atâta vreme cât nu-i sunt lezate drepturile personale. Cum însă în asemenea cazuri legea nu prea impune pedepse, în locul ei ar interveni cutuma, codul tradiţional al onoarei înlocuind codul penal. Şi dat fiind că cel care îl jignise refuza să se bată în duel, ca un om de onoare, acesta n-ar merita atenţia conducerii universităţii. Acesta este un text-cheie pentru tânărul Codreanu: îşi punea propriul cod cavaleresc al onoarei deasupra dreptului civil, se considera jignit şi atacat şi-şi considera întreaga purtare ca autoapărare legitimă.

Tocmai această atitudine îl îndemnase, cu un an şi jumătate în urmă, să recurgă la un gest care i-a adus şi mai multă faimă decât ridicarea tricolorului românesc pe fabricile aflate în grevă. Corpul profesoral, majoritar de stânga, hotărâse să se renunţe la tradiţionala slujbă religioasă

de la începutul anului universitar. Codreanu şi un mic grup de tovarăşi de idei au pledat în zadar împotriva acestei măsuri. Pe 22 noiembrie 1920, studenţii au sosit la ora opt dimineaţa la clădirea principală de pe Copou, însă au găsit poarta principală şi poarta vecină, de la Chimie anorganică, încuiate: Codreanu şi un prieten de-al lui se postaseră acolo cu ciomagul în mână, spunând că vor permite accesul doar după ce se va ţine slujba religioasă. La ora nouă, studenţii, îngheţaţi de frig, l-au împins pe Codreanu la o parte. S-a ajuns la încăierare, Codreanu fiind bătut. Problema slujbei religioase a devenit un test de turnesol ideologic. Secularişţii şi conservatorii s-au contrat în Senatul universitar. Un profesor a intervenit în favoarea separării dintre stat şi Biserică, a unui laicism radical, deoarece ştiinţa şi religia s-ar exclude: vederi revoluţionare într-o ţară cu o religiozitate profundă. Rectoratul însă a cedat. Corneliu Codreanu a repurtat prima sa victorie politică în universitate. „Era un mare triumf pe care l-am primit cu o bucurie nespusă“, a scris el mai târziu.[9]

10. ACTIVIST STUDENŢESC AL VIOLENŢEI

TEAMA DE A FI DAŢI LA O PARTE DE COLEGII EVREI I-A CUPRINS după 1918 pe studenţii din multe ţări europene, din Ungaria şi Polonia până în Germania. Ceea ce s-a întâmplat în România era parte a unui curent care a făcut din universităţi focare ale naţionalismului antisemit. În acelaşi timp cu revoltele studenţeşti antisemite din România, în decembrie 1922 s-a ajuns la violenţe grave la Varşovia şi la cererea de a impune un *numerus clausus* pentru studenţii evrei la Viena.[1]

Asociaţiile studenţeşti româneşti înfiinţate înainte de război şi congresele naţionale ale studenţilor au devenit platforme ale activiştilor. Aici a învăţat Codreanu meşteşugul responsabilului studenţesc şi a încheiat primele contacte la nivel naţional. La congresul studenţilor de la Cluj (4–6 septembrie 1920), a cărui universitate tocmai fusese românizată, devenind un simbol pentru schimbarea etnico-naţională a vremurilor în Ardeal, grupul lui Codreanu, reprezentând estul României – Moldova şi Bucovina –, a încercat să împiedice primirea studenţilor evrei în organizaţiile de studenţi. „Primejdia era mare: cu bolşevismul bătând la uşă şi cu perspectiva de a fi copleşiţi ca număr de elemente iudeo-comuniste în propriile noastre centre“[2]. Din nou, Codreanu acţiona pornind de la sentimentul ameninţării elementare, văzându-se un apărător în ceasul din urmă. Vorbea de o „luptă“, de „lupta noastră“, despre student ca „santinelă în slujba neamului“. Însă majoritatea delegaţilor a respins angajarea prin jurământ a studenţimii în antisemitism.[3]

Totuşi, activismul a mobilizat noi adepţi. Mulţi studenţi – deşi nu majoritatea – se simţeau din ce în ce mai atraşi de această diferenţiere netă între prieten şi duşman, de acest naţionalism agresiv-activist alimentat de sentimente de inferioritate. Aceşti tineri îşi derivau respectul de sine din rolul de ocrotitori ai neamului. La congresele şi manifestaţiile lor, dar mai

ales prin acţiuni împotriva adversarilor politici, s-a format un nucleu dur, un grup de forţă conspirativ, care şi-a creat un univers social şi ideologic alternativ. Naţionalismul antisemit a devenit proiectul unei generaţii, fiind totodată sprijinit de oameni în vârstă, profesori şi membri ai elitelor. Studenţii se considerau, aşa cum observa un istoric, drept „creatori liber-profesionişti ai neamului“[4].

Numai retorica nu era însă suficientă. Activiştii naţionalişti pătrundeau în centrele studenţeşti şi întemeiau asociaţii proprii; desigur, mai înregistrau şi reculuri provizorii, aşa cum a suferit Codreanu, de pildă, la alegerile reprezentanţilor studenţilor de la Drept. Codreanu îşi ducea „luptele“ împotriva acelei categorii în care vedea duşmanul principal – basarabenii, sau ceea ce înţelegea el prin basarabeni: vorbitori de limba rusă, evrei şi stânga românească „fără conştiinţă naţională“. Percepţia lui Codreanu nu se deosebea prea tare de cea a autorităţilor. Potrivit unui raport al rectoratului de la Iaşi, studenţii din est se împărţeau în naţionali români şi rusofili, dintre care cei din urmă predominau în imaginea străzii şi sprijineau stânga revoluţionară.[5]

Codreanu i-a adunat pe adepţii săi într-o asociaţie studenţească (numită după Ştefan cel Mare), însărcinând această trupă de şoc să perturbe spectacolele de teatru supărătoare, să împiedice accesul basarabenilor în cantine, să maltrateze studenţi neagreaţi, dar şi un ziarist incomod, adesea aplicând el însuşi primele lovituri – metode care au marcat Iaşiul în anii ce au urmat.[6]

Conflictul s-a ascuţit în februarie 1920, când studenţii basarabeni de stânga au chemat la grevă. Ei vedeau în Codreanu zurbagiul universităţii. Şi Centrul Studenţesc din Iaşi se plângea de „firea […] impulsivă“ a lui Codreanu, „care n-a fost niciodată reprimată“, şi de „instinctele [lui] atavistice“; dincolo de asta, îi incita pe românii din Vechiul Regat împotriva basarabenilor. Basarabenii de stânga relatau că fuseseră atacaţi, huiduiţi, fluieraţi. Codreanu, pe de altă parte, a devenit conducătorul spărgătorilor de grevă de la universitate. În aplauzele furtunoase ale asistenţei, a citit pe 13 aprilie 1921 o rezoluţie care nu reda altceva decât evaluarea serviciilor secrete: „Studenţimea conştientă din Iaşi condamnă greva basarabenilor anarhişti şi îşi exprimă admiraţia faţă de justiţie şi autorităţile ţării“.[7]

Dar nu de aceea, ci din cauza actelor lui de violenţă a întrecut măsura în ochii conducerii universităţii. Senatul a intentat o procedură care s-a încheiat cu excluderea lui Codreanu din universitate şi care, în iunie 1921,

a devenit un eveniment politic. Asociaţia ziariştilor oraşului şi asociaţiile studenţeşti ceruseră sancţionarea lui Codreanu. A.C. Cuza însă, care de decenii îndoctrina studenţii în sălile de curs, a anunţat că „universitatea nu poate lua apărarea unei prese anarhice, scrisă de străini şi înstrăinaţi, şi care lucrează sistematic la zdruncinarea temeliilor statului“. Cuza a făcut ca Facultatea de Drept să fie *de facto* independentă de conducerea universităţii, delimitând astfel, în mod instituţional, un fel de teritoriu antisemit în cadrul universităţii. De sprijinul studenţilor radicali putea fi sigur. Aceştia comparau exmatricularea lui Codreanu cu samavolnicia unui Troţki.[8]

Astfel, mişcarea studenţească naţionalistă îşi avea martirul ei şi se radicaliza tot mai mult. Codreanu însuşi, care, fără validarea Senatului, conducea o societate a studenţilor în Drept, îşi îndoctrina susţinătorii în şedinţe regulate: „Toate aceste lucrări şi referate [prezentate la şedinţe] nu se puteau face decât având ca obiect problema jidănească în lumina ştiinţei“. Pamfletele lui Cuza erau studiate intensiv. Se urmărea convertirea celor care gândeau altfel. Codreanu vedea succesele în recrutare ca pe un „miracol“, iar pe noii adepţi, drept „soldaţi credincioşi“. Convertirea însemna şi găsirea unui rost: „acela de a lupta pentru neamul nostru primejduit în existenţa sa“.[9]

În aceste medii – şedinţe, conferinţe naţionale, vizite la universităţi, de pildă la Cernăuţi –, Codreanu i-a cunoscut pe acei studenţi care aveau să alcătuiască nucleul dispus la acte de violenţă al mişcării sale, printre ei aflându-se şi viitoarea lui soţie, Elena Ilinoiu, care era prietenă cu surorile lui Codreanu. Elena, fiica unui angajat la Căile Ferate, terminase liceul la Iaşi, apoi studiase la Cluj între 1921 şi 1923. Ea şi Corneliu s-au întâlnit în casa familiei Ilinoiu de pe Strada Florilor din Iaşi (între gară şi universitate), au frecventat împreună Hotelul Bejan din apropiere – un focar de antisemitism –, au mers împreună la manifestaţii şi la munte. Nu numai studenţii, ci şi studentele, care începuseră să fie primite în universităţi, îşi căutau un rost şi un nou rol în societate în ceea ce sprijineau cu entuziasm ca pe o mişcare naţională a unei generaţii, având pentru prima dată ocazia să participe activ la viaţa politică.[10]

La 22 mai 1922, Codreanu i-a adunat pe adepţii săi în „Asociaţia Studenţilor Creştini“. Îşi încheiase studiile şi acum se îngrijea de moştenirea lui la universitate, de o mişcare studenţească proprie; în acest scop, a conceput un jurământ al cărui text a fost pus într-o sticlă şi îngropat (încă o mostră a romantismului de capă şi spadă ce-l caracteriza) şi a ţinut o

adunare în orăşelul său natal, Huşi. Acolo, Codreanu tatăl şi fiul au pus 46 de activişti să jure „împrejurul unui nou şi sfânt ideal, acela al apărării patriei noastre în contra cotropirii jidoveşti“ şi să-şi ia angajamentul „să aprindem în sufletele necăjite făclia adevărului, a dreptului de viaţă liberă a neamului nostru pe aceste meleaguri“[11]. „Generaţia 1922“ îşi crease o organizaţie de luptă durabilă. În retrospectivă, Codreanu susţinea cu mândrie că îşi atinsese scopurile politice în lumea universitară: bolşevizarea elitelor de mâine, de care se temea el, fusese stăvilită.

11. MISIONAR ANTISEMIT ÎN GERMANIA

CE SE ÎNTÂMPLA LA IAŞI NU ERA PERCEPUT DE ACTORII IMPLICAŢI drept politică românească locală sau naţională. Nimic nu e mai greşit decât a considera România acelor vremuri o ţară izolată, la marginea Europei. Reprezentanţii extremei stângi şi ai extremei drepte româneşti, dar şi conducătorii marilor partide din centrul spectrului politic, la care se adăugau intelectualii, se vedeau cu toţii drept oameni care marcau soarta unei noi mari naţiuni în Europa. Toţi priveau dincolo de graniţele ţării, toţi voiau să ia parte la dezvoltările întregii Europe, dar nu în maniera de dinainte de 1918, ca elită a unei ţărişoare balcanice periferice, ci ca ţară europeană puternică. Dacă extrema stângă voia să aducă revoluţia mondială în România, dreapta se vedea într-o comunitate de idei cu curentele populare de pe întregul continent.

Radicalizarea studenţilor se petrecea şi pe fundalul unei instabilităţi politice interne considerabile. Guvernele se schimbau rapid, iar peisajul partidelor se reconfigura doar anevoie. Enormele aşteptări ale ţăranilor de a primi, în sfârşit, pământ creau nelinişti în plus. În primăvara anului 1920, aceste speranţe se îndreptau spre generalul Alexandru Averescu, care, cu nou întemeiatul său Partid al Poporului, era venerat de mulţi ţărani într-un mod aproape mesianic, ca „tată“ al ţăranilor. Ţăranii se aruncau la pământ înaintea lui, îi atingeau uniforma, se rugau ca Dumnezeu să-l ocrotească. Femeile izbucneau în plâns şi-şi aduceau copiii în faţa generalului, pentru ca acesta să-i binecuvânteze. Dar odată ce generalul a ajuns la putere (martie 1920–decembrie 1921), „mitul Averescu“ a pălit rapid. Averescu, a cărui Ligă îi asigurase lui Ion Zelea Codreanu un loc de deputat, nu avea, în ochii contemporanilor, trăsăturile unui conducător: charisma era doar proiectată asupra lui, el nu ştia ce să facă cu ea – spre deosebire de felul în care a înţeles să se manifeste mai târziu Corneliu Codreanu, care, asemenea

lui Averescu, intra în sate călare.[1]

Însă acest general Boulanger al românilor a scos la iveală la o mare parte din populaţia românească straturi mentale pe care Corneliu Codreanu le-a exploatat abil când i-a venit timpul: speranţa într-un eliberator charismatic şi într-o izbăvire a poporului şi statului care ar fi trebuit să rezolve instantaneu toate greutăţile României postbelice. Terenul era, astfel, pregătit pentru un conducător cu adevărat charismatic.

Un al doilea impuls important venea din afară: extrema dreaptă românească urmărea cu atenţie ascensiunea lui Mussolini în Italia. Activiştii care-l cunoşteau personal pe Mussolini, dar şi comunitatea italiană din Iaşi, care, după marşul asupra Romei şi preluarea puterii de către fascişti, îl idolatriza pe Mussolini, transferau noua ideologie asupra României. Fascia Naţională Română, întemeiată în decembrie 1922, anunţa într-un manifest: „Vrem ordine, vrem ierarhie, vrem domnia românilor în această ţară românească“[2]. Tineretul României, se spunea mai departe, şi-ar fi luat ca model Italia, dar şi extrema dreaptă din Franţa şi Belgia, care combătea comunismul. Fasciştii români, care se vedeau într-o alianţă a popoarelor latine, au găsit rapid câteva mii de adepţi printre membrii elitelor – învăţători, ofiţeri, avocaţi, poliţişti, magistraţi: numai la Iaşi erau cca 4 600. Ei cereau instaurarea unei dictaturi, un „apostolat“ spre „mântuirea“ neamului, sub un conducător puternic. Invocau, drept „ideal“ al lor, pe „Dumnezeu, Patria şi Coroana“. Fascia cerea de la membrii ei supunere totală, propaga o ierarhie strictă şi împărţea lumea în adepţi şi „trădători“. Ea cerea credinţă oarbă în ţelul mişcării. În statutul ei se spunea (art. 22): „Fascistul trebuie să servească România şi fascia cu sfinţenie, şi cu spiritul convins că serveşte o cauză înaltă. Credinţa sa trebuie să fie nezdruncinată şi plină de tărie voinţa sa. Nepăsător în faţa ademenirilor, dispreţuitor al şovăielilor şi laşităţii, decis la jertfă şi pătruns de greutatea unui apostolat, pe care-l îndeplineşte pentru mântuirea ţării sale, iată cum trebuie să fie fascistul“. Textul conţine noţiuni-cheie ale limbajului legionar: voinţă neclintită, mântuire, apostolat, precum şi lista primejdiilor şi a însuşirilor negative ce trebuie combătute (laşitatea, şovăiala). Legiunea de mai târziu a fost puternic marcată de un amestec de naţionalism românesc antebelic şi de fascism latin din perioada imediat următoare războiului. Sub aspect organizatoric însă, fasciile româneşti s-au destrămat după doar câteva luni în grupări rivale.[3]

Tot după un model european, de această dată după organizaţia naţionalistă radicală Action française a lui Charles Maurras, s-a creat în

1924 la Cluj Acţiunea Românească, în care, pe lângă profesori universitari, activa studentul Ion Moţa, omul de încredere al lui Codreanu.[4]

Activiştii radicali au cunoscut extrema dreaptă europeană şi prin intermediul călătoriilor: în noiembrie 1922, finanţat printr-o colectă a studenţilor, Corneliu Codreanu a plecat la Berlin, nu numai ca să studieze economia politică şi să observe situaţia politică de acolo, ci şi, după cum scrie el în retrospectivă, pentru „a duce ideile şi credinţele noastre peste hotare“. Dreapta radicală românească nu se simţea nicidecum într-un raport de dependenţă faţă de ţările din Occident. Dimpotrivă, de-a lungul întregii sale vieţi, Codreanu a susţinut o Internaţională fascistă, în cadrul căreia ar fi vrut să discute cu ceilalţi lideri de la egal la egal. De altfel, toţi adversarii evreilor erau priviţi ca aliaţi. De aceea studenţii radicali s-au solidarizat în 1929 cu arabii din Palestina aflată sub mandat britanic, socotind că evreii nu trebuiau lăsaţi să se întoarcă decât după ce adoptau creştinismul.[5]

Că tânărul Codreanu era conştient de misiunea sa peste hotare, asta s-a văzut şi atunci când s-a prezentat în costum naţional românesc în ziua înscrierii la Universitatea din Berlin. Mai târziu, afirma cu mândrie că le fusese „profesor de antisemitism“ studenţilor germani. În Germania, a văzut mai ales ce voia să vadă: mizerie socială, nelinişti politice, o mişcare naţional-populară dezbinată, „primejdia jidănească“, dar şi „un popor sănătos“, puternic – aşadar, o oglindire a diagnosticului său asupra României. Cu ce grupări naţionaliste şi antisemite a intrat efectiv în contact rămâne neclar chiar şi în rapoartele agenţilor secreţi români care-l filau. Codreanu s-a abonat la ziare naţionaliste şi a întreţinut contacte şi cu Viena. Potrivit rapoartelor informatorilor, Bavaria i se părea centrul antisemiţilor germani. Şi-a procurat material de propagandă şi svastici, pe care, după doar câteva luni, studenţii de la Chişinău le purtau la cravată. De la un muncitor care producea aceste însemne ar fi auzit pentru prima dată de Adolf Hitler, al cărui nume însemna însă pe atunci mult mai puţin pentru el decât cel al lui Mussolini, pe care-l admira.[6] Din octombrie 1922 până în februarie 1923 a locuit pe Uhlandstrasse 15, apoi s-a mutat la Jena, unde viaţa era mai ieftină. Nu se poate stabili dacă a frecventat efectiv cursurile de ştiinţe politice la care era înscris, întrucât a părăsit Universitatea din Berlin fără să anunţe. La Jena nu apare în arhiva universităţii.[7]

Vestea despre tulburările din decembrie 1922 a primit-o în Germania. Codreanu, până atunci protagonist, dar nu conducător necontestat al studenţimii radicale, n-a jucat deci nici un rol în acest eveniment iniţiator al „Generaţiei 1922“. S-a grăbit înapoi la Iaşi şi s-a prezentat acolo ca

reprezentant al studenţilor români din Imperiul German. La jumătatea lunii februarie 1923, a luat parte la o manifestaţie a Partidului Naţionalist-Creştin, în care se organizaseră A.C. Cuza şi Ion Zelea Codreanu după desprinderea definitivă de Iorga. Tânărul Codreanu şi-a afirmat pretenţiile la un rol conducător, punând din nou să fie arse ziare în Piaţa Unirii şi anunţând pentru luna martie o mare manifestaţie antisemită cu delegaţi din Polonia, Cehoslovacia şi Imperiul German.[8]

În afară de svastici şi de câteva cunoştinţe de limbă, Codreanu nu s-a ales cu mare lucru de pe urma scurtei sale şederi în Germania. Înainte de toate, a găsit acolo o confirmare a ideilor lui preconcepute şi a simţit chemarea de a fi un organizator al studenţimii antisemite din Europa Centrală şi Răsăriteană. Această alianţă nu s-a înfăptuit, însă ţelurile lui Codreanu îi vădesc conştiinţa misiunii şi înţelegerea de sine pe plan european.

12. LIGA APĂRĂRII NAŢIONALE CREŞTINE

RADICALIZAREA MIŞCĂRII STUDENŢEŞTI, LAOLALTĂ CU LIMBAJUL politic violent şi încăierările de stradă pe care le-a provocat, nu constituia singura problemă a societăţii româneşti. În noul sistem al partidelor se luptau între ei, cu toate mijloacele, liberalii, Partidul Poporului al lui Averescu, Partidul Ţărănesc al lui Ion Mihalache şi Partidul Naţional, cel mai important reprezentant al intereselor românilor din Transilvania, sub Iuliu Maniu. Românii din noile teritorii încorporate, din Banat până în Basarabia, erau atât de nemulţumiţi de supremaţia vechilor elite de la Bucureşti, încât în 1922 ardelenii au boicotat ceremonia încoronării regelui Ferdinand – simbolul unirii aproape tuturor românilor în România Mare – de la Alba Iulia. Indignare stârnea şi violenţa exercitată de autorităţi în timpul alegerilor. Maniu s-a plâns la rege că „guvernul nu s-a sfiit a se folosi de toate mijloacele imaginabile pentru a teroriza şi corupe alegători“. În martie 1922, Partidul Ţărănesc a contestat chiar legitimitatea Parlamentului, denunţând un „despotism asiatic“ al liberalilor şi „torturi de temniţă prin ajutorul jandarmilor briganzi şi asasini“. Neliniştile studenţeşti erau parte a unei boli care se infiltra adânc în societatea românească. În faţa guvernării autoritare a liberalilor sub Ion I. Brătianu (redevenit prim-ministru în ianuarie 1922), partidele de opoziţie – Partidul Ţărănesc şi cel Naţional – au chemat la rezistenţă. Acestora antisemitismul ca ideologie politică le era tot atât de străin cum le erau elitele din îndepărtatul Bucureşti. Deţinătorilor puterii, în schimb, antisemitismul le slujea şi ca instrument politic împotriva opoziţiei democratice. În Parlament, tatăl lui Codreanu ţinuse deja în 1920 discursuri însufleţite de credinţa faţă de rege, în care sublinia că la temelia statului se află doar Dumnezeu, regele şi armata.[1]

Un partid antisemit, regalist şi devotat sistemului avea să umple parţial

spaţiul politic lăsat liber prin decăderea Partidului Conservator, reprezentant al marilor moşieri. Corneliu Codreanu şi tatăl său, alături de A.C. Cuza, au jucat un rol de frunte în acest sens, folosind enormul potenţial mobilizator creat în urma dezbaterii constituţionale privind naturalizarea populaţiei evreieşti. Corneliu Codreanu, până atunci cunoscut drept căpetenie a unor bande de bătăuşi, a devenit organizator al partidului. Iniţial se avea în vedere o ligă culturală fascistă care să devină moştenitoarea unei organizaţii omonime de dinainte de război. Dar acest lucru s-a schimbat rapid: la 9 martie 1923, Codreanu, însoţit de un număr mare de susţinători, a intrat în clădirea universităţii şi i-a înmânat rectorului o coroană de flori întru pomenirea celor căzuţi în război. În Sala Paşilor Pierduţi, a făcut apel la sprijinirea „Ligii Apărării Naţionale Creştine“: „Fraţilor, banul şi presa jidovească a otrăvit sufletele. Românii de pretutindeni sunt alături de voi. Eu vin din Germania şi ştiu ce spun românii de acolo. […] Apelez la toţi bunii români să intre în mijlocul rândurilor noastre şi îmi iau angajamentul de a aduce la biruinţă populaţia românească“[2]. Liga Apărării Naţionale Creştine (LANC) fusese înfiinţată la 4 martie 1923, printr-o ceremonie solemnă cu sfinţirea drapelelor la Mitropolia din Iaşi, şi anume ca organizaţie continuatoare a Uniunii Naţionale Creştine, existentă din 1922. Adepţii au jurat „credinţă Sfintei Biserici a lui Iisus Christos“, regelui („întruchiparea dreptului la viaţă al naţiei româneşti şi simţământului strămoşesc“) şi „drapelului […] cu semnul svasticii, care este simbolul străvechii noastre dăinuiri“. LANC era marcată programatic de A.C. Cuza şi organizatoric de Codreanu tatăl şi fiul. O poziţie importantă ca vicepreşedinte şi teoretician al antisemitismului radical a ocupat medicul Nicolae C. Paulescu, care revendica descoperirea insulinei. La redactarea celei mai importante scrieri de propagandă, *Călăuza bunilor Români*, Cuza şi cei doi Codreanu au lucrat împreună. LANC îşi prezenta „doctrina“ sub lozinca „Hristos, Rege, Naţiune – România Românilor“. Cuzismul, acea ideologie a „antisemitismului faptei“ denumită după preşedintele formaţiunii, era pur şi simplu echivalat cu antisemitismul în general.[1]

Antisemitismul monoman al lui Cuza şi-a găsit în LANC forma politică permanentă. Până la „eliminarea completă a elementului jidănesc din ţară“, LANC cerea: retragerea drepturilor politice ale evreilor, a dreptului de proprietate asupra pământului şi de schimbare a numelor, retragerea naturalizărilor, expulzarea tuturor evreilor imigraţi după 1 august 1914, îndepărtarea evreilor din mediul rural, exproprierea proprietăţilor

funciare evreieşti, încetarea contractelor de arendă ale evreilor în domeniul forestier, exproprierea întreprinderilor petroliere evreieşti, concedierea evreilor din posturile în slujba statului, exproprierea treptată a proprietăţilor evreilor din oraşe, reducerea relaţiilor de afaceri ale băncilor evreieşti cu Banca Naţională, impunerea unui *numerus clausus* corespunzător proporţiei populaţiei evreieşti în viaţa economică şi culturală, înăsprirea legislaţiei împotriva criminalităţii economice şi a pornografiei. Problemele politice erau reduse întotdeauna la „problema jidănească“. Soluţia pe care o vedeau Cuza şi adepţii săi era un stat puternic, care să intervină masiv în societate şi economie.[4]

Cuza îşi dezvolta, într-o măsură chiar mai mare decât înainte, o reprezentare proprie despre creştinism, combătând furibund Vechiul Testament: „Teologia creştină nu a înţeles creştinismul. Creştinismul […] nu a continuat acţiunea lui Iisus împotriva iudaismului. Eroarea teologiei creştine a făcut ca iudaismul, desfiinţat de Iisus, să-şi întindă astăzi stăpânirea pe întregul Pământ. […] Viitorul întreg al civilizaţiei umane depinde de schimbarea acestei concepţii a teologiei creştine“. Aşa sunau dogmele lui Cuza, cu care liber-cugetătorul din tinereţe ataca temeliile ortodoxiei româneşti. Conducătorul Ligii Apărării Naţionale Creştine se dovedea a fi un eretic care vedea în „lupta“ împotriva evreilor ca „neamul Satanei“, ca „stăpânirea întunericului“, chintesenţa învăţăturii lui Isus.[5] Sub influenţa lui Paulescu, antisemitismul LANC a mai dobândit şi o notă hotărât biologică, în care teama de revoluţie şi ideea contaminării şi distrugerii naţiunii, înţeleasă ca un organism, se contopeau. „România mare e ca un fruct splendid de o frumuseţe uimitoare. Dar ea poartă în sânul ei un parazit de curând pripăşit care îi suge toată vlaga. Acest vierme neadormit e Jidanul – care îi otrăveşte fiii prin cârciumi nenumerate – care îi răpeşte fecioarele şi le face să devină sterpe – care prin tot felul de speculaţii fură pâinea de la gura bieţilor români şi care în sfârşit prin francmasonerie, prin socialism, prin bolşevism încearcă să aducă pe aceşti jefuiţi în starea urgisită de robi ai lui Iuda“[6].

Ceea ce propovăduiau profesorii, Codreanu transpunea în acţiuni violente: când Parlamentul a adoptat noua Constituţie la 26–27 martie 1923, a organizat revolte la Iaşi. De altfel, el se putea considera drept reprezentant al unor pături largi, chiar al unei părţi a elitelor, căci, în chip de protest faţă de cerinţele marilor puteri învingătoare, potrivit cărora România trebuia să asigure, în cadrul tratatelor de pace de la Paris, integrarea populaţiei evreieşti ca cetăţeni ai statului, în septembrie 1919

marele bărbat de stat al României, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, se retrăsese temporar. Şi în continuare România opusese o rezistenţă îndârjită împotriva acestei exigenţe, aşa cum o făcuse deja în secolul al XIX-lea. Pe 31 martie 1923, adepţii lui Codreanu s-au adunat la universitate şi s-au răspândit în diferite locuri ale oraşului, spărgând geamurile unor prăvălii şi locuinţe. Autorităţile au blocat centrul şi au închis universitatea, şi doar prin intervenţia cavaleriei au reuşit, cu mari eforturi, să înfrâneze violenţele, care au durat până în noapte. În consonanţă cu limbajul lui Paulescu, Codreanu vedea în evreii din oraş „un cuib plin de viermi dezgustători“, iar pe sine însuşi se vedea în rolul celui atacat. Codreanu a fost arestat. Un ziar liberal de stânga relata că mai întâi a strigat că preferă să moară decât să meargă la închisoare, dar apoi s-a lăsat dus în arest, fiind însoţit de studenţi care-l aclamau entuziasmaţi.[7]

Studenţii radicali nu erau izolaţi în societate, ci erau sprijiniţi, pe ascuns sau pe faţă, de politicieni conservatori naţionalişti. Cel mai clar a luat poziţie Octavian Goga. Înainte de 1918, ardeleanul Goga combătuse, ca poet, politica represivă a Ungariei împotriva românilor din Transilvania, şi de aceea se bucura de cea mai înaltă preţuire. După 1918 a devenit unul dintre purtătorii de cuvânt ai unui naţionalism centralist. În ziarul său *Ţara noastră*, a publicat în primăvara lui 1923 articole în care aducea elogii „redeşteptării legitime a unui egoism naţional la un popor, de care veacuri de-a rândul şi-au bătut joc exploatatorii de diverse categorii“, înnobilând activismul studenţesc drept „o concepţie nouă a principiilor de autoconservare“. Pe imigranţii evrei de după 1918 i-a comparat cu „muştele columbace“ şi i-a calificat drept „secreţiuni impure“.[8]

După redeschiderea universităţilor la 16 aprilie 1923, Codreanu a continuat să facă agitaţie printre studenţi. La Bucureşti, cursurile aveau loc sub paza soldaţilor. În concepţia maniheistă despre lume a lui Codreanu, studenţii care voiau să-şi dea examenele nu puteau fi decât „evrei şi trădători“. De aceea, la 23 aprilie 1923 a ocupat Universitatea din Iaşi, arborând deasupra intrării principale drapelul cu svastică. La Cluj, studenţii evrei au fost brutalizaţi şi s-au spart geamuri. Tulburările s-au extins şi în licee, de pildă la Suceava. În dezbaterile aprinse de la Universitatea din Iaşi, A.C. Cuza s-a poziţionat, împotriva majorităţii profesorilor, ca protector al adepţilor săi şi ca apărător al autonomiei universitare. Cursurile, a spus el, nu puteau să se desfăşoare sub ochii armatei şi ai poliţiei. Activitatea didactică a fost întreruptă până în toamna lui 1923; anul de studii era astfel pierdut.[9]

Acest lucru nu l-a descumpănit pe Codreanu. După interzicerea unui congres studenţesc la Cluj la sfârşitul lunii august 1923, el i-a invitat pe activişti la Iaşi. Totuşi, de data aceasta autorităţile îşi luaseră măsuri de precauţie. Mitropolia era încuiată cu lanţuri. Clădirea principală a universităţii era păzită de soldaţi, însă a fost luată cu asalt de studenţi şi ocupată. Între timp, în oraş se adunau demonstranţi sub conducerea lui Constantin Pancu, mai înainte şef al Gărzii Conştiinţei Naţionale. Codreanu a fugit deghizat. Congresul a fost continuat în mănăstirea fortificată Cetăţuia, aflată pe un deal din apropierea oraşului. Codreanu a purtat discuţii secrete şi în pădurea de lângă o altă mănăstire fortificată, Galata, unde conducătorii studenţilor s-au adunat într-un comitet. Vreme de ani, acesta a fost nucleul mişcării lui Codreanu: în primul rând, ardeleanul Ion Moţa, Tudose Popescu din Cernăuţi şi Ilie Gârneaţă din Iaşi.[10] Ei au hotărât să combată hotărât partidele politice care, după părerea lor, erau ostile studenţilor.

13. PUCIST

ÎN TOAMNA ANULUI 1923, MIŞCAREA LUI CODREANU A PRIMIT un nou impuls în direcţia radicalizării. În primăvară şi peste vară, Codreanu tatăl şi fiul umblaseră prin oraşele şi satele Moldovei, înfiinţând filiale LANC. În martie, Corneliu Codreanu ajunsese la Brăila şi Bârlad. La 24 iunie tatăl şi fiul au fost aşteptaţi la Focşani, la 5 august la Vaslui, iar la 9 august la Dorohoi, în nordul Moldovei. La Bogdăneşti, tânărul Codreanu a făcut propagandă în curtea unui localnic, în faţa a circa şaptezeci de ţărani, înălţând drapelul LANC la statutul de „icoană“. Călătoria de propagandă a continuat spre Câmpulung Moldovenesc.[1] Presa liberală de stânga se arăta din ce în ce mai neliniştită. Se înmulţeau zvonurile despre punerea la cale a unui puci fascist, şi erau suspectaţi chiar şi generali din armată.[2]

La 17 septembrie 1923, Codreanu, împreună cu tatăl său şi cu conducătorii LANC, şi-a făcut apariţia la o mare manifestaţie în Câmpulung Moldovenesc. Participanţii, în mare parte ţărani, au venit în sute de căruţe spre oraşul blocat de autorităţi. „Ţăranii aceia mândri din munte, cu plete mari, îmbrăcaţi în cămăşi albe şi sumane, s-au adunat la sunetele buciumului din munţi“. Odată ajunşi, au rupt cordoanele. „Credeau că a sosit ceasul […] să calce în picioare hidra care-i suge“, scria Codreanu mai târziu.[3] Manifestaţiile LANC, puse în scenă cam după acelaşi tipic, au marcat România răsăriteană: ciocniri cu autorităţile, sunet de bucium, drapele, costume populare – aceasta a fost lumea politică a lui Codreanu în anii 1920. În mobilizarea ţăranilor, cuziştii se puteau baza pe o experienţă de zece ani, de care a profitat şi tânărul Codreanu.

Ţăranii s-au plâns că întreprinderile evreieşti defrişau pădurile. De aceea, participanţii la manifestaţie au hotărât să trimită o delegaţie de treizeci de ţărani, sub conducerea lui Codreanu, la Bucureşti, pentru a vorbi cu prim-ministrul Ion I.C. Brătianu. La Bucureşti au fost primiţi de o

mulţime de simpatizanţi, a căror demonstraţie a fost împrăştiată de autorităţi cu multă asprime. Experienţa trăită în biroul prim-ministrului a fost umilitoare. Refuzat mai întâi, Codreanu a intrat cu forţa la Brătianu, care i-a tratat pe ţăranii intimidaţi ca un moşier, iar apoi a pus să fie arestaţi doi dintre conducătorii lor.[4]

Codreanu îşi pierduse încrederea în elita politică şi şi-a luat în propriile mâini ceea ce considera că e dreptul său. Din nou s-a considerat agresat, trăgând concluzia că trebuie să se apere împotriva violenţei. Modul său de a proceda dezvăluie trăsături de caracter tipice: împreună cu omul său cel mai de încredere, Ion Moţa, s-a retras pe muntele său preferat, Rarăul. A abandonat lupta dusă în universităţi, dat fiind că studenţii, după pierderea unui an de studii, doar cu greu mai puteau fi mobilizaţi. Moţa spunea mai târziu: „Constatând un fapt dureros: că studenţimea era obosită, epuizată, gata chiar de a reintra în normal (adică de a părăsi mişcarea ei sfântă) fără condiţii, înainte de izbândă ori de o înfrângere măreaţă, am ajuns (eu personal cel puţin) la concluzia că ceea ce nu mai pot face studenţii trebuie să putem face noi. Onoarea pe care ar neglija să şi-o apere ei, să i-o salvăm noi, şefii ei“. În izolarea şi liniştea muntelui, în preajma mănăstirii venerate, „după îndelungă meditaţie“, Codreanu şi Moţa au hotărât să-i pedepsească pe cei pe care-i socoteau vinovaţi: „doborârea acelor duşmani interni care de decenii întregi sapă, netulburaţi, viitorul românismului“. Aceştia erau, pe de o parte, reprezentanţi de seamă ai oamenilor de afaceri evrei, dar mai ales – iar acest lucru era nou în gândirea lui – acei români care colaborează cu „jidanii“. Pentru Codreanu, „trădătorii“ reprezentau, de acum înainte, un pericol mai mare decât evreii înşişi – o concepţie pe care o împărtăşeau părţi importante ale *establishment*-ului conservator. Acesta din urmă îl sprijinea moral chiar şi atunci când recurgea la violenţă. O atare toleranţă poate fi explicată, desigur, prin teama de revoluţie în interior şi prin impresia produsă de gravele tulburări politice din Italia, Germania şi Europa Centrală şi de Est, care radicalizaseră elitele conservatoare într-un mod nemaivăzut până atunci.[5]

Din retragerea mistică, Codreanu îşi trăgea puteri pentru acţiunile sale violente. El şi Moţa au coborât de pe Rarău şi au organizat atentatul. Amândoi au recrutat oameni, la Iaşi şi la Cluj, din cercul restrâns de prieteni. Se simţeau „muschetari“, în stilul romanului lui Dumas. Codreanu voia să i se spună „Căpitanul Furtună“, iar lui Tudose Popescu i se adresa în scrisori cu „muschetarul Tudose“. Conspiratorii au depus un jurământ şi şi-au împărţit victimele. Codreanu voia să omoare un ministru, iar recruţii

săi plănuiau să asasineze politicieni români de frunte, pe bancherii evrei Mauriciu şi Aristide Blank şi Ely Bercovici, pe reprezentantul comunităţii evreieşti, Wilhelm Fildermann, precum şi cunoscuţi ziarişti evrei. Conspiratorii au călătorit în grupuri mici la Bucureşti, cu Moţa înaintea lor. Întâlnirile s-au desfăşurat în parcul Cişmigiu. Atentatorii au înnoptat la rude sau în mici hoteluri. La 8 octombrie 1923, poliţia a ridicat grupul din ascunzătoare. Unul dintre conspiratori, Vernichescu, alarmase autorităţile. A fost săvârşit un singur atentat: directorul evreu al unui ziar de stânga de mare tiraj fusese rănit cu ciomagul de un avocat fascist.[6]

Autorităţile au întreprins razii şi la Iaşi şi au interogat-o pe Elena Ilinoiu, logodnica lui Codreanu. Afirmaţiile ei deschise arată cât de siguri se simţeau radicalii, întăriţi de presupunerea că aveau încuviinţarea majorităţii societăţii, dar şi cât de încrezătoare în sine se prezentau studentele. Îl cunoştea pe Codreanu de un an şi jumătate, a admis Elena Ilinoiu la interogatoriul din 12 octombrie 1923. Participase intens la viaţa politică a mişcării şi îşi făcuse mulţi prieteni la congresele studenţilor. Despre planurile de asasinat nu ştia nimic, fiindcă nu fusese la Iaşi. Dacă ar fi fost prezentă, a subliniat ea provocator, ar fi avut un cuvânt de spus. Şi ea depusese jurământul să ducă lupta până la sfârşit. Iar aceasta însemna „să nu lăsăm pe jidani să intre în universitate şi la nevoie să îi şi batem dacă îndrăzneau să intre“. Procurorul şi judecătorul care au interogat-o pe Elena Ilinoiu au încercat să facă o glumă cu svastica pe care o purta la gât. Pe aceasta, a zis ea, n-o va da jos până la moarte. Iar când cei doi magistraţi au glumit în continuare, a spus: „Eu sunt o naţionalistă înfocată până la jertfa mea personală. Eu nu aprob planul lor de a omorî pe miniştri şi nici pe jidani, ci numai să le dea câte o mică lecţiune […]. Dacă aş fi fost eu în locul lui [al lui Codreanu], înainte de a mă lua agentul aş fi împlântat cuţitul în pieptul primului ministru şi apoi mă predam singură“. De altfel, nu credea, aşa cum sugerau cei doi magistraţi, că logodnicul ei Corneliu ar fi dat înapoi în faţa sacrificiului – aşa „moale“ nu-l ştia.[7] Aceasta era lumea fanatică din anturajul nemijlocit al lui Corneliu Codreanu.

14. COMUNITATEA DEŢINUŢILOR ÎN EXTAZ RELIGIOS: VĂCĂREŞTENII

MARILE ZIARE AU DENUNŢAT „COMPLOTUL FASCIST“ ÎN TITLURI DE-O şchioapă. Codreanu a fost trimis la închisoarea Văcăreşti, o veche mănăstire, unde, într-o celulă subterană, a trebuit să stea în condiţii grele. Frigul umed, întunericul şi hrana mizerabilă periclitau sănătatea conspiratorilor care erau împreună cu el.[1] Codreanu, care trecuse cu mare greutate de o tuberculoză periculoasă cu şase ani mai înainte, părea zdravăn la înfăţişare, dar sănătatea lui era de fapt foarte labilă. Interogatoriile şi Bucureştiul, de care era străin şi a cărui populaţie nu l-a aclamat îndată, au avut un efect demoralizator asupra lui. Abia când a fost scos de la izolare şi a putut intra în contact cu cei închişi împreună cu el, printre care şi tatăl său, i s-a îmbunătăţit dispoziţia. Deţinuţii au discutat, la 8 noiembrie 1923, sărbătoarea Arhanghelilor Mihail şi Gavril, despre o organizaţie de tineret a LANC. O icoană a celor doi arhangheli, aflată la altarul bisericii închisorii, a devenit elementul declanşator al unei revelaţii, pe care Codreanu avea s-o descrie astfel: „Ne uităm şi în adevăr rămânem uimiţi. Icoana ni s-a arătat de o frumuseţe neasemuită. Eu niciodată nu fusesem atras de frumuseţea vreunei icoane. Acum însă mă simţeam legat de aceasta cu tot sufletul şi îmi făcea impresia că Sfântul Arhanghel e viu […]. Ni se umplea sufletul de linişte şi de bucurie“[2].

Grupul activiştilor violenţi fusese acum unit printr-o nouă experienţă, aceea a izolării şi apoi a perioadei de încarcerare separată. Codreanu a mai fost întemniţat de câteva ori în viaţa lui, şi de fiecare dată asta i-a declanşat trăiri mistice. Cu fiecare nouă perioadă de detenţie, aura charismatică de luptător şi martir i s-a dezvoltat şi mai mult. Ca patron ocrotitor şi l-a ales pe Arhanghelul Mihail, cu a cărui cinstire se familiarizase din vremea în care era cadet.

La interogatorii au apărut diferenţe între depoziţiile lui Codreanu şi ale lui Moţa. Cel din urmă susţinea că întocmise planul de asasinat încă înainte să-l cunoască pe Codreanu. Codreanu însuşi susţinea că urmase planul de asasinat doar ca posibilă reacţie la neîndeplinirea cererilor lui, respectiv pentru cazul în care statul însuşi ar fi încălcat legea. Căci exemplul Rusiei arăta că violenţa nu le foloseşte celor care o exercită, şi însuşi tatăl său fusese, în cadrul mişcării antisemite, întotdeauna împotriva violenţei. Nu e limpede dacă aici era vorba de diferenţe de opinii sau de afirmaţii protectoare în favoarea lui Codreanu. Însă Moţa a mers şi mai departe: când studentul Vernichescu a fost exceptat de la acuzaţia împotriva conspiratorilor, Moţa şi-a dat seama cine denunţase grupul. La 28 martie 1924, l-a rănit pe „trădător“, în sala de judecată, cu o armă introdusă pe ascuns.[3]

Complotul şi împuşcăturile lui Moţa au mobilizat, în iarna 1923–1924, spectrul naţional-popular din România. Codreanu şi Moţa au contribuit la acest lucru prin scrieri proprii. Înţeleseseră că ar putea deveni personaje simbolice, dar voiau să controleze din punct de vedere discursiv linia de atac a mişcării. La 10 decembrie 1923, la un an de la tulburările din 1922, Moţa a publicat articolul programatic *După un an de luptă*: activiştii nu învinseseră, dar nici nu fuseseră înfrânţi. Grevele studenţilor nu puteau îngenunchea guvernele. Activiştii trebuiau acum să-şi ducă mişcarea în afara universităţii, în popor, nu ca partid, ci ca „ostaşii revoluţiei care se porneşte“. „Sau murim în luptă, sau ieşim biruitori!“[4]

Codreanu a redactat o scrisoare deschisă *Către studenţi*, pe care a trimis-o la 31 ianuarie 1924 din închisoarea Văcăreşti. Aceasta zugrăvea imaginea unei ierni grele pentru adepţii săi, care contrasta cu faptul că „în tabăra duşmană sărbătoresc demonic“. Trupul poporului român era supt de „vipere cu cap de jidov cu feţele însângerate“, cu „dinţi de fiară“ şi „ochi râzători purtând o diavolească perfidie“. Dar, adăuga el, va veni o nouă oştire, o oştire de eroi mândri care, cu mână de fier şi în veşminte albe, vor năvăli ca o furtună din munţi şi din codru. Această oştire cu ochi de vultur va recâştiga oraşele furate, iar „copiii noştri vor avea de acuma şi pâne şi onoare şi dreptate în ţara lor“.[5] Codreanu folosea un limbaj preluat din Apocalipsa biblică. Era adânc convins că se luptă cu „fiara“, cu Satana însuşi, în calitate de conducător de oşti asemuite oştirilor îngereşti. În afara închisorii băteau toba LANC şi conducătorul acesteia, Cuza: „Români! Suntem într-un război mare cum nu l-a mai avut altul neamul nostru. Este războiul pe viaţă şi pe moarte între poporul românesc băştinaş al acestor

locuri de la începutul lor, cu alt popor străin, venetic, invadator, laş, mizerabil, nemernic şi netrebnic, cu un popor de tâlhari, asasini […] şi falsificatori, cum este poporul jidovesc“. Trăgând asupra lui Vernichescu, Moţa ar fi dat „o pildă pentru viitor“. Un afiş LANC, *Către toţi românii*, avertiza, dând cifre peste cifre, asupra înstrăinării României: „Spania are 6 200 de locuitori la 1 jidan“, „iar biata ţară românească, scumpa noastră ţară, are 1 jidan la 7 locuitori“. Vechi clişee antisemite – evreii ar face azime cu sânge de creştini – erau îmbinate cu lozincile lui Paulescu şi Cuza: otrăvirea intenţionată a românilor cu rachiu ieftin şi eliminarea românilor din economie. Judecătorii erau avertizaţi: „Judecaţi drept, aşa cum vă dictează curata voastră conştiinţă, ca nu cumva blestemul nostru şi al copiilor noştri să vă ajungă pe voi şi copiii copiilor voştri“. Apelul se încheia cu chemarea: „Purtaţi cu mândrie svastica, semnul biruinţei asupra jidanilor şi a jidoviţilor“. Prin ţară circulau cărţi poştale cu fotografia „bărbaţilor de la Văcăreşti“ şi cu menţiunea „A cui este această România? A românilor sau a jidanilor?“.[6] Fotografia, care îi înfăţişa pe cei şase conspiratori în port popular, a devenit o icoană a studenţimii radicale. Tabăra naţional-populară a dobândit prevalenţa în opinia publică. Codreanu, Moţa şi adepţii lor erau pentru prima oară obiectul unui cult.

Însuşi procesul s-a desfăşurat în acest spirit – ca un tribunal naţional care a însemnat pentru LANC cea mai largă publicitate. Nicolae Paulescu, care, ca om de ştiinţă, se bucura de mult prestigiu în societate, a declarat în faţa curţii cu juri din judeţul Ilfov: „Procesul acesta nu e al acestor 6 studenţi […], nici al întregii studenţimi româneşti, ci e procesul neamului nostru întreg“. La Cernăuţi, studenţii au demonstrat în favoarea deţinuţilor de la Văcăreşti, găsind încuviinţare printre profesori. Prin manifeste, studenţii se solidarizau cu fapta în toată ţara: „Căci dacă pe mulţi îi înspăimântă moartea sau numai primejdia ei, pe noi mai mult ne înspăimântă trădarea!“[7] În această atmosferă neobişnuit de încinsă, acuzaţii au fost achitaţi, cu excepţia lui Moţa. Pentru Codreanu şi grupul său era un triumf. Se reuşise reinterpretarea unui proces penal ca lozincă a unui destin politic. Justiţia şi părţi importante ale opiniei publice se alăturaseră acestui mod de a vedea lucrurile. Asemănarea cu procesul lui Hitler din anul 1923 este evidentă.

Codreanu ajunsese pentru prima dată la o largă vizibilitate naţională, întipărindu-se, cu ajutorul imaginii deţinuţilor văcăreşteni, în conştiinţa întregii societăţi româneşti. Ştia acum că are în spate părţi însemnate ale elitelor şi îşi vedea confirmată pe deplin convingerea că poartă o luptă

dreaptă.[8]

15. ASASIN

„AM VENIT ÎN FRUNTEA PREFECTURII POLIŢIEI IAŞI ÎN ZIUA DE 5 septembrie 1923. Cuvintele de ordine publică, de respect al legilor, de respect de autoritate publică, nu mai aveau acelaşi înţeles. Sub inspiraţia şi directa conducere a profesorului universitar A.C. Cuza o parte din studenţime, la care se afiliaseră elevi şi elemente dubioase, transformase Iaşul în câmp de haiducie, expresia tânărului Zelea Codreanu. Devastări, bătăi, ultragii, se repetau aproape zilnic. Păreau […] că se bucură de impunitate.“ Constantin Manciu, care scria aceste lucruri la 1 iunie 1924, era însărcinat de guvern să pună capăt răscoalelor antisemite. A luat măsuri drastice, cu o mână de fier. La 23 septembrie 1923 l-a împiedicat pe A.C. Cuza să deturneze, prin lozinci antisemite, Congresul Profesorilor Universitari. La 1 noiembrie 1923 a ajuns el însuşi în linia întâi, când, la începutul anului universitar, radicalii au demonstrat în centru, pe strada Lăpuşneanu. Poliţiştii săi au fost împroşcaţi cu ouă şi nici el n-a fost cruţat. Rectorul a permis accesul poliţiei în universitate, ca să menţină ordinea. Manciu a devenit obiectul urii studenţilor radicali, primind numeroase scrisori de ameninţare. Unii studenţi au fost arestaţi sub acuzaţia că plănuiseră un asasinat. Un adept al lui Codreanu i-a spus în faţă că are misiunea de a-l omorî.[1]

Când Codreanu s-a întors la Iaşi, autorităţile îi stăviliseră pe radicali şi a trebuit să devină mai prudent. Astfel, în mai 1924, s-a retras la Ungheni, unde cărămidăria radicalilor a devenit centrul vieţii lor studenţeşti, la care se alăturau şi ţăranii şi muncitorii. În retrospectivă, Codreanu vedea acest moment ca pe o deschidere spre o comuniune populară ce depăşea clasele sociale.[2]

Piatra de temelie a fost pusă la 13 septembrie 1925. Cărămizile trebuiau să servească următorului scop măreţ: zidirea unui „Cămin Cultural

Creştin“ aproape de universitate, la Râpa Galbenă, un platou la capătul străzii Lăpuşneanu, vizavi de clădirea Fundaţiei Culturale Regale, la poalele Dealului Copou, nu departe nici de Strada Florilor, aflată mai jos în vale, unde Codreanu frecventa casa viitorilor săi socri. Cărămidăria şi terenul pentru construcţie erau donaţii din partea unor adepţi, a unui om de afaceri din Ungheni şi a inginerului Grigore Bejan, proprietarul hotelului cu acelaşi nume şi antisemit de seamă la Iaşi. Donaţii în bani şi bunuri au venit de la persoane influente, cum ar fi familia Moruzi de la Dorohoi sau eroul din războiul mondial Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul, a cărui familie se trăgea dintr-o dinastie a împăraţilor bizantini. O doamnă dintr-o familie princiară, Constanţa Ghica, a pus la dispoziţia activiştilor un teren cu grădină la Iaşi. Prin cultivarea legumelor, Codreanu voia să adune bani pentru construcţie. În această grădină, Codreanu i-a pus pe adepţii săi să se antreneze, organizându-i pe centurii, după tradiţia antică romană.[3] La Ungheni şi la Iaşi, şi-a educat oamenii în spirit militar, aplicând cele discutate la închisoarea Văcăreşti.

Manciu n-a tolerat aceste lucruri. Avea un informator printre oamenii lui Codreanu, iar la 30 mai 1924 a dat lovitura: Codreanu, îmbrăcat în port popular, îşi înşirase oamenii pe două rânduri, când poliţia a intrat în grădina de zarzavat. La Codreanu s-a găsit un plan al casei lui Manciu, dovadă a atacului plănuit, şi o listă cu 22 de studenţi din cercul restrâns al mişcării. Studenţii au fost duşi la prefectură. Ce s-a întâmplat apoi diferă în relatările lui Codreanu şi Manciu. Codreanu vorbeşte despre torturi grele aplicate studenţilor, el însuşi fiind ameninţat şi bătut de Manciu şi făcut trântor, iar alţii fiind bătuţi la tălpi de prefectul însuşi. Manciu neagă acest lucru. La scurt timp au apărut la prefectură profesorii din LANC, Cuza şi Şumuleanu, precum şi părinţii arestaţilor, printre care şi doi foşti ofiţeri, cerând, sub formă de ultimatum, să-i vadă pe studenţi.[4]

De fapt, era cuvântul unuia împotriva celuilalt, însă Manciu însuşi a trebuit să admită că doi studenţi fuseseră răniţi. În cadrul poliţiei şi jandarmeriei româneşti, violenţa împotriva cetăţenilor era mai degrabă o regulă decât o excepţie. Brutalitatea lui Manciu era cunoscută, şi chiar şi adversari ai lui Codreanu considerau torturile drept dovedite. Pentru prima dată a apărut o dimensiune care urma să-l însoţească pe Codreanu, dimpreună cu mişcarea sa, până la sfârşit: violenţa din partea autorităţilor. Codreanu era un om violent, organizator şi conducător de revolte şi al unui complot, ajuns notoriu pentru tulburarea ordinii publice. Statul care-l combătea se purta autoritar şi adesea destul de brutal, nu doar restabilind

ordinea, ci escaladând, prin violenţă ilegală, o spirală ce n-a mai putut fi întreruptă până în 1941. Violenţa din partea autorităţilor doar confirma sentimentul radicalilor că îşi exercită autoapărarea, că nu sunt agresori, ci victime, martiri pentru o cauză „sfântă“.

Faptul că mulţi dintre cei brutalizaţi proveneau din familiile elitelor a devenit o ameninţare pentru Manciu. Părinţii au protestat vehement. Profesorul Şumuleanu, care ţinea examenele cu studenţii evrei cu svastica la rever, l-a ameninţat pe prefect cu violenţa fizică. Certificatele medicale au fost citite cu voce tare la o manifestaţie, iar mulţimea însufleţită i-a purtat pe umeri pe A.C. Cuza şi Codreanu. Starea de spirit avea o încărcătură violentă.[5] S-a ajuns la reclamaţie şi la proces.

Codreanu însuşi a reacţionat ca şi cu un an înainte: s-a retras pe muntele Rarău, unde a trăit şase săptămâni ca un pustnic. În retrospectivă, scria: „Se înserează! Nici o ţipenie de om. Numai copaci şi vulturi […]. Cu mine nu am decât sumanul şi o pâine“. Nu avea contact decât cu ciobanii. Din nou se afla într-o criză existenţială, şovăia între abandon şi acţiune. Şi din nou a coborât de pe munte hotărât să treacă la fapte. Autorităţile erau la curent. Serviciul secret intern ştia din 28 iunie 1924 de condamnarea la moarte pronunţată de radicali la Bucureşti împotriva lui Manciu. Un student arestat a denunţat un complot. În târgurile din Moldova, asasinatul plănuit era un secret public. La creşterea tensiunii a mai contribuit şi procesul împotriva lui Moţa, din cauza împuşcării lui Vernichescu. Poetul naţional Goga şi-a ridicat glasul din nou în favoarea radicalilor, asemuind fapta lui Moţa cu drumul spre Golgota şi preamărindu-l pe tatăl lui Moţa, un cunoscut preot ultranaţionalist din Ardeal. La 30 septembrie 1924, o curte cu juri din Bucureşti, ale cărei lucrări fuseseră afectate de grave tulburări printre studenţi, l-a achitat pe Moţa, apărat de profesorul Paulescu. Achitarea a avut loc pe fundalul unui val antibolşevic, care, ce-i drept, n-avea la origine vreo psihoză: la 12 septembrie 1924, partizani conduşi de serviciile secrete sovietice au pătruns peste Nistru în teritoriul românesc, au cucerit localitatea Tatarbunar şi au adus provizoriu ordinea publică la colaps.[6] Primejdia comunistă evocată de Codreanu şi Moţa era reală, şi iarăşi instanţa nu a deliberat, de fapt, despre violenţa studenţilor, ci despre problema naţională.

Cea de-a doua achitare a unui radical violent a avut efectul ruperii unui stăvilar. Următoarele împuşcături au pornit din revolverul lui Codreanu. Acestea l-au ucis, la 24 octombrie 1924, pe prefectul Manciu pe treptele Palatului de Justiţie din Iaşi şi au rănit doi poliţişti. În memoriile sale,

Codreanu încerca să-şi prezinte fapta ca un act săvârşit sub un impuls de moment. Dimpotrivă, investigaţiile poliţiei au dus la concluzia că fusese vorba de crimă cu premeditare. Tatăl său şi A.C. Cuza ar fi încercat să-l oprească de la acest gest, dar Codreanu i-a adunat, la jumătatea lunii octombrie, pe văcăreşteni în Strada Florilor; doar logodnica lui, Elena Ilinoiu, a fost exclusă. Ca şi înainte de alte atacuri, au depus împreună un jurământ la Mitropolie. În ziua procesului în care era acuzat de brutalizarea unui student, Codreanu s-a comportat calm în sala de judecată, însă apoi l-a pândit pe Manciu la ieşire. După ce a tras, ar fi fugit, deschizând focul asupra poliţiştilor care-l urmăreau, pentru ca apoi să se predea la îndemnul unui avocat. Toţi studenţii audiaţi au lăudat şi justificat această faptă.[7]

Împuşcarea lui Manciu a reprezentat o cotitură profundă în viaţa lui Codreanu: imitându-şi profesorii de la universitate, vorbise mult despre violenţă, bătuse studenţi, ziarişti şi tutungii evrei, ordonase să se arunce femei din tren – acum a tras şi, spre deosebire de Moţa, a şi ucis.

16. ACHITAREA, NUNTA, TRIUMFUL

CRIMA AR FI PUTUT ÎNSEMNA UN MOMENT DE RĂSCRUCE. La început aşa şi părea. Nu numai Codreanu, ci şi adepţii săi apropiaţi şi tatăl său au fost arestaţi. Condiţiile de încarcerare erau foarte aspre: celule umede şi reci ca gheaţa, alimentaţie proastă. Unul dintre văcăreşteni, Tudose Popescu, ar fi murit de pe urma privaţiunilor. Odată eliberat, tatăl lui Codreanu se temea pentru viaţa fiului său. Într-o adresă către autorităţi, a descris exact acel scenariu prin care guvernul, paisprezece ani mai târziu, urma să-l înlăture pe Corneliu Codreanu: „împuşcat când încerca să fugă“.[1]

Crima nu i-a făcut pe radicali să-şi reconsidere poziţiile, ci dimpotrivă: adepţii studenţi adunau semnături pentru cei „fără nici o vină“, se rugau pentru cei arestaţi, iar la a doua aniversare a lui 10 decembrie au declanşat tulburări grave la universitate. În şedinţa din 23 noiembrie 1924, Asociaţia Studenţilor Creştini l-a sărbătorit pe Codreanu, care, „apărându-şi viaţa şi onoarea, a apărat onoarea întregei studenţimi“, după ce ar fi fost chinuit de Manciu timp de un an. Un profesor de matematică socialist şi soţia lui, Alexandru şi Vera Myler, au fost încolţiţi în Sala Paşilor Pierduţi, în holul de intrare al clădirii universităţii. Sala de curs a medicului socialist Parhon a fost luată cu asalt. Cu greu a evacuat armata universitatea şi a împiedicat manifestaţii de stradă. Doamnele din înalta societate ultranaţionalistă – soţiile profesorilor Cuza, Şumuleanu, Găvănescu ş.a. – s-au simţit datoare să intervină. Arestaţii înşişi s-au adresat, la 29 noiembrie 1924, direct regelui, s-au plâns de „Golgota studenţimei“ şi de „politica iraţională şi funestă de luptă cu naţia“ şi au intrat în greva foamei. LANC a organizat rugăciuni la Mitropolie şi a desfăşurat manifestaţii. Totuşi, conducerea universităţii imediat închise a intervenit aspru: la 6 ianuarie 1925 A.C. Cuza, ca instigator, a fost stigmatizat şi suspendat, iar numeroşi membri ai Asociaţiei Studenţilor Creştini au fost exmatriculaţi pentru abateri

disciplinare. Cei din urmă au reacţionat cu ameninţări vehemente.[2]

Codreanu împărţea celula cu un arestat evreu, faţă de care a devenit violent. Într-o scrisoare către A.C. Cuza s-a arătat, în continuare, profund convins de misiunea sa: „Fiţi însă încredinţat că gândul meu nu v-a părăsit, că mintea mea trăieşte în lumina adevărului aşa de luminos pe care l-aţi propovăduit o viaţă, şi din care am putut gusta şi eu ceva. Adevărul Naţionalităţii. Şi dacă soarta m-a scos din rândurile celor cari luptă pentru dânsul, încerc totuşi să aduc contribuţia mea prin rugăciunile mele. La lumina sarbădă a candelei mă rog lui Dumnezeu în fiecare seară, pentru sănătatea şi biruinţa Dumneavoastră, a tuturor luptătorilor, pentru biruinţa neamului meu. Adevărul acesta va birui. Şi fi-va biruinţa lui mai strălucitoare decât lumina soarelui. Atunci se va cutremura din temelie împărăţia întunericului, a Satanei. Şi se vor înfricoşa toţi cei stăpâniţi de Satana. Se vor bucura toţi cei ce sufăr pentru adevăr, iar cei cari se bucură întru neadevăr vor suferi“.[3]

Larga susţinere primită din partea unor segmente ale elitelor şi ale justiţiei nu numai că l-au întărit pe Codreanu în maniheismul său fanatic, dar i-au şi hrănit înclinaţia spre violenţă fundamentată religios, pe care o explica într-un limbaj asemănător celui de predică. Ceea ce a urmat a fost un triumf. Tabăra naţional-populară s-a mobilizat chiar mai puternic decât la primul proces. Se răspândeau cântece şi poezii:

Măi Codrene, fiu al ţării,
vine ziua înălţării,
Măi Codrene, fiu al ţării,
vine ziua răzbunării […].
Măi Codrene, n-avea teamă,
spună la toţi cum te cheamă,
şi le spune pe cuvânt:
eşti oştean de la pământ,
că eşti pui de Moldovean,
ce n-ai teamă de duşmani,
de duşmanii jidoviţi,
Ţara să ne-o curăţiţi!

Guvernul a mutat procesul departe de mulţimile ce provocau nelinişti în universitate, la Focşani. Acest orăşel de provincie era puternic populat de evrei, iar armata l-a ocupat şi l-a închis. Însă la 17–18 martie 1925 studenţii

radicali au străpuns blocajul şi au început să vandalizeze străzile. Sprijiniţi de locuitori, au încercat să năvălească în sala de judecată, dar, nereuşind, au intrat în sinagogă şi au rupt sulurile Torei. Când locuitorii evrei au luat măsuri de autoapărare, agitatorii au chemat în ajutor ţărani din satele dimprejur. Trupele au împiedicat înaintarea acestora şi au asigurat locurile importante strategic, după care făptuitorii pogromului, influenţaţi de tatăl lui Codreanu, A.C. Cuza şi Şumuleanu, au părăsit, în sfârşit, oraşul, la 19–20 martie. Focşaniul fusese aproape de izbucnirea unui război civil.[4]

Procesul a fost mutat apoi la Turnu Severin, în vestul extrem al României (20–26 mai 1925). Acolo, guvernul s-a făcut definitiv de râs. Văduva lui Manciu a fost jignită, în timp ce numeroşi avocaţi se înscriau ca apărători ai lui Codreanu. Cu o biată broşură plătită de guvern, soţia lui Manciu lupta pentru prestigiul soţului ei într-un oraş inundat de propagandă antisemită şi în care imaginea străzii era dominată de studenţii veniţi în costume populare. Chiar în sala de judecată, presei i-a sărit în ochi numărul mare de femei care-l venerau cu entuziasm pe Codreanu. Acuzatul principal a folosit procesul pentru a ţine un important discurs politic. Au venit şi mentorii săi: profesorul Şumuleanu l-a comparat pe Manciu cu Gessler, iar pe Codreanu cu Wilhelm Tell. A.C. Cuza a vorbit de legitimă apărare. Fostul său comandant de companie la şcoala de ofiţeri l-a descris pe Codreanu drept „un caracter distins, integru, înarmat cu un curaj extraordinar şi o iubire de ţară care a stârnit admiraţia superiorilor săi“.[5] Preşedintele completului de judecată s-a arătat părtinitor, iar în public s-a făcut rumoare. În ultima zi a procesului, juraţii, toţi cu svastica la rever, i-au achitat în unanimitate pe acuzaţii din grupul văcăreştenilor, după doar cinci minute de deliberare. Sala a izbucnit în ovaţii, au curs lacrimi. Procurorul s-a adresat sălii: „În clipe ca asta, în care inimile dv. vibrează de emoţie; în clipa aceasta, în care juraţii au rostit verdictul de achitare, mă adresez vouă, acum când sunteţi liberaţi de vină: să uitaţi necazurile; coborâţi-vă în sufletele voastre şi gândiţi-vă că aţi fost judecaţi pe pământul Olteniei, de unde au pornit simţămintele înalte şi calde de patriotism. Gândiţi-vă că pe piept purtaţi o cruce: simbolul credinţei şi al biruinţii. Ridicaţi-vă în sferele înalte, acolo unde e dreptate şi patriotism; daţi impulsiune gândurilor voastre şi călăuziţi-vă de principiile de ordine, dreptate şi iubire de Patrie. Fiţi iubitori de lege, neam şi credinţă!“ Codreanu şi-a înnoit jurământul de a sluji ţării şi naţiunii. Primarul a dispus arborarea drapelelor pe clădirea primăriei. În faţa clădirii tribunalului, acuzaţii s-au fotografiat împreună cu juraţii: cei achitaţi s-au grupat, în

costume populare, în jurul lui Codreanu, la picioarele lor, patru femei, tot în port popular, iar pe fundal drapelul cu svastică. La întoarcere, Codreanu a fost sărbătorit de studenţii din Bucureşti în cadrul unor manifestaţii, ca şi la Iaşi, unde o mare desfăşurare de trupe păstra ordinea. Din nou şi-a ridicat glasul Octavian Goga, dându-le radicalilor binecuvântarea sa: „Un formidabil vifor subteran cu descărcări vulcanice“ – „străinii“ erau avertizaţi. Au urmat manifestaţii antisemite. Codreanu şi soţia sa au dovedit că emoţiile se prefac în violenţă: la o oprire în gara Buzău, Codreanu a ţinut un discurs în faţa liceenilor şi studenţilor care îl ovaţionau; aceştia au pornit apoi prin oraş, au rupt panourile publicitare ale ziarelor de stânga şi au spart geamurile prăvăliilor evreieşti. Apoi, la 3 iunie 1925, Codreanu şi Moţa au călătorit la Ungheni; la întoarcerea la Iaşi, două muncitoare evreice au fost aruncate din tren, trebuind să fie spitalizate, iar doi militari evrei s-au ales cu epoleţii rupţi. La violenţe similare s-a ajuns la Focşani, Tecuci şi Bârlad, de fiecare dată după călătoriile cu trenul ale lui Codreanu tatăl şi fiul, precum şi ale lui A.C. Cuza. Ion Moţa a dus vestea în acea parte a lumii pe care o considera ca având idei similare. La 9 iunie 1925 i-a scris conducătorului Action française, Charles Maurras, o scrisoare entuziastă: „În toate gările, mulţimea, în lacrimi, săruta mâinile eroilor noştri, îi acoperea cu flori“.[6]

6. *Acuzaţii şi juraţii fotografiaţi împreună după achitarea asasinului şi camarazilor săi.*

Puţin timp după aceea, Codreanu a atins punctul culminant al popularităţii lui naţionale: la nunta sa de la Focşani – loc simbolic al unirii principatelor Moldovei şi Ţării Româneşti în 1859 –, care a fost organizată de un simpatizant, generalul Macridescu, s-au adunat zeci de mii de oameni, veniţi cu circa 2 300 de căruţe. Mireasa a fost adusă cu un car tras de şase boi împodobiţi cu flori. După slujba religioasă a urmat hora, iar apoi oaspeţii au mâncat pe iarbă. Nunta a fost filmată, dar filmul a fost confiscat de guvern.[7]

7. *Codreanu ca un prinţ din poveşti: nunta de la Focşani*

La jumătatea lunii august 1925, Codreanu a venit din nou la Focşani, de data aceasta pentru a lua parte, ca naş, la botezul a numeroşi copii. Nu era neobişnuit ca politicienii să fie naşi. Codreanu însă nu putea oferi daruri sau favoruri. Părinţii l-au ales văzând în el un erou naţional. Deoarece, cu puţin timp înainte, se ajunsese la ciocniri între studenţi şi tineri evrei, guvernul a intervenit, instituind starea de asediu în oraş. În săptămânile următoare, Codreanu a călătorit prin târgurile Moldovei, făcând propagandă pentru LANC.[8] Nimic nu părea să poată opri continua ascensiune a acestui erou popular.

17. IDOL

ACHITAREA ŞI CUNUNIA AU REPREZENTAT O COTITURĂ ÎN VIAŢA LUI CODREANU. În decurs de şapte ani ajunsese o figură simbolică, cunoscută în toată ţara. Cercetările asupra fascismului i-au aplicat deseori lui Codreanu conceptul de charismă al lui Max Weber, decelând diferitele stadii ale ascensiunii lui Codreanu până la cel de semizeu, aşa cum era considerat de adepţii săi în ultima parte a anilor 1930.[1] Dar, din lipsă de surse, faza timpurie a rămas insuficient pusă în lumină. Charisma decurge din autoatribuire, din pretenţia conducerii charismatice şi din recunoaşterea acestei pretenţii de către adepţi. Pretenţia de a-i conduce pe alţii se formase deja clar la Codreanu la liceul militar. Conducerea însemna pentru el organizare militară şi convertirea la misiunea sa „sfântă“. Charisma cere credinţă în conducător. Codreanu era un conducător ce adera el însuşi la o credinţă puternică, pe care o considera a fi cea a Bisericii Ortodoxe. Într-adevăr, el credea în neam, iar Biserica Ortodoxă avea pretenţia că reprezintă neamul din punct de vedere duhovnicesc. Nu doar că avea pretenţia conducerii, o şi trăia: ca protagonist al actelor de violenţă, implicându-se fizic, fiind gata să suporte el însuşi violenţa. Actele sale de violenţă şi reacţiile adversarilor săi politici sunt părţi ale unei dialectici charismatice care a contribuit la ascensiunea sa. Adepţii săi cei mai apropiaţi trebuie consideraţi o comunitate violentă: bărbaţi şi femei care, împreună cu el, erau în fruntea bandelor de bătăuşi, demonstrau, băteau, ardeau ziare, spărgeau geamurile caselor evreieşti, pregăteau comploturi, procurau arme şi executau lovituri. Aceştia l-au cunoscut pe Codreanu şi în alte roluri de conducere: responsabil cu studenţii, vorbitor, activist de partid, instructor militar şi organizator al taberei de muncă de la Ungheni. L-au cunoscut şi în acea simbolistică topografică a mişcării studenţeşti marcată de clădirea universităţii de pe Copou, de punctul de întâlnire

antisemit de la Hotel Bejan, de căminul cultural în construcţie, de Piaţa Unirii şi, pentru cercul cel mai apropiat, de Strada Florilor şi muntele Rarău, locul energetic al lui Codreanu.

L-au cunoscut pe Codreanu şi într-o simbolistică a timpului pe cale de dezvoltare. În acest calendar imaginar erau trecute ziua de 8 noiembrie, sărbătoarea Arhanghelului Mihail, şi 10 decembrie, ziua tulburărilor studenţeşti din anul 1922. Dacă topografia simbolică a fost marcată preponderent de Codreanu însuşi, cea temporală a purtat doar parţial amprenta lui.

Prin comparaţie, contribuţia sa la ideile politice pe care le propaga era mai puţin importantă. Aici se afla în întregime sub influenţa profesorilor antisemiţi. Ceea ce a adus în viaţa politică a României a fost un nou mod de a înţelege unele noţiuni des folosite, împrumutate din vocabularul religios: „mântuirea“, „învierea“ şi „Satana“ erau înţelese de el cu tot impactul lor religios, şi nu doar ca metafore, ca în abordarea lăuntric ateistă a lui A.C. Cuza sau în limbajul politic exaltat al celorlalte partide. Analiza textelor timpurii ale lui Codreanu dezvăluie forţele motrice ale acţiunilor lui politice: ura faţă de bolşevici şi faţă de evrei, pe care-i echivala tot cu comuniştii; teama de declinul naţiunii; mânia şi teama faţă de „trădători“; o imagine maniheistă a lumii, în care Satana intervine efectiv. Codreanu nu era prea citit: în afară de nişte tratate naţionalist-şovine româneşti şi germane şi de o cunoaştere cel mult superficială a câtorva clasici români, îşi prelua universul de idei din tezaurul lexical şi imagistic al Bisericii şi din datinile religioase populare. Limbajul apocaliptic exacerbat l-a preluat însă de la tatăl său, care avea tendinţa unei religiozităţi accentuate. Codreanu nu era un teoretician: îi ataca pe Lenin şi pe Troţki fără să fi citit vreodată un rând scris de aceştia. Nici nu considera că e necesar aşa ceva. Raportarea sa la vorbă şi faptă, atât de caracteristică vieţii lui politice – dând clar prioritate faptei –, nu fusese, până în 1925, cumpănită şi gândită, ci mai degrabă trăită.

8. *O mare familie naţionalist-extremistă: Ion Zelea Codreanu şi fiica sa Rea-Silvia.*

Faptul că n-a rămas, cu ideile lui, un student fanatic izolat sau, din 1922, un mic avocat de provincie poate fi explicat prin răsunetul pe care l-au aflat ideile lui – în primul rând în familie. Tatăl lui l-a format. Mama sa, pe care, după propria mărturie, o iubea foarte mult, nu apare aproape deloc în surse. Sprijin necondiţionat a găsit însă la alte femei din anturajul său. Familia Codreanu şi-a trimis fiicele la universitate: surorile Iridenta şi Rea-Silvia s-au angajat, ca activiste fanatice, în politica studenţească, dar şi în campania electorală; amândouă au fost exmatriculate disciplinar în 1925. Silvia, care studia literatura şi dreptul, a ţinut în 1923 discursuri în campania electorală, fiind caracterizată de poliţie drept „o naţionalistă înfocată şi antisemită“, care lua parte la toate manifestaţiile şi făcea propagandă împreună cu Elena Ilinoiu. În faţa poliţiei, Iridenta a justificat complotul din 1923 cu următoarele cuvinte: „La disperare, oamenii care-şi iubesc ţara pot recurge şi la asemenea acte, ca să scape ţara de nevoi“. În august 1927 s-a măritat cu Ion Moţa, care se sfătuia cu ea întotdeauna.[2] Astfel, s-ar putea spune că partea moldovenească şi cea ardeleană a mişcării studenţeşti s-au contopit, iar vechea şi noua Românie s-au unit.

Odată cu Elena Ilinoiu, încă o activistă radicală a intrat în cercul restrâns. Casa familiei ei a devenit un fel de centrală ascunsă a mişcării.

Chiar dacă în izvoare apar vag, tinerele femei au jucat un rol enorm în mişcare. În noul stat, ele nu aveau drept de vot, dar au văzut în activismul studenţesc şansa ascensiunii sociale şi a primirii lor cu drepturi depline în

comunitatea naţională, dar şi a adoptării unor roluri noi: Iridenta poza în manta militară, cu tunsoare băieţească şi chipiu militar, alături de logodnicul ei, de asemenea în uniformă. În altă fotografie, saluta în faţa lui.

Elena se lăsa fotografiată în picioare alături de soţul aşezat. În imaginea reprodusă aici, tânăra atrăgătoare priveşte cu multă încredere în sine spre aparatul de fotografiat. Alături de bărbatul ei se arată aproape dominatoare. Pe o carte poştală realizată cu ocazia cununiei este reprezentată pe acelaşi plan cu Codreanu, sub svastica atât de dragă lor.[3]

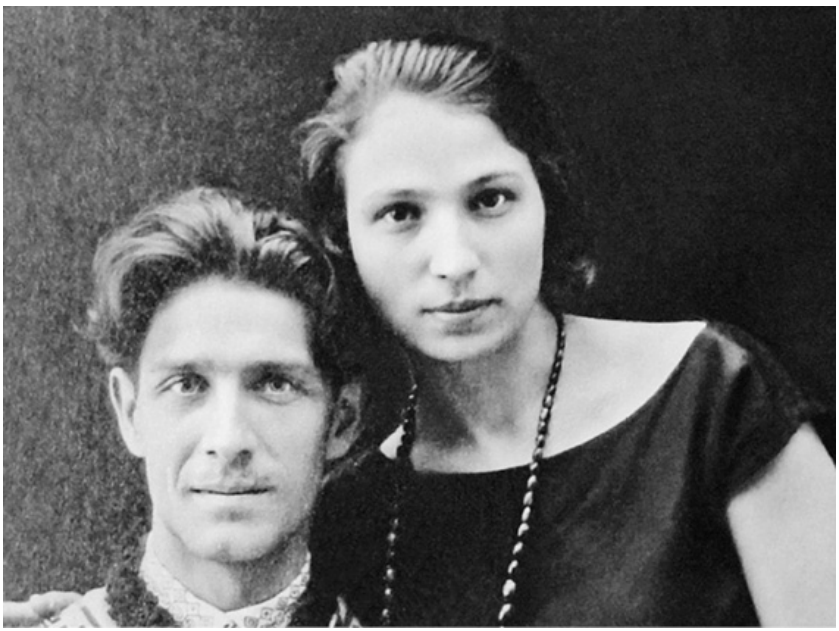

9. *Cuplul de vis al taberei naţional-populare: Lilica (Elena) Ilinoiu şi Corneliu Zelea Codreanu.*

Din acest nucleu familial făcea parte şi naşul lui Codreanu şi, în sens nereligios, cel de-al doilea părinte spiritual al său, A.C. Cuza, al cărui fiu Gheorghe frecventa de asemenea cercul Codrenilor, ca şi tatăl lui Moţa, preotul radical Ioan Moţa, care se simţea strâns legat de tatăl lui Codreanu.

Charisma a fost acceptată mai întâi de un cerc familial fanatizat, la care s-au adăugat mai târziu şi fraţii mai mici ai lui Codreanu. Nucleul a fost lărgit prin intermediul camarazilor din armată, al noilor prieteni de la

şedinţele tumultuoase ale studenţilor şi de la congresele şi adunările acestora de la Cluj şi Cernăuţi. Bucureştiul, în schimb, a rămas în mare parte în afara razei de acţiune a acestui cerc care, în 1925, era încă departe de centru.

Recunoaşterea charismei a depăşit totuşi graniţele familiei şi ale generaţiilor: *establishment*-ul conservator ieşean, alarmat de tulburările socialiste şi de manifestaţiile studenţilor comunişti din Basarabia, pus în pericol prin colapsul vechiului sistem al partidelor, urmărea crearea unei punţi către generaţia tânără, pentru a-şi asigura puterea proprie. Garda Conştiinţei Naţionale servea drept braţ lung al acestei elite conservatoare. Naţionalismul tradiţional şi antisemitismul din acest mediu explică şi simpatia boierilor, ofiţerilor şi profesorilor faţă de studenţii radicali, care, în ochii lor, erau „băieţi buni şi fete bune“. Aceştia din urmă erau, la rândul lor, gata să-i primească pe cei mai în vârstă în grupul lor. Importanţa acestei punţi între generaţii, pe care au construit-o tinerii, nu poate fi supraapreciată. Tinerii intelectuali purtau, pe atunci, un război împotriva „bătrânilor“. Acest lucru nu era însă valabil pentru comunitatea naţionalist-antisemită, în care cei mai în vârstă se bucurau de respect şi se puteau simţi acceptaţi. Această comuniune de idei ca element de legătură între generaţii a fost adesea pierdută din vedere în analiza mişcării lui Codreanu. Însă explicaţia e la îndemână: Codreanu forma împreună cu tatăl său o comunitate politică, la fel şi împreună cu naşul său, Cuza. În cazul lui Moţa tatăl şi fiul, lucrurile nu stăteau altfel. De-a lungul vieţii sale, Codreanu avea să-şi găsească şi alţi taţi politici adoptivi.

10. *„Văcăreştenii“, fondatorii Legiunii Arhanghelul Mihail (în costume populare). În picioare, de la stânga la dreapta: Corneliu Georgescu,Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moţa, Radu Mironovici; aşezaţi: Tudose Popescu, Ilie Gârneaţă.*

Astfel, activiştii au dobândit rapid un înalt prestigiu social şi, de asemenea, sprijin material. Nu era de neglijat, în sfârşit, nici rolul clerului: războiul de exterminare dus de bolşevicii sovietici împotriva ortodoxiei ruseşti a arătat Bisericii Ortodoxe Române ce ar putea însemna pentru ea o revoluţie. După 1917, cu războiul bolşevicilor împotriva religiei, România era cel mai mare stat ortodox din Europa. Dacă studenţii radicali loiali Bisericii combăteau bolşevismul, acest lucru a găsit încuviinţarea înaltelor feţe bisericeşti. Astfel s-au deschis porţile bisericii Mitropoliei şi ale mănăstirilor de la Iaşi. Însă elita conservatoare a oraşului s-a dezbinat odată cu înmulţirea acţiunilor violente ale studenţilor: politicieni liberali ca Ion Gheorghe Duca sau Vasile Iamandi, mai târziu adversari crunţi ai lui Codreanu şi, în cele din urmă, ambii victime ale asasinatelor legionarilor, aveau contacte cu partidul lui Iorga şi Cuza, respectiv cu Garda Conştiinţei Naţionale. Dar cel târziu începând cu decembrie 1922 în spatele studenţilor se mai afla doar nucleul dur antisemit al elitei – o minoritate din Iaşi cu putere financiară şi nume mari, a căror strălucire cobora asupra activiştilor, cu toţii oameni aflaţi în ascensiune pe scara socială.

Escaladarea violenţei a creat un cult colectiv în jurul studenţilor martiri, la care aceste elite au contribuit. Răspândirea cultului a avut loc şi pornind de jos, prin cântece şi poezii. Într-o societate în care, la ţară, mulţi oameni nu ştiau să citească, partidele lucrau de preferinţă prin cântece, inspirându-se din bogata tradiţie a cântecelor populare. Aceste cântece preamăreau eroi, domnitori, dar şi haiduci care luptau pentru dreptate şi se ascundeau în codru. Asemenea mituri a preluat şi familia Codreanu: prin numele ei, prin portul ostentativ al costumului popular, prin cinstirea lui Ştefan cel Mare. Acest mesaj a fost înţeles de o elită care cultiva ea însăşi romantismul ţărănesc şi cultul eroilor naţionali. A găsit ecou la numeroşi studenţi care proveneau din familii de ţărani. Acest limbaj imagistic a creat punţi peste prăpăstiile sociale dintre vechile şi noile elite.

Codreanu îşi cultiva imaginea de „prinţ din poveşti“, de „Făt-Frumos“ din baladele populare. Cununia lui a fost „o nuntă ca-n poveşti“. Faptul că pretenţiile lui charismatice au fost acceptate o arată mulţimea de cântece apărute spontan printre susţinători. O culegere de cântece care îl au ca subiect mai ales pe Codreanu a fost publicată sub titlul *Micul dor şi marele dor*:

Ş-am zis verde foi de păr.
Cine-i cu suflet de fer,
de ’nalţă Crucea la cer,
României spre folos,
mândru ca un steag frumos?
Este tânărul Codreanu,
ce-l urmăreşte duşmanu’,
ca să-i sfarme oasele,
să-i mănânce zilele.
Cine-i din neam de vultani,
încunjurat de duşmani,
pentru-că neamu-şi iubeşte
şi pe duşmani îi trăsneşte?
E studentul credincios,
e Cornel, voinic, spătos,
ce-şi pune duşmanul jos,
pentru-a Crucii biruinţă,
pentru dreapta lui credinţă! […]
Ţine-l, Doamne, sănătos,

pe-acest tiner inimos
şi la chip aşa frumos,
ca să scoată la lumină
la biruinţă deplină
Naţiunea lui română
din robia cea păgână.
Şi-i dă, Doamne, sănătate
să scoată la libertate
pe tot fratele român
apăsat de jug păgân!
Ajută-mi, Doamne, şi mie
să văd astă ’mpărăţie
de la Nistru pân’ la Tisa
fără de jidani într-însa.

Într-un alt cântec se spune:

Mă ’nchin, fecior al Romei şi-al Sarmiseghetuzei,
la glasu-ţi de apostol, la braţul tău de fier,
simt [*cum*] *inima-mi te cheamă, şi dus de valul muzei,*
te-asamăn cu lumina Luceafărului din cer.
Tu eşti întruchiparea simţirilor străbune,
vlăstarul cel mai verde din Neamul românesc.
Şi porţi în pieptu-ţi tânăr, ca-n vremurile bune,
tot idealul ţării… de asta te iubesc.[4]

Autorii, probabil mai ales studenţi, contopeau în versurile lor motive din baladele populare cu antisemitismul cu încărcătură religioasă. Aceste cântece au extins cultul pentru Codreanu dincolo de lumea universitară, răspândindu-l, pentru început, în păturile urbane.

8. Să se exproprieze casele jidanilor în oraşe, făcîndu-se loc pentru negustorii, meseriaşii, funcţionarii şi intelectualii români-creştini.
9. Să se sprijine efectiv şi direct de către stat, meseriaşii şi negustorii români-creştini.
10. Să se rezolve onorabil, problema morală a Românilor întregiţi : invalizii, orfani şi văduve de războiu
11. Să se pedepsească toţi trădătorii şi vînzătorii de drepturi
COR. ZELEA CODREANU
ION MOŢA

11. *Cumnaţii Corneliu Zelea Codreanu şi Ion Moţa, cei doi aştri ai studenţimii extremiste şi ai activiştilor antisemiţi.*

Hotărâtoare s-a dovedit şi mediatizarea ţintită prin intermediul imaginilor: cărţile poştale cu deţinuţii văcăreşteni, sau o fotografie în care apar Codreanu tatăl şi fiul împreună cu Ion Moţa, cu toţii în port popular, în faţa unei svastici. Codreanu a devenit astfel un idol. Trebuie însă subliniat că, deocamdată, apărea rareori singur în imagine. Era încă prezentat împreună cu nucleul dur al mişcării studenţeşti. În 1925 nu era încă conducătorul necontestat, desprins din mediul său şi retras în sfere inaccesibile. Creşterea centralităţii vizuale a venit odată cu folosirea violenţei, cu experienţa închisorii şi cu achitarea. O împărţea însă cu Ion Moţa, bărbatul care apăsase şi el pe trăgaci pentru cauză. Abia nunta de la Focşani l-a ridicat deasupra lui Moţa, care, la rândul său, a dus-o în 1927 la altar pe Iridenta Codreanu, la mănăstirea Neamţ cea încărcată de tradiţie.

Codreanu şi adepţii săi şi-au dobândit publicitatea mediatică graţie unui limbaj şi unei imagistici proprii, cu care rezonau mulţi simpatizanţi. Dar charisma şi-o datora şi adversarilor săi politici şi, mai ales, ziarelor ostile: tânărul conducător al studenţilor şi activist al violenţei capta atenţia presei care răspândea ştiri de senzaţie. Acoperirea mediatică negativă din

partea acelor ziare care erau arse ritual la ordinul lui Codreanu face parte dintr-o dinamică a violenţei şi contraviolenţei discursive (cea din urmă şi în practică), dar mai ales dintr-o dialectică a atenţiei: presa de stânga îl combătea pe Codreanu, iar acesta creştea vizibilitatea ziarelor prin atacuri asupra redacţiilor şi ziariştilor. Internaţionalizarea mediatică a tulburărilor, printre altele prin intermediul Agenţiei Telegrafice Evreieşti, întărea sentimentul activiştilor că trebuie să se apere.[5]

Astfel, „prinţul din poveşti“ era produsul punerii în scenă a propriei persoane şi al tot atât de conştientei receptări şi reacţii din partea publicului românesc. Codreanu era un fenomen genuin românesc într-o vreme a schimbărilor radicale.

18. ÎN FRANŢA

ÎN SEPTEMBRIE 1925, LA CÂTEVA SĂPTĂMÂNI DUPĂ NUNTĂ, „Făt-Frumos“, împreună cu soţia sa şi cu Ion Moţa, pleacă din ţară. Va fi plecat doi ani, cu o scurtă întrerupere. Micul grup s-a dus la Grenoble, unde Codreanu şi Moţa s-au înscris la doctorat în Drept. Cum se explică acest pas? În *Pentru legionari*, scrierea sa militantă din 1936, Codreanu indică probleme de sănătate, dar şi dificultăţi în sânul LANC. Aceasta fuzionase cu Fascia Naţională Română şi cu Acţiunea Românească, primind noi notabilităţi, cum ar fi Traian Brăileanu de la Cernăuţi, profesor de sociologie şi traducător al lui Kant, sau generalul Macridescu. Între Cuza şi Codreanu apăreau primele fisuri: ca şi tatăl său odinioară, Codreanu-fiul avea alte idei despre organizare şi mai ales despre violenţă ca mijloc politic decât Cuza. Totuşi, este posibil ca şi un alt motiv să fi jucat un rol: Codreanu era mai adânc şocat de asasinatul săvârşit decât se admite în general. Se spune că, din căinţă, n-ar fi primit împărtăşania ani de zile. Desigur, sănătatea îi era afectată nu numai din cauza perioadei de detenţie, ci şi din cauza mustrărilor de conştiinţă.[1] Avea nevoie să ia distanţă, voia să uite. Contrastul dintre viaţa lui în Alpii francezi şi viaţa politică tumultuoasă din România nici că putea fi mai mare.

Înainte de plecare, cei doi prieteni s-au retras pe Rarău şi s-au rugat acolo, la mănăstire. Şi în Franţa au dus o viaţă retrasă, cu multe lipsuri materiale. Cu toate acestea, s-au bucurat de viaţa liniştită de student şi mergeau împreună la cursuri. Cu oroare însă, Codreanu observă că la Grenoble studiau şaizeci de evrei români şi redactează broşura, tipărită la Grenoble, Autour de la question des bourses accordées par l’État français aux étudiants roumains.[2] În primul rând însă a pornit în căutarea acelei Franţe pe care o cinstea: cea a „castelelor şi turnurilor vechi“, Franţa „creştină“ şi „naţionalistă“. În castele şi mănăstiri visa la cavaleri şi la

măreţia creştină a Evului Mediu. A fost deosebit de încântat de un monument al cavalerului de Bayard (cca 1476–1524), al „cavalerului făr' de teamă şi făr' de prihană". „Mă afundam în trecut." Exaltarea romantică pentru Evul Mediu, care-l marcase şi mai înainte, idealul cavaleresc, pe care-l cultiva din vremea când era la liceul militar, trebuie să fi restabilit echilibrul sufletesc al bărbatului care voia să fie cavaler şi ajunsese ucigaş.

Un efect liniştitor îl avea şi natura Alpilor. Dragostea lui pentru munţi şi-a croit din nou drum prin amintiri. În Franţa Evului Mediu a aflat însă şi confirmarea imaginii lui despre lume. În decembrie 1925, îi scria entuziasmat lui A.C. Cuza că găsise svastici în muzeul din Grenoble, pe materiale din secolul II d.Hr. În biserica Sfântul Laurenţiu a numărat toate svasticile în parte: nu mai puţin de cincizeci de astfel de simboluri erau legate acolo de crucea creştină. Codreanu găsise din nou ceea ce căuta.[3]

Pe de altă parte, mai era şi viaţa modestă de zi cu zi. Împreună cu Elena confecţiona costume populare româneşti, ca să iasă la socoteală cu banii. Când Moţa, venit cu bani de acasă, a plecat să-şi îndeplinească serviciul militar, situaţia materială a cuplului s-a înrăutăţit. Locuiau într-un sat de lângă Uriages les Bains, unde Codreanu lucra ca zilier, fiind adesea plătit doar în natură. Despre această perioadă se ştiu doar puţine lucruri. În jurul anului 1970, aproape jumătate de secol mai târziu, un admirator al lui Codreanu a vizitat satul şi a adunat mărturii de la locuitori.[4] Oamenii îşi aminteau de un cuplu destul de tăcut, săritor, prietenos, dar sărac, care se bucura să poată povesti despre România. Fotografii de la gazda lui îl arată pe Codreanu în ipostaze necunoscute: la schi, împreună cu soţia şi cu cunoscuţi francezi la o plimbare prin zăpadă, dar şi stând pe pat împreună cu Elena, cu pipa în gură, slab, gânditor. A recunoscut că era subnutrit din cauza sărăciei. Schiul, din acel moment sportul său preferat, l-a învăţat de la localnici, care l-au luat cu ei şi la vânătoare de mistreţi. Ei au observat cum cuplul împărţea puţinele pachete primite cadou din ţară săracilor de prin sat, sau cum îşi citea Codreanu cursurile pe câmp. Elena le mai povestea localnicilor despre trecutul lor politic, Codreanu, în schimb, tăcea. Cu gazdele lui a rămas în legătură încă mulţi ani.

La universitate a suferit mai întâi un eşec. În octombrie 1926 a picat examenul, ceea ce l-a afectat puternic. Dar, cum părinţii lui şi ai lui Moţa îi trimiteau bani şi, pe de altă parte, cultiva şi vindea legume, ca la Iaşi, a luat-o de la început. În februarie 1927 a trecut examenul. La rugămintea lui Moţa, care i-a povestit despre criza din LANC, în mai 1927 s-a întors în grabă în ţară.

În retrospectivă, Codreanu şi-a prelucrat experienţa din Franţa la fel cum făcuse cu impresiile de la Berlin: îi admira pe fermierii conservatori înstăriţi, care se hrăneau mult mai bine decât ţăranii români şi se interesau de politica economică. Francezii ar fi „un popor de o moralitate severă“, ameninţat însă de „străini“, de „bogaţii tuturor neamurilor“ şi condus de o elită „iremediabil compromisă“, fiind „sub influenţa iudeo-masoneriei şi a bancherilor ei“. A rămas cu resentimente puternice faţă de Paris şi Londra, dar făcea mare deosebire „între poporul francez şi statul masonic francez“. Din nou vedea acţionând o „hidră“ ce trebuia călcată în picioare, din nou credea însă în „învierea“ poporului. În gândirea lui Codreanu, toate acestea trimiteau mai mult la România decât la Franţa. El nu putea fi cu adevărat deschis faţă de ceva străin şi nou. Despre impulsuri intelectuale nu vorbeşte. Convins că văzuse încă o societate creştină tradiţională care era ameninţată în existenţa ei, s-a întors în ţară, cu forţe proaspete pentru un nou început politico-spiritual şi pentru noi violenţe.

19. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ARHANGHELUL MIHAIL

LA ÎNTOARCEREA SA, CODREANU A GĂSIT O ŢARĂ FUNDAMENTAL schimbată. În 1925, prinţul moştenitor Carol renunţase la succesiunea la tron. Acest Hohenzollern slab de caracter preferase o căsătorie morganatică, la care a renunţat curând în favoarea unei vieţi la Paris împreună cu amanta sa, Elena Lupescu, fiica unor evrei convertiţi. În 1926, cele două mari partide de opoziţie, Partidul Ţărănesc, puternic în Vechiul Regat, şi Partidul Naţional din Ardeal, s-au unit în Partidul Naţional-Ţărănesc. În acelaşi an au avut loc alegeri parlamentare. Din campania electorală, purtată cu o rară violenţă, a ieşit victorios Partidul Poporului, condus de generalul Averescu. În acelaşi timp, LANC, prezidat de Cuza, a obţinut cel mai mare succes al său, trimiţând zece deputaţi din bastionul său din nord-estul României la Bucureşti. În absenţa fiului, Ion Zelea Codreanu, membru al comitetului central al LANC, a vizitat împreună cu Cuza târgurile Moldovei, răspândind acolo, de regulă cu sprijinul preoţilor rurali, aceeaşi veche lozincă despre vina evreilor. Pentru campania electorală venise şi Corneliu Codreanu din Franţa (din martie până în mai 1926). Cuza însă nu-i ceruse acest lucru şi l-a făcut să o simtă. În ziua alegerilor, Codreanu a văzut cum jandarmii şi bătăuşii au blocat satele, iar oamenii LANC au fost bătuţi până la sânge. Jandarmii trăseseră şi în el atunci când străpunsese o blocadă pe o stradă din judeţul Putna[1]. Ciocniri cu poliţia a avut şi la Focşani.[2]

Guvernul Averescu s-a prăbuşit curând, fiind înlocuit de unul nou sub conducerea lui Ion I.C. Brătianu. În 1927 au murit, odată cu Brătianu şi regele Ferdinand, cele două figuri-cheie ale politicii româneşti din primul sfert al secolului XX. Noul premier, Vintilă Brătianu, nu avea personalitatea fratelui său mort.[3] Nici regenţa cu trei membri pentru prinţul

Mihai, născut în 1921, condusă de patriarhul Miron Cristea, nu avea suficientă autoritate. Violenţa în viaţa politică şi guvernarea autoritară a Partidului Liberal şi a Partidului Poporului încălziseră atmosfera până la punctul de fierbere. Partidul Naţional-Ţărănesc a adunat la Alba Iulia, în inima Transilvaniei, până la 100 000 de demonstranţi, care au jurat, într-un limbaj mesianic, să lupte pentru o „România nouă, liberă“ şi împotriva Bucureştiului, „blestemata capitală a regăţenilor“ (mai 1928). În decembrie 1928 au avut loc noi alegeri. Cu 77,76 procente din voturi, Partidul Naţional-Ţărănesc a obţinut o victorie copleşitoare în alegeri. Noul prim-ministru Iuliu Maniu susţinea democratizarea, statul de drept, descentralizarea, sistarea politicii economice protecţioniste în detrimentul ţăranilor. LANC a fost pur şi simplu pulverizată. România părea să se fi reorientat spre centrul democratic. După un deceniu de guvernare autoritară sub conducerea potentaţilor din Vechiul Regat se preconiza „democratizarea României prin Transilvania“.[4]

Eşecul provizoriu al LANC avea mai multe cauze: societatea românească pornea spre noi ţărmuri şi nu mai voia să ştie nimic despre antisemitismul monoman al notabilităţilor Moldovei. Acestea din urmă însă au stricat prietenia şi cu adepţii lor din rândul studenţilor – o ruptură ce a cuprins o parte a vechilor cadre. Ion şi Corneliu Zelea Codreanu s-au îndepărtat de mentorul lor A.C. Cuza. Acest lucru este sugerat de o scrisoare scrisă de tânărul Codreanu naşului său la 25 noiembrie 1925, de la Grenoble, prin care refuza să fie primit în comitetul central al LANC. „Tinerii“ aveau altă părere în privinţa „mijloacelor de acţiune“ şi preferau „libertatea de acţiune“ faţă de comitetul central. El însuşi, adăuga Codreanu, fusese eliberat din funcţia avută în comitetul regional Iaşi în septembrie 1924. Moţa fusese dat afară din Acţiunea Românească de la Cluj, din cauza actelor lui de violenţă. Codreanu promitea să apere întotdeauna, orice tensiuni ar apărea, onoarea lui Cuza şi „adevărul veşnic“ pe care-l întruchipa acesta. În absenţa lui Codreanu au crescut resentimentele tinerilor care se vedeau nedreptăţiţi pe listele electorale ale LANC. Nici Codreanu n-a fost trecut pe liste. La 8 august 1926, mănăstirea Putna îşi deschidea porţile pentru o adunare a studenţilor LANC din gruparea „Generaţia nouă“, înfiinţată de Tudose Popescu. Aceştia s-au ridicat împotriva notabilităţilor partidului, cum ar fi inginerul Bejan, colonelul Niculcea sau avocatul fascist Alexandru Bacaloglu. Demne de amintit sunt motivele: ce-i drept, Cuza predica violenţa, dar partidul său era totuşi loial sistemului, lucru de care se loveau şi studenţii care erau gata de

violenţă propriu-zisă. Aceştia au respins pretenţia lui Cuza de conducător absolut. În lucrările istoricilor se pierde deseori din vedere faptul că activiştilor loiali Bisericii le repugna teologia blasfematoare a lui Cuza, în special combaterea Vechiului Testament. De altfel, vederile lui Cuza se loveau de împotrivire şi la alţi conducători LANC. Acest lucru a fost subliniat la o şedinţă a conducătorilor LANC (printre aceştia numărându-se Grigore Bejan şi Vasile Trifu) care a avut loc în casa lui Cuza de la Iaşi pe 3 februarie 1927. Participanţii au conchis că teoriile lui Cuza despre Vechiul Testament se aflau în afara liniei partidului şi priveau doar „adevărul ştiinţific“.[5]

Înstrăinarea dintre Codreanu şi Cuza devine limpede în scrisorile trimise, între decembrie 1925 şi februarie 1926, de la Grenoble şi Uriages la Iaşi. Codreanu se adresa mentorului său plin de respect în formă, dar fără compromisuri în conţinut. La 20 decembrie 1925 scria că se spovedeşte în faţa lui Cuza: „Aceasta este *spovedania* mea. Să fie ceva prost într-însa, se poate. Dar *sincer* şi curat ca zăpada este totul“. Codreanu avea în vedere un sens aproape religios, de vreme ce folosea noţiunea de „învăţătură“ pentru ideologia lui Cuza şi înţelegea disputa drept una dogmatică. El se apăra împotriva acuzaţiei de erezie. „Nu cred că Dvs. veţi putea să acţionaţi cu aceeaşi tărie în lumea acţiunii, a practicii, aşa cum aţi acţionat în lumea gândirii“. Dumnezeu nu îl făcuse pe Cuza pentru acţiune. El, Codreanu, îşi dezvoltase reflecţiile privind „disciplina iubirii“ şi „disciplina fricii“, pe care le punea în relaţie cu refuzul lui Cuza de a da Ligii un regulament clar şi ordine organizatorică. Codreanu spunea că nu doreşte să înlocuiască iubirea cu teama, dar totuşi dădea exemple din viaţa militară – teama soldaţilor în timpul atacului la baionetă, nevoia de un ofiţer strict – şi menţiona pedepsirea „trădătorului“ Vernichescu, pentru a justifica necesitatea unei discipline bazate pe frică. Chiar renaşterea Franţei avea loc, considera el, prin disciplină „prusacă“. Codreanu îi dădea ca exemplu pe Camelots du Roi – organizaţia de tineret a Action française –, dar şi pe Mussolini, pe care-l descria drept un organizator genial şi din ale cărui lucrări cita.

A doua temă principală a scrisorilor este trădarea, mai precis purtarea lui Cuza cu cei „credincioşi“ lui. Cuza îl înlăturase pe profesorul Şumuleanu din LANC. Codreanu critica vehement motivul: Şumuleanu criticase relaţia lui Cuza cu o domnişoară din Iaşi. De o asemenea purtare, îndreptată împotriva lui Hristos şi a Scripturii, spunea Codreanu, s-ar fi putut bucura doar evreii, „fiii Satanei“. Cuza eşuase moral în calitate de

conducător, aducându-i pe studenţi într-o situaţie imposibilă. În al doilea rând, Codreanu îl apăra pe tatăl său: acesta avea multe defecte, „îi place să se laude, să exagereze importanţa persoanei sale“, dar poseda şi multe calităţi şi era unul dintre cei mai vechi adepţi ai lui Cuza. Foarte mâhnit se arăta Codreanu de afirmaţia lui Cuza că „mişcarea naţională“ nu datora nimic celor dispăruţi în străinătate. El, Codreanu, stătuse paisprezece luni şi două săptămâni în închisoare, şi abia în urma epuizării fizice totale – cu un puls de doar 54 de bătăi pe minut – luase hotărârea de a pleca în Franţa ca să prindă din nou putere. Îi amintea lui Cuza că LANC nu era opera lui, nici ca idee, nici din punct de vedere organizatoric. Naţiunea română, arăta Codreanu, era ameninţată de evrei în existenţa ei. O tratare teoretică a acestui pericol nu era suficientă.

Nefiind destinate publicităţii, aceste scrisori sunt o mărturie preţioasă pentru gândirea lui Codreanu în această fază a vieţii sale. Cuza i-a rămas mentor spiritual, dar altminteri relaţiile s-au rupt. Codreanu vedea modelul mişcării în fascismul italian şi francez. Gândirea lui de inspiraţie militară, care se învârtea în jurul unor categorii precum „credinţă“, „loialitate“, „onoare“ şi „trădare“, reiese foarte limpede. În ochii lui, Cuza era slab – politic, organizatoric, moral. A.C. Cuza, scria el în aprilie 1929, este „omul de la Turtucaia al mişcării naţionale“. La Turtucaia, pe Dunăre, armata română fusese lovită decisiv de trupele bulgăreşti şi germane la începutul lunii septembrie 1916, din cauza unei erori a conducerii. Un om cu vederile militariste ale lui Codreanu nu şi-ar fi putut încheia mai aspru socotelile cu persoana care îi fusese *spiritus rector*.[6]

La 18 august 1926, Cuza a convocat „Marele Consiliu“ al LANC, unde conflictul cu cei doi Codreanu a atins un prim punct culminant. Adepţii acestora au cerut instituirea unui comitet director în locul domniei de monopol a lui Cuza şi numirea tânărului Codreanu ca secretar general, precum şi respectarea statutului partidului. Ion Zelea Codreanu boicotase această întrunire, iar majoritatea studenţilor i-au urmat exemplul. Moţa şi Gârneaţă se gândeau la o nouă ligă, sub conducerea lui Codreanu-tatăl. Tudose Popescu şi-a întins tentaculele spre Pamfil Şeicaru şi Nae Ionescu, doi ziarişti bucureşteni celebri, care, mai târziu, au devenit eminenţele cenuşii ale legionarilor. În lupta din interiorul partidului, Moţa s-a declarat de partea prietenului său Corneliu, „singurul om energic“. La 11 septembrie 1926, Codreanu-tatăl a fost exclus din LANC. Împreună cu el, şi alţi oameni de vază au fost înlăturaţi de Cuza. Ei au constituit „LANC-Statutar“, făcându-se referire la încălcarea statutului partidului de către

Cuza. Acesta însă a găsit din nou sprijin printre studenţi când, în februarie 1927, l-a apărat pe Nicolae Totu, ucigaşul studentului evreu David Falik, la Cernăuţi. La 9 septembrie 1926, Corneliu Codreanu a comunicat, de la Pinet d'Uriage, retragerea sa din comitetul central al LANC; nu mai voia să „lupte" decât ca publicist şi cerea – evident, necunoscând întreaga ruptură – o coloană în ziarul lui Cuza, *Apărarea Naţională*. Camarazilor săi le-a scris că, dacă ar fi în România, s-ar implica în favoarea adevărului cu aceleaşi sentimente cu care a trecut la faptă împotriva lui Manciu (aceasta este o recunoaştere clară a vinovăţiei de omor cu premeditare în cazul prefectului poliţiei). Cuza rămânea pentru el o „icoană", dar, totuşi, „*chacun à son plaisir*".[7]

Pe fondul acestor conflicte îl îndemnase Moţa pe prietenul său Codreanu să se întoarcă de la Grenoble. La 24 mai 1927 cuplul s-a întors în România, ajungând în locul natal al lui Moţa, Orăştie, unde acesta din urmă se retrăsese după serviciul militar, rupând legăturile cu activiştii aflaţi în dispută. Călătoria a continuat până la Bucureşti, unde Codreanu şi Moţa s-au întâlnit cu Tudose Popescu şi Ion Sârbu într-o berărie, fiind informaţi despre conflicte. Văcăreştenii s-au adunat şi au dus la sfinţit într-o biserică icoana din perioada detenţiei. Cu această ocazie, Codreanu a ţinut un discurs programatic: dorea să devină dictator absolut al unei LANC reunificate, pornind la luptă hotărâtă împotriva evreilor. „Cine va şovăi în această clipă, va trebui să cadă." Întorcându-se la Iaşi, a anunţat în faţa delegaţilor Centrului Studenţesc lupta cu toate mijloacele, „de la condei până la revolver". Încercarea sa de a-i lega pe toţi cei prezenţi prin jurământ a eşuat. Activiştii s-au despărţit în rugăciune. La 26 mai, disidenţii LANC au ţinut o întrunire la hotelul Europa din Bucureşti. Din nou au criticat polemica lui Cuza împotriva Vechiului Testament şi autoritarismul său. O încercare de mediere a lui Codreanu a dat greş. Lipsit de mijloace cum era, a trebuit să împrumute bani tocmai de la acolitul lui Cuza, Bejan.[8]

Primele zile în România ne arată un Codreanu întors din Franţa sărac, dar refăcut şi trecând la fapte cu fanatismul şi disponibilitatea pentru violenţă dintotdeauna. Nu se observa la el moderaţie, ci, dimpotrivă, voinţa de a acţiona după un plan precis. La 15 iulie, le-a promis la Bucureşti conducătorilor studenţilor că în şase luni va aduce un nou avânt în cadrul mişcării. Zece zile mai târziu, la ora 10 dimineaţa, văcăreştenii şi-au luat rămas-bun de la A.C. Cuza şi, în ciuda avertizărilor acestuia, s-au dezlegat de jurământul lor. Acest lucru a încheiat un drum pe care Codreanu, cu o

lună în urmă, îl exprimase într-o formulă concisă în „Ordinul de zi nr. 1“: „Astăzi, vineri, 24 iunie 1927 (Sf. Ioan Botezătorul), ora zece seara, se înfiinţează: «Legiunea Arhanghelul Mihail», sub conducerea mea. Să vină în aceste rânduri cel ce crede nelimitat. Să rămână în afară cel ce are îndoieli. Fixez ca şef al Gărzii de la Icoană pe Radu Mironovici“.[9]

După o lună de concentrare a rezerviştilor la Regimentul de infanterie 25 de la Vaslui, a urmat lovitură după lovitură. La 6 august, Codreanu şi Moţa au publicat la tipografia tatălui lui Moţa primul număr al noului lor ziar, cu nume programatic: *Pământul strămoşesc*. La 9 august, activiştii grupărilor antisemite au participat la un congres studenţesc la Neamţ, în regiunea deluroasă de la poalele Carpaţilor Orientali. Starea de spirit era încordată, iar participanţii presupuneau, pe bună dreptate, că în rândurile lor se află colaboratori ai serviciului secret al Siguranţei. Codreanu i-a cerut public lui Cuza să se retragă. Ruptura se arăta completă. Cuza: „Nu am nevoie de nici unul dintre voi, cu toate că v-am hrănit sufleteşte“. Codreanu: „Vom curăţa pe toţi ca pe nişte câini răpânoşi“. La 10 august, Codreanu anunţa planul de a publica o revistă în franceză, *L'Archange Michel*, pentru a combate „calomniile“ internaţionale. Între 15 şi 17 august, legătura dintre cele două familii ale conducătorilor tinerei Legiuni s-a făcut mai strânsă prin căsătoria lui Moţa cu Iridenta Codreanu, pentru care venerabila mănăstire Neamţ şi-a deschis biserica. La 28 august, Codreanu a organizat în staţiunea montană Vatra Dornei, populată de numeroşi evrei, o manifestaţie împotriva „viperei jidoveşti“.[10]

La congresul de la Neamţ, care fusese sprijinit financiar de stareţul Nicodim Munteanu, un vechi cunoscut al tatălui lui Codreanu, văcăreştenii şi Codreanu au pus bazele ideologice şi organizatorice ale Legiunii Arhanghelul Mihail. În rezoluţia de la Neamţ au hotărât ca, pe baza doctrinei lui Cuza, să creeze o „organizaţie […] independentă […] tinerească“ în vederea „rezolvării problemei jidoveşti“, organizaţie ai cărei membri puteau fi în continuare, individual, activi în LANC. Sub deviza „Faţa la duşmani“, „tinereţea sufletului, adică curăţenia în viaţă, avântul şi dezinteresarea în luptă“ va trăi în „credinţă, muncă, ordine, ierarhie şi disciplină“. Acest tineret „va lovi în hoţ, în corupător, în trădător, în intrigant şi în laş“, va trece la fapte în locul vorbelor şi va crea, prin educarea strictă a societăţii, o „Românie nouă“. Organizaţia va fi condusă de un comitet, completat de un consiliu format din foştii lideri ai studenţilor. În fiecare judeţ vor fi aleşi într-un senat membri în vârstă de peste 50 de ani. Mişcarea se împărţea în patru secţiuni: mai întâi, „Frăţiile

de Cruce“, existente încă din 1924, ale elevilor în vârstă de până la 19 ani; în al doilea rând, „Protecţia Legiunii“, pentru bărbaţii adulţi; în al treilea rând, „Ajutorul“ legionar şi, în al patrulea rând, „Secţiunea internaţională“, pentru românii din străinătate. La 1 septembrie 1927, Codreanu a publicat un apel în *Pământul strămoşesc*: „Victoria va fi a noastră! Fă-te părtaş al acestei victorii şi «Ţara te va binecuvânta».“[11]

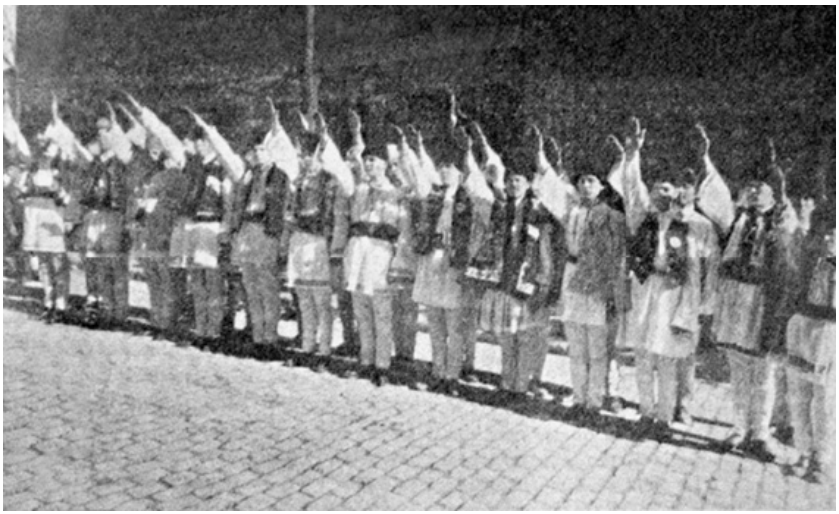

12. *„Grupul nr. 1 de legionari ai «Arhanghelului Mihail»“ la Iaşi. Portul popular şi salutul roman leagă tradiţia românească de fascismul modern (*Pământul strămoşesc, *9*/1927).

Astfel, Codreanu îşi crease o organizaţie proprie. Poliţia stătea cu ochii pe el şi urmărea şi sciziunea antisemiţilor în cei care se conformau sistemului şi cei care erau adepţii violenţei făţişe. Dar altminteri nu prea acorda nimeni atenţie grupului sectar care se aduna în jurul unei icoane sfinţite. Legiunea lui Codreanu mergea cu totul împotriva spiritului timpului. Ideile şi devizele ei erau cunoscute de dinainte de război. Fanatismul agitat al văcăreştenilor părea depăşit. Umblând prin sate în toamna anului 1926, Ion Zelea Codreanu se plângea la manifestaţiile ţinute în Bosanci, Suceava şi Uideşti că e greu de luptat dacă într-un sat ca Bosanci apar abia vreo 30-40 ascultători. Nici la Casa Germană din Rădăuţi nu s-au găsit mai mult de 30 de oameni dornici să asculte tiradele

antisemite ale lui Codreanu bătrânul: evreii trebuiau să lucreze pe câmp, creştinii să nu cumpere de la evrei, era necesar ca evreilor să li se retragă dreptul de a vinde băuturi alcoolice şi să li se ia 90% din capitalul obţinut prin înşelăciune, evreii urmau să fie trimişi cu vapoarele în Anglia. Se înţelege că în anul 1927, când România s-a reorientat spre centru, iar LANC a dispărut din Parlament, un observator nu prea putea lua în serios mistica văcăreştenilor.[12]

20. SECTANT

ÎNTRE 1927 ŞI 1929, „OAMENII ARHANGHELULUI“, aşa cum erau numiţi în rapoartele poliţiei, s-au ocupat cu organizarea internă şi consolidarea ideologică a micului lor grup. La început au continuat să activeze mai ales în lumea universitară, iar raza lor de acţiune s-a extins doar lent spre alte zone: căminul cultural de la Iaşi, pentru a cărui administrare s-au judecat îndârjit în 1928–1929 cu Cuza şi Bejan şi, în cele din urmă, cu succes – ocazie cu care Codreanu, la 10 aprilie 1928, l-a agresat pe Bejan în casa acestuia, lovindu-l brutal; cărămidăria de la Prut; târgurile populate cu mulţi evrei; câteva mănăstiri şi sate din estul României.

Cercetările asupra fascismului au insistat cu oarecare delectare asupra ritualurilor mişcării. La 8 noiembrie 1927, sărbătoarea Arhanghelului Mihail, la Iaşi s-a ţinut într-adevăr o ceremonie al cărei caracter neobişnuit are darul să-l uimească pe un observator din afară. Totuşi, nici ideile sau punerea în scenă (port popular, slujbă religioasă, rugăciune, pomenirea marilor domnitori şi eroi) nu erau noi, nici numărul participanţilor – numai patruzeci – nu era însemnat. Nici cultul în jurul „pământului strămoşesc“ nu surprinde, poate cel mult faptul că oamenii lui Codreanu purtau la gât săculeţe cu ţărână din toate locurile bătăliilor simbolice din istoria românească. Bine-cunoscută era şi retorica despre neamul românesc de azi care se întoarce cu strigătele-i tânguitoare către falnicii strămoşi. Aşa vorbise tatăl lui Codreanu deja cu opt ani înainte, la Putna.[1]

Ideologic, micul grup propaga lozinci vechi: infiltrarea României cu elemente străine, sprijinită cu multe cifre. Prin comparaţie, retorica militantă ardelenească a lui Moţa împotriva revizionismului maghiar şi a „economismului“ lui Cuza era de-a dreptul originală. Între timp, bătrânii domni din LANC-Statutar continuau să-şi debiteze tiradele urii. La 26 mai 1928, de pildă, în faţa a 1 000 de oameni strânşi în *Dom polski* (Casa

Polonă) din Suceava, pe lângă tatăl lui Codreanu s-a manifestat şi sociologul cernăuţean Traian Brăileanu împotriva „păgânilor jidani“, a „liftei evreieşti“, a politicienilor cumpăraţi de băncile evreieşti, a liberalilor „jidăniţi“ şi a Partidului Naţional-Ţărănesc. Chipurile, nici măcar sovieticii nu îi mai suportau pe evrei, astfel încât îl neutralizaseră pe Troţki. Codreanu-tatăl a punctat emfatic că pe acest pământ sfânt n-aveau dreptul să trăiască decât creştini, căci evreii nu îşi vărsaseră niciodată sângele pentru el.[2]

Noi însă erau formele de organizare: Codreanu i-a încredinţat lui Radu Mironovici conducerea Frăţiilor de Cruce legionare. Liceenii care sprijiniseră până atunci dreapta radicală erau acum incluşi într-un cadru organizat. Codreanu îşi trăia bucuria reglementărilor militare şi prin stabilirea unui regulament de ordine interioară pentru căminul cultural din Iaşi. Nou şi tipic era şi militantismul propagat în ziarul *Pământul strămoşesc*: „Legionar, să nu faci niciodată nedreptate în viaţa ta. Nu te uita la vorbele lumii, la răutatea ei. Când conştiinţa ta îţi spune că adevărul şi dreptatea e cu tine, tu nu te vei retrage şi nu te vei pleca. Vei rezista pe poziţie ca o stâncă. Nu ataca. Rezistă. Dar de va veni vremea atacului, te vei transforma în fulger. Vei lovi! Vei rupe! Vei arde! În urma ta să nu cimâie[3] decât cenuşa duşmanului“.[4]

Studenţii se comportau la fel ca în anii de dinainte: la congresul studenţilor de la Oradea (4–6 decembrie 1927), un oraş cu majoritate maghiară, respectiv iudeo-maghiară, au săvârşit un pogrom sălbatic care a făcut vâlvă pe plan internaţional, fiind însă celebrat de legionari ca „autoapărare instinctivă“. Totuşi, devenea limpede că studenţii cuzişti şi cei legionari mergeau pe căi diferite. Codreanu sperase în van să joace un rol de frunte la congres şi să preia controlul asupra studenţilor cuzişti din Asociaţia Studenţilor Creştini. Acest lucru a dat greş; cei zece legionari constituiau printre cele 250 de persoane care făceau parte din delegaţia de la Iaşi doar o mică minoritate. Se pare că Codreanu nu s-a numărat printre conducători în timpul violenţelor.[5]

Netulburat de eşecuri, Codreanu lucra la „educaţia“ celor care-l urmau. Îi ducea „încărcaţi de poveri […] prin ploaie, vânt, căldură tropicală sau noroaie […], escaladând stânci“, pentru a face din ei „oameni de voinţă, care să privească drept şi să se comporte cu bărbăţie faţă de orice greutate“.[6]

Ion Moţa a preluat rolul mentorului. Cea mai importantă scriere programatică a sa a fost redactată în iulie 1927, ca meditaţie în faţa icoanei

Arhanghelului. „În aceste clipe de zămislire nouă, să fie spus clar şi hotărât, spre a imprima caracterele noului sistem născând: lumină din lumină“. Opt ani mai târziu, Codreanu a preluat această idee: Legiunea ar fi „un ordin şi un regiment“. Codreanu şi Moţa, cei doi cumnaţi, se completau reciproc la conducerea Legiunii: organizatorul şi ideologul. Un psihoistoric a privit perechea ca o uniune între un „autoritar primitiv-impulsiv şi sentimental-mistic“ şi un „agresiv reprimat“.[7]

Începuturile Legiunii au fost finanţate – aşa cum se va întâmpla şi mai târziu – prin donaţii de la membri şi simpatizanţi din Moldova, Basarabia, Bucureşti şi Cluj, sumele cele mai mari (6 000 lei) fiind plătite de Frăţiile de Cruce. Poliţia observase că moşierul Hristache Solomon din Focşani şi generalul Macridescu erau principalii donatori de bani. Pentru a putea cumpăra o camionetă, Codreanu a înfiinţat în primăvara anului 1928 „Comitetul de 100“, ai cărui membri plăteau lunar câte 100 de lei. Erau ofiţeri, ingineri, avocaţi, negustori, precum şi nu puţine femei care creau astfel baza materială a Legiunii.[8]

Poliţia urmărea călătoriile lui Codreanu prin ţară. S-a creat, în tăcere, o nouă reţea. Nu numai instrucţia avea caracter militar; anii petrecuţi la liceul militar i-au inspirat lui Codreanu şi forma organizatorică de bază a „cuibului“, care avea între trei şi treisprezece membri. Călătoriile la sate serveau înfiinţării unor astfel de celule. În acest sens, Codreanu se sprijinea pe o reţea de mănăstiri, fiindcă fără ajutorul monahilor şi al maicilor înaintarea dorită de el în zonele de la ţară ar fi fost dificilă. Un nucleu de mănăstiri simpatizante era constituit de mănăstirile Văratec, Agapia şi Neamţ, Codreanu spunând în 1934 că maicile de la Văratec îi sunt cele mai bune prietene.[9] Stareţa Zenaida Racliş de la Văratec a publicat chiar texte antisemite în *Pământul strămoşesc*. Cât de departe ajungeau ramificaţiile în judeţul Neamţ ca bastion legionar o arată un raport al poliţiei din anul 1938 despre comandantul Gărzii Regale, generalul Coroamă, bănuit de simpatii legionare: stareţul mănăstirii Bistriţa, o maică de la Văratec, mai mulţi ofiţeri şi angajaţi ai prefecturii erau suspectaţi.[10]

Când nu era plecat în marşuri sau pe la mănăstiri, Codreanu ducea o viaţă modestă. Trăia într-o cameră împodobită cu fotografii şi obiecte de cult din „luptele“ lui, în casa socrilor săi de pe Strada Florilor din Iaşi. Zilele treceau cu întruniri care aveau un efect demoralizant, din cauza numărului mic de participanţi. La 16 aprilie 1928, Codreanu i-a adunat pe cei loiali lui la Iaşi şi a propus întemeierea unui partid ca ramură a Legiunii, în care să fie cooptaţi activişti mai în vârstă şi cu experienţă. După

experienţele cu stilul de conducere autoritar al lui A.C. Cuza, a propus un comitet cu trei membri în fruntea partidului, care ar fi trebuit să se numească „Partidul Naţional Social“ sau „Partidul Naţional Creştin“. Ideea socialismului naţional apăruse deja în timpul tulburărilor de la Iaşi, iar un „Partid Naţional Creştin“ va întemeia A.C. Cuza împreună cu Octavian Goga în 1935. Propunerile de denumiri sunt indicaţii clare în privinţa orientării ideologice a gândirii lui Codreanu. Practica socială a partidului trebuia să fie caracterizată de manifestaţii paşnice (conferinţe, baluri, serbări) – în mod vădit, violenţa dezlănţuită adusese mai puţine roade decât se aşteptase activistul violent şi asasinul Codreanu. Raza de acţiune cuprindea Moldova centrală şi de nord (Fălciu, Roman, Neamţ, Fălticeni, Botoşani, Dorohoi), aşadar zona de acţiune a vechiului partid al lui Cuza şi Iorga. La 6 septembrie 1928, mobilizarea a fost şi mai redusă. În grădina de zarzavat a nobilei ieşence Constanţa Ghica n-au venit nici măcar zece bărbaţi ca să asculte tirada lui Codreanu despre delapidarea posesiunilor statului şi consideraţiile sale asupra „terorii“ exercitate de Partidul Liberal. Şi la o şedinţă din 9 septembrie au apărut doar câţiva membri loiali (Nicolae Totu, Ion Moţa, Ilie Gârneaţă, Mihail Silaghi, Ion Butnaru, Radu Mironovici şi câţiva studenţi). Potrivit unui raport al poliţiei, Codreanu nu încerca să respecte o ordine de zi, ci sporovăia cu camarazii săi, întrebându-i apoi pe fiecare personal dacă au arme. După spusele poliţiei, Codreanu era profund dezamăgit şi nu avea încredere nici în cei din anturajul cel mai apropiat. Cu toate acestea, îşi urmărea planurile cu încăpăţânare: pregătea trimiterea circularelor care, până la moartea sa, urmau să facă parte dintre cele mai importante instrumente ale conducerii Legiunii (prima a fost trimisă la jumătatea lunii noiembrie 1928); se îngrijea de extinderea grădinii de zarzavat de la Iaşi, de publicitate pentru noi abonamente la ziarul *Pământul strămoşesc*, precum şi de continuarea activităţii la cărămidăria din Ungheni. În toamna anului 1928 a deschis acolo, împreună cu camaradul său de înalt rang nobiliar de la Dealu, Grigore Ghyka, un birou de avocatură şi notariat, unde voia să angajeze şi jurişti stagiari cu convingeri legionare. Nu putea însă trăi din această activitate, iar statutul de mic avocat de provincie nu prea se potrivea cu imaginea de luptător.[11]

În a doua jumătate a anului 1928, Codreanu a făcut două bilanţuri distincte. La 15 noiembrie 1928 a publicat o analiză cu privire la sfârşitul guvernării liberale în România. „Colosul politic“ s-ar fi prăbuşit. În ciuda acestei metafore, Codreanu constata că deceniul dintre 1918 şi 1928 nu

produsese un echilibru politic. El analiza noul sistem al partidelor în felul următor: „O extremă stângă sortită la o veşnică opoziţie: partidul ţărănesc şi muncitorii. O extremă dreaptă: mişcarea naţională. Datorită însă în cea mai mare măsură căderii neaşteptate a mişcării naţionale, pe care a distrus-o însuşi preşedintele ei, echilibrul politic care tindea să se înfiripeze s-a zdruncinat. Slăbirea mişcării naţionale a adus înaintarea partidului ţărănesc şi ocuparea de către acesta a direcţiei statului. Acest eveniment va schimba echilibrul politic şi îl va fixa, după cât se pare, astfel: liberalii şi naţional-ţărăniştii, partide de guvernământ. Socialiştii, mişcarea muncitorească şi fracţiunea Dr. Lupu, extrema stângă. Mişcarea naţională: extrema dreaptă. Deci, după câte se pare, cel dintâi efect al venirii în putere a naţional-ţărăniştilor va fi: dispariţia totală a partidului Averescu. O părere pe care desigur în primul rând averescanii vor primi-o cu o bună doză de ironie. În orice caz, aceasta este părerea mea. Ce să faci! Vorba românului: unde dai şi unde creapă“. De la Partidul Naţional-Ţărănesc nu aştepta prea multe: şi acesta va face, în cele din urmă, abuz de putere, sprijinindu-se pe jandarmerie pentru a-şi urmări interesele în mediul rural. Nici în privinţa politicii economice nu credea noul guvern în stare de prea multe: „Azi democraţia înseamnă: vorbă multă şi treabă puţină. Iar când lumii îi place să muncească puţin şi să vorbească mult, libertatea nu dă roade prea bune. Un regim de constrângere a mulţimilor către bine este mai eficace, dar e în contradicţie cu principiile partidului. O excitare a energiilor morale a naţiunii este şi mai bine, dar ei au luat totdeauna în deridere musolinismul“. La deschiderea economiei româneşti şi perspectiva obţinerii de credit în străinătate se raporta cu lozinci antisemite: „România devine o sclavă modernă, la dispoziţia jidănaşilor din lume!“ Acest text ni-l arată pe politicianul Codreanu: admirator al lui Mussolini, duşman al democraţiei şi al partidelor şi antisemit. Însă el nu era mai mult decât un spectator nepoftit al vieţii politice. În clipa ridicării democratice a României, el şi adepţii săi stăteau pe margine şi criticau. Textul lui nu oferă propuneri constructive sau soluţii politice.

Cu totul altfel se prezenta cel de-al doilea bilanţ, care se referea la mica lui mişcare, şi nu la întreaga ţară. În august 1928, Codreanu scria că, în timp ce *Pământul strămoşesc* sărbătorea abia un an de la apariţie, oraşul Carcassone îşi sărbătorea două mii de ani de existenţă. Şi ei ar avea încă două mii de ani în faţă, dar primul an ar fi cel mai greu, când plugul trebuie să tragă brazdele pentru prima dată; de aceea, se roagă în genunchi Domnului şi sfântului ocrotitor al Legiunii. Toate acestea nu sunau

triumfal; mişcarea mai puţin vieţuise, cât supravieţuise. Codreanu o prezenta pe aceasta ca pe „o mică trupă de oameni tineri, izolaţi de toată lumea, neavând nici o legătură cu nici un fel de organizaţie, şi nici o rădăcine în lumea veche […]. Ea tinde să fie izvorul de viaţă nouă a neamului băştinaş dintre Nistru şi Tisa, peste care s-au înstăpânit puzderia de venetici, de hoţi şi de mişei. Mica trupă poartă numele Arhanghelului Mihail, biruitorul puterilor Răului, răzbunătorul nedreptăţilor“.[12] Romantismul medieval şi mitul gliei strămoşeşti păleau în faţa a ceea ce-i mişca pe legionari: convingerea unei lupte eshatologice. Sabia de foc a arhanghelului nu era o metaforă pentru ei. Codreanu şi ai săi credeau că se luptă efectiv cu puterile iadului.

Şi 1929 a fost un an al paşilor mărunţi. În martie a călătorit la Bucureşti ca să plătească o datorie la Banca Franco-Română şi să aplaneze unele conflicte studenţeşti. La 13 aprilie s-a întors la Iaşi. În mai 1929 l-a apărat pe un adept şi l-a vizitat pe un activist care fusese rănit cu o armă de foc de un evreu. La 13 iulie a ajuns, la ora 23.40, la Rădăuţi, unde a fost primit de 40 de legionari. A înnoptat la internatul de băieţi al liceului Eudoxiu Hurmuzachi, iar la 4 dimineaţa a pornit în marş spre Putna, unde se sărbătoreau 425 de ani de la moartea lui Ştefan cel Mare. Mănăstirea a păstrat însă distanţa, refuzându-i lui Codreanu şi celor cincizeci de adepţi care erau împreună cu el sfinţirea drapelelor. La miezul nopţii s-a întors la Iaşi, de unde s-a dus pe Rarău („Eu aş putea spune, sunt copilul acestui schit“). Poliţia l-a observat apoi la Huşi, la Văratec şi la mănăstirea Neamţ. Se simţea primit „ca în familie“.[13] Monahii şi maicile deveniseră, după studenţi şi notabilităţi, cele mai importante ajutoare ale tinerei Legiuni. În Codreanu, fire mistică, vedeau o rudă spirituală. La începutul lunii septembrie a continuat disputa cu cuziştii în privinţa căminului cultural de la Iaşi şi a plecat apoi la Bucureşti pentru a pregăti un congres al LANC. În Moldova, a ţinut conferinţe despre eroul lui preferat, Ştefan cel Mare, şi anume la căminul cultural din Iaşi şi la Bereşti. La 10 decembrie 1929 i-a chemat pe şefii de cuiburi la o primă întrunire. Acesta era cursul obişnuit al propagandei antisemite în Moldova.[14]

La 8 noiembrie 1929, Codreanu a asistat la Iaşi la defilarea adepţilor săi sub conducerea lui Ion Blănaru, prilej cu care s-a putut vedea cât de mică era oştirea oamenilor Arhanghelului (330 de bărbaţi), dar şi faptul că Codreanu nu se lăsa deloc descumpănit de acest lucru. Pentru el era important să aibă „ostaşi“ care să-i accepte pretenţia de a conduce. După sunetul trompetelor şi salutul roman al fasciştilor, a strigat: „Trăiască

poporul român la el acasă! Trăiască M.S. Regele Mihai I!“ La predarea drapelelor, a îndemnat la apărarea acestora şi a mormintelor strămoşilor. Apoi, oamenii Arhanghelului au mărşăluit prin oraş până la Mitropolie.

Codreanu anunţa când planul de a crea asociaţii militante de studenţi, după model german şi austriac, când ideea de a forma „batalioane de muschetari“ pentru o „lovitură în stil mare“. Activitatea politică în satele Moldovei îi lua o mare parte din timp. Căuta să-i câştige pe cuzişti de partea sa, adâncind astfel schisma în extrema dreaptă. Cu oamenii cei mai de încredere, precum Radu Mironovici, inginerul Blănaru şi moşierul Hristache Solomon, umbla cu maşina prin regiunile rurale. La un moment dat, Codreanu s-a gândit să arendeze moşia organizatorului nunţii lui, generalul Macridescu, din satul Dălhăuţi (judeţul Râmnicu Sărat), pentru ca apoi să viziteze la Brăila un avocat şi un pensionar care aveau acolo influenţă în rândul radicalilor de dreapta.[15]

În ceea ce priveşte perioada de la jumătatea anilor 1920, dispunem de o sursă unică până acum: corespondenţa lui Codreanu cu un lider regional, activistul LANC Marcel Adam de la Dorohoi, care avea să ia parte la pogromul din vara lui 1940. La 1 august 1925, Codreanu l-a însărcinat să organizeze o serbare la Dorohoi, ca să strângă bani pentru construcţia căminului cultural de la Iaşi. Cu Adam el a făcut un schimb de idei pe tema scindării antisemiţilor în cuzişti şi legionari. Astfel, la 10 martie 1928, scria: „Eu respect părerile şi convingerile fiecăruia. Urăsc însă pe cei perverşi şi pe cei care mă atacă necinstit. Pe ceilalţi, chiar dacă nu merg pe calea mea, îi stimez […]. În ce mă priveşte, şi eu sunt fiul lui Cuza, totuşi nu-l mai pot urma pentru că conştiinţa mea îmi spune că drumul pe care a apucat el de la 1925, luna august, este contrar intereselor neamului meu şi ţării mele. Între dragostea de părinte şi datoria noastră de soldaţi către ţară, noi toţi cari am avut norocul să cunoaştem toate chestiunile […], toţi din grupul nostru de sacrificiu şi luptători cu arma, am ales în genunchi şi cu crucea în mână pe cea de a doua. Organizaţia noastră de tineri nu impune lumii! Ce pot face nişte tineri? Perspective şi posibilităţi nu sunt“. În mod limpede, Codreanu suferea din cauza scindării antisemiţilor. Ideologic, se declara în continuare de partea lui A.C. Cuza, însă ridica pretenţii autoritare la putere, vorbind, ca un monarh, de „neamul meu“ şi „ţara mea“. Acest lucru contrastează cu viziunea pesimistă asupra propriilor posibilităţi. Oricum, totul este pătruns de o concepţie maniheistă despre prieteni şi duşmani, de ideea sacrificiului şi a ostăşiei eroice. El aşază „datoria“ deasupra „dragostei“ (aici, înţeleasă ca loialitate faţă de figura părintească a

lui Cuza). Pe adversari îi împarte în cei vrednici de „stima“ lui şi „perverşi“. Acesta era modul său aparte de a înţelege onoarea, pe care îl dăduse la iveală deja ca student şi pe care îl preluase din casa părintească şi de la liceul militar. Sesizăm aici violenţa ostăşească, violenţa în acord cu propriul cod al onoarei, ura faţă de adversari şi mai ales credinţa în propria misiune, dar şi – lucru important pentru înţelegerea lui Codreanu – îndoiala pe care caută să o mascheze prin activism.

Putem pătrunde mai departe în universul de idei al lui Codreanu examinând o scrisoare din 8 iunie 1930, menită să-i aducă mângâiere lui Adam, care se îmbolnăvise: „Dragă Adam, cu surprindere şi tristeţe aflu că ai căzut bolnav. În privinţa aceasta cred următoarele: 1) curaj: tu nu poţi fi unul dintre aceia pe care să-l învingă microbul, ci din potrivă vei trebui să te înalţi asupra lui şi să-l striveşti. 2) Pentru aceasta, ca într-un adevărat război pe care trebuie să-l duci în contra boalei, trebuie să iei cu precauţie toate măsurile“. Îi recomanda, pe puncte, a) şi b), să plece la Bârnova şi să se îngrijească acolo, iar pe soţie şi copil să-i trimită la părinţi. Aşa va fi din nou „voinic şi sănătos“. Apoi trecea la chestiuni politice: „Chestiunea mişcării. Da! Voiu intra în judeţul Dorohoiu şi voiu începe organizarea. Nu ştiu de voiu găsi oameni şi nu ştiu de voiu găsi *un om*. Oricum voiu da drumul luptei. Aştept să vină maşina de la Turda şi voiu veni spre Dorohoiu. Acolo nu ştiu unde voiu găsi un cal, căci am de gând să străbat călare Valea Siretului şi apoi Valea Prutului“. Tipice pentru Codreanu sunt împărţirile în secţiuni numerotate sau dispuse alfabetic; tipice sunt şi tonul de comandă în propoziţii scurte, grija faţă de camarazi, consideraţi subalterni, legătura dintre personal şi politic, laitmotivul luptei, pe care-l aplică chiar şi în cazul unei simple îmbolnăviri. „Voinic şi sănătos“, aceasta era cerinţa de bază pentru oamenii săi, de care se îngrijea şi de la care aştepta ascultare. În sfârşit, elitismul: nu căuta oameni, ci un singur om, un conducător. Călătoria călare ţine de faza mobilizării timpurii a Legiunii în Moldova.[16]

Din această perioadă datează şi singurul contact al lui Codreanu cu naţional-socialiştii germani, şi totodată singurul text scris în limba germană de fiul profesorului de germană de la Huşi. Este adresat redactorului-şef al ziarului *Völkischer Beobachter*[17], Hermann Esser, căruia îi mulţumea pentru trimiterea lucrării *Die jüdische Weltpest* (*Ciuma evreiască mondială*), scriindu-i în continuare: „vă rugăm să-i socotiţi camarazi şi pe români în acest război împotriva paraziţilor, în care şi noi ocupăm o poziţie şi pe care ne-o vom păstra cu dârzenie. În primul rând trebuie creat un

acord preliminar între toate popoarele pământului care sunt în război cu Satana […]. Vă rugăm să luaţi cunoştinţă că, de câteva luni, avem o activitate din ce în ce mai importantă. În primul rând, noua organizaţie militară *Legiunea Arhanghelul Mihail*, care are ca principii: credinţa, munca, disciplina severă şi ierarhia“.[18]

Ca formaţiune militară în luptă cu Satana, într-o solidaritate şovin-antisemită internaţională – aşa voia Codreanu să-i fie înţeleasă mişcarea în străinătate. Din Germania n-a venit nici o reacţie; Codreanu se afla într-o poziţie de inferioritate, un misionarism printre camarazii germani, ca în 1922–1923, nemaifiind de conceput. Textul este important fiindcă demonstrează maniheismul lui Codreanu: el şi ordinul său aveau un plan împotriva Satanei. Într-o declaraţie de principii la sărbătoarea, deja tradiţională, de 10 decembrie 1929 anunţa că sămânţa aruncată va aduce roade în curând, că eliberarea de sub jugul străinilor era aproape, chiar dacă va cere jertfe dureroase. Pe trădători însă, striga el, îi va ucide ca pe câini. Situaţia era prielnică. Din cauza crizei financiare domnea nemulţumirea. Ţara îi va saluta, ca în 1923, pe cei care acţionează în forţă, care, prin faptele lor, aduc izbăvirea. „Anul 1929 a fost pentru noi un an greu, dar nu rău; anul 1930 este un an predestinat, el va vedea lucruri mari […]. Înainte, şi «trăiască Legiunea!»“[19]

21. MARŞUL

ANUL 1930 A ADUS O IMPORTANTĂ COTITURĂ POLITICĂ ÎN ROMÂNIA. Ca întreaga Europă, ţara fusese greu atinsă de criza economică mondială. Prăbuşirea preţurilor produselor agricole pe piaţa internaţională şi politica protecţionistă a statelor importatoare occidentale au însemnat o catastrofă pentru ţărani: după reforma agrară, mulţi se îndatoraseră ca să-şi dezvolte întreprinderile. Băncile româneşti au pierdut între 1929 şi 1933 aproape două treimi din capitalurile aducătoare de dobânzi. Din cauza industrializării reduse, şomajul abia dacă a crescut oficial, dar, cu toate acestea, la sate subocuparea era vizibilă şi adesea domnea sărăcia lucie. Angajaţii statului şi pensionarii sufereau din cauza reducerilor de salarii şi pensii şi se puteau socoti mulţumiţi că măcar primeau nişte bani. Criza i-a lovit dur şi pe studenţi, cărora politica de austeritate a guvernului le-a blocat accesul la posturi în slujba statului. „Lipsurile materiale, aşteptările de avansare frustrate şi educaţia formală înaltă conlucrau pentru a produce o nemulţumire potenţial periculoasă din punct de vedere social şi politic“, afirmă istoricul Armin Heinen.[1] Purtarea aspră a băncilor şi a statului faţă de datornici şi faţă de cei întârziaţi la plata impozitelor, deseori cu intervenţia jandarmeriei, ameninţa să provoace tulburări la ţară.

Al doilea element al crizei era eşecul previzibil al cabinetului naţional-ţărănesc, ale cărui planuri erau zădărnicite de criză, dar care mai trebuia să se confrunte şi cu luptele interne pentru putere şi cu corupţia în creştere. Prim-ministrul Maniu însuşi şi-a păstrat integritatea, însă folosirea abuzivă a fondurilor statului era o practică întâlnită chiar şi în cele mai înalte cercuri ale partidului. Cât de slabe erau guvernul şi instituţiile statului s-a văzut atunci când prinţul Carol, care renunţase la tron şi trăia în exil, a aterizat pe neaşteptate pe aeroportul din Bucureşti la 8 iunie 1930, iar la scurtă vreme a fost proclamat rege. Astfel, regenţa instituită pentru Mihai I

s-a încheiat. Demersurile pentru întoarcerea prinţului fuseseră sprijinite de multă vreme de politicieni conservatori naţionalişti cum ar fi Averescu, Cuza, Iorga sau Goga, ale căror mici partide erau condamnate la dispariţie în sistemul de două partide al liberalilor şi naţional-ţărăniştilor. La lovitura de stat au fost părtaşi şi militari, oameni de afaceri şi câţiva intelectuali. Se vede însă că nici Maniu, nici ministrul de interne, Alexandru Vaida-Voevod, n-au ştiut de acest plan. Faptul că a reuşit se datorează şi aripii de stânga a Partidului Naţional-Ţărănesc, al cărei lider, Ion Mihalache, spera să obţină mai multă influenţă prin intermediul lui Carol. Foarte hotărât împotriva întoarcerii regelui fusese Partidul Liberal, din care s-a desprins o ramură „carlistă“ (adică în favoarea lui Carol), sub conducerea istoricului Gheorghe Brătianu. Codreanu şi adepţii săi l-au aclamat pe Carol. Deşi maşinăria de propagandă a lui Carol a prezentat întoarcerea acestuia ca pe venirea unui mesia politic, masele n-au fost cuprinse de euforie colectivă.[2] După eşecul lui Averescu şi al lui Maniu, predomina dezamăgirea în privinţa politicii şi disperarea în privinţa situaţiei economice.

Această dublă insatisfacţie le dădea apă la moară extremiştilor, care, în România, erau aproape exclusiv de dreapta. Comuniştii aserviţi Moscovei, care susţineau, printre altele, trecerea Basarabiei la Uniunea Sovietică, constituiau o grupare minusculă şi nu aveau nici o influenţă. Codreanu, dimpotrivă, avea acum o şansă: la 25 noiembrie 1929 a publicat un apel către „purtătorii Duhului nou al Vremii“, în care a pus noi accente politice: combaterea robiei dobânzilor la care erau supuşi ţăranii români înglodaţi în datorii, lupta împotriva corupţiei şi a politicianismului, sprijinirea în special a populaţiei româneşti defavorizate din regiuni marginale precum Maramureşul şi a moţilor din Munţii Apuseni. Pentru a rezolva problemele ţării, spunea Codreanu, i-ar fi trebuit o „baghetă magică“; totuşi, România va „învia“. Însă era mare nevoie de luptători pentru cauza dreaptă.

Apelul era legat de o nouă strategie: Legiunea voia să ajungă la popor, în primul rând la ţăranii din zone marginale economic şi social, unde urmărea să câştige populaţia românească. Dacă până atunci ideologia şi practica activiştilor fuseseră orientate către un public studenţesc şi urban, iar apoi către unul mănăstiresc, acum ele aveau să fie adaptate la aşteptările şi universul de idei al ţăranilor din cele mai sărace regiuni ale României Mari. „Propaganda Legiunei Arhanghelul Mihail se adaptează la oameni şi împrejurări. Ea este când naţionalistă cu nuanţă de antisemitism pentru lumea cultă de la oraşe […], când curat antisemită, iar naţionalismul este aruncat pe planul al doilea, pentru lumea de la sate“, se constată într-o

analiză a poliţiei politice.[3] S-au stabilit ca prime obiective judeţele Covurlui şi Putna din Moldova sudică, Câmpulung şi Dorohoi din Moldova nordică, judeţul ardelean Turda, populat de moţi, precum şi Basarabia. Acţiunile au început în împrejurimile Iaşilor. Între decembrie 1929 şi primăvara anului 1930, în ciuda rezistenţei autorităţilor, legionarii au făcut din satul Bereşti, aflat la cca 75 de kilometri nord de Galaţi, o bază de sprijin. La Galaţi – destinaţia marşurilor din vara precedentă –, Codreanu îi avea ca adepţi activi pe avocaţii Mille Lefter şi Mihai Stelescu.

Codreanu se pregătise bine din punct de vedere ideologic pentru propaganda în satele Moldovei. La 13 decembrie 1929 a ţinut la Iaşi o cuvântare despre Ştefan cel Mare, învocând spiritul acestuia asemeni tatălui său la Putna cu zece ani mai înainte. O primă acţiune în Basarabia a fost totuşi împiedicată de autorităţi la 27 ianuarie 1930. Puţin timp după aceea însă, călare pe un armăsar şi însoţit de cinci sute de călăreţi cu pene la pălărie, Codreanu a străbătut judeţul Cahul, peste care se autonumise şef. Acolo a ascultat „plângerile şi suferinţele creştinilor“. Ţăranii pauperizaţi îl vedeau ca pe un „apostol al lui Isus Hristos“. Un fost prefect l-a susţinut, în timp ce colonelul responsabil cu ordinea l-a ameninţat cu revolverul, lucru pentru care a fost destituit.[4]

Au luat fiinţă primele cuiburi în Cahul, unul dintre ele condus de un preot. Învăţătorii şi preoţii, intelectualii spaţiului rural, erau curelele de transmisie ale statului în lumea izolată a satelor: cine-i câştiga pe aceştia îi câştiga şi pe ţărani.[5]

Aura mistică a conducătorului mişcării s-a propagat printr-o grijulie punere în scenă. Ţăranii basarabeni erau deosebit de sensibili la asta: misticismul ortodox era larg răspândit sub forma unei religiozităţi populare pronunţate, iar stiliştii, creştini de rit vechi, aveau mare succes. Ţăranii, în cea mai mare parte analfabeţi, gândeau în semne şi imagini. În situaţia lor jalnică, răscoliţi de propaganda religioasă, mulţi au văzut în Codreanu izbăvitorul mult aşteptat. La începutul lui februarie 1930, Codreanu adunase deja 13 000 de adepţi. Escorta lui de călăreţi număra 180 de oameni.[6]

Ca punct culminant, Codreanu plănuia începând cu luna mai 1930 un mare marş spre Basarabia: urma ca la 20 iulie 1930 circa 1 500 de oameni să treacă Prutul prin mai multe locuri, să se îndrepte spre anumite destinaţii basarabene şi, în cele din urmă, să se întoarcă la Iaşi în triumf. Populaţia evreiască din regiune a fost cuprinsă de o mare nelinişte.

Codreanu ceruse deja din timp asigurări de la prim-ministrul Maniu

pentru noile lui acţiuni. Acesta l-a sunat pe 3 februarie 1930 la Cahul şi l-a rugat prin telefon să amâne o manifestaţie programată pentru 5 februarie, când aveau loc alegeri. Codreanu i-a răspuns: „Vă e teamă că jidanii n-au să vină la vot? Nu aveţi teamă, căci le vom comunica că noi după întrunire plecăm şi vă vom da şi concursul în alegeri cu elementele şi agenţii noştri“.[7]

Multă vreme, cercetătorii au interpretat greşit acest marş, considerând că se plănuia un pogrom de mare amploare. Colegul de partid al lui Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, a fost privit de istorici ca un promotor ascuns al marşului. Vaida studiase înainte de război la Viena, unde devenise un admirator al lui Karl Lueger. Înainte de 1918, în parlamentul de la Budapesta, apărase vehement drepturile românilor împotriva maghiarizării învăţământului. În noiembrie 1929, Codreanu intervenise pe lângă Vaida-Voevod, care îl sfătuise să combată bolşevismul.[8]

În realitate, planul marşului ocolea zonele basarabene locuite de evrei, concentrându-se asupra localităţilor româneşti. Codreanu nu voia să-i atace pe evrei, ci să câştige populaţia vorbitoare de română din Basarabia pentru naţiune, fiindcă, după zece ani de brutalităţi şi eşecuri ale autorităţilor, statul român cu greu se mai bucura de simpatie în rândul ţăranilor, care, totuşi, ar fi trebuit să constituie naţiunea română. Guvernul naţional-ţărănesc ştia acest lucru, după cum ştia şi de propaganda sovietică şi de graniţa periclitată, astfel că orice întărire a identităţii naţionale româneşti era bine-venită. Aici interveneau legionarii. Planul marşului simboliza un element central al legionarismului: crearea unei comunităţi populare româneşti omogene, prin depăşirea identităţilor regionale. De la aceasta, evreii erau, în ochii legionarilor, de la bun început excluşi. Însă faptul că vorbitorii de română nu se considerau români ameninţa proiectul naţional. De aceea, Codreanu voia să răspândească o imagine pozitivă despre România, împotriva impresiei (nu lipsite de temei) că jandarmii bătăuşi şi funcţionarii corupţi ar fi reprezentativi pentru naţiune.[9] În al doilea rând, legionarii voiau să înainteze spre est, pentru a combate comunismul.[10]

Guvernul avea motive să sprijine marşul noului Ştefan cel Mare, cum se autoproclamase Codreanu. Ţăranii, pentru care contrastul social-economic cu evreii era o experienţă de zi cu zi, receptau deja la scară largă propaganda antisemită făcută de LANC. Nu Legiunea, ci LANC era responsabilă cu violenţele antisemite în Basarabia; Legiunea n-o putea întrece în această privinţă şi, de aceea, a aplicat în această regiune o strategie nouă, naţională, şi nu antisemită. În cele din urmă, guvernul a

interzis totuşi marşul, fiind intimidat de presiunea din străinătate, dar şi îngrijorat că Codreanu ar putea să-i facă pe ţărani să se îndepărteze de Partidul Naţional-Ţărănesc. Şi opoziţia liberală s-a ridicat masiv împotriva marşului. Codreanu a încercat în zadar să obţină o audienţă la regele abia întronat. Astfel, marşul a rămas un simplu plan. Cum însă Legiunea îl promovase şi presa îi dedicase spaţii largi, iar politicieni de frunte se ocupaseră de chestiune, a ajuns un important succes de propagandă care a făcut ca Legiunea să devină cunoscută mult dincolo de fieful ei în formare din sudul Moldovei. În acest proiect fuseseră implicaţi oameni care au ajuns curând legionari de frunte: moldovenii Lefter şi Stelescu, ardelenii Ion Banea şi Victor Silaghi. Planul contribuise şi la mobilizarea pe plan intern şi la cristalizarea cadrelor. Însă Basarabia n-a devenit un bastion legionar. Până în 1938 au dominat aici extrem de violenţii cuzişti. Un alt câştig erau relaţiile stabilite cu Iuliu Maniu şi cu Alexandru Vaida-Voevod, conducătorii aripii ardelene a Partidului Naţional-Ţărănesc. Codreanu se considera din nou o victimă: „Inamicii unei Românii sănătoase şi puternice au triumfat. Jidănaşii din Sărindar […]. Astăzi ne îndreptăm spre Nistru pentru ca să întoarcem Basarabia cu faţa spre Bucureşti […]. Basarabia trebuie să rămână prada bolşevismului şi să privească către Moscova, pentru ca ei să continue a teroriza cu provincia dintre Prut şi Nistru întreaga politică a României“.[11]

22. GARDA DE FIER

NOTORIETATEA LEGIUNII A SPORIT ŞI DATORITĂ UNUI AL DOILEA EVENIMENT-CHEIE din vara anului 1930. Pentru data de 29 iunie 1930, Codreanu a convocat o manifestaţie în localitatea Vama din nordul Moldovei: „Fraţi, jugul cămătarilor, al birului şi al tuturor relelor şi fărădelegilor apasă tot mai greu asupra noastră. Pământul şi toată bogăţia ţării este jefuită de jidani şi toţi nemernicii şi vânduţii jidanilor […]. Mergem spre pieirea ca neam […]. Români, sculaţi! E ceasul al doisprezecelea […]. La această adunare vor lua parte mulţi fruntaşi ai luptei noastre în frunte cu Corneliu Zelea Codreanu – eroul Neamului.“ Manifestaţia a dus la un incendiu de proporţii. A doua zi au bătut clopotele, geamurile caselor evreieşti au fost sparte. Mii de oameni au înaintat, în sunet de bucium, spre oraşul Câmpulung din apropiere, punctul focal tradiţional al manifestaţiilor. Ţăranii l-au atacat pe prefect, au luat cu asalt băncile şi casele cămătarilor, precum şi o casă parohială. Violenţele au cuprins rapid şi alte sate din judeţul Suceava. Jandarmii au fost chemaţi din concediu, regimentele garnizoanelor din împrejurimi s-au mobilizat. La 4 iulie 1930, în marele sat Borşa din Maramureş au ars din temelii 128 de case, majoritatea evreieşti. Doi preoţi din acest sat aşezat într-una din cele mai sărace regiuni ale ţării, pe numele lor Andrei Berindei şi Ion Dumitrescu, au fost arestaţi pentru incitare la revoltă.[1]

Codreanu, Ion Moţa, Ilie Gârneaţă şi alţi legionari de frunte au apărut, în septembrie 1930, ca avocaţi la procesul acestora, desfăşurând totodată o propagandă antisemită intensă la sate.[2] Scrierea lui Ion Banea, *Cauzele Mişcării din Maramureş*[3], cea a lui Ion Sava, *Pericolul satanei*[4], şi alte broşuri au fost publicate la Iaşi şi Bucureşti ca parte din colecţia „Biblioteca Generaţia Nouă“ a Legiunii.[5]

Jos Camăta!
BANCA DE CRE
DIT S.A.
CREDIT
Credit ieftin pt. plugarii numai 4 0%
Jos servitorii cămătarilor candidaţi pe listele „partidelor“
Jos „partidele“ cari sprijinesc pe cămătari şi trăesc din mila lor.
Alegători! Astăzi voi sunteţi la putere!
Nu daţi puterea voastră pe mâna celor cari v'au înşelat şi vîndut speculanţilor. Votaţi lista cuzistă (L. A. N. C.) cu semnul
o linie orizontală care va desfiinţa culburile parasiţilor şi speculanţilor.

13. *„Jos camăta!“: afiş al LANC.*

Exasperarea ţăranilor era îndreptăţită, aşa cum constata un raport al guvernului.[6] Cămătarii creştini, ca şi cei evrei, exploatau neştiinţa

locuitorilor de la sate şi cereau dobânzi enorme; colectarea brutală a impozitelor de către stat, deseori nu după recoltă, ci înaintea acesteia, stabilindu-se arbitrar suma datorată, precum şi administrarea abuzivă a sistemului băncilor populare de către elitele locale îi duceau pe oameni la disperare. Regiunea se afla în pragul unei răscoale făţişe.

Şi la un alt capăt al ţării ardea: aromânii, latini balcanici din regiunile macedonene, fuseseră curtaţi înainte de 1918 de România, care îi socotea parte a naţiunii române. După război, mulţi au optat pentru România sau au trebuit să părăsească, din motive politice, Grecia şi Iugoslavia. Statul român i-a aşezat în Dobrogea, în sudul căreia trăiau pe atunci, alături de majoritatea bulgaro-turco-tătară, foarte puţini români, constituind abia două procente din populaţie. Bandele bulgăreşti de gherilă făceau regiunea nesigură. Bucureştiul i-a neglijat pe colonişti şi i-a lăsat în voia sorţii. Aromânii asistaseră înainte de 1918 în Macedonia la luptele brutale între bandele de activişti naţionalişti greci, bulgari şi sârbi, învăţând violenţa ca mijloc de autoapărare. Un aromân, Gheorghe Beza, l-a atacat la 22 iulie 1930 pe subsecretarul de stat Constantin Angelescu, pe care-l socotea răspunzător de situaţia jalnică a strămutaţilor aromâni. Fusese influenţat de un pamflet publicat cu două zile mai înainte la Bucureşti, care îi ataca pe politicaştri. Codreanu a fost arestat, a negat vreo complicitate, dar s-a solidarizat public cu Beza printr-un manifest cu titlul *Al II-lea avertisment*. Acesta lua în vizor marile ziare de stânga din capitală, deţinute de evrei. La 30 august 1930, curtea din judeţul Ilfov l-a achitat.[7]

Basarabia, Maramureşul, moţii, acum aromânii – prin acţiunile sale, Codreanu şi-a creat o nouă clientelă: grupuri marginale neglijate de stat şi lovite de criză. În timp ce ţăranii erau greu de mobilizat pentru acţiuni mai mari, în cazul aromânilor lucrurile stăteau altfel: dezrădăcinaţi şi obişnuiţi cu violenţa din patria lor macedoneană, aceştia vedeau în Codreanu primul lider român care le acorda atenţie. Ei îi înţelegeau pe legionari şi cultul lor pentru sacrificiu şi pentru haiduci, recunoscându-se şi în cântecele legionare despre eroi.[8] I-au mulţumit lui Codreanu printr-o cinstire şi loialitate tot mai mare, dar şi prin disponibilitatea pentru lupta politică violentă.

Pentru a-i organiza mai bine, Codreanu a înfiinţat, în duminica Floriilor din anul 1930, o organizaţie specială în cadrul Legiunii, Garda de Fier. Ca unitate de elită, trebuia să constituie „armata Legiunei“; totuşi, curând a devenit un termen generic pentru Legiune.[9] Publicul larg şi serviciul de informaţii abia dacă mai făceau deosebire între legionari şi

gardişti.

O a doua reorganizare a mişcării privea Legiunea în ansamblu. Aceasta a căpătat un regulament care o definea drept „armata nouă“, cu „caracter de atac“, alcătuirea şi viaţa interioară a cuiburilor fiind reglementate precis. „Cuibul adunat este o biserică.“ „Ceasul de şedinţă al cuibului este ceasul Patriei.“ Şedinţele trebuiau să cuprindă cântece, rugăciuni şi pomenirea morţilor. Trebuia invocat duhul celor răposaţi. Trebuiau analizate ordinele conducerii şi situaţia politică. Codreanu a stabilit cele *Cinci legi fundamentale ale cuibului*: legea tăcerii, legea educaţiei, legea muncii, legea disciplinei, legea ajutorului reciproc; toate acestea corespundeau spiritului militar. Ca organizaţie de femei, au fost create „cetăţuile“, pentru „surorile Legiunii“. Cuiburile au fost împărţite în două categorii – una pentru acei legionari care, „cu oarbă încredere şi nemăsurată iubire“, erau gata întotdeauna pentru orice jertfă, iar alta pentru cei care nu puteau face parte din aceste trupe de luptă, din cauza vârstei sau din alte motive. Apoi erau date instrucţiuni de luptă, care ilustrau modul mistic de gândire al lui Codreanu: victoria s-ar obţine prin „forţele misterioase ale lumii nevăzute“, care ar fi „sufletele morţilor, ale celor care au fost şi ei odată legaţi de glie“. Dacă se conjurau aceste forţe cereşti, duşmanii aveau să intre în panică; aceasta o arăta istoria.[10]

Legiunea era trupa de luptă riguros organizată a lui Codreanu într-o bătălie pe care voia s-o ducă împreună cu sufletele strămoşilor pentru pământul acestora – o luptă a forţelor binelui împotriva celor ale întunericului.

Pe lângă aceasta, Codreanu nu neglija nici alte domenii centrale ale politicii sale: mobilizarea studenţilor şi combaterea cuziştilor. Schisma antisemiţilor a căpătat treptat forme violente, cele două facţiuni opunându-se pline de ură. La 13 martie 1930, aceste conflicte au escaladat la o întrunire a Asociaţiei Studenţilor Creştini, ţinută în căminul cultural de la Iaşi. Codreanu s-a prezentat în vechiul său rol de responsabil al studenţilor. Într-un discurs de două ore în faţa a circa 150 de studenţi, s-a plâns că ar fi fost insultat de Cuza ca „mason jidănit“. Codreanu şi-a rememorat pe larg viaţa politică. Avea să mai ţină de multe ori astfel de cuvântări în faţa oamenilor săi de încredere, acestea servindu-i drept autojustificare. A deplâns conflictele din Asociaţia Studenţilor. Preşedintelui acesteia i-a întins mâna în semn de pace, ameninţându-l însă totodată cu războiul în cazul unui refuz.[11]

În cadrul politicii studenţeşti, Codreanu a mai modificat o linie de

acţiune. Treptat a inclus în acţiunile sale şi capitala; Centrul Studenţesc din Bucureşti manifesta tot mai multă simpatie pentru legionari. Legiunea a obţinut un prim sediu în centru, pe Calea Victoriei nr. 40, unde legionarii din provincie puteau înnopta în schimbul unei contribuţii modeste. La 8 noiembrie 1930, ziua Arhanghelului a fost sărbătorită, împreună cu 150-200 de adepţi, printr-o slujbă religioasă la biserica Sfântului Antonie, ţinută de preotul Georgescu-Edineţ, viitorul paroh al studenţimii legionare din Bucureşti. Acesta a predicat că astăzi, pe pământul strămoşesc al naţiunii, s-ar deschide haosul şi s-ar aştepta un nou arhanghel care să nimicească răul. Legionarii au pornit în marş spre noul sediu din Calea Victoriei (pasajul Regina Maria), unde Codreanu a spus că, în credinţă în Domnul, Garda de Fier, ca organizaţie a ordinii, ar urmări numai idei naţionale măreţe. Aceasta n-ar fi subversivă, căci eroii îşi privesc duşmanii direct în faţă. Cămăşile verzi pe care le purtau simbolizau natura şi viaţa. În mod deosebit i-a menţionat pe aromâni, care finanţau jumătate din costurile sediului partidului.[12]

În anul 1930, Codreanu s-a prezentat în public în mai multe ipostaze: ca responsabil al studenţilor, ca un nou Ştefan cel Mare ce conduce oştirile de cavaleri cu pană la pălărie, ca apostol al ţăranilor ajunşi în mizerie în zonele marginale, ca bărbat care ascultă şi înţelege suferinţa celor lipsiţi de drepturi, ca avocat şi propagandist antisemit, mereu adaptat la situaţia locului, ca organizator al unei mişcări paramilitare, ca mistic ce invocă sufletele strămoşilor ca izvor de putere pentru lupte pământeşti.

Astfel, se profila din ce în ce mai puternic ca unic conducător al mişcării. Vechii camarazi din perioada detenţiei trecuseră în planul al doilea. Cu toţii acţionau ca avocaţi. Însă în fruntea cavalcadei călărea Codreanu. La el făceau aluzie cei care vorbeau de Arhanghel şi de ucenicul lui Hristos şi el era cel care negocia cu politicienii de la vârf.

În 1930, charisma lui Codreanu a primit un imbold important. Încă nu se retrăsese din faţa adepţilor săi; dimpotrivă, se afla în cea mai strânsă legătură cu cei care-l urmau, se împotrivea vitregiilor timpului şi piedicilor puse de autorităţi, împărtăşea viaţa simplă din timpul marşurilor, dar şi actele comune de violenţă. Juca rolul unui comandant pe câmpul de luptă – un rol în care era clar că se simte bine. Legătura nemijlocită, prezenţa fizică au fost hotărâtoare în această fază, sudând strâns grupul central şi deschizând noilor adepţi posibilitatea de a trăi comuniunea în loialitate faţă de interior şi delimitare faţă de exterior.[13]

Codreanu a câştigat treptat teren în capitală, creându-şi primele centre

de greutate regionale în afara căminelor studenţeşti şi mănăstirilor. Întrunirile publice i-au fost însă refuzate în Bucureşti; o mare manifestaţie a legionarilor în cămăşi verzi şi port popular, planificată pentru iulie 1930, n-a avut loc.[14] În acest scop recruta Codreanu: grupul conducător se extindea şi se regionaliza. Odată cu Lefter, Stelescu, Banea şi intelectualul bucureştean Ion Belgea, au venit cadre noi. Iar Codreanu se folosea de presă încă şi mai abil decât înainte: aveau loc puneri în scenă spectaculoase, iar simplul anunţ al unor acţiuni capta atenţia ziarelor şi stârnea multă publicitate. În sfârşit, în calitate de comandant paramilitar al noii Gărzi de Fier, ţinea ferm în mână hăţurile organizaţiei.

Raportarea lui la violenţă a rămas ambivalentă: o predica şi totodată căuta să-i liniştească pe politicienii în care vedea potenţiali simpatizanţi. Pe lângă izbucniri retorice violente, nu în ultimul rând împotriva concurenţei antisemite a cuziştilor, dădea asigurări guvernului şi autorităţilor că va acţiona cu cumpătare. La 19 iulie 1930 i-a explicat chestorului de la Focşani următoarele: Garda de Fier număra 20 000 de legionari, însă atât ea, cât şi numeroşii şcolari şi liceeni menţineau liniştea, în mod disciplinat, ca o „gardă naţională“. Violenţa, arăta el, era exercitată de oamenii lui Cuza. Dimpotrivă, oamenii săi aplanau şi canalizau violenţa. Deja ca student visase să alcătuiască „o armată de 100 000 de soldaţi credincioşi“, cu care să dezarmeze garnizoanele din provincie şi să dea o lovitură de stat la Bucureşti, pentru a institui o dictatură.[15] Executivul a înţeles că Garda era greu de controlat şi nu putea fi deviată ca diversiune împotriva comunismului. Garda crea un climat de violenţă. Faptul că însuşi Codreanu se compara cu Mussolini a trezit atenţia serviciilor secrete, conducătorul Gărzii devenind un pericol pentru siguranţa naţională.

În acest timp, adepţii îl slăveau în cântecele lor:

Foaie verde toporaşi,
zboară vulturul din Iaşi,
chiar din Iaşi de la cămin,
pentru jidovul hain.
Hotărât în gândul lui,
a sosit în Covurlui,
aicea când a venit,
mii de fraţi l-au însoţit […].
Vom pleca ca şi la nuntă,
vom zbura în luptă cruntă,

şi vom pune-n libertate,
Ţara noastră scumpă, frate,
curăţând-o de venetici,
care s-au oprit pe aici.
Curăţând-o de nevoi,
de trântorii jidănoi,
vom scăpa de jugul greu,
cu mila lui Dumnezeu.
Ţara curată să fie,
de acum până-n vecie,
şi văzându-ne liberaţi,
de spurcaţii perciunaţi,
vom încinge-o horă mare,
vom striga cu toţii tare:
Să trăiască Căpitan
Corneliu Zelea Codrean'![16]

23. CRIZA ŞI CAMARILA

RAPOARTELE LUNARE ALE INSPECTORATELOR JANDARMERIEI prezintă în culori sumbre iarna 1930–1931. Iar punctul culminant al crizei economice încă nici nu fusese atins. Acesta va lovi ţara abia în 1932. Inspectoratul Jandarmeriei Cernăuţi, responsabil pentru nord-est, raporta că întreprinderile, mai ales cele din industria lemnului, îşi diminuaseră personalul. Oamenii trăiau din economii. Guvernul nu îşi respectase angajamentele luate după tulburările din anul precedent. Cetăţenii se opuneau fiscului, iar într-un sat datornicii îşi chemaseră prietenii în ajutor împotriva funcţionarilor fiscali. Ţăranii fuseseră greu afectaţi în timpul Marelui Război, iar după aceea se îndatoraseră puternic. „Având în vedere că criza, pe zi ce merge, se accentuează, nemulţumirile iau o intensiune mai mare, populaţia nevăzând nici o măsură luată pentru scoaterea ei din situaţia grea în care se zbate, precum şi zvonul care circulă între populaţie că nu se poate scăpa din situaţia actuală decât prin război, sau revoluţie, care trebuie să izbucnească în primăvară“. La Câmpulung domnea deja foametea. Se împărţiseră cinci vagoane de mălai. Comuniştii şi antisemiţii, printre care „Liga contra cametei“ a colonelului Niculcea – un agitator care se desprinsese de LANC –, întărâtau populaţia. În judeţul Caliacra din sudul Dobrogei, altă regiune clientelară a lui Codreanu, funcţionarii erau revoltaţi că nu li se plătiseră salariile. Şi acolo aveau loc revolte împotriva funcţionarilor fiscali. În judeţul Cluj, ţăranii plăteau dobânzi între 28 şi 40 de procente, fiind trataţi de bănci fără pic de milă. În Banat, ţăranii se organizaseră singuri şi-i ameninţau cu moartea pe avocaţi şi pe funcţionarii băncilor. În judeţul Bihor nu se plătiseră deloc impozitele pe anul 1930. În industrializata Vale a Jiului, o mie de oameni ajunseseră şomeri.[1]

Acest instantaneu surprinde o ţară adânc tulburată. Deja în 1929, la Lupeni, guvernul pusese să se tragă asupra muncitorilor grevişti, o hotărâre

fatală pentru renumele Partidului Naţional-Ţărănesc. Situaţia s-a înrăutăţit ca urmare a instabilităţii politice. În intervalul 1930–1933, denumit, pe bună dreptate, „perioada confuziei – vremea experimentelor“, sistemul politic ajunsese în pragul colapsului. Regele îşi urmărea hotărât scopul principal, acela de a concentra puterea în propriile mâini şi de a destabiliza treptat partidele politice. În schimb, nu avea vreun program politic dincolo de acest scop.[2] Conflictele interne şi corupţia din partidele aflate la guvernare lucrau în favoarea lui, ca şi veleităţile multor actori din cele două mari partide sau supraestimarea de sine şi ambiţia şefilor de partide mici, cum ar fi Iorga, Cuza, Goga sau Averescu.

Hotărâtoare însă era slăbiciunea instituţiilor statului, care nu puteau rezista presiunilor regelui. Între 7 iunie 1930 şi 17 aprilie 1931 s-au succedat nu mai puţin de patru cabinete (de două ori Maniu, de două ori George Mironescu). Din aprilie 1931 până în iunie 1932, prim-ministru a fost istoricul Iorga, ajuns la împlinirea visurilor sale politice; el a condus un guvern de tehnocraţi instalat de rege – prima încercare a monarhului de a domni peste capul partidelor. Vanitosul cărturar a eşuat, chiar dacă şi el s-a folosit, pentru asigurarea puterii, de acea violenţă pe care odinioară o criticase atât de vehement. Au urmat patru cabinete ale Partidului Naţional-Ţărănesc sub Alexandru Vaida-Voevod (iunie–octombrie 1932; ianuarie–noiembrie 1933) şi Iuliu Maniu (octombrie 1932–ianuarie 1933). Cu Maniu, regele a ajuns la o îndârjită măsurare de forţe. Câtă vreme trăia Vintilă Brătianu (decedat la 22 decembrie 1930), şi liberalii erau în opoziţie faţă de monarh.[3]

Schimbările permanente, însoţite de certuri în interiorul partidelor, au epuizat reformarea de odinioară a formaţiunilor politice. Liberalii din opoziţie combăteau guvernul printr-un limbaj violent, îi insultau pe membrii acestuia, făcându-i hoţi şi escroci, cereau „izbăvirea“ ţării şi închisoare pentru guvernanţi. Limbajul politic al marilor partide cu greu se deosebea, în înveninarea lui, de cel al lui Codreanu sau al lui Cuza. Ceea ce trâmbiţa extrema dreaptă nici nu era atât de extrem raportat la declaraţiile celorlalte formaţiuni politice. Doar insistenţa fanatică a lui Codreanu asupra pedepsirii vinovaţilor chiar cu execuţia îi punea pe legionari într-o lumină aparte.[4]

Chiar mai îngrijorătoare era înfiinţarea unui guvern paralel de către rege: camarila. Carol se întorsese în România cu amanta sa, Elena Lupescu, şi a refuzat să renunţe la ea, deşi se angajase la acest lucru în faţa unor politicieni de frunte. Cu ajutorul regelui, care în mod clar era dependent

sexual de ea, Elena Lupescu a format o grupare compusă din bancheri şi oameni de afaceri, poliţişti, ofiţeri, curteni şi intelectuali, care controlau părţi importante ale economiei şi ale vieţii politice şi culturale. Prin intermediul directorului Administraţiei Poştelor şi Telegrafelor, Elena Lupescu deţinea şi un serviciu de informaţii propriu, prin care supraveghea elitele.[5]

Din cercul restrâns, care adusese cuplul la putere în 1930, făceau parte Barbu Ionescu, alias Leibovici, escrocul Hugo Backer din Cracovia, generalii Condeescu, Racoviţă şi Tăutu, maiorul Victor Precup, colonelul Zăvoianu, precum şi profesorii Nae Ionescu, Mihail Manoilescu şi Nichifor Crainic (pe numele lui adevărat Ion Dobre). Ultimii trei erau cu toţii adversari ai democraţiei şi susţinători ai modelelor statale autoritarist-naţionaliste, iar în cazul lui Manoilescu, al corporatismului de tip fascist italian. De asemenea, făceau parte din camarilă secretarii privaţi şi adjutanţii regali Puiu Dumitrescu şi mai târziu atotputernicul Ernest Urdăreanu, industriaşii Max Auschnitt şi Nicolae Malaxa, Gavrilă Marinescu, şef al poliţiei capitalei, care înlesnea şi escapadele sexuale ale regelui, francmasonul Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, axat pe politica internă, Nicolae Titulescu, omul cel mai important în politica externă a României, precum şi unii profesori de la universitate.[6] Astfel, o parte importantă a elitelor a trădat statul constituţional pentru lupta personală pentru putere.

Mama regelui, Maria, îl descria pe Puiu Dumitrescu, secretarul lui Carol, ca pe un „om groaznic, tânăr şi teribil de vulgar şi josnic […], agentul central al distrugerii“. Elena Lupescu i-a mijlocit vărului ei Emil afaceri profitabile şi s-a îngrijit de alianţe matrimoniale cu industriaşul Malaxa. Emil Lupescu s-a îmbogăţit din reconstruirea Palatului Regal şi din afaceri cu devize. Un unchi al Elenei Lupescu conducea Casa Asigurărilor Sociale, iar fiul său a devenit director în Ministerul Propagandei. Alte rude au primit contracte profitabile cu armata sau lucrau pentru serviciul secret privat al Lupeascăi. În cerc restrâns, regele viziona filme şi-i şantaja pe oamenii de afaceri dependenţi de contractele cu statul la jocul de poker, la care-şi umplea vistieria proprie. Elita bucureşteană ştia că monarhul umbla seara pe străzi şi lua cu el tinere ţigănci, de a căror tăcere trebuia să se îngrijească şeful poliţiei.[7]

Camarila nu poate fi obiect de bârfă pentru cercetare, ci, ca fenomen politic, trebuie privită împreună cu efectul ei destabilizator asupra statului şi societăţii. Excelent informatul Constantin Argetoianu, autor al unui

important jurnal, un tip cinic şi un bun cunoscător de oameni, el însuşi parte a sistemului, nota: „Singurul lucru organizat în România Mare e jaful şi şperţul“.[8] El uita de serviciile secrete care pătrundeau până în vasele capilare ale elitelor şi cărora istoricii le datorează cele mai multe informaţii, atât corecte, cât şi intenţionat deformate, despre viaţa politică a României în perioada dintre războaie.

Aceştia erau femeia şi bărbaţii care, ani de zile, au subminat instituţiile şi statul constituţional, au deturnat finanţele statului, mai ales bugetul militar, au dezbinat partidele, sprijinindu-i la un moment dat, pe sub mână, pe radicalii de dreapta. Prin faptele lor, au lăsat România pradă extremismului legionarilor şi au lăsat ţara fără apărare, atunci când, la sfârşitul anului 1940, Hitler şi Stalin au cerut descompunerea României Mari.[9]

Au lăsat ţara fără apărare şi prin faptul că n-au susţinut nici un fel de valori politice, au ignorat starea jalnică a maselor largi ale populaţiei şi au creat, prin oportunism, cinism şi corupţie, o atmosferă care nu putea decât să-i îndârjească pe cei care credeau în reguli. Aceştia erau, în primul rând, tânăra generaţie de intelectuali. Nimic n-a polarizat România atât de mult ca amanta de origine evreiască a regelui, mai puţin din cauza originii ei, cât din cauza sistemului paralel pe care l-a format şi a abilităţii cu care a reuşit să compromită politicienii. Elena Lupescu a dezbinat şi familia regală. Regina Maria, văduva lui Ferdinand, se bucura de cea mai înaltă preţuire în sânul populaţiei şi a fost spionată de agenţii Lupeascăi. Maria a spus despre amanta regelui: „Astăzi, viciul stă lângă rege şi conduce [ţara]“.[10] Respectată în cercuri largi era şi regina Elena, neglijată de Carol II şi, în cele din urmă, în 1932, silită să părăsească ţara. Prinţul Nicolae, mai înainte membru cu puţine puteri al regenţei, s-a distanţat şi el treptat de fratele său lipsit de scrupule şi ahtiat de putere.

De la ţăranii din Dobrogea şi lucrătorii forestieri din Bucovina şi până la înălţimea dinastiei se întindea boala economică, politică şi morală a României Mari. Criza economică mondială a coincis cu agravarea crizei politico-morale a elitelor. În percepţia multor contemporani, acestea se împărţeau într-o categorie care profita de sistemul camarilei şi o alta care se angaja în favoarea corectitudinii şi moralităţii politice. Aceste valori erau propagate de Codreanu şi de adepţii săi, a căror sărăcie personală făcea impresie asupra multor oameni, chiar şi asupra politicienilor care, precum Iuliu Maniu, respingeau violenta comunitate a radicalilor antisemiţi. Nu trebuie să uităm că Legiunea nu era o mişcare compusă exclusiv din tineri,

ci era deschisă tuturor generaţiilor. Acest lucru, precum şi oferta credibilă a unui rigorism moral au stat la temelia ascensiunii rapide a lui Codreanu. Mulţi oameni disperaţi îi atribuiau calităţile care le lipseau celor mai mulţi politicieni: credibilitatea şi verticalitatea. De aceea, i-au acceptat fanatismul.

24. ÎN PARLAMENT

TOTUŞI, LA ÎNCEPUTUL LUI 1931, ZBORUL LUI CODREANU DIN ANUL PRECEDENT părea să fi fost frânt brusc. La 30 decembrie 1930, liceanul Dumitrescu-Zăpadă a tras asupra unui jurnalist de la ziarul de mare tiraj *Dimineaţa*, de orientare stângistă. Guvernul a intervenit, a dispus arestarea lui Codreanu şi a interzis Legiunea. Codreanu a fost acuzat că urmăreşte să instituie o dictatură. La sfârşitul lui februarie, Codreanu împreună cu câţiva camarazi importanţi, cum ar fi Mihai Stelescu, Mille Lefter sau Ion Banea, au compărut în faţa instanţei. Din nou au fost achitaţi, pe motiv că recunoaşterea de către ei a monarhiei ar exclude intenţia de a schimba sistemul. Dar Garda de Fier a rămas interzisă.[1]

Acest lucru nu l-a împiedicat însă pe Codreanu să facă următorul pas strategic: participarea la alegeri. Ambiţiile lui în acest sens mergeau în două direcţii: Parlamentul trebuia anihilat din interior; în primul rând însă, alegătorii trebuiau să-şi poată exprima adeziunea faţă de Legiune. Pentru alegerile de la 1 iunie 1931, a intrat într-o alianţă cu nişte facţiuni de extremă dreaptă, dat fiind că, în sistemul electoral românesc, numai astfel de alianţe promiteau succes. O înţelegere cu LANC a eşuat. Nedispunând de fonduri mari şi de o organizare adecvată la nivel naţional, „Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu“ a candidat doar în 17 din cele 71 de judeţe. Pe plan naţional a obţinut 1,05 procente din voturi, depăşind în douăsprezece judeţe pragul de 2 procente. În judeţele în care făcuse propagandă în 1930, „Gruparea“ a obţinut rezultate remarcabile: în Cahul 24,03 procente, în Câmpulung 19,13 procente, în Covurlui (Galaţi) 10,61 procente, la moţii din Ardeal (judeţul Turda) 8,21 procente. Totuşi, formaţiunea n-a obţinut locuri în parlament. Apoi au avut loc alegeri suplimentare în judeţul Neamţ. Codreanu s-a hotărât să joace totul pe o carte şi să candideze chiar el. Legionarii săi s-au răspândit, au mers în popor, i-au ajutat pe ţărani la

muncile câmpului. Cu 39,5 procente, a devansat celelalte partide. Triumful senzaţional al acestui *outsider* nu poate fi explicat doar prin problemele economice, disputele dintre marile partide şi slăbiciunea prefecţilor. El s-a datorat şi reţelei de mănăstiri în care Codreanu, de multă vreme, avea susţinători tăcuţi, dar puternici. Puţin probabil ca vreun alt judeţ să fi fost atât de pătruns de legionari ca Neamţul. În acelaşi timp, legionarii formaseră împreună cu ţăranii o „comuniune“ de luptă solidară. Se născuse un nou model de practică politică legionară.[2]

Ca deputat, Codreanu intra deodată într-o lume de care era străin, în care se simţea în inferioritate şi care nu-i recunoştea pretenţiile de conducător: Parlamentul de la Bucureşti. Şi Camera, şi capitala îi induceau un sentiment neplăcut. În Bucureşti aproape că nu erau legionari; doar câţiva studenţi se declarau de partea lui. Până atunci, Codreanu le vorbise studenţilor şi muncitorilor ieşeni sau ţăranilor din zone sărace, iar ca avocat apăruse în faţa tribunalelor de provincie, fără a se face vreodată remarcat prin pledoarii strălucite. Eşecul său în Parlament l-a marcat într-o asemenea măsură, încât, în retrospectivă, îşi apăra printr-o abundenţă de cuvinte laconicitatea de atunci. Atotputernicul nu i-ar fi dat talent oratoric ca să nu se trufească. Îi lipsea obrăznicia. „N-am batjocorit […] şi n-am ofensat pe cineva. Aşa că nu m-am putut integra vieţii de acolo“.[3] În luările sale de cuvânt oarecum rigide a citit lozinci de campanie electorală.

Şi totuşi: „Pe Codreanu îl caracterizau un stil nou şi o agresivitate nedomolită prin nimic“[4]. Codreanu sublinia tăcerea ca virtute a legionarilor, în opoziţie cu limbuţia maşinăriei politice. Acest lucru nu era doar o reacţie la propriul eşec, ci şi o tactică abilă, fiindcă mulţi ţărani erau sătui de partide şi de campaniile electorale gălăgioase.

N-a renunţat însă la calea parlamentară, propriul succes în alegeri fiind mult prea impresionant. La următoarele alegeri suplimentare din judeţul Tutova, în sudul Moldovei, s-a implicat Ion Zelea Codreanu. Asta se întâmpla în primăvara anului 1932, când succesele naţional-socialiştilor germani aveau deja efect asupra României. Deja în 1931 tineretul LANC îl ovaţionase pe Hitler la şedinţele sale, alegându-l ca model politic.[5] Într-o stare de spirit încinsă, cu violenţe grave şi lupte de stradă, chiar şi la Iaşi, mişcarea a câştigat. Guvernul Iorga îi revocase prea târziu pe prefecţii care-i sprijineau pe legionari, interzicând din nou Garda de Fier la 26 martie 1932; la scurt timp, guvernul Iorga a căzut. La alegerile în mare parte libere de la 17 iulie 1932, Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu a obţinut cinci locuri. Ea candidase în 36 de judeţe, iar în 25 obţinuse peste două procente.

„Efectul de răspândire mai mare […] a dus [însă] la o diminuare a procentului de voturi în fiefuri.“ În campania electorală, Codreanu a vorbit şi în târgurile de vite unde se adunau ţăranii. A putut vedea de aproape cum legionarii şi cuziştii se încăierau cu înverşunare în satele din Bucovina. Această violenţă în interiorul extremei drepte a continuat şi în 1933.[6]

„Gruparea“ lui Codreanu a rămas o facţiune, în vreme ce extrema dreaptă în ansamblul ei a rămas fărâmiţată, deşi, la presiunea susţinătorilor partidelor, au avut loc iar şi iar convorbiri între Codreanu şi cuzişti. La începutul lui octombrie 1930, conducătorul LANC din Muntenia de est, Donca-Manea, i-a reproşat lui Codreanu că, incitat de francmasonul Vaida-Voevod, nu respectă înţelegerile şi atacă LANC, în timp ce populaţia ar cere o fuziune între Gardă şi LANC. Apoi, în septembrie 1931, Manea a încercat să intervină în acest sens pe lângă cei doi lideri de partid, A.C. Cuza şi Codreanu. O altă încercare de împăcare a fost mediată la sfârşitul lui octombrie 1931 de preotul studenţilor bucureşteni, Georgescu-Edineţ. În iunie 1931, profesorul Petre Stati s-a întâlnit întâmplător în tren cu Codreanu şi a mijlocit o întrunire. Conducătorul delegaţiei LANC era cunoscutul ziarist ieşean Rudolf Suţu. La discuţiile de la Iaşi, desfăşurate, printre altele, în casa socrilor săi, Codreanu a pus însă condiţii care ar fi însemnat subordonarea lui Cuza: spirit legionar şi organizare militară pentru mişcarea fuzionată. O nouă încercare de conciliere a dat greş la sfârşitul lui iulie 1933. Pe Strada Florilor din Iaşi s-au întâlnit Codreanu, Ilie Gârneaţă, Gheorghe Cuza şi Dr. Trifu, un tânăr politician din LANC. Tânărul Cuza l-a propus pe tatăl său ca şef al unui partid fuzionat, al cărui secretar general voia să devină el însuşi. Pentru Codreanu era prevăzută comanda unui batalion de asalt de genul celor naziste (*Sturmabteilungen)*. Conducătorul Legiunii a ripostat furios: „Pe când acesta (Gheorghe Cuza) se distra în lojile masonilor, el stătea în puşcărie şi viaţa îi era în pericol“.[7] Schisma s-a perpetuat, la fel ca şi ura politică dintre gardişti şi cuzişti, care se combăteau violent.

Legiunea îşi datora succesul şi sprijinului abia ascuns din partea anumitor părţi ale Partidului Naţional-Ţărănesc, deşi această asociere eterogenă nu avea o atitudine unitară faţă de Codreanu. Pe de o parte, era vorba de tânărul în ascensiune Armand Călinescu, care, purtând un petic pe un ochi, era supranumit „Monoclul Negru“.[8] Călinescu era un om al legii şi ordinii care, la începutul lui 1931, cu sprijinul lui Ion Mihalache, a ordonat arestarea lui Codreanu. Acesta a fost începutul unei dispute personale la sfârşitul căreia ambele părţi au plătit cu viaţa. Pe de altă parte, era

Alexandru Vaida-Voevod. În memoriile sale, scrise în arest la domiciliu după instalarea regimului comunist, el afirmă că încă din 1929 ceruse serviciilor secrete documentele asupra Legiunii, căpătând impresia că avea de-a face cu o „farsă de copii“. Din 1930 şi până în 1932, mărturiseşte el, le-a ordonat prefecţilor să-i sprijine în secret pe legionari. Cu excepţia lui Stelescu, legionarii ar fi eşuat în Parlament, iar Codreanu ar fi provocat doar ilaritate atunci când a declarat: „Noi, studenţii, suntem factor conducător“. El, Vaida, l-ar fi sfătuit pe Codreanu să renunţe la antisemitism. Codreanu însuşi i-ar fi declarat că nu crede în antisemitism, dar că se foloseşte de acesta ca să-i trezească la luptă pe moldoveni. Vaida mai relatează că el însuşi, împreună cu ministrul educaţiei, ar fi citit pe banca ministerială din Senat programul Gărzii de Fier şi ar fi aprobat tipărirea lui. Regele n-ar fi fost deranjat de asta, mai ales că era vorba doar de monarhism şi naţiune. Achitarea în cazul Beza s-ar fi produs fiindcă apărătorul i-ar fi prezentat procurorului, ardeleanul Ştefan Cicio Pop, un discurs loial habsburgilor ţinut de acesta în parlamentul de la Budapesta în 1916, cu ocazia intrării României în război. Vaida era considerat „naşul“ Legiunii. Lui, dar mai ales regelui, Legiunea i se părea un tampon util între coroană şi Parlament, un fel de trupă de şoc regalistă împotriva numeroşilor critici ai regelui.

În LANC se spunea că francmasonul Vaida instrumentaliza Garda de Fier împotriva lui Cuza şi a opoziţiei. Această afirmaţie nu era lipsită de temei. Codreanu a profitat de sprijinul lui Vaida şi al omului său de încredere, Viorel Tilea. Dar el păşise pentru prima dată pe parchetul alunecos al politicii bucureştene, pe care nici el, nici adepţii săi originari din Moldova n-o puteau descifra. Codreanu era un adevărat *outsider*, nu doar prin apariţie; înainte de toate, el nu era iniţiat în intrigile politice, în ştiinţa felului în care funcţionează politica.[9] Acest lucru îl făcea vulnerabil la influenţe şi instrumentalizare.

Odată cu Codreanu, în 1932 a intrat în Parlament şi Mihai Stelescu. Acest propagandist inteligent şi înzestrat l-a pus îndată în umbră, în privinţa retoricii, pe Căpitan.[10] În calitate de conducător al Frăţiilor de Cruce şi şef al organizaţiei de tineret, şi-a creat rapid o bază de putere. Astfel, intrarea în Parlament s-a dovedit pentru Codreanu o sabie cu două tăişuri.

La Bucureşti, Codreanu n-a intrat în contact doar cu Parlamentul. Capitala era în rapidă schimbare. În perioada dintre războaie, numărul de locuitori s-a dublat, ajungând la circa 800 000. Peste tot se construia,

arhitectura modernă dând oraşului înfăţişarea unei metropole europene. Mijloace de comunicare în masă, modă occidentală, cinema american, tineri intelectuali de excepţie – în perioada interbelică, Bucureştiul se număra printre cele mai palpitante locuri de pe continent. Capitala era un laborator al ideilor filozofice, sociologice, literare şi politice, în mijlocul unui uriaş spaţiu rural, care trăia într-un ritm complet diferit şi avea cu totul alte valori. Cei din elitele bucureştene erau francofili sofisticaţi, zeflemişti cultivaţi care inevitabil priveau de sus la deputatul din Neamţ, cu portul său popular şi lozincile sale de haiduc antisemit de provincie. Aici nu prindeau defilările călare şi romantismul prinţului de poveste de la începutul anilor ’20. Generaţia 1922 înaintase deja în vârstă. Şi totuşi, *outsider*-ul Codreanu a izbutit să se impună în Bucureşti.

25. SEDUCŢIA BUCUREŞTIULUI

LA BUCUREŞTI, CODREANU A FOST ABORDAT DE MAI MULŢI OAMENI cu prestigiu şi influenţă. Aceştia i-au deschis uşile înaltei societăţi, i-au mijlocit legături şi i-au furnizat informaţii de culise indispensabile pentru supravieţuirea politică. În acelaşi timp însă, aceşti oameni ameninţau nu rareori poziţia lui Codreanu, din cauza propriilor lor pretenţii de putere şi a unui sentiment de superioritate intelectuală şi socială. Cu toate acestea, aveau nevoie de el, fiindcă ei nu dispuneau de acea charismă care putea acţiona asupra maselor largi. Îşi dădeau seama că în răscolita societate românească, ai cărei ţărani nădăjduiau în minuni şi izbăvire, un politician clasic nu putea promova cu succes ideile lor naţionalist-autoritariste, inspirate din fascism şi naţional-socialism, de reformare a societăţii, că asta o putea face doar un conducător cu o aură charismatică şi cu o largă susţinere. Aşa a început hora celor care voiau să se servească de Codreanu şi de Legiune pentru a-şi urmări propriile ambiţii, care însă îi erau necesari şi lui Codreanu însuşi pentru a progresa din punct de vedere politic.

Omul care l-a introdus pe Codreanu în societate nu nutrea astfel de ambiţii. Dar exemplul său explică multe în privinţa succesului neobişnuit al lui Codreanu într-un mediu care-i era străin. În 1932, Virgil Ionescu avea patruzeci de ani. Acest influent om de afaceri îl însoţise pe Carol în exil, contribuind semnificativ la întoarcerea acestuia şi la preluarea puterii, curând însă a fost marginalizat în cadrul camarilei, prezumându-se chiar că regele Carol i-ar fi sedus soţia. La jumătatea vieţii sale, a ajuns într-o criză existenţială adâncă. Ionescu era prieten cu teologul Nichifor Crainic, care susţinea un „stat etnocratic“ pe baze ortodoxe şi promova curentul „gândirist“ în ziarul său *Calendarul*. Crainic – care îşi luase un pseudonim cu rezonanţă – a avut de timpuriu legături cu studenţii legionari din Basarabia, ca profesor universitar la Facultatea de Teologie din Chişinău.

Această facultate fusese înfiinţată ca avanpost al culturii şi ortodoxiei româneşti la graniţa cu Uniunea Sovietică. Crainic i-a recomandat lui Ionescu să ia legătura cu Codreanu. Cei doi s-au întâlnit în Parlament, iar curând după aceea Ionescu l-a vizitat pe Codreanu la sediul partidului de pe strada Aurel Vlaicu din Bucureşti. Codreanu l-a primit în costum naţional. Biroul era modest – câteva broşuri, o icoană a Arhanghelului, câteva fotografii de la întruniri. S-a servit o masă ţărănească simplă: mămăligă, brânză de oaie, ceapă, apă. Ionescu a trăit o convertire. Printre acei tineri cu ochi strălucitori a aflat un sens şi a descoperit o comuniune. A găsit un conducător şi noi prieteni, tineri intelectuali care i se alăturaseră lui Codreanu: Vasile Marin, Vasile Cristescu, Mihail Polihroniade, Ioan-Victor Vojen, Alexandru Constant. Aceşti bărbaţi au înfiinţat un cuib al intelectualilor, „Axa“, în care a fost activ şi Ion Moţa. Revista cu acelaşi nume a devenit curând organul ideologilor legionari.[1] Ionescu şi-a deschis casa pentru şedinţe, punându-şi la lucru relaţiile cu editorii celor mai importante ziare de orientare naţionalistă – Pamfil Şeicaru de la *Curentul* şi Nae Ionescu de la *Cuvântul*. I-a recomandat pe aceştia lui Codreanu, care l-a rugat să-l pună în legătură cu Nae Ionescu. Nae Ionescu era o celebritate în viaţa intelectuală bucureşteană: ca profesor de filozofie umplea sălile, ca publicist era o voce foarte ascultată, ca membru al camarilei avea multă putere.

Nae Ionescu, ca şi tizul său Virgil Ionescu (nu erau înrudiţi), fusese marginalizat de camarilă şi s-a apropiat încetul cu încetul de Codreanu. Avea o apariţie deosebită, o aură care era percepută ca diabolică şi-şi impresiona studenţii printr-o retorică ce se apropia din ce în ce mai mult de ideologia legionară. Nae Ionescu acţiona prin cuvântul rostit: el n-a lăsat cărţi importante în urma sa. După 1989, acest filozof charismatic, pentru care tânărul Mircea Eliade – ajuns după 1945 unul dintre cei mai importanţi cercetători ai religiilor din secolul XX – lucrase ca asistent, a suscitat multă atenţie. În România postcomunistă s-a discutat în mod special despre ruptura sa cu un foarte talentat colaborator, evreul Mihail Sebastian, autor al unui jurnal devenit celebru. În 1933, Nae Ionescu, care era de mai mult timp un susţinător al modelelor politice autoritariste şi antidemocratice, a vizitat Germania nazistă şi s-a întors la Bucureşti impresionat. În cercurile politice de la Bucureşti era considerat lucru sigur că e plătit de cel de-al Treilea Reich. În noiembrie 1933 s-a declarat public de partea Legiunii, în slujba căreia a pus şi ziarul său *Cuvântul*.[2]

Nichifor Crainic, omul care mijlocea legătura cu Codreanu, se arăta

influenţat de fascismul italian când propaga un „naţionalism constructiv“ şi cerea, în locul „democraţiei plutocratice“, o nouă spiritualitate care ar fi trebuit să formeze laolaltă cu monarhia şi naţiunea stâlpii „statului etnocratic“. Crainic sprijinea un rol activ al regelui şi a pregătit, din punct de vedere ideologic, calea pentru dictatura regală. La începutul lunii februarie 1933, a adunat în redacţia lui naţionalişti de toate culorile politice, aceştia discutând conceptul de inspiraţie mussoliniană al „statului corporatist“, care era susţinut şi de Mihai Manoilescu.[3]

Cei care au trecut de partea lui Codreanu în anii 1932–1933 erau oameni dezamăgiţi de camarilă, membri ai elitei autoritarist-naţionaliste şi foşti susţinători ai întoarcerii lui Carol; modul lor de acţiune a fost determinat de lipsa unui sens, dar mai ales de ambiţia politică. Ei i-au asigurat lui Codreanu un nou public şi şi-au ambalat nemulţumirea faţă de instabilitatea statului constituţional într-un program politic de mare impact, al cărui simbol tăcut trebuia să devină „Căpitanul“. Tăcerea lui Codreanu trebuia să-l înalţe în sfere hieratice. El îşi găsise adepţi care se pricepeau să vorbească mai bine decât fiii de ţărani şi de preoţi din Moldova şi Ardeal.

D. Corneliu Z. Codreanu ieşind din Biserica Mihai Vodă. Alături, d. prof. Nae Ionescu.

14. *Codreanu şi Nae Ionescu (Buna Vestire, 14 octombrie 1937).*

Acum, elita intelectuală a Legiunii nu mai era alcătuită din vechea echipă de profesori antisemiţi a unor Găvănescu, Paulescu şi Şumuleanu, ci din marii intelectuali care conduceau dezbaterile culturale bucureştene şi ridicau în picioare amfiteatrele frecventate de noua generaţie. Această seducţie a legionarismului a fost înfierată de Eugen Ionescu în piesa de teatru *Rinocerii*. Charisma lui Codreanu i-a adus noi adepţi, iar aceştia nu s-au mulţumit s-o absoarbă, ci au lucrat ei înşişi în mod activ la o nouă imagine a lui Codreanu. Următoarea metamorfoză a lui Codreanu a fost plăsmuită de intelectuali. Din acel Făt-Frumos, apostol al ţăranilor şi monah-cavaler trebuia să fie plămădită icoana unor vremuri noi, care să nu mai amintească de întinderile din răsăritul României şi de profunzimile medievale ale istoriei româneşti, ci să întruchipeze promisiunea unei

modernităţi româneşti naţionaliste.

26. „IEŞIŢI LA LUPTA CEA SFÂNTĂ!“

PERSPECTIVA CERCETĂRII DE PÂNĂ ACUM ASUPRA INTELECTUALILOR bucureşteni ocultează structuri importante ale mişcării lui Codreanu. Adepţii săi cei mai apropiaţi nu proveneau nicidecum din elita intelectuală bucureşteană, al cărei trecut legionar a făcut atâta vâlvă în România după 1989, ca în cazul lui Mircea Eliade, al lui Emil Cioran sau al filozofului Constantin Noica.[1] În cercul restrâns din jurul lui Codreanu, probabil ei n-au fost primiţi niciodată.

Anii 1931 şi 1932 reprezintă în viaţa lui Codreanu o fază de tranziţie, pe care a petrecut-o în activitate neîncetată, spunând el însuşi că n-a stat acasă nici două luni. Mărturisea, de asemenea, că în iunie 1932, după acţiuni şi campanii electorale pe care le înţelegea mereu drept „lupte“ şi „bătălii“, el şi oamenii săi erau „sleiţi de puteri fiziceşte şi materialiceşte“. „Fiziceşte“ trebuie înţeles aici în sens propriu, fiindcă în primăvara anului 1932 activiştii lui Codreanu mărşăluiseră prin câmpiile înzăpezite ale Moldovei.[2] Codreanu era neobosit pe drum. Poliţia a raportat despre el că pe 23 mai 1931 a fost la Galaţi, pe 25 mai la Cahul, pe 26 mai din nou la Galaţi, de unde s-a grăbit să ajungă la Bereşti şi Cahul. La 1 iunie a plecat din judeţul său natal, Fălciu, pentru a se deplasa din nou la Cahul. La 22 iunie a mers, cu un camion pe care-l cumpărase, la Văratec, iar la 26 iunie la Constanţa. În septembrie a fost din nou văzut în Moldova – la Buhuşi, Piatra Neamţ şi în oraşul natal, Huşi. La 27 septembrie a primit la hotelul Bulevard din Piatra Neamţ treizeci de ţărani, cărora le-a promis ajutor. La Târgu Neamţ a vizitat târgul de vite pentru a intra în vorbă cu ţăranii. Apoi s-a dus din nou la mănăstirea Văratec, la Huşi şi, trecând prin Focşani, la Bucureşti. Aceasta era ruta unui an electoral în judeţul Neamţ, fieful în care, în anul 1933, Codreanu dispunea de peste patru mii de adepţi. Ruta jalona raza de acţiune a lui Codreanu: fiefurile sale în sudul Basarabiei, în

Moldova sudică şi centrală, cu Vărateculca centru spiritual.

Nu personalităţile de la Bucureşti, ci moşierul Hristache Solomon din Focşani şi omul de afaceri Nuţu Eşanu, precum şi anumite grupuri de aromâni, umpleau găurile din buget. Aceştia, şi nu intelectualii bucureşteni, făceau campanie electorală la sate, prilej cu care Solomon şi finanţatorul ieşean al Legiunii au fost aproape omorâţi în bătaie de susţinătorii Partidului Naţional-Ţărănesc. Solomon şi Eşanu nu doar plăteau, ci erau respectaţi în comunitatea legionară în calitate de conducători, iar Eşanu exercita chiar influenţă asupra programului partidului. La şedinţele comitetului Gărzii din aprilie 1932 au luat parte, pe lângă Codreanu, Mihai Stelescu, bănăţeanul Horia Sima, aromânul Doru Belimace, responsabilul studenţilor Traian Cotigă şi alţi şase gardişti, dar (încă) nici un intelectual de seamă. Sima, pe atunci un activist puţin cunoscut, publicase în 1931 un articol în publicaţia *Garda noastră* care îl arăta ca adept al unui activism deosebit de radical. Pe atunci, asta n-a atras atenţia; şase ani mai târziu însă, Sima s-a impus cu direcţia lui de atac social-revoluţionară, exprimată încă de timpuriu prin fantezii violente şi sângeroase: „suntem nişte izolaţi, însetaţi după dreptate şi după o rânduială mai bună în ţară […]; răbdarea noastră se toceşte greu. În noi sunt zăcăminte nebănuite de rezistenţă: ne vom bate, cum spune în poveşti, până când sângele va trece peste creştet, căci numai nişte nebuni ca noi mai pot întocmi o ţară risipată şi ruinată“.

În judeţul Muscel răsărea steaua acelui om pe care Codreanu avea să-l desemneze mai târziu drept succesor: inginerul Gheorghe Clime, un bărbat îndesat, hotărât, loial, conducător înnăscut al maselor proletare, cu un trecut naţionalist-antisemit. Până în 1921 i-a susţinut pe Iorga şi Cuza, după aceea a intrat în LANC, l-a urmat pe tatăl lui Codreanu în LANC-Statutar, iar apoi, în 1927, pe Corneliu Zelea Codreanu în Legiune. Era prototipul „vechiului luptător“.[3] Sub aspectul originii şi al universului în care trăiau, aceşti provinciali erau foarte departe de „Axa“ intelectuală în formare.

La Bucureşti, Garda de Fier a câştigat teren prin acţiuni de factură militară: Codreanu îşi instruia oamenii ducându-i în marşuri prin oraş şi prin împrejurimi. În mai era planificată o manifestaţie a Cămăşilor Verzi în faţa Palatului Regal. La 11 septembrie 1932, gardiştii făceau exerciţii în nordul capitalei, pe un teren abandonat al Căilor Ferate. Gardiştii patrulau în secret pe străzi centrale, cum ar fi strada Lipscani şi strada Carol[4]. Un punct de întâlnire predilect era şi Arcul de Triumf din Bucureşti. Dar ei nu se limitau doar la exerciţii. Mihai Stelescu a provocat tulburări grave în zona Dudeşti-Crucea de Piatră, locuită de evrei, apărând acolo cu două sute

de oameni – o acţiune ce amintea de desfăşurările naziste din cartierele muncitoreşti ale marilor oraşe germane, care aveau loc în aceeaşi perioadă. Aşa s-a ajuns ca violenţa din Moldova să fie transferată în capitală.[5]

Într-o fază de tranziţie se aflau şi programul partidului şi limbajul vizual. În 1931 şi 1932, oamenii lui Codreanu răspândeau afişe foarte încărcate de text, cu portretul conducătorului lor. Aceste pamflete trebuiau citite în faţa ţăranilor, adesea analfabeţi.[6] Un afiş prezintă desenul naiv al unui ţăran căruia Legiunea i-a promis să-l sprijine. În paralel, cuziştii făceau propagandă cu caricaturi antisemite. O emancipare a acestui limbaj vizual, ajungându-se la celebrarea iconică a Omului Nou, la afişe cu un limbaj vizual clar, conceput după modelul celor totalitare, cu puţin text şi un mesaj limpede, a avut loc abia la jumătatea anilor ’30.

Şi chemările la vot din anii 1931–1932 trimit mai degrabă înapoi la anii ’20 decât la reinterpretarea modernist-revoluţionară, în cheie fascist-nazistă, a Legiunii de către intelectualii bucureşteni. În apelul către alegătorii din judeţul Sibiu, Codreanu amintea de „două milenii de suferinţă, de jertfe şi de lupte necurmate“, de „trupul“ poporului „chinuit“, care, după oprimarea de către unguri, acum era împilat de politicaştri. Promitea izbăvire şi pedepsirea politicienilor corupţi şi a agenţilor electorali („la plug“) şi se prezenta ca ocrotitor al orfanilor, văduvelor şi invalizilor ajunşi cerşetori: „Veniţi să legăm rănile ţării care moare. Veniţi să punem, în numele românismului despuiat, mâna în pieptul tâlharilor moderni, a defraudatorilor banului public, a îmbogăţiţilor de pe urma războiului: «La puşcărie şi banii înapoi» […]. Veniţi să refacem din temelie ţara ruinată, ţara suptă, ţara flămândă de dreptate şi de pâine, ţara goală“. Alegătorilor din judeţul Alba Codreanu le era prezentat ca un „nou crai al munţilor“, adică un nou Avram Iancu. Un alt afiş încerca să-i seducă pe alegătorii de la ţară în versuri – un mijloc stilistic de care se foloseau şi alte partide:

Dă-ne-l Doamne pe CODREANU,
să ne mântuiască neamul,
să trăiască şi EŞANUL,
ca s-ajute pe Codreanu,
să-i adune oaste mare
din panduri şi din plăieşi,
ca să-njuge jidănimea,
cum a-njugat pe vremuri

Ştefan Vodă la Dumbrava
pe nemulţumiţii leşi.

Alegătorilor din Oltenia li se spunea că victoriile la alegerile din Neamţ şi Tutova erau „prohodul de înmormântare al politicianilor îmbătrâniţi în rele“, pentru ca apoi texul să continue astfel: „Încrederea voastră dezinteresată şi statornică ne va ajuta să făurim viitorul de aur pe care îl merită poporul românesc. Lupta va fi tot mai grea, jertfe necontenite, dar voinţa şi tăria de caracter a căpitanului nostru sunt cea mai bună garanţie că vom învinge. […] ziua socotelilor se apropie. Dreptatea şi adevărul trebuie să triumfe. Românul trebuie să fie stăpân în ţara lui. Aveţi încredere! Fiţi trezi! Sus inimile!“[7]

„Străinul are de toate, iar tu, român, nici pâine“, scria pe un alt afiş. Împotriva „planurilor masonice“, Codreanu va ridica „Legea cea Dumnezească a lui Hristos“. „Idealul nostru e modest, foarte modest: vrem pâine onorabilă pentru român în ţara lui… Voim să-l facem pe român stăpân în ţara lui“. Dramatic este limbajul apelului către „Cetate[a] sfântă a Iaşului“: „Ieşiţi la lupta cea sfântă! Nu avem de dat rachiu la nimeni. Nu promitem nici bani, nici lapte, nici miere. […] Ce vom avea în schimb? Acel ce va răspunde chemării, va câştiga: dreptul de a face jertfa pentru ţară alături de noi. Binecuvântarea Cerului şi a tuturor strămoşilor. Recunoştinţa nepieritoare a Moldovei reînviate“.[8] Resentimentele naţionaliste erau îmbinate tot mai mult, printr-o demagogie abilă, cu problema socială. Tulburările printre muncitori de la începutul anului 1933 au făcut ca Garda să se deplaseze spre stânga, dar şi cuziştii şi-au înteţit propaganda în oraşele industriale.

Pentru prima dată, Legiunea se adresa şi copiilor – o categorie neglijată în mod constant de cercetători. „Cuvânt către tineret. Copii, regretul dureros apleacă umerii voştri tot mai jos. Părinţii voştri privesc neputincioşi cu inima sfâşiată de jale. Viitorul va sta înainte întunecat ca o noapte fără lună. […]. Fraţi de sânge şi fraţi de cruce. Mobilizarea voastră a tuturora şi asaltul vostru vitejesc pot întoarce roata sorţii neamului românesc. Pumnul vostru va strânge mâne cu hotărâre arma scumpă, pentru ţară şi pentru tron. […] Copii săraci cu braţe de oţel şi inimă de aur… Ţara îşi întinde binecuvântarea ei peste capetele voastre“. Pe o foaie volantă scria: „Plânsul şi ruga copiilor […]. Cine poate să ne pregătească calea cea bună? Îl ştiţi, îl vedeţi, este neînfricatul şi de toţi temutul Corneliu Zelea-Codreanu. Durerea noastră este şi durerea lui […]. Uniţi-vă şi îndreptaţi-vă

privirile spre el“. De altfel, copiii erau mobilizaţi în număr mare pentru strângerea de fier vechi – o importantă sursă de venit pentru Legiune.[9]

Pe lângă făgăduinţa mântuirii şi anunţata combatere a corupţiei, toate aceste texte mai au ceva în comun: se adresează abil grupurilor-ţintă regionale, sociale şi generaţionale. Elevii şi copiii din păturile defavorizate erau deodată apreciaţi şi valorizaţi. Comunitatea populară legionară nu îi viza doar pe adulţii tineri şi mai vârstnici – şi cei mici trebuiau să-şi aibă locul lor. Codreanu nu era doar izbăvitorul, ci şi conducătorul cavaleresc care-i asculta pe cei a căror voce nu fusese niciodată băgată în seamă. Acesta nu era un aspect nesemnificativ într-o ţară cu graniţe evidente între clase şi cu prăpăstii adânci între populaţia urbană şi cea rurală. Codreanu era prezentat ca un om care înţelege poporul şi vorbeşte puţin. Mihai Stelescu declara, în acest sens, la o manifestaţie din Rădăuţi: Garda de Fier nu caută să câştige voturi, ci ascultă cu smerenie; Legiunea, fiind o mişcare a tăcerii, vrea să se delimiteze de zarva partidelor printr-un alt fel de a vorbi. Tatăl lui Codreanu se implica puternic în campania electorală, însă mai puţin ca orator politic şi mai mult ca predicator religios. Pe fiul său îl celebra mai degrabă ca „trimis al Domnului“ decât în calitatea lui de candidat.[10]

Anii 1931–1932 au adus pentru Legiune o schimbare şi în raporturile cu autorităţile. În campania electorală şi aşa violentă, legionarii apăreau nu rareori înarmaţi – lucru prin care nu se deosebeau de alţi agenţi electorali. Autorităţile, mai ales jandarmeria, reacţionau la rândul lor din ce în ce mai dur. În 1932–1933, Legiunea a consemnat primii morţi din rândurile sale: Tudose Popescu a decedat din cauza sechelelor rămase din perioada de detenţie, Virgil Teodorescu a fost împuşcat de poliţişti când lipea un afiş, iar în timpul unor grele lupte de stradă la Iaşi, care au culminat cu asedierea căminului cultural de către forţele de ordine, a fost ucis un muncitor care încercase să le ducă pâine celor baricadaţi. La Iaşi şi la Târgovişte, mai mulţi legionari au fost răniţi. În sfârşit, Hristache Solomon a murit de pe urma rănilor căpătate într-o încăierare din campania electorală.[11] Codreanu a folosit prilejul pentru a dezvolta un cult al morţilor practicat şi în fascismul italian şi în naţional-socialismul german.

27. „ŞCOALA DE FANATISM“

ÎN 1933, LEGIUNEA A REUŞIT SĂ RĂZBEASCĂ, DEVENIND O MIŞCARE de importanţă naţională şi atrăgând totodată asupra sa atenţia internaţională. Ea a prins avânt datorită venirii la putere a lui Hitler, salutată în special de A.C. Cuza ca o confirmare a ideilor sale. Cuza a trimis o telegramă: „Deputaţii LANC din Camera românească salută izbânda voastră germană, ca triumf al mişcării generale arice a tuturor naţiilor împotriva anarhiei jidăneşti şi a comunismului, pe care şi noi le combatem ca cea mai mare primejdie pentru cultura mondială şi existenţa României. Heil Hitler.“[1] LANC a înfiinţat, după modelul *Sturmabteilungen*-urilor naziste, batalioane de asalt, aşa-numitele „Cămăşi Albastre“, care s-au făcut răspunzătoare de grave violenţe antisemite. Adesea, autorităţile îi luau pe membrii Cămăşilor Albastre drept legionari, fapt pentru care violenţa cuzistă şi cea legionară erau confundate. În aprilie 1933, la căminul cultural din Iaşi, Codreanu s-a pronunţat vehement împotriva boicotării de către evrei a mărfurilor germane şi a planificat contramanifestaţii în mai multe oraşe din Moldova – primul semn al unei solidarităţi fasciste internaţionale, pornită unilateral de la Codreanu, care nu a renunţat niciodată la ideea unei axe româno-germano-italiene.[2]

În anii 1932–1933, Garda a profitat simţitor de simpatia guvernului Vaida-Voevod şi de bunăvoinţa, mai puţin perceptibilă pentru public, a regelui, ai cărui intriganţi Puiu Dumitrescu şi Nae Ionescu vedeau în mişcarea lui Codreanu un instrument folositor pentru consolidarea puterii regale. În decursul anului 1933, Codreanu a fost primit de mai multe ori de Dumitrescu.[3] În primul rând însă, Garda a căpătat o importanţă sporită din cauza urmărilor crizei economice şi a gravelor tulburări din ţară. La 31 ianuarie 1933, forţele de securitate au pierdut temporar controlul asupra Ploieştiului – un oraş petrolier extrem de important. Revolta condusă de

comunişti s-a extins asupra Atelierelor CFR din Bucureşti, unde muncitorii au tras asupra poliţiei, fiind înăbuşită abia după două săptămâni, prin arestări în masă. Încă o dată a devenit limpede că, în România, stat vecin cu Uniunea Sovietică stalinistă, acţiunile comuniste semănau frica în mari părţi ale elitei politice. În primăvara anului 1933 a izbucnit un scandal cunoscut sub numele de „Afacerea Škoda“, în care era vorba de mită într-un contract de înzestrare a armatei. Implicarea politicienilor din guvern a stârnit indignare în populaţia sărăcită, ceea ce întărea poziţia forţelor opuse sistemului, cum era Garda de Fier.[4] Extrema dreaptă a speculat iminenta explozie socială şi şi-a început propria luptă de clasă în favoarea muncitorilor români şi împotriva angajatorilor „străini“. Atât LANC, cât şi Garda făceau propagandă în mediul muncitoresc şi înregistrau primele succese.

Într-o scriere programatică, *Principii călăuzitoare*, Codreanu nu doar enumeră arhicunoscutele lui lozinci – angajamentul în favoarea aromânilor, a moţilor, a Maramureşului, lupta împotriva deturnării fondurilor statului, a cămătarilor şi a politicaştrilor –, ci se dedică pe larg problemei muncitoreşti. Muncitorilor le promite asigurarea existenţei, prioritatea românilor în faţa membrilor minorităţilor, participare la profit, asigurare de sănătate şi de accidente, asigurări sociale pentru femei şi copii, un program pentru timpul liber inspirat din Opera Nazionale del Dopolavoro[5] din Italia şi reguli speciale pentru mineri. Specificul gândirii legionare devine limpede mai ales la sfârşitul documentului: „Economiştii s-au oprit la formula rece: *Producţie = Pământ + Muncă + Capital + Direcţia tehnică*“, însă au uitat de „elanul sufletesc […] al omului liber […]. Tinereţea singură va putea aduce sufletul înnoirii, ritmul nou al vieţii […], România serioasă, gravă, tăcută“.[6] „Legiunea este organizaţia războinică a neamului românesc.“[7]

Dacă vrem să înţelegem ce s-a întâmplat în România în acest an, trebuie să ne îndreptăm privirea nu numai spre Bucureşti, ci şi, sau mai ales, spre provincie. O serie de rapoarte lunare ale poliţiei din judeţul Tecuci ilustrează şi, în acelaşi timp, explică ascensiunea rapidă a Gărzii de Fier. Tecuci era un judeţ agrar, cu 156 000 de locuitori, dintre care doar 17 000 trăiau în aşezări cu statut de oraşe (1930), un judeţ populat aproape exclusiv de români, dacă facem abstracţie de două sate de ceangăi şi de populaţia evreiască întâlnită mai ales în spaţiul urban. Doar 56% dintre locuitori ştiau să citească. Slăbiciunea şi dezorganizarea Legiunii de aici erau notorii, de aceea e cu atât mai remarcabilă ascensiunea ei în acest colţ

uitat de Dumnezeu din sudul Moldovei. În ianuarie 1933, poliţia identificase 259 de membri, ceea ce însemna că numărul lor efectiv era mai mare. Cifrele date în continuare se bazau, de asemenea, doar pe cazuri confirmate: în februarie erau 344 de gardişti, în martie 467, în aprilie 553, în mai 590, în iulie 696, în septembrie 707; pentru celelalte luni ale anului nu existau date. Lună de lună, autorităţile jandarmeriei înregistrau cauzele radicalizării. Având probleme cu bugetul, guvernul micşorase salariile funcţionarilor. Învăţătorii şi preoţii ameninţau că vor asigura serviciul doar în raport cu plata primită. Mulţi funcţionari şi pensionari îşi primeau banii în mod neregulat. Ţăranii erau îngrijoraţi de scăderea preţului cerealelor. Criza bancară îngrădea acordarea de credite. Comerţul şi meşteşugurile îşi restrânseseră activităţile. Mulţi părinţi nu mai aveau bani pentru taxele şcolare. Copiii lor stăteau pe stradă şi începeau, din proprie iniţiativă, să facă propagandă legionară. La început, autorităţile au socotit aceste din urmă comportamente ca pe nişte acţiuni ale unor cercuri neimportante social, însă agitaţia se amplifica. Membri ai marilor partide discreditate din cauza crizei intrau în Gardă. Inginerul Blănaru, şef de sector legionar pentru judeţele Putna, Tecuci şi Tutova, umbla prin sate şi înfiinţa cuiburi. Tăcuţi, gardiştii mergeau în marş la biserică, unde preoţii le binecuvântau drapelele. În mai, autorităţile îndemnau învăţătorii şi preoţii la contrapropagandă. În iulie, jandarmeria se plângea că deputaţii din Parlament îşi neglijau circumscripţiile electorale. Mulţi preoţi făceau politică de partid şi nu erau bine priviţi, fiindcă îşi neglijau îndatoririle clericale. Pe lângă legionari, câştigau teren şi stiliştii. După patru ani de criză gravă, statul şi elitele pierdeau controlul asupra zonelor rurale. Faptul că ţăranii se alăturau unei opoziţii radicale care nu putea promite cadouri electorale şi se mai şi mândrea cu asta era un fenomen nou în spaţiul politic românesc. În toamna anului 1933 a devenit limpede că acea contrapropagandă recomandată de organele de securitate eşuase, ca şi propunerea de a-i demite pe loc pe învăţătorii şi preoţii legionari sau de a nu-i mai trata în mod inegal pe contribuabilii aparţinând diferitelor partide. Din Târgu Frumos, un orăşel din nordul Moldovei populat în mare parte de evrei, jandarmeria raporta: întreprinderile evreieşti prosperau, comunitatea evreiască era înstărită, dar asociaţia ei caritabilă nu avea membri creştini; dintre cei 150 până la 200 de negustori, doar trei erau creştini; scumpirea extremă a alimentelor de bază, precum uleiul, făina şi pâinea, lovea greu populaţia în mare parte sărăcită; băncile cooperatiste aveau să treacă în curând la executări silite; ţăranii produceau fără ajutorul maşinilor agricole

moderne; moşierii dădeau bani cu împrumut, dar practicau dobânzi cămătăreşti; populaţia creştină privea cu pizmă înflorirea comunităţii evreieşti.[8]

În cursul acestei mobilizări, Codreanu a apărut mai puţin în public decât înainte, spre deosebire de tatăl său şi de fratele Decebal, care efectuau la Huşi exerciţii paramilitare.[9] Prin creşterea rapidă a mişcării, caracterul conducerii sale se schimbase. Până în 1931, Codreanu îi cunoştea personal pe mulţi dintre adepţii săi, şi o mare parte a lor se simţeau într-o comuniune fizică de luptă cu el. Charisma lui lucra prin întâlnirea personală, căreia îi datora recunoaşterea căpătată. Acum intrau în mişcare mulţi oameni cu care el nu împărtăşise experienţe comune, ceea ce atrăgea după sine o pierdere din ce în ce mai accentuată a controlului asupra mişcării. Codreanu a reacţionat sporind cultul din jurul persoanei sale şi preluând controlul asupra organizării.

Tonul a fost dat de ardeleanul Ion Banea, care avea să publice trei ani mai târziu lucrarea *Căpitanul*. Banea contribuise încă din 1928 la cultul conducătorului, aflat atunci la începuturi: „Îl vedem pe Şeful nostru, cu zâmbetul omului mulţumit de munca primului an de zile, primind defilarea legionarilor săi, cari, plini de avânt şi cântec, trec voioşi la a doua pagină zicând: «Căpitane, mergi înainte! Noi, încreditori în tine şi-n puterile noastre de legionari, te vom urma».“[10] Titlul de „Căpitan“ a fost propagat cu un enorm succes. Termenul, explica Banea, era preluat din limbajul luptătorilor. Tinerii îl rosteau cu multă afecţiune, duşmanii îl luau în râs, în timp ce multor altora „persoana şi faptele ei legendare“ le dădeau „nădejde, încredere, elan şi vitejie“. Banea a strâns laolaltă firele cultului lui Codreanu din ultimii zece ani şi le-a împletit în imaginea martirului ales, un martir care însă nu se mulţumea să îndure, ci era un om al acţiunii: „Căpitanul! Este o piatră de hotar; o graniţă. Sabie întinsă între două lumi. Una veche, pe care o înfruntă cu bărbăţie, distrugându-o; alta nouă, pe care o creează, îi dă viaţă, o cheamă la lumină. Figura lui, în cuprinsul mişcării naţionale, de la războiu încoace, apare ca o linie de foc, în jurul căreia se rotesc toate evenimentele mari. El a fost conducătorul şi animatorul. […] Viaţa lui se îmbină cu lupta şi cu mişcarea naţionalistă, până întru atât, încât nu rămâne nimic vieţii, confundându-se totul într-o continuă şi mare acţiune în slujba intereselor naţiei. Predestinat la jertfe, a trăit intens şi zbuciumat. A atins culmi cum rar i-a fost dat cuiva să dorească şi a coborât adâncuri din cari numai puterea lui Dumnezeu, în care crede aşa de tare, l-a scăpat“. Zeflemeaua şi lauda le-a primit surâzând. „S-a dat tot mişcării, dar

el n-a cerut nimic.“ „Cinci sute patru zile le-a trăit sub lanţuri.“ „A sfinţit prin suferinţa lui închisorile ţării.“ Răpindu-i-se libertatea, se gândea la „libertatea cea mare“. „Căpitanul! Gând. Hotărâre. Vitejie. Acţiune. Viaţă. Pe el îl iubim. Pe el îl ascultăm. Lui îi stăm la ordine. El este nădejdea noastră de azi şi a României de mâine. Prin el suntem tari – prin el suntem temuţi: prin el vom birui.“ Acest staccato aprins era nou. Tonul religios al propagandei deja cunoscute căpăta un ritm nou, care se desprindea de tradiţiile ţărăneşti. Nu mai erau versuri ca în cântecele populare, ci tonul ascuţit al propagandei fasciste. Lui Codreanu i se făcea propagandă ca unui conducător de rang european, în rând cu Mussolini, Atatürk şi Hitler (în această ordine!). Cercetarea a pierdut din vedere faptul că adepţii unui sistem autoritar priveau cu admiraţie nu numai spre vest, ci şi spre sud. Vreme de secole, Ţara Românească şi Moldova fuseseră supuse Istanbulului, de aceea locuitorii lor nu puteau rămâne indiferenţi la modul în care Mustafa Kemal Atatürk îşi rupea ţara de trecutul otoman. Asta voiau să facă şi legionarii. Mai mult, din punctul de vedere al mentalităţii, modernizatorii Turciei le erau mai apropiaţi elitelor din Regat decât naţional-socialiştii germani. Chiar Codreanu a analizat, la o mică întrunire de la Sulina, situaţia Germaniei şi a Turciei. Ideologic însă, legionarii se declarau de partea lui Hitler şi a lui Mussolini. În aprilie 1933, la o manifestaţie de la schitul Goleşti, Ion Zelea Codreanu a declarat, în uralele prelungite ale mulţimii, următoarele: „Italia şi Germania, două ţări creştine, au învins francmasoneria şi comunismul. E acuma rândul nostru în Europa, şi în mod sigur vom învinge“.[11]

Aceasta este o frază-cheie. Cei doi Codreanu se vedeau purtaţi de o providenţă istorică şi se simţeau la aceeaşi înălţime cu acei afini europeni care ajunseseră deja la putere. Acest lucru reiese limpede dintr-un apel către legionarii din judeţul Vlaşca, de lângă Dunăre: „Din Europa, de pretutindeni răsună glasul învierii, al libertăţii şi al înălţării popoarelor. Priviţi Italia lui Mussolini, săpată de nevoi, cum stă ca un stejar şi înfruntă de 10 ani furtuna greutăţilor. Când noi, neamurile rămase în urmă, ne îndoiam strivite sub greutatea zilelor de azi, Italia nu şi-a plecat niciodată fruntea la pământ. Priviţi Germania lui Hitler, cum îşi cântă marşul triumfal al învierii. […] Mergeţi alături de dânşii, înrolaţi-vă sub steagul cel nou şi cântaţi împreună cu ei, vestind tututor ceasul cel mare, ceasul cel sfânt, care vine şi pe care nimeni nu-l mai poate opri“.[12]

Pentru a putea face faţă în noua „luptă“, Codreanu a reorganizat mişcarea, fiind create grade noi: „comandant legionar“, „comandant

ajutor“, „instructor legionar“, precum şi ordine legionare – întocmai în stilul unei armate. Codreanu şi-a asigurat poziţia de conducător suprem şi de garant al legitimităţii legionare (ianuarie 1933). În octombrie 1933, a elaborat împreună cu Mihai Stelescu şi Nuţu Eşanu un nou program şi o nouă organigramă, la care intelectualii bucureşteni n-au avut nici o contribuţie. Modelul era reprezentat de naţional-socialismul german şi de fascismul italian. Cadrele trebuiau „mecanizate“. Organizarea a fost înăsprită şi centralizată după modelul conducătorului. Codreanu dorea o „şcoală de fanatism“, pe ai cărei absolvenţi îi examina el însuşi. Voia să aibă la dispoziţie două mii de oameni ca „echipă a morţii“, gata să îndeplinească orice ordin. În vederea formării unitare era folosită şi *Cărticica şefului de cuib*.[13]

În acelaşi timp, au fost făcute liste cu cei care-i atacaseră pe gardişti şi trebuiau înlăturaţi. Cei mai buni propagandişti, se aprecia, erau elevii şi studenţii. Cele mai multe asociaţii studenţeşti puteau fi considerate deja câştigate. Armata trebuie infiltrată sistematic, punând accentul pe ofiţerii tineri. Codreanu voia să întărească dinastia prin înlăturarea elementelor supărătoare, exprimând acest lucru printr-o comparaţie plastică (o figură de stil pe care o folosea cu plăcere şi care trebuia să semnaleze legătura cu poporul): „Tronul se clatină şi noi avem datoria să consolidăm dinastia tăind mărăcinele, însă de nu va fi posibil chiar noi va trebui să punem umărul şi să prăbuşim şandramaua, căci românul pentru păduche nu-şi aruncă cojocul în foc“.

Însă conducătorul unei asemenea mişcări era el însuşi ameninţat. Mulţi legionari se temeau de un atac asupra conducătorului lor şi de destrămarea mişcării. La alegerile din 1933, Codreanu se aştepta la 40-50 de locuri în Parlament, spunând că va primi ajutor efectiv din afară – o aluzie la Hitler. În octombrie 1933 a pus să fie epurată organizaţia judeţeană Craiova, unde se ajunsese la furturi. În aceeaşi lună a fost introdusă obligativitatea raportării: şefii de cuib raportau la fiecare 24 de ore şefului de judeţ, iar acesta din urmă dădea săptămânal raport la Centru. O importanţă deosebită a căpătat „Comitetul de 1 000“: numai şefii de cuib înscrişi în acesta primeau în mod curent indicaţii secrete de la Centru, ceilalţi, doar la nevoie. Centrul însuşi era alcătuit din cercul restrâns din jurul lui Codreanu – un nucleu dur supus unor fluctuaţii puternice. Se remarca faptul că văcăreştenii trecuseră în rândul al doilea, iar oameni ca Stelescu şi Clime ajunseseră în prim-plan. În campania electorală propriu-zisă, Codreanu-tatăl îşi reluase rolul de orator popular cu discursul său standard *Legea*

jertfei în concepţia creştină.[14]

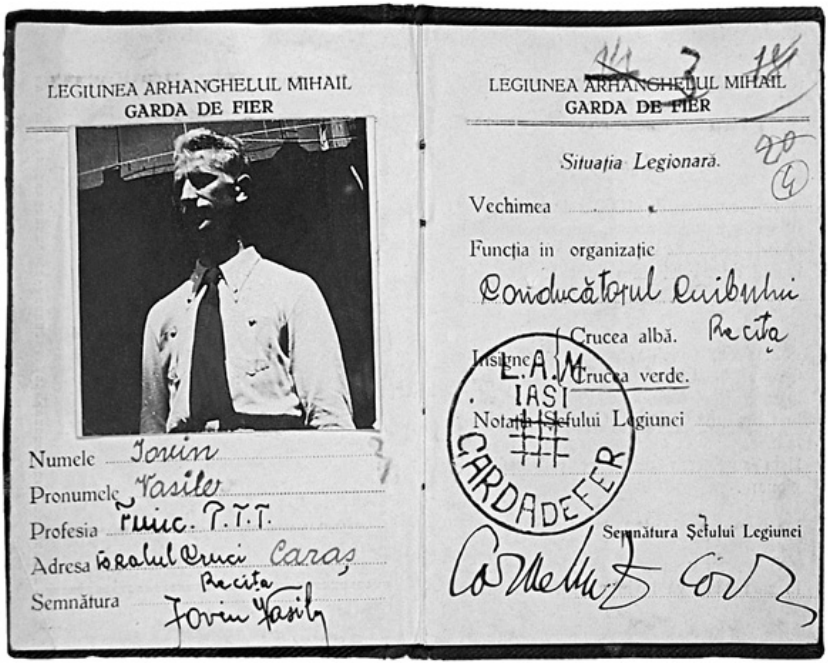
LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL
GARDA DE FIER

Numele Iovin
Pronumele Vasile
Profesia muc. P.T.T.
Adresa Bdul Cruci Caraș
Semnătura Iovin Vasile
Bacău

LEGIUNEA ARHANGHELUL MIHAIL
GARDA DE FIER

Situația Legionară.

Vechimea
Funcția în organizație Conducătorul Cuibului Bacău
Însemne (Crucea albă. / Crucea verde.
Notația Șefului Legiunei
L.A.M. IAȘI ## GARDA DE FIER
Semnătura Șefului Legiunei

15. *Carnet de membru al Comitetului de 1 000, cu semnătura lui Codreanu.*

Mişcarea crescuse rapid şi trebuia controlată cu stricteţe. Într-un discurs ţinut la căminul cultural din Iaşi la sfârşitul lui septembrie 1933, Codreanu declara că, asemenea lui Hitler, doreşte să introducă pedeapsa cu bătaia pentru legionarii nedisciplinaţi, de pildă pentru cei care aveau probleme cu alcoolul. El credea într-o revoluţie grabnică şi cerea abnegaţie şi lepădare de sine. În octombrie 1933, Codreanu a creat un „Birou de educaţie“, care, sub comanda lui Stelescu, a lui Traian Cotigă, a aromânului Doru Belimace şi a altora doi, trebuia să-i disciplineze pe ucenici şi pe studenţi. Din judeţul Storojineţ din nordul Moldovei, poliţia raporta crearea unui serviciu secret legionar pentru supravegherea comuniştilor.[15] La sfârşitul lunii octombrie 1933, Codreanu plănuia, împreună cu Nichifor Crainic, un cerc de studiu pentru recrutarea intelectualilor. Toate acestea arată că organizarea abia ţinea pasul cu dinamica năvalnică. Codreanu crea *ad hoc* noi instituţii, care aveau un singur numitor comun: controlul din

partea conducătorului. Multe din lucrurile hotărâte existau doar pe hârtie, erau nefinisate şi apoi rapid depăşite de noile dezvoltări. Conducerea însăşi a rămas informală, fiind alcătuită dintr-un cerc de apropiaţi ai lui Codreanu care se aruncau împreună cu el în violenta campanie electorală – din cadre încercate în luptă, altfel spus.

Retorica belicoasă însoţea un an încărcat de violenţe. A fost anul marilor manifestaţii şi al luptelor de stradă, al terorii făţişe. Deschiderea a făcut-o Mihai Stelescu la Bucureşti, care a condus o manifestaţie la Mormântul Ostaşului Necunoscut în urma căreia, la 24 ianuarie 1933, centrul capitalei a fost prefăcut într-un câmp de luptă. Codreanu tatăl şi fiul făceau propagandă puternică şi în vestul ţării. În oraşul industrial Reşiţa şi la Teiuş, aceasta a declanşat dezordini. Codreanu bătrânul a fost arestat provizoriu. Violenţa creştea rapid chiar şi fără implicarea Căpitanului. Marile manifestaţii anunţate la Suceava şi la Zalău, unde Codreanu voia pasămite să adune zeci de mii de adepţi, au fost interzise de guvern, iar Codreanu-tatăl şi Stelescu au reacţionat ameninţând înalţi reprezentanţi ai autorităţilor. La Iaşi, studenţii l-au întrebat pe Codreanu dacă să-l asasineze pe rector. În Ardeal s-au tras focuri de armă: căpitanul Emil Şiancu, rănit în război, l-a împuşcat în timpul unui proces pe întreprinzătorul forestier şi tâmplarul evreu Mohr, de care se plânseseră moţii din Munţii Apuseni. Procesul împotriva lui Şiancu a provocat agitaţie, ca şi, odinioară, cel împotriva lui Codreanu. Acesta s-a solidarizat cu Şiancu, un adept care dispunea de o mare reţea de relaţii în Transilvania.[16]

Serviciul secret intern raporta că populaţia românească era nemulţumită de poziţia dominantă a minorităţilor etnice şi a evreilor în comerţ şi industrie. Pe lângă aceasta, evreii ar răspândi idei socialiste şi comuniste. În continuare, raportul reţinea următoarele: legionarii şi cuziştii promiteau eliminarea străinilor şi românizarea economiei; populaţia era agitată şi provoca autorităţile; în oraşe şi la ţară, gardiştii erau întâmpinaţi cu ospitalitate şi primeau bani şi alte ajutoare materiale; peste tot se vedeau cămăşi verzi, pretutindeni răsunau cântecele legionarilor; acţiunile lor îndrăzneţe furnizau teme de discuţie pentru presă şi pentru oameni; prin marşuri extinse, legionarii pătrundeau în sate îndepărtate, uneori camuflaţi ca excursionişti, şi înfiinţau noi cuiburi; oriunde îşi făcea apariţia Codreanu, era întâmpinat cu simpatie şi curiozitate; de multă atenţie se bucurau cuvântările lui Codreanu-tatăl – „a cărui activitate este chiar din cele mai de seamă dintre conducătorii organizaţiei“. Raportul despre legionari constata aproape cu admiraţie: „Mersul organizaţiei Garda de Fier

în ultimul timp, pe lângă că întreţine un mare optimism în rândurile conducătorilor săi, a sporit chiar încrederea altora în acţiunea lor, mărind astfel şi simpatiile în rândul altor organizaţii. Mulţi îşi exprimă astăzi admiraţia pentru disciplina ce domneşte între membrii Gărzii de Fier, lăudând activitatea lor. Cei cari nu-i cunosc doresc să-i cunoască, iar cei cari îi cunosc se duc să-i vadă la lucru“.[17]

La acest succes a contribuit hotărâtor o schimbare de strategie: pe de o parte, marşurile prin ţară, o ajungere-în-popor, acum în toate regiunile ţării. În monotonia cotidiană a satelor, marşurile aduceau o variaţie, ba chiar făceau senzaţie. Pe de altă parte, Codreanu a orchestrat două mari proiecte, care trebuiau să aducă vizibilitate Legiunii şi să demonstreze superioritatea acesteia faţă de administraţia statului.

În localitatea moldoveană Vişani, Codreanu a plănuit construirea unui dig. Acolo unde statul eşua, Legiunea trebuia să devină activă şi să le arate ţăranilor că, spre deosebire de partidele care vânturau promisiuni deşarte, Legiunea ajuta efectiv. Pe 28 iunie 1933, Codreanu a luat trenul de dimineaţă şi a făcut o vizită de două ore la Râmnicu Sărat, pentru a-l instrui pe şeful de judeţ Aristotel Gheorghiu şi a da ordine pentru construcţie. Mai importantă decât planurile de construcţie era însă ofensiva propagandistică: „România cea nouă nu poate ieşi: nici de la jocul cărţilor din cluburi, nici din cafenele, nici din cabareturi şi nici din călcâiele roase pe străzile oraşelor în plimbări şi desfătări ale diferiţilor don juani. Ea va ieşi din eroismul muncii voastre. […] Sunteţi în ajun de a înscrie o nouă pagină în istoria bătăliilor legionare […], un nou pas către victoria noastră, către România legionară“. Premierul Alexandru Vaida-Voevod mai întâi a aprobat proiectul, apoi însă l-a interzis, ceea ce ilustrează atitudinea lui şovăielnică faţă de Gardă.[18] Războiul de uzură dintre jandarmerie şi gardişti a atins un nou punct culminant. Autorităţile urmăreau cu îngrijorare propaganda înfrigurată a gardiştilor prin târguri şi sate. Codreanu s-a prezentat ca victimă a statului abuziv, care împiedica Legiunea să lucreze pentru populaţie. În *Calendarul* din 13 iulie 1933, Nichifor Crainic a ovaţionat „digul tinerei generaţii“, chiar dacă acesta nici nu fusese construit.

Un impact public încă şi mai puternic l-a avut construirea „Căminului legionarilor răniţi“ în Bucureştii Noi, un cartier cu multe construcţii noi din nordul capitalei. Ca şi în cazul căminului cultural de la Iaşi, munca fizică laolaltă trebuia să etaleze şi să consolideze comuniunea. Curând, clădirea a fost redenumită Casa Verde, după modelul Casei Brune a lui Hitler de la

München. Terenul fusese donat de un medic legionar din Slobozia, Dr. Pantelimon, care a devenit medicul de încredere al lui Codreanu, invitându-l chiar pe acesta la el pentru o cură. Proprietatea a fost înregistrată pe numele uneia dintre surorile lui Codreanu.[19]

Noua comunitate populară dintre intelectuali, muncitori şi ţărani atrăgea mulţi curioşi. Bucureştenilor cu conştiinţă naţională li se părea chiar şic să-i viziteze pe legionari. Lista întocmită de serviciile secrete se citeşte ca un *Who's Who* al elitelor.[20] Intelectuali, oameni de afaceri, politicieni veneau să aducă laude şi bani. Simpatizanţii livrau vagoane întregi de ciment şi materiale de construcţie. Aplauze veneau şi din partea unor oameni precum celebrul medic Dimitrie Gerota, un adversar înverşunat al regelui, sau Petre Papacostea, politician de origine aromână înscris în Partidul Poporului al lui Averescu. Chiar şi Averescu a apărut pe şantier, unde Codreanu i-a explicat programul Legiunii. El s-a exprimat aprobator, însă a îndemnat să se păstreze distanţa faţă de programul Partidului Naţional-Socialist German. Printre vizitatorii de vază care s-au arătat adânc impresionaţi s-au aflat şi Nae Ionescu şi Nichifor Crainic, cei mai importanţi admiratori ai lui Hitler, respectiv Mussolini. Acestora şantierul le apărea ca o materializare a comunităţii naţionale visate, ca un semn că preluarea puterii era iminentă.

Pentru asta însă dreapta fărâmiţată trebuia unită. În acest context a vorbit Averescu cu Codreanu, iar acesta cu Grigore Forţu, liderul Blocului Cetăţenesc pentru Salvarea Patriei, o facţiune critică faţă de rege. Codreanu dorea încetarea atacurilor asupra lui Carol II. Euforia din tabăra naţionalistă a determinat LANC să-şi întindă tentaculele în vederea unei unificări cu Legiunea, de care s-a ocupat fiul lui A.C. Cuza, Gheorghe, comandantul Cămăşilor Albastre. La 1 octombrie 1933, Ion Moţa scria în *Axa* că fuziunea extremei drepte ar fi singura cale de salvare. Planul a eşuat din cauza adversităţilor personale. Codreanu îi îndemna pe legionari să lupte până la moarte, căci izbânda va fi a lor; sânge aveau destul, nu însă şi bani.[21]

Când, la 8 noiembrie 1933 (sărbătoarea Arhanghelului), Codreanu i-a convocat pe cei credincioşi lui, a făcut-o ca lider al unei mişcări ce răscolise întreaga ţară. Prim-ministrul Vaida-Voevod tocmai demisionase. Acesta fusese criticat de rege din cauza atitudinii prea blânde faţă de Gardă, după cum afirma Codreanu, care specula şi în legătură cu noul guvern, socotind probabilă o guvernare ţărănistă sub Mihalache, Titulescu sau Mironescu. Periculoasă însă i se părea o numire a liberalului Ion Gheorghe

Duca, care ar fi acţionat dur împotriva extremei drepte. Codreanu ameninţa: „În lupta pe care o va începe – zice-se din înalt ordin – eu voi ieşi victorios, pentru că acum nu sunt înconjurat numai de cei 100 de fanatici legionari decişi să moară pentru mine, ci ţara este cu mine“.[22]

Codreanu avea dreptate. O lună şi jumătate mai târziu, prim-ministrul Duca zăcea răpus de gloanţe pe peronul gării Sinaia, nu departe de reşedinţa regală.

28. GENERALUL

ÎN VIAŢA LUI CODREANU, ANUL 1933 A FOST CEL AL GĂRZII DE FIER, dar şi anul în care a intrat în strânsă legătură cu elita din Bucureşti. Aceşti oameni i-au mijlocit noi relaţii şi i-au oferit sprijin, dar l-au şi afundat în lumea politică plină de intrigi a capitalei, ale cărei ramificaţii nu erau înţelese în totalitate de Codreanu şi de cercul său intim. În cazul lui Codreanu, pretenţia de a conduce şi posibilitatea de a fi manipulat cântăreau la fel de greu în balanţă. Ambiţiile personale ale foştilor susţinători ai regelui, care mai şi rivalizau între ei, cum ar fi Nichifor Crainic şi Nae Ionescu, precum şi influenţa programatică exercitată de acesta din urmă sub auspiciile naţional-socialismului german îi copleşeau nu de puţine ori pe provincialii din care era alcătuit nucleul dur al lui Codreanu. Doar puţini dintre noii oameni de frunte din capitală s-au dovedit cu adevărat devotaţi lui.

De cea mai deplină loialitate a dat dovadă un bărbat care avea să rămână până în 1937 unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai Căpitanului: generalul Gheorghe „Zizi“ Cantacuzino-Grănicerul. Născut în 1869 într-o familie aristocratică, el dispunea de o întinsă reţea de relaţii în cadrul elitei, se afla în raporturi excelente cu regina-mamă, Maria, şi-l cunoştea pe Carol II din copilăria acestuia, când se jucase cu prinţul moştenitor. Şi mai târziu a avut cu monarhul o relaţie apropiată. În mai 1936, povestea despre o întâlnire cu Carol II la exclusivistul Jockey Club. Regele ar fi spus: „Ce vrei, dragă Zizi, eu sunt rege constituţional şi voi vreţi să omorâţi toţi jidanii, cum vrei, eu, rege constituţional, să vă autorizez?“ Cantacuzino ar fi răspuns: „Majestate, lasă, că-i omorâm şi fără autorizare“.[1] În Marele Război se remarcase printr-un curaj deosebit. Acest Ludendorff [2] român era un bărbat violent, un teoretician şi practicant al duelului care, ca naş politic al lui Codreanu, provoca la duel şi politicieni

de vârf ai României. Cantacuzino-Grănicerul gândea în categorii militare, folosea un limbaj cazon grosolan, uneori indecent, şi susţinea un cod militar al onoarei pe care şi Codreanu şi-l însuşise. Despre el însuşi le-a spus legionarilor: „Eu sunt nebun şi voi ai dracului“. Cu Codreanu a dezvoltat o relaţie părintească, numindu-se în scrisorile către Căpitan tatăl acestuia, în timp ce Codreanu i se adresa, plin de respect, cu „Domnule General“. Cantacuzino-Grănicerul era membru al Partidului Conservator şi se arăta dezamăgit de jocul partidelor. Era un antisemit hotărât şi un adversar al francmasonilor, privindu-i şi pe evrei, şi pe francmasoni drept principali instigatori ai comunismului. Francmasoneria, spunea el într-un discurs, a fost la început „cinstită şi profesională“, până când au pus mâna pe ea evreii. Această diferenţiere se explica prin faptul că mulţi membri ai elitelor româneşti erau francmasoni, în special în perioada când se clădea statul naţional. De aceştia, generalul nu voia să se distanţeze cu totul. Cantacuzino-Grănicerul i-a oferit conducătorului Legiunii prestigiul şi protecţia sa: spre deosebire de Codreanu şi de cercul restrâns al acestuia, el avea posibilitatea să le scrie direct regelui şi patriarhului, chiar într-o notă personală, iar pe premieri şi pe miniştri îi putea trata de la egal la egal, sau chiar de sus. Cu ministrul de interne Inculeţ şi prim-ministrul Tătărescu a vrut chiar să tranşeze chestiuni de onoare, dar cei doi politicieni au avut grijă să evite aşa ceva. În corpul ofiţerilor avea mulţi buni prieteni.[3]

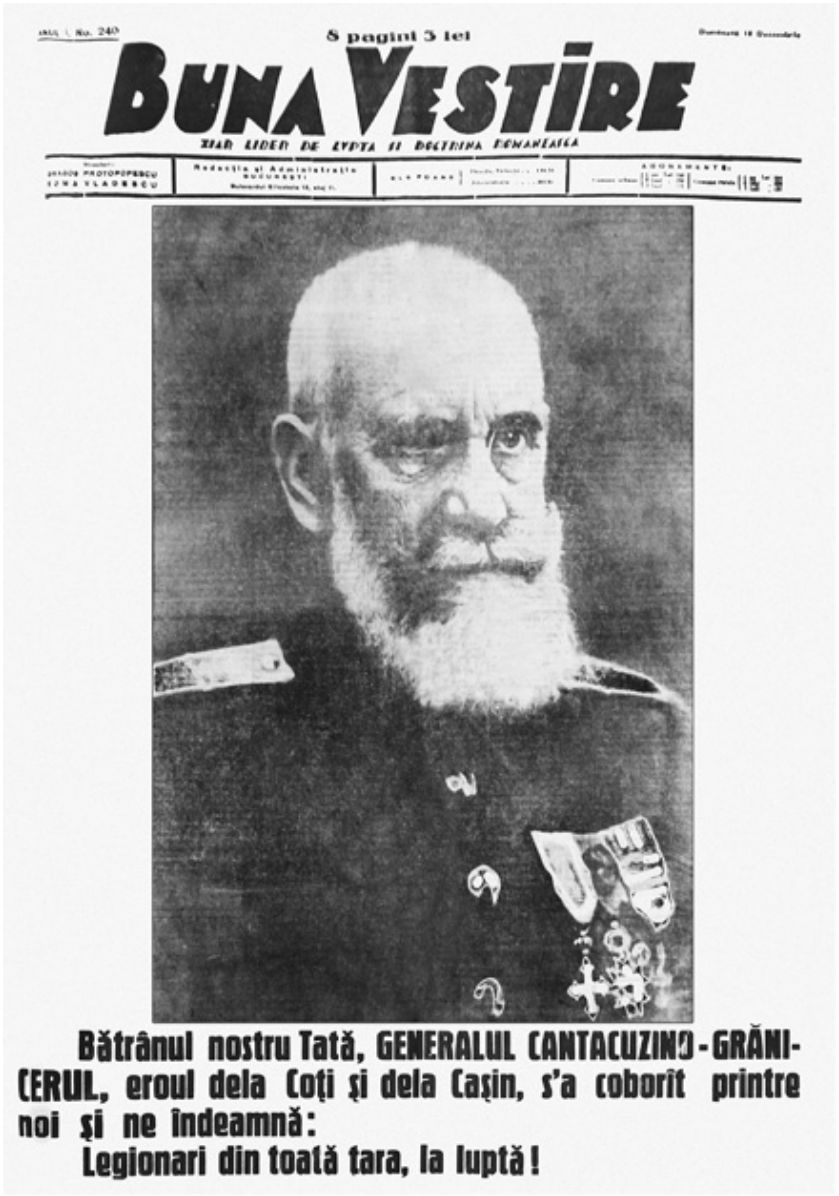
8 pagini 3 lei
BUNA VESTIRE
ZIAR LIDER DE LUPTA SI DOCTRINA ROMANEASCA
Bătrânul nostru Tată, GENERALUL CANTACUZINO-GRĂNI-
CERUL, eroul dela Coți și dela Cașin, s'a coborît printre
noi și ne îndeamnă:
Legionari din toată tara, la luptă!

16. *Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul (Buna Vestire, 18 decembrie 1937).*

Mai mult decât Nae Ionescu şi Crainic, acest om însemna pentru Codreanu şi Legiunea sa o asigurare de viaţă politică. El ştia acest lucru şi a

explicat, în martie 1936, într-o scrisoare către Ion Moţa: „Odată ce sunteţi sub aripa mea protectoare, la mine în casă, totul se schimbă şi dl procuror trebuie întâi să treacă politicos pe la mine“. Raporturile dintre Codreanu şi Cantacuzino-Grănicerul nu se limitau la o unilaterală relaţie tată–fiu. Cantacuzino se vedea comandant în slujba unui om pe care-l respecta şi voia să-l apere. În legătură cu rolul său de preşedinte al partidului legionar Totul pentru Ţară, înfiinţat în 1935, nu-şi făcea iluzii. Faţă de Ion Moţa explica: „Toată lumea ştie că Corneliu este şef şi eu un om de paie“. Fratelui său Costache generalul îi scria, în februarie 1935: „Corneliu este de o corectitudine, de o cinste şi de o consecvenţă care îi face onoare, plus că este cert că este un cap, un mistic şi un «ce», care, cu o plăcere să-i zicem sadică (sic!), se sacrifică pe altarul patriei naţionaliste. De 12 ani, om tânăr, nu se duce nicăieri, la nici o petrecere, se târâie în mizerie şi boală pe toate cimenturile tuturor închisorilor, şi nu are altă ţintă decât binele ţării şi mândria personală. Este singurul nostru om politic care nu s-a tocmit nici în ţară, nici în străinătate şi care nu s-a plecat nimănuia, nici regelui“. Faţă de Alexandru Averescu, generalul explica, la un an după asasinarea lui Ion Gheorghe Duca: „Profit de această ocazie ca să vă arăt că n-aş fi alături de şeful meu politic Corneliu Zelea Codreanu dacă ar avea mâinile pătate de sânge şi ar lua bani de la Lupeasca. […] Generalul Cantacuzino este incapabil, ca şi Corneliu, să facă o porcărie“.[4]

În martie 1937, Cantacuzino-Grănicerul îi scria fiului său adoptiv pe linie politică: „Dragă Corneliu, nu există nimenea pe lume care să te iubească cum te iubesc eu, care să-ţi aprecieze suferinţele de 12 ani şi răscolirea unei ţări, răscolire pe care ai dovedit-o salutară prin formidabila ordine a înmormântărei sfinţilor. Te îmbrăţişez cu toată dragostea de părinte şi de legionar“. Privea Legiunea ca pe familia sa, apreciind că îi datora acesteia o nouă tinereţe şi un nou sens în viaţă: „M-aţi prins în mijlocul vostru într-un moment în care aveam mai mult ca oricine nevoie de un sprijin moral şi nu am găsit unul mai temeinic şi mai sănătos decât la voi. Mă bucur, căci eu şi Corneliu, fiul meu, întotdeauna suntem de aceeaşi părere, ne găsim mereu pe aceeaşi poziţie. Prin cinste, muncă şi disciplină nu se poate să nu învingem, căci cu noi este adevărul şi dreptatea, iar nu cu duşmanii noştri“, spunea el într-o cuvântare ţinută, cu ocazia onomasticii sale, în 1936.[5]

Generalul şi „Căpitanul“ au întreţinut un intens schimb de scrisori, care s-a păstrat în parte, în timp ce, în rest, corespondenţa privată a lui Codreanu trebuie considerată pierdută. Cantacuzino-Grănicerul îi explica

lui Codreanu dedesubturile şi legăturile personale ale elitei româneşti, care altminteri i-ar fi rămas necunoscute acestui *homo novus* venit din provincie. Totuşi, caracterele celor doi bărbaţi nu erau chiar asemănătoare. În cercul restrâns al Legiunii, generalul ieşea atât de neplăcut în evidenţă prin tonul lui de cazarmă, manierele lui vulgare şi limbajul cu tentă sexuală, încât unii legionari, cum ar fi Gheorghe Clime, se retrăgeau. Astfel, la 25 august 1936, după asasinarea lui Mihai Stelescu – când Codreanu se temea de acte de răzbunare –, el scria: „La mii şi mii de oameni le arăt revolverul meu şi le spun că: cu ăsta ne răzbunăm în contra celor ce încearcă să ne calce pe coadă […]. [Luăm] măsuri ce au înfricoşat pe căcăcioşii noştri de adversari şi nu înfricoşează pe comunişti şi terorişti decişi […]. Pentru ăştia trebuie să te păzim, nu pentru cei de la Cruciada pizdei mă-sei“. Pentru a ilustra concepţia radical antisemită despre lume a generalului, care credea într-o conspiraţie evreiască mondială, vom cita o cuvântare a sa despre comunism, ţinută în primăvara anului 1936 în faţa legionarilor:

„Comunismul a fost inventat de jidani pentru stăpânirea lumii şi iarăşi trebuie să explic sinistra păcăleală. Jidanii, din nenorocire, au fost daţi afară din Egipt şi Palestina, unde toţi la un loc împreună nu ar fi fost aşa periculoşi pentru că s-ar fi certat între ei cum se ceartă toate neamurile celelalte între ele […]. Pribegi s-au aşezat unde au putut şi unde au fost toleraţi cu scârbă, în toate ţările. Această risipire în toate ţările a făcut puterea lor […]. Uniţi între ei pe tot globul pământesc, prin rabinii lor, au pus mâna pe francmasoneria care la început era o cinstită şi profesională (un fel de sindicat) asociaţie de zidari ce devenise o forţă universală […]. «Eu, jidan, sunt întâi un om, am drepturi şi voi ceilalţi nu puteţi avea cutezanţa să ne trataţi ca pe nişte leproşi, aşadar eşim din mahalalele noastre (ghetouri) şi, uniţi cum suntem faţă de voi dezuniţi, cu timpul o să vă învingem». În acest răstimp au pus mâna pe finanţe prin bancherii lor şi pe presă […], prin jidăniţi plătiţi de ei. Pe urmă, după marele război, au născocit comunismul pe baza codului jidănesc al jidanului Marx, cu care s-au introdus prin lojile lor masonice la Geneva, care din sublima Ligă a Naţiunilor a devenit Liga jidanilor şi a jidoviţilor plătiţi, pentru ca în fine să pună mâna pe Rusia, Spania, Franţa şi România şi cu ajutorul unui alt mare război pe care îl pregăteşte, oricari ar fi învinşii ori învingătorii, toate statele slăbite să cadă definitiv sub dominaţia jidanilor.“

Generalul administra sediul central al Legiunii, instalat în casa sa, ca pe o cazarmă şi se îngrijea chiar de rânduiala de la toaletă.[6]

Relaţia strânsă dintre general şi Căpitan a ajuns într-o criză profundă la

răscrucea anilor 1936–1937. Primele semne apăruseră deja în ianuarie 1936, când generalul a cerut bani înapoi de la Legiune („eu nu prea stau pe roze“) şi a spus că evreii şi masonii voiau să semene discordie între el şi Codreanu. În august 1936, Cantacuzino i-a reproşat indirect lui Codreanu că ar fi laş şi s-ar teme de oamenii lui Stelescu. Apoi însă situaţia s-a acutizat. Cantacuzino conducea delegaţia legionară în războiul civil din Spania. În timpul misiunii, Ion Moţa şi Vasile Marin şi-au pierdut viaţa. Generalul s-a întors în grabă. S-a ajuns la o profundă criză de încredere între aristocratul frustrat şi Codreanu, zguduit de moartea camarazilor săi. Cantacuzino voia să se retragă din funcţia de lider de partid. Codreanu, bolnav de gripă, voia să evite acest lucru şi i-a propus generalului să ceară un concediu. Scrisoarea lui Codreanu continua astfel: „Dar unde mă adresez atunci, poate întreba cineva? Răspundeţi: la Corneliu Codreanu. Dar unde e? E şi el în concediu că e bolnav. Vine peste două zile. Părerea lui e că nu e nimic, nici grav, nici urgent, şi ca răspuns la toate […] ameninţările a plecat la plimbare. Aceasta este părerea mea. Cred că e bine. Cred că e rău să iau astăzi comanda efectiv şi mâni să ne dizolve. E caraghios. De aceea vă rog. Adoptaţi formula mea. Numai în caz extrem pot să vă fac scrisoarea pe care o cereţi, adică dacă această situaţie vă aduce neajunsuri morale“. Codreanu se temea că partidul va fi interzis odată ce ar apărea chiar el din culise şi ar face public ceea ce, oricum, ştia întreaga ţară: că el era conducătorul Legiunii şi al partidului. Cantacuzino a reacţionat la această scrisoare cu critici aspre la adresa lui Codreanu. Nu se mai simţea dorit; nu înţelegea de ce victoria finală era amânată *ad calendas graecas*. Apoi a trecut la chestiuni principiale: „eu confund legiunea cu ţara, şi nu cu D-ta, şi văd în D-ta Şeful minus devotaţi şi linguşitori ce sunt de 15 ori mai bătrâni ca mine, inferiori de subt toate raporturile“. Cei doi n-au ajuns la ruptură, dar schimbul de scrisori arată cum izbucneau rivalităţi chiar în cercul restrâns al legionarilor şi cum reacţiona Codreanu în asemenea situaţii: se retrăgea la Predeal, pretextând că e bolnav, dar înainte de toate căuta să apară cât mai puţin în public – nu doar pentru a fi luat cât mai puţin la ţintă: mai curând, retragerea şi inaccesibilitatea făceau parte din instrumentele lui de putere. Codreanu ştia că obţine mai mult efect ca simbol ce captează proiecţiile oamenilor decât în practica politică.[7]

17. *Codreanu şi Cantacuzino-Grănicerul la înmormântarea lui Ion Moţa şi Vasile*

Pe lângă bătrânul general, de Legiune s-a apropiat şi un alt Cantacuzino: Alexandru (Alecu). Cantacuzino bătrânul a preluat în 1935 conducerea noului partid al Legiunii, iar tânărul a devenit personajul responsabil cu fundamentarea ideologică şi, în cele din urmă, succesorul lui Codreanu la vârful Legiunii. Familia Cantacuzino, cu multele ei ramuri, făcea parte din înalta aristocraţie europeană şi a jucat un rol important în promovarea fascismului european. Elsa Bruckmann, în al cărei salon de la München a devenit mare Adolf Hitler, era născută Cantacuzène.[8]

Generalul a ajutat Legiunea şi cu bani din averea personală, nefiind singur în această privinţă în elita românească. Ascensiunea Legiunii în anii 1933–1934 s-a produs nu doar prin tolerarea ei de către părţi din guvern, ci şi prin donaţii concrete de terenuri, bani şi materiale de construcţii din partea membrilor elitelor. Un memoriu întocmit probabil în anul 1934 evită, desigur, numele donatorilor importanţi din viaţa politică, despre care se specula mult, de pildă cele ale industriaşilor Nicolae Malaxa, Dumitru Mociorniţă sau Ion Gigurtu de la Societatea Mica, care îl angajase pe Ion Moţa ca administrator imobiliar.[9] Nu era menţionat nici prinţul Nicolae, fratele regelui. Memoriul nu relata nici despre finanţări din străinătate, mai ales din Germania, despre care se făceau curent presupuneri în opinia publică. Până la sfârşitul anului 1933, Legiunea ar fi fost sprijinită, spunea memoriul, prin contribuţiile membrilor înscrişi şi ale simpatizanţilor convinşi, incluşi în „Comitetul de 1 000“. Aşa ajunseseră în posesia Legiunii terenul Casei Verzi, tabăra de muncă Giuleşti şi cabana de pe Rarău.

Chiar şi atunci când, după asasinarea lui Duca, Legiunea părea decredibilizată, donaţiile n-au contenit: Mihail Manoilescu, soţii de generali, tinere doamne din burghezie donau bani şi bunuri. Deoarece, de teama autorităţilor, Codreanu a distrus de mai multe ori arhiva mişcării sale, nu se cunoaşte nimic precis despre finanţele acesteia. Chiar el trimitea înapoi donaţiile cu origine necunoscută. Totuşi, nu trebuie subestimată capacitatea Legiunii de a se finanţa în parte şi singură. Contribuţiile membrilor, vânzarea de fotografii, brelocuri şi broşuri, precum şi acţiunile de colectare a fierului vechi, de exemplu, jucau un rol important. Întreprinderile legionare – comerţ, croitorii şi restaurante –, parte a unei economii paralele legionare, nu produceau însă profit, iar în primăvara

anului 1938 se aflau într-o profundă criză financiară, din care s-a ieşit cu ajutorul industriaşului Ion Gigurtu.[10]

29. ASASINAREA PREMIERULUI

ÎNCURCAT ÎN ACEST FEL CU PĂRŢI ALE ELITELOR, LA SFÂRŞITUL ANULUI 1933 Codreanu a intrat în primul său conflict important cu statul, reprezentat de Partidul Liberal, care a devenit în ochii legionarilor principalul adversar al mişcării. O privire unilaterală asupra Gărzii maschează însă dezvoltările principale din ţară. Mobilizarea politică, violenţa retorică şi reală au caracterizat anul 1933 la modul general, nefiind specifice doar gardiştilor. Jandarmeria şi poliţia acţionau din ce în ce mai dur împotriva Legiunii, iar spirala violenţei era accelerată de ambele părţi. Guvernul naţional-ţărănesc sub Alexandru Vaida-Voevod dădea semne de epuizare, iar asta nu s-a schimbat nici după organizarea la 21 mai 1933 a unei mari manifestaţii la Bucureşti, cu 100 000 de participanţi. Pentru Vaida-Voevod devenise periculoasă noua conducere a Partidului Liberal, prezidat de capabilul Ion Gheorghe Duca. La 14 noiembrie 1933, regele i-a încredinţat lui Duca formarea guvernului şi l-a însărcinat cu organizarea alegerilor. Încă de pe atunci, căderea lui Vaida-Voevod şi ascensiunea lui Duca au fost comentate în moduri diametral opuse.

Duca îşi pregătise bine calea spre putere, plănuind, asemenea lui Maniu odinioară, să forţeze schimbarea guvernului printr-o demonstraţie de masă. În iunie 1933, şi-a asigurat sprijinul unor cercuri influente din Franţa. Când regele Carol II a sărbătorit, în septembrie 1933, cincizeci de ani de existenţă a Castelului Peleş (o reşedinţă regală construită în stil german în staţiunea montană Sinaia), Duca i-a întâlnit acolo atât pe regele Alexandru al Iugoslaviei, cât şi pe ministrul de externe cehoslovac Edvard Beneš, iniţiatorul Micii Antante – acea alianţă care trebuia să apere ţările din Europa central-răsăriteană şi de sud-est ieşite învingătoare din război împotriva revizuirii tratatelor de pace.

Numirea lui Duca în funcţia de prim-ministru a fost interpretată de

politicieni ca Nae Ionescu şi Nichifor Crainic drept rezultatul unui complot al camarilei. Curând s-a răspândit zvonul că ar fi vorba de o conspiraţie şi că Duca ar fi promis la Paris desfiinţarea Gărzii de Fier. Şi presa de stânga vedea în înlăturarea lui Vaida-Voevod o urmare a presiunii franceze împotriva extremei drepte din România, aflată în plină expansiune. Vaida-Voevod însuşi vedea în ministrul de externe Nicolae Titulescu, în bancherii francezi şi în ministrul francez de externe Paul-Boncour pe cei care trăseseră sforile pentru schimbarea puterii. Mari părţi ale opiniei publice îl considerau pe Duca omul „domnişoarei“, adică al Elenei Lupescu. Printre cercetători, problema rămâne disputată. Ce-i drept, Carol II nu prea avea o alternativă politică la liberali: Partidul Poporului al lui Averescu se dezbinase din cauza atitudinii faţă de camarilă, după ce Octavian Goga, de orientare procarlistă, înfiinţase Partidul Naţional Agrar. Pe lângă acestea, mai existau doar partidele care se reduceau la un singur om, precum cel al lui Iorga. Grupurile carliste ale lui Goga şi Gheorghe Brătianu erau prea mici şi prea slabe pentru a prelua puterea de la Partidul Naţional-Ţărănesc. În acelaşi timp, în spectrul de extremă dreaptă, între cuzişti şi legionari se înăsprea nu numai tonul. Cuza îl făcuse pe Codreanu „dobitoc polonez“, iar pe legionari, „donquijotişti“. În 1927, lansase şi alte injurii: „Vânduţi jidanilor! Speculanţi! Jnapani! Pehlivani!“ Cele două grupări se angajau în dispute violente. Ideologi legionari precum Ioan-Victor Vojen credeau deja din mai 1933, sub impresia evenimentelor din Germania, că se află într-un „moment prerevoluţionar“ şi sărbătoreau accelerarea extremă a timpului. Vasile Marin anunţa „sfârşitul democraţiei“ prin autodizolvarea statului de drept. Nu voia să se dezică de antisemitism, spunea Marin, însă atacul viza democraţia; „chestiunea evreiască“ era importantă fiindcă era strâns legată de „lichidarea democraţiei“.[1]

Extrema surescitare a opiniei publice nu promitea nimic bun pentru campania electorală. Nu numai gardiştii contribuiau la un climat violent. Istoricul şi liderul de partid Gheorghe Brătianu le-a ordonat oamenilor săi ca, dacă sunt atacaţi, să răspundă cu arme de foc şi l-a ameninţat făţiş cu moartea pe Duca. Adversarii camarilei din Partidul Poporului al lui Averescu se lansau în atacuri violente. Grigore Trancu-Iaşi, fostul ministru al muncii, şi Averescu cereau chiar înlăturarea regelui. Trancu-Iaşi spunea că ţara este condusă de un manechin manevrat de familiile Wolf şi Wieder (rudele Elenei Lupescu). Aripa de stânga a Partidului Naţional-Ţărănesc, sub Ion Mihalache, ataca şi ea camarila.

Garda însăşi se mândrea că este „o organizaţie de luptă, compusă din

ce are mai ales tinerimea entuziastă a României de după războiu“, care îşi pune „mâinele sale energice pe frâiele acestei ţări“ şi va zdruncina domnia guvernanţilor. Statul legionar, pe care legionarii îl promiteau ca pe un model alternativ, va fi alcătuit astfel: „Nu vor mai exista decât muncitori în viitorul stat legionar. Trântorii vor fi puşi la muncă. Statul legionar va căuta să aplice nu numai măsuri, dar să creeze o şcoală a «spiritului nou al vremii», o şcoală de educaţie pentru a transforma fundamental spiritul societăţii de azi, materialist, distrugător, francmason. Statul legionar va curăţi prin pedeapsa cu moartea toţi germenii răului. Pe toţi cei «mari» ce au furat banul public, pe toţi trădătorii din timpul războiului rămaşi nepedepsiţi, pe toţi cei ce au uneltit din umbra hrubelor massonice contra statului şi naţiunii noastre“. Codreanu promitea un parlament în care deputaţii să nu se îmbogăţească din diurnă, precum şi salarii plătite în funcţie de utilitatea muncii pentru societate: un muncitor manual ar trebui să câştige mai mult decât un om de stat. Promitea modernizarea agriculturii, verificarea averilor dobândite pe căi necinstite, eliminarea identităţilor regionale specifice. „Distrugând, prin dragoste frăţească, hotarele dintre provincii, nu vor mai exista: ardeleni, regăţeni, basarabeni, ci: legionari cari vor conlucra cu râvnă şi iubire la mărirea şi prosperitatea patriei lor dintre Nistru şi Tisa“.[2]

Ceea ce făcea ca acest limbaj să fie atât de periculos pentru elite era noul amestec de chiliasm şi revoluţie socială, care stătea sub zodia tulburărilor muncitoreşti de la începutul anului 1933. Societatea zguduită de greve, lupte de stradă, agitaţie comunistă subterană, criză economică şi scandaluri de corupţie era un sol extrem de fertil pentru propagandă. La sfârşitul lui noiembrie, situaţia a escaladat: la Iaşi, gardiştii au spart geamurile casei politicianului liberal Victor Iamandi, rănind-o pe fiica acestuia, au distrus Clubul Liberal, iar procurorul general a fost rănit în lupte de stradă. Garda a fost apărată de politicieni conservatori naţionalişti cum ar fi Goga şi Gheorghe Brătianu, liderul tinerilor liberali, precum şi de Partidul Poporului. La întrebarea unui redactor de la *Cuvântul* lui Nae Ionescu, Codreanu s-a referit la violenţa scăpată de sub control: victimele ei erau gardiştii, care căzeau într-o luptă dreaptă şi nobilă, ucişi de gloanţe şi de lovituri; ţara îşi omora cei mai buni fii, dar noua generaţie neînfricată era gata să meargă pe drumul ei până la sfârşit; această generaţie pretindea demnitate.[3]

În aceste împrejurări, prim-ministrul Duca a interzis la 9 decembrie 1933 Garda de Fier, motivând că aceasta încerca să instaleze prin teroare un

regim anticonstituţional şi reprezenta un pericol pentru societate. Interzicerea Gărzii fusese pusă la cale mai ales de ministrul de externe Nicolae Titulescu, care a primit sprijin de la Paris şi Praga, negând însă mai târziu vehement că ar fi jucat un rol. Titulescu se temea de ascensiunea Germaniei naţional-socialiste şi vedea în Gardă o ramură a ceea ce, în România, era numit hitlerism. Duca se împotrivise multă vreme acestei măsuri, dar Titulescu exercitase o mare presiune asupra lui. Din culise acţiona Franţa, al cărei ministru plenipotenţiar în România, André d'Ormesson, trimisese la Paris, pe 4 decembrie 1933, un lung raport despre Garda de Fier. Politicienii români îl asiguraseră că Garda va fi interzisă îndată ce va expira termenul de înscriere pe listele electorale. Ministrul Franţei nu făcea un secret din faptul că Garda ar obţine la alegeri un număr considerabil de voturi: „…este sigur că, dacă s-ar lăsa mână liberă propagandiştilor Gărzii de Fier, viitoarele alegeri le-ar aduce numeroase voturi. Probabil ar ajunge unul dintre partidele cel mai puternic reprezentate, ceea ce, atât din cauza lipsei lor totale de experienţă politică, cât şi din cauza teoriilor şi programului lor, ar fi un dezastru pentru România". Ministrul de externe Titulescu, care, din precauţie, părăsise ţara, ajungând în Cehoslovacia, se afla în strânsă legătură cu d'Ormesson, care, la 9 decembrie 1933, a telegrafiat la Paris: „Dl titulescu, care a ţinut să-mi împărtăşească el însuşi această decizie, tocmai m-a informat că, pentru a avea câştig de cauză, a trebuit să învingă ezitările dlui Duca. Chiar a ameninţat că-şi va da demisia, sub falsul pretext al stării de sănătate, dacă dizolvarea Gărzii de Fier nu se va realiza imediat. În aceste condiţii, acest partid nu-şi va mai putea prezenta la alegeri candidaţii pe o listă proprie. Dl titulescu considera această măsură indispensabilă, dar nu ascunde faptul că ar putea urma o anume agitaţie în ţară". Fără îndoială, Titulescu a fost cel care a orchestrat interzicerea Gărzii. El avea să nege hotărât acest lucru patru ani mai târziu, când, într-una din numeroasele turnuri ale politicii interne, ministrul de externe critic faţă de rege s-a regăsit împreună cu Codreanu şi Maniu în tabăra celor care voiau să împiedice o dictatură regală. Nu doar presiuni externe, ci şi teama de tulburări asemănătoare unui război civil şi de afluenţa masivă de tineri în Gardă l-au determinat pe Gheorghe Tătărescu, ministru influent şi, în curând, succesor al lui Duca în funcţia de prim-ministru, să ia cuvântul printr-un discurs radiofonic la 13 decembrie 1933. După interzicere a urmat un val de arestări: mii de gardişti au fost închişi, iar unii au intrat în greva foamei. Pe 10 decembrie 1933, Codreanu le-a transmis adepţilor lui să accepte măsurile represive; gardiştii

din Ardeal erau îndemnaţi să-şi dea votul lui Iuliu Maniu, iar cei din celelalte provincii, tânărului liberal Gheorghe Brătianu sau lui Alexandru Averescu.[4]

Interzicerea Gărzii de Fier a fost criticată de presa naţionalistă de dreapta a lui Crainic şi Ionescu. Presa de stânga a salutat măsura, dar s-a arătat îngrijorată de starea de spirit înfierbântată. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, un prieten al lui Duca, i-a scris la 11 decembrie „scumpului Iancu“, promiţând să evite vărsarea de sânge, dar avertizându-l indirect: „Cu tot răul ce ni-l faci, creştineşte te îmbrăţişez“. Ministrul Franţei la Bucureşti relata pe 12 decembrie 1933: „Dizolvarea Gărzii de Fier, deşi în general aşteptată, a provocat o emoţie fără îndoială sinceră într-o parte a opiniei publice, dar destul de artificial exagerată în alte medii care, în perioada electorală, sunt bucuroase să folosească orice mijloace pentru a clătina guvernul. De fapt, nu este prima dată în România când o organizaţie politică are o asemenea soartă, şi mulţi dintre cei care aruncă azi piatra asupra dlui Duca au uitat probabil că susţinuseră guvernul naţional-ţărănesc care, în 1930, dizolva aceeaşi Gardă de Fier. Este sigur, totuşi, că multă lume, chiar în Partidul Liberal, uitând caracterul demagogic şi chiar terorist al mişcării conduse de dl Zelea Codreanu, regretă că a fost lovită o organizaţie naţionalistă care, mai ales printre studenţi, recruta aderenţi ale căror patriotism şi sinceritate nu pot fi puse la îndoială. Chiar în sânul guvernului, ştiu că această opinie a fost susţinută de câţiva miniştri şi probabil de dl Duca însuşi. Dar, în sfârşit, punctul de vedere al dizolvării este cel care a prevalat, iar preşedintele Consiliului a fost, după dl Titulescu, primul care mi-a declarat că erau imposibil de tolerat acţiunile unui partid organizat militar, care-şi proclamă sus şi tare intenţia de a recurge la violenţă pentru a-şi atinge obiectivele“. La Bucureşti circulau zvonuri că va urma un act de răzbunare din partea legionarilor. Apoi, la 29 decembrie 1933, trei legionari de origine aromână – Nicolae Constantinescu, Ion Caranica şi Doru Belimace – l-au ucis pe prim-ministrul care aştepta pe peronul gării din Sinaia. Ţara a reacţionat şocată, cu toate acestea nu puţini, mai ales ţărani şi intelectuali, şi-au exprimat satisfacţia.[5]

Până azi, culisele şi adevăraţii responsabili ai atentatului nu sunt cu totul clarificate. Interpretarea legionară vede în Duca mai degrabă victima unei lupte de putere între Gardă şi camarilă, încercând astfel să-i dezvinovăţească pe Codreanu şi pe cei din jurul lui. Contemporanii şi istoricii au constatat numeroase nepotriviri. De neînţeles este, de pildă,

eşecul serviciilor secrete, altminteri atât de eficiente, iar aceasta în ciuda numeroaselor avertismente şi a ameninţărilor scrise şi telefonice. Chiar şeful serviciului secret a admis, la 4 ianuarie 1934, într-o convorbire cu Armand Călinescu, tânărul politician în plină ascensiune din Partidul Naţional-Ţărănesc şi viitorul adversar principal al lui Codreanu, că se ştia dinainte despre atentatori, dar că organele subordonate ar fi eşuat, iar Duca n-ar fi respectat măsurile preventive de protecţie. Curioasă este şi atitudinea regelui, acesta refuzându-i ultimele onoruri celui care, în 1930, se exprimase împotriva întoarcerii lui. Astfel, curând au apărut zvonuri că regele s-ar afla în spatele atacului. Aceste speculaţii au fost alimentate şi mai mult când s-a aflat unde se ascunsese Codreanu după atentat: la o anume doamnă Cernăianu, care nu era, nici mai mult, nici mai puţin, decât o rudă a Elenei Lupescu. Alegerea acestei ascunzători, în care se afla o instalaţie de interceptare a convorbirilor telefonice de către serviciile secrete, avea să-i dăuneze pe viitor şi mai grav din punct de vedere politic lui Codreanu şi să contribuie semnificativ la dezbinarea Legiunii în 1934. Cantacuzino-Grănicerul i-a explicat fratelui său, într-o scrisoare iritată, că Codreanu ar fi fost doar vecin cu doamna Cernăianu şi n-ar fi ştiut nimic de rudele ei, iar când Cernăianu ar fi informat-o telefonic pe Lupească, Codreanu ar fi părăsit casa imediat.

Codreanu s-a ascuns apoi la un adept al său, Ştefan Zăvoianu, colonel rănit în război, iar în cele din urmă, la 15 martie 1934, s-a pus de bunăvoie la dispoziţia autorităţilor. Ministrul d’Ormesson presupunea că poliţia ştiuse de ascunzătoare, dar că, sub influenţa unei puteri necunoscute – aluzie la Carol II – renunţase să-l aresteze. În mod confidenţial, el a raportat la Paris că Nicolae Titulescu suspecta camarila; Titulescu mai spunea că, după părerea sa, monarhul sprijinea Garda şi că, în politica externă, tindea spre Roma şi Berlin. Între timp, în închisoare, experienţa comună a arestului alimenta din nou un puternic sentiment de comuniune. Totuşi, existau opinii divergente asupra practicilor de urmat. Tatăl lui Codreanu dorea să impună un regim de rugăciune şi de post atât de strict, încât până şi preotul pogromist Dumitrescu-Borşa a considerat că se întrece măsura.[6]

Guvernul a instituit starea de urgenţă. Prim-ministru a devenit Gheorghe Tătărescu, care, spre deosebire de subsecretarul său de stat de la Interne, Victor Iamandi, căuta concilierea cu Legiunea, probabil şi la indicaţia regelui. După asasinat au fost arestaţi în jur de două mii de legionari de frunte şi simpatizanţi, printre aceştia şi Crainic şi Nae Ionescu,

autorităţile procedând brutal. Generalul Cantacuzino-Grănicerul a fost lovit personal de prefectul poliţiei. Ziarele favorabile Gărzii, *Calendarul* şi *Cuvântul*, au fost interzise. Şeful serviciului secret, Eugen Cristescu, bănuia că atacul fusese plănuit în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul, cu participarea lui Codreanu. De altfel, spunea el, îi propusese lui Duca să procedeze la percheziţie şi arestare, ceea ce prim-ministrul a refuzat, de teama unui scandal. Potrivit lui Cristescu, după lovitură Codreanu ar fi primit o indicaţie de la adjutantul regal Puiu Dumitrescu, ascunzându-se apoi. Adjutantul, pe de altă parte, ar fi dus o luptă îndârjită cu Lupeasca. În acest sens, continua Cristescu, adjutantul s-ar fi folosit de Gardă ca mijloc de presiune, recomandându-i regelui chiar să-l primească în audienţă pe Codreanu. Potrivit lui Cristescu, teama de Gardă era atât de mare în anturajul regelui, încât chiar comandantul jandarmeriei şi şeful poliţiei, colonelul Marinescu, s-ar fi reasigurat la Codreanu. Totuşi, adjutantul a pierdut în lupta pentru putere cu Lupeasca şi a fost îndepărtat de la curte. Armand Călinescu a comentat acest lucru cu cuvintele: „Camarila creştină a fost înfrântă de cealaltă, semită“. Ziaristul Pamfil Şeicaru i-a spus mai târziu lui Călinescu că Lupeasca ar fi fost implicată în atacul asupra lui Duca şi ar lucra împreună cu Garda. Isteria a mers atât de departe, încât se zice că ministrul de interne Inculeţ şi Eugen Cristescu se temeau să nu fie otrăviţi de Lupeasca.[7]

Mai serios trebuie luată o declaraţie dată de Virgil Ionescu – odinioară om de încredere al lui Carol II, iar acum, al lui Codreanu – în calitate de martor la procesul împotriva asasinilor. Ionescu a declarat că el stabilise contactul între Codreanu şi Palat, spionând în acest timp pentru Codreanu. Potrivit lui Ionescu, regele era binevoitor faţă de Gardă; însă el, Ionescu, ar fi încercat să împiedice ca adjutantul regal Puiu Dumitrescu să pună stăpânire pe Gardă. Ca să se răzbune pe îndepărtarea sa de la Palat, Dumitrescu le-ar relata acum gardiştilor că Lupescu, Wieder şi Titulescu ceruseră interzicerea Gărzii, ceea ce ar fi neadevărat. Un actor important în aceste intrigi era, în sfârşit, Nicolae Titulescu, care se punea mereu de acord cu ministrul Franţei. Faţă de acesta, el se prezenta ca pionier în lupta împotriva camarilei, declarând că i-ar fi cerut regelui să-i destituie pe Puiu Dumitrescu, pe tatăl acestuia, care comanda jandarmeria, precum şi pe ministrul de război Uică. Franţa, dar şi Cehoslovacia şi Iugoslavia, adică cei mai importanţi aliaţi ai României, au pledat ca Titulescu să preia Externele şi în noul cabinet, pentru a împiedica o eventuală reorientare a politicii externe româneşti către Berlin şi Roma. Titulescu, la rândul său, le-

a dat clar de înţeles aliaţilor că poziţionarea României faţă de Vest depindea în foarte mare măsură de el, întrucât camarila, apropiată de Gardă, ducea ţara pe căi greşite. Aşa se prezentau luptele de culise din politica românească, duse într-o atmosferă înveninată, după cum scria ministrul d'Ormesson: „în această ţară, în care intriga domneşte pretutindeni, circulă zvonurile cele mai contradictorii, dar se simte cum pluteşte în aer o nelinişte reală".[8]

La 19 martie 1934 a început procesul împotriva celor trei atentatori şi a conducerii Legiunii – cu totul, 52 de persoane. Atmosfera din sală era, din nou, favorabilă acuzaţilor. Au fost chemaţi nu mai puţin de 703 martori, dintre care 670 din partea apărării. Cei trei asasini erau cinstiţi în cercurile legionare, cu încuviinţarea lui Codreanu, drept „nicadori" (un cuvânt format din primele silabe ale numelor lor). Ei au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă.

Codreanu, Cantacuzino-Grănicerul şi politicienii de frunte au fost însă achitaţi, după ce crema elitei politice – pornind de la Averescu şi Vaida-Voevod, care se declara mândru naş al Legiunii, trecând prin Argetoianu, Goga, Iorga, Maniu şi Mihalache şi până la Gheorghe Brătianu – a depus mărturie în favoarea lor. Deja la începutul lunii februarie, regele hotărâse achitarea lui Nae Ionescu. Rezultatul acestui proces, clar dirijat, nu reflecta hotărârea unei justiţii independente, ci voinţa regelui, care în timpul procesului a explicat, în particular, că „Codreanu are un admirabil spirit organizator". Este limpede că monarhul voia să se folosească de Gardă ca instrument în lupta pentru putere. Ministrul d'Ormesson şi cea mai importantă sursă de informaţii a acestuia, Nicolae Titulescu, au urmărit desfăşurarea procesului cu nelinişte crescândă. Potrivit lui Titulescu, Curtea ar fi fost gata să-i condamne şi pe conducătorii Gărzii, dar un semn venit de sus – de la rege – a împiedicat acest lucru. Acest semn a avut un efect mai puternic decât încercarea guvernului lui Gheorghe Tătărescu de a obţine o condamnare. Diplomaţia franceză a înţeles în scurt timp că procesul avea ca scop disculparea naţionalismului românesc. Mărturiile unor politicieni de prim rang în favoarea lui Codreanu au zdruncinat încrederea – şi aşa limitată – a francezilor în elita politică românească. Potrivit francezilor, Constantin Argetoianu, „cu cinismul său obişnuit", a admis că ar fi format bucuros un cartel electoral cu Codreanu – iar acest lucru, după cum aveau s-o arate în curând planurile colaboratorului lui Argetoianu, Jean Pangal, nu era o vorbă goală. În urma procesului, diplomaţii francezi au tras concluzia că acţiunile Gărzii trebuiau canalizate – pe lângă aceasta, guvernul trebuia

să rezolve „problema evreiască“, pentru a priva extrema dreaptă de argumentul ei principal. Aceste remarci arată cât de mult se lăsa influenţată principala putere protectoare a României din Occident de puternica atmosferă antisemită.[9]

Moartea lui Duca şi zdruncinarea liberalilor au creat spaţiu pentru intrigi politice ale regelui şi ale adversarilor săi numeroşi, dar prost coordonaţi. Legiunea slăbită şi conducătorul ei lovit păreau o masă de manevră potrivită pentru acţiuni împotriva camarilei sau obţinerea puterii politice cu ajutorul regelui. În urma achitării, guvernul şi-a prezentat demisia, dar regele n-a acceptat-o.[10]

Despre răspunderea personală a lui Codreanu în privinţa asasinatului s-a discutat mult printre contemporani şi în cercetare. Mihai Stelescu, fostul coleg de partid al lui Codreanu, afirma în 1936 faţă de Armand Călinescu, pe atunci principalul opozant politic al lui Codreanu, că ar avea dovezi că însuşi Codreanu plănuise fapta. Printre aromâni, din rândurile cărora proveneau asasinii, domnea uimirea şi nemulţumirea, căci Sterie Ciumetti, om de încredere aromân al lui Codreanu, cunoscut ca adversar al Lupeascăi, fusese ucis de poliţie în împrejurări neclare. Legionarii aromâni nu înţelegeau de ce Codreanu manifesta un interes redus pentru clarificarea cazului, şi chiar „nicadorii“ se simţeau neglijaţi de el, motiv pentru care i s-au plâns lui Cantacuzino-Grănicerul. Această purtare şovăielnică a lui Codreanu a iritat masa aderenţilor, şi aşa puternic influenţată de zvonuri şi timorată de măsurile poliţiei.[11]

Indiferent dacă Codreanu a ordonat atentatul – ceea ce, în structura de conducere a mişcării, pare mai plauzibil – sau nu, el şi cercul său intim au contribuit la crearea unui climat violent: au contribuit, fiindcă şi alţi politicieni, dar şi presa au instigat împotriva lui Duca. Legionarii însă au fost cei care au tras, acest lucru putând fi şi efectul unei ranchiune a aromânilor faţă de Duca, considerat de refugiaţii din Elada mult prea favorabil grecilor. Fapta a fost posibilă fiindcă organele de securitate le-au permis acest lucru atentatorilor. Ani de zile, Garda fusese sprijinită de premierul Vaida-Voevod şi de colaboratorul acestuia, Viorel Tilea. Dă de gândit şi faptul că oameni care au sprijinit, respectiv au tolerat Legiunea au primit înalte funcţii în stat. Pe lângă premier, acest lucru este valabil în primul rând pentru ministrul de interne Ion Inculeţ, cu care Ion Zelea Codreanu luase odinioară legătura, şi, începând din octombrie 1934, pentru subsecretarul de stat de la Interne, Eugen Titeanu, unul dintre cei mai importanţi protectori ai lui Codreanu.[12]

Fără îndoială, câştigătorul politic al acestor evenimente era regele: premierul incomod fusese înlăturat, iar Garda de Fier, devenită periculos de puternică, fusese slăbită prin arestări şi, astfel, îmblânzită politic. Conducătorilor ei li se arătase, prin proces, că se poate acţiona împotriva lor, dar că pot fi şi toleraţi dacă se arată ascultători. Achitarea lui Codreanu a avut loc la indicaţia regelui şi mai puţin prin lucrarea Sfântului Anton din Padova, căruia Căpitanul îi atribuia salvarea sa. În ce fel intenţiona regele să folosească Garda s-a observat la câteva zile după achitarea lui Codreanu. La 29 aprilie 1934, gardiştii au trecut prin faţa Palatului Regal, regele stătea la balcon şi, la ovaţiile lor – „Trăiască Garda“, „Trăiască Codreanu“ – a ridicat mâna în salutul roman. Fanfara poliţiei din Prefectura Bucureştiului i-a însoţit apoi pe demonstranţi la locuinţa lui Nae Ionescu şi la cea a lui Cantacuzino-Grănicerul, unde Codreanu îşi stabilise sediul. Răspunsul monarhului cu privire la uciderea premierului său nu putea fi mai lipsit de echivoc. Ministrul d’Ormesson a telegrafiat la Paris că manifestaţia ar fi trebuit să deturneze opinia publică de la lovitura eşuată a ofiţerilor sub Victor Precup. Nimic nu s-ar petrece fără voinţa monarhului: „Bunul plac şi bunăvoinţa lui Carol sunt singurele care vor decide“.[13]

Partidele politice au condamnat atentatul. Biserica Ortodoxă a publicat, la 6 februarie 1934, o luare de poziţie, în care problema a fost deplasată în spaţiu: făptuitorii ar fi fanatici balcanici, care s-ar deosebi de „sufletul […] nobil, bun şi blând“ al românilor. Astfel, Biserica a evitat o condamnare a lui Codreanu şi a ideologiei legionare, dar şi clarificarea rolului jucat de clerici de frunte în mediul dreptei naţionaliste.[14] Regele şi Biserica voiau să se folosească mai departe de Gardă.

30. SCHISMATIC

DACĂ DEJA ÎMPREJURĂRILE ASASINĂRII LUI ION GHEORGHE DUCA sunt îndeajuns de derutante, elita politică a României s-a implicat, în lunile şi anii care au urmat, într-un ghem de intrigi şi mai greu de descurcat. Pe termen lung, acestea au contribuit la implozia sistemului partidelor, care, în ochii unei mari părţi a populaţiei, şi-au pierdut orice credibilitate. Acest lucru le-a oferit regelui şi camarilei mai mult spaţiu de manevră politică, dându-i însă din nou elan şi lui Codreanu. În ciuda achitării, el primise o lovitură grea. Garda era, cel puţin *de iure*, ilegală, iar ca organizaţie se afla în pericol: mai întâi fiindcă nu mai putea lucra pe faţă, apoi şi pentru că apărea o opoziţie internă. Totuşi, conflictele interne trebuie văzute pe fundalul crizei politice generale. Într-un stat şi o societate destabilizate, armata s-a văzut chemată să intervină. Ofiţerii opozanţi voiau chiar să preia Garda. Generalul Averescu le-a făcut gardiştilor dezorientaţi propuneri în sensul unei lovituri de stat, pe care ar fi trebuit să o conducă bătrânul Cantacuzino-Grănicerul. Potrivit unor zvonuri, Averescu s-ar fi propus chiar ca lider al Gărzii, în timp ce justiţia spera că influenţa armatei îi va mai domoli pe gardişti; potrivit altor zvonuri, Cantacuzino-Grănicerul i-ar fi predat lui Averescu, în lupta împotriva lui Carol II, lista membrilor Gărzii.

Din toate astea n-a ieşit nimic; pe de altă parte însă, maiorul Victor Precup, un carlist dezamăgit cu simpatii pentru Garda de Fier, a încercat la începutul lui aprilie 1934 să dea o lovitură de stat. Nu era primul. Deja în ianuarie umblaseră zvonuri despre planul de asasinare a regelui ticluit de doi generali, probabil cu ştiinţa lui Averescu. Acesta din urmă lucra între timp la o a treia tabără, pe lângă cele ale vrăjmaşilor liberali şi naţional-ţărănişti. I-a adunat în jurul său pe Goga, Argetoianu şi Gheorghe Brătianu, şi-a întins tentaculele spre Maniu, de sprijinul armatei era sigur. Astfel a

apărut, ca o opoziţie unită faţă de rege, „blocul constituţional“, care însă era mai curând impresionant pe hârtie decât eficient în realitate.

În retrospectivă, probabil că nimic nu apare mai bizar decât încercarea influentului mare maestru al Marii Loji Naţionale Române, Jean Pangal, de a se folosi de Gardă pentru planurile sale ambiţioase. Pangal era considerat o eminenţă cenuşie a politicii româneşti şi un prieten intim al lui Constantin Argetoianu. El şi-a condus loja pe un făgaş antisemit-naţionalist, ceea ce a provocat dezbinarea influenţilor francmasoni români. În timp ce o parte a acestora a rămas liberală şi orientată internaţional, Pangal urmărea, potrivit rapoartelor serviciilor secrete, o dictatură naţionalist-autoritaristă, pentru care, aidoma altor politicieni, avea nevoie de gardiştii dezorientaţi ca pedestraşi. Pe la jumătatea lunii iunie 1934, marele maestru se gândea chiar să i se adreseze direct lui Codreanu. El şi-a întins tentaculele spre Ionel Moţa, căruia voia să-i ofere un post într-un guvern militar sub Averescu. A presupune că Moţa sau Codreanu, care combăteau amândoi cu înverşunare francmasoneria, ar fi intrat într-un asemenea joc pare cel puţin ciudat. Mai concrete erau însă perspectivele tratativelor lui Pangal cu A.C. Cuza şi cu fiul acestuia, Gheorghe, francmason, cu scopul fuziunii dintre Marea Lojă Naţională şi LANC. Uneltirile lui Pangal, care s-au prelungit până în primăvara anului 1935, au provocat nelinişte în rândul populaţiei evreieşti. Pangal însuşi credea – din nou potrivit aprecierii serviciului secret – că i-ar putea câştiga pe evreii români pentru proiectul său de instaurare a unui regim naţionalist controlat de francmasoni. Înainte de toate, afacerea Pangal aruncă o lumină revelatoare asupra intrigilor ţesute de politicienii de la Bucureşti, cărora nici o opţiune nu li se părea nerealizabilă.[1]

Presiunea franceză şi, de asemenea, asocierea surprinzătoare a celor două mari partide au împiedicat în 1934 o guvernare de dreapta. Ministrul d’Ormesson relata la Paris, pe 8 iunie 1934, pe un ton neobişnuit de critic, că rolul regelui ar fi deosebit de problematic, ba chiar că ar trebui să vorbim, în acest context, de „psihopatie“. Constantin Argetoianu ar fi fost, în ultimele luni, „geniul rău“ al politicii româneşti, remarcându-se prin „cinismul cel mai violent“. Situaţia politică era descrisă de d’Ormesson în culori şi mai sumbre: Averescu era senil, iar ţara evitase în ultimul moment o dictatură regală. „Ideea dictaturii, născută din capriciul veleitar al unui rege aliat cu machiavelismul şiret al unui curtean, a fost la un pas de a fi realizată.“

Guvernul a rămas instabil şi a alunecat spre dreapta: începând din octombrie, susţinătorii lui Codreanu determinau politica Ministerului de

Interne. Atât liberalii, cât şi naţional-ţărăniştii erau slăbiţi de luptele intestine pentru putere – dintre vechea şi noua generaţie de politicieni în cazul liberalilor, dintre ardelenii burghezi (Vaida-Voevod, Maniu) şi agrar-socialiştii din Vechiul Regat (Mihalache) în cazul Partidului Naţional-Ţărănesc; pe lângă aceasta, Maniu şi Vaida-Voevod se combăteau şi personal. Vaida-Voevod era cunoscut drept „naşul“ politic al lui Codreanu. Mihalache însă, lider al aripii de stânga, se arăta mai nou entuziasmat de „geniul“ politic al lui Mussolini. Căuta favorurile micilor grupări de la stânga partidului său, pentru a slăbi astfel aripa de dreapta din jurul lui Vaida-Voevod.[2] Astfel, în 1934 existau trei tabere politice – liberalii, Partidul Naţional-Ţărănesc şi gruparea eterogenă din jurul lui Averescu –, însă ele erau din ce în ce mai mult nişte conglomerate politice care se desfăceau în grupuri clientelare.

După proces, Codreanu trebuia să-şi schimbe strategia. În 1933 apăruse ca lider al unei Gărzi de Fier gata de acţiune violentă, dar şi ca politician clasic. Luase parte la manifestaţiile din campania electorală şi, ca şi în anii precedenţi, umblase prin ţară ca un mare preot al ritului legionar, asistând, de pildă, la sfinţirea unui camion legionar de propagandă la Craiova.[3] Garda răspândea zarvă şi violenţă, ca şi celelalte partide, de altfel. Trupele de asalt ale acesteia, numite „echipele morţii“, produceau teamă chiar şi numai prin denumire. În 1934 însă, Codreanu trebuia să admită că prin aceste metode Garda nu prea se putea diferenţia în ochii populaţiei de celelalte partide şi că pretenţia de a fi „şcoala duhului nou“ avea de suferit. Codreanu a ordonat o schimbare de direcţie, pe care nu toţi au urmat-o de bunăvoie. Orice s-ar zice, asasinarea lui Duca şi procesul puseseră Garda într-o situaţie dificilă. Ea nu mai putea acţiona pe faţă. Zvonurile potrivit cărora Codreanu lucra pentru Lupească se menţineau cu încăpăţânare. De aceea, Garda şi conducătorii ei s-au retras din atenţia publică, iar Codreanu s-a refugiat pe Rarău, în timp ce oamenii săi, în ciuda interzicerii organizaţiei, făceau propagandă pe tăcute, „de la om la om“, cum se spunea. Iar această propagandă a avut mare succes, beneficiind de sprijinul mărinimos al prinţului moştenitor Nicolae, care se afla într-o opoziţie tot mai accentuată faţă de fratele său Carol. Acesta din urmă însă îl lăsa în pace şi se folosea la rândul lui de Gardă.

Totuşi, unii legionari de frunte nu i-au iertat lui Codreanu purtarea de după asasinarea lui Duca. În vara anului 1934, nemulţumirea s-a prefăcut în revoltă. Mihai Stelescu, orator charismatic şi erou al luptelor de stradă de la începutul lui 1933, îl considera pe Codreanu din ce în ce mai mult un

politician mediocru şi un intelectual ratat, dar mai ales un trădător. Stelescu ştia că Virgil Ionescu şi Codreanu negociaseră cu prefectul Poliţiei Capitalei, Gavrilă Marinescu, deci, implicit, cu camarila. Ambiţia îi era alimentată de forţe care combăteau camarila, dar şi de persoane apropiate camarilei. Într-o tabără de vară din Basarabia, a adunat disidenţi în jurul lui. Portretul lui Codreanu a fost dat jos. Stelescu a luat hotărârea să-l înlăture pe Codreanu. Un prim atentat pe Rarău a eşuat. În următorul, un adept al lui Stelescu a încercat să pună cianură de potasiu într-o sticlă de ţuică. Probabil pentru a-şi crea un alibi, Stelescu a orchestrat o demonstraţie zgomotoasă la Râmnicu Vâlcea, care s-a terminat cu o grevă a braţelor încrucişate şi cu arestări în masă, pasămite provocate în mod deliberat. Legionarii bănuiau că Stelescu aşteptase în închisoare ştirea despre executarea atentatului; pentru a-l pune la încercare, i s-ar fi pasat un mesaj fals anunţând reuşita atentatului, fiind astfel demascat. Unchiul soţiei lui Stelescu, director general în Ministerul Comunicaţiilor, ar fi pregătit otrava acasă la el. Prin el, Richard Franasovici, un membru al camarilei, şi liberalul Victor Iamandi ar fi aflat de tensiunile din cadrul Legiunii; în acest joc periculos era implicat şi ziaristul Pamfil Şeicaru. Atentatorul prin otrăvire a fost trădat, probabil de fostul atentator Gheorghe Beza şi de adjutantul lui Codreanu, Dumitrescu-Zăpadă, fiind prins în Gara de Nord din Bucureşti. Codreanu, Cantacuzino-Grănicerul şi Nichifor Crainic au năvălit apoi în locuinţa goală a conspiratorilor şi au percheziţionat-o. Stelescu, eliberat din închisoare, a fost adus în faţa unui „tribunal de onoare“ legionar, prezidat de Cantacuzino-Grănicerul, cel priceput la duel. Stelescu a clacat şi şi-a cerut iertare. A fost degradat şi exclus din Legiune. În public însă, Codreanu le-a comunicat legionarilor, la 25 septembrie 1934, că rămâne la aprecierea sa dacă şi când va fi Stelescu primit înapoi.[4]

Ruptura în cadrul Gărzii şi atentatul au făcut vâlvă pe plan internaţional. Presa românească de stânga făcea propagandă în favoarea „steliştilor“, cum erau numiţi adepţii lui Stelescu. Cine s-a afla, mai exact, în spatele atentatului rămâne totuşi nesigur. Legionarii îi bănuiau pe liberali, gândindu-se la o răzbunare pentru asasinarea lui Duca; totuşi, multe întrebări au rămas fără răspuns. În 1934, ziariştii din Bucureşti colportau informaţia că în spatele lui Stelescu s-ar afla Alexandru Averescu şi generalul Nicolae Rădescu, amândoi adversari ai camarilei (Rădescu fiind cunoscut ca un adversar înverşunat al regelui), dar şi Constantin Caragea, un membru al înaltei nobilimi, a cărui soţie, sub numele conspirativ Haiduc, lucra ca spioană pentru Carol II. Aceşti oameni au

finanţat întemeierea Cruciadei Românismului, o mişcare care, sub conducerea lui Stelescu, a preluat din obiectivele şi metodele Legiunii, dar a renunţat la antisemitism şi la violenţe de stradă. Cruciada n-a ajuns niciodată mai mult decât o facţiune, însă mai ales la Iaşi şi în mediile aromâne au existat legionari care au trecut la Stelescu.[5]

Stelescu era un duşman declarat al camarilei, fiind finanţat de adversarii acesteia. Codreanu însă, din cauza loialităţii sale faţă de rege, se apropia, în ochii multor legionari, periculos de mult de camarilă. Stelescu cunoştea exact viaţa internă a Gărzii, iar Codreanu se temea de el. O misiune de mediere întreprinsă de fratele lui Codreanu, Horia, a eşuat (15 februarie 1935).

Mişcarea lui Stelescu a câştigat în renume atunci când Panait Istrati (1884–1935), celebrat ca un Gorki sau Romain Rolland român, s-a alăturat „Cruciadei“, după ce se delimitase, dezamăgit, de Uniunea Sovietică.[6]

Campania lui Stelescu îl atingea personal pe Codreanu, derutându-i şi pe legionari. Ea îl lovea pe Codreanu în punctul cel mai sensibil: în renumele său, în venerarea-i idolatră ca lider al mişcării tinereşti naţionaliste, aşa cum se vedea Legiunea pe sine, precum şi în independenţa sa faţă de elita politică de la Bucureşti.[7] La 4 aprilie 1935, Stelescu a publicat o scrisoare deschisă către Codreanu, în care-i reproşa acestuia şi tatălui său că duseseră la pieire „multe suflete curate“. L-a făcut pe Codreanu mincinos, avid de circumscripţii electorale avantajoase (în judeţul Putna), plagiator – *Cărticica şefului de cuib* nefiind scrisă de el –, produs al lui Vaida-Voevod, laş care evita luptele cu jandarmeria. „Tu veneai în urmă să te ovaţioneze lumea la procese sau să-i îngropi“, rezuma Stelescu succesele cu efect la public ale lui Codreanu la tribunal. Deosebit de afectat a fost Codreanu de aluziile, nedezvoltate mai mult, la relaţiile sale cu maicile mănăstirii Agapia din Moldova, de care se simţea legat încă din anii 1920. Stelescu nu făcea un secret din faptul că voia să-l scoată din viaţa politică pe „Zelinschi“, aşa cum începuse să-l numească pe Codreanu.[8]

Stelescu i-a tăiat lui Codreanu pretenţiile charismatice din rădăcină, descriindu-i originea etnică drept neromânească: Codreanu ar fi pe jumătate polonez, pe jumătate german, dar sigur nu român; ar fi un „venetic“ care, prin actele sale de violenţă „neromâneşti“ şi banda lui de criminali, pângăreşte România: „Nu-ţi permitem să dai îndrumări acestui neam. Tu eşti venetic, eşti străin, eşti leh, eşti neamţ. De aceea, ceri alianţa cu nemţii. Sângele din tine vorbeşte. Du-te în Germania de te închină lui Hitler. Afară,

până ce nu vei fi linşat. Afară, străinule, din ţara aceasta sfântă, de al cărei tineret îţi baţi joc“. În 1936, Stelescu a publicat facsimile după actele din registrul stării civile referitoare la părinţii lui Codreanu.[9] Împreună cu Cultul Patriei, o asociaţie a notabilităţilor bucureştene, s-a plănuit chiar publicarea unui articol cu titlul „Conducătorul Gărzii – homosexual“, la care s-a renunţat însă, din motive necunoscute. În schimb, Stelescu a afirmat că Codreanu ar fi susţinut de o grupare de politicieni francmasoni alcătuită din fostul premier Vaida-Voevod, antisemiţii Cuza şi Goga, precum şi Eugen Titeanu. Codreanu ar fi primit bani direct de la marele maestru al Lojii Marelui Orient.[10]

În numărul din 7 martie 1936 al ziarului său *Cruciada Românismului*, Stelescu a căutat să-şi regleze toate socotelile cu Codreanu. El îi lua în râs începuturile de la Iaşi. „Te-ai putut evidenţia prin asasinarea unui român; ai reuşit să încălzeşti minţile unor adolescenţi în jurul unei icoane, în faţa căreia îţi făceai cruce cu mâinile pătate de sânge omenesc […], să joci în faţa naivilor pe misticul bun ca pâinea caldă, înţelegător, care-i induce pe oameni în eroare, din tăcere ai făcut o dogmă, dar o organizaţie nu poţi să conduci“. Codreanu ar fi un „şmecher“ care intră mereu în combinaţii politice, umple cafenelele cu zvonuri, se dă drept vizionar, dar nu îi poate păcăli decât pe naivi. Spre deosebire de Mussolini sau Lenin, n-ar avea nici o doctrină. „D-ta n-ai cules de la ei decât cămaşa colorată şi metoda violenţei, care la ei a fost calea finală a unei revoluţii ce dospise mai întâi“.[11] Atacurile au atins punctul culminant în articolul *Galeria şarlatanilor naţionali: Corneliu-Zilinschi-Lorenţ-Antec-Condac-Brauner. Gangsterul naţionalismului integral românesc. Studiu antropo-socio-lombrozian* al colonelului Niculcea, care îl descria pe Codreanu drept ungur şi duşman al neamului românesc, excluzându-l din naţiune şi recomandându-i sinuciderea: „Conducătorul politic al unui neam trebuie să posede cu prisosinţă subconştientul acelui neam. Toţi marii conducători politici naţionali de azi îl au cu prisosinţă. Hitler este german, Mussolini latino-roman, Atatürk este turc sadea. Întreb, ce ai tu românesc în sângele tău, corcitură străină […], decât sânge leşesc, hunic, unguresc şi nemţesc […]. Vii tu, Lorenţule, îndrăzneşti tu, Antecule, să comanzi pe moţi, pe care neamul tău unguresc i-a ţinut 100 de ani sub jug şi sânge? Laşule şi leşule. Te-au simţit şi ei. Păzeşte-ţi capul sau pune-l degrabă în ştreang“. În repetate rânduri, Stelescu îl provocase şi ameninţase pe Codreanu, vorbind şi de propriul său sfârşit violent, ca şi cum ar fi voit să şi-l grăbească. Raporturile dintre Stelescu şi Codreanu ajunseseră de o violenţă ucigaşă,

dar până la jumătatea lunii iulie 1936 agresiunea a pornit de la cel dintâi.[12] Aceasta era atmosfera dintre crucişti şi Legiune cu două săptămâni înainte de asasinarea lui Stelescu la 16 iulie 1936.

Ion Moţa l-a descris pe Stelescu unui corespondent german drept „un fel de Strasser sau Röhm“; Stelescu a sfârşit şi el ca aceşti doi adversari ai lui Hitler din Partidul Naţional-Socialist (unul dintre ei, Strasser, fiind un stângist notoriu). Ca şi în cazul asasinării lui Duca, nu se poate stabili dacă a existat sau nu un ordin direct de asasinare din partea lui Codreanu. Este clar că Codreanu a fost foarte afectat de atacuri, acuzând şi probleme de sănătate. Obsesia lui paranoidă că ar fi înconjurat de trădare şi trădători părea să fi fost confirmată. În anturajul său a început să răsune cu voce tare chemarea la răzbunare. Şi astfel, în iulie 1936, aflându-se pe un pat de spital, Stelescu a fost ucis cu o ploaie de gloanţe de un comando legionar format din zece oameni – celebraţi apoi sub numele de „decemviri“ –, printre ei aflându-se mai mulţi teologi. Asasinii s-au predat autorităţilor, aşa cum cerea codul onoarei şi al jertfei legionare promovat de Codreanu. Opinia publică era din nou îngrozită. După 1945, istoriografia comunistă a înfierat crima zugrăvind-o în toate detaliile ei bestiale. S-a ignorat faptul că Stelescu însuşi anunţase că va elibera ţara de „parazitul Zilinschi“ şi că el însuşi era o parte marcantă a universului violenţei fasciste.[13] În biroul său erau atârnate portretele lui Mussolini, Troţki şi Atatürk. Micul său grup era infiltrat în parte de agenţi secreţi, în parte de comunişti, dar, în orice caz, era antidemocratic şi antiliberal. Stelescu a fost orice altceva decât o figură luminoasă. Mai curând a devenit victima propriei aplecări spre violenţă, dar mai ales victima opoziţiei sale faţă de camarilă. Susţinătorii lui din anul 1935 se retrăseseră în mare parte, iar Stelescu, expus, şi-a pierdut orice protecţie. Din nou, asasinii legionari au trecut la atac nestingheriţi. Din nou, ministrul de interne se numea Ion Inculeţ şi din nou victima deranjase camarila, nu în ultimul rând prin solicitarea de a redeschide procesul asasinării lui I.G. Duca. Acest lucru ar fi compromis, probabil, persoane din anturajul regelui.[14]

Legionarii au interpretat cele întâmplate drept pedepsire dreaptă a unui trădător.[15] În tabăra de muncă de la Focşani, preotul legionar Vasile Boldeanu i-a lăudat pe asasini: „Am venit acum, noaptea, la voi, ca să vă aduc o mare veste, o veste care trebuie să vă bucure pe toţi deopotrivă. Trădătorul Mihail Stelescu şi-a dat sufletul, nemaiputând rezista în faţa celor 45 de gloanţe ale legionarilor bucureşteni cari au intrat în corpul lui. Aceasta este pedeapsa dată de legionari trădătorilor […]. Gândiţi-vă bine ce

faceţi, să aveţi credinţă în Dumnezeu, şi atunci când veţi primi o poruncă a Căpitanului, trebuie ascultată şi executată cu sfinţenie şi fără nici o şovăire“.[16] Reacţia lui Boldeanu arată sectarismul legionarilor; chiar şi un preot apăra o crimă, dacă aceasta era de folos mişcării, ba chiar le cerea ascultătorilor săi ca, dacă vin ordine în acest sens, să săvârşească şi alte acte de violenţă.

Codreanu însuşi şi-a asumat public răspunderea faptei. Totuşi, după asasinat, o analiză a Siguranţei a constatat o schimbare de strategie a mişcării legionare: în ochii unor cercuri largi, asasinatul zdruncinase şi pretenţia Legiunii că urmează morala creştină. Potrivit raportului, Codreanu ar fi înţeles că mişcarea sa încă nu era în situaţia de a prelua puterea şi că, prin violenţă, nu-şi va atinge scopul.[17]

În cercurile guvernării se manifestau disensiuni cu privire la reacţia autorităţilor la asasinat: şeful poliţiei, Gavrilă Marinescu, i-a explicat lui Armand Călinescu, la întrebarea indignată a acestuia privind purtarea plină de menajamente faţă de asasini, că politicianul liberal de frunte Richard Franasovici şi ministrul de interne Ion Inculeţ se temeau de tulburări. Şeful Siguranţei împărtăşea această apreciere şi a ordonat protejarea personală discretă a ministrului de interne; în acelaşi timp, a cerut întocmirea unor liste cu crucişti şi legionari periculoşi, pentru a împiedica alte acte de violenţă. Marinescu însuşi ar fi vrut ca asasinii să fie ucişi în timpul transportării la închisoare; el l-a avertizat pe rege că o curte cu juri îi va achita pe făptaşii legionari, cum se mai întâmplase în trecut. Ziarele erau supuse cenzurii, iar organul Partidului Naţional-Ţărănesc, *Dreptatea*, n-a primit încuviinţarea de a publica următorul text: „Guvernul patronează organizaţiuni mistice de suprimare a oamenilor politici incomozi. Guvernul, sub inspiraţia nefastă a dlui Inculeţ, a balcanizat complect biata ţară românească. Nimeni nu mai are siguranţa zilei de mâine“. Ziarului *Facla* nu i s-a permis să scrie că, în ciuda avertizărilor, poliţia n-a împiedicat asasinatul. Cine voia încheierea violenţelor, se spunea, ar trebui să-i dea puterea lui Codreanu.[18]

Stelescu a reuşit să clatine ca nimeni altul charisma lui Codreanu. Exemplul său a arătat că liderul Legiunii era cel mai vulnerabil la atacurile din propriul anturaj politic. Cuziştii ba luau în derâdere pasiunea lui Codreanu pentru cultivarea legumelor, ba îl taxau pentru legăturile unor apropiaţi de-ai săi cu cei de la putere. În aprilie 1933, ziarul partidului, *Apărarea Naţională*, îl descria drept un „imbecil trufaş şi ţâcnit, întrebuinţat de guverne pentru a crea diversiuni şi a risipi voturile cuziste“,

unde cel puţin caracterul diversionist al Gărzii de Fier nu era departe de realitatea politică; dincolo de asta, remarca arată cât de jignit era Cuza din cauza „apostaziei“ foştilor săi ucenici şi la ce nivel verbal se purta polemica cuzistă, care aici nici măcar nu era îndreptată împotriva evreilor.[19] Mult mai periculos s-a dovedit însă atacul lui Stelescu la adresa originii etnice a lui Codreanu, a precarităţii lui intelectuale şi a lipsei lui de curaj personal. De primele două puncte s-a legat dictatura regală în primăvara anului 1938, când a hotărât să-l anihileze, politic şi fizic, pe Codreanu. Deocamdată însă, odată cu asasinarea lui Stelescu, Codreanu avea din nou cale liberă pentru a-şi impune pretenţiile de conducere charismatică în sânul comunităţii de credinţă a adepţilor săi.

31. TATONAREA UNUI NOU ÎNCEPUT: TOTUL PENTRU ŢARĂ

ÎN 1934, CODREANU S-A PURTAT CU PRECAUŢIE ŞI ABIA DACĂ s-a arătat în public. Voia să-şi redobândească încrederea pe Rarău. În acest loc important pentru el, în mai 1934 Codreanu a ţinut o slujbă de pomenire pentru Ciumetti, care fusese omorât, şi tot aici şi-a adunat oamenii în jurul său, din nou pentru muncă în comun, în vederea construirii unei cabane. Ca un stareţ, a stabilit pentru adepţii săi un program strict al fiecărei zile, cu rugăciune şi muncă, într-o disciplină militar-monastică. La şase dimineaţa era deşteptarea, urmată de toaletă, ceai, două ore de sport, trei ore de muncă, două sau trei ore de îndoctrinare. În fiecare sâmbătă avea loc un marş obligatoriu, în timpul căruia mulţi dintre cei neantrenaţi făceau bătături. În zilele de sărbătoare, la mănăstirea din apropiere cânta un cor legionar. În mijlocul taberei flutura drapelul cu simbolul mişcării, crucea inspirată de gratiile închisorii. Aceste manifestări au fost sprijinite de prinţul Nicolae, care avea o moşie în pitorescul Broşteni. Legionarii se puteau simţi din nou încurajaţi la nivel înalt.[1]

Un al doilea refugiu, în Giuleşti (pe atunci în apropiere de Bucureşti), a fost pus la dispoziţie de simpatizantul Didi Micescu. Acolo, Codreanu şi rudele lui, ca odinioară la Iaşi, cultivau legume, purtau discuţii confidenţiale, iar Codreanu redacta scrieri politice. Didi Micescu era fratele mai mic al lui Istrate Micescu, mai târziu ministru de externe şi autor al Constituţiei din 1938, unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Codreanu, dar şi un antisemit declarat, care, în 1937, i-a exclus pe evrei din Baroul Bucureşti.[2]

Pe lângă prinţul Nicolae şi părţi ale elitei naţionaliste conservatoare din Bucureşti, generalul Cantacuzino-Grănicerul s-a numărat printre susţinători. Relaţiile sale, care ajungeau până la Palat, îi protejau pe

gardişti, dat fiind că aceştia trezeau simpatii tăcute şi în Ministerul de Interne. După câteva luni, presa britanică, ca de pildă *Manchester Guardian*, născocea articole potrivit cărora Codreanu călărea noaptea pe un cal bălan prin satele Moldovei, întărâtându-i, precum Hitler, pe ţărani prin cuvântările sale. Pentru zona rurală, sunt mai precise datele autorităţilor române: în iunie 1934, gardiştii se pregăteau pentru marşuri de propagandă, care trebuiau conduse de studenţii activişti Gheorghe Furdui, Traian Cotigă şi Mihail Stelescu. Garda îşi întindea din nou tentaculele, încetul cu încetul, ca să-şi continue acţiunile acolo unde începuse cu atâta succes în anul precedent. Potrivit informaţiilor poliţiei, la sfârşitul anului 1934 Garda număra 1 724 de cuiburi, fiecare având între trei şi treisprezece membri. Tabere de muncă şi marşuri – ceea ce se prefigura în prima jumătate a anului 1934 trebuia să conducă, în 1935, la revenirea mişcării legionare. Taberele au creat o nouă topografie legionară a României. Pe lângă acestea, legionarii au ridicat numeroase troiţe şi au săpat fântâni. Simbolurile legionare, precum mătăniile, se vindeau în multe locuri. Pretutindeni, culoarea verde era semnalul uşor de recunoscut, iar crucea de gratii, simbolul Legiunii.[3]

Anul 1934 a fost însă şi anul schismei lui Stelescu şi, în general, al tatonării unei reorganizări. În această privinţă, Codreanu trebuia să pună stăpânire pe situaţie, ca să nu-şi lase mişcarea pradă atacului lacom al conservatorilor naţionalişti bine aşezaţi, de teapa lui Averescu. În aprilie 1934, se gândea la înfiinţarea, ca partid politic, a unei aripi noi a Legiunii, sub numele de „Partidul Naţional“. Nae Ionescu spera să obţină funcţia de secretar general, iar ambiţiosul teoretician al corporatismului, Manoilescu, chiar conducerea partidului, în timp ce Codreanu ar fi rămas şef al Legiunii. Totuşi, Codreanu nu avea încredere în Manoilescu. La o întrunire a cuibului intelectualilor bucureşteni, Axa – centrul ideologic al mişcării –, a explicat cum voia să procedeze: informaţiile urmau să fie comunicate doar verbal; mişcarea avea nevoie de o perioadă de linişte, ca să-i separe pe cei credincioşi de trădători; în orice caz, violenţa trebuia lăsată deoparte. A creat grupe de lucru în cadrul Gărzii, existentă *de facto* în continuare. Scopul acestora era să întreprindă schimbările programatice de macaz. În toate grupele de lucru, Codreanu şi-a rezervat conducerea. Devine evidentă şi strădania sa – chiar faţă de intelectualii care, în 1933, organizaseră o campanie gardistă atât de susţinută – de a-şi afirma, fără echivoc, poziţia de conducere. Nu degeaba a ţinut, în acest sens, şi primele două conferinţe dintr-o serie cu care, în iarna 1934–1935, Centrul Legionar Studenţesc a

început ofensiva politică la Universitatea din Bucureşti. La 23 decembrie 1934, a ales ca teme *Chemarea tineretului de azi* şi *Problema Macedo-Românilor*, arătând ce subiecte voia să dezvolte în faţa studenţilor: rolul său conducător în mişcarea studenţească şi aducerea unui omagiu acelei grupări susţinătoare care, probabil, se dovedise cea mai loială şi mai angajată – aromânii. Această abordare se deosebea de modul de alegere a temelor în grupul intelectual central al legionarilor din Bucureşti, care discutau probleme ideologice, cum ar fi *Comunismul şi Garda de Fier* (Ion Belgea), *Naţional-socialismul german şi Garda de Fier* (Vasile Cristescu), *Curente noi în economia politică* (Alexandru Constant) sau teme tipic legionare, precum *Sufletul legionar* (Gheorghe Clime), *Credinţa în nemurirea sufletului* (Ion Veverca) şi *De ce va învinge Garda de Fier?* (Vasile Marin, Alecu Cantacuzino).[4]

Partenerul lui Codreanu în vederea reorganizării era generalul Cantacuzino-Grănicerul – aşadar un militar, şi nu neastâmpăratul Manoilescu sau Nae Ionescu cel mereu dornic de atenţie, de vreme ce aceştia nu s-ar fi mulţumit niciodată cu rolul de oameni de paie. Ionescu, care în 1934 întreţinea relaţii strânse cu cel de-al Treilea Reich, şi-a impus totuşi poziţia de *spiritus rector*, căci Nichifor Crainic, marcat de experienţa arestării, se desprinsese de Codreanu, iar în februarie 1935 s-a alăturat LANC-ului lui Cuza.[5] În februarie 1935, Legiunea a intrat din nou în viaţa politică, înregistrându-se oficial ca partidul Totul pentru Ţară (TPŢ), forma prescurtată a lozincii „Totul pentru ţară, nimic pentru noi“. Conducerea partidului a fost preluată de generalul Cantacuzino-Grănicerul. Codreanu a rămas în culise, dând chiar, pentru prima dată, semne de retragere din viaţa politică de zi cu zi. Generalul şi Gheorghe Clime conduceau mişcarea. Comunicarea cu Codreanu se desfăşura anevoios, deoarece acesta era deseori absent şi, în plus, îi folosea pe oamenii din cercul său restrâns unii împotriva altora. În faţa lui Clime, generalul cita din indicaţiile lui Codreanu: „Vă rog să primiţi comanda întregii mişcări legionare […]. Veţi proceda absolut în toate chestiunile cum veţi crede Dv. de cuviinţă, eu dorind ca să nu fiu vizitat prea des de legionari, şefi etc.“. Totuşi, Codreanu îi ordonase generalului să nu lucreze cu Clime, ci doar cu secretarul general Dumitrescu-Borşa. Codreanu se interesa pe atunci mai mult de înfiinţarea unei şcoli de schi la Predeal, prin intermediul favoritului său de acolo, Ion Dobre.[6]

În faţa străinătăţii însă, Codreanu îşi afirma statutul de lider ideologic. În interviurile pentru presa germană şi italiană, se prezenta drept un mare

admirator al lui Hitler şi al lui Mussolini, adaptându-şi declaraţiile de loialitate în funcţie de destinatari. „Preţuiesc mai mult mişcarea naţional-socialistă decât pe cea fascistă“, declara el pentru *Berliner Illustrierte Nachrichten* (3 mai 1934), „fiindcă a introdus în istoria lumii o nouă cotitură, punând problema rasei în prim-plan. Adolf Hitler este marele geniu al rasei germane“. Totuşi, Codreanu îşi sublinia independenţa: „Cu naţional-socialismul din Germania, Garda de Fier se află cel mult în relaţii de idei“. În faţa presei italiene declara, în iunie 1934, că România s-ar afla acolo unde era Italia între 1919 şi 1922, adică înainte de preluarea puterii de către fascişti. Mussolini ar fi, în calitate de creator, omul genial al epocii, iar Roma, capitala întregii lumi. În timp ce ziariştilor germani le-a promis bune tratamente ale minorităţii germane din România, faţă de cei italieni a vorbit, pentru prima dată, despre cea mai delicată problemă de politică externă a României, şi anume revizuirea tratatelor de pace. Codreanu a rămas în această privinţă evaziv, spunând că-şi doreşte un sistem mai corect de tratate. Acest lucru venea în întâmpinarea revizionismului italian în spaţiul dunărean într-o măsură mai mare decât le-ar fi plăcut naţionaliştilor români, care se temeau de Italia ca putere protectoare a Ungariei şi Austriei şi ca principal adversar al sistemelor de securitate regională ale unor puteri învingătoare ca Iugoslavia şi Cehoslovacia (Mica Antantă). Codreanu îşi vedea afirmaţiile într-un alt context, vorbind de viitorul război al Europei fasciste împotriva bolşevismului, iar acesta a rămas, până la moarte, firul conducător în politica sa externă. Civilizaţia creştină ar fi fost ameninţată de împărăţia satanică a bolşevicilor, iar Occidentul ar fi fost prea slab ca să poată opune rezistenţă, fapt pentru care doar o Europă a revoluţiilor naţionale îi putea oferi României protecţie adevărată.

Pe plan intern, aceste declaraţii de fidelitate n-au rămas fără ecou. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, francofil declarat, se opunea direcţiei lui Codreanu, favorabilă Germaniei. El a încercat să rezolve dilema printr-o formulare alambicată: „Jos Germania revizionistă, dar trăiască Germania antisemită cu care putem şi trebuie să avem raporturi economice“. Critici au venit şi din partea lui Moţa, care, ardelean fiind, reacţiona cu multă sensibilitate la orice tentativă de revizuire a graniţelor. Codreanu argumenta, din contră, că „rasa ariană este umilită într-o pace dictată de finanţele evreieşti“.[7]

De contactele cu străinătatea nu s-a ocupat însă Codreanu, ci cumnatul său, Moţa, care a participat la întrunirea fascistă europeană de la Montreux,

organizată de Italia, mai precis de *Comitati autonomi per l'Universalità di Roma* (CAUR) a lui Eugenio Coselschi (16–17 decembrie 1934). Faptul că Moţa a fost arestat provizoriu de autorităţile elveţiene a fost pus de gardişti în seama ministrului de externe Nicolae Titulescu, pe care-l considerau un duşman înverşunat. Moţa întreţinea relaţii şi cu centre de propagandă naţional-socialiste, dar nu s-a realizat o colaborare organizatorică mai strânsă.[8] Germania nazistă nu miza pe legionari, ci pe Octavian Goga.

Alături de Moţa s-a ridicat, ca intelectual de marcă, boierul Alecu Cantacuzino. Tânărul Cantacuzino se arăta a fi tot atât de cult pe cât era de talentat în domeniul oratoriei. Mama lui, Alexandrina, fusese în 1910 cofondatoare a Societăţii Ortodoxe Naţionale a Femeilor Române. Spre deosebire de Stelescu, Moţa şi Cantacuzino admiteau pretenţiile charismatice ale lui Codreanu.

Ca şi în anii precedenţi, pentru sărbătoarea Arhanghelului Mihail Codreanu a dispus să se facă rugăciuni şi pomenirea morţilor – „suntem cu încredere neclintită în sabia neiertătoare a Sf. Arhanghel Mihail" –, indicând într-o circulară direcţia de urmat în noul an: „Camarazi, a trecut cel mai greu an; cel mai greu pe care l-am întâlnit noi în lupta noastră; cel mai greu pe care poate, de sute de ani, l-a întâlnit tineretul românesc. Bilanţul: 18 000 arestări, cu 18 000 de case călcate de barbari şi umplute de sânge nevinovat; 300 de bolnavi în închisori, 16 morţi şi 3 înmormântaţi de vii sub pământ […]. Anul care vine este un an de noroc pentru noi: Mişcarea legionară va lua aspect de avalanşă şi va repurta victorii triumfale […]. Închinaţi-vă pentru cei morţi care veghează asupra noastră şi vegheaţi asupra celor trei care mor sub pământ. Înainte, dragi legionari! Fiţi mândri de tot ce a fost în anul acesta greu şi păşiţi cu o nesfârşită încredere în anul care vine".[9]

Această previziune a lui Codreanu s-a adeverit doar în parte. Pentru el, 1935 a devenit anul autorităţii zdruncinate. Criza Stelescu a ajuns la punctul culminant, iar poliţia nota cu interes că Zelea Codreanu a rămas singur pe Rarău, răspândindu-se chiar zvonul că era finanţat de tatăl Lupeascăi. Ameninţător era mai ales faptul că un reproş al lui Stelescu părea să se adeverească: Căpitanul risca să piardă conducerea ideologică. Direcţia era definită mai degrabă de Ion Moţa, dar mai ales de Alecu Cantacuzino, care a prezentat două scrieri programatice. La congresul studenţilor de la Craiova (aprilie 1935), care, *de facto*, era o manifestare legionară, a vorbit despre *Românul de mâine*. Discursul era vitalist, futurist, intelectual şi se inspira puternic din retorica fascistă italiană despre

transformarea societăţii într-una eroică, dând însă expresie şi frustrării membrilor unei naţiuni periferice de a fi consideraţi de categoria a doua, precum şi voinţei de a învinge această condiţie printr-o ruptură totală cu trecutul, prin violenţă radicală. „Porunca generaţiei noastre este să trăim o tensiune extremă, o tensiune excepţională de viaţă, o hipersforţare de voinţă şi de energie spre a crea o nouă tradiţie de existenţă românească şi a înălţa acest Neam la rangul de mare putere în Europa. Cu violenţă şi extremism să ne înfăptuim menirea de a ridica Naţiunea românească în rândul raselor stăpânitoare“. Radical antiburghez, Cantacuzino făcea propagandă în favoarea unui român care se distinge prin intransigenţă, mândrie, vitejie, sentiment al onoarei în exces şi dorinţa de forţă şi autoafirmare, intoleranţă, creştinism şi antiiudaism şi care ar trebui să-şi extirpe „firea sa blândă şi iertătoare“.[10]

Tot Cantacuzino a fost cel care a purtat disputa cu principalul adversar ideologic, şi anume în scrierea *Între lumea legionară şi lumea comunistă*.[11] Aici, punea în comparaţie ceea ce el desemna drept stalinism, mussolinism, hitlerism şi kemalism şi, de asemenea, îi discuta pe Dostoievski, Berdiaev, Barrès şi Jaurès – nume de care, cu excepţia lui Barrès, probabil Codreanu nu auzise niciodată. Cantacuzino a găsit lucruri pe care legionarismul le avea în comun cu comunismul: ca şi comuniştii, legionarii urmăreau ceea ce el descria drept abolirea nedreptăţii sociale, a feudalismului bancar, a privilegiilor, a speculaţiilor cu capitalul. Ca şi comuniştii, Cantacuzino respingea tradiţia liberală a secolului al XIX-lea. Se delimita însă de comunişti pe temeiurile că aceştia înlocuiau creştinismul cu ateismul, zideau un nou Turn Babel şi se înclinau în faţa lui Marx şi Lenin. În ultimă instanţă, spunea el, comuniştii erau interesaţi doar de îmbogăţirea colectivă. Comunismul era antiuman, anihilând personalitatea individului. Comunismul şi legionarismul se deosebeau prin scopul ultim. Comunismul folosea omul doar ca mijloc de a-şi atinge scopul, în timp ce Legiunea se interesa de iubirea de semeni, înfrumuseţarea spiritului, vindecarea trupului, selecţiunea sufletească şi fizică, de o „naţie de români sănătoşi, de statură înaltă, cu suflet şi trup voinicesc, gata să moară strajă neînvinsă la graniţele românismului, pentru apărarea şi înălţarea creaţiilor geniului românesc“ împotriva unei „societăţi mecanice“. El celebra aceste lucruri ca pe o „revoluţie interioară“. Teoria lui Cantacuzino poate fi lesne descrisă drept fascistă – avem cultul eroilor morţi şi Omul Nou, în timp ce elementul creştin-transcendent se retrage mult în comparaţie cu mistica văcăreştenilor. Raportul de apropiere cu comunismul va marca societatea

românească timp de mai multe decenii şi explică de ce, în jurul anului 1970, mulţi foşti legionari salutau comunismul naţional şi crearea unui stat industrializat, conştient de misiunea sa în politica externă.[12]

Legiunea avea acum un autentic mentor fascist, iar cei mai mulţi intelectuali bucureşteni argumentau asemănător, făcând acest lucru spre nemulţumirea ieşenilor, care, provinciali şi nu atât de cultivaţi, se simţeau puşi în umbră de strălucitii ideologi fascişti din capitală. Codreanu, ca lider spiritual, era provocat. Totuşi, ce i-ar fi putut opune unui Cantacuzino?

32. UN „LOURDES ROMÂNESC“

ÎN ZIUA DE VINERI, 31 MAI 1935, CIOBANUL PETRACHE LUPU MERGEA printr-o pădure din vecinătatea satului Maglavit de la Dunăre, vrând să ajungă la stâna sa. Deasupra unor buturugi de plopi tăiaţi i s-a arătat un moş cu barbă albă, plete şi aripi, de la care venea o mireasmă minunată. Lupu a văzut numai vârful nasului, ochii mari, albaştri, şi gura ale cărei buze nu se mişcau când vorbea moşul: „Nu-ţi fie frică, că-ţi dau bun curaj. Uite, am să-ţi spun o vorbă. Să te duci să spui la lume, la părintele, la primărie şi la biserică, că dacă nu se potoleşte lumea, dacă nu ţin sărbătorile, dacă nu se lasă de rele, dacă nu vin la biserică, dacă nu se pocăiesc, atuncea va fi prăpăd“.[1] Bătrânul îmbrăcat în alb a îndemnat şi ca femeile să nu-şi mai arunce copiii nou-născuţi în gropi sau să-i părăsească în lanuri de porumb. Oamenii, a rostit el, trebuie să se unească ca fraţii, să se roage şi să postească împreună, altfel Domnul va arunca foc asupra lor. Apoi, moşul a dispărut într-un nor pătrat. Lupu n-a făcut nimic, ci s-a dus mai departe la oile lui. Totuşi, moşul i s-a arătat din nou şi în vinerea următoare, şi, fiindcă Lupu din nou nu i-a dat ascultare, şi în vinerea de după aceea. Lupu a mărturisit că-i este teamă de oameni. Atunci moşul a spus: „Acum trebuie să te duci să dai de veste semenilor tăi, să îmbrăţişe sfânta dreptate, să se pocăiască şi să se lepede de ispitele Satanei până ce mânia mea nu s-o stârni“.[2] Apoi i-a spus lui Lupu o „vorbă mare“, pe care n-avea voie s-o comunice nimănui până ce nu va veni vremea. În duminica următoare, cu încuviinţarea preotului satului, Nicolae Bobin, Lupu s-a adresat ţăranilor, care se rugau pentru ploaie, fiindcă o secetă făcea ravagii în Oltenia. Au plecat în pădure, iar Lupu a prezis vânt şi ploaie. Ţăranii stăteau cu lumânări printre pomi, când un vânt a stins toate lumânările, în afară de cea a lui Lupu.

Această legendă pioasă, răspândită imediat în toată ţara, stă la

începuturile Lourdes-ului românesc. Ceea ce a căpătat amploare în acel loc din Pirineii francezi pe parcursul anilor, în România anului 1935 s-a petrecut în mod accelerat. Mijloacele de comunicare moderne, reportajul, fotografia şi filmul, au dus vestea minunii ciobanului sărac, dar cinstit în toate colţurile României şi, curând, şi în străinătate.

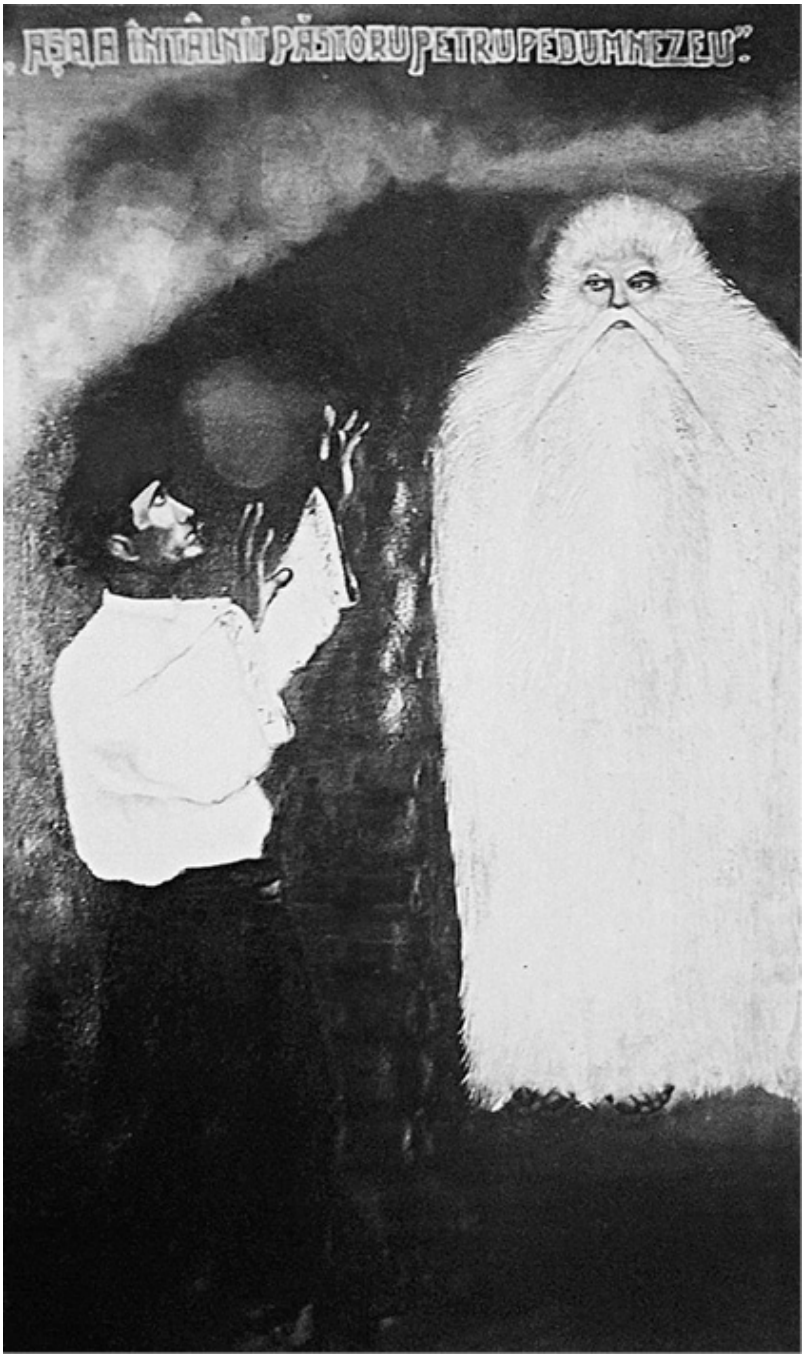

18. *Minunea de la Maglavit: „Moşul“*.

Începând de la jumătatea lunii iulie 1935, România a fost cuprinsă de o isterie religioasă, aţâţată de ziarele de mare tiraj din Bucureşti. Zeci de mii, apoi sute de mii de oameni s-au îndreptat spre Maglavit – cu trenuri speciale, camioane, iar mulţi ţărani din nordul sărac, chiar pe jos. Mergeau în pelerinaj la buturuga la care se arătase „Moşul“, se băteau pe aşchii din buşteanul sfânt, pe petice din haina lui Lupu. Aristocraţi din Bucureşti porneau pe drumul prăfuit spre jalnicul sat de la Dunăre, iar odată ajunşi acolo dormeau pe ţărână în curtea lui Lupu, împreună cu cei mai săraci dintre săraci. Ciobanul predica îmbrăcat în veşminte albe, strălucitoare, care-l distingeau de marea masă de oameni în tonuri întunecate; aşa îl prezentau imaginile răspândite de mass-media. „Faceţi pocăinţă, întoarceţi-vă“, suna mesajul. Curând, au avut loc alte minuni în toată ţara. Dumnezeu şi Maica Domnului s-au arătat mai ales unor oameni simpli, în special în estul şi sudul României. Ca şi la Maglavit, preoţii satelor erau la faţa locului şi ţineau slujbe religioase, vestea răspândindu-se pretutindeni extrem de repede şi mobilizând mii de oameni.

Numeroşii adepţi şi puţinii adversari ai minunii de la Maglavit erau de acord că impasul economic şi moral al întregii societăţi sporise atât de tare nevoia unei intervenţii supranaturale, încât oamenii cu greu se puteau sustrage forţei de atracţie a acestei explozii de misticism şi chemării la pocăinţă. Cu cea mai mare seriozitate se invoca „reînvierea României în duhul buturugii“. Maglavitul a fost asemuit cu Lourdes atât de cinstitorii, cât şi de adversarii lui Lupu, iar fanaticii ortodocşi aclamau „Lourdes-ul românesc“, care punea ţara pe aceeaşi treaptă cu Franţa. Ca şi Lourdes, Maglavitul ajunsese un fenomen economic şi politic. După scurte ezitări, ierarhia bisericească s-a implicat pentru a menţine controlul şi a canaliza isteria maselor. Episcopul responsabil, Vartolomeu Stănescu de la Râmnicu Vâlcea, unul dintre cei mai hotărâţi adepţi ai lui Codreanu din rândurile clericilor ortodocşi, în acelaşi timp însă şi susţinătorul unui „socialism creştin“ de inspiraţie catolică franceză, l-a dat curând la o parte pe preotul din sat, întreprinzătorul Bobin. Acesta înfiinţase rapid un comitet al pelerinilor, în care era membru şi Horia, unul dintre fraţii lui Codreanu. Bobin l-a invitat pe Căpitan printr-o telegramă: „Zecile de mii de credincioşi creştini şi români, adunaţi pe câmpul revelaţiilor divine de la Maglavit, salută cu entuziasm hotărârea legionarilor creştini de a ridica prin munca lor idealistă zidurile mânăstirei Neamului“. Generalul Cantacuzino-Grănicerul s-a oferit să călătorească la Maglavit şi l-a rugat pe Codreanu la 7 august 1935, deci la doar trei săptămâni după cea de-a treia apariţie, să-i

dea instrucţiuni. Răspunsul este semnificativ pentru modul lui Codreanu de a înţelege politica şi credinţa: „Domnule General, 1) Cred că oriunde se aprinde credinţa poporului românesc în Dumnezeu, noi trebuie să încurajăm. 2) Cred că e bine ca Dv. să mergeţi acolo (dacă doriţi cu preotul Dumitrescu) spre a vedea ce este. 3) În caz când e vorba să se facă o mănăstire şi *oamenii cer* concursul braţelor noastre (şi numai în cazul în cazul [*sic*!] că ei şi preotul din sat cer), D-voastră permiteţi. 3) [*sic*!] Dar noi putem apărea aici ca nişte demagogi şarlatani cari voim să profităm de mulţimea acestor oameni, sau ca nişte oameni mânaţi de o credinţă sinceră *că facem* un bine şi *că nu cerem* în schimb decât binecuvântarea lui Dumnezeu peste lupta noastră. Rog înlăturaţi deci *calculul electoral* şi atrageţi oamenilor atenţia asupra acestui lucru. 4) În cazul că oamenii vor, alcătuiţi o *echipă de 40 legionari*, care se vor prezenta la faţa locului fără muzici, fără surle, în modul cel *mai umil* şi mai plin de credinţă, şi vor începe facerea cărămizilor. Ideia unei coborâri la o gară anterioară şi a unei intrări triumfale a legionarilor nu se poate concepe şi nici aproba. În asemenea ocazii poate constitui o blasfemie“. Denumirea de „mănăstirea Neamului“ a respins-o, propunând un nume după Maica Domnului.[3]

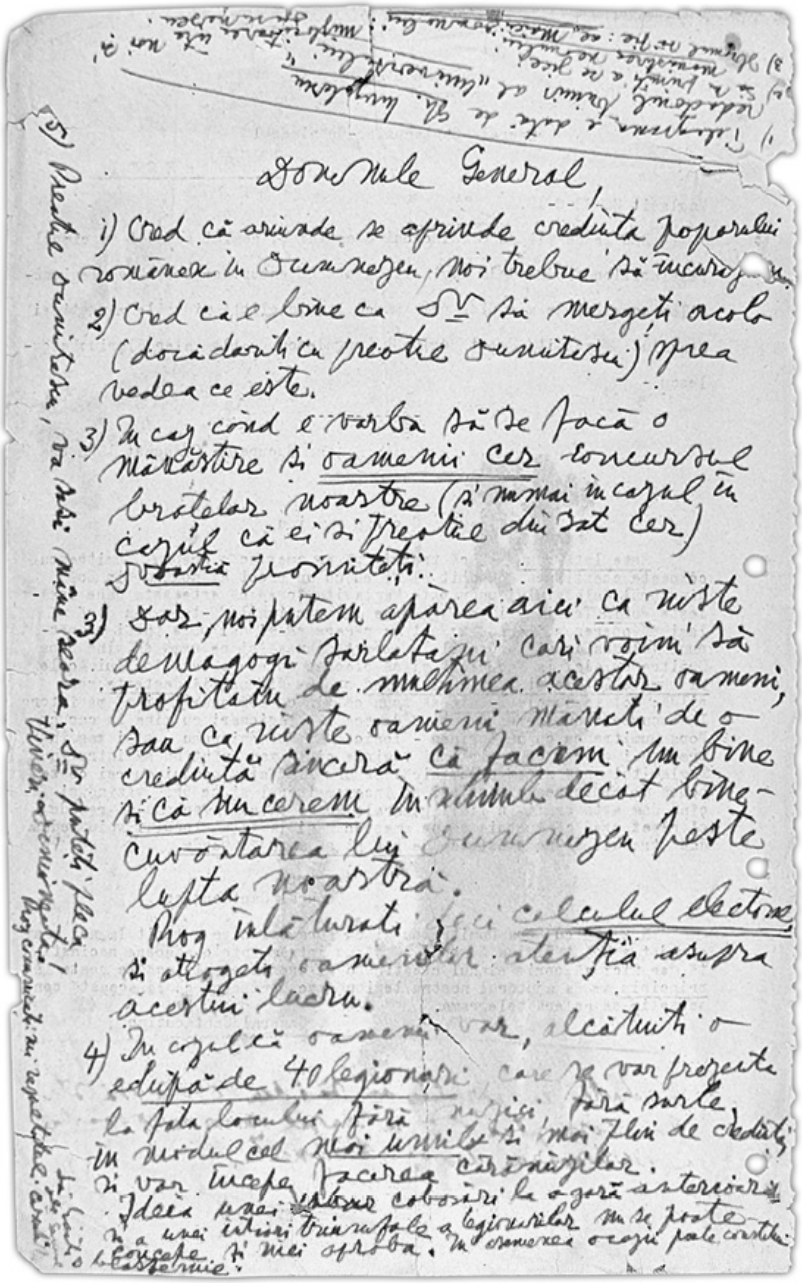

Domnule General,

i) Cred că arivade se aprinde credința poporului românesc în Dumnezeu, noi trebue să încurajăm.

2) Cred că e bine ca D-v să mergeți acolo (dacă doriți cu preoții dumitale) spre vedea ce este.

3) În caz când e vorba să se facă o mănăstire și oamenii cer concursul brațelor noastre (și numai în cazul în cazul că ei și preoții din sat cer) datoria noastră.

3) Dar, noi putem apărea aici ca niște demagogi fără tragere cari voim să profităm de mulțimea acestor oameni, dar ca niște oameni mânați de o credință sinceră că facem un bine și că ne cerem mântuirea decât binecuvântarea lui Dumnezeu peste lupta noastră.

Rog înălțurați [illegible] colectul electoral și atrageți oamenilor atenția asupra acestui lucru.

4) În orișicâ oameni vor, alcătuiți o echipă de 40 legionari care se vor prezenta la satul locului fără arme, fără sarle în mâini cel mai umile și mai fără de obraz și vor începe lucrarea cărămizilor. Ideea unei [illegible] coborâri la oameni a acestora a unei intrări triumfale a legionarilor nu se poate [illegible] și nici aprobă. În caz [illegible] ochi pe cartea [illegible]

5) Pentru mănăstire, va fi [illegible] Dv. [illegible] [illegible] [illegible]

divine de la Maglavit.

Legionarii n-au avut prilejul să se manifeste vizibil la Maglavit. Dacă la început fenomenul a fost creat, din dorinţa de senzaţie, de ziarele bucureştene de mare tiraj orientate spre stânga – *Adevărul* şi *Dimineaţa* –, la scurt timp controlul asupra pelerinajului de masă a ajuns în spectrul naţional-conservator. Proprietari de ziare precum Pamfil Şeicaru şi deputaţi locali concurau pentru atenţie, la fel ca şi episcopul. Patronajul a fost însă curând preluat de rege şi de patriarh. Numeroasele trenuri speciale erau comandate de stat, devenind tot mai limpede că monarhul şi anturajul său, ca şi vârfurile Bisericii, foloseau Maglavitul pentru a dirija şi stăpâni emoţiile unei societăţi adânc zdruncinate şi dezorientate. Episcopul Vartolomeu Stănescu s-a îmbogăţit nu doar prin publicarea de broşuri în tipografia numită după el, ci mai ales prin conducerea unei bănci care administra donaţiile imense. Teologii includeau minunea în tradiţia misticii ortodoxe: „Credem, Doamne, în Tine şi în minunile Tale şi ne hotărâm cu mult cutremur sufletesc să trăim o altă viaţă! Mai aproape de Tine dorim să trăim; să Te întâlnim în lumina fulgerătoare pe calea Damascului, ca şi oarecând marele Pavel. Şi aşa, primeniţi în haina însorită a bunătăţii Tale, să ne urcăm cu paşi grăbiţi spre muntele Taborului. Acolo să privim cu duhul strălucirea şi slava Ta“, scria preotul Demetriu Cristescu într-o broşură.[4]

Vocile critice nu lipseau, dar acestea aproape că n-au avut audienţă. Naturalişti celebri, adesea apropiaţi de comunişti şi de socialişti, cum ar fi vechiul adversar în publicistică al lui Codreanu din zilele Gărzii Conştiinţei Naţionale de la Iaşi, Constantin Parhon, s-au ridicat împotriva isteriei printr-o „Ligă contra prejudecăţilor“, o organizaţie camuflată a Partidului Comunist. Critica lui Parhon arăta că masele de ţărani ajunşi în mizerie au nevoie de pâine, educaţie şi dreptate, nu de misticism. Alte ziare orientate spre stânga denunţau îmbogăţirea lui Bobin şi a episcopului, dar şi condiţiile igienice catastrofale dintr-un sat sărac în care se adunau zeci de mii de bolnavi. Rapoartele poliţiei contraziceau legenda pioasă potrivit căreia pelerinii nu mai păcătuiau: furturile şi violenţa ajunseseră, dimpotrivă, la cote înfricoşătoare.

20. *Mulţime de pelerini la Maglavit.*

În toamna anului 1935, vremea rece a pus capăt, provizoriu, afluenţei maselor, dar până la preluarea puterii de către comunişti Maglavit a rămas un loc de cult. Regele a devenit naşul fiului lui Lupu, iar în cel de-al Doilea Război Mondial şi Ion Antonescu s-a folosit de cioban ca de un sfânt ocrotitor. Importanţa pe care o acorda oficial România Maglavitului s-a văzut clar atunci când, în pavilionul românesc de la Expoziţia Universală de la Bruxelles, a fost prezentat un film despre Lupu. Misticismul şi

pelerinajele trebuiau arătate lumii drept elemente ale României moderne.[5]

Fără Maglavit nu se poate înţelege redresarea rapidă a lui Codreanu după scoaterea Gărzii de Fier în afara legii la sfârşitul anului 1933. Contemporani ca Alexandru Vaida-Voevod vedeau deja o legătură între Codreanu şi Lupu, care n-a fost însă niciodată investigată amănunţit de cercetători. Vaida-Voevod vorbea de „epidemii sufleteşti“.[6] Maglavitul este expresia crizei profunde a societăţii româneşti. Multe s-au întâlnit aici: starea jalnică provocată de criza economică mondială, eşecul statului în mediul rural, neîncrederea în instituţii, speranţa nerealistă într-o schimbare rapidă printr-un eveniment miraculos, nevoia tuturor păturilor sociale de a avea un lider demn de a fi onorat şi aducător de izbăvire. Era clară şi pierderea încrederii şi a respectului faţă de ierarhia Bisericii. Maglavitul a fost controlat de elitele existente. Lupu, pe care medicii l-au diagnosticat ba ca surdomut, ba ca întârziat mintal, era doar un instrument în mâinile celor care-l dirijau. În 1949, a semnat un proces-verbal al Securităţii comuniste, a cărui legătură cu realitatea este greu de dovedit, potrivit căruia Bobin l-ar fi dirijat, ba chiar Bobin însuşi s-ar fi costumat în „Moş“, ca să-l impresioneze.

Ciobanul semidebil nu putea prelua un rol de conducere. Dar ceea ce întruchipa el a avut urmări esenţiale pentru noua strategie a lui Codreanu, care, începând din 1935, nu şi-a mai trimis adepţii în popor mărşăluind şi gata de violenţă, ci ca pe clăditori ai unei ţări noi. Legiunea Arhanghelul Mihail cultivase dintotdeauna practici mistice, venerându-l pe Codreanu ca mântuitor. La Maglavit, influenţa legionară din culise s-a făcut simţită doar pentru scurt timp. Însă Legiunea nu avea nevoie să controleze Maglavitul ca să profite de forţa mobilizatoare a credinţei în minune şi mai ales de aşteptarea, amplificată până la isterie, a mult doritei izbăviri. Misticismul de la Maglavit, care cuprindea toate clasele sociale, este fundamental pentru înţelegerea mobilizării legionare. Aici s-a realizat haotic şi instinctiv ceea ce făgăduia învăţătura legionară a mântuirii: comuniunea populară, fără clase, a Omului Nou, creată printr-un act izbăvitor şi prin educaţie, o comuniune care promitea dreptate pe pământ şi mântuire în cer. Contemporanii conservatori au pierdut din vedere ce însemna, de asemenea, Maglavitul: nu doar începutul unei revoluţii spirituale, ci şi al uneia sociale, legată de cea dintâi.

33. „COLOANA A CINCEA“

MAGLAVITUL A AVUT ASUPRA LEGIUNII EFECTUL UNUI STRIGĂT DE TREZIRE, iar 1935 a fost anul în care legionarii au mers „în popor“ asemenea narodnicilor ruşi de odinioară, în „vara nebună“ din 1874. Spre deosebire de socialiştii ruşi, în cea mai mare parte nobili, studenţii activişti legionari proveneau cel mai adesea ei înşişi din familii de ţărani, cunoşteau mentalitatea ţăranilor, vorbeau ca aceştia şi ştiau cum să-i abordeze. Vechiul model legionar al taberei de muncă a dobândit o nouă dimensiune: nu mai era vorba doar de o formare lăuntrică a comuniunii, ci şi de o extindere în societatea rurală. În 1935, legionarii au înfiinţat tabere de muncă în toată ţara, în care se construiau şi se renovau biserici, se ridicau case pentru săraci în sate, se îmbunătăţea infrastructura. Numeroşi ţărani, adesea conduşi de preoţii lor, le ofereau legionarilor cazare şi hrană, iar mulţi localnici lucrau cot la cot cu ei. Legionarii erau primiţi simbolic în comunitatea satului atunci când ţăranii îi luau la horă.

Munca voluntară prestată de legionari nu era un fenomen specific românesc. Şi în alte ţări, tinerii intelectuali mergeau la ţară ca să descopere o experienţă nouă a comuniunii prin munca la sat, adesea organizată în tabere. În România însă, legionarii dădeau în vileag incapacitatea statului de a construi şi întreţine infrastructura în mediul rural; ei eludau represiunea aparatului de stat, trăiau ideologia faptei pe care o propaga Codreanu şi se distanţau progresiv de metoda violenţei pure a anului 1933, fără însă ca violenţa să fi dispărut din practica legionară, mai ales în zonele rurale. Adversitatea dintre jandarmerie şi Legiune a dus mereu la incidente în aceste zone. În cele mai multe tabere nu apărea Codreanu însuşi, ci se lăsa reprezentat de generalul Cantacuzino-Grănicerul. El s-a concentrat în întregime asupra taberei de la Carmen Sylva[1], la Marea Neagră, care, în topografia sa personală, a luat locul muntelui Rarău. Acolo, în 1935, a

condus până la patru sute de legionari la construirea unei străzi pe coastă. Pentru general, taberele aveau efectul unui Maglavit legionar – trezirea naţiunii la o viaţă nouă.[2]

Reorganizarea şi ascensiunea mişcării legionare şi a organizaţiei ei politice, partidul Totul pentru Ţară, aveau loc pe fondul unei aparente stabilităţi politice a României. Economia s-a redresat la jumătatea anilor ’30, lucru care s-a observat clar mai ales în capitală, în insulele industriale din Banat şi în regiunile petrolifere din Muntenia. Între 1934 şi 1937, Partidul Liberal a guvernat sub conducerea prim-ministrului Gheorghe Tătărescu, un om devotat regelui, iar în România acest lucru a dus la o continuitate politică neobişnuită. Totuşi, liniştea de la suprafaţă era înşelătoare. Partidul Naţional-Ţărănesc voia să ajungă la putere, lucru de care regele Carol II a profitat ca să slăbească sistemul partidelor, să şantajeze guvernul cu eventuala încredinţare a puterii opoziţiei şi să-i ademenească pe politicienii din opoziţie cu posibila numire în funcţia de prim-ministru. Îndărătul acestei stabilităţi de faţadă, sistemul românesc de partide s-a prăbuşit. Acest lucru a fost provocat în mare măsură de intervenţiile regelui şi intrigile camarilei, dar şi de înclinaţia majorităţii politicienilor de a nu refuza invitaţiile şi ofertele regelui. În mod deosebit a fost atins de aceste manevre Partidul Naţional-Ţărănesc, deja eterogen. Aripa agrară de stânga a lui Ion Mihalache era împotriva celei ardelene, burghez-conservatoare, a lui Iuliu Maniu, care apăra intransigent statul constituţional parlamentar împotriva tendinţelor autoritare ale regelui. Sprijiniţi substanţial de Carol II, au apărut aşa-numiţii „centrişti“: oameni ca Armand Călinescu sau Virgil Potârca, ce sperau să-şi satisfacă, prin apropierea de monarh, ambiţia personală şi, adesea, şi setea de câştig. Cu abilitate, Carol II s-a folosit de Mihalache împotriva lui Maniu. Pentru a împiedica preluarea guvernării de către Maniu, Carol II a subminat baza regional-politică din Ardeal. Alexandru Vaida-Voevod a întemeiat în februarie 1935 Frontul Românesc, care a cerut un *numerus valachicus*, adică favorizarea etnicilor români faţă de minorităţi, şi a înfiinţat asociaţii paramilitare.[3] Dezbinarea bazei transilvănene a lui Maniu a eşuat. Maniu însuşi a căutat aliaţi împotriva regelui şi ai camarilei, iar astfel a început, mai ales în decursul anului 1937, să se întâlnească cu Codreanu, care se îndepărta tot mai mult de rege ca persoană – nu de monarhie ca instituţie.[4]

21. *Defilarea antisemitelor „Cămăşi Albastre“: manifestaţie a Partidului Naţional Creştin la Bucureşti (1936).*

Carol II era conştient de pericolul unei alianţe opozante dintre conservatorii ardeleni şi mişcarea legionară extremist-naţionalistă şi s-a ocupat, de aceea, de formarea unui bloc antisemit de dreapta, credincios regelui. La 14 iulie 1935, cei doi mari antisemiţi ultranaţionalişti, A.C. Cuza şi Octavian Goga, şi-au unit partidele, formând Partidul Naţional Creştin (PNC), fapt pe care fiul lui Cuza, Gheorghe, profesor universitar la Iaşi, ca şi tatăl său, poet, iar acum secretar general al antisemiţilor uniţi, îl aclama într-o broşură ca fiind „ideala înfrăţire“. Mai ales în vechile fiefuri ale LANC din Basarabia şi nordul Moldovei, partidul dispunea de un bazin electoral ce îl depăşea pe cel al legionarilor. Regele folosea acest partid nu numai ca mijloc de presiune împotriva legionarilor greu de controlat, ci şi drept canal de comunicare neoficială cu Germania naţional-socialistă, a cărei putere crescândă în sud-estul Europei nu putea fi ignorată de România. PNC era sprijinit masiv de *Amt Rosenberg*[5], biroul (şi) de politică externă al Partidului Nazist. Goga, şi nu Codreanu, era omul naţional-socialiştilor în România, iar fiul lui Cuza, Gheorghe, era unul dintre cei mai mari admiratori ai lui Hitler de pe aceste meleaguri. Propaganda PNC răspândea, prin intermediul afişelor, cea mai primitivă ură antisemită.

Partidele lui Vaida-Voevod, Goga şi Cuza au luat parte la alegeri, în timp ce Codreanu şi mişcarea sa constituiau o grupare extraparlamentară, care mai întâi trebuia să-şi găsească locul în noul mediu politic.[6] A existat, fără îndoială, în România o „coloană a cincea“[7] a celui de-al Treilea Reich; contrar celor trâmbiţate de propaganda contemporană şi de cea comunistă de după 1945, nu legionarii erau complicii „hitlerismului“, ci politicienii apropiaţi regelui din cadrul *establishment*-ului. La 8 noiembrie 1936, cu sprijinul secret al partidului nazist, 100 000 de adepţi ai PNC au trecut în marş prin Bucureşti, arborând salutul hitlerist şi drapele cu svastică, iar aceasta cu aprobarea unui guvern care, prin intermediul lui Goga, întreţinea legături secrete cu naziştii de frunte. Asemenea marşuri nu li s-au permis niciodată legionarilor.[8]

Goga-cuziştii, cum au fost numiţi, au rămas cei mai înverşunaţi adversari ai legionarilor, iar disputele violente în acest mediu afectau mai ales regiunile din estul ţării. În Basarabia, de pildă, Legiunea rămânea slabă, iar în Bucovina şi părţi din Moldova, din cauza puterii PNC, nu putea câştiga întregul segment de alegători naţionalişti-antisemiţi. Strategia regelui s-a dovedit de succes.

O relaţie specială se crease între membrii taberei de extremă dreaptă în aşa-numita „problemă evreiască“. Codreanu a rămas adânc marcat de gândirea lui Cuza şi Iorga (de dinainte de 1914). Cu toate diferenţele politice, nu şi-a pierdut niciodată respectul faţă de Cuza ca doctrinar al antisemitismului românesc. Cuza cerea deschis, în Parlamentul României, o „soluţie finală“, pregătind retoric deportarea şi uciderea evreilor. În scrierea sa programatică *Pentru legionari*, Codreanu reda în esenţă doctrine cuziste. Şi în importantul interviu pe care l-a acordat cotidianului *Daily Herald*, publicat pe 8 ianuarie 1938, Codreanu spunea: „Sunt pentru eliminarea fără excepţie a evreilor din viaţa naţională a României. Aceştia au creat o clasă de mijloc care s-a aşezat între cercurile conducătoare şi clasa muncitorească, împiedicând amestecul dintre cele două clase […]. Evreii vor să ne distrugă viaţa naţională; de aceea, trebuie să-i anihilăm. Toţi evreii trebuie să părăsească ţara. Unde să meargă? Aceasta este o problemă pentru toate naţiunile, care trebuie să le găsească teritorii. Dacă lumea a putut descoperi radioul, televiziunea, telegrafia şi altele asemenea, de ce n-ar putea să rezolve şi problema evreilor? Nu ştiu unde ar trebui să se ducă, dar trebuie să scăpăm viaţa noastră naţională de ei“. Lupta Legiunii ar fi îndreptată împotriva „bolşevismului satanic“.[9]

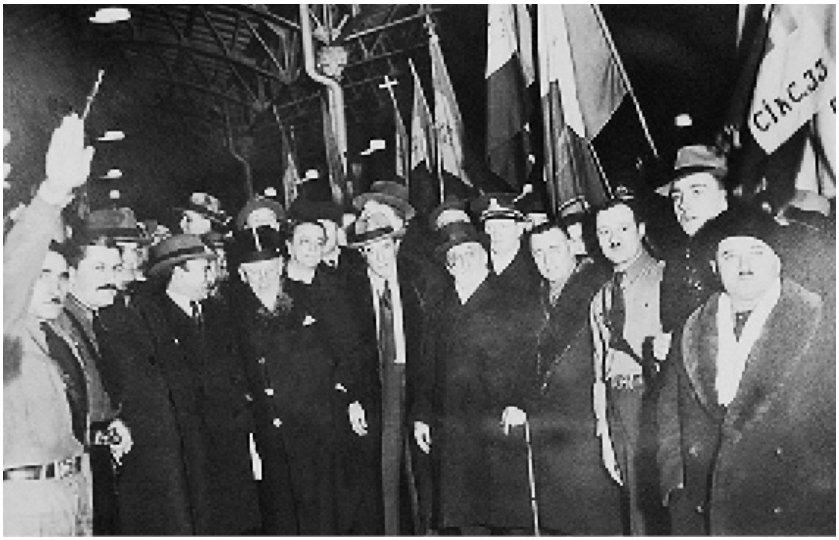

22. *Ministrul de interne Armand Călinescu (al treilea din stânga), împreună cu Goga (cu joben) şi A.C. Cuza (cu barbă albă şi baston), flancaţi de bătăuşi antisemiţi ai Partidului Naţional Creştin (ianuarie 1938).*

Într-un comunicat de presă către opinia publică românească se observă o argumentare destinată uzului naţional ce poate fi considerată tipică pentru Legiune. În ianuarie 1938, erau la guvernare Goga şi Cuza – antisemiţi *şi* duşmani înverşunaţi ai Legiunii. Codreanu le saluta măsurile antisemite, deplângând, în acelaşi timp, atacurile lor asupra Legiunii. Linia sa argumentativă principală avea însă în vedere nu populaţia evreiască, ci obsesia legionarilor: „trădătorii“ care urmau „oferta satanică“ şi „principiul trădării“, adică românii care se înţelegeau drept adversari ai Legiunii.[10]

Ca şi A.C. Cuza, Codreanu se arăta inflexibil în gândirea sa antisemită. „Eliminarea“ însemna pentru el emigrarea forţată. Într-o analiză internă asupra modalităţilor de învingere a duşmanilor, s-a discutat, cu privire la populaţia evreiască, de măsuri coercitive în vederea emigrării, iar în cazul deturnării fondurilor publice, de tragerea în ţeapă în stilul lui Vlad Ţepeş. Antisemitismul lui Codreanu era nu atât fundamentat pe biologia raselor, cât social, economic, cultural şi religios. Evreii erau văzuţi drept piedica principală în calea modernizării României şi a formării unei comunităţi naţionale omogene. Întâlnim aici antisemitismul românesc de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, moştenirea lui Eminescu şi a Partidului Naţionalist-Democrat al lui Iorga şi Cuza.

Codreanu a rămas, până la sfârşitul vieţii sale, un antisemit convins. Legiunea, spre deosebire de cuzişti, nu era o mişcare antisemită monotematică. Pe bună dreptate s-a observat că a avut un succes deosebit atunci când antisemitismul radical de la începuturi, din Moldova, a fost desprins de dublul mesaj al resurecţiei naţionale şi al revoluţiei sociale.[11] Codreanu exercitase şi încurajase ani de zile violenţa împotriva evreilor, contribuind astfel substanţial la starea de spirit antisemită din România. Dar el nu era singurul răspunzător pentru această stare de lucruri. Uciderea evreilor de către armată şi autorităţi începând cu anul 1941 nu se datorează doar propagandei legionare şi practicilor violente ale acesteia. S-a pierdut din vedere în mare măsură faptul că LANC şi PNC, aşadar partide tolerate de rege şi de *establishment* – PNC fiind finanţat din Germania –, poartă o răspundere insuficient cercetată faţă de exercitarea violenţei fizice împotriva evreilor, asta dacă facem abstracţie de tonurile antisemite din multe partide, cu excepţia aripii de stânga a Partidului Naţional-Ţărănesc şi a altor grupări de orientare mai accentuat stângistă.

În România comunistă, legionarilor li s-a atribuit, decenii de-a rândul, răspunderea exclusivă pentru violenţa antisemită dezlănţuită, implicaţia fiind că acesta ar fi fost un fenomen declanşat de elemente marginale. S-au estompat şi diferenţele dintre Legiunea aflată sub conducerea lui Codreanu şi cea a lui Horia Sima – un aspect care, totuşi, trebuie privit cu oarecare circumspecţie. Căci, după 1945, adepţii lui Codreanu au transferat toată răspunderea asupra lui Sima, construindu-şi o legiune integră din punct de vedere moral, aşa-zis „codrenistă“, al cărei antisemitism a fost negat sau relativizat. Această reabilitare a lui Codreanu este contrazisă de dovezile adunate în urma cercetărilor. Cu toate acestea, trebuie să ţinem seama de faptul că Legiunea s-a schimbat considerabil după arestarea şi moartea lui Codreanu (după aprilie 1938), din cauza uciderii conducerii ei extinse (circa trei sute de persoane în septembrie 1939), a noii conduceri cu iz terorist de sub Sima şi în urma primirii de numeroşi membri noi în scurta perioadă a statului legionar. În 1940 n-au mai intrat în joc, ca primari şi şefi de poliţie, vechile cadre ale Legiunii, ci mai ales o nouă generaţie – nu „credincioşii“, în mare parte intelectuali ai satelor, adică învăţători şi preoţi, ci tineri ţărani şi muncitori radicali, care-l cunoşteau pe Codreanu doar ca icoană şi abia dacă ar fi putut înţelege misticismul legionar al generaţiei fondatorilor.[12]

34. COMUNA LEGIONARĂ

FAMILIA ESTE UN PUNCT DE REFERINŢĂ ŞI UN CONCEPT-CHEIE în viaţa lui Codreanu – o viaţă care poate fi privită şi ca o încercare continuă de formare a comunităţii. Familia a rămas întotdeauna cel mai important sprijin al Căpitanului, iar în perioadele de ameninţări serioase cu moartea îi lăsa să se apropie doar pe fraţii şi surorile sale. Totuşi, strânsele legături familiale contraziceau doctrina lui Codreanu despre comunitate, care nu se forma prin rudenie sau prin alegeri democratice, ci în virtutea selecţiei operate de conducător. Arătându-se consecvent cu această idee, în toamna anului 1935 Codreanu le-a cerut fraţilor şi surorilor sale să aducă „un imens sacrificiu“ şi să se retragă din mişcare. Rolul său de conducător era definit de el ca al unui bărbat „fără casă şi avere“. Combaterea clientelismului şi corupţiei, sărăcia şi corectitudinea sunt mesaje centrale ale legionarismului. Codreanu le lua în serios şi voia să trăiască în conformitate cu ele. N-a rupt însă niciodată legăturile cu familia, ca sprijin emoţional; aceasta a rămas mereu un refugiu pentru el. De fapt, sora lui Iridenta, soţia celui mai bun prieten al său, Ion Moţa, precum şi fratele său Horia îi stăteau aproape şi păstrau vechea tradiţie, din vremea studenţiei de la Iaşi, a cultivării legumelor în comun, pe moşii donate de protectori. Şi tatăl său activa mai departe ca predicator legionar ambulant, admirat de adepţi pentru talentul său oratoric. În centrul legionar din Bucureşti, în schimb, abia dacă se arăta vreodată.[1]

Familia este însă şi un concept-cheie al legionarismului. Într-adevăr, prin „familie legionară“ Codreanu înţelegea acea comunitate de viaţă, de credinţă, dar şi economică pe care o aduna în jurul lui în sediile mişcării din Bucureşti – în casa lui Cantacuzino-Grănicerul din mijlocul oraşului, în Casa Verde din cartierul Bucureştii Noi şi, în cele din urmă, în Palatul Legionar de lângă casa lui Cantacuzino-Grănicerul. Această familie

împărţea masa, patul şi îmbrăcămintea după principiile „dragostei şi vredniciei“ (ale iubirii creştine de aproapele, interpretată legionar) şi ale muncii în comun fără plată. Toate acestea pot fi înţelese şi drept „comună legionară“, iar criticii i-au reproşat Căpitanului că ar fi comunist. Codreanu considera, în schimb, că este vorba de renunţare, dragoste, camaraderie, vrednicie, muncă, vitejie, bună-cuviinţă, despre o jertfă care susţine comunitatea ca un „stâlp de beton“, despre un „trust al săracilor“ – „trustului diverşilor capitalişti şi speculatori trebuie să le opunem trustul oamenilor săraci“, sublinia el într-o notă anticapitalistă. Toate acestea însă n-ar fi fost comunism, ci ar fi izvorât din iubirea creştină faţă de aproapele.[2]

Din această comună făceau parte femei şi bărbaţi, dar şi copii, pe care Codreanu i-a inclus anume în doctrina şi practica mişcării lui. Căpitanul, neavând copii, adoptase o fiică a fratelui său Horia, dar numărul copiilor din anturajul lui a crescut prin adopţia *de facto* din familii nevoiaşe de ţărani şi muncitori. Pe aceşti copii i-a invitat şi în tabăra de vară condusă de el la Carmen Sylva, la Marea Neagră. A fost selectat un mic grup, care trăia permanent în mansarda Casei Verzi. Principiile şi modul de viaţă nu erau „comuniste“, ci ale unei comunităţi asemănătoare celei mănăstireşti, în cadrul căreia Codreanu se manifesta ca un părinte strict. El, care în 1934 visase să întemeieze mănăstiri, a ajuns într-adevăr să creeze centrul cvasimonastic al unui ordin ascetico-militant. Unul dintre copii şi-a publicat memoriile câteva decenii mai târziu, amintindu-şi de atmosfera deosebită de comuniune, credinţă şi respect faţă de conducătorul asemenea unui stareţ, pe care copiii îl vedeau adesea plimbându-se prin curte însoţit de un câine ciobănesc şi un lup domesticit. Codreanu conducea comunitatea împreună cu soţia sa, dar în primul rând cu Nicoleta Nicolescu, conducătoarea femeilor Legiunii, văzută de copii în chip de mamă, care-i învăţa rugăciuni şi al cărei mod de viaţă ascetic amintea de cel al unei stareţe. Desigur, nu era vorba de o comunitate contemplativă, ci de ceea ce Codreanu considera a fi o „şcoală“ – o şcoală a luptei, a faptei, constituindu-se ca o etapă pregătitoare pentru ţelul legionar final, învierea colectivă a naţiunii. Copiii îi ofereau, desigur, un reazem sufletesc, dar, totuşi, primirea lor în comunitate era un act eminamente politic. Această comunitate din Bucureşti era laboratorul României legionare utopice, condusă de rigorişti ascetici militanţi. Se spunea că Nicolescu cerea ca tuturor legionarelor nou-venite să li se verifice fecioria de către medici. Ceea ce construise Codreanu era o comună legionară, organizată după principii militare şi monastice – cei doi poli ai concepţiei lui despre lume.[3]

„Familia“ legionară se baza pe rudenia creată. Dacă în tinereţe Codreanu a fost, împreună cu A.C. Cuza, naşul a numeroşi copii la botezuri în masă – un obicei frecvent la politicieni, pentru a-şi crea clientelă –, în mişcarea lui a promovat ţintit căsătoriile între adepţi: legionarele trebuiau să se mărite numai cu legionari, Căpitanul fiind uneori naş de cununie. Locurile unde se retrăgea la ţară erau scena unor petreceri de nuntă la care se adunau uneori până la două mii de legionari, intrând astfel sub incidenţa restricţiilor legale în privinţa adunărilor. Cununiile legionare în prezenţa lui Codreanu celebrau ideea legionară de familie şi însăşi prezenţa în trupa Căpitanului, care altminteri apărea doar în faţa unor grupuri mici de adepţi.[4]

Autorităţile au analizat temeinic această „familie“, identificând deţinătorii de funcţii în mişcare şi partid, care administrau cele două centre din Bucureşti şi, începând din 1936, infrastructura legionară în rapidă dezvoltare: cantine, restaurante, prăvălii şi ateliere meşteşugăreşti pe strada Gutenberg, în apropierea centralului Liceu Lazăr, în cartierul muncitoresc Griviţa, în apropiere de Gara de Nord, în cartierul negustoresc Obor. Biserica Sfântul Ilie Gorgani, de lângă casa lui Cantacuzino-Grănicerul, a devenit punctul sacru central al legionarilor din Bucureşti. Comandantul Frăţiilor de Cruce, Gheorghe Istrate, comandantul Centrului Studenţesc Legionar din Bucureşti, directorul Cooperativei Legionare, un comandant legionar ce activa acolo, coordonatoarea cantinei, directorul cantinei şi, pentru un timp, garda de corp a lui Codreanu, Dumitrescu-Zăpadă, precum şi şeful legionar al judeţului Dolj făceau parte din cercul restrâns al administraţiei legionare, formând „familia legionară“. O listă clară a membrilor „familiei“ n-a existat niciodată. Codreanu stabilea cine are acces în nucleul fluctuant al acestui cerc. Un raport al poliţiei referitor la conducerea Legiunii menţiona, la jumătatea anilor ’30, 120 de persoane.

Dacă vrem să stabilim cine se bucura de încrederea Căpitanului – care se temea mereu, nu fără temei, de trădare şi spionaj –, trebuie să citim scrierile lui Codreanu din perioadele de ilegalitate şi de detenţie. În 1938, în *Însemnări de la Jilava*, menţiona pe Nicoleta Nicolescu, pe trezorierul său Nicolae Horodniceanu, pe Nicolae Smărăndescu, pe colonelul Zăvoianu (la care se ascunsese la începutul anului 1934), pe Alecu Cantacuzino, pe publicistul Mihail Polihroniade, pe profesorul de liceu Vasile Cristescu, pe cofondatorul Legiunii, Ilie Gârneaţă, mai mulţi teologi, conducători ai studenţilor şi avocaţi, precum şi pe protectorii săi, anume inginerul Eugen Ionică şi Nae Ionescu. Dintre cei care muriseră deja la acea

vreme, Codreanu îşi amintea de Hristache Solomon, Sterie Ciumetti, Moţa şi generalul Cantacuzino-Grănicerul. Multă vreme a fost subestimat Horodniceanu: acest absolvent al Institutului Politehnic – legionar din 1928, responsabil cu studenţii între 1932 şi 1934 – era secretarul lui Codreanu şi cel mai important dintre apropiaţii săi. Cercul acesta de persoane se caracterizează prin faptul că mulţi au suferit o moarte violentă, îndeplinind deci chemarea lui Codreanu la „jertfă“, o convingere derivată din noţiunea legionară de „Crez“.[5]

În analiza comunităţii trebuie să se distingă între mai multe cercuri. După familia biologică şi cea „legionară“ veneau membrii Legiunii, membrii partidului şi asociaţia susţinătorilor anonimi (Prietenii Legiunii), precum şi marea oştire a simpatizanţilor. Statisticile autorităţilor arată că în anii ’30 erau cam de patru ori mai mulţi simpatizanţi decât membri ai partidului. Aceştia din urmă, la rândul lor, nu trebuie confundaţi cu legionarii. Codreanu făcea o deosebire strictă între legionari, care erau primiţi abia după trei ani de probă, şi aripa partidului. Altă deosebire se făcea între „vechii luptători“ din vremea Gărzii de Fier şi cei care intraseră în mişcare după 1933, în împrejurări mai favorabile şi mai puţin dominate de violenţă. Cele două organizaţii se suprapuneau doar la vârf, în persoana conducătorului. Pentru Codreanu, Legiunea a fost întotdeauna deasupra partidului. Între 1935 şi 1937, partidul i-a fost încredinţat bătrânului general Cantacuzino-Grănicerul, în timp ce Codreanu conducea Legiunea, considerându-se comandant „spiritual“ al întregii mişcări. Componenţa cercurilor era determinată prin selecţie, competenţa centrală a lui Codreanu. Legionarii ajungeau să fie selectaţi prin disciplină, ascultare şi spirit de sacrificiu – însuşiri pe care Codreanu le punea în mod repetat la încercare. Acest sistem de loialitate de coloratură personală nu corespundea structurilor organizatorice pe care Codreanu le instituise în partid.[6]

Codreanu a încercat să controleze creşterea rapidă a Legiunii şi a partidului prin oprirea admiterilor şi prin epurări, în cazul cadrelor o importanţă hotărâtoare având contactul personal cu conducătorul. Astfel, Codreanu a mizat în repetate rânduri pe crearea unei elite evidenţiate simbolic, pentru care se folosea de sistemul militar de ranguri şi distincţii sub formă de ordine, pe care l-a extins ultima oară în 1937 (Crucea Verde, Crucea Albă, Ordinul Comerţului Legionar, Majadahonda). Elita mai veche s-a constituit în Senatul legionar, un organ consultativ al personalităţilor. Grupul central a fost însă integrat în „Comandanţii Bunei-Vestiri“ şi purtătorii Crucii Albe, iar un cerc mai larg în Comitetul de 1 000. Grupul

central de intelectuali ai cuibului Axa i-a fost lăsat lui Ion Moţa. Pe legături personale se baza şi încercarea lui Codreanu de a-i integra pe simpatizanţi şi donatori în comitete. În 1931, Codreanu i-a împărţit pe susţinători în donatori, ale căror nume erau publicate pe un avizier de la sediul Legiunii, şi sponsori anonimi, Prietenii Legiunii.[7]

Numele „prietenilor“ îi erau cunoscute doar lui Codreanu, pe unii dintre aceştia admiţându-i personal în mişcare, dat fiind că administra fişierul membrilor. Vizibil era doar vârful, reprezentat de membri ai elitei, cum ar fi Maria Beiu Palade – în a cărei vilă de la Slănic Căpitanul a fost oaspete în mai 1937 –, Zoe Sturdza, membră a înaltei boierimi, bancherul Grigore Coandă. „Prietenii“ aveau filiale în provincie. La Paşcani, de pildă, erau membri boierii şi moşierii locali Mihai şi Grigore Sturdza, un inginer feroviar, doi maiştri, un proprietar de local şi unul de librărie (în aceasta din urmă făcându-se propagandă). „Prietenii“ s-au dovedit o sabie cu două tăişuri. Ei ofereau bani, informaţii, ancorare în elită, dar, totodată, făceau ca Legiunea să fie sensibilă la influenţa notabilităţilor din mediul liberal şi al *establishment*-ului. De aceea, în ultimă instanţă, nu se poate lesne clarifica cine pe cine infiltra şi dirija. În acest sistem de cercuri, la marginea exterioară se aflau industriaşi influenţi ca Nicolae Malaxa, Ion Gigurtu – susţinător al lui Moţa –, Dimitrie Mociorniţă sau directorul Uzinelor Reşiţa, locotenent-colonelul Petrescu, care finanţau Legiunea şi-l sfătuiau pe Codreanu în chestiuni punctuale sau chiar îl avertizau.[8]

Adepţii, funcţionarii şi politicienii de la partid, simpatizanţii şi finanţatorii – toţi aceştia alcătuiau acele grupuri de persoane ierarhizate cu care Codreanu întreţinea, la apogeul puterii sale, legături personale şi pentru care el nu era trezitorul retras al naţiunii, ci conducător şi politician, deci un om care putea fi găsit în vederea stabilirii unui dialog. Lucrul acesta avea însă un preţ: întâlnirile, adesea cu zeci de persoane pe zi, îl epuizau pe Codreanu văzând cu ochii. În vara anului 1937, aşadar foarte târziu, s-a stabilit că vizitatorii care veneau în biroul lui Codreanu trebuiau să se înscrie sau să se anunţe şefului de judeţ; vizitatorii erau instruiţi să plece dacă nu-i reţinea Codreanu şi să nu se aşeze câtă vreme Codreanu însuşi stătea în picioare. Stilul de conducere al lui Codreanu, care se baza pe contactul personal, îşi atinsese limitele. Numai prezenţa fizică şi accesibilitatea conducătorului ţineau mişcarea laolaltă: asta atrăgea după sine o certă slăbiciune organizatorică şi vulnerabilitate.[9]

35. APROPIAŢII

GRUPUL DE OAMENI CU CARE CODREANU SE ÎNTÂLNEA ZILNIC ERA MARE, mai ales că dedica mult timp primirii adepţilor. Totuşi, trebuie să subliniem că, în punctul culminant al puterii legionare (1936–1938), spre deosebire de toţi ceilalţi conducători charismatici din Europa interbelică, Căpitanul nu apărea, cu puţine excepţii, în public, de pildă la mari manifestaţii, ci se întâlnea doar cu cei devotaţi într-o zonă semipublică, protejată, a mişcării.

El nu avea o viaţă privată, un domeniu al existenţei care să nu fie politic. Virgil Ionescu povestea că a încercat în zadar să-l invite pe tensionatul Codreanu la un meci de fotbal. După doar câteva minute, Căpitanul a plecat, complet dezinteresat. Codreanu nu se ducea nici la cinema, nici la teatru. Nu citea. Nu ştia ce este timpul liber. Tot ce făcea avea încărcătură politică. Găsea, cel mult, relaxare în sport – înota dimineaţa în mare în timpul taberelor de vară de la Carmen Sylva, sau mergea la schi când era la Predeal. Ce-i drept, la Carmen Sylva se mai amesteca printre turişti, dar chiar şi la mesele de pe plajă ţinea minute de reculegere pentru legionarii căzuţi şi încheia întrunirea cu cântecul bisericesc *Cu noi este Dumnezeu*. Cânta cu plăcere împreună cu legionarii, care-şi aminteau de vocea lui bună de tenor. Mai degrabă tatăl lui Codreanu, cu umorul său rudimentar, bătrânul Cantacuzino-Grănicerul şi preotul Dumitrescu-Borşa se îngrijeau de o atmosferă mai relaxată şi chemau lăutari ţigani. Cel mai cunoscut poet al Legiunii şi, în acelaşi timp, conducător regional al Olteniei, Radu Demetrescu-Gyr, impresiona ca povestitor. Această viaţă axată în întregime pe politică şi-a cerut tributul. De mai multe ori, Codreanu a suferit stări de epuizare, fiind nevoit să caute odihnă în natură.[1]

Despre căsnicia lui Codreanu se ştie foarte puţin. După moartea sa,

adversarii au răspândit zvonuri despre o relaţie a Elenei Codreanu cu Victor Silaghi, confidentul intim al Căpitanului, iar un raport al Securităţii comuniste referitor la o întâlnire dintre Iridenta şi Elena de după câteva decenii indică o situaţie asemănătoare. Aceste surse trebuie folosite cu cea mai mare prudenţă, deoarece mulţi duşmani ai lui Codreanu voiau să lovească tocmai în conduita lui personală ireproşabilă, care le inspira respect multor contemporani, chiar şi adversarilor. Dintre „măsurile de reeducare“ la care au fost supuşi legionarii în închisorile comuniste şi care adesea erau însoţite de torturi brutale, fizice şi psihice (un exemplu celebru este „Fenomenul Piteşti“, desfăşurat în special între anii 1948 şi 1951), făcea parte calomnierea sistematică a lui Codreanu. Făptaşi erau, la închisoarea Aiud, foşti conducători legionari precum preotul pogromist Dumitrescu-Borşa, Ioan-Victor Vojen sau Petre Pandrea, al cărui volum *Garda de Fier* trebuie citit ca parte a acestei campanii. Dumitrescu-Borşa, care, în calitate de „comisar de românizare“, efectuase exproprierea averilor evreieşti la începutul anilor 1940, mai răspândea chiar şi în anii 1970 zvonuri despre presupuse aventuri amoroase ale chipeşului Codreanu, care, în mod cât se poate de evident, erau inventate.[2]

Este limpede însă că, într-o oarecare măsură, Elena şi Corneliu Codreanu au luat-o pe căi separate. Elena, activistă a studenţilor gata de violenţă, cel puţin la nivel declarativ, îşi dorea din ce în ce mai mult o viaţă liniştită, stabilă. A lucrat doar pentru scurt timp, în anii 1929–1930, ca profesoară suplinitoare, renunţând apoi la o viaţă profesională proprie. Până să se mute în Casa Verde din Bucureşti, la sfârşitul anului 1937, familia Codreanu, adesea împreună cu familia Clime, locuia ca oaspeţi ai susţinătorilor, de exemplu, la inginerul Ionică – ca o ironie a istoriei, pe Strada Francmasonilor[3] din Bucureşti –, iar mai târziu în casa generalului Cantacuzino-Grănicerul, în centrul capitalei. Înainte de mutarea la Bucureşti, cuplul lipsit de posibilităţi locuia într-o cameră din casa socrilor, pe Strada Florilor din Iaşi. În 1934, Codreanu îşi amintea, în însemnările din jurnal, de atmosfera de ţară, aproape idilică, dintre gară şi universitate, de străzile nepavate şi casa modestă a funcţionarului feroviar Ilinoiu, unde îşi împodobise camera cu fotografii, arme şi suveniruri. Codreanu a dobândit o anume independenţă financiară abia când a devenit deputat. Totuşi, a dispus imediat ca deputaţii mişcării sale să doneze Legiunii mare parte din salariile lor mari. Ana Maria Marin, soţia doctrinarului legionar Vasile Marin şi confidentă intimă a Codrenilor, vorbea de sărăcia decentă în care trăiau aceştia şi de virtuţile de femeie casnică ale Elenei. În schimb,

Dumitrescu-Borşa relata că gestul de a refuza un cadou – mobilă şi covoare scumpe, trimise de un legionar din Arad – ar fi enervat-o pe Elena. Codreanu a respins un asemenea lux cu motivaţia că îl sufocă; obiectele le-a vândut lui Nae Ionescu, care tocmai îşi amenaja vila de la Băneasa, în apropiere de Bucureşti. Episodul indică rigorismul moral-ascetic crescând al lui Codreanu, care voia să trăiască „modest“, după cum spunea el. Virgil Ionescu relatează că, după uciderea lui Manciu, Codreanu ar fi renunţat la împărtăşanie vreme de zece ani, mortificându-se în mod repetat şi făcând pocăinţă – dormea pe podea. Elena Codreanu părea că agreează din ce în ce mai puţin acest mod de viaţă.[4]

Şi astfel, în viaţa lui Codreanu a intrat o altă femeie, care-i împărtăşea valorile într-un mod aproape fanatic: conducătoarea femeilor Legiunii, Nicoleta Nicolescu. Fiică a unor părinţi divorţaţi, ea era susţinătoarea unui model feminin care contrazicea doctrina legionară oficială privitoare la rolul mamei: „Orice cale pentru femeie e închisă, chiar aceea a dreptului de a avea datorii“. Nicolescu însă îşi dorea o femeie „mai demnă de ea“, „mai serioasă în atitudini şi în preocupări, mai cinstită, mai capabilă“. Era, în toate, o activistă hotărâtă şi o adeptă fidelă: „[să] învăţăm să preţuim Căpitanul“.[5] Era prezentă permanent în anturajul lui Codreanu, în cercul oamenilor foarte apropiaţi, de pildă în excursiile la schi de la Predeal. Când interacţiona cu bărbaţii cu funcţii de conducere era foarte încrezătoare în sine. O dată însă Codreanu a pedepsit-o aspru în urma unui conflict intern. Ea şi-a acceptat pedeapsa, arătând astfel credinţă şi ascultare faţă de Căpitan. Nicolescu era nu numai conducătoarea organizaţiei de femei, ci apărea în comuna legionară ca pandant feminin al lui Codreanu, mai ales în faţa copiilor. În *Imnul tinereţii legionare* se spune, cu trimitere la mitul naţional al Mioriţei, că moartea ar fi „cea mai scumpă nuntă dintre nunţi“, unirea ultimă cu natura. Nicoleta Nicolescu a murit la mai puţin de un an după Codreanu, iar moartea ei se află în deplin acord cu acea cultură a jertfei şi martiriului în care crezuse atât de mult. În timp ce Codreanu era arestat, iar Elena, ca soţie, avea grijă de el, Nicolescu a intrat în lupta clandestină şi a dezvoltat, printre alţii împreună cu Mircea Eliade, o reţea de informaţii în Bucureşti. Arestată la 29 iunie 1939, a fost aruncată de vie într-un crematoriu, potrivit relatărilor legionare (sursele poliţiei vorbesc, în schimb, de o execuţie la marginea unui drum naţional). Conducătoarea femeilor Legiunii a fost prefăcută în cenuşă, iar conducătorul, stropit cu acid sulfuric şi acoperit cu o placă de beton. Acest sfârşit oribil i-a adus împreună pe Codreanu şi pe femeia care, dintre cele aflate în anturajul său,

i-a dăruit cea mai multă credinţă.

Nicoleta n-a dat-o însă la o parte pe Elena. În detenţia cu izolare din 1938, Codreanu le-a visat „dormind în pat, pe soţia mea şi pe Nicoleta“. Însă femeia pe care el, în acelaşi vis, o căuta după un accident era Nicoleta, nu Elena. Visul ne arată cum se raporta, în subconştient, Codreanu la cele două femei care, pe lângă mama lui, i-au fost cel mai aproape. Relaţia dintre ele şi faţă de el n-a fost, probabil, niciodată exprimată în cuvinte.[6]

Chiar şi în cercul restrâns de apropiaţi, doar câţiva oameni au putut urma rigorismul moral din ce în ce mai pronunţat al lui Codreanu. Lipsa lui totală de umor, insistenţa faţă de reguli şi principii, refuzul oricărui compromis îi copleşeau chiar şi pe cei mai convinşi legionari. „Omul drept“, căruia îi făcea propagandă Codreanu, era complet opus omului pe care, de pildă, Ion Luca Caragiale îl ridiculiza ca arhetip al caracterului naţional românesc. De aceea, nu ne surprinde faptul că Elena Codreanu n-a reuşit să îndeplinească exigenţele ascetice ale soţului ei. S-a retras în viaţa privată, şi-a însoţit soţul la munte şi la moşiile donate de protectori în Muntenia şi Dobrogea şi a reapărut în public abia la exhumarea soţului ei, în toamna anului 1940.

Există alte două figuri feminine foarte apropiate lui Codreanu despre care nu ştim aproape nimic. Una este „fata mamii“, fiica adoptivă, Cătălina, căreia Codreanu îi ducea dorul când era închis în 1938 şi despre ale cărei jocuri de copii relatau legionarii.[7] Puţin individualizată este şi mama lui Codreanu, femeia care, probabil, a jucat cel mai important rol în viaţa lui. Eliza Brauner a rămas mereu în fundal, dar a oferit familiei ei, care credea profund că Corneliu Codreanu era un ales, mai mult sprijin decât tatăl, care prea des făcea pe grozavul şi nu-şi mai putea ascunde de mult problema cu alcoolul. Eliza Brauner devine accesibilă istoricului abia atunci când, în 1938, are grijă de fiul ei arestat, împreună cu Elena, în timp ce Nicoleta Nicolescu activa în clandestinitate. Legătura strânsă cu mama reiese din însemnările lui Codreanu din detenţie: îi apărea în vis, iar faptul că era singură de sărbătoarea Paştelui, în 1938 – aproape toţi membrii familiei erau arestaţi – îl preocupa în mod deosebit. Eliza Brauner a ţinut familia laolaltă în timpul detenţiei fiului ei şi, mai ales, după moartea Căpitanului. Faptul că nu era cu totul decuplată de politică îl arată schimbul de scrisori din anul 1944 cu Vartolomeu Stănescu, fostul episcop al Râmnicului, internat la mănăstirea Bistriţa din cauza simpatiilor lui legionare.[8]

36. MUNŢII ŞI MAREA – AXE SPAŢIALE BIOGRAFICE

ESTE FRAPANT CĂ CELE MAI MULTE PERSOANE DIN CERCUL restrâns al lui Codreanu proveneau din Vechiul Regat, neapărând aproape deloc oameni din provinciile încorporate în 1918. Codreanu şi cercul său restrâns au rămas legaţi de societatea României Mici de dinainte de războiul mondial. Căpitanul n-a vizitat aproape deloc meleagurile de la vest de Carpaţi. „Regăţean“ prin excelenţă, acestea i-au rămas în mare măsură străine – o alegere ciudată pentru conducătorul unei mişcări de omogenizare naţională.

Nu doar Ardealul apare rar în însemnările lui Codreanu din timpul detenţiei din 1938. Dispar şi Moldova şi Bucovina, teritoriile unde a început activitatea Legiunii. De fapt, prin mutarea la Bucureşti, rădăcinile lui moldoveneşti au slăbit. Legiunea combătea regionalismul ca pericol pentru naţiunea română, ceea ce-i aducea succes politic. De aceea, Codreanu cultiva cercul din Moldova prin rare vizite la Iaşi, nedezvăluite publicului, cum a fost, de exemplu, cea din mai 1934. Se simţea bine printre „vechii luptători“ de acolo. Era invitat la masă, cum s-a întâmplat în octombrie 1936, de vechii săi susţinători, de pildă profesorii Şumuleanu şi Găvănescu, se îngrijea de tipografia de la Căminul Cultural, se întâlnea cu tovarăşi de drum precum Gârneaţă, sau cu avocaţi importanţi ca Nellu Ionescu, făcea excursii cu maşina, dar mai ales vizita casa socrilor de pe Strada Florilor, unde-i aduna pe adepţii cei mai apropiaţi. Toate acestea aveau efectul unei călătorii în propriul trecut: locuri, oameni, ritualuri. Totuşi, Iaşiul devenise un oraş de provincie. Codreanu urma logica centralismului românesc, nu pe cea a regionalismului moldovenesc al cuziştilor.[1]

După 1933, în viaţa sa şi a apropiaţilor săi, o axă muntenească, ce

pornea de la staţiunea montană Predeal, trecea prin topografia legionară a Bucureştiului şi ajungea la staţiunea de la mare Carmen Sylva, a înlocuit axa moldovenească dintre muntele Rarău, Iaşi, Ungheni şi sudul Basarabiei. Odată cu schimbarea geografiei personale, s-a modificat şi comunitatea. Moldova a rămas în urmă, la fel şi Basarabia, ambele regiuni fiind orientate mai degrabă cuzist decât legionar. Înlocuirea Rarăului atât de iubit de el cu Carmen Sylva şi Predeal este simbolică.

La Marea Neagră, în mijlocul unei comunităţi ajunse la şapte sute de persoane în 1936, Codreanu şi-a petrecut probabil perioada cea mai fericită a vieţii. Ca şi pe Rarău, viaţa în tabăra de vară era strict reglementată. Seara, Codreanu răspundea la întrebările adepţilor săi – „Căpitane, dezvoltă chestia femeilor!“ –, care-l ascultau cu credinţă în amfiteatrul natural al falezei. O imagine de propagandă îl arată în semiprofil, cu marea pe fundal – aproape ca un guru filozof.[2]

Carmen Sylva simbolizează ideea lui Codreanu despre modul de viaţă ideal pentru el, ca predicator şi conducător aflat în fruntea unei comunităţi formate potrivit propriei dorinţe. Predealul, în schimb, nu era o continuare nemijlocită a Rarăului. Alesese această staţiune montană pentru că acolo, pe muntele Susai, găsise osemintele neînhumate ale unor oşteni căzuţi în războiul mondial. Codreanu s-a fotografiat în acest osuar natural, care este, probabil, icoana cea mai expresivă a credinţei sale în comunitatea românilor ce cuprinde toate generaţiile. Faptul că autorităţile au împiedicat cu forţa construirea unui monument i-a supărat în mod deosebit pe el şi pe Cantacuzino-Grănicerul. Predealul a devenit totuşi un loc al intimităţii familiale şi politice, dar şi „cetatea sporirii spiritului şi faptei legionare“, o contragreutate la ceea ce propaganda legionară numea „Bucureştiul iudeo-bizantin“. La Predeal, Codreanu a obţinut un teren, unde plănuia să deschidă un restaurant legionar. În momentele hotărâtoare de la cumpăna dintre anii 1937–1938, Codreanu călătorea la munte, lăsând politica din capitală în seama echipei sale.[3]

La Bucureşti a fost inaugurat în septembrie 1937 Palatul Legionar, sediul reprezentativ al partidului, pe terenul generalului Cantacuzino-Grănicerul din centrul oraşului, în apropiere de biserica legionară Sfântul Ilie Gorgani. Sălile erau împodobite cu un portret mare al lui Codreanu şi cu imagini reprezentându-i pe Arhanghelul Mihail, pe Ion Moţa (soldatul participant la războiul civil din Spania, cinstit ca martir) printre arhangheli şi pe Vasile Marin în ipostază de luptător, dar şi cu diagrame şi grafice referitoare la progresul mobilizării legionare. La parter se vindeau covoare

şi ţesături, pe pereţi atârnau fotografii şi afişe, pe mese erau expuse ziare referitoare la istoria mişcării. Veneau mulţi vizitatori.[4]

Codreanu era un om al Vechiului Regat, dar mai ales al Vechiului Regat rural. În ciuda propagandei legionare a unei Românii modernizate a furnalelor, Căpitanul nu-i urma lăuntric pe doctrinarii săi urban-intelectuali. Când, în 1937, într-o scrisoare către generalul Cantacuzino-Grănicerul, lua măsuri de precauţie pentru cazul în care ar fi fost ucis, l-a rugat pe bătrân ca, după pilda lui Daniil Sihastrul faţă de Ştefan cel Mare, să le dea legionarilor sfaturi „părinteşti“. Daniil Sihastrul era întemeietorul mănăstirii Putna. În situaţii extreme, ceea ce gândea şi simţea Codreanu avea legătură cu Moldova. În notiţele sale scrise, în stilul unui jurnal, în ascunzătoarea de la Bucureşti între februarie şi aprilie 1934, Codreanu medita la muntele Rarău şi la întemeietorul sihăstriei de acolo, Petru Rareş, fiul lui Ştefan cel Mare, care se retrăsese pe vârful muntelui pentru a scăpa de otomani. Codreanu se asemuia pe sine cu voievodul aflat la ananghie şi jura să-i desăvârşească lucrarea prin construirea unei mănăstiri pe munte. În acelaşi timp, sublinia şi legăturile sale cu mănăstirile moldoveneşti Bistriţa, Agapia, Neamţ şi Văratec. Aici se arată, în două situaţii de urgenţă, un element central al personalităţii lui Codreanu: admirator al marilor voievozi moldoveni, cinstitor al mănăstirilor şi sihăstriilor de munte, moldovean naţionalist-romantic, care visa să fie, asemenea lui Ştefan şi Petru, un conducător războinic ortodox în slujba credinţei şi un susţinător al Bisericii.[5] Adepţii săi au cuprins aceste elemente într-o formă tipic legionară. Cântecul *Ştefan Vodă* (*Marşul legionarilor vrânceni*) era printre cele mai îndrăgite, punându-l pe Căpitan pe acelaşi plan cu voievodul: „Tu, Codrene, eşti nădejdea […] /, Ia cum ştii în mână cnutul / Şi românii nu mai pier“.

37. FRACŢIONISM

CODREANU PUNEA ATÂT DE MULT ACCENTUL PE FAMILIE ŞI COMUNITATE şi pentru că mişcarea sa era departe de a fi omogenă. Doar figura Căpitanului ţinea laolaltă organizaţia de masă, a cărei uriaşă dezvoltare între 1936 şi începutul anului 1938 dădea la iveală sau abia forma unele falii. Până la arestarea sa din aprilie 1938, conducerea lui Codreanu a rămas, cel puţin în public, necontestată. În Legiune şi în partid a trebuit însă, după 1933, să medieze şi să facă ordine din ce în ce mai mult. Cel mai simplu de rezolvat erau invidiile personale, de pildă cele dintre Nicoleta Nicolescu şi Dumitrescu-Borşa. La 30 februarie 1936, Codreanu a exclus-o pe Nicolescu pentru trei luni din mişcare şi a suspendat organizaţia de femei din Bucureşti. Cazurile de indisciplină sau de exces de zel, după cum am arătat, dăunau mişcării extrem de mult. Codreanu a intervenit aspru mai ales împotriva faptelor de violenţă neautorizate sau a înşelăciunilor, distanţându-se, de asemenea, de atacurile spontane la adresa membrilor elitei.[1]

Mult mai problematice s-au dovedit diferenţele regionale şi mai ales cele strategice. O primă fracţiune era reprezentată de „vechii luptători“ de la Iaşi şi din Ardeal, care, odată cu mutarea lui Codreanu în capitală şi primirea intelectualilor în mişcare, s-au văzut dezavantajaţi. La început, chiar şi Ion Moţa a susţinut opoziţia lui Stelescu, care nu era respinsă nici de Dumitrescu-Borşa, Traian Cotigă şi Ion Belgea. Aceştia îi priveau pe foştii carlişti cu neîncredere şi-i reproşau lui Codreanu trădarea faţă de vechile prietenii şi o schimbare de caracter. El a explicat, în noiembrie 1934, că-i primeşte pe cei noi doar din motive tactice. Gruparea aceasta a căutat sprijin la generalul Cantacuzino-Grănicerul. Dat fiind că, după 1933, Codreanu întreprindea rar călătorii mai lungi, forţele centrifuge regionale nu s-au diminuat.[2]

Cu adevărat importante au devenit aceste grupări doar la vest de munţi, în teritoriile odinioară maghiare, nu şi în Bucovina, vechea zonă de influenţă a Codrenilor. În Ardeal, Codreanu acţiona doar prin reţeaua lui Ion Moţa, care, până la sfârşit, a rămas adânc convins de misiunea cumnatului său. În octombrie 1936, Codreanu l-a însărcinat cu conducerea legionarilor din Muntenia. Moartea lui Moţa în luptele din războiul civil din Spania, la Majadahonda, se explică nu prin fuga de opoziţia din cadrul Legiunii, ci prin misticismul său exaltat legat de apărarea Crucii împotriva forţelor bolşevice infernale. Doliul lui Codreanu era sincer şi întreaga mişcare a ţinut un an întreg de doliu. Imnul dedicat lui Moţa şi lui Vasile Marin, căzut împreună cu el, expresiv din punct de vedere muzical, dar şi ca text, redând tensiunea dintre întunecime şi făgăduinţa mântuirii, făcea parte dintre cele mai importante cântece legionare. Ca guvernator al Legiunii la vest de Carpaţi, Moţa era o personalitate de neînlocuit. Falia intralegionară de-a lungul Carpaţilor a devenit vizibilă de-abia în 1938. Fracţiunea apuseană s-a dovedit plină de succes – în 1937, partidul legionar a obţinut cel mai bun rezultat în judeţul Arad. În primul rând însă, aceasta era, după 1937, substanţial mai activă şi mai predispusă la violenţă decât Legiunea din Vechiul Regat, îndatorată mai puternic lui Codreanu personal.[3]

Codreanu se străduia din greu să controleze două curente care-l împingeau atât pe el, cât şi mişcarea pe făgaşe periculoase. Unul din ele era fracţiunea procarlistă care, chiar după ruptura cu regele din februarie 1937, căuta în continuare o reconciliere. Nae Ionescu şi Mihail Manoilescu, oameni ai *establishment*-ului, acţionau în această direcţie, la fel ca şi publicistul Mihail Polihroniade. Ca om de legătură, regele îl folosea din nou pe Alexandru Vaida-Voevod, cu care Codreanu încheiase o convenţie în mai 1936, obligându-se să nu atace camarila – promisiune greu de ţinut, din cauza grupării anticarliste din Legiune. Chiar şi în iunie 1937, Codreanu tot se mai simţea legat de această convenţie.[4] Abia în toamna anului 1937 a trecut de partea anticarliştilor din politica românească – Maniu (principalul concurent ardelean al lui Vaida-Voevod), Gheorghe Brătianu, Dr. Gerota –, punându-i, provizoriu, pe linie moartă pe carliştii din cadrul mişcării. Oscilarea a fost explicată de Codreanu în faţa adepţilor dezorientaţi în august 1937, printr-o formulă contradictorie în politica reală: „în chestia naţională, pe linia dlui Vaida-Voevod, însă pe chestia constituţională ea [Legiunea] se identifică cu acţiunea dlui Maniu“.[5]

O a doua fracţiune puternică era constituită de aripa radical-fascist-

social-revoluţionară, apărută în urma propagandei masive a lui Codreanu printre muncitori de la sfârşitul verii anului 1936 – o acţiune cu consecinţe extrem de grave la nivelul Legiunii. Personajul principal al grupării era Gheorghe Clime, şeful Corpului Muncitoresc Legionar. Clientela sa îşi dorea acţiune, preluarea puterii, revoluţie socială. Chiar dacă Clime, personal, i-a rămas fidel lui Codreanu până la sfârşit, muncitorii voiau o schimbare rapidă şi o îmbunătăţire a situaţiei materiale, pe care propaganda legionară le-o şi promitea. Mistica abia dacă avea efect în acest mediu. Muncitorii se dovedeau prompţi, uşor de mobilizat şi, de aceea, erau mai valoroşi politic decât ţăranii mai puţin mobili. Centrul de greutate politic aluneca însă spre o dinamică social-revoluţionară pe care Codreanu cu greu o putea stăpâni. Nu degeaba se temea Căpitanul de infiltrarea comunistă. După ce a fost arestat în aprilie 1938, a pierdut controlul asupra acestei aripi foarte active. De la muncitorii legionari conduce un fir spre preluarea puterii de către comunişti începând cu vara lui 1944. Codreanu pusese bazele unei mişcări antisistem extreme, care n-avea simţ pentru făgăduinţa mântuirii transcendente şi respingea radical statul constituţional, societatea burgheză şi economia de piaţă. În cercul intim al Legiunii se discutau fără echivoc ţeluri comuniste, cum ar fi exproprierea terenurilor, naţionalizarea economiei, distribuirea de către stat a unor resurse ca hrana, locuinţele şi educaţia. Această aripă de stânga era în mult mai mare măsură interesată de bunuri materiale şi de putere lumească împotriva elitelor existente decât gruparea mistică din jurul lui Codreanu.[6]

O forţă hotărâtoare în direcţia acţiunii erau şi cei doi Cantacuzini. Bătrânul îşi dorea implicare şi luptă, promovând radicalizarea şi exprimându-se mult mai apăsat decât voia Codreanu: în august 1936, la Rădăuţi, ascultătorii înfierbântaţi strigau că oamenii Partidului Naţional-Ţărănesc trebuie împuşcaţi şi spânzuraţi, iar Ion Mihalache, ars de viu. De aceea, la trecerea dintre anii 1936–1937, Codreanu i-a luat puterea lui Cantacuzino-Grănicerul, aristocratul şef de partid. La o dezbinare de durată nu s-a ajuns, fiindcă, în cele din urmă, generalul s-a supus conducătorului. Alecu Cantacuzino se profila însă nu doar ca teoretician legionar, ci şi ca lider al unei mişcări de frondă împotriva regelui. În primăvara anului 1938, afirma că nu doar regele ar trebui înlăturat, ci întreaga dinastie. Le predica ţăranilor că România este stăpânită de o casă regală străină, care trebuie înlocuită de o dinastie românească. Codreanu nu mersese niciodată atât de departe; regalismul său profund a rămas, până la sfârşit, motivul pentru care nu s-a luptat pentru înlăturarea regelui, ca să nu mai vorbim de

dinastie. De altfel, comandantul Gărzii Regale era un simpatizant legionar. Înlăturarea monarhului ţinea, prin urmare, de domeniul posibilului.[7]

Luptele dintre cercul moderaţilor fideli dinastiei, fracţiunea revoluţionarilor sociali radicali şi gruparea fascistă din jurul tânărului Cantacuzino au atins punctul culminant între toamna anului 1937 şi primăvara lui 1938. În Codreanu se dădea o luptă. Îl detesta personal pe rege şi aprecia destui politicieni anticarlişti de frunte. Totuşi, îi lipsea puterea de a rupe pisica în două. Dar nici n-a legat mâinile forţelor anticarliste, după cum nici mai înainte nu îi condamnase public pe asasinii legionari – „nicadorii“ şi „decemvirii“. Făcea aşa ceva doar în cazul unor legionari violenţi de rangul al doilea care îi atacaseră, de pildă, pe Virgil Madgearu sau pe rectorul de la Iaşi, Traian Bratu. Nehotărârea şi atitudinea tot mai contradictorie explică, în parte, eşecul lui Codreanu. El făcea să se ridice multe spirite. Ca să le stăpânească, trebuia să le canalizeze energia spre exterior. De aceea, mişcarea se reinventa aproape anual.[8] Sistemul de putere construit iniţial pe relaţii personale şi verificări personale efectuate de Codreanu era sortit eşecului ca mişcare de masă. Codreanu era devansat de forţele antisistem ale stângii revoluţionare şi fasciste, devenind el însuşi, în mod paradoxal, o forţă temperantă în propria mişcare. Toate aceste forţe s-au revărsat necontrolat de îndată ce autorităţile l-au plasat pe conducător în detenţie în regim de izolare.

38. ICONIZAREA

ÎNTRE 1933 ŞI 1938, FORŢA DE RADIAŢIE CHARISMATICĂ A LUI CODREANU a atins punctul culminant. Personalitatea Căpitanului a căpătat definitiv o interpretare dogmatic-doctrinară din partea adepţilor săi, fixându-se, în acelaşi timp, şi o iconografie la fel de dogmatică. Ca şi mai înainte, charisma se forma printr-o modelare conştientă la care contribuiau atât Căpitanul, cât şi cei care-l urmau. Codreanu acţiona prin cuvântul scris, dar mai ales prin imagini. Doctrina faptei şi a tăcerii propagată de el căpăta din ce în ce mai mult o formă vizuală. Chiar el considera imaginea mai importantă decât cuvântul, şi cu atât mai importante sunt transformările modului său de a se prezenta. Mutarea la Bucureşti a pus capăt apariţiei lui Codreanu în port moldovenesc, el nemaiarătându-se aproape deloc în public în haine albe, strălucitoare. La jumătatea anilor ’30, Codreanu a adoptat cinci forme de apariţie. Cea dintâi era urban-civilă: în costum şi cravată. A doua, Codreanu bronzat, în bluză bleu, cu părul în vânt. Cea de-a treia, Codreanu în haină lungă de piele neagră, o dată şi cu o pălărie mare întunecată. Cea de-a patra, Codreanu în cămaşă verde, şi cea de-a cincea, Codreanu în port popular cu cojoc închis la culoare.

23-24. *Codreanu bronzat, în două fotografii făcute la Carmen Sylva.*

Toate apariţiile Căpitanului luau în calcul impactul iconografic. În îmbrăcăminte de oraş se prezenta în faţa adepţilor. Îmbrăcăminte sport, de

vară, purta la Carmen Sylva, unde iniţia sute de legionari în muncă şi ideologie. Haina lungă de piele o alegea în cazul rarelor apariţii în public la Bucureşti: la înmormântarea generalului Cantacuzino-Grănicerul păşea în faţa adepţilor, care formau o masă întunecată, cu privirea umbrită, îmbrăcat ca liderii politici extremişti din anii ’30 – aceasta este ipostaza fascist-urban-activistă. În schimb, cămaşa verde ţine de perioada Gărzii de Fier. Îl vedem pe Codreanu în această uniformă de luptă în fotografii private făcute împreună cu oameni din cercul său intim, gata de violenţă. Codreanu considera cămaşa verde o îmbrăcăminte aproape sacră, interzicându-le legionarilor să apară în public în uniformă fără a li se fi ordonat. Se temea de „profanare“, dar reacţiona şi la represiunea în creştere a autorităţilor faţă de uniformele paramilitare. A cincea formă de apariţie publică a devenit imaginea iconică a Căpitanului. Aceasta nu mai scotea în evidenţă părţile deschise ale costumului popular, ci îndrepta ochii privitorului, graţie cadrului format de părţile de culoare închisă ale îmbrăcăminţii, spre faţa lui Codreanu. Pe chipul lui domină ochii, obiect de cult al Legiunii. Privirea trece pe lângă cel ce contemplă imaginea, spre depărtări. Acesta este vizionarul, alesul, Mesia, făgăduinţa întrupată a mântuirii neamului. Elementul mesianic era subliniat şi de un afiş electoral care-l prezenta pe Codreanu în semiprofil, cu Marea Neagră pe fundal. Căpitanul este adâncit în lectură, în faţa dimensiunii fundamentale a naturii. Ca filozof retras, se sustrage ochilor privitorului. În ambele cazuri lipseşte orice alt simbol: fără svastică, fără crucea de gratii legionară. Conducătorul mesianic acţionează printr-o prezenţă inaccesibilă adepţilor. La a zecea aniversare a Legiunii, Codreanu le-a împărtăşit adepţilor săi certitudinea mântuirii: o turmă mică crescuse sub loviturile vrăjmaşilor nemiloşi şi ale „tuturor uneltirilor întunecate“. „Am trăit din mila lui Dumnezeu şi din vârful săbiei noastre“ – o formulare care rezumă cât se poate de plastic tensiunea dintre mistică şi activism. „Suntem un milion! Un milion de suflete de femei, copii, de bărbaţi şi bătrâni cari au o credinţă nouă, cari trăiesc, cari luptă, cari jertfesc sub steag legionar“. Profesori universitari, muncitori, preoţi, învăţători de sat, comercianţi, ţărani sau ciobani, taţi, soţi, mame şi soţii – cu toţii alcătuiau comunitatea legionară. „Fii corect; fii drept; fii curat; fii voios… în Patria legionară“.[1]

25. *Imaginea iconică a Căpitanului.*

Această prezentare de sine iconografică este completată, la nivelul textului, de o ortodoxie legionară discursivă. Un articol aproape delirant semnat de legionarul, altminteri necunoscut, Dimitrie Schlosser a apărut în revista de la Chişinău *România creştină* (1 septembrie 1935): „Căpitanul – un cuvânt magic, care, purtat pe aripi argintii de vulturi, prin undele nevăzute ale seninului ceresc, ca şi fumul tămâit din cădelniţa divină, s-a împrăştiat pe întregul cuprins al ţării, umplând de un balsam dumnezeiesc inimile a tot ce e român […]. Căpitanul este dezrobitorul de suflete […]. El este retorta din care s-a născut elanul […]. Căpitanul este o forţă

materializată şi supranaturală […], dominând ca un rege asupra lumii noastre spirituale. El este «Mesia» poporului românesc, el este osânditul care, ca Hristos, a trecut prin toată gama suferinţei […]. El a cerut drumul «Golgotei».“ În aceeaşi revistă apăreau versurile lui Aurelian Călin: „Tu eşti însuşi adevărul […]. / Vai celor pe cari îi zdrobeşte asprimea ta!“. În organul de presă legionar *Buna Vestire*, mesianismul apare, în 1937, la fel de clar. Cu prilejul aşezării pietrei de temelie a noului sediu al Legiunii din Bucureşti, ziarul scria la 3 iulie 1937: „Sus, la geam, Căpitanul generaţiei, Corneliu Codreanu, ascultă, smerit, slujba divină. Depăna icoanele unei vieţi întregi. De la începuturi până azi, 20 ani de viaţă înviforată, de luptă, de suferinţă şi insultă, dar şi de biruinţă, de răstignire, dar şi de zare luminată spre Înviere, se spovăduiau în gândul Căpitanului. Şi-aducea aminte… Cea dintâi piatră fundamentală aşezată de Mişcarea Legionară la temelia Neamului, sub ocrotirea măritului Arhanghelul Mihail… Cele dintâi visuri… Cele dintâi lupte… […] O generaţie întreagă se ruga în sufletul Căpitanului“. Codreanu era celebrat ca simbol al Omului Nou pe care voia să-l creeze Legiunea în România: „Mişcarea Legionară vrea înnoirea naţiunii. Piatra de temelie a înnoirii este omul nou“, se spune, la 8 iulie 1937, în articolul de fond al ziarului *Buna Vestire*. „Un nou tip de om. Încăierat cu toate poftele şi păcatele care strigă în carnea lui: omul capabil să se ridice peste el însuşi, omul mare – al onoarei, al demnităţii –, omul tare – al curajului, al ordinei –, omul eroic: al luptei nepotolite, al sacrificiului, al jertfei […]. Un singur om – Căpitanul – a cerut transformări de suflet, pentru transformarea sufletească a Naţiunii. Un singur om – Căpitanul – poate birui, pentru că numai el a găsit calea biruinţii. Prin omul nou pe care l-a cerut şi l-a creat“. Codreanu este celebrat aici nu doar ca un conducător, ci ca un fel de demiurg care-i insuflă naţiunii o nouă viaţă şi o remodelează din temelii. Punctul culminant este atins de cvasidivinizarea lui Codreanu într-un alt text din aceeaşi ediţie: „Neînfrânt, senin în faţa loviturilor şi a morţii, Căpitanul a venit pentru a deschide veacul învierii. Singur şi înţeles, la început, de o mână de oameni, cari au putut să cuprindă în minţile şi-n sufletele lor Minunea, secondat mai târziu, cu religiozitate, de o generaţie întreagă, e stăpân azi. A adus în Neamul lui: religia muncii, credinţa în viitorul magnific al Patriei şi disciplina, în suflet, în minte, în faptă. Când alţii tăceau şi întârziau zidirea, Căpitanul vorbea prin tăcere şi-n faptă. A legat tot ce alţii au dezlegat în fiinţa noastră autentică de neam; a dezlegat tot ce alţii au legat cu otravă străină de noi. Restaurator al demnităţii, al onoarei, al dreptăţii şi al bunului-simţ, Căpitanul vine să

ceară, hotarât, răscumperarea tuturor uitărilor noastre mari din trecut, când Horia şi Tudor au trebuit să cadă sub roată şi sub iataganul trădării. Căpitănia legionară nu este o comandă personală impusă, ci una istorică, simţită ca o necesitate vie, începută de ziditor, de Căpitan, şi răsfrântă, oglindită în sufletul intemporal al neamului românesc, prin mărturisirea adeziunii voluntare, spre ordine, spre muncă şi spre credinţă. Nu se restrâng libertăţi, prin comanda Căpitanului, nu se renunţă la individualitate, nu se ordonă jertfă şi nu se creează disciplină formală obligatorie. Se disciplinează numai în şantier curat, adevăratul sens al libertăţii, prin renunţarea voluntară la beţia «libertăţilor» de ordin personal, egoist, pentru eliberarea, pentru expresia de libertate sublimă, în realizarea noastră ca neam, pe plan istoric […]. Căpitanul nu are nevoie să comande şi să impună. E ascultat, instinctiv. E iubit, fără să fie temut – e respectat, fără să ordone. Biruinţa legionară nu va fi decât prezenţa Căpitanului în fiecare suflet de om nou de român nou, crescut din toate baladele noastre, din toate doinele şi de toate rugăciunile celor din cer şi celor pe pământ. Atunci, ţara îngenuncheată în faţa cerului se va recunoaşte, strălucitoare, în ziditorul drumului de biruinţă, în Căpitan“. În acest text este rezumată chintesenţa cultului legionar al conducătorului – libertatea individului constă în faptul de a se lăsa, de bunăvoie, absorbit în marele ansamblu al colectivului, dăruindu-se conducătorului naţiunii. Colectivismul legionar trebuie să învingă orice formă de liberalism individual, văzut ca egoist. Conducătorul nu are nevoie să aplice forţa, fiind recunoscut şi iubit prin dăruire. Mintea se retrage din faţa instinctului, cuvântul din faţa tăcerii, raţiunea din faţa credinţei. Definirea doctrinei legionare ca atare, dar şi în folosul comunităţii populare naţionale poate fi înţeleasă doar pe fundalul unei puternice aşteptări a mântuirii; această aşteptare poate fi asumată şi împlinită cu adevărat doar de un mântuitor. Limbajul cu încărcătură religioasă oglindeşte exaltarea multor legionari, dar aruncă o lumină puternică şi asupra dezorientării evidente a unor părţi din societatea românească. Comparaţiile cu Hristos au loc, în acest sens, nu doar implicit, ci şi direct, prin folosirea unor noţiuni teologice cheie. Deşi în retrospectivă aceste lucruri pot părea o blasfemie, Biserica Ortodoxă Română şi mulţi cinstitori ai lui Codreanu din rândul clerului n-au avut, în mod evident, nici o problemă să-l venereze pe Căpitan ca pe un Mesia pe drumul Golgotei.[2]

26. *Codreanu predicând în faţa adepţilor săi la Carmen Sylva.*

S-a arătat, pe bună dreptate, că această charismă mesianică nu se mărginea doar la conducător, ci privea şi comunitatea credincioşilor, care se afla într-o relaţie apropiată de cea a apostolilor faţă de Mântuitor. Revista antisemită *Porunca vremii* îl aclama pe Codreanu ca „un inspirat, un om nou, un chemat al Neamului“. Valeriu Cârdu celebra „caracterul mesianic“ al mişcării, care a creat voluntari gata de jertfă şi martiriu, „soldaţi ai unei religii“. Conducătorul studenţesc Şerban Milcoveanu, de viţă nobilă, prelucra mai departe ideea „neamului mesianic“. La sfârşitul anului 1937, când preluarea legală a puterii de către Legiune părea posibilă, iar opinia publică era de partea mişcării, credinţa în Legiune a unora dintre doctrinari a luat forme paroxistice. Ziarul *Buna Vestire* a publicat o serie de eseuri ale unor intelectuali de frunte, printre care Mircea Eliade şi Sextil Puşcariu, sub titlul „De ce cred în biruinţa legionară“. Codreanu însuşi nu mai scria. El apărea doar ca icoană; se dădeau citate din scrierile sale, în calitate de creator retras.[3]

Întâlnirile personale, convertirile prin contact direct făceau parte din experienţele esenţiale ale credincioşilor. Mulţi dintre ei lăsau mărturii cu privire la convertirea lor. Cei mai mulţi îl căutau pe Codreanu având deja aşteptarea, speranţa mântuirii, deseori în momente de criză existenţială. Voiau să se dăruiască „magnetismului“ său, aşa cum spuneau ei. Virgil Ionescu l-a descris pe Căpitan în memoriile sale ca pe un excelent psiholog,

care i-a arătat lui, bogatul om de afaceri, printr-o masă de prânz frugală, sensul ascetic al Legiunii. Codreanu ar fi fost un „izvor nesecat al iubirii“, răspândind această iubire creştină asupra celor din jur, un bărbat ce deţinea cheia lăzii de comori ascunse sub munţi de gunoi. Conducătorul studenţesc Traian Cotigă l-a văzut pe Codreanu de Paşti, în 1925, la Focşani, fiind lovit de privirea acestuia ca de o săgeată. I-a întins mâna prin gratiile închisorii – o trăire pascală, ca o trezire personală, cu aluzie la crucea de gratii legionară.[4] Un student, influenţat de îndrumarul lui Banea despre cultul conducătorului, s-a simţit „electrizat“ la venirea lui Codreanu, fiind copleşit mai ales de privirea acelor ochi „de culoarea adâncimilor mării“. Cele ce se aflau în jur ar fi dispărut: vedea totul ca învăluit în ceaţă, doar chipul Căpitanului lumina strălucitor.

În jurul ochilor lui Codreanu se crease aproape un cult, asemănător cu cel al lui Hitler. Virgil Ionescu spunea că îi străfulgera cu ochii pe vizitatorii săi, evaluându-i pe oameni după privirea lor. Un aromân relata că, atunci „când te privea, te pătrundea […], nu mulţi aveau curaj să se uite în ochii lui“. *Buna Vestire* vorbea de „privirile de oţel fluid ale Căpitanului“. Îndată ce Codreanu se arăta în Piaţa Unirii, istorisea în retrospectivă legionarul ieşean Nae Tudorică, se adunau iute mii de oameni în jurul siluetei sale impunătoare. Alţii se entuziasmau de faptul că Codreanu „era ceva care te fascina“, „era mândru, era corect“. Liderul aromân Constantin Papanace îl elogia pe Codreanu ca „mare cunoscător al realităţii obiective“, ca om care cultivă comuniunea spirituală cu adepţii săi, un conducător responsabil, căruia i se aduce „cultul onoarei în exces“, a cărui măreţie naturală se regăseşte şi în scrisul său energic. Chiar şi scepticii scriau despre o privire metalică pătrunzătoare, despre un bărbat frumos, care purta îmbrăcăminte ca de monah şi era înalt ca arborii din Bucovina.[5] Receptarea nemijlocită a charismei conducătorului avea o importanţă deosebită în cadrul unei mişcări ce nu putea folosi nici radioul, nici cinematograful pentru propagandă. Astfel, cenzura de stat a făcut să apară un spaţiu public alternativ care se baza pe oralitate şi contacte directe şi în care se întâlneau, într-o formă unică, religiozitatea populară şi politica modernă a maselor. Experienţele de convertire petrecute în prezenţa conducătorului aveau caracter religios şi creau legături personale neobişnuit de puternice.

Ţara la catafa

nat! Da, s-a însenînat
ţa Generalului!
De azi, bustul ei din
lui nu va mai fi singu
are pe generalul şi în
împreună. S'au regăsit,
melnică despărţire!

IN DRUM SPRE B

La orele 12, cortegiul
în drum spre biserica
Trei coloane compac
nari, deschid drumul,
cruce vie, alcătuită di
după care, vine sicriul.
Deoparte şi de alta a
tuar, acoperit de flori.
lemn, comandanţii legio
După sicriu urmează
toarea ordine: rudeniile
familiei Cantacuzino,
Z. Codreanu, ing. Clime
voianu. Apoi: statul
nar; comandanţii legion
muncitorilor legionari;
de-ale generalului; auto
gatul Spaniei naţionali
O mulţime de români
petreacă la Biserică răz
mânteşti ale aceluia ce
ralul Gh. Cantacuzino.
Pe margini, cordoan
formate din legionari.
cortegiul funebru este în
cordon de legionari

GENERALUL PE
FALC

Convoiul a străbătu
rea rută: Str. Impri
Schitu Măgureanu, P
str. Uranus, până la
sericii militare a ordi
hai Viteazul».
In curtea bisericii s
militar. Apoi, o coma
gionarii dau onorul, s
la inimă spre Cer.
Sicriul este aşezat p
în biserică, de către
ţii legionari: Gh. Cli
Popescu, Apostolescu,
ronovici, Mihail Polihr
culai Totu, Alexandru
Vasile Cristescu, Vladi
trescu, Gh. Pihu, etc.

OMAGIUL BUCU
LUI

Căpitanul

Icoane îndoliate

Sâmbătă în zori, în bătaia ce-
lui de-al cincilea ceas, Genera-
lul Cantacuzino-Grănicerul s'a

Şiruri-şiruri, trec pelerini cu-
cernici să se'nchine în faţa rămă-
şiţelor pământeşti ale Generalu-
lui.

27. *Codreanu la costum (Buna Vestire, 12 octombrie 1937).*

Charisma lui Codreanu nu era însă recunoscută şi amplificată doar de

adepţi, ci şi de adversari şi observatori, din ţară şi din străinătate. După 1918, România a dobândit nu doar drept de vot universal, ci şi o nouă cultură mass-media. Tocmai ziarele bucureştene stângiste precum *Dimineaţa* sau *Adevărul*, dar şi *Opinia* de la Iaşi, dedicau spaţii largi Legiunii şi conducătorului ei. *Codreanu sells*.[6] Acest lucru era valabil, desigur, doar în perioadele în care cenzura nu elimina Legiunea din paginile ziarelor. Presa minorităţilor, cum ar fi *Arader Zeitung*, de limbă germană, prefera uneori să tacă. Între presa de stânga şi Legiune exista o dialectică aparte. Începând din anii ’20, legionarii ardeau acele ziare cu priză la public care nu le erau pe plac. Acestea, la rândul lor, câştigau în notorietate prin combatarea Căpitanului. Ca şi în cazul Maglavitului, presa de stânga mediatiza fenomene naţional-ortodoxe. Fără agitaţia mediatică a adversarilor săi, Codreanu ar fi fost promovat doar de acea parte a presei care îl privea cu simpatie, respectiv de propaganda membrilor mişcării.[7]

Un rol aparte în creşterea celebrităţii lui Codreanu l-a jucat presa străină. Mai ales după preluarea puterii de către Hitler, care a coincis cu anul violent al Gărzii de Fier (1933), ziarele franceze şi în special cele britanice au început să-l observe mai îndeaproape pe Codreanu, pe care-l percepeau drept un lider nazist român. Relatările despre Căpitan apelau, pe de o parte, la trimiteri către naţional-socialism, iar pe de altă parte la o exotizare deliberată a României. *Manchester Guardian* (1934) sau *Times and Tide* îl comparau pe Codreanu cu Hitler, considerându-l „brutal ca Göring“ şi „lipsit de scrupule ca Goebbels“.[8] Ziarele franceze începuseră să relateze sporadic despre Codreanu după asasinarea lui Manciu. Procesul asasinării lui I.G. Duca din 1934 a stârnit în mod deosebit atenţia. Ziarul comunist *L’Humanité* vedea în Codreanu un agitator antisemit şi un pucist ca şi Hitler, *L’Intransigeant* îi scotea în evidenţă misticismul, atitudinea ostilă Franţei şi apropierea de Germania. *L’Ouest-Éclair* scrisese deja în 1931 despre „şedinţele nocturne“ ale unei „organizaţii ca în romane“. În 1938, reieşea că Codreanu ar fi „un om aparte […], cu capacităţi magnetice şi putere psihică asupra maselor“.[9] Presa germană şi cea italiană îl judecau cu mai multă bunăvoinţă, vădind însă un anumit scepticism şi o anume reţinere de ordin cultural. *Hamburger Nachrichten* îl descria pe Codreanu, cu prilejul procesului Duca, drept un tânăr imberb, în costum naţional, cu „o statură impunătoare“. Susţinătorii îi admirau „voluntarismul“ înflăcărat, „martirajul“ – noţiuni cunoscute din limbajul nazist.[10]

28. *Codreanu prezentat aproape ca un star de cinema: afiş electoral legionar pentru alegerile din primăvara anului 1938, care n-au mai avut loc.*

Ritmul relatărilor din presa străină era dictat de evenimente spectaculoase, precum asasinarea lui Stelescu, declaraţia de adeziune la Axă a lui Codreanu sau criza de stat din România anului 1938. În presa

franceză, articolele despre Codreanu reflectă, de fapt, însăşi tensiunea extremă din politica internă a Franţei. *L'Humanité* stigmatiza „internaţionala fascistă sângeroasă" a „polonezului Zelinski" (*sic!*) şi avertiza în 1938 faţă de o lovitură de stat fascistă, în timp ce cotidianul de extremă dreaptă *L'Action française* manifesta simpatie, denunţând în decembrie 1938 asasinarea lui Codreanu drept lucrătură a evreilor şi a premierului francez Léon Blum. În presa burgheză, Codreanu era respins din cauza opţiunilor lui în politica externă, schiţându-se o imagine orientalizată, înstrăinată cultural. *Journal des débats* relata, în 1936, despre miile de tineri care umblau prin sate cântând şi dansând sau organizau sărbători religioase pline de mister, la care, pe la miezul nopţii, apărea Codreanu cu o cruce de foc, pe un cal bălan. În schimb, *La Croix* publica un presupus interviu cu Codreanu, care ar fi avut loc într-o cafenea de pe Schottenring, la Viena (Codreanu n-a ajuns niciodată la Viena!). Codreanu era descris ca un actor sau comediant care fabulează despre otravă şi antidot, un personaj care posedă un farmec şţrengăresc, fără a seduce, şi care priveşte masele ca pe o femeie gata să se dăruiască; toate aceste elemente amintesc parcă de thrillerele balcanice ale autorului britanic Eric Ambler, în care Garda, plasată într-un univers oriental al terorii, trebuia să-i dea frisoane cititorului.[11]

Înfăţişarea plăcută a lui Codreanu era de asemenea speculată în reprezentarea mediatică, mai ales în publicaţiile străine. În *Daily Herald* din 7 ianuarie 1938, era văzut ca un „personaj hollywoodian", care ar fi putut face în America o strălucită carieră de actor, iar sediul Legiunii era descris ca un loc în care pereţii erau acoperiţi de svastici, de portrete ale lui Hitler şi ale legionarilor morţi. Legionarii au răspândit imediat acest articol ca manifest. Înfăţişarea lui Codreanu juca şi în România un rol important, mai ales în cultul legionar al personalităţii. Cât de mult conta fizicul în acest cult o arată următorul detaliu: după instituirea dictaturii regale în februarie 1938, autorităţile au interzis filmele western, fiindcă legionarii erau tentaţi să-l vadă pe Codreanu în actorii chipeşi de pe ecran, salutându-l cu mâna întinsă. Şi prinţul Paul al României şi-l amintea pe Codreanu „frumos ca o vedetă de cinema".[12]

Alta era poziţia presei poloneze, mai ales în 1938. Legiunea întreţinea relaţii cu activiştii naţionalişti polonezi, iar în România se vorbea despre contactele speciale ale „polonezului" Codreanu. Personajul-cheie era trimisul Poloniei la Bucureşti, Mirosław Arciszewski, prin care se stabileau legături cu tinerii naţionalişti polonezi care, de altfel, vizitau şi tabăra de la

Carmen Sylva. Arciszewski şi cercurile poloneze naţionaliste conservatoare care păstrau legătura cu el susţineau Legiunea atât de intens, încât Ministerul de Externe de la Varşovia se temea că, în cazul în care s-ar afla despre aceste acţiuni, ar apărea complicaţii diplomatice masive. În 1934, trimisul polonez, fără să facă un secret din respectul său pentru Hitler, care tocmai încheiase o convenţie cu Polonia, îi explica ministrului Franţei la Bucureşti, André d'Ormesson, că majoritatea românilor ar sprijini Garda de Fier. Îl avertiza chiar pe francez că Garda l-ar putea pedepsi dacă alege să rămână în continuare pe poziţii adverse. Polonia invita la Varşovia, pentru formare, legionari de frunte. Chestiunea de fond era interesul polonez pentru un front comun polono-român împotriva bolşevismului sovietic, care ameninţa ambele ţări. Viceversa, presa legionară se arăta deosebit de favorabilă Poloniei. Din cauza pierderilor masive din arhivele poloneze, se poate reconstitui doar în linii mari legătura Legiunii cu Polonia, care a fost trecută cu vederea de majoritatea contemporanilor şi istoricilor, dar care, după cum avea s-o arate intervenţia lui Arciszewski în criza guvernamentală românească din februarie 1938, era mult mai importantă decât se crede de obicei. Dacă la începutul lui 1938 politica externă germană nu se baza pe Codreanu, iar pe prim-ministrul antisemit Goga îl considera slab, Polonia conta în totalitate pe o alianţă Codreanu–Goga.[13]

Mai ales după asasinarea lui Codreanu, în presa poloneză au apărut relatări cuprinzătoare, pozitive, dar fără nuanţe exotizante. Nu doar apropierea culturală şi ideologică a jucat un rol important, ci şi teama îndreptăţită, comună românilor şi polonezilor, faţă de Uniunea Sovietică stalinistă. Codreanu a dat doar câteva interviuri, fiind însă conştient de efectul acestora. El pare să fi favorizat presa britanică. Ultimul ziarist străin primit de el, în ianuarie şi februarie 1938, a fost corespondentul ziarului *Daily Herald*, Alexander L. Easterman, care avea legături foarte strânse şi cu Casa Regală.[14] După aceea, Căpitanul şi-a pierdut orice influenţă asupra presei. În timpul celor două procese intentate împotriva lui în primăvara anului 1938, presa românească i-a luat la ţintă puterea charismatică. Presa occidentală era uşurată: prietenul Axei îşi aflase sfârşitul. În ziarele italieneşti şi germane totuşi, la indicaţia guvernelor, relatările au fost foarte reţinute. Pentru Europa occidentală – dar şi pentru presa sovietică, mai ales în 1938 – Codreanu reprezenta un decupaj est-european, balcanic, al lui Hitler, iar pentru puterile Axei, un personaj privit cu neîncredere crescândă. De aceea, nici n-a existat un război de presă între aceste două tabere din Europa.[15] Acoperirea mediatică pe care o avea în străinătate i-a dăunat mult

lui Codreanu, deoarece adversarii săi străini dădeau crezare declaraţiilor sale de politică externă, provenite dintr-o pură iluzie a Căpitanului. Impactul pe care îl avea Codreanu în străinătate a fost notat în ţară de serviciile de informaţii, dar şi de rivalii săi, precum cuziştii, care luau în derâdere cunoştinţele deficitare de limba engleză ale Căpitanului, presupunând că în spatele interviurilor se afla soţia doctrinarului Mihail Polihroniade.[16]

Deşi a fost unul dintre cei mai cunoscuţi lideri politici din perioada interbelică, nu există imagini filmate cu Codreanu, şi ne-a parvenit doar o singură înregistrare audio originală. Pe film s-a păstrat numai a doua înhumare, din 1940, iar aceasta într-un jurnal cinematografic german.[17]

Codreanu apare astăzi atât de retras şi premodern tocmai pentru că este cunoscut doar din imagini statice – fotografii şi reprezentări idolatre realizate de adepţii săi. Lipsa dimensiunii cinematografice subliniază o trăsătură fundamentală a istoriei lui Codreanu şi a mişcării sale: ca opozanţi ai sistemului, erau inferiori aparatului puterii de stat. Autorităţile i-au exclus din domenii centrale ale vieţii publice: nu aveau acces la canalele de comunicare cele mai moderne şi mai de succes, controlate de stat – cinematograful şi filmul – şi, în mare măsură, nici la expunerea oferită de adunările publice de partid. Legiunea avea propriul univers mediatic şi dispunea de un spaţiu semipublic în topografia legionară şi în comunicarea „de la om la om“. Cu atât mai valoros este singurul document audio disponibil, anume un discurs, înregistrat pe disc, din anul 1937. Acesta surprinde chintesenţa Legiunii sub Codreanu: „Dragi camarazi, după 15 ani de lupte, de prigoniri şi de jertfe, tineretul României trebuie să ştie că ceasul biruinţei legionare nu mai este departe. Toate încercările de vrăjmăşire vor fi strivite. Toate planurile de ademenire, toate încercările de cumpărare a sufletelor, toate încercările de dezbinare şi toate trădările vor cădea la pământ. Priviţi-i drept în ochi pe toţi tiranii voştri. Îndura ţi cu resemnare orice lovitură. Suportaţi orice chin, căci jertfa noastră, a tuturora, va fi temelia de fier, de trupuri frânte şi de suflete chinuite, a biruinţei. Acei ce vor cădea dintre noi vor avea nume şi morminte de eroi, iar cei ce ne vor ucide vor purta nume de trădători şi vor fi blestemaţi din neam în neam. Din adâncuri se înalţă biruitor legionarul, cu sufletul său de stâncă. Cei ce cred că-l pot învinge, ca şi cei ce cred că-l pot cumpăra, se vor convinge în curând, dar prea târziu, că s-au înşelat.“[18]

Codreanu vorbeşte rar şi pătrunzător; diferenţa dintre modul său de exprimare şi cel al altor lideri fascişti ai timpului este notabilă. În ceea ce îl

priveşte, este propovăduitorul care se adresează credincioşilor. Este vorba de jertfă şi martiriu, ispită şi statornicie, blestem şi alegere, de valea de lacrimi pământească şi de speranţa în înviere. Nu lozinci politice, nu antisemitism sau chemare la revoluţie lumească. Dacă n-am cunoaşte contextul campaniei electorale, am interpreta textul în primul rând din punct de vedere religios. Este vorba de un fel de descântec, amplificat şi mai mult prin blestem. Din nici un alt document mistica legionară nu reiese atât de limpede.

39. MISTICUL

PERSONALITATEA LUI CODREANU ESTE GREU DE SURPRINS în spatele universului imagistic al propagandei legionare. În 1933, în revista *Axa* a fost publicată o imagine care transpune în formă iconică acest sentiment: un legionar – modelat, evident, după Codreanu – cu o figură sculpturală, similară unui totem, şi contururi neclare, evanescente. Căpitanul pare neclintit, rigid ca o imagine de cult destinată venerării, care poate fi însă interpretată, căci nu-i vorbeşte de la sine privitorului; mijlocirea are loc prin intermediul preoţilor. Poate că intelectualii cuibului Axa au gândit sau au simţit astfel. Sigur este că aura charismatică, „magnetică“, privirea pătrunzătoare, capacităţile vizionare care-i erau atribuite lui Codreanu făceau dificilă apropierea lui de oameni. Rapoartele poliţiei vorbesc deschis despre faptul că mulţi legionari vedeau în Codreanu o fiinţă semidivină, expunând icoane ale acestuia. Supraînălţarea conducătorului era un element fundamental al credinţei legionare, care se manifesta şi în propria familie. În 1941, Ion Zelea Codreanu scria că fiul său ar fi creat Legiunea „din inspiraţia lui Dumnezeu“. Stelescu afirma că familia Codreanu vedea în Corneliu o „reîncarnare“ a Arhanghelului Mihail.[1]

Modul de gândire al lui Codreanu apare în mai multe scrieri programatice, pregătite pentru public. Din corespondenţa lui s-a păstrat foarte puţin. Din aceasta fac parte şi ciorne ale circularelor către adepţi, asupra cărora se consulta cu Cantacuzino-Grănicerul. Mai multe scrisori adresate bătrânului general tratează probleme politice şi chestiuni personale. În scrisul lui lăbărţat, Codreanu foloseşte un limbaj lapidar, cu propoziţii scurte, cel mai adesea în stilul unor indicaţii. Dintre textele mai lungi, care nu erau concepute neapărat pentru publicare, fac parte *Însemnările de la Jilava*, redactate în timpul detenţiei (preponderent în regim de izolare) din primăvara anului 1938. Scrierea a fost răspândită de

legionari sub formă tipărită începând cu 1940. Până de curând s-a ştiut numai puţin de existenţa unui text în genul unui jurnal, pe care Codreanu l-a scris de asemenea într-o situaţie de excepţie – ascuns în casa din Bucureşti a colonelului Ştefan Zăvoianu – între februarie şi aprilie 1934.

De mai multe ori, în arest, Codreanu a reflectat asupra propriei persoane. În retrospectivă, poliţia politică a reţinut că tocmai detenţia în regim de izolare îi scotea la iveală adevăratul caracter – un amestec de nehotărâre, îndoială şi misticism. Această evaluare pornea de la părerea lui Horia Sima, care în vara anului 1940 intrase din nou în politica oficială şi avea toate motivele să-şi devalorizeze predecesorul, plasându-se astfel în centrul atenţiei. O asemenea apreciere nu este însă cu totul greşită, după cum se poate constata în urma unei analize a celor două jurnale, surse-cheie referitoare la personalitatea lui Codreanu. În 1934, el scria în timp ce, pe stradă, vânzătorii de ziare anunţau arestarea lui. Textul îmbină, fără o structură recognoscibilă, meditaţii şi idei despre politica internă şi cea externă. Trăsătura de bază însă este urmarea Drumului Crucii.[2]

Codreanu îşi începe însemnările din 1934 recunoscându-şi slăbiciunea: „Primeşte-ne, Doamne, în braţele tale [pe] cei ce ne-am pierdut orice sprijin material pe valurile lumii. Leagă rănile noastre şi redă-ne putinţa de a ne reîntoarce în luptă“.[3] Codreanu se simţea nu numai învins, ci şi trădat, trădarea fiind o obsesie a vieţii sale. Dacă ar avea un singur glonţ şi ar trebui să aleagă între duşman şi trădător, ar trage în cel din urmă, spunea el odată; afirmaţia ilustrează sugestiv polarizarea politicii interne a României. În acele momente însă, medita asemuindu-se cu Hristos şi încercând să se pună în locul Fiului lui Dumnezeu: „Sufletul dumnezeiesc al mântuitorului Iisus Hristos de acolo, de sus, desigur îşi aduce adesea aminte de timpul petrecut pe pământ, ca om printre oameni. Multe din aceste amintiri sunt dureroase“. Apăsătoare trebuie să fi fost pentru Hristos amintirea loviturilor primite la interogatoriul din faţa lui Ana şi a lui Caiafa, dar cu adevărat înfiorător trebuie să fi fost gândul la trădare şi la trădător. După o săptămână de post strict, Codreanu nota: „Trebuie să înţelegem în primul rând că nimic nu stă în calea credinţei. Ea biruie […]. Gândiţi-vă numai la cei 12 apostoli ai Dumnezeului nostru Iisus Hristos. O mână de oameni luminaţi de credinţă în Dumnezeul lor şi porniţi în cele patru colţuri ale lumii. Câte le-au stat în cale; câte şiretenii, câte năpaste şi câte asupriri“. Marea gândire a grecilor şi armata neînvinsă a romanilor păleau în faţa credinţei apostolilor. Toate prigonirile, toate rugurile înălţate de împăraţii păgâni doar au întărit credinţa, tot astfel cum împilarea românilor ardeleni

de către unguri n-a făcut decât să le întărească convingerea. Pe sine însuşi se vedea, pe de o parte, în strânsă legătură cu credinţa şi Biserica patriei sale moldoveneşti, având ca puncte de referinţă mănăstirile Bistriţa, Agapia, Neamţ şi Văratec, iar pe de altă parte se vedea urmându-i pe mucenicii creştini. „Centrul devenise mănăstirea Văratec, unde aveam cele mai mari prietenii în maicile Zenaida Racliş, Pompilia Cistor etc. şi unde era şi cumnatul meu, Mihail Craciu, inginer silvic, şeful ocolului Văratec“. Statul român era considerat de el un stat păgân. O importanţă aparte revenea icoanei Arhanghelului Mihail, simbolul mişcării: donase copii ale icoanei din închisoarea Văcăreşti bisericii Sfântul Spiridon din Iaşi, Căminului Cultural Creştin din Iaşi şi mamei sale. O altă copie o purta mereu la el. „Sfântul Arhanghel Mihail şi-a arătat puterea lui către noi“. Totuşi, Codreanu constata deprimat că el şi oamenii săi influenţaseră, cu ideile lor, 30 000 de studenţi: „Unde sunt? S-au răspândit ca potârnichile. Să fi rămas, ar fi fost 40 000 de intelectuali cu situaţii, cu vârsta maturităţii, profesori, medici, ingineri etc. N-am rămas însă decât aceşti 5 şi în jurul nostru îi numărăm pe ceilalţi pe degete, Lefter, Ibrăileanu, Blănaru, inginerul Clime, Silaghi“. Pe „Axa vieţii noastre“ s-ar fi plasat văcăreştenii. Codreanu se vedea ca un conducător al unei mici grupări de aleşi prigoniţi, care-i urmau pe primii creştini, ca martir al unei noi credinţe. Elita bucureşteană care tocmai i se alăturase nu era inclusă în rândul lor.

29. *Codreanu reprezentat asemenea unui totem (Axa, 1 octombrie 1933).*

Aceste meditaţii se întretaie cu notiţe referitoare la practici superstiţioase, din domeniul religiozităţii populare. Codreanu încerca să afle norocul şi ghinionul anumitor zile, luni, ani din semne, alcătuindu-şi un sistem de viaţă. Printre crizele sale existenţiale se număra o operaţie la

faţă, efectuată la liceul militar din Dorohoi; compara această experienţă cu trecerea dintre anii 1933–1934, când au avut loc „cele mai mari mizerii şi cele mai mari primejdii“. 1933 era apreciat ca „anul rău“. Începuse bine, cu „lupte sângeroase, dar glorioase“. Vara a adus „infamia de la Vişani“, adică împiedicarea construcţiei digului. Ar fi fost mai bine spre toamnă, odată cu începerea construcţiei Casei Verzi. La 15 noiembrie au început schimbările: moartea lui Virgil Teodorescu, asedierea Căminului Cultural de la Iaşi, valul de arestări. „Toate drumurile acestea au dus la peronul de la Sinaia.“ Apoi a mai fost ucis şi Ciumetti. Codreanu se vedea pe sine şi pe ai săi ca victime ale violenţei exercitate de stat, justificând astfel asasinarea premierului. Eşecul politic era pus pe acelaşi plan cu neajunsurile din viaţa privată: socrul său, pe care îl iubise ca pe un tată, a murit de cancer. În toamna anului 1932, şi soacra şi-a descoperit un cancer la sân, de care s-a operat. La Botoşani i-a murit un unchi de cancer la stomac, apoi încă un unchi, la Huşi. A fost afectat şi de faptul că hingherii i-au omorât câinele, pe care-l numea „armura [lui] războinică“.

Erau anumite luni care aduceau noroc sau nenorocire. A încercat să descopere un sistem printre acestea: luni rele din viaţa lui ar fi fost decembrie şi ianuarie, de pildă în 1916, 1930–1931 şi 1933–1934. Luni bune ar fi fost, în schimb, februarie, martie şi aprilie. În februarie 1928 a cumpărat camionul Legiunii; la 3 februarie 1930 a ţinut la Cahul o mare manifestaţie. Bună ar fi fost şi luna martie a anului 1917; la 4 martie 1923 a fost înfiinţată LANC; în 1924, 1925 şi 1931 a fost achitat la procese în martie; la 17 martie 1932 a câştigat alegerile în Tutova. Lunile de vară erau plasate în rândul celor bune, iar octombrie şi noiembrie erau considerate sumbre şi aducătoare de nenorociri. Pasul următor consta în evaluarea zilelor săptămânii. În copilărie, joia ar fi fost o zi norocoasă. Vinerea postea mereu cu stricteţe; era o zi ocrotită, dar nu o zi bună. Numărul său personal norocos era treisprezece, iar cel al mişcării, şapte. S-a născut pe 13 septembrie. În 1912, şi-a dat examenul militar pe strada 13 Septembrie. Într-o zi de 13 a schimbat clasa la Dealu. Complotul din 1923 l-a plănuit la Bucureşti, pe strada 13 Septembrie. Pe de altă parte, camionul Legiunii avea numărul de înmatriculare „Iaşi 7“. În 1931 au fost arestaţi şapte legionari, care apoi au fost duşi la circa de poliţie în camera 7 şi au stat 77 de zile în arest.

Acest simbolism al numerelor era completat de semne personale: în 1909, un învăţător i-a citit în palmă, prezicându-i o încercare grea la vârsta de 34 de ani (deci în 1933–1934). După zece ani de luptă politică,

legionarele din Bucureşti i-au dăruit un cocker spaniel negru, pe nume Nero. Văzându-i culoarea, i-a trecut fulgerător prin minte că ar fi un semn rău. Tatăl său însă era de părere că un câine negru putea fi de bun augur. Totuşi, atunci au început toate ghinioanele. Avea mereu presimţiri în noaptea de Paşti. În 1933 a stat în mijlocul unei mulţimi de necredincioşi şi a simţit că se apropie cel mai rău an din viaţa lui. Zile întregi a fost supărat, deoarece Fragu, câinele lui, fusese omorât. Oamenilor săi le-a spus că el însuşi va scăpa cu viaţă doar printr-o minune şi, într-adevăr, dacă trăia acum, aceasta se datora numai unei minuni.

Însemnările lui Codreanu din 1938, spre deosebire de cele din 1934, se ocupă intens de interpretarea viselor sale. „Niciodată n-am visat aşa de mult ca acum“, nota el la 9 iunie 1938.[4] În noaptea de Paşti din acel an, pe 24 aprilie, a văzut în vis următoarele persoane: pe mama sa, pe Elvira Gârneaţă (sora văcăreşteanului Ilie), pe Nicoleta Nicolescu, pe trezorierul Legiunii, Nicolae Horodniceanu, pe sora lui Iridenta, cu cei doi copii ai săi, pe ceilalţi patru fraţi şi surori şi pe tatăl lui.[5]

În vis, cel mai mult îi apăreau tatăl său, şi el arestat, dar mai ales mama sa, care era singură de Paşti, într-o casă pustie. „Nu-i nici un suflet lângă mama. Străinii toţi o ocolesc şi de teamă nu-i mai intră în casă. Bate o inimă stingheră şi ne caută pe toţi prin închisori, aleargă după fiecare prin celulele noastre să ne găsească. Să ne mângâie, să ne sărute“.[6] În alte vise îşi întâlnea tovarăşii de drum: Moţa, Hristache Solomon, generalul Cantacuzino-Grănicerul sau Alecu Cantacuzino.

A visat, de asemenea, despre o bătălie în împrejurimile foarte familiare ale Predealului şi despre bucăţi de stânci vulcanice care cădeau pe o masă la care stătea el, tatăl său şi un al treilea, nenumit, în jurul unei singure ceşti de cafea. A încercat, împreună cu tatăl, să o salveze pe mama sa, acoperită cu pământ. A visat un tren deraiat, în care erau el, mama, soţia, fiica sa şi Iridenta; a împiedicat trenul să se răstoarne punând umărul.[7] Sunt vise care dau expresie temerii de o catastrofă, dar care, în ciuda celor mai mari primejdii, se termină bine. Sunt şi vise în care, pe lângă tatăl său, apar numai femei. În vise îl însoţeau mai ales femeile, nu camarazii săi legionari.

Un loc central în însemnările din 1938, la fel ca în notiţele din 1934, îl ocupă meditaţiile referitoare la simbolistica Drumului Crucii, care parcurge ca un fir roşu gândirea lui Codreanu. În *Cărticica şefului de cuib*, catehismul Legiunii, care trebuia citit la toate şedinţele de cuib, Codreanu le-a recomandat adepţilor săi Drumul Crucii, într-un limbaj fără echivoc:

„Legionarul […] se urcă mereu cu nesfârşită credinţă. Acum e obosit. Cade. Îşi juleşte mâinile şi din genunchii lui pentru prima dată vede sângele curgând […]. Un ultim efort. Şi fruntea de viteaz ajunge sus la creasta învingătoare, pe vârful muntelui suferinţei, cu sufletul creştin şi românesc, plin de fericire şi bucurie“.[8] Abia în 1938, mărturiseşte el, a început să citească sistematic Evangheliile şi epistolele lui Pavel. Această lectură, în însingurarea aproape totală a unei celule umede, fără lumină – „stau singur, ceas după ceas, şi zi după zi. Nu văd chip de om“ – a potenţat şi mai mult dimensiunea mistică. „Peste timpul lung, dincolo de 2 000 de ani, îl văd pe Domnul nostru Iisus Hristos, descris din Evanghelie, ca şi cum ar fi la zece paşi de mine, îi văd îmbrăcămintea, îl văd cum păşeşte rar înaintea apostolilor, cum ridică braţul, cum vorbeşte cu ei, cum binecuvintează lumea, îl văd cum a căzut jos şi se roagă: «Doamne, fă să treacă paharul acesta de la mine, dacă este cu putinţă» […], îl văd cum l-au prins şi cum îl duc legat spre Ana şi Caiafa. Ce trebuie să fi fost în sufletul lui atunci, în drumul acela? Ce dureri, ce griji, ce ameninţări copleşitoare îi fulgerau pe dinainte! Ce uriaş examen trebuia să dea! Îl văd cum îl bat, cum îl lovesc în faţă, la interogatoriul luat în noaptea aceea de către farisei şi cărturari, mai-marii zilelor de atunci. Cum căuta să-l încurce cu tot felul de întrebări şi El tace şi se uită la fiecare din jurul lui. Se uită în ochii lor, poate va găsi vreun sprijin la vreunul din ei. În nenorocirile lui, omul se leagă de doi ochi prieteneşti. O privire caldă, prietenească, înţelegătoare, îi dă speranţe, puteri. Nimic […], pretutindeni ochi de fiară, plini de ură, de viclenie, de pofta de a chinui“.

Dând citate din Evanghelii, Codreanu îl urmează pe Hristos pe toate treptele Drumului Crucii. Paralelele cu propriile lui experienţe – arestarea, calomnierea prin presa aliniată, problemele grave de sănătate pricinuite de recidiva tuberculozei, singurătatea, procesul de faţadă – sunt evidente, ca şi încercarea de a găsi speranţă în învierea lui Hristos. „A înviat Hristos, sădind nădejdea învierii din morţi; că viaţa noastră nu se termină aici, la aceşti aşa de trecători 60-70 ani; că se prelungeşte dincolo; că ne vom întâlni iar cu cei dragi ai noştri şi nu ne vom mai despărţi niciodată. Că vom învia din morţi în numele lui Hristos şi numai prin Hristos, adică în afară de credinţa în Hristos nimeni nu va învia şi nu va fi mântuit“.[9]

Din aceste texte mistica transpare clar ca forţă motrice. Codreanu era un om profund credincios, marcat de tradiţiile ortodoxiei, de care ţine şi lectura sa târzie a Bibliei. Până la experienţa citirii Bibliei din anul 1938, creştinismul său a fost caracterizat de ritualuri şi practici religioase

populare. În nici un caz nu se afla în afara Bisericii, care, în mod tradiţional, mai ales în monahism, cultiva perspectiva mistică asupra lui Dumnezeu. Mistica nu era un simplu atribut, iar religia nu era pentru el doar un mijloc pentru a atinge un scop. În textele sale profund personale, Codreanu încearcă să-şi învingă teama şi îndoielile adânci prin credinţa în înviere şi în viaţa veşnică făgăduită creştinilor.

Analizele asupra personalităţii lui Codreanu au scos în evidenţă când aplecarea spre misticism, când latura sa activist-violentă. Dar cele două nu se află în opoziţie. Ambele fac parte din firea lui Codreanu, dar una din ele se manifestă, în diverse etape, mai puternic decât cealaltă: mistica, în perioadele de arest la izolare, în stare de asuprire şi represiune politică, iar dimensiunea vitalistă în mijlocul oamenilor cu aceleaşi idei, care-i întăreau credinţa în misiunea lui. Acest fapt reiese limpede din cele două jurnale. Credinţa este izvorul datător de putere în vederea acţiunii politice. De lângă mistic nu lipseşte niciodată politicianul.

Codreanu a lăsat şi unele reflecţii sumare despre configuraţia alianţelor în politica europeană. Îi admira pe social-democraţii austrieci care s-au răzvrătit în februarie 1934 şi-l dispreţuia pe autoritarul cancelar federal social-creştin Engelbert Dollfuss şi pe liderul *Heimwehr*-ului[10], Ernst Rüdiger Starhemberg. Muncitorii social-democraţi erau pentru el eroi, iar susţinătorii statului corporativ, reprezentanţi laşi ai unei societăţi burgheze depăşite. Exemplul Austriei, precum şi propria sa experienţă din 1933 i-au inspirat pe de-o parte o atitudine radical antiburgheză, pe de alta convingerea că revolta împotriva aparatului puterii de stat este zadarnică. Ambele elemente sunt fundamentale pentru evaluarea politicianului Codreanu. În privinţa politicii externe, era convins de ascensiunea Germaniei naţional-socialiste şi profeţea izolarea României în politica externă. Doar asocierea cu Italia şi Germania ar fi putut proteja ţara de ameninţarea Uniunii Sovietice staliniste. Pe puterile occidentale aliate cu România nu le credea în stare de aşa ceva. Considera că România era mai prost înzestrată militar decât în 1916. Linia călăuzitoare în politica externă era, pentru el, lupta împotriva Uniunii Sovietice, percepută ca forţă satanică. Interpreta politica externă a Italiei şi Germaniei doar din perspectiva antisemitismului, dat fiind că Franţa, în ochii lui, era stăpânită de evrei şi masoni. Mussolini era antisemit în măsura în care combătea „efectul semiţilor“: comunismul şi lojele. În viziunea lui, totul se desfăşura pe tărâmul luptei finale „a popoarelor creştine de a se libera de sub stăpânirea şi influenţa iudaică“. În politica internă, era preocupat de

constelaţia partidelor şi de posibila fuziune cu cuziştii, care însă nu-i surâdea, fiindcă unul singur putea să conducă.[11]

Reflecţiile de mai sus trebuie puse mereu în legătură cu ideile mistice, ceea ce se întâmplă foarte rar în cercetare. Toate laolaltă conturează o perspectivă apocaliptică asupra istoriei, în care forţele binelui luptă împotriva răului, întocmai cum face Arhanghelul Mihail cu sabia lui de foc. Codreanu reinterpreta fascismul italian şi naţional-socialismul german drept mişcări creştine, considerându-le apropiate în plan ideatic de mişcarea sa. Această eroare fundamentală şi exaltarea mistică a lui Codreanu se numără printre motivele pentru care puterile Axei nu sprijineau Legiunea. Nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că teoreticienii legionari accentuau diferenţele faţă de fascismul german şi cel italian de la sfârşitul anilor ’30. Astfel, principalele deosebiri dintre „naţionalismul nostru răsăritean“ şi Occident vizau păgânismul celui din urmă, materialismul, separaţia dintre Biserică şi stat, în timp ce scopul Legiunii era mântuirea religioasă. Interpretarea textelor profund personale ale lui Codreanu, cu puternicul lor filon mistico-ortodox, pune în lumină diferenţa de ordin politic şi istoric dintre Hitler şi Codreanu. Interpretarea zilei de pe urmă este la primul rasistă, la cel de-al doilea religioasă – iar la Codreanu această interpretare nu ia forma unei „religii politice“ cu atribute clar definite.[12]

Observatorii ortodocşi slavi aveau o percepţie aparte şi înţelegeau dimensiunea politică a misticii legionare mai bine decât cei neortodocşi. Nikolai Pavlovici Sablin, liderul diasporei ruşilor albi din Bucureşti, pe care Codreanu l-a întâlnit la un ceai împreună cu câţiva aristocraţi români – Dimitrie Sturdza, Constantin Caragea, Mihai Sturdza, Alecu Cantacuzino –, l-a comparat pe Căpitan cu Rasputin, sfetnicul fatal al ultimului cuplu de ţari, dată fiind forţa lui hipnotic-magnetică. Ambasadorul iugoslav Iovan Ducici îl numea, în aprilie 1938, un „maniac“, a cărui mişcare ar aminti mai ales de curentele mistice din Rusia prerevoluţionară: „agitaţia o fac cu icoana şi cu cuţitul“, preiau şcoli, recrutează preoţi şi ofiţeri, până la cel mai înalt grad. Din această perspectivă, Codreanu, a cărui presupusă origine ucraineană era subliniată de diplomatul iugoslav, îmbina fascismul, naţional-socialismul şi amalgamul ideologic care provocase revoluţia din Rusia. Mişcarea lui Codreanu intra aici în rezonanţă cu experienţa balcanică a grupurilor teroriste subterane, care, pe atunci, dădeau de lucru Iugoslaviei.[13]

Mistica lui Codreanu explică, în orice caz, efectul său neobişnuit

asupra unei mari părţi a populaţiei, care, stârnită de fenomenul Maglavit şi de alte episoade similare, nu năzuia doar în mod difuz la izbăvirea supranaturală, ci spera în conturarea unei mistici structurate, îndreptate spre un ţel politic, cu o făgăduinţă clară a mântuirii şi, mai ales, cu un vestitor şi izbăvitor bine definit. Acesta era, desigur, Căpitanul.

40. SCRIITORUL POLITICO-RELIGIOS

CODREANU SUSŢINEA O ÎNVĂŢĂTURĂ A TĂCERII, FIIND CONVINS de superioritatea imaginii faţă de cuvânt, sau a cântecului faţă de discurs. Prin urmare, s-a delimitat de partidele consacrate, potenţându-şi astfel detaşarea charismatică. Codreanu era însă şi scriitor politic. În dezvoltarea sa intelectuală se distinge o cotitură: din activist violent, din avocat şi ziarist, din orator în faţa studenţilor şi muncitorilor, devine un conducător izolat de majoritatea adepţilor şi de public, accesibil doar prin imagini memorabile. Deoarece după 1933, chiar şi în perioadele de relativă toleranţă din partea autorităţilor şi de sprijin din partea politicienilor bine situaţi, Codreanu apărea doar extrem de rar în faţa publicului nelegionar – în fond, era şeful unei opoziţii extraparlamentare cu posibilităţi limitate de a se întruni –, el comunica în scris cu adepţii săi. Circularele cu indicaţii şi instrucţiuni, precum şi scrierile doctrinare mai ample erau principalele instrumente folosite în acest sens. După mutarea la Bucureşti, Codreanu a lăsat propaganda publicistică în seama adepţilor. Articolele sale, până acum puţin cercetate, publicate în organe de presă cuziste, dar mai ales în revista *Pământul strămoşesc* din anii 1920 şi 1928, erau caracterizate prin antisemitism, antibolşevism, cultul eroilor şi polemici vizându-l pe A.C. Cuza.[1]

Universul doctrinar inspirat de credinţa Legiunii avea propriul său limbaj, cu un vocabular puternic marcat biblic şi ecleziastic. Ca autor al celor mai importante scrieri, alături de Ion Moţa, Codreanu şi-a lăsat amprenta asupra limbajului folosit. Însă majoritatea mesajelor din spaţiul politic condensau ideologii existente înainte de război, iar conceptele-cheie ale universului lingvistic legionar nu făceau excepţie în această privinţă. Noţiunile de „mântuire“, „izbăvire“ şi „înviere“ fuseseră propagate vreme de decenii de reprezentanţii naţionalismului românesc. Codreanu însuşi era

un cititor plin de râvnă al limbajului bombastic, alarmist şi chiliast al lui Nicolae Iorga şi A.C. Cuza, la rândul lor reprezentanţi ai curentelor fundamentale ale gândirii naţionaliste. Din aceste idei şi elemente de recuzită conceptuală, legionarii au creat un mesaj coerent al credinţei, pe care l-au extins, într-o perioadă de schimbări profunde, în rândul publicului larg, ceea ce mentorilor şi îndrumătorilor lor nu le reuşise înainte de 1914.

Contemporanii l-au ridiculizat pe Codreanu, considerându-l limitat intelectual şi lipsit de erudiţie. Nevolnicia intelectuală i-a fost reproşată de Stelescu, care încerca să-i fisureze charisma. Căpitanul nu era, într-adevăr, un intelectual în sens clasic, aşa cum erau mulţi dintre adepţii săi bucureşteni din cercurile elitei. Nu prea citea. Nu se ştie nimic de lecturile lui din anii maturităţii. Se uită însă că era un om interesat de limbaj – desigur, sub un aspect utilitarist, pentru a-şi răspândi învăţătura. Ciornele circularelor dovedesc o prelucrare intensă a textului. Lua parte şi la compunerea cântecelor – atât de importante, de altfel –, intervenind în formularea mesajului. Spre exemplu, în *Imnul muncitorilor*, a înlocuit expresia „pâinea ne-au furat“ cu „pâinea ne-au luat“, fiindcă aşa se spunea în popor. Legionarii acordau multă atenţie folosirii unui limbaj uşor de înţeles, care să corespundă modului de exprimare al ţăranilor şi muncitorilor. Căpitanul a marcat decisiv acest univers lingvistic legionar.[2]

Ideologii legionari se străduiau să-l apere pe scriitorul Codreanu împotriva atacurilor critice. Demersul lui Ion Banea este concludent în acest sens, în lucrarea sa hagiografică: „Căpitanul nu este un obişnuit al scrisului. În viaţa lui plină de luptă a stat mai mult cu mâna pe sabie decât pe condei“. Stilul lui Codreanu este caracterizat de Banea ca fiind „limpede, fără ascunzişuri şi fără întortocheli“. Tipice pentru conţinutul său ar fi iubirea faţă de Moldova, „pământul nostru în suferinţă“, afecţiunea faţă de cei mici şi faţă de copii, pasiunea pentru păduri şi munţi. Apoi, ar fi energic şi sentimental. Stilul se schimbă însă atunci când Codreanu vorbeşte despre „lupta“ sa. Banea citează pasaje antisemite agresive („Ascultă, jidane, tu să vorbeşti în numele acestei Moldove?“) şi apelurile alarmiste specifice lui Codreanu („În clipa când duşmanii ne copleşesc şi politicienii ne vând, români, strigaţi cu înfrigurare, ca pe potecile munţilor în ceasurile de furtună: patria, patria, patria“). Banea îşi formula teoria literară legionară în felul următor: „Aşa scrie Căpitanul! Limpede, curgător şi energic, ca un râu de munte. Cu duioşie faţă de amintirile noastre şi înţelegere pentru suferinţele pământului strămoşesc. Cu seriozitate, despre misiunea generaţiei noastre. Sobru şi imperativ, când se adresează

luptătorilor. Viforos, când apără onoarea Neamului şi a Patriei“.[3] Banea explică, în parte, felul de a scrie al lui Codreanu prin misiunea acestuia. În acelaşi timp însă, scoate în evidenţă cele două trăsături definitorii ale conducătorului Legiunii: pe de o parte, iubirea sentimental-romantică faţă de natură, faţă de săraci şi de cei slabi, cu puternic ancoraj regional, iar pe de altă parte violenţa verbală a conducătorului unei mişcări de masă ce-i insultă pe străini ca fiind „venetici“ şi „vampiri“, făcând propagandă, în cuvinte patetice („fii ai lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, copii ai Moldovei“), unei resurecţii naţionale („energie cerească de trăsnet“).

Scrierile principale ale lui Codreanu sunt *Cărticica şefului de cuib* şi volumul *Pentru legionari*, apărut în 1936. *Cărticica* reprezintă un melanj neînchegat, care ilustrează interesul lui pentru reglementarea şi organizarea grupurilor. Din acest motiv, uimeşte tocmai prin slabul caracter sistematic. Împărţirea cuiburilor, organigrama Legiunii, desfăşurarea şedinţelor, atribuţiile comandanţilor, trăsăturile de caracter ale conducătorilor, recrutarea, uniforma, disciplina şi pregătirea sunt cuprinse în primele opt părţi ale lucrării, aplicabile şi într-o şcoală militară. Semnificativă este partea a noua, despre drumul pe care-l are de străbătut legionarul. Limbajul este plastic, puternic expresiv: „muntele suferinţei“, „pădurea cu fiare sălbatice“ şi „mlaştina deznădejdei“, ca metafore ale încercărilor la care era supus un legionar. Codreanu descria Legiunea ca pe o „şcoală a suferinţei“: „Fiecare suferinţă este un pas înainte către mântuire, către victorie […]. Cei ce-au suferit şi vor mai suferi încă vor fi adevăraţi eroi ai luptei legionare“.[4] Dacă „muntele suferinţei“ trimite la Drumul hristic al Crucii, „pădurea cu fiare sălbatice“ şi „mlaştina deznădejdei“ sunt prezentate fără referinţe religioase. Limbajul aminteşte de exerciţiile de supravieţuire din armată şi de romanele de aventuri cu pasaje de înfricoşător romantism eroic („De la marginea pădurii se aud urletele acestor fiare sălbatice care de abia aşteaptă să intre cineva acolo pentru a-l sfâşia“; „alţii intră şi se întorc înapoi, iar alţii se îneacă acolo“). Codreanu le cerea adepţilor lui să treacă eroic cele trei încercări – nu cel „abil“, pe care-l respingea, trebuie să fie modelul, ci cel curajos („unde nu-i risc, nu-i glorie“).[5] Aceste pasaje dau expresie adevăratelor preocupări ale lui Codreanu şi universului său de sentimente. Lucrul devine evident prin comparaţie cu partea politică extrem de vagă a *Cărticelei*. În aceasta din urmă se afirmă că statul bazat pe principiile de la 1789 trebuie depăşit de „un tip nou de om“, care se naşte dintr-o „ofensivă categorică“ împotriva „direcţiei spirituale de astăzi“, din crearea unui om eroic, a unui „uriaş“. În acest sens, Legiunea ar fi „o şcoală spirituală“, nu o

mişcare politică sau socială. După veacuri de întuneric, poporul român se află, zice el, în faţa „răsăritului soarelui“, a învierii. Însă Codreanu nu poate cuprinde în cuvinte felul în care ar trebui să se contureze noua Românie. Pe el îl preocupa calea spre mântuire, un drum pe care păşea ca un cavaler onest care învinge piedicile şi nu le ocoleşte, care se luptă cu balaurul şi biruie răul. În prim-plan stăteau faptele eroice, şi mai ales curajul eroic; era gândirea unui ofiţer, nu a unui strateg. În ultimă instanţă, Codreanu era încă un entuziast comandant de grupă al cadeţilor, ca la Mănăstirea Dealu; zeflemeaua contemporanilor era, în această privinţă, justificată.[6]

După această făgăduinţă a mântuirii, urmează modele de formulare, instrucţiuni specifice, regulamentul utilizării diurnei parlamentare, texte pentru cântece, o scurtă schiţă a istoriei organizaţiei, formulele de legământ din 1927, textul a două discursuri ale lui Codreanu în Parlament, „Cele 10 porunci“ legionare şi regulile înscrierii în Legiune. În ansamblu, este vorba de un text foarte puţin structurat, alcătuit din fragmente, nesistematic, impulsiv, deloc intelectual, care articulează însă universul său de gândire şi credinţă. Spre deosebire de Garda de Fier şi de partidul Totul pentru Ţară, Codreanu înţelegea Legiunea ca centru de pregătire a Omului Nou, acel ales cu care voia să înfăptuiască actul reînvierii naţionale. Poate că, prin această scriere, el le-a oferit celor din cuiburi, deja însufleţiţi de credinţa legionară, un fel de manual de meditaţie; însă e greu de crezut că şi-a câştigat astfel noi adepţi, cu atât mai puţin în cercurile intelectuale.

Acest obiectiv a fost însă atins graţie volumului *Pentru legionari*, care nu doar a fost salutat de presa de dreapta, dar s-a dovedit şi un succes de public. După câteva săptămâni, primul tiraj de 10 000 de exemplare era epuizat, iar în septembrie 1937 a apărut o ediţie populară, în acelaşi număr de exemplare. Cartea descrie viaţa politică a lui Codreanu din 1916 până în 1933. Spre deosebire de *Cărticica şefului de cuib*, această scriere are o structură clară, îmbinând istoria politică cu problemele fundamentale ale învăţăturii de credinţă legionare. Limbajul este uşor inteligibil, argumentarea, bine închegată. Adversarii au încercat să conteste calitatea de autor a lui Codreanu, iar la procesul din 1938 volumul a fost luat în derâdere – un indiciu al succesului său şi al potenţialului distructiv pe care i-l atribuiau autorităţile. Însă cea mai bună indicaţie a reuşitei este modul în care au procedat autorităţile cu volumul al doilea, care trata anii 1933–1936 şi care, cel mai probabil, fusese încheiat în aprilie 1938, la momentul arestării lui Codreanu. Căpitanul lucrase intens la al doilea volum, chiar şi la Carmen Sylva.[7] Ministrul de interne, Armand Călinescu, a dispus ca

manuscrisul să fie ars. Dacă au existat copii, acestea n-au ieşit la iveală până azi. În schimb, primul volum fusese examinat în octombrie 1936 de poliţia politică şi apreciat ca neprimejdios.[8]

Pentru legionari este textul cel mai frecvent citat de cercetători; cu toate acestea, n-a fost aproape deloc analizat sistematic. Codreanu numea sursele ideologiei sale: Iorga şi A.C. Cuza. În rest, lipseşte orice dezbatere ideologică legată de liderii fascişti internaţionali. Se vede foarte clar de aici că, asemenea altor doctrinari legionari, Codreanu considera legionarismul un fenomen paralel, independent de fascismul italian şi de naţional-socialismul german. În timp ce Alecu Cantacuzino sau Mihail Manoilescu teoretizau această autonomie ideologică, iar Vasile Cristescu solicita, în 1933, material de propagandă la ambasada germană, Codreanu se abţinea de la orice comparaţie.[9] Învăţătura lui de credinţă era dedusă dintr-un mediu pur românesc, fapt prin care îşi sublinia propriile capacităţi de conducere.

Codreanu se distanţa explicit de orice fel de program concret, nu pentru că, aidoma lui Hitler, n-ar fi vrut să-şi îngrădească flexibilitatea politică printr-o platformă dogmatică, ci pentru că voia ca Legiunea să fie înţelesă drept o comunitate de viaţă şi credinţă destinată creării unui Om Nou. Pe Hitler îl menţiona într-un scurt capitol în care, ca şi în interviul din 1934, îşi exprima respectul faţă de prestaţia lui politică, dar, în acelaşi timp, respingea orice formă de dependenţă, chiar şi financiară, aşa cum insinuau adversarii săi. „În Germania, a învins Adolf Hitler, în luptă cu hidra iudeo-masonică din toată lumea.“ Prin această imagine tipică, Codreanu schiţa importanţa pe care o avea pentru el Hitler. Totuşi, accentua: „A.C. Cuza luptă împotriva jidanilor de la 1890, iar noi de la 1919 […], când nici nu auzisem de Adolf Hitler“. Respingea astfel acuzele cum că ar fi un imitator al lui Hitler şi, totodată, arăta clar că nu va îngădui ca problema saşilor din Ardeal să alimenteze tensiuni între naţional-socialişti şi Legiune.

Dacă facem abstracţie de această referire intenţionată, prin care-şi sublinia autonomia, principala scriere a lui Codreanu urmează firul roşu al propriilor convingeri şi experienţe. Structura este alcătuită din părţi de text întreţesute, referitoare la istoria propriei vieţi şi la istoria mişcării, alături de pasaje doctrinare. Părţile principale sunt intitulate „Păşind în viaţă“ – „Mişcarea studenţească“ – „Problema jidănească“ – „Un an de mari încercări“ – „Legiunea Arhanghelul Mihail“ – „Spre masele populare“ – „Democraţia împotriva neamului“ – „Ofensiva calomniilor“. În capitolele narative, Codreanu urmăreşte, în mare parte, fapte ce pot fi confirmate şi

din alte surse, pe care le interpretează din perspectivă proprie. Doctrina lui politică se înscrie în dimensiunile antisemitismului cuzist şi ale consideraţiilor antidemocratice. Respingerea democraţiei este justificată prin şase afirmaţii doctrinare: „1. Democraţia sfarmă unitatea neamului românesc“; „2. Democraţia transformă milioanele de jidani în cetăţeni români“; „3. Democraţia este incapabilă de continuitate în efort“; „4. Democraţia pune în imposibilitate pe omul politic de a-şi face datoria către neam“; „5. Democraţia este incapabilă de autoritate“; „6. Democraţia este în slujba marii finanţe“.[10] Aceste şase teze schiţează universul ideologic al lui Codreanu: naţionalismul integral şi omogenizator, antisemitismul, autoritarismul, anticapitalismul se leagă de imperativul unei conduceri puternice.

Codreanu susţinea o imagine elitistă asupra lumii. Mulţimea era slabă şi influenţabilă; prin urmare, trebuia condusă. „După cum albinele îşi cresc «regina», tot astfel un popor trebuie să-şi crească elita lui.“ Această elită n-ar putea să apară prin alegeri, n-ar trebui să se bazeze nici pe ereditate, ci ar trebui creată prin selecţie – el numea acest fenomen „selecţiune socială“–, care ar trebui să înlăture atât principiul democratic, cât şi pe cel aristocratic, existent în societatea românească, aşadar dubla moştenire a vechilor elite. Noua elită se constituie prin selecţia operată de conducător, care se sfătuieşte, în această privinţă, cu cei din jurul său. Acesta era, în viziunea sa, principiul de conducere a Legiunii.

Totodată, această conducere, care se formează singură, ar trebui să domnească după şapte principii fundamentale: curăţia sufletească, capacitatea de muncă şi de creaţie, vitejia, viaţa aspră, spartană, sărăcia, credinţa în Dumnezeu, dragostea. În continuarea acestei enumerări de virtuţi legionare, Codreanu delimitează legionarismul de învăţătura Bisericii Ortodoxe: „Facem o mare deosebire între linia pe care mergem noi şi linia Bisericii Creştine. Linia Bisericii este cu mii de metri deasupra noastră. Ea atinge perfecţiunea şi sublimul. Nu putem coborî această linie pentru a explica faptele noastre. Noi, prin acţiunea noastră, prin toate faptele şi gândurile noastre, tindem către această linie, ne ridicăm spre ea, atât cât ne permite greutatea păcatelor cărnii şi condamnarea la care am fost sortiţi prin păcatul originar“.[11]

Acest pasaj-cheie ne introduce în nucleul învăţăturii lui Codreanu, o credinţă militant-ascetică ce corespunde principiilor ordinelor cavalereşti medievale. Din volumul *Pentru legionari* lipseşte orice mistică personală şi orice referire la Drumul Crucii, elemente care, în însemnările de jurnal din

1934 şi 1938, sunt atât de hotărâtoare. Codreanu îşi înţelegea scrierea ca o carte de luptă, ale cărei aspecte mistice nu sunt religioase, ci naţionaliste. El respingea individualismul şi, asemenea tatălui său odinioară la Putna, celebra neamul românesc, care cuprindea: „1. Toţi românii aflători, în prezent, în viaţă. 2. Toate sufletele morţilor şi mormintele strămoşilor. 3. Toţi cei ce se vor naşte români.“ Neamul ar avea „1. Un patrimoniu fizic, biologic: carnea şi sângele. 2. Un patrimoniu material: pământul ţării şi bogăţiile lui. 3. Un patrimoniu spiritual“. Acestuia din urmă îi atribuia cea mai mare importanţă, patrimoniul spiritual cuprinzând „concepţia despre Dumnezeu“, „onoarea“ şi „cultura“, socotite a fi „expresia geniului naţional, a sângelui“.

„Un neam trăieşte în veşnicie prin concepţia, onoarea şi cultura lui.“ Neamul era, pentru Codreanu, o comunitate ereditară, dar mai ales o unitate mistică, având un sistem specific de valori. Ţelul neamului nu sunt puterea lumească şi bunăstarea. „Ţelul final nu este viaţa. Ci Învierea. Învierea neamurilor în numele Mântuitorului Iisus Hristos.“ Dumnezeu le-ar fi dat românilor o misiune istorică proprie, aprecia Codreanu, întărind această afirmaţie prin două citate din Apocalipsa lui Ioan. Pe baza acestui pasaj – şi fără a se cunoaşte jurnalele încă mult mai expresive –, Codreanu a fost caracterizat drept „un gen de mistic religios“.[12] Un cercetător român exprimă acest lucru în felul următor: „În esenţă, Legiunea se poate reduce la ideea unei comunităţi de sânge mistică şi transcendentă, care se vedea în stare să pună în aplicare poruncile timpului, făcând astfel uitat trecutul cu politicaştrii săi“.[13]

Învierea naţiunii este înţeleasă de teoreticienii fascismului, de preferinţă, ca teorie a unui „naţionalism palingenetic“, care ar fi nucleul oricărei ideologii fasciste.[14] Explicaţiile lui Codreanu par să corespundă, punct cu punct, acestei definiţii. Totuşi, doctrina Căpitanului se deosebeşte în mod hotărâtor de alte fascisme prin modul său nemetaforic, profund religios, de a înţelege învierea. Nu este vorba doar de „renaştere“ pe pământ (gr. *palingenesía*), ci de o cale îndreptată în sus, de o făgăduinţă a mântuirii transcendente, aşa cum promite creştinismul. Tocmai pentru a nu se expune suspiciunii de erezie şi de sectarism, Codreanu a fost nevoit să facă distincţie între învăţătura sa şi cea a Bisericii. Dar el nu se vedea în afara Bisericii, cu atât mai mult cu cât era vorba de o Biserică care, reprezentând ortodoxia românească, se înţelegea pe sine drept instituţie naţională şi voia să fie o Biserică naţională. Considera că face parte din Biserică, dar ca lider al unei elite de luptători credincioşi.

Nu e nevoie să facem referire la admiraţia lui Codreanu pentru Evul Mediu – fie că e vorba de Moldova sau de Franţa – pentru a stabili comparaţia cu ordinele cavalereşti. Etica răspândită de Codreanu – onoare, vitejie, ascultare, credinţă în Dumnezeu, sărăcie – corespundea principiilor marilor ordine cavalereşti. Doctrinarul Mihail Polihroniade a exprimat acest lucru foarte concis: „Ca în Evul Mediu al apărării credinţei, crucea şi spada sunt emblemele mişcării legionare“.[15] Ordine cavalereşti n-au existat niciodată în ortodoxie, care, spre deosebire de Biserica Catolică, a avut întotdeauna rezerve faţă de războaiele religioase şi faţă de recunoaşterea martirilor căzuţi în războiul sfânt. Comunitatea de credinţă militantă creată de Codreanu în cadrul ortodoxiei reprezenta aşadar o noutate, care a entuziasmat, desigur, ierarhi importanţi, dar mai ales mii de preoţi, monahi şi monahii – chiar dacă conducerea oficială a Bisericii nu s-a declarat niciodată de partea lui Codreanu şi, în cele din urmă, l-a combătut.[16] Între cele două războaie mondiale, în România s-au format puternice organizaţii de mireni, precum „Oastea Domnului“, sub conducerea unor clerici care simpatizau cu legionarismul. Aceste organizaţii şi apariţiile miraculoase de felul celor de la Maglavit sunt, pe de o parte, expresia unui fenomen de masă, prin care credincioşii căutau noi forme de participare activă la viaţa Bisericii, dar şi expresia unui impas şi a dorinţei de orientare spiritual-religioasă. Legiunea s-a remarcat, în acest context, prin activismul său pronunţat, prin noile modele şi practici de viaţă, precum şi prin latura ei social-revoluţionară tot mai accentuată. Această din urmă tendinţă – nu şi întreaga mişcare – poate fi descrisă drept „naţionalism proletar“. Glorificarea cavalerilor monastici, curaţi din punct de vedere moral, nu reprezenta nimic neobişnuit pe plan european. Adolf Hitler a fost celebrat într-un asemenea mod în iconografia nazistă.[17]

S-a spus despre Codreanu, chiar şi în cercetarea modernă, că ar fi condus o sectă religioasă plasată în afara ortodoxiei, făcându-se vinovat de erezie. Asemenea observaţii pierd din vedere faptul că procesul de reglementare şi legalizare existent în bisericile ortodoxe se deosebeşte de acela al Bisericii Catolice. Drept urmare, hotarele rămân deseori vagi, iar Biserica Ortodoxă nu procedează la excluderi atât de prompte ca Biserica Romei. Dacă Biserica nu s-a distanţat de un politician eretic precum A.C. Cuza, care îşi articula propriul creştinism şi sub aspect dogmatic, de ce ar fi condamnat în ansamblu legionarismul, care şi-a exprimat întotdeauna adeziunea la ortodoxie? Biserica s-a pronunţat, punctual şi sub presiunea împrejurărilor, asupra asasinării lui Duca şi asupra taberelor de muncă, pe

care guvernul voia să le îngrădească. A fost însă reţinută când era în cauză doctrina legionară – lupta împotriva democraţiei, împotriva francmasonilor şi a evreilor – şi a trecut cu vederea practicile religioase ale legionarilor sau misticismul lor. Cum ar fi putut să procedeze altfel, când mitropoliţii Basarabiei şi Ardealului, mii de preoţi, diaconi, teologi şi studenţi în teologie, călugări şi călugăriţe sprijineau entuziasmaţi Legiunea? Unele cercetări mai noi arată că, dimpotrivă, doctrina şi practica legionară erau trup din trupul ortodoxiei, fie că era vorba de modul organic de a înţelege comunitatea sau de pomenirea morţilor, de pildă, sub formă de parastase.[18]

O a doua abordare contestă tocmai acest nucleu religios al mişcării lui Codreanu. În sensul teoriei religiei politice, expusă pe larg în cercetările asupra fascismului, se vorbeşte de „lozinci cvasireligioase“, care ar fi servit unei „religii politic-seculare cu clară voinţă de putere“.[19] Astfel, legionarismul este pus pe acelaşi plan cu fascismul italian şi cu naţional-socialismul german. E adevărat că au existat voci care urmăreau în primul rând o revoluţie politică şi socială – oameni care se înţelegeau drept teoreticieni ai fascismului sau care susţineau, ca Mihail Manoilescu, variante ale doctrinelor fasciste, precum corporatismul lui Mussolini. Dezbaterile din cercetare neglijează uneori faptul că legionarismul era un edificiu doctrinar compus din mai multe voci şi că exista o comunicare pe mai multe canale. Un edificiu doctrinar legionar de tip monolitic este mai degrabă un construct al cercetărilor asupra fascismului preocupate de istoria ideilor decât o realitate istorică. În punctul culminant al puterii sale, Codreanu era oarecum deasupra presei curente, chiar şi deasupra organului de presă al mişcării sale, *Buna Vestire*. El nu se opunea însă ca intelectualii din jurul lui să-şi realizeze propriile construcţii de idei, care preluau elemente fasciste în chip mult mai pregnant decât conducătorul şi care urmau doar parţial transcendenţa profund religioasă, mistică a lui Codreanu. Această relaţie tensionată a fost exprimată de Mihail Polihroniade, care, după prăbuşirea mişcării în 1938, se plângea că ar fi fost mai bine ca legionarii să postească şi să se roage mai puţin şi să acţioneze mai mult.[20]

Postul şi rugăciunea erau însă pe atunci rânduite de Codreanu însuşi. În loc să reacţioneze prin violenţă, legionarii, spunea el, trebuie să stăruie „în înfrângerea oricărei pofte, în biruinţa contra trupului şi a materiei“. Codreanu propovăduia „eliberarea sufletului de sub jugul materiei […], deci în apropierea cât mai mult de morţi, de sfinţi, de Mântuitorul Iisus Hristos, de Dumnezeu“. După instituirea dictaturii regale, n-a ordonat, de

pildă, rezistenţa armată, ci a recomandat invocarea duhului lui Ion Moţa, căzut în Spania. Postul şi rugăciunea învinge orice duşman, credea Codreanu. Este nevoie de o „luptă ascetică“. „Cei ce vă rugaţi, fiţi siguri că în calea voastră totul se va lumina. Eu, în cei 18 ani de lupte, în cele mai grele şi mai primejdioase clipe, am citit la 12 noaptea, timp de 12 de nopţi, «Paraclisul maicii Domnului»; am mai citit în timpul prigoanei, am purtat-o [sic!] tot timpul cu mine cărticica cu rugăciuni a sfântului Anton de Padova.“[21]

Acela care, referindu-se la Legiune în ansamblu, vede religiozitatea doar ca atribut şi vorbeşte de sacralizarea politicului şi, în cele din urmă, de pervertirea creştinismului în scopuri fasciste va găsi argumente în acest sens în publicistica legionară. Însă Legiunea, sau, mai exact, anumite părţi ale elitei ei intelectuale şi, din 1938, ale grupării teroriste din jurul lui Horia Sima, nu trebuie confundată cu conducătorul ei. Dimpotrivă, ar trebui să căutăm să desluşim concepţiile şi rolul lui Codreanu şi să analizăm cu seriozitate afirmaţiile lui.

Pentru Căpitan şi pentru cei mai apropiaţi tovarăşi întru „credinţa legionară“, gândirea de martir şi transcendenţa atârnau mai greu în balanţă în momentele hotărâtoare, aşa cum se vede şi din citatul de mai sus; în orice criză politică majoră, misticismul lui Codreanu ieşea din nou la iveală. Fiecare arestare, fiecare retragere în clandestinitate, fiecare nouă victimă în rândurile mişcării îi întăreau convingerea că este un martir şi că, asemenea lui Hristos, trebuie să ia asupra sa suferinţele adepţilor. Cercetările asupra fascismului subliniază pe bună dreptate pronunţatul cult legionar al morţii şi al jertfei, care poate fi întâlnit şi în alte fascisme, dar şi în unele regimuri autoritare – să ne gândim doar la cultul morţilor creat în jurul cancelarului austriac Engelbert Dollfuss. Însă în cazul lui Codreanu şi al multora dintre adepţii săi cei mai convinşi, rădăcinile acestor reprezentări nu pot fi scoase la suprafaţă printr-o înţelegere generică a fascismului. Codreanu se lăsa călăuzit de convingerea că urmează Drumul Crucii; acest lucru nu era valabil pentru toţi adepţii Legiunii. De asemenea, Legiunea sub conducerea lui Codreanu şi mişcarea de după moartea lui nu trebuie privite ca unul şi acelaşi lucru. Este limpede că acel „Drum al Crucii“ căruia îi făcea propagandă Codreanu îi copleşea pe cei mai mulţi dintre adepţi. Când aparatul de stat a trecut cu adevărat la atac, din Legiune n-a mai rămas decât o comunitate mică de credincioşi ai cărei membri au refuzat să se dezică de mişcare, asumându-şi astfel, în mod conştient, moartea. Pentru nucleul dur al Legiunii şi mai ales pentru Codreanu, religia

nu era un atribut al doctrinei şi practicii, un instrument pentru obţinerea puterii, ci esenţa a ceea ce legionarii numeau „crez“. În acest sens, Căpitanul, ca personalitate, a fost consecvent în cadrul universului său ideologic. Un cercetător român foarte critic faţă de Legiune precizează acest lucru: „Intransigenţa lui, statornicia în credinţă, integritatea morală, modul modest, ba chiar sărac, de a-şi duce viaţa, credinţa lui ortodoxă fanatică erau, fără îndoială, însuşiri care-l ridicau deasupra unei lumi de sceptici şi profitori, cu moravuri laxe, ba chiar corupte“.[22] Însă tocmai această mistică pronunţată, această năzuinţă spre transcendent a slăbit puterea de decizie a politicianului Codreanu. Până la sfârşit, Căpitanul nu şi-a putut armoniza cele două roluri, de mântuitor al României şi de politician fascist opus sistemului. De aceea a şi eşuat.

41. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ŞI AL PARTIDULUI

DOCTRINA MISTICĂ ŞI ACTIVISMUL, ACTIVITATEA SCRIITORICEASCĂ şi conducerea politică sunt strâns legate în viaţa lui Codreanu. Se vedea drept conducător care trebuie să pună în aplicare, în politică şi societate, conceptul său al unei comunităţi de aleşi. Mulţi dintre adepţii săi şi mai ales cei din afara mişcării vedeau în el, în primul rând, un om politic care aspiră la putere. După eşecul Gărzii de Fier, al experimentului unui paramilitarism dispus la violenţă, între anii 1934 şi 1938 Codreanu îşi restructurase mişcarea. Legiunea şi partidul care o susţinea, Totul pentru Ţară, au trebuit armonizate. I-a încredinţat generalului Cantacuzino-Grănicerul conducerea partidului. El însuşi a păstrat conducerea Legiunii şi rolul de călăuză „spirituală“ a partidului, precum şi comanda nemijlocită a legionarilor din partid. Voia să întreţină „focul sfânt al spiritului şi doctrinei legionare“. Aşadar, ca grupuri, legionarii şi membrii de partid nu se suprapuneau. Partidul era subordonat Legiunii, iar structurile de partid şi ale Legiunii existau unele lângă altele. Oficial, se nega orice legătură a celor două aripi ale mişcării cu Garda de Fier, care era interzisă. *De facto* însă – asta o ştiau şi autorităţile –, ramura de partid nu era nimic altceva decât o continuare a Gărzii cu o nouă strategie. Codreanu făcea o deosebire strictă între legionari, care trebuiau să treacă printr-o perioadă de probă de trei ani şi reprezentau elita adepţilor, şi simplii membri de partid. În ierarhiile Legiunii şi ale partidului, organizate în paralel, atât la nivel naţional, cât şi regional, funcţionarii Legiunii au avut întotdeauna un statut superior şefilor de partid. Toţi urmau un principiu strict de conducere.[1]

Relaţia cu şeful de partid Cantacuzino-Grănicerul n-a rămas netulburată. Codreanu i-a alăturat acestuia în partid pe Ion Moţa, în calitate de vicepreşedinte, şi pe Gheorghe Clime, ca secretar general, iar

problemele doctrinare le-a încredinţat cuibului intelectualilor, Axa. Puterea formală a lui Cantacuzino-Grănicerul era astfel îngrădită. Informal, el se vedea ca „om de paie al lui Codreanu“. Omul de paie avea, totuşi, idei proprii: voia participare la alegeri şi stabilirea duelului ca mijloc de rezolvare a conflictelor interne. Acţiona ca portavoce a Legiunii, dar prin scrisori de ameninţare şi atacuri sălbatice împotriva unor politicieni de frunte determina o radicalizare a opiniei publice mai puternică decât i-ar fi plăcut lui Codreanu. A numit candidaţi proprii pentru conducerea organizaţiei de studenţi, fără a ţine cont de opinia Căpitanului. În august 1936, Codreanu a instituit o conducere extinsă a partidului şi i-a pus în subordinea sa pe cei mai importanţi lideri ai studenţilor, precum şi pe şeful organizaţiei de tineret a Frăţiilor de Cruce. În octombrie, generalul era, *de facto*, înlăturat de la putere.[2]

La începutul anului 1937, Codreanu şi Cantacuzino-Grănicerul au ajuns la un conflict deschis privind intervenţia mişcării în războiul civil din Spania, o intervenţie care, din cauza morţii legionarilor Moţa şi Marin şi a întoarcerii precipitate a generalului, dăunase atât renumelui şefului de partid, cât şi prestigiului conducătorului Legiunii. Codreanu l-a destituit pe general, lucru de care nu ştia însă nici un legionar. La 27 februarie 1937, Cantacuzino îi scria conducătorului Legiunii: „Dragă Corneliu, dar de ce ai plecat, tocmai în momentele acestea. Gândeşte-te şi la mine. Mi-ai luat comanda (şi foarte bine ai făcut şi mă bucură foarte mult), dar ştim numai noi amândoi“. Îi cerea lui Codreanu să facă publică schimbarea conducerii, însă acest lucru ar fi putut duce la interzicerea partidului. Generalul şi Căpitanul s-au împăcat; Cantacuzino-Grănicerul i s-a supus lui Codreanu, convins de „misiunea istorică“ a acestuia. A rămas angajat faţă de mişcare şi, cu puţin timp înainte de moarte, dădea sfaturi privind campania electorală şi făcea recomandări referitoare la comerţul legionar, susţinând înfiinţarea unei „bănci legionare“, în al cărei consiliu de supraveghere s-ar fi regăsit el, Codreanu, Clime şi influentul simpatizant Grigore Coandă.

Când Cantacuzino-Grănicerul a murit, în toamna anului 1937, Codreanu a unit din nou, într-o singură mână, mişcarea şi partidul. Înmormântarea generalului, organizată cu mare pompă, a fost ultima manifestaţie a legionarilor în spaţiul public, după îngroparea celor doi luptători din Spania. Generalul Cantacuzino-Grănicerul i-a lăsat averea sa lui Codreanu. Moartea lui l-a privat însă pe Căpitan de cel mai puternic lobbyist al său în armată şi în cercurile elitei, lucru care s-a întâmplat într-un moment politic hotărâtor. Atunci când avea cea mai mare nevoie,

Codreanu pierdea o asigurare politică de viaţă, „un stâlp şi un zid de apărare“.[3]

Ca o măsură importantă de comandă şi conducere, Codreanu a aplicat epurări repetate în mişcare şi a recurs la răsplătirea sau pedepsirea adepţilor. Nu degeaba se temea că, în cazul creşterii mişcării, în partid şi în Legiune ar intra aventurieri politici, dar şi criminali. Este evidentă străduania sa de a ţine în mână mişcarea ce creştea rapid, de a-şi păstra privirea de ansamblu asupra celor ce i se alăturau. Trecerea de la un mic grup de adepţi pe care îi cunoştea personal la o mişcare de masă a copleşit, în mod evident, structurile de conducere ale mişcării legionare. În septembrie 1936, Codreanu a instituit comisii de control, a ordonat să se respingă nouăsprezece din douăzeci de cereri de înscriere, să se distingă clar între legionari şi simpli membri de partid şi să se facă excluderi, „cu blândeţe şi cu eleganţă sufletească“. Trei luni mai târziu a remaniat toate cadrele de conducere, cu excepţia preşedintelui partidului, şi l-a numit pe Ion Moţa vicepreşedinte. S-a exprimat aspru faţă de „o serie de mici haimanale, pleava satelor şi oraşelor, oameni fără nici un căpătâi, purtând şi batjocorind sfânta cămaşă verde, în care au murit martirii noştri“.[4] În 1936 a convocat o întrunire a tuturor cadrelor de rang înalt, la care au fost invitaţi şi simpatizanţii doritori să se înscrie. Au fost de faţă trei secretari care au notat răspunsurile date la întrebarea lui Codreanu despre cum s-ar comporta cei prezenţi în cazul preluării guvernării. Majoritatea pretindeau putere şi posturi. Codreanu a ascultat, apoi a spus: „Nu au ce căuta în Legiune cei ce sunt stăpâniţi de pofte şi ambiţii personale“.[5] Lupta împotriva carierismului era susţinută şi de hotărârea ca, la alegerile din 1937, şefii de judeţe să primească locuri extrem de dezavantajoase pe liste. De mai multe ori a dizolvat organizaţii întregi, cum s-a întâmplat, de pildă, în noiembrie 1933 cu organizaţia judeţeană Constanţa (din cauza „laşităţii“ faţă de autorităţi). O măsură similară a vizat, în februarie 1936, centrul de la Bucureşti, iar în iulie 1937, organizaţiile judeţene de la Roman şi Bălţi, precum şi cea a oraşului Vaslui. La sfârşitul anului 1936 a lăsat intenţionat fără conducere judeţe deosebit de slabe din Basarabia, din curbura Carpaţilor şi din judeţul său natal, Fălciu. În 1933 l-a demis pe liderul bănăţean Pavel Boldureanu, care catalogase Garda drept „teroristă“. În culise, unii dintre vechii luptători uneltiseră împotriva lui Boldureanu, care trecea drept un moderat. Pedepsele au lovit şi adepţi foarte apropiaţi, precum Nicoleta Nicolescu – conducătoarea femeilor Legiunii –, Bănică Dobre, care nu împiedicase actele de violenţă ale oamenilor din tabăra de muncă pe care o comanda

asupra politicianului ţărănist Virgil Madgearu (Codreanu voia să-i supună pe vinovaţi la pedepse corporale în piaţa principală din Sinaia), sau pe şeful judeţean din Neamţ, care adunase fără permisiune donaţii pentru cumpărarea unui camion. Numărul mare de astfel de cazuri dovedeşte că, până şi în cadrul structurilor de conducere, rigorismul propovăduit de Codreanu se putea pune în practică doar în linii mari. În februarie 1936, când invidiile interne dădeau în clocot, s-a grăbit la Bucureşti ca să-i disciplineze pe Bănică Dobre şi Nicoleta Nicolescu, ameninţând să dizolve cu totul centrul legionar din Bucureşti: „Vă rog să fiţi asiguraţi cu toţii că mă voi simţi în stare să refac un viitor legionar sănătos, curat şi puternic“.[6]

În circulara nr. 80 din 1 iulie 1937, în mod deloc surprinzător, Codreanu îl vedea pe diavol în spatele conflictelor: „Unde începe conflictul, acolo încetează Legiunea, încetează viaţa legionară. Acolo este moarte şi trăieşte diavolul. De aceea, legionarul în conflict cu un altul şi-a pierdut fiinţa sa legionară“. A stabilit că, în cazul unui conflict, unul dintre cei implicaţi trebuie să plece, şi anume, noul venit, cel fără grad, sau cel cu vechime, în cazul unui conflict cu un membru nou, dar de rang mai înalt. Prin aceasta, Căpitanul lăsa să se vadă un principiu de bază al mişcării: distincţia între „vechii luptători“, înscrişi înainte de 1933 – căliţi în anul violent 1933 şi în ceea ce legionarii numeau, cu rezonanţe biblice, „marea prigoană“ –, şi cei ce se alăturaseră mişcării ulterior, într-o perioadă când represiunile se diminuaseră. Nu violenţa autorităţilor, ci ascultarea oarbă trebuie să ţină laolaltă cea de-a doua categorie, transformând-o într-o comunitate.[7]

De asemenea, Codreanu voia să stăpânească creşterea mişcării prin standardizarea vieţii legionare. În acest scop, serviciul în taberele de muncă, declarat, în vara anului 1936, obligatoriu pentru toţi legionarii, trebuia să genereze angajament şi loialitate.[8] Din nou se manifestă aici dubla formaţie a conducătorului: cea de militar, dar şi cea de responsabil cu organizarea asociaţiilor, datând din timpul studenţiei şi al LANC. Invidiile şi luptele pentru funcţii duceau la tensiuni tocmai acolo unde viaţa comunitară legionară trebuia să fie trăită deosebit de intensiv: în taberele de muncă, unde membrii se denunţau reciproc.[9] Ca jurist, a pus accentul pe norme, creând în birocraţia mişcării un nou serviciu, Contenciosul Legionar, care îi apăra, de asemenea, pe legionari în faţa instanţelor de judecată. Din această structură făceau parte persoane din cercul restrâns al conducerii.[10] Printre acţiunile de standardizare şi, totodată, de ierarhizare se numărau introducerea decoraţiilor legionare, formarea mereu reînnoită a

elitelor – culminând cu numirea „Comandanţilor Bunei- Vestiri“ ca grupare conducătoare –, dar şi procedee de contabilizare a participărilor la şedinţe, a donaţiilor obţinute şi a kilometrilor de marş parcurşi, pe baza cărora se întocmeau tabele de ranguri, pe cuiburi şi provincii. Toate aceste măsuri nu puteau fi aplicate fără extinderea birocraţiei. Astfel, a crescut numărul de servicii care se ocupau cu justiţia, furnizarea de informaţii, propagandă, inspecţie şi control (din decembrie 1936) şi, mai ales, cu pregătirea cadrelor. Multe planuri au rămas neconturate sau doar în stadiu de proiect. Între 1933 şi 1938, mişcarea nici nu mai avea o ramură paramilitară capabilă de intervenţie.[11]

În ciuda pretenţiilor la o conducere absolută, Codreanu acţiona în acord cu cei mai apropiaţi adepţi, care se schimbau continuu: Ion Moţa, Gheorghe Clime, generalul Cantacuzino-Grănicerul şi bibliotecarul Academiei, Ion Belgea, făceau parte, după 1933, din acest nucleu. Căpitanul îşi comunica ideile în cadrul unor consfătuiri lărgite de analiză a situaţiei, la care participau, uneori de mai multe ori pe săptămână, legionari de frunte, bucureşteni şi oaspeţi din provincie. În acest cerc, Codreanu se manifesta mai ales ca vorbitor, referindu-se cu predilecţie la istoria mişcării. Crearea unei naraţiuni a mişcării legionare trebuia să susţină sensul drumului spre mântuire făgăduit.

Câteva exemple din toamna anului 1937, adică din punctul culminant al mobilizării legionare, ilustrează stilul de conducere al lui Codreanu: în vederea campaniei electorale care se apropia, la 2 septembrie 1937 el a instituit un birou dedicat pregătirii alegerilor, condus de avocatul Stelian Stănicel. A doua zi, le-a oferit ziariştilor care simpatizau cu Legiunea locuri pe liste. La 5 septembrie a creat o nouă decoraţie, Ordinul Comercial Legionar, pe care a acordat-o conducătorului Cooperativei Legionare. La 12 septembrie, alături de Gheorghe Clime, i-a convocat pe şefii şi inspectorii regionali ai partidului Totul pentru Ţară. Codreanu şi-a început expunerea cu o retrospectivă istorică, pornind de la înfiinţarea Legiunii, a criticat vehement guvernele din ultimii ani, printre care şi pe cel al lui Vaida, pentru că acesta nu permisese construirea digului de la Vişani. Apoi a trecut la situaţia actuală. Elita românească, a arătat el, se mobiliza la lupta cea mare pentru comerţ – aşa descria Codreanu încercarea de a construi un sistem propriu de cooperative şi prăvălii, îndreptat explicit împotriva oamenilor de afaceri evrei. Codreanu se considera, astfel, primul comerciant al ţării. Vedea victoria foarte aproape, mult mai aproape decât s-ar fi aşteptat. După această expunere, notată de un agent al serviciilor

secrete, Codreanu i-a chemat la el, separat, pe şefi, purtând discuţii până la ora 21.30, întrerupte doar de o pauză între orele 13 şi 15. În încheiere, au fost date directive generale. Liderii legionari trebuiau să acţioneze împotriva stângii şi a adepţilor Partidului Naţional-Ţărănesc, menajând însă aripa din jurul lui Iuliu Maniu, întrucât acesta urma să-şi epureze partidul de forţele de stânga. De asemenea, legionarii trebuiau să evite fricţiunile cu alte forţe naţionaliste. A doua zi, Codreanu a primit corul comunităţii din Bacău, care, după o apariţie la radio, luase masa la restaurantul legionar, cântând acolo în cinstea lui. La 14 septembrie, Codreanu şi-a sărbătorit ziua onomastică participând la o slujbă în biserica Sfântul Ilie Gorgani. La o întâlnire cu şefii legionari, Codreanu şi-a expus previziunile politice: el credea că guvernul va rezista până în toamnă, urmând să fie înlocuit de o coaliţie formată de Octavian Goga şi Alexandru Vaida-Voevod. La 15 septembrie a anunţat o inspecţie în provincie, pentru reorganizarea structurilor regionale cu rezultatele cele mai slabe. La o întâlnire cu şefii regionali de partid, la 17 septembrie, au apărut tensiuni între Codreanu şi Clime, deoarece Căpitanul nu dorea să se exprime critici la adresa coroanei şi voia să respecte convenţia cu Vaida din mai 1936, cerând, de asemenea, o atitudine defensivă faţă de alte grupări, în timp ce Clime susţinea acţiuni violente. La o altă discuţie, din 21 septembrie, Codreanu şi-a păstrat strategia defensivă, deşi i s-au raportat „provocări“ din partea adepţilor PNC-ului şi ai PNŢ-ului. Apoi a convocat 35 de legionare şi simpatizante care lucrau la restaurantul legionar. Spre sfârşitul lunii, se interesa de pregătirea inaugurării Palatului Legionar. Codreanu se mişca permanent într-un cerc restrâns de adepţi. Luna septembrie 1937 este reprezentativă pentru stilul său de conducere, care se baza pe convorbiri personale, cu discuţii foarte limitate de analiză a evoluţiei politice. Codreanu evita interacţiunea cu masele, neavând de altfel, oficial, nici o funcţie. El prefera să rămână într-o zonă protejată, în care nu i se opunea nimeni. Oamenii din lumea nelegionară de afară pe care îi lăsa să se apropie de el erau cel puţin simpatizanţi ai Legiunii, aşa cum a fost, de pildă, cazul corului de la Bacău. Codreanu conducea aşa cum învăţase la liceul militar – ca lider de grup; nu comunica cu marea masă a adepţilor săi decât prin circulare.

Codreanu voia, fără îndoială, să conducă – însă trebuie să ne întrebăm dacă înţelegea într-adevăr cum funcţionează o mişcare de masă, sau dacă înţelegea semnalele pe care le transmitea comportamentul liderului muncitorilor legionari, Gheorghe Clime. Se simţea legat mental, într-o măsură mult mai mare decât Clime, de oamenii din partidele naţionaliste

consacrate, precum Goga sau Vaida.

Codreanu a fost cel care a întreprins schimbările hotărâtoare de direcţie politică atunci când activitatea mişcării atinsese punctul culminant: taberele de muncă, propagarea evitării violenţei, construirea unui sistem economic propriu („comerţul legionar“, în toamna anului 1935), dar mai ales distanţarea de ţărani şi mobilizarea muncitorimii, în toamna anului 1936. Când, după patru ani de neparticipare, ramura politică a Legiunii a intrat din nou în campanie electorală în toamna anului 1937, Codreanu a preluat conducerea acesteia: primea rapoarte telefonice, trimitea circulare şi împărţea sarcini agenţilor electorali din provincie. Spre deosebire de perioada lui de început, nu mai călătorea în provincie pentru a înfiinţa organizaţii locale, cum se întâmplase, de exemplu, la Râmnicu Vâlcea în 1932, sau pentru a conduce manifestaţii în campania electorală. Mobilizarea din judeţe era acum lăsată în seama oamenilor săi, pe care-i chema pentru raport la Bucureşti. Călătorea doar în lumea protejată a comunităţii legionare. Presiunea autorităţilor şi detaşarea sa crescândă ca lider charismatic au contribuit, poate, la această retragere.[12]

Un impediment major în activitatea de coordonare şi comunicare îl constituia infiltrarea de către agenţii serviciilor de informaţii chiar şi a cercului său celui mai intim. Codreanu ştia că lucruri strict confidenţiale erau cunoscute Siguranţei, ştia că şi în cazul convorbirilor cercului conducător existau spioni în încăpere, iar aceste lucruri îi îngrădeau masiv capacitatea de acţiune politico-strategică. Uneori se plângea de acest lucru, alteori îi avertiza pe informatori. În iulie 1937, le-a cerut să vină la el şi să se prezinte – o iniţiativă neobişnuită, care n-a produs probabil rezultate, dar care este semnificativă pentru istorici. Căci se pune întrebarea: pentru cine vorbea, de fapt, Codreanu, în cercul extins, în care bănuia că există spioni – doar presupuşilor săi fideli, sau şi informatorilor, trimiţând astfel mesaje mascate regelui, camarilei şi guvernului?[13]

Rămâne neclar cine a colaborat cu diversele servicii de informaţii. După moartea lui Codreanu, succesorul său, Horia Sima, a fost acuzat că ar fi agent dublu şi că s-ar afla în slujba lui Mihail Moruzov, şeful Serviciului Secret de Informaţii al Armatei. Începând din anul 1940, mai ales tatăl lui Codreanu şi alţi adversari ai lui Sima erau convinşi de acest lucru. După 1945, respectiva teorie făcea parte din arsenalul metodelor comuniste de „reeducare“ a legionarilor arestaţi. În mod corespunzător, se cere prudenţă în interpretarea discursurilor din interiorul Legiunii.[14] În România interbelică, serviciile de informaţii, care supravegheau întreaga viaţă

socială importantă din punct de vedere politic, reprezentau, probabil, cea mai eficientă componentă a administraţiei. Statul era autoritar, un stat al poliţiei şi al informatorilor; orice politician trebuia să ia în calcul acest domeniu din umbră. Codreanu şi-a format un serviciu de informaţii propriu, pe care l-a subordonat omului său de încredere, Ion Belgea. Despre modul de funcţionare a acestui serviciu se ştiu foarte puţine lucruri. Abia în iunie 1937 s-a stabilit obligaţia raportului săptămânal şi lunar pentru ramura de partid.[15] Reţeaua simpatizanţilor legionari ajungea însă până în corpul ofiţerilor superiori, în serviciul diplomatic şi în Garda Regală. Este posibil ca „prietenii Legiunii“ să-i fi furnizat lui Codreanu informaţii importante. Ţinând însă cont că aceşti reprezentanţi ai elitelor îşi urmăreau propriile interese, Codreanu nu le putea da crezare întru totul. Şi el avea contacte punctuale cu serviciile secrete – o întâlnire cu şeful Siguranţei, Cernat, este documentată –, cu industriaşi de frunte – cunoscute mai ales din memorii, nu din rapoartele serviciilor secrete – şi cu politicieni. Întâlnirile cu aceştia din urmă erau urmărite îndeaproape de poliţia politică, ce-i menaja pe mai-marii din economie apropiaţi camarilei. Drept urmare, Codreanu avea unele informaţii despre mersul lucrurilor în culise, dar probabil ştia mult mai puţine decât cunoşteau adversarii săi politici despre treburile interne ale Legiunii. Ce urmări psihologice a avut activitatea neîndoielnică a informatorilor în cadrul Legiunii asupra lui Codreanu, care, oricum, presupunea că sunt trădători peste tot, este greu de apreciat. El se afla sub influenţa permanentă a diferitelor fracţiuni din mişcare, care urmăreau scopuri foarte diferite. Menţinerea direcţiei în această situaţie, când Căpitanul nu mai avea încredere în cei din jurul său, constituie un segment din viaţa politică a lui Codreanu foarte puţin analizat de cercetători. Dar, hotărât lucru, aplecarea spre mistică şi transcendenţă în perioadele de criză nu putea fi nicidecum atenuată de această paranoia a trădării.[16]

42. VIOLENŢE ŞI AMENINŢĂRI

CAPACITATEA DE MANEVRĂ A LUI CODREANU ÎN VIAŢA POLITICĂ a fost îngrădită treptat şi din pricina violenţelor legionare. Începând cu 1934, declaraţiile sale publice referitoare la violenţă s-au schimbat, trecând de la încuviinţarea clară la autoapărare şi, în cele din urmă, la acceptare pasivă. Această evoluţie nu s-a desfăşurat pe deplin liniar; Codreanu n-a exclus categoric folosirea violenţei pe drumul către putere. Problematică este, desigur, provenienţa surselor, dat fiind că mare parte din enunţurile care încuviinţează violenţa sunt furnizate doar de surse ale poliţiei. Discursul Legiunii despre violenţă şi despre aplicarea acesteia avea efecte contradictorii atât asupra adepţilor, cât şi asupra adversarilor. În cele din urmă, el a paralizat şi a dezbinat Legiunea. Deseori se pierde din vedere că însuşi Codreanu, care făcuse uz de violenţă şi chiar ucisese, trebuia să ţină seama tot mai mult de faptul că ar putea fi înlăturat de cercuri care îi erau ostile.[1]

De la adepţii aromâni ai lui Stelescu, dar şi din anturajul aparatului de securitate al regelui veneau semnale care trebuiau luate în serios, mai ales după ruptura cu Carol II, la începutul lunii februarie 1937. Conducătorul Legiunii primise ameninţări clare chiar şi înainte de asta. Şeful Siguranţei, Cernat, care se temea de o lovitură de stat legionară, l-a sfătuit în august 1936 – după asasinarea lui Stelescu, şi după ce persoane din anturajul regelui primiseră ameninţări cu moartea, în contextul unei înclinaţii tot mai accentuate spre violenţă în rândul legionarilor – să-şi tempereze atitudinea faţă de rege. Răspunsul primit nu l-a mulţumit însă pe Cernat.[2] Codreanu ştia care este pericolul şi, la 11 martie 1937, s-a exprimat faţă de omul de încredere al lui Maniu, Zaharia Boilă: „Eu sunt condamnat la moarte de către regele Carol II“.[3] Într-adevăr, şeful Poliţiei Capitalei, Gabriel Marinescu, recomandase în 1936 lichidarea „decemvirilor“ în timpul unui

transport de deţinuţi şi propusese, mai târziu, organizarea unei bande din trei sute de deţinuţi, cu scopul de a-i ucide pe Codreanu şi pe cei mai importanţi treizeci de legionari. Generalul Cantacuzino-Grănicerul a intervenit, la jumătatea lui aprilie, pe lângă Marinescu, pledând pentru evitarea violenţelor extreme şi cerând ca poliţia să renunţe la şicanarea legionarilor. Cu toate acestea, vechea camaraderie dintre ofiţeri n-a mai fost de ajuns pentru o conciliere, atât de serios devenise conflictul cu regele.[4]

Zvonul planurilor de asasinat l-a determinat pe unul dintre legionarii de frunte să adune printr-o circulară, fără autorizaţie, păreri despre cum ar trebui răzbunat cel mai bine Codreanu.[5] Deja în martie 1937, poliţia consemna jurăminte de răzbunare ale grupării legionare aromâne, care era deosebit de predispusă la violenţă.[6] Această situaţie este semnificativă deoarece arată că legionarii se obişnuiseră cu ideea morţii lui Codreanu şi, mai ales, cu absenţa unor indicaţii privitoare la modul de a reacţiona într-o asemenea eventualitate. Căpitanul s-a văzut constrâns să ia măsuri de precauţie pentru eventualitatea lichidării sale, ceea ce, într-un fel sau altul, era de natură să-i zdruncine poziţia de conducător. În aprilie 1937, lua în calcul un complot comandat de Elena Lupescu.[7] Într-o discuţie cu generalul Ion Antonescu la Predeal, Codreanu i-a spus că are cunoştinţă de pericolul în care se află, dar că are totodată satisfacţia de a şti că, în situaţia uciderii sale, politicienii vor fi împuşcaţi în număr mare. Antonescu l-a avertizat că acesta nu era cel mai potrivit mod de a vedea lucrurile, fiindcă oameni nevinovaţi urmau să fie omorâţi; în opinia sa, calea legalităţii ar fi sporit popularitatea lui Codreanu.[8] Ca în multe alte situaţii, Codreanu oscila între violenţă impulsivă şi resemnare. La 25 februarie 1937 i-a scris generalului Cantacuzino-Grănicerul o scrisoare, publicată aici *in extenso* întrucât redă bine modul de gândire al lui Codreanu: faptul că se percepea ca lider al unei generaţii ce avea o răspundere deosebită faţă de întreaga naţiune; preocuparea sa pentru integrarea generaţiei mai vechi, al cărei rol era să ofere „sfat şi ajutor“ celor tineri; şi, cum s-a mai spus, interpretarea relaţiei cu generalul în strânsă conexiune cu istoria Moldovei – Codreanu apărea ca un nou Ştefan cel Mare, iar Cantacuzino ca un „părinte duhovnicesc“, asemănător lui Daniil Sihastrul, legendarul întemeietor al mănăstirii Putna: „În cazul când subsemnatul voi fi arestat sau voi muri ucis de aceşti vrăjmaşi ai naţiei noastre (Partide, Camarilă, Poliţie), care uneltesc de ani de zile la această ucidere mişelească a mea, doresc ca tineretul pe care eu l-am condus să se conducă, din acel moment, singur. Să fie singur stăpân pe soarta şi pe sângele său pentru împlinirea misiunei sale istorice. E o

problemă de înaltă conştiinţă pentru mine de a prevedea şi această eventuală situaţie a morţii mele – şi de a nu lăsa tinereţea de azi, care păşeşte în lume pe a sa răspundere, cu sabia şi cu sângele său, sub conducerea unui om pe care noi toţi îl iubim şi-l respectăm, dar care aparţine unei alte generaţii. Doresc deci ca tinerii să fie stăpâni pe soarta lor şi să asculte de o singură poruncă: chemarea misiunii istorice a generaţiei lor, care numai lor li se adresează. Dacă ei vor veni la Dv. şi vă vor cere sfatul, ca Ştefan cel Mare lui Daniel Sihastru, vă rog să li-l daţi cu aceeaşi părintească şi caldă dragoste [cu] care mi l-aţi dat şi mie. Dacă vă vor cere un ajutor, cum aţi fost pentru mine un părinte, fiţi, vă rog, şi pentru ei. Dacă vă vor cere mai mult decât atât (sfat şi ajutor), staţi-le, atât cât Dumnezeu vă va mai da puteri, cu toate puterile la dispoziţie, pentru Binele neamului românesc şi Biruinţa lui. Vă rog a anunţa aceasta şi celorlalţi bătrâni ai mişcării legionare. Eu sunt lângă Dv., şi lângă această sfântă tinereţe legionară, acum şi totdeauna. Trăiască Legiunea!“

În aprilie 1937, el a stabilit ca, în cazul uciderii sale, legionarii să i se alăture lui Iuliu Maniu, de care Codreanu se apropiase atunci în viaţa politică, după cum vom relata îndată. Printr-o circulară, le-a ordonat adepţilor să-i răzbune moartea. Odată arestat însă, a transmis Legiunii să păstreze liniştea şi să spere în vremuri mai bune, fiindcă supravieţuirea lui fizică depindea, din februarie 1938, de resemnarea adepţilor săi.[9]

Discursul lui Codreanu referitor la violenţă trebuie privit în relaţie cu ameninţarea contraviolenţei şi cu problemele ameninţătoare ale mobilizării celor din afara comunităţii credincioşilor. După 1933, discursul lui Codreanu despre violenţă s-a schimbat, cel puţin în declaraţiile pentru publicul larg. A condamnat actele de violenţă şi ameninţările pe care nu le autorizase, cum s-a întâmplat, de pildă, în cazul atacului asupra politicianului ţărănist Virgil Madgearu, opozant de frunte al mişcării, sau în cazul atentatului asupra rectorului Universităţii din Iaşi, germanistul Traian Bratu (1937).[10] Documente de arhivă arată că, în anumite cazuri, Codreanu i-a pedepsit pe legionarii violenţi.[11] Totuşi, această distanţare faţă de violenţă, permanent condiţionată, urmărea obiective tactice; scopul era să demonstreze publicului că mişcarea se îndepărtase de epoca violentă a Gărzii de Fier. Pe de altă parte, Codreanu voia să instituie disciplina în rândul unei mişcări care creştea cu rapiditate şi în care destule iniţiative veneau „de jos“ – căci asemenea iniţiative puteau deveni periculoase pentru el în plan politic şi puneau sub semnul întrebării pretenţia sa de a conduce. Această dinamică a suprasolicitat vizibil structurile de comandă ale

Legiunii, care se bazau pe contacte personale, pe încredere, dar şi pe ideea exercitării unui control direct din partea conducătorului. Codreanu s-a arătat din ce în ce mai copleşit – simplele sancţiuni împotriva comandanţilor din subordine care făceau exces de zel nu puteau rezolva neajunsurile organizatorice. În acel moment, era uşor de observat ceea ce constataseră dascălii săi de la şcoala de ofiţeri: Codreanu era un bun conducător de grup, dar nu un strateg. În problema violenţei, o mare importanţă revenea raportului cu aparatul represiv al statului. Deasupra partidului Totul pentru Ţară, organizaţia succesoare a Gărzii de Fier, atârna permanent sabia lui Damocles: partidul putea fi interzis oricând. „Vom îndura cele mai mari umilinţi pentru a nu da naştere la ocazii ca guvernul să poată aplica legi speciale“, a ordonat Codreanu în martie 1937.[12] Cu cât mişcarea creştea, cu cât câştiga, mai ales începând cu anul 1936, mai mulţi membri şi simpatizanţi din pătura de mijloc, cu atât mai mult trebuia să se desprindă de reputaţia actelor de violenţă anarhică, pe care adversarii o subliniau neabătut. De aceea, controlul violenţei era un atribut esenţial al conducerii, ca şi al disciplinării în interiorul Legiunii. Codreanu însuşi, sub impresia uciderii lui Stelescu şi a atmosferei generale încărcate de violenţă, şi-a exprimat punctul de vedere într-o scrisoare către generalul Cantacuzino-Grănicerul, la 4 septembrie 1936, astfel: „Domnule General, urmăresc din ziare preocuparea autorităţilor de a restabili omenia, pacea şi ordinea în raporturile dintre diferitele organizaţii politice. Aud vorbindu-se de dezarmări. Desigur se face aluzie la singura înarmare reală: înarmarea sufletească. Zece sau douăzeci revolvere care s-ar găsi asupra membrilor unei organizaţii nu înseamnă înarmare. Dar dezarmarea nu înseamnă aruncarea sau confiscarea acestor 20 de revolvere. Ea înseamnă restabilirea păcii în suflete prin restabilirea omeniei în raporturile dintre oameni. Suntem cei dintâi care la sfaturile şi îndemnul autorităţilor răspundem: da, vrem pace! Pentru că ştim şi noi să răspundem la omenie cu omenie. Dar cerem ca să se ştie că noi n-am provocat pe nimeni şi n-am dorit război cu nimeni. Nici nu voi să venim la guvern: deci nu concurăm pe nimeni. Dacă s-a ajuns la această situaţie de încordare este numai pentru că am fost atacaţi cu mişelie, atacaţi pentru simplul motiv de a complace puterii iudaice. Vrem pace. Dar cerem să se renunţe cel puţin pe viitor la cuvinte şi atitudini care cer palme sau pistol. În acest sens, Domnule General, suntem gata să dezarmăm şi să aplicăm prin bună înţelegere orice măsură, legală şi omenească, pe care ar crede o autoritate a statului ca necesară pentru restabilirea păcii. Dacă vom vedea că nu se poate şi că iar voi fi ţintă,

atunci, cu adâncă părere de rău, vom fi siliţi ca să ne apărăm“.[13]

Codreanu însuşi folosise violenţa şi făcuse propagandă în favoarea violenţei şi, prin aceasta, a influenţat în mod esenţial climatul în care acţionau acei adepţi care loveau în adversari chiar şi în lipsa unor indicaţii de sus. Dincolo de asta, se pare că ar fi vorbit iar şi iar despre preluarea puterii prin forţa armelor, aşa cum s-a întâmplat şi la o consfătuire cu Ion Moţa, Gheorghe Clime şi alţi conducători; a susţinut că doar curajul şi revolverele legionarilor puteau salva România de comunismul evreiesc.[14] Între anii 1936 şi 1938, Codreanu nu mai reuşea să controleze forţele pe care le dezlănţuise. Mulţi adepţi nu înţelegeau că liderul lor nu mai credea în capacitatea Legiunii de a prelua puterea imediat, insistând din ce în ce mai mult că trebuie înfăptuită educaţia lăuntrică şi crearea Omului Nou, că Legiunea e o şcoală a „omului drept“, nu doar o organizaţie de luptă. Totuşi, Codreanu nu s-a distanţat niciodată de echipele morţii – „nicadorii“ şi „decemvirii“ – , ci, dimpotrivă, a făcut posibil cultul omagierii memoriei acestora. Propriul său discurs în favoarea violenţei a alunecat, după 1933, tot mai mult în domeniul a ceea ce el înţelegea prin autoapărare. Totuşi, la sfârşitul anului 1937, părea că, odată cu crearea corpului Moţa–Marin, deschidea din nou calea acţiunii paramilitare, după ce un an întreg făcuse afirmaţii contradictorii: în septembrie 1937 era de părere că ar putea abandona tactica renunţării la violenţă în campania electorală – anunţată în primăvară –, iar două săptămâni mai târziu afirma din nou că renunţarea la violenţă ar fi o lecţie pentru celelalte partide şi un exemplu de etică legionară. În cele din urmă, în 1938, sub impresia represiunii masive din partea statului, vorbea despre acceptarea violenţei fără împotrivire, ca semn al condiţiei alese a legionarilor. Această ezitare permanentă, evident sub influenţa fracţiunilor concurente între care oscila, trebuie să-i fi dezorientat atât pe adepţi, cât şi opinia publică, dându-le însă legionarilor dispuşi la violenţă impresia unei încuviinţării tacite.[15]

Problema aplicării necondiţionate a violenţei sau, dimpotrivă, a renunţării la violenţă din motive tactice a dezbinat tot mai mult mişcarea în 1938. Atitudinea lui Codreanu era contradictorie şi echivocă. Câtă vreme s-a aflat în libertate a putut, din poziţia sa de conducător charismatic, să împiedice opoziţia făţişă, menţinând mişcarea pe linia pe care o stabilea. Îndată ce a fost arestat, în aprilie 1938, contradicţiile interne s-au manifestat deschis.

În evaluarea violenţei legionare, discuţia a pornit, până acum, de la ideea unei mişcări centralizate şi conduse riguros, în care Codreanu dădea

toate ordinele, ce se aplicau cu stricteţe. Dar, ca şi în cazul altor mişcări de masă din perioada interbelică şi al sistemelor totalitare, şi în cadrul Legiunii se manifestau iniţiative „pornite de jos“, de la adepţi care credeau că vin astfel în întâmpinarea conducerii; erau convinşi că acţionează în slujba intereselor celor aflaţi în frunte, dacă treceau la acţiune fără ca iniţiativele lor să fi fost autorizate de sus. Adversarii politici îl considerau responsabil pe Codreanu personal pentru orice act de violenţă al adepţilor săi. Într-adevăr, după cum am arătat, Codreanu a avut o contribuţie semnificativă la degenerarea vieţii politice prin propriile acte de violenţă şi prin încurajarea, respectiv îngăduirea violenţei exercitate de adepţii săi. Cu toate acestea, măsurile disciplinare interne din ce în ce mai disperate arată că nici Căpitanul nu putea gestiona, din punct de vedere organizatoric – şi, probabil, nici din punct de vedere mental – trecerea de la o comunitate de adepţi bazată pe loialitate la o mişcare de masă mult mai anonimă. Codreanu a pierdut controlul, iar această pierdere a controlului, într-o chestiune hotărâtoare din punct de vedere politic, a contribuit substanţial la declinul său politic şi personal. Chiar el a înţeles acest lucru foarte bine când, la 21 martie 1938, a salutat un posibil arest la domiciliu, căci în acest fel nu mai putea fi făcut răspunzător pentru eventuale acte de răzbunare.[16]

43. ESCALADAREA CONFLICTULUI: CĂPITANUL ŞI REGELE

DUPĂ CE, ÎN 1935, LEGIUNEA ŞI PARTIDUL SĂU, TOTUL PENTRU ŢARĂ, s-au consolidat, anul 1936 a fost cel al unei noi înfloriri. Taberele de muncă aveau un rol esenţial în acest sens, deşi Patriarhia îşi retrăsese binecuvântarea faţă de aceste întreprinderi în octombrie 1935, spre nemulţumirea vechiului şef de partid, Cantacuzino-Grănicerul. Până la sfârşitul anului 1937, partidul n-a luat parte la alegeri, chiar dacă mobilizarea luase amploare din 1936, atingând punctul culminant în 1937. La sfârşitul acelui an, partidul număra în jur de 178 000 de membri; numărul legionarilor era estimat la circa 270 000. Codreanu însuşi anunţa: „Suntem un milion!“ În aprilie 1938, centrala Legiunii presupunea că partidul (între timp desfiinţat) avea undeva între 240 000 şi 250 000 de membri şi că numărul legionarilor se ridica la un milion.[1] La prima vedere, aceasta poate părea o exagerare. Dacă însă ţinem seama că numărul de simpatizanţi era apreciat de autorităţi ca fiind de patru ori mai mare decât cel al legionarilor reperaţi, dar mai ales că grupuri importante de adepţi (femei, tineri şi copii) nu aveau drept de vot, numărul apare într-o lumină nouă. Dacă pentru fiecare votant de sex masculin, potrivit rezultatelor alegerilor din 1937 – oficial 478 000 de voturi, număr redus prin manipulare –, mai socotim doar un singur membru al familiei, ajungem la cifra de un milion de romînce şi români orientaţi legionar. În orice caz, nu încape îndoială că Legiunea a fost în Europa interbelică organizaţia de extremă dreaptă care, fiind în opoziţie, în aşa-numita „fază de mişcare“ (adică înainte de preluarea puterii), a atins cea mai largă mobilizare de masă, indiferent de clasa socială, în raport cu populaţia totală. În acelaşi timp, Legiunea a fost singura mişcare studenţească din istoria europeană recentă căreia i-a reuşit trecerea din campusul universitar „în popor“. Fie şi

numai aceste lucruri fac ca Legiunea şi conducătorul ei să se distingă într-o evaluare comparativă.[2]

Din punctul de vedere al politicii de partid, între 1934 şi 1938 s-au cultivat mai departe legături cu politicienii de dreapta, în special cu Vaida şi Goga şi, mai sporadic, cu Averescu. Lucrurile erau, şi în această privinţă, determinate de permanente manevre tactice. Astfel, în 1936, Averescu îşi întinsese tentaculele spre Codreanu, retrăgându-şi-le după asasinarea lui Stelescu; ulterior, camaradul său Cantacuzino-Grănicerul, precum şi Ion Moţa l-au acuzat de lipsă de caracter şi de servilism. Codreanu mai considera chiar şi în aprilie-mai 1937 că o apropiere de mareşal ar fi de dorit. În acelaşi timp, Legiunea trebuia să ia în calcul încurajările sporite din partea opiniei publice, şi, tocmai de aceea, o împotrivire mai puternică a guvernului liberal. La acea vreme, tânărul liberal Gheorghe Brătianu se apropia tot mai mult de Legiune. Istoricul a devenit cea mai importantă persoană de contact, neoficială, a Germaniei naziste; la 16 noiembrie 1936 a fost primit de Adolf Hitler, căruia i-a promis că România se va angaja într-o politică externă antibolşevică. Codreanu nu mai voia însă să-l sprijine pe ardeleanul Vaida-Voevod, carlist şi populist de dreapta, pe care-l credea asociat carliştilor de centru din Partidul Naţional-Ţărănesc; totuşi, în septembrie 1937 se gândea la o întâlnire cu acesta, întrucât era probabil ca ardeleanul să fie însărcinat cu organizarea alegerilor. Relaţia cu Vaida-Voevod era mereu un test cu hârtie de turnesol pentru poziţia Legiunii faţă de monarh. Octavian Goga a încercat atât să creeze o coaliţie a dreptei naţionaliste – Cuza, Goga, Vaida-Voevod (aprilie 1937) –, cât şi să-l curteze pe Codreanu.[3] Însă duşmănia lui Codreanu faţă de familia Cuza rămânea neclintită. E de presupus că motivele nu erau mai deloc ideologice, ci înainte de toate de natură personală: vechi animozităţi din perioada de la Iaşi, certuri familiale şi vanităţi de conducător vexate. Faptul că Gheorghe, fiul lui A.C. Cuza, fusese, pentru un timp, membru al unei loji masonice îl indigna în mod deosebit pe Codreanu. Când doi cuzişti au încercat să-l contacteze în vederea formării unui „front naţionalist“, Codreanu a reacţionat, în februarie 1937, spunând: „Camarazi, să vă feriţi de câini, de curve şi de cuzişti“. Tabăra naţionalist-antisemită a rămas dezbinată.[4]

Într-un mod aparte s-a dezvoltat, în 1936, şi relaţia faţă de monarh, a cărui politică de dezbinare progresivă a partidelor consacrate, prin sprijinirea luptelor interne între fracţiunile acestora, se vădea din ce în ce mai fructuoasă. Carol II punea Legiunea într-o situaţie inconfortabilă, sprijinindu-i atât pe Vaida-Voevod, cât şi pe Goga şi Cuza. Frontul

Românesc al lui Vaida-Voevod a eşuat, în timp ce Partidul Naţional Creştin, sprijinit de regimul nazist, înflorea în România. Pe lângă acestea, existau numeroase facţiuni de extremă dreaptă, precum naţional-socialiştii conduşi de fratele premierului liberal Tătărescu, sau Svastica de Foc, desprinsă de partidul lui Goga şi Cuza.[5] Carol II căuta să instrumentalizeze Legiunea pentru a institui o dictatură.

Prin mijlocirea renumitului sociolog Dimitrie Gusti, Gheorghe Furdui, responsabilul legionar cu mişcarea studenţească – din cercetările istoricilor reiese că ar fi fost informator –, a obţinut o audienţă, precum şi sprijin financiar şi logistic pentru un congres al studenţilor la Târgu Mureş (aprilie 1936). Acest congres reprezintă o treaptă importantă în escaladarea conflictului şi a violenţei. Pe drum, participanţii studenţi au profanat, la Sinaia, piatra comemorativă a premierului I.G. Duca. Ciocnirile violente cu jandarmeria bine înarmată au fost evitate cu greu. Congresul s-a întrunit sub protecţia lui Eugen Titeanu, subsecretar de stat la Interne. Dezbaterile au fost înfierbântate şi au alternat cu marşuri. La sfârşit s-a impus o fracţiune a studenţilor legionari care a hotărât formarea unor „echipe de pedepsire“. Legionari de frunte, printre care Alecu Cantacuzino, s-au angajat public să o ucidă pe Elena Lupescu, pe şeful Poliţiei Capitalei, Gabriel Marinescu, şi pe alţi funcţionari şi politicieni de la vârf, precum Armand Călinescu. Această stare de spirit încărcată de violenţă s-a extins în toată ţara, alimentată şi de generalul Cantacuzino-Grănicerul.[6]

Peste vară au fost agresaţi ziarişti şi au avut loc atacuri asupra întrunirilor Partidului Naţional-Ţărănesc, iar economistul ţărănist Virgil Madgearu a fost agresat în propria lui casă; au fost arse ziare de stânga, iar la Bucureşti s-au tras focuri de armă la ciocnirile dintre muncitorii tipografi de stânga şi legionari. Violenţa a culminat cu uciderea lui Stelescu la 16 iulie 1936. Şeful Siguranţei, Constantin Cernat, presupunea că urmează o lovitură de stat legionară, şi chiar susţinători ai Legiunii precum ministrul de interne Inculeţ au început să se teamă. În final, Inculeţ şi Titeanu, omul său, au tras ponoasele de pe urma afacerii „echipelor de pedepsire“, despre care s-a presupus, probabil nu fără temei, că fuseseră iniţial gândite ca mijloc de presiune împotriva unor grupări din Partidul Naţional-Ţărănesc, aflat în opoziţie. Trimisul austriac îl descria pe Titeanu drept un „Fouché român, un om tânăr, foarte ambiţios şi tot atât de cinic“, adăugând că Inculeţ ar fi mărturisit public că „nu vrea să se lase împuşcat“.[7]

Codreanu n-a apărut în public. Şi-a petrecut vara anului 1936 la Carmen Sylva, unde le predica adepţilor şi scria volumul al doilea al

lucrării *Pentru legionari*.[8] Încuviinţase asasinarea lui Stelescu, de ai cărui susţinători se temea, dar altminteri se ţinea departe de grupările radicale care incitau la acţiune. În interiorul mişcării, Căpitanul a intervenit pentru moderaţie, motiv pentru care forţele radicale i-au reproşat că este lipsit de curaj şi că-i trădează în acest fel pe activiştii legionari precum Ciumetti sau asasinii lui Stelescu.[9]

Vrând să canalizeze printr-o acţiune de amploare violenţa ce creştea ameninţător, la sfârşitul verii lui 1936 Codreanu a înfăptuit probabil cea mai importantă schimbare de direcţie din cariera sa politică. El a hotărât că ţărănimea va scădea în importanţă faţă de muncitorime, urmând ca atenţia predilectă a Legiunii să se îndrepte către aceasta din urmă. Aşadar, Codreanu ţinea seama de rapidele schimbări sociale din ţară, dar şi de epuizarea şi de posibilitatea redusă de mobilizare a ţăranilor. Aceştia nu-şi puteau părăsi satele atât de uşor, dat fiind că munca la câmp, dar şi izolarea multor aşezări le îngrădea considerabil capacitatea de acţiune. Altfel stăteau lucrurile cu muncitorii: în majoritatea lor, fii de ţărani atraşi de locurile de muncă din industrie, ei îşi duceau viaţa în oraşe având un puternic sentiment de inferioritate economică, de izolare şi de înstrăinare culturală. Înfometaţi la propriu, liberi şi gata de luptă, muncitorii au devenit principala masă de manevră a Legiunii în ultimul an şi jumătate sub conducerea lui Codreanu. La începutul lunii octombrie 1936, când şi-a vizitat socrii şi vechii camarazi la Iaşi, Căpitanul a profeţit că Legiunea va ajunge la putere într-un an şi jumătate sau doi şi a adăugat: „Când voi fi stăpân şi pe muncitorime, atunci cu aceste două forţe – studenţii de o parte şi lucrătorii de alta – voi sili pe oricine ar fi la cârma ţării să ne lase conducerea ţării“. În aprilie 1937, Codreanu a acordat muncitorimii statutul de vârf de lance al Legiunii, plasând-o chiar şi înaintea studenţilor.[10]

Aşadar, Căpitanul s-a întors la originile sale de activist antibolşevic: printre muncitori. Succesul a fost răsunător, susţinut şi de elocventul *Imn al muncitorilor legionari*, pe care Codreanu îl considera un antidot împotriva *Internaţionalei*. Prin această rocadă, Legiunea a căpătat un caracter proletar şi social-revoluţionar mai accentuat. În cercul restrâns se vorbea despre o redistribuire radicală şi despre o adevărată revoluţie socială, plănuindu-se instaurarea unei economii a colhozurilor, ceea ce ar fi însemnat ca toate produsele să fie predate statului, care apoi trebuia să le ofere oamenilor îmbrăcăminte, hrană, locuinţe şi educaţie: „…pământul şi uzufructul fiind al statului. În schimb, cei ce vor munci vor cere de la stat tot ce trebuie, afară de bani şi drept la proprietate“; „Oamenii să fie întrebuinţaţi acolo

unde se simte nevoie, nu unde vrea omul“. În armată urma să se poarte cămaşa verde şi să se înlăture toate deosebirile vizibile de rang. Evreii nu aveau să fie izgoniţi prin violenţă, ci siliţi prin boicot să emigreze – sau, la nevoie, obligaţi să presteze munci la câmp: „Pe evrei nu-i va scoate cu forţa din ţară, ci îi vor boicota şi aşa vor fi forţaţi să părăsească ţara. De nu vor voi, vor fi trimişi la munca câmpului, şi dacă nici acolo nu vor voi, apoi la cultivat ciuperci pe nisipurile Mării Negre“. Minorităţile bulgară, maghiară şi turcă urmau să fie protejate în caz de „purtare bună“, iar pentru cei care deturnau bani din fonduri publice se prevedea pedeapsa trasului în ţeapă, după vechiul obicei românesc. Totuşi, aceste planuri sociale radicale sunt consemnate doar într-un raport al unui informator.[11] Propaganda legionară promitea „dreptate – pace – pâine pentru neamul românesc“. Teoreticienii mişcării au dezvoltat o doctrină legionară axată pe muncitorime şi un limbaj vizual expresiv-futurist, care trebuie privit în contextul unei propagande care se profesionalizase extrem de mult. Codreanu nu mai era interesat de grupuri marginale de ţărani, ci de modernizarea industrială a ţării. Fabricile şi furnalele au devenit parte a imagologiei legionare. Corpul Muncitoresc Legionar i-a fost încredinţat lui Gheorghe Clime, prilej cu care şeful aristocrat al partidului a îmbrăţişat un muncitor. Comunitatea populară trebuia să fie şi o comunitate economică, şi anume pe socoteala minorităţilor, în special a celei evreieşti. Corpul Muncitoresc, în care se adunau elemente orientate spre violenţă, mobile, uşor de folosit, a crescut masiv. Codreanu executase un viraj spre stânga care le-a dat comuniştilor, şi aşa lipsiţi de susţinere, lovitura de graţie. Dar muncitorii nu aspirau la vreo mântuire mistică; ei voiau condiţii de viaţă mai bune şi putere economică pentru etnicii români. Stânga legionară, care s-a confruntat intens, în teorie şi practică, cu concurenţa comunistă, vrând s-o învingă pe aceasta cu propriile ei mijloace, este parte integrantă a marelui succes politic din anul 1937. În acelaşi timp însă, ea a introdus încă un element eterogen în cadrul unei mişcări şi aşa împovărate de tensiuni latente între fracţiuni şi orientări. Astfel, centrul de greutate s-a mutat spre un activism revoluţionar înclinat spre violenţă, care prezenta asemănări ideologice cu comunismul; după 1945, acest fapt a produs urmări pe termen lung.[12]

Politicieni de frunte ai Partidului Naţional-Ţărănesc, precum Ion Mihalache sau Armand Călinescu, interveneau pe lângă Carol II, îndemnându-l să acţioneze hotărât împotriva Legiunii. În vara anului 1936, şi Gabriel Marinescu l-a sfătuit pe rege să lichideze conducerea mişcării. Monarhul nu i-a răspuns, în mai 1936, lui Călinescu, pe care tocmai îl

transforma în omul său de bază, a ezitat şi în faţa lui Max Auschnitt şi a adjutantului său, Ernest Urdăreanu (amândoi membri ai camarilei), chiar dacă acesta din urmă îl ruga cu lacrimi în ochi să reprime Legiunea. La începutul lui 1937, monarhul încă justifica existenţa Legiunii, în faţa presei străine, ca formă de expresie a sentimentelor naţionaliste[13], căci până în februarie 1937, dar probabil şi după aceea, spera să aducă Legiunea sub controlul său. La începutul lunii februarie 1937, Carol II i-a oferit lui Codreanu, într-o întâlnire secretă din casa industriaşului Malaxa, funcţia de prim-ministru, dacă acesta i-ar încredinţa conducerea Legiunii. Codreanu, care în noiembrie 1936 încă mai spera la această funcţie, a refuzat, spunând că n-ar putea dispune de Legiune ca de o masă de manevră. Acesta a fost momentul rupturii făţişe, momentul în care Codreanu – aşa cum o ştia şi el, şi aşa cum l-au avertizat susţinători puternici din culise, precum Malaxa („Nefericitule, ce-ai făcut?“) – şi-a semnat condamnarea la moarte. Coabitarea cu un monarh, după modelul italian, de pildă, nu-i părea posibilă, cel puţin nu cu cineva precum Carol II. Codreanu punea astfel misiunea deşteptării naţionale deasupra dobândirii propriu-zise a puterii, dar arăta totodată că are prea puţină înţelegere pentru limitele propriilor posibilităţi. El voia să demonstreze că nu putea fi încadrat în tiparul politicianului convenţional care urmăreşte în primul rând obţinerea puterii şi că punea pe primul loc misiunea sa istorică, aşa cum o înţelegea el: abolirea sistemului existent şi crearea Omului Nou, de tip legionar. Dar, în acest fel, risca să intre într-o luptă directă pentru putere cu monarhul, care a început să vadă în Codreanu un rival periculos, chiar dacă, în particular, l-a ridiculizat ca „belfer bicisnic“.[14]

Apoi, Codreanu şi-a îngustat şi mai mult spaţiul de manevră faţă de puternicul rege prin faptul că s-a aliat cu cei mai fermi adversari ai lui Carol II, care acţionau din două direcţii. Pe de o parte, erau democraţii burghezi, oameni ca Maniu sau medicul Dimitrie Gerota (un personaj-cheie în privinţa stabilirii contactelor), care-l detestau pe rege din cauza defectelor lui morale şi voiau să-l înlăture din cauza ambiţiilor lui dictatoriale. Pe de altă parte, era fracţiunea aristocraţilor care spera să-l aducă pe tron pe prinţul Nicolae. În primăvara anului 1937, conflictul intradinastic dintre Carol şi Nicolae se îndrepta spre punctul culminant. Diplomaţii relatau că prinţul moştenitor Mihai ar fi tras asupra Elenei Lupescu, iar alţii spuneau că prinţul Nicolae ar fi fost cel care trăsese; regina Maria s-ar fi aruncat între ei, fiind rănită. Simpatiile lui Nicolae pentru Legiune nu mai erau de mult un secret. Sub pretextul că ar avea un

stil de viaţă imoral – domeniu în care, de fapt, cei doi fraţi se întreceau unul pe altul –, Nicolae a fost exclus din dinastie. Asta s-a întâmplat într-o şedinţă a Consiliului de Coroană la care partidul legionar n-a fost lăsat să participe. Generalul Cantacuzino-Grănicerul îi luase în mod public partea lui Nicolae. Legionarii şi-au manifestat intenţia de a-l vizita pe prinţ pentru a-şi arăta solidaritatea. Responsabilii legionari cu mişcarea studenţească şi-au exprimat susţinerea pentru Nicolae într-o foaie volantă. Toată lumea ştia că prinţul era omul Legiunii – nu atât al lui Codreanu, cât al lui Cantacuzino-Grănicerul. Aristocraţia pusă pe frondă îl împingea pe Codreanu pe o pantă prăpăstioasă. La 12 aprilie 1937, Căpitanul a declarat în faţa adepţilor (şi cel puţin a unui informator): „Văd bine că împrejurările ne impun să trecem la luptă. Mi-am făcut toate socotelile şi am ajuns la concluzia că trebuie să declarăm război Regelui, cu riscul de a cădea sfârtecaţi până la unul. Război între noi şi M.S. Regele Carol [probabil, o formulare a informatorului – n.a.], căci lovitura întâia nu porneşte de la noi, ci de la Suveran, care n-a ştiut decât să ne lovească […]. Noi am încercat să[-l] salvăm pe Rege şi încercăm încă, dar Suveranul nu ne-a ascultat […]. Chiar şi o cireadă de boi când o loveşti, şi ea reacţionează şi îşi iese din ţâţâni. Vai de cel ce a lovit-o, căci din mijlocul ei se găseşte vreunul care să te ia în coarne“. În circularele legionare, monarhul a fost îndepărtat din formula „pentru Rege, Cruce şi Neam“.[15]

Căpitanul, care avusese mereu vederi regaliste, nu mai era acum doar un politician care nu voia să se supună monarhului, ci devenise şeful unei mişcări care acoperea o opoziţie subversivă a aristocraţiei. Nu a căzut doar Nicolae; deja din noiembrie 1936, aparatul puterii îl înlăturase pe unul dintre susţinătorii cei mai influenţi şi cei mai însemnaţi din punct de vedere simbolic, apropiat al lui Cantacuzino-Grănicerul: mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei, care şi-a pierdut funcţia şi demnităţile în urma unor acuzaţii anume ticluite şi a unei campanii de presă. Diplomaţii au constatat că poliţia acţiona din ce în ce mai dur împotriva Legiunii; trimisul austriac comenta modul de acţiune al lui Gavrilă Marinescu în felul următor: „Începe să capete proporţii care, obiectiv, depăşesc măsura necesarului şi, fără îndoială, au ca urmare o înstrăinare generală a publicului larg faţă de guvern şi chiar faţă de purtătorul coroanei. Aparatul puterii de care dispune guvernul este, în prezent, în mod sigur suficient pentru a putea preveni acţiuni publice şi a-i reprima pe adversarii politici. Dar, sub suprafaţă, focul mocneşte mai departe, creând o atmosferă care, în mod sigur, nu poate fi descrisă drept foarte îmbucurătoare şi plină de speranţă“.[16]

Codreanu nu cultivase o relaţie apropiată cu prinţul Nicolae. Aceasta era lumea celor doi Cantacuzini. Lui îi erau mai apropiaţi politicienii burghezi din tabără conservatoare – Maniu, Vaida-Voevod, Goga, şi, până la un punct, Averescu. În urma unor negocieri îndelungate, desfăşurate prin mijlocirea unor ardeleni precum căpitanul Şiancu şi Ion Banea, dar şi a studentului legionar muntean Şerban Milcoveanu, Căpitanul a început să se apropie de Iuliu Maniu în primăvara anului 1937. Tatonările între un democrat convins şi adept al alianţei cu Marea Britanie şi Franţa, pe de o parte, şi un duşman declarat al ambelor orientări, pe de altă parte, trebuie înţelese într-un context anume. Cei doi îşi întemeiau apropierea pe un respect reciproc, care nu era nicidecum de natură politică, ci morală. Maniu n-a făcut niciodată un secret din faptul că respingea ideile politice de bază ale lui Codreanu. El a rămas un democrat, un adept al puterilor occidentale şi un adversar al puterilor fasciste ale Axei. Totuşi, după cum a declarat public în 1938, respecta incoruptibilitatea, consecvenţa şi verticalitatea lui Codreanu. Ambii politicieni se opuneau dictaturii regale care prindea tot mai mult contur. Într-un spaţiu politic care se baza încă puternic pe relaţii personale, un democrat şi un fascist se aliau pentru atingerea unui ţel comun: protejarea statului constituţional în faţa autoritarismului. Prin comparaţie cu alte ţări europene, o asemenea alianţă poate părea neobişnuită sau chiar paradoxală, dar ea nu contravenea logicii sistemului politic românesc. Acestei coaliţii i s-a alăturat un alt anticarlist, tânărul liberal Gheorghe Brătianu – om al naziştilor şi, pe lângă asta, un strălucit istoric al Evului Mediu.[17]

Nou intrat în reţeaua politică a lui Codreanu era generalul Ion Antonescu, un ofiţer de carieră ambiţios şi conştient de puterea sa. Acesta era dezgustat de corupţia din armată, de care-l făcea răspunzător pe rege şi care îl împinsese în tabăra forţelor critice faţă de monarh. Antonescu îl urmărise cu atenţie pe Codreanu încă din 1933. În 1936 s-a ajuns la o primă întâlnire personală la Predeal, în timpul căreia Antonescu ar fi rostit salutul legionar: „Trăiască Legiunea şi Căpitanul!“ Antonescu vedea în Legiune o întărire ideologică a naţiunii, dar, în acelaşi timp, un factor de instabilitate politică. În 1936, Codreanu se gândea deja la preluarea puterii împreună cu generalul, situaţie în care Antonescu ar fi trebuit să devină prim-ministru. Mai târziu, i-a oferit generalului – dar, pare-se, şi altui militar, generalul Moruzi – chiar conducerea mişcării. În mai 1937, Antonescu şi Codreanu s-au întâlnit din nou la Predeal; generalul nu s-a lăsat convins să ia poziţie în problema conflictului dinastic dintre rege şi prinţul Nicolae şi l-a îndemnat

pe conducătorul Legiunii la moderaţie, mai ales cu privire la anunţatele acte de răzbunare legionare în cazul unei asasinări a lui Codreanu. Până la sfârşitul anului 1937, Antonescu, care, spre deosebire de Codreanu, susţinea alianţa cu puterile occidentale, a rămas în culise; ulterior, a intrat în forţă în viaţa politică.[18]

În 1937, în jurul lui Codreanu s-au adunat tot mai mulţi adversari ai lui Carol din viaţa politică şi din armată. În decembrie 1937, când erau programate alegeri hotărâtoare, iar Codreanu s-a prezentat cu partidul Totul pentru Ţară, relaţia cu monarhul era compromisă. Codreanu încheiase cu Maniu şi Gheorghe Brătianu, la sfârşitul lunii noiembrie 1937, un „pact de neagresiune“, care plasa întreaga opoziţie anticarlistă împotriva guvernului liberal. Oamenii care mijlociseră mai înainte legătura cu regele – Nae Ionescu şi Manoilescu – fuseseră marginalizaţi; starea de spirit era determinată de cei puşi pe frondă. Codreanu a spus în cercul său intim (lucru transmis imediat mai departe de informatori): „În ţara românească cunosc două ruşini: ruşine jidovească şi ruşine monarhică“. Dacă regele nu avea să-şi schimbe politica, îl păştea răzbunarea. Desigur, nu putem supraaprecia asemenea afirmaţii izolate. Ofensiva lui Codreanu se desfăşura alături de politicienii burghezi, nu de extremiştii din propriile rânduri, precum conducătorul muncitorilor, Clime, sau Alecu Cantacuzino.[19]

Anii 1936–1937 au mai adus un moment de cotitură: orientarea politicii externe în favoarea puterilor Axei şi împotriva alianţelor existente ale României cu puterile occidentale şi cu forţele antirevizioniste din sud-estul Europei (Mica Antantă din Balcani, 1934). În 1936, într-o circulară, precum şi într-o scrisoare deschisă către rege, redactată într-o manieră care arăta siguranţa de sine, Codreanu îşi definea poziţia în politica externă, având ca idee de bază respingerea explicită a Uniunii Sovietice. Teama de un atac al puternicului vecin sau de tranzitarea României de către trupele sovietice, care ar fi venit în ajutor Cehoslovaciei împotriva germanilor, era axa în jurul căreia gravita gândirea sa: sovieticii nu vor părăsi România „înainte de a ne sataniza, adică bolşeviza“. La 8 aprilie 1936, ministrul de externe Titulescu a fost insultat într-o scrisoare de şeful partidului, Cantacuzino-Grănicerul. Acesta a proferat invective antisemite, reproşându-i lui Titulescu că ar fi dirijat de sinagogi şi de lojile masonice: „D-ta eşti şeful Internaţionalei Roşii faţă de Corneliu Codreanu, ajutat de mine, şeful Naţionalei Verzi“. Mai mult, Cantacuzino-Grănicerul îl ameninţa, fără înconjur, pe ministru cu moartea: „Du-te la cimitir, du-te la

Bellu şi vei vedea pe lespezi numele meu şi data naşterii; n-ai decât s-o sapi pe aceea a morţii mele, dar să ştii că nu toţi judecă ca mine şi ca Corneliu şi, de nu te astâmperi, ţi-o spun pe faţă, cum am spus-o şi lui Duca; pot s-o spun şi procurorului, şi judelui, şi lui Dumnezeu. Ţi-o spun franc: dacă nu te vei astâmpăra, şi D-ta, şi toţi Mihalachii din lume să ştie că se va găsi iarăşi unul cu dor de ţară, de cruce şi de Rege, să vă suprime ca pe nişte câini“. Subtextul îl constituia încercarea ministrului de a căuta o conciliere cu Uniunea Sovietică, fără a obţine o garantare explicită a graniţei de est, dat fiind că aliaţi importanţi ai României, precum Franţa şi Cehoslovacia, acţionau similar, de teama celui de-al Treilea Reich. Scrisoarea este notabilă şi prin prisma faptului că generalul îl informa pe Titulescu cu privire la diferenţa de opinii dintre el şi Codreanu atunci când era vorba de mijloacele folosite pentru a ajunge la putere: „Corneliu vrea să ajungă pe căi paşnice şi constituţionale, dar noi dorim din răsputeri să ne jertfim, eu doresc prigoană, procese, condamnări, dizolvări, pentru că ştiu că fără sacrificiu nu se dă la o parte o haită de lupi, şi indigeni, şi străini. Eu, în special, ştiu că, pe cât eşti de lichea şi de fricos, pe atât sunt de curagios şi, de când cu moartea scumpei mele Dudu, curagiul meu s-a înzecit“. Citatul ilustrează firea violentă a generalului, care amesteca chestiunile personale cu cele politice, lăsându-se condus, în mare măsură, de bine-cunoscuta sa impulsivitate. De altfel, el trebuie socotit unul dintre principalii responsabili pentru crearea climatului de teamă şi violenţă din România anului 1936.

Titulescu a fost destituit la sfârşitul lunii august 1936, deoarece devenise incomod pentru Carol II, care căuta să realizeze o apropiere de Germania, fără a rupe însă relaţiile cu Franţa şi Marea Britanie. Pentru politica externă românească, aceasta a antrenat schimbări importante. În plan regional, regele şi guvernul şi-au îndreptat atenţia asupra Iugoslaviei şi Poloniei. Iugoslavia era interesată de statu-quoul teritorial. Polonia făcea demersuri pe lângă România în vederea aderării la un front antibolşevic.[20]

Legionarii, care îşi vedeau confirmată poziţia, au început să arate un interes crescut pentru agenda externă. Se poate spune că, din toamna anului 1936, Codreanu a înglobat politica externă în activitatea sa, în sensul că a ieşit în public cu o strategie clară. Antibolşevismul lui Codreanu, care s-a manifestat încă din tinereţe, se împletea cu ideea unei alianţe ideologice româno-germano-italiene, căreia acum îi făcea propagandă într-un mod tot mai energic. În acest sens, la 26 septembrie 1937, el le-a adresat o telegramă lui Hitler şi Mussolini: „Alături de întreg poporul italian, alături

de întreg poporul german, alături de Roma şi Berlin, legionarii români, adică tot ce are România mai tânăr, mai corect, mai hotărât şi mai viteaz, salută cu elan nemărginit întâlnirea istorică a Ducelui Benito Mussolini cu Führerul Adolf Hitler. Nici o putere din lume nu va înfrânge puterea lor şi nici o umbră nu va adumbri gloria lor“.[21] În ajunul alegerilor din decembrie 1937, a mers şi mai departe, promiţând că, în situaţia preluării guvernării, va încheia în decurs de 48 de ore o alianţă cu puterile Axei: „În 48 de ore după biruinţa mişcării legionare, România va avea o alianţă cu Roma şi Berlinul, intrând astfel în linia misiunii sale istorice în lume. Apărătoare a Crucii, a culturii şi a civilizaţiei creştine. Aceasta nu înseamnă că urâm Franţa şi poporul francez, căci el va face tot ca noi, reintrând şi el în aceeaşi misiune istorică în lume. Ceea ce este azi, este o simplă divagaţie iudeo-masonică, de care poporul francez, în ceasul învierii lui, se va scutura cu o energie hotărâtoare. În privinţa revizionismului afişat şi speculat de d. Titulescu, MIŞCAREA LEGIONARĂ AFIRMĂ CĂ NICI O REVIZUIRE DE FRONTIERĂ NU SE VA FACE ÎN DEFAVOAREA ROMÂNIEI“, se putea citi în publicaţia legionară *Buna Vestire*. Codreanu visa la o axă a naţiunilor creştine renăscute, evocându-i din nou pe evrei şi pe francmasoni ca întruchipări ale duşmanului. Astfel de declaraţii au făcut ca mişcarea să fie privită ca opozant al garantării securităţii externe a României de către puterile occidentale. Din acest motiv, comunicatele lui Codreanu au provocat multă îngrijorare la Paris şi Londra. În spatele acestor anunţuri nu se aflau nici negocieri, nici acorduri; politica externă legionară era iraţională, dirijată de ideologie, necoordonată.[22]

Codreanu îşi vedea întărite convingerile de guvernul francez de stânga al Frontului Popular, condus de Léon Blum, dar şi de izbucnirea războiului civil din Spania. Uciderea clericilor şi distrugerea bisericilor de către comuniştii şi socialiştii spanioli păreau să confirme coşmarurile legionarilor, care urmăreau în imediata proximitate lupta bolşevicilor împotriva ortodoxiei ruseşti. Legionarii erau convinşi că trebuie să intre în lupta credinţei împotriva puterilor infernului, fapt ilustrat de un afiş electoral din 1937: un supraom legionar, desenat în notă futuristă, ţine în mâini o cruce de gratii; la stânga lui, forţele dezlănţuite ale iadului chinuie credincioşii şi Biserica, iar la dreapta românii se prind în hora tradiţională, pe un fundal în care apar fabrici moderne şi o biserică neatinsă. „Împotriva duşmanilor de la hotare şi a celor din ţară, legionarul Gărzii de Fier stă strajă neclintită“, se spune în textul afişului.

În presa legionară se urmărea războiul civil din Spania, dar şi

avansarea japonezilor în China. Legiunea simţea că ia parte la o luptă ce cuprinsese întreaga lume. Când Codreanu numea studenţimea Alcázar-ul Legiunii, el prelua mitologia lui Francisco Franco – apărarea cetăţii Toledo împotriva forţelor republicane. Deosebit de înflăcărat era Ion Moţa, care s-a hotărât să plece la luptă în Spania. Sub atenţia exacerbată a presei, l-au urmat cei doi Cantacuzini, Vasile Marin, preotul Dumitrescu-Borşa şi alţi membri ai mişcării. Moţa părea să caute moartea, martiriul în lupta împotriva răului. La Majadahonda, el şi Marin au căzut la începutul anului 1937. Generalul Cantacuzino-Grănicerul, care se aşteptase la o funcţie de comandă din partea lui Franco, a venit înapoi nemulţumit, fapt ce a fost interpretat ca dezertare.[23]

30. *Afiş electoral legionar din anul 1937*.

Aducerea trupurilor neînsufleţite în ţară s-a transformat în cea mai mare demonstraţie legionară din toate câte au fost. Trenul a trecut prin Germania, unde naţional-socialiştii i-au omagiat pe cei doi legionari. Apoi,

venind din Bucovina, a străbătut toată România, însoţit de Codreanu şi de legionari de frunte. Chiar şi în gările celor mai mici localităţi, ţăranii aşteptau alături de preoţii satelor, într-un frig năprasnic. Acompaniat de circa două sute de preoţi, de ambasadorul german şi cel italian, precum şi de reprezentantul lui Franco, catafalcul a fost purtat prin Bucureştiul acoperit de zăpadă. Presa aducea tribut morţilor, şi chiar şi Nicolae Iorga, adversar înverşunat al lui Codreanu, vorbea de „doi băieţi viteji“. În ceea ce privea anticomunismul, în România exista un consens fundamental, care făcea să pălească divergenţele dintre partide. Faptul că doi legionari muriseră pentru convingerile lor a creat pretutindeni o impresie adâncă. În perioada următoare, mii şi mii de oameni au intrat în partid şi în Legiune. În 1937, aceasta s-a extins în toată ţara, devenind o mişcare de masă care a cuprins toate păturile sociale.[24]

31. *Codreanu în faţa bisericii lui favorite din Bucureşti, Sf. Ilie Gorgani, la*

înmormântarea lui Moţa şi Marin.

Cea mai mare manifestaţie legionară de până atunci a declanşat reacţii vehemente, inclusiv în plan diplomatic. Guvernul a criticat aspru participarea diplomaţilor germani şi italieni la înmormântare, însă curând a trebuit să constate că nu poate rezista la presiunea exercitată de puterile Axei. Roma şi Berlinul au respins categoric rechemarea celor doi reprezentanţi, Ugo Sola şi Wilhelm Fabricius. Guvernul român a suferit o înfrângere diplomatică considerabilă, pe care trimisul britanic a comentat-o astfel faţă de colegul său austriac: „Cei doi miniştri au fost obraznici, dar prim-ministrul a fost un adevărat idiot“.[25]

Mai importante s-au dovedit însă urmările pe plan intern. Regele i-a propus lui Codreanu să preia guvernarea, iar politicienii de dreapta au făcut noi avansuri Legiunii. Trimisul austriac evalua situaţia în felul următor: „Făcând abstracţie de cazuri cu totul extreme, organismele determinante ale Ministerului de Interne n-au intervenit niciodată cu seriozitate împotriva elementelor radicale de dreapta, cel mai adesea studenţi. Atitudinea antisemită a acestora displace probabil doar puţinora dintre membrii guvernului, în adâncul sufletului lor; opoziţia puternică împotriva comunismului şi religiozitatea mistică a tinerilor oferă tot atât de puţine motive de combatere ca şi orientarea lor naţionalistă; nu în ultimul rând, partidele de dreapta, şi anume nu doar Totul pentru Ţară al lui Codreanu, ci şi naţional-creştinii şi vaidiştii, au lansat un berbece împotriva socialiştilor şi ţărăniştilor, împiedicând aceste grupări să-şi înceapă atacul propriu-zis împotriva guvernului liberal. În timp ce Goga, Cuza şi Vaida au adus servicii şi n-au făcut niciodată guvernului greutăţi deosebite, legionarii n-au renunţat niciodată la principiile lor, exprimându-şi tot mai des nemulţumirea în mod palpabil, fără a se da înapoi nici de la ameninţări şi atacuri teroriste. Condamnările la moarte ale adversarilor politici, ale disidenţilor din propriile rânduri, ale evreilor etc. n-au fost rare. Ameninţările nu s-au oprit nici în faţa unor persoane din anturajul suveranului, cărora li se reproşează o influenţă nefastă. În timp ce, în cercurile guvernante, mai înainte nu se acorda atât de multă importanţă pericolului din partea radicalilor de dreapta, în ultima vreme lucrurile s-au schimbat abrupt. Din partea miniştrilor şi a membrilor familiilor lor se pot auzi, dintr-odată, remarci extrem de îngrijorate, care le vădesc nervozitatea. Gărzile ar avea o răspândire cu totul incredibilă în ţară, se speră că nu este

prea târziu şi că prim-ministrul va mai avea tăria de a stăpâni situaţia etc. – într-adevăr, maşina guvernamentală s-a pus în mişcare“. În corpul diplomatic, resorturile ascensiunii lui Codreanu fuseseră înţelese într-o anumită măsură; dar faptul că sprijinul venea nu numai din interiorul guvernului, ci şi de la Casa Regală şi chiar de la monarh, a rămas, fără îndoială, neştiut. În schimb, se zvonea în aceste cercuri că o trupă de legionari, acţionând cu mai multe camioane, ar fi încercat eliberarea „decemvirilor“, dar a fost oprită de unităţi puternice ale armatei, pentru ca apoi să se ţină, în prezenţa directorului închisorii, o ceremonie religioasă la care ar fi îngenuncheat împreună deţinuţii, legionarii şi trupele de pază.

Demonstraţia de putere politică a Legiunii i-a împins la acţiune şi pe duşmanii acesteia. Astfel a apărut un nou adversar hotărât al lui Codreanu, în persoana lui Armand Călinescu. Legiunea şi conducătorul ei nu mai erau masa de manevră a coroanei şi a politicienilor de dreapta. Distribuţia forţelor se schimbase. Codreanu ştia acest lucru şi se temea pentru viaţa lui. Dar şi legionarii sau simpatizanţii din păturile superioare erau din ce în ce mai neliniştiţi. În interiorul partidului, Codreanu a fost acuzat că, odată cu Moţa şi Marin, şi-a sacrificat cei mai buni oameni. Căpitanul a explicat, cu ochii în lacrimi, că s-a opus călătoriei, dar că Moţa, gata de orice, a ameninţat cu un scandal. Faţă de Ana Maria Marin, văduva lui Vasile Marin, n-a găsit cuvinte de alinare. S-a aşezat lângă ea, a făcut o pasienţă şi a plecat fără un cuvânt. Iridenta, sora lui, rămăsese şi ea văduvă.[26]

Celor doi morţi li s-a ridicat un mausoleu la Casa Verde. Când construcţia a ars, lovită de trăsnet, dar sicriele n-au fost deteriorate, s-a vorbit de o minune. În jurul morţilor s-a creat un cult, iar corpul de elită al Legiunii, aflat încă în fază de proiect, a primit numele lor. Moţa îşi căutase moartea. El s-a comparat cu miticul Meşter Manole, care şi-a zidit soţia într-o biserică, pentru a asigura trăinicia edificiului. Cine trage azi în Spania asupra lui Hristos, a spus el, o va face mâine în România. Scrisoarea de adio a lui Moţa a fost citită de Codreanu în faţa adepţilor săi: „Măi, Cornelule, am luptat 14 ani alături de tine, te-am cunoscut, şi cu cât încercam să pătrund mai mult în inima ta, cu atât îmi dădeam seama că nu mă pot despărţi de tine. Te-am înţeles în totul şi am trăit în continuu însufleţit de crezurile tale. De la tine am învăţat să iubesc credinţa în care m-am născut şi să mă jertfesc pentru ea“. Propoziţia finală – „Să faci, Căpitane, o ţară ca soarele sfânt de pe cer!“ – a devenit făgăduinţa mântuirii legionare în toată ţara.[27]

Starea de spirit mesianic-revoluţionară l-a cuprins şi pe Codreanu, care

cu greu mai putea stăvili forţele radicale aflate în continuă expansiune. Lucrurile se precipitau spre deznodământ; acesta a venit la alegerile parlamentare din 20 decembrie 1937.

44. „SPRE MAREA BIRUINŢĂ LEGIONARĂ“

DIN 1935, JANDARMERIA ŞI POLIŢIA ÎNTOCMISERĂ RAPOARTE ALARMANTE, arătând că legionarii câştigau teren în toată ţara. Încetul cu încetul, acaparau spaţiul public. Cântecele lor răsunau pretutindeni: la târgurile de vite, la hramurile bisericilor, la nunţi, la serate dansante sau literare, la cinema, în universităţi şi în trenuri. În toată ţara se ridicaseră troiţe, pe garduri şi porţi fuseseră inscripţionate simbolurile legionare. Adepţii mişcării construiseră, în regim de voluntariat, biserici, fântâni, case şi străzi, adesea cu ajutorul populaţiei locale. Propaganda faptei şi a tăcerii îi impresiona pe ţărani. În centrele industriale, muncitorii intrau masiv în Corpul Muncitoresc Legionar. În universităţi, consiliile studenţeşti erau dominate de legionari. În şcoli şi licee, profesorii cultivau entuziasmul pentru „România de mâine“. Mulţi preoţi se alăturaseră mişcării, pe faţă sau pe ascuns. În armată, numeroşi ofiţeri îşi manifestau, de asemenea, simpatia: cei tineri în mod deschis, iar cei mai înalţi în grad, ceva mai discret. La începutul anului 1938, diplomaţii erau de părere că două treimi dintre toţi preoţii şi ofiţerii erau de partea Legiunii. Braţul lung al mişcării ajungea până la Garda Palatului, al cărei comandant, Dumitru Coroamă, nutrea simpatii legionare. Printre funcţionari, Legiunea se bucura de popularitate, lucru valabil şi pentru o parte a boierimii şi a elitelor urbane. Mobilizarea de masă din anul 1937 a adus Legiunii şi partidului zeci de mii de noi membri. Prin moartea lui Moţa şi Marin în Spania, românii primiseră dovada eroismului şi a spiritului de sacrificiu legionar. Asasinarea lui Duca şi a lui Stelescu păreau uitate. Diversiunea cu Frontul Românesc al lui Vaida-Voevod eşuase. Ascensiunea puterilor Axei întărea orientarea politicii externe a lui Codreanu.[1]

Când România a intrat, în toamna anului 1937, în campania electorală pentru alegerile din 20 decembrie, Legiunea putea să conteze pe recolta

eforturilor depuse de-a lungul mai multor ani. O premisă în acest sens era şi „pactul de neagresiune“ cu Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu. Acest pact urmărea, formal, desfăşurarea de alegeri libere, dar se opunea de fapt guvernului carlist condus de Tătărescu şi mai ales tendinţelor dictatoriale ale monarhului. Maniu îi ceruse lui Codreanu să-i marginalizeze din anturajul său pe oamenii apropiaţi regelui, mai ales pe Nae Ionescu şi Mihail Manoilescu; cel dintâi îi catalogase pe oamenii lui Maniu drept „jidani ţărănişti“. În contrapartidă, Maniu a făcut în aşa fel încât fostul ministru de externe Nicolae Titulescu, de mai mulţi ani adversar al Legiunii şi critic influent pe plan internaţional al monarhului, înlăturat de rege din guvern din cauza apropierii diplomatice de Uniunea Sovietică, să caute o conciliere cu Codreanu. Titulescu s-a înjosit atât de mult, încât, într-o broşură, a trecut răspunderea desfiinţării Gărzii de Fier, din decembrie 1933, asupra lui Ion Gheorghe Duca, fapt care i-a scandalizat pe liberali, dar n-a reuşit să diminueze iritarea lui Codreanu în privinţa fostului şef al diplomaţiei române. Într-unul din rarele lui interviuri, Codreanu a subliniat că apropierea de Maniu avea la bază stima personală: „Mi-a făcut impresia unui om cu sufletul curat, ca a[l] unui tânăr din generaţia noastră. Vă spun lucrul acesta pentru că eu apreciez, înainte de înţelepciune, puritatea sufletească a oamenilor. Fără aceasta, toate celelalte nu mai înseamnă nimic“.[2]

III CETĂȚENI BUZOENI, III

G. I. DUNKA

Sunt șapte ani și șase luni, de la **lunie 1930,** de când țara trecea prin aceleași **grele momente** prin care trece și astăzi.

Aceiași oameni, care atunci ...helteau din răsputeri, prin cele mai josnice mijloace, în contra **restaurațiunii** ordinei în stat, ...amenință astăzi, prin permanentizarea lor la ...rn, existența însăși a Statului Român.

GH. BRATIANU

Patru ani de nefastă guverna..., prelungită prin fel de fel de tertipuri până la ex...mă limită. Patru ani de asupriri și necinste, de ...milință, lichelism și slugărnicie, nu le-a fost de...s pentru a distruge și ultima celulă de demnitate și mândrie, de ...instе și conștiință națională care palpită încă în sufletul fiecărui adevărat Român și...unci, prin mijloace specifice numai lor, s'au instalat din nou la cârma statului, pentru a ...istruge și ceiace mai este de distrus.

Atunci, în 1930, s'a ridicat din mijlocul nostru ...un om, unul singur, care datorită naşterii, culturei şi mai ales hotărâri de care a dat ...dovadă, a făcut ca mişei să amuţească, să se ascundă în gaură de şarpe, şi restaura...unea să rămâe fapt împlinit.

Astăzi, acelaş om, **GHEORGHE BRATIANU** ...în faţa pericolului care ne ameninţă, se ridică din nou cu glasu-i de Român neaoş ...pentru a preîntâmpina ca freamătul de mânie şi de revoltă al opiniei publice să ...nu se transforme mâine, într'o năprasnică furtună.

De data aceasta, însă, numai este singur.

Un partid întreg, călit în lupte grele, îl urmează cu credinţă, iar **pactul** încheiat de partidul „Naţional-Ţărănesc" cu partidul „Totul pentru Ţară" şi cu partidul lui **Gheorghe Brătianu**, este o garanţie mai mult că cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu acela al voturilor voastre, alegători Buzoeni, mişeii vor fi măturaţi şi vor dispare cum au dispărut şi în 1930.

Cetăţeni,

Pentru alegerile de Cameră, care vor avea loc la 20 Decembrie a. c. Gheorghe Brătianu, prezintă alegătorilor Buzoeni, următoarea lista de candidaţi, având semnul trei linii în picioare III şi cu subsemnatul în fruntea ei:

1) GEORGE I. DUNKA
2) Dr. TOMA MURGU
3) MIHAIL POPESCU avocat
4) ALEXANDRU BRANISKY inginer
5) NICOLAE BOGDANESCU avocat
6) ALEXANDRU GOTSMAN inginer

Mă cunoaşteţi de mulţi ani. Am fost de mai multe ori reprezentantul vostru în parlament şi Prefect al judeţului vostru. Nu v'am înşelat, nu v'am minţit niciodată şi cuvântul meu a fost cuvânt.

Alături de mine candidează prieteni, voua bine cunoscuţi, cu obrazul curat şi mâini nepătate.

Asupra niciunuia dintre aceştia n'a planat vreodată, bănuiala unei fapte infamante, care să-i ameninţe cu puşcăria sau ocnă.

Nici unul dintre noi nu s'a ales de un ban străin, de un ban nemuncit.

Trăim din seul nostru, din munca noastră cinstită şi curată, aşa că pot, fără frică, să mă dau pentru prietenii mei, chezaş vouă, cum m'aşi da pentru mine însumi.

VOTAŢI, deci, candidaţii pe care vă îi prezintă GHEORGHE BRATIANU.
VOTAŢI, cu încredere, lista având semnul trei linii în picioare III
VOTAŢI, pe aceia al căror trecut, vă stă chezăşie de cinste, dreptate şi mai multă omenie.

III

SĂNĂTATE ŞI GÂND BUN SĂ VĂ DEA D-ZEU,
GEORGE I. DUNKA

32. *Gheorghe Brătianu invocă, în campania electorală din 1937, pactul de neagresiune cu partidul Totul pentru Ţară.*

În decursul anului 1937, Legiunea şi partidul investiseră masiv în consolidarea structurilor organizatorice. Explozia numărului de membri copleşise conducerea. Dincolo de asta, mobilizarea nu se desfăşura uniform în diferitele regiuni. La jumătatea lunii octombrie 1937, Codreanu a hotărât suspendarea înscrierilor. În campania electorală propriu-zisă, partidul şi Legiunea desfăşurau, pentru prima oară după 1933, acţiuni în toată ţara, chiar dacă nu era vorba de manifestaţii ample. Codreanu însuşi conducea acţiunile de la Bucureşti. În zonele rurale, agenţii electorali, adesea studenţi, se loveau de represiunea hotărâtă a jandarmeriei. Manifestările electorale planificate în regiunea petroliferă de la nord de Bucureşti au fost interzise de poliţie. Legiunea a avut întotdeauna succes în contextul stabilirii unor legături directe între oameni. Cea mai importantă manifestare a fost, după înmormântarea lui Moţa şi Marin din februarie, înmormântarea generalului Cantacuzino-Grănicerul, decedat la 9 octombrie 1937. Codreanu l-a numit ca succesor pe adeptul său de încredere, Gheorghe Clime, conducătorul muncitorilor legionari. În acest fel, aripa social-revoluţionară a dobândit o influenţă sporită în partid. Campania electorală a fost planificată cu precizie militară. Toţi legionarii au fost implicaţi, inclusiv în supravegherea procesului de vot din ziua alegerilor, pentru a se împiedica eventuale falsificări. Reuşita acestei acţiuni a fost confirmată de ministrul Franţei la Bucureşti, Adrien Thierry, care critica în raportul său către Paris intervenţia jandarmeriei şi instituirea carantinei în zonele rurale.[3]

33. *Iuliu Maniu, personaj central al vieţii politice în România interbelică, aici pe un afiş electoral.*

Populaţia părea cucerită de Legiune, iar cooperarea cu politicieni respectaţi ai opoziţiei sporise renumele organizaţiei. În provincie, atmosfera era încărcată, după cum o dovedesc rapoartele poliţiei: într-un vagon de clasa a III-a, pe ruta Vaslui–Bucureşti, studenţii au atârnat un tablou al lui Codreanu şi au intrat în conflict cu conductorul trenului, care voia să-l

înlăture. La Orhei, în Basarabia, un conducător legionar a anunţat că vrea să vadă guvernul tras în ţeapă şi că avea numele tuturor duşmanilor pe o listă neagră. Din multe regiuni, cum a fost cazul, spre exemplu, la Ploieşti, soseau veşti despre „echipe de sacrificiu“ dispuse la violenţă. Conducătorii regionali din Oltenia vedeau în alegeri o luptă pe viaţă şi pe moarte între Legiune şi *establishment*.[4]

Pe baza rapoartelor alcătuite de oamenii săi de încredere, Codreanu conta pe circa 25-27 de procente din totalul voturilor. La alegerile propriu-zise, care au avut loc la 20 decembrie 1937, pe un ger năprasnic, partidul Totul pentru Ţară a ajuns, după publicarea cu mare întârziere a rezultatelor oficiale, la 478 000 de voturi (15,58 procente). Codreanu, care, într-o stare de spirit febrilă, îşi făcea propria numărătoare, a ajuns împreună cu oamenii săi la cifra de 1,28 milioane. În 1946, şeful Siguranţei, Eugen Cristescu, avea să declare că numărul real de voturi acordat legionarilor fusese mult mai mare decât rezultatul oficial. Constantin Argetoianu, ca întotdeauna bine informat, cunoştea rezultatul corect: 22 de procente pentru Codreanu. În aceste condiţii, titlul triumfător din *Buna Vestire* nu era foarte exagerat: „Am fost cinci – suntem un milion – vom fi ţara toată“, cita ziarul o lozincă a Legiunii, adăugând apăsat: „Prefacerea sufletească a neamului românesc într-un neam cu mândrie împărătească e în mers. Şi mersul ei nimic nu îl poate opri. Nimeni nu se îndoieşte că adevăr vorbesc legionarii: «Vom fi ţara toată». Ba poate că sunt chiar de azi“.[5] În mod neobişnuit pentru România, alegerile se desfăşuraseră relativ liber, deşi campania electorală nu fusese deloc lipsită de violenţă. Încă şi mai neobişnuit era faptul că guvernul condus de Gheorghe Tătărescu, în ciuda manipulării masive a alegerilor, nu izbutise să obţină majoritatea.

Legionarii triumfau. Preluarea guvernării părea iminentă. Circulau zvonuri despre o lovitură de stat. Oportuniştii intrau în Legiune în valuri. Ediţia de Anul Nou a ziarului legionar *Buna Vestire* a fost publicată cu titlul „1938 – Anul legionar“. *Almanahul legionar* pentru anul 1938 anunţa: „vom face din fiecare român un erou, gata de luptă, gata de jertfă, gata de moarte. Omul nou, sau naţiunea înnoită, presupune o mare înnoire sufletească, o mare revoluţie sufletească a poporului întreg“. Mesajul „înnoirii sufleteşti“ mergea mână în mână cu dispreţuirea ostentativă a aspectelor materiale, atribuite lumii celei vechi, care trebuia învinsă: „Nu te gândi că sub regimul legionar vei putea trăi din afaceri, mită, intervenţii“. Codreanu credea că la următoarele alegeri va obţine legal majoritatea.[6]

Marile partide democratice erau slăbite în urma luptelor interne şi,

astfel, incapabile să apere eficient statul constituţional. La 28 decembrie 1937, regele a încredinţat formarea guvernului Partidului Naţional Creştin al lui Goga şi A.C. Cuza, care obţinuse doar 9,62 procente din voturi. Astfel, Carol II a adus la putere nişte politicieni antisemiţi, printre care profesori şi intelectuali de frunte, care cereau de ani buni „eliminarea“ evreilor, dar care aveau o susţinere precară în Parlament. Poziţiile-cheie au fost încredinţate de rege „centriştilor“ din Partidul Naţional-Ţărănesc grupaţi în jurul lui Armand Călinescu, măsură prin care Carol II a slăbit considerabil opoziţia democratică. Armata a câştigat-o de partea sa prin cooptarea lui Ion Antonescu.[7]

În jurnalul său, monarhul a notat cu privire la formarea cabinetului: „Normal, după tabloul prezenţei electorale, aş fi trebuit să[-l] chem pe Codreanu. Nimeni, în afar’ de legionari, n-ar fi aprobat acest gest. Pentru mine, era o totală şi absolută imposibilitate. Metodele teroriste ce le adoptase, antisemitismul violent, ideile lor vădit radicale în politica externă, răsturnarea alianţelor, legătura antinaturală de a se apropia numai de Germania, în general toate metodele lor radicale şi antisociale. Mi-a rămas, deci, o singură soluţie constituţională, aceea de a face apel naţional-creştinilor lui Goga şi Cuza“.[8]

Carol II sprijinise însă Legiunea din umbră timp de ani buni, iar cu zece luni mai devreme ar fi vrut să devină conducătorul acesteia. Acum, ca pretinsă măsură împotriva Axei şi antisemitismului, îi numea în fruntea guvernului pe admiratorii radical antisemiţi ai lui Hitler, ale căror vizite la Nürnberg şi Berlin erau cunoscute tuturor şi fuseseră denunţate în termeni duri, în timpul campaniei electorale, de Partidul Naţional-Ţărănesc. De cealaltă parte, Julius Streicher şi Alfred Rosenberg îl lăudaseră în mod public pe A.C. Cuza, numindu-l „mentorul antisemitismului european“. Acest lucru se ştia şi în România.[9]

Partidul Naţional Creştin avea să-şi dovedească în scurt timp incapacitatea de guvernare, vădind, prin extensie, incompetenţa generală a tuturor partidelor, ceea ce corespundea calculului dictatorial al monarhului. PNC mai servea însă la îndeplinirea unui scop. Printr-o înţelegere secretă cu Armand Călinescu, s-a dat mână liberă batalionului de asalt al PNC-ului, „Lăncierii“, ţinta fiind nu neapărat populaţia evreiască, ci mai ales Legiunea. În jurnalul său, Carol II nota: „Goga, mai ales, şi Cuza sunt duşmani de moarte ai gardiştilor şi hotărâţi de a întreprinde orice pentru exterminarea lor. În aceasta vor fi perfect secondaţi de Călinescu, care este complect de acord cu ei“. Faptul că, în acest fel, a fost instituită o dreaptă

loială sistemului, dar coalizată împotriva Legiunii revoluţionare, a fost înţeles şi de ambasadorul sovietic. Aripa cuzistă a guvernului Goga–Cuza îşi încheia vechile socoteli cu legionarii, iar regele şi ministrul de interne nu erau nevoiţi să suprasolicite jandarmeria în contextul acestei escaladări calculate a violenţei. A urmat o perioadă de turbulenţe şi lupte de stradă între Cămăşile Albastre cuziste şi Cămăşile Verzi legionare. În plus, Partidul Naţional-Ţărănesc şi-a mobilizat Gărzile Ţărăneşti.

Pe plan naţional, noul guvern a adoptat legi antisemite, care au dezlănţuit panica în rândul populaţiei evreieşti. Ziarele de mare tiraj de stânga, deţinute de evrei, au fost interzise. Libertatea presei a fost îngrădită şi mai mult de cenzură. Evreilor li s-a retras licenţa de comercializare a băuturilor alcoolice. Goga a anunţat verificarea naturalizărilor, care, după 1918, avuseseră oricum loc la presiunea internaţională, şi expulzarea a jumătate de milion de imigranţi evrei. La sate au apărut zvonuri legate de exproprierea evreilor. Exodul masiv al capitalului şi retragerea din viaţa economică a oamenilor de afaceri evrei au aruncat ţara într-o criză gravă. Pe 31 decembrie 1937, cursul dolarului a crescut de la 160 la 200 de lei. Bursa a fost închisă până la 10 ianuarie 1938, iar titlurile de stat româneşti s-au devalorizat, fiindcă ţările occidentale au avut o puternică reacţie negativă. Ambasadorul britanic a catalogat guvernul drept fascist şi a pus sub semnul întrebării vizita lui Carol II la Londra, care urma să aibă loc în martie 1938. Ministrul Franţei în România, Adrien Thierry, sprijinea din culise formarea unui guvern alcătuit din liberali şi naţional-ţărănişti, în fruntea căruia urma să se afle Dinu Brătianu. Însă mareşalul Palatului Regal, Ernest Urdăreanu, a zădărnicit acest plan, atrăgându-i atenţia trimisului francez că mulţi naţional-ţărănişti respingeau cursul anticarlist al lui Maniu, iar linia de ruptură se desfăşura de-a lungul Carpaţilor; oameni ca Titulescu constituiau o excepţie de la această regulă. La liberali, se certau Dinu Brătianu şi Gheorghe Tătărescu. Urdăreanu voia să-i inoculeze ministrului francez ideea că regele se temea de o lovitură de stat din partea lui Maniu şi Codreanu; în acelaşi timp, el a căutat să-şi liniştească interlocutorul, explicându-i că Ion Antonescu primise sarcina de a ţine în frâu simpatiile legionare din cadrul armatei. Trimisul german considera că guvernul Goga–Cuza este proitalian. Telegrama de Anul Nou a lui Goga către Hitler n-a folosit la nimic, după cum n-a avut succes nici încercarea, susţinută de Rosenberg, de a curma interesul Germaniei pentru Legiune. La scurtă vreme, şi ambasadorul italian la Bucureşti, Ugo Sola, se arăta sceptic: 75% din elitele româneşti erau de origine evreiască, drept care,

considera el, Goga n-avea nici o şansă.[10]

Cu cât situaţia devenea mai haotică, cu atât creştea controlul regelui. Carol II se putea prezenta drept singurul garant al liniştii şi ordinii, în stare să salveze ţara de fascismul ameninţător. Înainte de întrunirea Parlamentului, s-au stabilit noi alegeri pentru luna martie a anului 1938. Declaraţiile naive ale lui Codreanu în materie de politică externă şi numeroasele rapoarte care prezentaseră Garda de Fier ca vlăstar al naţional-socialismului n-au rămas fără rezultat. La Londra şi Paris a sporit teama de Legiune, în timp ce Roma şi Berlinul vedeau nu în Codreanu, ci în Goga reprezentantul intereselor lor. Faptul că, în România, cuziştii lui Goga primiseră de la rege misiunea de a acţiona împotriva legionarilor abia dacă a fost perceput, iar complexitatea situaţiei abia dacă a fost înţeleasă.

Formarea guvernului din antisemiţi radicali şi ţărănişti cumpăraţi de rege zgâlţâise sistemul politic. Vechile partide au reacţionat. La sfârşitul lunii decembrie 1937, schisma liberală a fost vindecată prin reunificarea dintre vechiul partid condus de Dinu Brătianu şi tinerii liberali sub Gheorghe Brătianu. Totuşi, premierul carlist aflat pe picior de plecare, Gheorghe Tătărescu, ţesea intrigi eficiente împotriva acelor liberali care se opuneau perspectivei unei dictaturi regale. În Partidul Naţional-Ţărănesc, Iuliu Maniu era vizibil slăbit. Din „pactul de neagresiune“ nu mai rămăsese mare lucru, fiindcă Gheorghe Brătianu ieşise din ecuaţie, iar Corneliu Codreanu ezita între păstrarea coaliţiei alături de Maniu şi concilierea cu Goga, mult mai apropiat ideologic.[11]

Între 20 decembrie 1937 şi 10 februarie 1938, evenimentele care au marcat istoria României s-au succedat foarte rapid. Codreanu nu mai fusese niciodată atât de aproape de putere. La 29 decembrie 1937, serviciul de informaţii raporta că 50 000 de muncitori legionari plănuiau un marş spre Bucureşti, sub pretextul de a-l da jos pe ministrul de externe, Istrate Micescu. Codreanu, presupusul lider revoluţionar, se afla însă la Predeal, unde se refăcea după campania electorală la schi. Între timp, ceilalţi oameni din fruntea mişcării se sfătuiau la Bucureşti. Circulau insistent zvonuri potrivit cărora regele Carol II urma să fie înlocuit cu prinţul moştenitor Mihai.[12]

Codreanu nu-şi făcea însă mari planuri, căci se vedea din nou expus presiunilor venite din partea carliştilor şi anticarliştilor din rândurile Legiunii. Între începutul lui ianuarie şi data de 9 februarie s-a îndepărtat de Maniu, apropiindu-se de Goga. Reorientarea politică era radicală: alianţa pentru ocrotirea Constituţiei era abandonată în favoarea unei reunificări

parţiale a taberei naţionalist-antisemite. Diferitele etape ale acestui proces pot fi reconstituite, dar motivele evenimentelor sunt mai greu de elucidat. Anticarlişti precum Gerota şi profesorul de liceu Grigore Forţu îl presau pe Codreanu să menţină alianţa cu Maniu. De Anul Nou, Căpitanul promitea încă solemn că, împreună cu liderul ţărănist, va duce o luptă pe viaţă şi pe moarte împotriva regelui. La 5 ianuarie 1938, a negociat cu Maniu la hotelul Athénée Palace din Bucureşti, unde acesta i-a oferit funcţia de premier în cadrul unui guvern de coaliţie. Codreanu a stat la îndoială, fiindcă în culise interveneau legionarii carlişti, dar mai ales Ion Antonescu, care voia să medieze între Căpitan şi Carol II. Generalul l-a avertizat pe Codreanu cu privire la infiltrări ale comuniştilor în rândurile Legiunii: muncitorii cereau o revoluţie, îndepărtându-se de ideea fundamentală a mişcării. Antonescu n-a devenit doar un important om de legătură între Codreanu şi *establishment*-ul credincios regelui; era văzut de trimişii puterilor occidentale ca un partener de dialog extrem de important, datorită francofiliei lui cunoscute. Deşi purta discuţii cu toată lumea, Antonescu nu îşi lua nici un angajament, ci, gândindu-se la propria poziţie, îşi asuma rolul de mediator între Legiune, rege şi puterile occidentale. Prin intervenţia ziaristului Stelian Popescu, trimisul francez Adrien Thierry s-a întâlnit cu generalul la 24 ianuarie 1938. Popescu îl informase pe Thierry că, în săptămânile precedente, Antonescu făcuse tot posibilul pentru a tempera Legiunea, mai ales în chestiuni de politică externă. În discuţia cu Thierry, Antonescu a spus că Legiunea nu mai putea fi reprimată violent, iar în ceea ce privea politica externă, nu mai putea fi deturnată de la traseul ei, favorabil Germaniei. Prin urmare, era important ca liderul Legiunii să fie înconjurat de oameni chibzuiţi, care să-i aducă aminte de răspunderea pe care o avea faţă de naţiune. Antonescu a mai spus că îl sfătuise pe rege să respecte Constituţia. Codreanu, pe de altă parte, părea să aibă încredere în Antonescu şi chiar să fie deschis la o convorbire cu regele. Voia însă să fie invitat în audienţă, nu să o solicite el. Pe 20 ianuarie 1938, i-a scris lui Ion Antonescu: „I. Dacă e vorba să fiu chemat: M.S. *alege momentul*, la orice oră din zi sau din noapte. II. Dacă e vorba să cer eu audienţă, e *bun să aleg eu momentul*, în aşa fel încât să nu am inconveniente. III. În cazul de faţă, acum nu-mi convine. Căci sunt în tratative cu dl Maniu. Este *foarte posibil* ca să nu se mai încheie *pactul de neagresiune*. N-aş dori ca să se interpreteze aceasta ca o urmare a audienţei mele la Palat“. Dată fiind neîncrederea lui Codreanu faţă de monarh, în acel moment de tensiune politică extremă audienţa n-a mai avut loc. Maniu se băgase din nou pe fir,

iar conducătorul legionar de la Storojineţ, din nordul Bucovinei, boierul Neagoe Flondor, înrudit cu mareşalul Palatului Regal, a trebuit să dea deoparte fracul deja pregătit, căci Codreanu refuzase indignat o asemenea costumaţie: dacă ar fi mers în audienţă, s-ar fi prezentat doar în costum naţional în faţa monarhului. În acele zile tensionate, Codreanu a acceptat mai multe cereri de interviu din partea ziarelor occidentale. A răspuns ziarului fascist italian *La Stampa*, dar şi ziarului britanic *Daily Herald*. Pentru cel din urmă a declarat, la 15 ianuarie 1938, că relaţia lui cu regele era „corectă“, dar că el insista totuşi în direcţia unei schimbări în politica externă, care să se manifeste împotriva „bolşevismului satanist“. În privinţa politicii interne, respingea atât democraţia, cât şi dictatura regală, prin formularea „noi suntem pentru creştinism, dragoste şi credinţă, căci aceasta este adevărata dictatură“. Faţă de Goga se arăta mai împăciuitor: nu va lupta împotriva unui guvern care ia măsuri antisemite *şi* acţionează împotriva Legiunii, chiar dacă nu înţelege multe lucruri. Nu voia să devină unealta evreilor într-o luptă fratricidă între grupările naţionale, nici nu se plângea de politica legionară a guvernului, ci se mărginea să spună: „Dumnezeu să vă ajute să faceţi pentru popor ceea ce am vrea noi“. În orice caz, trebuia evitat conflictul care ameninţa să apară între coroană şi neam. La sfârşitul lui ianuarie, a intrat în scenă Vaida-Voevod, cerând o declaraţie de loialitate faţă de dinastie. În schimb, Codreanu l-a rugat să intervină pentru încetarea violenţelor împotriva legionarilor.[13]

Însă aceste violenţe au escaladat. Prim-ministrul Goga se simţea neajutorat, realizând că este jucăria unor forţe mai puternice. Întrucât partenerii lui de guvernare, cuziştii şi fosta grupare de centru, îl obstrucţionau foarte eficace, el vedea în asocierea cu Codreanu singura cale de scăpare. La 5 februarie 1938, Codreanu a publicat o circulară la adresa goga-cuziştilor: „Bine, frate naţionalist, tu faci lagăre pentru români? […] Vrei tu ca la sfârşitul guvernării tale să ieşim noi, românii, nimiciţi, iar hoardele jidăneşti, pe care pretinzi că ai venit să le nimiceşti, să iasă neatinse?“

La 6 februarie 1938, Codreanu s-a întâlnit cu dr. Gerota şi cu Alecu Cantacuzino în Casa Verde, manifestând înţelegere pentru A.C. Cuza şi Goga, care, după părerea lui, erau manipulaţi de Călinescu şi de şeful Poliţiei, Marinescu. Codreanu era totodată influenţat de trimisul polon şi de cel german; trimisul polon Arciszewski păstra legătura, în acest sens, cu colegul său german Fabricius. Polonia îşi dorea o Românie puternică drept aliat împotriva Uniunii Sovietice. Prin urmare, trimisul polon a intervenit

pe lângă Ion Antonescu, căruia i-a cerut să-l determine pe Codreanu să adopte un comportament neutru faţă de Goga. Alfred Rosenberg miza, de asemenea, pe unificarea dintre PNC şi Legiune. Polonia şi Germania încercau astfel să stabilizeze tabăra naţionalistă românească, ambele voind să îndepărteze România de Franţa şi s-o facă să adopte o orientare antisovietică.[14]

La 9 februarie 1938, prin medierea diplomatului Mihai Sturdza, membru al înaltei aristocraţii, Codreanu s-a întâlnit cu Goga în casa industriaşului Ion Gigurtu, simpatizant legionar. Cei doi au ajuns la o înţelegere. Senatul Legiunii a hotărât ca ramura de partid să suspende lupta electorală. Tatăl lui Codreanu luase poziţie, la 8 februarie, împotriva dictaturii şi violenţei, declamând că ţara nu este o moşie de dat în arendă şi că poporul român nu se va lăsa subjugat.[15]

În decurs de o lună, Codreanu schimbase direcţia politică dinspre Maniu spre Goga, de la o alianţă care, în ciuda atitudinii politice diametral opuse, se baza pe stimă, pe convingerea – nouă pentru Codreanu – în importanţa regulilor politice şi a rezistenţei împotriva unei dictaturi iminente a camarilei spre o coaliţie întemeiată ideologic. Codreanu spera într-o mişcare unitară naţionalist-antisemită, care să pună capăt tulburărilor asemănătoare unui război civil şi vechii schisme cu PNC/ LANC, aducând, de asemenea, extrema dreaptă la putere, printr-o victorie clară în alegeri. Nu îndrăznea să se asocieze cu forţele anticarliste, în parte chiar antidinastice, împotriva monarhului. Nici în această problemă hotărâtoare n-a ajuns să adopte o poziţie clară. Respectul profund faţă de coroană poate explica parţial ezitarea acestui regalist convins. Pe lângă asta, în urma unor alegeri relativ libere, o extremă dreaptă unită ar fi avut perspective bune de succes şi ar fi putut prelua puterea legal, situaţie în care influenţa regelui putea fi limitată. Cât despre Goga, care avea relaţii din ce în ce mai tensionate cu aripa cuzistă a partidului său, el s-a îndepărtat politic de rege prin acest pact, scuturându-şi dependenţa de până atunci. Ion Antonescu juca în continuare, din umbră, un rol însemnat: îl îndemna pe Codreanu la moderaţie, întreţinea legături cu ambasadorul britanic, iar la 12 februarie 1938 a pregătit o mobilizare parţială, fiind preocupat de graniţa de vest.[16]

Carol II, susţinut de ministrul său de interne, Armand Călinescu, accelerase pregătirile pentru o lovitură de stat cu mult înainte să se producă apropierea dintre grupările dreptei naţionaliste. La 18 ianuarie 1938, cei doi aleseseră deja noi simboluri electorale, fapt menit să-i dezorienteze pe alegătorii slab alfabetizaţi. „Vechile sisteme de presiuni şi falsificări nu mai

sunt eficace“, considera Călinescu. La 31 ianuarie 1938, regele şi ministrul de interne au căzut de acord asupra unui plan de acţiune secret în vederea instituirii unei dictaturi, care prevedea înzestrarea masivă a Jandarmeriei cu arme automate şi gaze otrăvitoare – „întâi gazele şi apoi arme“, nota ministrul. Lovitura de stat a fost planificată până în cele mai mici detalii: epurarea armatei de legionarii infiltraţi, înlăturarea partidelor, o nouă constituţie – „bine schiţată, în taină“ –, numirea în fruntea guvernului a unui om cu înalt prestigiu, organizarea rapidă a unui referendum asupra Constituţiei, „o nouă atmosferă, de reală înnoire“ împotriva „forţelor revoluţionare primejdioase“.[17]

Între timp, liberalii păşiseră pe calea confruntării cu Legiunea, iar direcţia tinerilor liberali fusese abandonată. Dinu Brătianu l-a atacat vehement pe Codreanu în ziarul liberal de partid *Viitorul*. Noţiunile-cheie erau impunitatea, teroarea, fanatismul – făcându-se trimitere la Petrache Lupu şi la Maglavit –, infiltrarea comuniştilor, „germenii revoluţiei“, dezorientarea conştiinţelor. „De la marşul unor tineri în uniformă care pot cânta în cor şi până la rezolvarea unor probleme sociale, economice, financiare şi politice este un drum lung. Valurile revoluţiei mătură tot ce le stă în cale, nimicindu-i chiar pe cei care le-au stârnit“. Rareori a rezumat un politician natura şi dinamica Legiunii atât de clar; în acelaşi timp, viziunea paternalistă arată cât de departe erau vechile elite de cele mai puternice forţe sociale.[18]

La 10 februarie 1938, Goga s-a prezentat într-o audienţă la Carol II: „Te-ai pus de acord cu Codreanu? Foarte rău, dragă Goga, foarte rău. Voi forma alt guvern“. Goga s-a retras. În ajun, Carol II discutase ultimele detalii ale loviturii de stat împreună cu ceilalţi conspiratori – ministrul de interne Călinescu, Gheorghe Tătărescu şi mareşalul Palatului Regal, Urdăreanu. Pentru păstrarea aparenţelor, politicieni de frunte au fost convocaţi la rege şi ademeniţi cu posturi de miniştri. Cu această ocazie, Iuliu Maniu a evidenţiat încă o dată pericolul instaurării unei dictaturi. Monarhul a suspendat Constituţia, pretextând că apără ţara de primejdia fascistă.

Această hotărâre a fost influenţată şi de considerente de politică externă. Franţa făcea cele mai mari presiuni, ameninţa cu încetarea livrărilor de arme şi cu retragerea garanţiei franceze pentru graniţele româneşti. Marea Britanie îşi manifesta, de asemenea, ostilitatea, având în vedere prietenia lui Goga faţă de Axă. Trimişii celor două ţări la Bucureşti, Adrien Thierry şi Reginald Hoare, manifestau o profundă neîncredere faţă

de monarh, în contextul legăturilor sale cu extrema dreaptă. Thierry relata că regele Carol II prelua elemente din programul legionar, fiind interesat mai mult să dezbine Partidul Naţional-Ţărănesc şi să slăbească rezistenţa lui Maniu decât să-l neutralizeze pe Codreanu. Călătorind prin ţară, Thierry şi-a făcut o impresie neliniştitoare: la Ploieşti, a ajuns cu maşina în mijlocul unei nunţi legionare, la care se spune că ar fi participat o treime din populaţia oraşului. La lumina torţelor, se intonau cântece legionare; domnea – spune Thierry – „o atmosferă mistică“. Ministrul de externe francez Yvon Delbos şi omologul său britanic Anthony Eden renunţaseră la orice politeţe diplomatică faţă de ministrul de externe Istrate Micescu, transmiţându-i că, din punctul lor de vedere, România se îndrepta spre un regim totalitar. Franţa se resemnase cu sfârşitul democraţiei pe aceste meleaguri, iar Thierry a spus: „Măcar de ne-ar scuti dictatura regelui Carol de cea a «Căpitanului» Codreanu“. Uniunea Sovietică s-a folosit de dispariţia unui diplomat de frunte de la reprezentanţa sa din Bucureşti – care, din câte se ştie, a reapărut la Roma, ca transfug – pentru a intimida guvernul român. Ceea ce a urmat a fost un regim care a preluat numeroase elemente din ideologia şi practica legionară.[19]

În seara zilei de 10 februarie, la ora opt, Codreanu a primit un telefon de la Gheorghe Cuza şi A.C. Cuza, care l-au rugat să-i primească în Legiune, întrucât ar fi fost traşi pe sfoară de ministrul de interne. Potrivit celor doi, toată violenţa împotriva legionarilor pornise de la Călinescu – acolo unde prefecţii erau cuzişti, Legiunea fusese cruţată. Codreanu i-a scris lui Gheorghe Cuza, refuzându-l, dar promiţând să se răzbune pe duşmani, fireşte fără a-i numi. Căpitanul a adoptat această atitudine şi pe fondul planurilor de asasinat îndreptate împotriva sa, urzite de ministrul de externe Istrate Micescu cu ajutorul prefectului de Neamţ şi ajunse la urechile lui Codreanu graţie unui fost şef de stat-major.[20]

La ora unu noaptea s-a întrunit Consiliul de Coroană, care a pus în aplicare lovitura de stat, ştiind sigur că Occidentul îşi va arăta aprobarea. Adrien Thierry a raportat la Paris: „Regele Carol, în acelaşi timp neliniştit de tendinţele puternicului său vecin din răsărit şi zguduit în încrederea sa faţă de trăinicia regimului hitlerist, a constatat că, în urma greşelilor guvernului său, prietenia franco-engleză riscă să-i scape. Aceste împrejurări au provocat una din schimbările bruşte care-l caracterizează, aşa încât a hotărât să concedieze pe loc fragila echipă ministerială în spatele căreia crezuse, într-un moment de teamă, acum şase săptămâni, că se poate refugia“. Cel dintâi premier al regimului de dictatură regală a fost

patriarhul Miron Cristea. De distrugerea Legiunii, care se înţelegea pe sine drept mişcare naţional-ortodoxă, avea să se facă responsabil nimeni altul decât întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române. Cristea era omul de paie pe care-l căutaseră regele şi ministrul de interne. Coroana şi Biserica trebuiau să înlocuiască statul constituţional parlamentar. La 24 februarie, în urma unui plebiscit cu vot deschis, oral, a fost adoptată noua Constituţie – cu o majoritate, deloc surprinzătoare, de aproape sută la sută. Maniu conchidea lucid: „Carol se îndreaptă cu paşi repezi spre prăpastie. Nu este de regretat prăbuşirea lui iminentă, ci faptul că atrage în catastrofă ţara şi viitorul ei“.[21]

45. LOVITURA DE STAT A REGELUI

DE CE N-A DAT CODREANU O LOVITURĂ DE STAT ÎN IANUARIE SAU FEBRUARIE 1938, când opinia publică părea a fi de partea lui? Se poate argumenta că organizaţia lui nu era pregătită pentru acest pas. Lipseau unităţile paramilitare cu efective puternice, la fel şi armele; lipsurile organizatorice ale mişcării, care creştea rapid, erau evidente. Mult anunţatul „Corp Moţa–Marin“ număra, la sfârşitul lunii ianuarie 1938, doar 6 800 de recruţi neînarmaţi. Împotriva lui Codreanu stăteau jandarmeria, poliţia şi serviciile de informaţii. În armată se bucura de foarte multă simpatie, desigur, dar nu la nivelul structurilor de comandă. Ion Antonescu îi explicase fără echivoc lui Codreanu că, în caz de nevoie, armata va acţiona în forţă împotriva Legiunii. Este semnificativ că, la sfârşitul lunii decembrie 1937, nici serviciile de informaţii nu luau în calcul un puci clasic, ci un marş al muncitorilor asupra Capitalei. Codreanu trebuia să dea doar un semn, şi avalanşa ar fi pornit. N-a făcut-o.

Analiza trebuie să ţină seama de evoluţia personalităţii lui Codreanu. În 1923, Codreanu plănuise asasinarea a jumătate din elită. În 1924, împuşcase un şef al poliţiei. În 1933, el omagia încă modelul fascist clasic de folosire a forţei. De aceea, contemporanii şi istoricii n-au dat crezare declaraţiilor lui de mai târziu, când se arăta în favoarea preluării legale a puterii şi condamna punctual acte de violenţă ale adepţilor; afirmaţiile sale în acest sens au fost catalogate drept acţiuni de propagandă şi manevre înşelătoare. Totuşi, analiza scrierilor lui Codreanu, şi mai ales a documentelor personale, precum jurnalele şi scrisorile, demonstrează că el îşi nuanţase abordarea. Odată cu înaintarea în vârstă, activistul fanatic al violenţei devenise un om care oscila între acţiune politică şi contemplaţie mistică şi care, în momentele tensionate, se retrăgea în lumi mistice. Rolul său începea să semene, din ce în ce mai mult, cu cel al unui educator al

neamului. În practica politică ezita din ce în ce mai mult, oscilând între fracţiunile concurente din Legiune şi partid. Politicianul Codreanu menţionase în 1936, la Carmen Sylva, anii 1939–1940 ca moment al unei posibile preluări a guvernării, dar ulterior a devenit mai vag. Când spunea că mişcarea sa nu era pregătită să preia răspunderea guvernării, avea, din propria-i perspectivă, în multe privinţe dreptate. Căci el urmărea înnoirea morală a societăţii, şi prin aceasta, în cele din urmă, mântuirea colectivă transcendentă a neamului; în viziunea sa, puterea lumească era doar o etapă premergătoare în atingerea acestui ţel. Dacă o obţinea prea repede, proiectul de educaţie legionară risca să dea greş. Horia Sima a dovedit în 1940, în doar câteva săptămâni, cât de pertinentă era ipoteza lui Codreanu – desigur, din perspectivă legionară. În 1938, Căpitanul nu îşi manifesta imperativ dorinţa de a ajunge la putere. Preluarea puterii era mai curând condiţionată, pe de o parte, de legalitate – fiindcă credea în succesul său în cazul unor alegeri libere – şi, pe de altă parte, de ceea ce numea „pregătirea sufletească“ a cadrelor sale.[1]

Există însă şi alte motive importante. Codreanu avea îndoieli cu privire la reuşita unui puci, consemnând acest lucru, în jurnalul său, încă din 1934. El ştia că puterea statului era superioară puciştilor. La începutul anului 1937, după înmormântarea luptătorilor din Spania, când se vorbea insistent despre o lovitură de stat, a precizat, în Circulara 58, că Legiunea nu va organiza niciodată o conspiraţie sau o lovitură de stat. Totuşi, în iunie 1937 un informator raporta că în cercul său restrâns se spunea: „Noi vom trebui să venim la putere numai prin forţă“; pentru aceasta era nevoie ca lucrurile să fie pregătite cum se cuvine, pentru „a revoluţiona statul, din temelie, creând statul legionar“. Rapoartele informatorilor trebuie însă analizate cu prudenţă, de la caz la caz. Pe de altă parte, având în vedere schimbările din starea de spirit a Căpitanului şi afirmaţiile sale adesea impulsive, contradicţiile nu trebuie să ne mire prea mult.[2]

Câteva luni mai târziu şi, de asemenea, şi în timpul procesului său din primăvara anului 1938, Codreanu a declarat limpede că nu vrea să transforme România într-o a doua Spanie. Această motivaţie a fost probabil subestimată. Codreanu era profund tulburat de războiul civil din Spania şi de moartea lui Moţa şi Marin. Teama de bolşevism a constituit o forţă motrice de la începuturile lui politice şi nu l-a părăsit niciodată. El îi prevestea României o soartă înfiorătoare în situaţia în care trupele sovietice ar fi venit în ţară, fie şi pentru a trece mărşăluind spre Cehoslovacia. Şase ani mai târziu, temerile lui au devenit realitate. Din punctul de vedere al lui

Codreanu, un puci legionar ar fi provocat un război civil, iar acest lucru s-ar fi întâmplat într-o ţară a cărei graniţă răsăriteană nu era recunoscută de Uniunea Sovietică, care, de altfel, purta în Spania un război prin intermediari; după cum am menţionat, Ion Antonescu vedea situaţia într-un mod asemănător.[3]

Renunţarea la varianta loviturii de stat l-a adus pe Codreanu într-o situaţie dificilă; îi rămăsese doar asocierea cu o altă forţă politică. Aici, şi-a urmat impulsul ideologic, încheind cu Octavian Goga o înţelegere mediată de Germania. El conta pe alegerile de la 2 martie 1938 şi spera că situaţia externă se va schimba în favoarea sa, prin ascensiunea rapidă a celui de-al Treilea Reich în spaţiul dunărean. Credea că timpul acţiona în favoarea lui. La 12 februarie 1938, un informator din cercul intim raporta că legionarii aveau de gând să aştepte majoratul prinţului moştenitor Mihai. Potrivit acestui raport neobişnuit, dacă acesta n-ar fi devenit rege în 1940, dinastia urma să fie înlăturată, iar fiul mai mic al lui Moţa avea să fie proclamat rege. Codreanu a hotărât să aştepte.[4]

Oricât de ciudat ar putea părea, Codreanu devenise un nehotărât, un factor de frânare şi încetinire într-o mişcare ce se radicaliza tot mai mult. Succesul mobilizării muncitorilor, cooptarea unor aristocraţi influenţi cu agendă politică proprie, numeroasele fracţiuni reticente din cadrul mişcării, marginalizarea vechilor săi oameni de încredere au contribuit la înstrăinarea conducătorului de părţi importante ale organizaţiei pe care o crease. Codreanu mai ţinea mişcarea laolaltă doar graţie charismei lui incontestabile. Atitudinea şi mesajele lui au devenit tot mai dificil de înţeles pentru partea predispusă la acţiune a mişcării, în puternică creştere. Spre deosebire de diverşi diplomaţi de frunte şi de oameni ca Ion Antonescu, Codreanu subestima caracterul social-revoluţionar pe care-l asumase tot mai mult Legiunea începând cu sfârşitul anului 1936. Revelatoare sunt aprecierile lui Antonescu dintr-o convorbire cu trimisul extraordinar britanic Reginald Hoare; el descria Legiunea ca pe un protest politic declanşat împotriva uriaşei corupţii din ţară, iar pe Codreanu, ca pe un mistic („în parte, o revoltă împotriva abaterilor politicienilor din partide şi, în parte, un fel de misticism“). La remarca lui Hoare privind infiltrarea comuniştilor în Legiune, „… generalul mi-a spus că discutase foarte serios cu Codreanu despre prezenţa comuniştilor în mişcarea sa. Răspunsul acestuia fusese că erau cu toţii convertiţi, iar generalul evidenţiase absurditatea unei asemenea idei, întrucât nu era vorba de adeziuni individuale, ci de grupuri întregi care se alăturau, păstrându-şi organizarea

intactă“. Aşadar, în cercurile politice importante de la Bucureşti se ştia că forţa motrice a Legiunii nu mai era constituită de „vechii luptători“ şi de adepţii unui crez legionar mistic, ci, în măsură tot mai mare, de revoluţionari dispuşi la violenţă. Aici, Antonescu era mai lucid decât Codreanu. Această situaţie avea să provoace urmări grave şi să contribuie la căderea lui Codreanu.[5]

Codreanu s-a îmbolnăvit la sfârşitul lunii ianuarie şi, de îndată ce a fost posibil, s-a retras în munţi. Înstrăinarea de dinamica pe care o provocase a devenit vizibilă şi în urma acestei distanţări spaţiale. Între 10 februarie şi 17 aprilie 1938, când un val de arestări a slăbit considerabil Legiunea, Codreanu era oarecum detaşat de evenimente. După suspendarea Constituţiei, a analizat împreună cu cercul intim situaţia creată de „Franţa jidovită“. Legiunea, sublinia el, urma să acţioneze în strictă legalitate, pentru a îngreuna demersurile noului regim. Puciul împotriva Constituţiei i-a adus pe Maniu şi pe Codreanu din nou împreună, prin mijlocirea lui Gerota. Pe 22 februarie, la sfatul lui Maniu, Codreanu a desfiinţat partidul Totul pentru Ţară, dar nu şi Legiunea. El voia să protejeze ţara de tulburări, dar era convins că, în conflictul dintre coroană şi naţiune, va învinge aceasta din urmă. Credinţa tuturor legionarilor urma să fie pusă la încercare. Totodată, a dispus ca activităţile cuiburilor să se desfăşoare în linişte. Arhiva a fost în mare parte distrusă, respectiv ascunsă – iar azi e probabil pierdută. Pe 7 martie, întreprinderile economice legionare şi-au încetat activitatea.[6]

La 23 februarie 1938 a apărut ultimul interviu al lui Codreanu pentru străinătate, în *Daily Herald*. Ziaristul a căutat să dramatizeze lucrurile: portretul lui Hitler din biroul lui Codreanu fusese, pasămite, dat jos, ba mai mult, Căpitanul ar fi dat la o parte propriul tablou. „Ochii mari şi frumoşi ai chipeşului Hitler român nu vor mai privi către admiratori şi duşmani“.

Pentru publicul intern, Codreanu a explicat că, odată cu desfiinţarea partidului, guvernul nu va mai putea să acuze mişcarea de anarhie sau să folosească forţa împotriva ei. La 28 februarie şi-a adunat echipa de conducere, printre ai cărei membri se numărau Gârneaţă, Clime şi Dumitrescu-Borşa. A respins varianta negocierilor. Dorea să învingă prin luptă. Potrivit raportului unui informator, ar fi spus: „Dacă aş fi chemat acum şi mi s-ar oferi puterea, n-aş primi-o, pentru că ar însemna în primul rând să ajungem la tranzacţii […], şi deci [la] compromiterea şi chiar ratarea reformelor revoluţionare pe care vrem să le înfăptuim atunci când va veni biruinţa noastră“. Apoi şi-a făcut cruce şi a ridicat şedinţa cu

cuvintele: „Am lăsat aici o foaie de hârtie şi un creion, acestea în aşteptarea zilei biruinţei, când tot de aici voi scrie prima circulară a victoriei“. La 1 martie, i-a anunţat pe legionari că îi aşteaptă o vreme a încercării. În acest mod teatral, voia să transmită încredere cercului său de apropiaţi. Poate credea, într-adevăr, că guvernul nu va îndrăzni să acţioneze în forţă împotriva lui. În faţa adepţilor, a explicat că desfiinţarea partidului trebuia privită ca o nouă „şcoală“, ca o „punere la încercare“ a încrederii şi credinţei lor.[7]

În mod vădit, Căpitanul voia să părăsească ţara. Zvonurile au indicat ca destinaţii mai întâi Roma, apoi, fiindcă Italia n-a reacţionat, Berlinul, ba chiar Londra, unde se pregătea traducerea cărţii lui. La 1 martie, Codreanu a aflat că paşaportul i-a fost anulat. Dispoziţia fusese dată de ministrul de interne personal, pentru a-l neutraliza politic pe conducătorul mişcării. Călinescu se temea, de asemenea, că puterile Axei l-ar putea folosi pe Codreanu ca mijloc de presiune împotriva României. Reacţia Căpitanului a fost mai întâi de furie, apoi de nelinişte. Cu puţine zile în urmă, la 25 februarie 1938, eşuase un atentat asupra sa. Codreanu s-a retras la Predeal. Calea unui exil temporar era blocată. Nu pare să fi luat serios în considerare varianta fugii pe ascuns.[8]

În săptămânile următoare, starea lui de spirit a oscilat între dârzenie şi disperare, între sete de răzbunare şi resemnare. La 28 februarie vorbea despre demersuri pe lângă Hitler şi Mussolini pentru a obţine garantarea graniţelor României Mari – până atunci nu luase în considerare un asemenea pas –, despre înscăunarea prinţului moştenitor Mihai cu sprijin internaţional şi despre readucerea în ţară a reginei Elena, care emigrase din cauza şicanelor lui Carol II şi ale amantei acestuia, Elena Lupescu. Cumpănea din nou o acţiune anticarlistă. Dacă, în cazul unei emigrări provizorii, autorităţile nu l-ar mai fi lăsat să intre în ţară, s-ar fi întors „pe o păsărică cu aripi de fier“. De asemenea, Codreanu ameninţa să se răzbune pe Vaida-Voevod, Tătărescu, Iorga şi pe patriarh, pe care-l numea „porc şi sperjur“.

Cu o săptămână înainte, la 22 februarie, îi scrisese ministrului de interne Călinescu o scrisoare în care-i reproşa încălcarea legii, jurământ fals şi trădarea propriilor principii şi în care anunţa „lupta de eliberare a românilor din lanţurile puterii evreieşti“. În această scrisoare, Codreanu privea înapoi la cei şaisprezece ani de „luptă“ politică, subliniind că şi-a desfiinţat partidul pentru că nu vrea să se lase împins într-un război civil. Suspendarea Constituţiei era privită ca o jignire a neamului, ca o provocare

la război pentru orice român. Noul regim nu corespundea nici cursului istoriei, nici voinţei poporului: „Pretutindeni naţiunile refuză rolul de turmă. Ele voiesc rol de biruitor“. Bătrânii, elitele, dar şi Biserica Ortodoxă Română trădaseră poporul: „Actuala constituţie este o piatră de mormânt pentru viaţa naţiei româneşti“. Scrisoarea se dorea a fi o încheiere a socotelilor cu puterea şi ducea lucrurile într-un punct din care nu mai exista întoarcere.[9]

Curând însă, în tumultul sentimentelor şi-a făcut din nou loc încrederea. Evoluţia politicii externe a avut un efect încurajator asupra lui Codreanu. Legionarii au salutat entuziasmaţi alipirea Austriei la Germania. Potrivit raportului unui informator, Codreanu ar fi vorbit astfel: „Dictaturile poliţiste instituite de oameni ce n-au nimic comun cu sufletul naţiunei şi cari le instituiesc contra naţiunei nu pot să dureze; mai devreme sau mai târziu, se năruie. Nu pot dura decât regimurile de mână forte instituite de jos în sus, cari au consensul întregii naţiuni, sau cel puţin a majorităţii naţiunei, şi care se bazează pe un ideal ce este al întregii naţiuni. Regimuri noi cu oameni vechi nu se poate. Regimurile cari n-au la baza lor o morală nu pot trăi. Regimurile mixte care caută să împace «capra cu varza» se dovedesc până la urmă un simplu bluf. Cu cât regimul a fost mai despotic, cu atât reacţiunea este mai puternică. Popoarelor în genere le plac regimurile autoritare, nu însă cele despotice. În tot cursul istoriei s-a dovedit că toate regimurile despotice au avut urmări tragice şi pentru cei ce le-au instituit, şi asupra naţiunilor. Forţa armată şi aparatul administrativ, în marea lor majoritate, de abia aşteaptă momentul ca să reacţioneze“.[10] Aşadar, Codreanu se simţea purtat de un trend istoric care, după părerea lui, trebuia să conducă la o stăpânire naţionalist-autoritară sprijinită de mase. Dictatura regală, în schimb, era privită ca un regim artificial, fără suprastructură morală şi fără sprijin în rândul populaţiei. Căpitanul credea că are alături de el părţi importante ale aparatului de stat. Regele, fireşte, nu putea să interpreteze un asemenea raport decât ca pe un semnal de alarmă. La 16 martie, Codreanu i-a trimis lui Hitler o telegramă de felicitare. În discuţiile purtate cu apropiaţii, prevestea căderea Cehoslovaciei, sfârşitul Micii Antante şi implozia dictaturii lui Carol II, subliniind necesitatea unei alianţe cu Germania. Avea mari aşteptări de la întâlnirea dintre Mussolini şi Hitler, ce urma să aibă loc în mai 1938. Legionarii vedeau în Hermann Göring un susţinător important. Codreanu primea rapoarte evidenţiind nemulţumirea faţă de noul regim atât din partea corpului ofiţeresc, cât şi din Ardeal, unde îngrădirea drepturilor cetăţeneşti provoca resentimente

mai acute decât în Vechiul Regat, a cărui populaţie era mult mai pasivă şi mai puţin educată politic. Codreanu îşi încuraja adepţii. În anumite momente se simţea atât de puternic, încât lua în calcul o epurare temeinică a cadrelor. Uneori se mai retrăgea, aşa cum făcuse şi în timpul crizei guvernamentale de la începutul anului. La 1 aprilie a făcut o drumeţie pe masivul Postăvaru, lângă Predeal.[11]

Celelalte partide politice fuseseră luate prin surprindere de lovitura de stat a regelui. Slăbiciunea lor s-a văzut limpede când, în decursul primăverii, tot mai mulţi politicieni s-au lăsat ademeniţi de ofertele monarhului şi s-au alăturat dictaturii. În aprilie 1938, Dinu Brătianu şi Iuliu Maniu au întreprins o încercare de a crea un front comun al opoziţiei, dar au dat greş. Codreanu, care a fost şi el contactat, refuzase colaborarea cu liberalii. Regele şi ministrul de interne îşi puteau pune în practică planul de înlăturare a singurei opoziţii cu adevărat periculoase. Codreanu trebuia discreditat moral şi înlăturat din viaţa politică în urma unui proces aranjat. Din acest punct de vedere, Uniunea Sovietică, unde se desfăşuraseră bine-cunoscutele procese staliniste, oferea material documentar bogat, lucru de care lumea era conştientă în România. Codreanu, a cărui ascensiune fusese înlesnită de o justiţie părtinitoare, avea să fie acum doborât de acelaşi sistem corupt. Situaţia era de două ori grotescă: Căpitanul fusese achitat pentru omucidere, dar urma să fie judecat pentru delicte pe care nu le săvârşise; pe de altă parte, statul recurgea la mijloace ilegale pentru a interveni împotriva unei mişcări care se dezvoltase prin violenţă şi cu ajutorul *establishment*-ului, dar care acum făcea apel la statul de drept pentru a se opune dictaturii regale.[12]

Ministrul de interne Călinescu a folosit drept pretext o polemică între Nicolae Iorga şi Codreanu pentru a intenta un proces împotriva celui din urmă. În *Neamul Românesc*, ziarul din care tânărul Codreanu îşi preluase ideile şi conceptele, istoricul a început o campanie împotriva Legiunii, cerând închiderea întreprinderilor economice legionare. La 26 martie 1938, iritat, Codreanu i-a trimis istoricului o scrisoare pătimaşă: „Ei bine, nu mai pot. Din marginile puterilor mele omeneşti, eu care te-am respectat îţi strig: eşti un incorect, eşti un necinstit sufleteşte. […] Eu nu mă pot bate cu d-ta. N-am nici geniul, nici vârsta, nici condeiul şi nici situaţia d-tale. N-am nimic. D-ta ai totul. Dar din adâncul unui suflet lovit şi nedreptăţit îţi strig, şi îţi voi striga din adâncul gropii: eşti un necinstit sufleteşte, ţi-ai bătut joc pe nedrept de sufletele noastre nevinovate. Voi ne acuzaţi de violenţă, după ce aţi întrebuinţat contra noastră cele mai mari violenţe, împingându-ne la

desperare şi păcat […], voi necinstiţilor sufleteşte, vă vom dovedi acum că nu vom reacţiona în nici un fel la toate provocările voastre. Nu să ne închideţi comerţul nostru, să ne înăbuşiţi avântul, ci să ne bateţi la tălpi, să ne trimiteţi în Insula Şerpilor, să ne ucideţi cu pietre, să ne spânzuraţi cu picioarele în sus şi să ne bateţi în cuie, să ne supuneţi la cele mai mari umilinţi. Nu veţi întâmpina […] nu numai nici o violenţă, ci nici măcar o opunere“.[13] Cu prilejul acestei polemici, Codreanu conştientizase că, deşi se afla în fruntea celei mai mari mişcări de masă din ţară, rămăsese în mare măsură un *outsider*. El păstrase întotdeauna distanţa faţă de politicienii consacraţi, atacându-i pe temeiul corupţiei atât de răspândite. Politicienii, pe de altă parte, nu-l consideraseră niciodată egalul lor în societate. Codreanu era revoltat din cauza loviturii primite de la cel pe care îl considera maestrul său în politică. El nu realiza prăpastia adâncă dintre autoritarismul unui admirator al lui Mussolini, cum era Iorga, şi propria sa doctrină revoluţionar-chiliastă, pe care *establishment*-ul nu putea s-o perceapă decât ca pe o nebunie primejdioasă.[14]

Ministrul de interne Călinescu l-a convins pe irascibilul istoric şi ministru de stat să depună plângere, pentru că fusese insultat în calitate de funcţionar guvernamental. La 30 martie, s-a publicat un comunicat de presă potrivit căruia Iorga i-ar fi trimis înapoi scrisoarea lui Codreanu, „cu cea mai îndreptăţită indignare [faţă de] aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva care, neamintindu-şi cât sânge s-a vărsat de el şi de pe urma faptelor sale, ar trebui să se coboare în conştiinţa sa pentru a se pocăi, evitând Ţării primejdiile ce adună asupra ei“. Prin aceste cuvinte, Iorga recunoştea indirect forţa pe care o dobândise mişcarea studenţească, la a cărei apariţie contribuise şi el şi care acum devenise o mişcare de masă revoluţionară deasupra stărilor sociale şi ostilă sistemului. Codreanu evalua greşit atât hotărârea duşmanilor săi, cât şi forţa mişcării sale. Ca de multe alte ori, atitudinea lui a oscilat şi în această perioadă critică între reflecţie mistică şi activism. Spera în sprijinul puterilor Axei, dar nu voia să rişte un conflict deschis, de teama Uniunii Sovietice. Drept urmare, a renunţat la orice iniţiativă, devenind un pion la discreţia actorilor politici interni şi externi. Ultimele luni din viaţa Căpitanului au fost marcate de pasivitate, de o atitudine pur reactivă.

Când a auzit zvonul că va fi pus sub arest la domiciliu, Codreanu a reacţionat pozitiv, gândindu-se că nu va mai putea fi tras la răspundere pentru actele de violenţă ale legionarilor – o recunoaştere indirectă a faptului că pierdea din ce în ce mai mult controlul asupra oamenilor săi.

Discuţiile cu apropiaţii (19 martie 1938) arată că el gândea încă în termenii unui absolvent al şcolii de ofiţeri: Legiunea era asemenea unei companii care trebuia să treacă prin raza de acţiune a artileriei, iar el voia să o treacă fără morţi şi răniţi. Apoi a mai făcut o comparaţie: „barcagiul care îşi conduce barca printre alciurile de gheaţă nu loveşte gheaţa cu lopata, căci ar risca să-şi rupă lopeţile şi, în acest caz, ar sta la discreţia alciurilor de gheaţă cari l-ar strivi“. După puţin timp, la 26 martie, când se apropia sărbătoarea Paştelui, a trasat o paralelă între patimile Mântuitorului şi prigoana îndurată de mişcarea sa, atacată de „calapodul monoclat al ministrului de interne“ şi de presa controlată de stat. A avertizat că e posibil să apară circulare falsificate şi să se descopere aşa-zise depozite de arme legionare. S-a apărat împotriva acuzaţiei că n-ar fi etnic român, afirmând că şi lui Marinescu, şeful Poliţiei, i s-ar putea spune Marinschi, iar ministrului Călinescu, Călinschi. „Neamul întreg este străin şi numai ei sunt «Români», care schingiuiesc pe români, calcă în picioare Constituţia şi legile ţării şi care trimit în închisori cei mai buni entuziaşti fii ai ţării“, a încercat el să contraatace, prezentându-i pe duşmanii săi drept duşmani ai neamului. După autodizolvare şi arestări în masă, rămăsese doar nucleul spiritual al Legiunii, „natura intim spirituală a mişcării, aceea care nici Căpitanul, nici sabia, nici focul, nici temniţa, nici moartea nu o poate dizolva“. Oamenilor săi le-a ordonat, la 4 aprilie, să treacă în clandestinitate. La replica lui Iorga, a răspuns provocator: „Eu mă cobor în adâncul conştiinţei mele şi văd că mi-am apărat în 15 ani de luptă la baionetă pământul ţării mele. În acest timp am primit lovituri. Îmi văd trupul şi sufletul plin de răni, pe care mi le-au săpat duşmanii cu armele lor şi, mai ales, trădătorii din mijlocul naţiei noastre. Coboară-te şi dumneata şi spune-mi: ce vezi?“ Credea mai departe în ascensiunea puterilor Axei şi în prăbuşirea dictaturii regale, pe care o prezicea pentru anul 1940 sau 1941. Coroana şi opoziţia democratică aveau să se sece una pe alta de puteri, iar după aceea va veni ceasul Legiunii. Pentru revărsarea tensiunilor, la care se va ajunge atunci, Legiunea nu va mai fi răspunzătoare. Cu puţin timp înainte de începerea procesului, la jumătatea lunii aprilie 1938, a luat în derâdere zvonurile privind planurile legionare de asasinare a monarhului, spunând că acesta se omoară singur. Carol II, la fel ca Stalin, dezonora prin regimul său întregul popor, ceea ce dictatorii puterilor Axei nu făceau. Afirmaţiile Căpitanului depindeau însă de puternicele oscilaţii ale stării lui de spirit. La 5 aprilie, când şi-a luat rămas-bun de la adepţii cei mai apropiaţi, iar aceştia au invocat misiunea sa istorică, Codreanu a spus: „Nu!

A venit timpul să-mi plătesc păcatele, nu poţi totdeauna fugi în faţa istoriei. Dacă Domnul va vrea, voi scăpa de această cursă, dar îmi veţi promite că nu veţi întreprinde răzbunări fără ordin“. Le-a impus tuturor să renunţe la răzbunare. Apoi a rămas singur în faţa icoanei Arhanghelului, potrivit relatării îmbibate de dramatism a martorei oculare Ana Maria Marin. Recurgea iarăşi la gesturi teatrale, la fel ca după autodizolvarea partidului. Îşi evidenţia însingurarea, detaşarea de adepţii săi, pe care a înţeles să-i lase în urmă fără vreun mesaj clar, fără a le da o direcţie. Într-o perioadă hotărâtoare, Codreanu n-a arătat spirit de conducere şi s-a lăsat dirijat de factori externi, găsindu-şi refugiul în reprezentări nebuloase, precum „misiune“, „încercare“ şi „pedeapsă“.[15]

La 7 aprilie a avut loc o discuţie între profesorul Enric Oteteleşanu, simpatizant legionar, şi generalul Ion Antonescu. Cei mai mulţi ofiţeri din statul-major, a spus Antonescu, considerau Legiunea ca fiind de neînvins. Mişcarea, aprecia el, dăduse naştere spiritului de sacrificiu, care-i „lipseşte românului nostru“. Legiunea avea însă nevoie de canalizarea forţelor ei. După Antonescu, ea aştepta slăbirea dictaturii, pentru a veni apoi la putere. Asta ar duce însă la o baie de sânge, iar regele ar ajunge în faţa unui tribunal popular. De aceea, Antonescu plănuia să preia el însuşi puterea, împreună cu Codreanu. Acesta nu trebuia însă să devină un *Führer* (Antonescu a folosit termenul german), aşa cum îşi dorea, căci aşa ceva ar însemna o catastrofă pentru coroană şi pentru ţară. Mai curând, un guvern militar va trebui să promoveze schimbarea treptată a mentalităţii societăţii româneşti în spirit legionar, creând astfel fundamentul necesar instalării lui Codreanu drept „simplu şef de guvern“. Antonescu, care era contestat de camarilă la momentul convorbirii cu Oteteleşanu, schiţează aici tocmai acel scenariu prin care avea să ajungă la putere un an şi jumătate mai târziu. Personal, îl aprecia pe Codreanu, dar îl considera cel mult un doctrinar spiritual. Convorbirea din aprilie 1938, interceptată de poliţia politică, a neliniştit, pe bună dreptate, atât pe rege, cât şi guvernul. Spre deosebire de Codreanu, acest om putea deveni realmente periculos pentru regim, căci Antonescu nu se pierdea într-o veşnică oscilare între mistică şi politica de zi cu zi. La 6 septembrie 1940, a înfăptuit ce a zis, dar nu alături de Codreanu, ci de Horia Sima, liderul necharismatic al fracţiunii teroriste a Legiunii.[16]

În timp ce adversarul său ezita, ministrul de interne Călinescu acţiona metodic şi hotărât. La 4 aprilie, i-a prezentat regelui ampla lui ofensivă politică: arest la domiciliu pentru 100-120 de legionari, cenzură strictă a

presei, propagandă prin ziarele de stat şi cinema, epurarea administraţiei, organizarea unei călătorii a regelui în ţară, concomitent cu oferirea de daruri – de pildă, lemn din pădurile de stat pentru ţărani. Deja la 15 aprilie, exista Legea pentru apărarea ordinii în stat, ale cărei prevederi aveau ca scop eliminarea practicilor legionare: propaganda în lăcaşurile de cult şi în şcoli, depunerea de jurăminte, intonarea cântecelor cu motivaţie politică în grupuri – pe stradă, precum şi în autovehicule sau în trenuri –, exmatricularea elevilor şi studenţilor activi politic. Legionarii au fost indignaţi şi, fără ştirea lui Codreanu, şefii regionali au emis un apel hotărât la luptă. La 17 aprilie 1938, Codreanu a fost arestat. Adepţii săi bănuiau că se punea la cale asasinarea lui Codreanu – anume, împuşcarea sa în timpul unei aşa-zise evadări.[17]

Un val de arestări a paralizat mişcarea şi a făcut ca planurile gândite de Codreanu pentru această eventualitate să devină de prisos, asta pentru că şi prezumtivii săi succesori, Clime şi Banea, au fost reţinuţi în lagăre. În primul moment, legionarii au jurat răzbunare. Mulţi s-au grăbit să vină la Bucureşti, dar au fost nevoiţi să se supună ordinului lui Codreanu de a păstra liniştea absolută. În mod evident, conducătorul Legiunii nu crezuse că adversarii săi vor acţiona atât de hotărât. Represiunea exercitată de stat făcuse parte prea mult timp dintr-un proces al măsurării forţelor, pe care Codreanu nu îl considerase niciodată cu adevărat periculos. Acum însă, lucrurile se prezentau cu totul altfel. Ministrul de interne a distrus structurile de comandă şi de comunicare ale unei Legiuni prost pregătite. Cenzura asupra presei a impulsionat zvonurile care, într-o România cu o libertate limitată a presei, se manifestaseră din plin şi înainte. Începând din februarie 1938, legionarii au trăit mai mult ca oricând într-un univers al credinţelor şi supoziţiilor. Intervenţia forţelor externe şi iminenta izbucnire a unei revolte – acestea două erau presupunerile cel mai frecvent exprimate printre legionari. La 18 aprilie se spunea că generalul Antonescu, care fusese eliberat din funcţie în urma remanierii cabinetului şi care era ţinta unei campanii de presă duse de Călinescu, va contacta cât de curând Berlinul şi Roma. Codreanu, se mai zvonea, era ţinut captiv de singurul regiment de gardă rămas fidel regelui, în vreme ce ceilalţi ofiţeri de gardă îi pregăteau eliberarea; se aştepta o manifestaţie organizată de Maniu. Goga şi adepţii lui credeau într-un plan bine pus la punct al lui Codreanu şi sperau să preia puterea alături de el, în timp ce Partidul Naţional-Ţărănesc se aştepta la o intervenţie a puterilor Axei.

Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat. Germania privise deja cu

scepticism guvernul lui Goga. Acum, secretarul de stat Ernst von Weizsäcker i-a indicat în termeni clari trimisului german la Bucureşti, Wilhelm Fabricius, că nu trebuie să se amestece deloc în politica internă românească. Carol II însuşi îl întrebase pe trimisul german, la 19 martie 1938, dacă telegrama lui Codreanu cu urări pentru Hitler fusese trimisă prin intermediul legaţiei, ceea ce Fabricius a negat. Monarhul cerea ca Germania să se distanţeze public de Codreanu şi de mişcarea legionară. Germania n-a reacţionat, deoarece influenţa economică în România era mai importantă pentru ea decât imprevizibilul Codreanu. Regele testase cu succes cel de-al Treilea Reich.

La 19 aprilie 1938, într-o zi însorită de primăvară, potrivit jurnalului lui Constantin Argetoianu, cu puţin înainte de ora opt dimineaţa, Codreanu a fost condus de doi jandarmi în faţa curţii marţiale, unde avocaţii săi l-au întâmpinat cu salutul legionar. Iorga s-a scuzat, invocând motive de sănătate şi necesitatea de a termina *Istoria românilor*. Îşi dăduse seama că Armand Călinescu îl folosise într-un mod primejdios; era, de asemenea, conştient că ministrul de interne nu îngăduia ca el să se retragă din proces. Termenul de judecată fusese fixat în aşa fel încât mulţi martori să lipsească. Codreanu a comparat procedura cu cea a proceselor staliniste, ţinute doar pentru a păstra aparenţele. Iorga, a spus el în instanţă, se ascundea în spatele aceleiaşi cenzuri pe care odinioară o criticase. Pe Iorga îl preţuise întotdeauna, după cum se putea citi în volumul *Pentru legionari*. El îi trimisese scrisoarea în discuţie lui Iorga în calitate de persoană particulară, şi nu de ministru de stat; prin urmare, acuzaţia de insultă la adresa unui funcţionar public era lipsită de obiect. În ziare, a mai spus Codreanu, se publicau scrisori falsificate ale adepţilor. Bătrânul Ion Găvănescu s-a prezentat în faţa instanţei şi a confirmat rolul lui Iorga în formarea generaţiilor de studenţi naţionalişti. Nae Ionescu, care s-a prezentat şi el ca martor, a declarat că Legiunea nu era nici revoluţionară, nici subversivă. Toată apărarea era însă inutilă, fiindcă sentinţa era stabilită dinainte. Pentru prima dată, Codreanu a fost condamnat serios de un tribunal românesc, pentru ca apoi să fie transportat imediat în sudul Bucureştiului, la închisoarea Jilava, bine-cunoscută lui, unde i s-a repartizat o celulă umedă, de şase metri pe patru. Acţiunile ministrului de interne erau bine ticluite: Codreanu trebuia istovit în izolare, nu numai psihic, ci şi fizic. Într-adevăr, vechea tuberculoză i-a reapărut.[18]

La câţiva kilometri depărtare, în elegantul Jockey Club, Constantin Argetoianu observa reacţia rudelor unora dintre cei arestaţi. Aceşti membri

ai elitelor erau surprinşi să vadă că şi familiile lor aveau de suferit de pe urma acestor măsuri şi încercau, prin intervenţii, să-şi elibereze fiii din arest. Potrivit lui Argetoianu, legionarii se lăsaseră duşi ca mieii. Apelul lui Codreanu la linişte îl socotea „copilăresc“, iar modul de acţiune al legionarilor – diletant. Cu puţinele arme găsite nu s-ar fi putut ocupa nici măcar o mahala. La 21 aprilie 1938, toate asociaţiile legionare au fost interzise: partidul Totul pentru Ţară, Legiunea Arhanghelul Mihail şi Garda de Fier.[19]

La 22 aprilie, Codreanu scria, de la Jilava, că se vede supus unei încercări de la Domnul, poate ultima din viaţă. Potrivit lui Codreanu, mulţi se arătaseră imaturi în faţa primei încercări – „la prima suflare de vânt aspru“. Această constatare era valabilă mai ales pentru Prietenii Legiunii. „Iată pentru mine dovada tristă că am avut dreptate când am spus, în circulara de la 21 februarie, că bătălia trebuie amânată: nu eram pregătiţi, ţara nu era pregătită“. Cei care erau urmăriţi trebuiau să se retragă în păduri şi în munţi. Nimănui nu-i era permis să se poarte necugetat. Postul negru, adică renunţarea completă la hrană, trebuia ţinut două zile pe săptămână, în sensul unei „lupte ascetice“. „Vremurile de azi ne impun o nouă şcoală: a aşteptării. Faceţi această şcoală“. Poziţiei lui Codreanu i s-au alăturat, la 8 mai 1938, şi conducătorii legionari închişi la mănăstirea Tismana, care cereau dreptate de la rege, exprimându-şi, totodată, fidelitatea faţă de monarhie.[20]

Însă regimului îi reuşise lovitura. Nici partidele politice, nici opoziţia radicală nu îndrăzniseră să opună o rezistenţă reală. În ambele cazuri, baza de masă a organizaţiilor s-a dovedit prea slabă şi prea puţin structurată, iar ierarhia s-a vădit a fi limitată la câteva personaje-cheie, care, în situaţia unui conflict cu coroana şi aparatul acesteia, se simţeau inferioare inclusiv din punct de vedere psihologic. În ce priveşte politica externă, calculul lui Codreanu se dovedise greşit. Ministerul german al Afacerilor Externe era interesat de o convenţie economică extinsă şi de garanţia că România se va opune tranzitării armatei sovietice în cazul unui război cu Cehoslovacia, dar nu de soarta imprevizibilului mistic din fruntea Legiunii. Presa germană a scris despre proces fără să facă comentarii, iar cea italiană, în tonuri emoţionale care nu aveau semnificaţie politică. Codreanu apreciase greşit reacţia puterilor Axei, chiar dacă adepţii săi se agăţau mai departe de zvonurile privind presupuse intervenţii diplomatice.[21]

La jumătatea lunii mai, corespondentul agenţiei de presă sovietice TASS la Bucureşti nu se mai arăta interesat de Codreanu. Potrivit

jurnalistului sovietic, soarta Căpitanului era pecetluită: urma să moară în închisoare, dacă nu cumva intervenea, totuşi, Germania. Mai important i se părea ce avea să se întâmple cu numeroşii conducători din eşalonul secund.[22]

Între timp, ministrul de interne pregătea o a doua lovitură, cea decisivă. Procesul pentru insultă la adresa unui funcţionar public servise, de fapt, la observarea reacţiei legionarilor şi a străinătăţii. Pedeapsa uşoară ar fi permis, în cazul unor intervenţii vehemente – de orice fel –, eliberarea lui Codreanu fără ca guvernul să-şi piardă prestigiul. La 17 mai, Călinescu, care cunoştea poziţia germană din rapoartele Siguranţei, l-a informat pe trimisul Fabricius cu privire la acuzaţiile ce urmau să-i fie aduse lui Codreanu şi a promis că presa românească va evita compromiterea Germaniei. Acest mod de acţiune demonstrează că ministrul de interne se simţea foarte sigur pe sine. Fabricius respecta politica nonintervenţionistă a ţării pe care o reprezenta. Faptul că îl simpatiza pe Codreanu îl arată propunerile sale, lipsite de succes, ca prinţul Friedrich von Hohenzollern să intervină pe lângă Carol II pentru Codreanu; ideea unui eventual apel la regina Maria nu a mai fost luată în calcul, dat fiind că aceasta nu mai avea influenţă asupra fiului ei. Partea românească a menţinut presiunea asupra lui Fabricius. La 22 mai, cu o zi înainte de începerea procesului, ministrul de externe Nicolae Petrescu-Comnen a sugerat că guvernul său ar deţine materiale compromiţătoare, pe care nu doreşte însă să le folosească împotriva Germaniei. Asigurat în acest fel, Călinescu a mers până la capăt. Patriarhul Miron Cristea, prevăzător, plecase din ţară, pentru a fi asociat cât mai puţin cu prăbuşirea conducătorului unei mişcări de masă naţionalist-ortodoxe şi apropiate de Biserică. Între 23 şi 27 mai 1938, Codreanu a fost pus din nou sub acuzare în faţa curţii marţiale, şi anume pentru înaltă trădare, activităţi subversive şi devoalarea unor documente de stat. Se afirma existenţa unui schimb secret de telegrame cu Hitler, când, de fapt, acesta nu răspunsese la telegrama oficială de felicitare trimisă de Codreanu după anexarea Austriei. Concomitent, campania de presă împotriva lui Codreanu a atins punctul culminant. Orchestrată de ministrul de interne, această ofensivă mediatică trebuia să năruie charisma Căpitanului. Principalele elemente ale atacului amintesc de textele lui Stelescu din anii 1934–1936. Titlul unui articol apărut în *Lumea Românească* pe 29 aprilie 1938 suna în felul următor: „Corneliu Zilinsky, acesta este adevăratul nume al lui Corneliu Zelea Codreanu. Şeful Gărzii de Fier are o origine polono-maghiaro-germană“. În *Neamul Românesc* al lui Iorga, „teroristul Zelinski“

era comparat cu liderul comunist român de origine bulgară Cristian Racovschi: ambii erau numiţi „duşmani de ţară şi neam“. La 8 mai 1938, ziarul lui Iorga apărea cu titlul: „Masca trădătorului Corneliu Zelea Codreanu a căzut. I-a fost smulsă de vrednicii ostaşi ai ţării din justiţia militară română“. Iorga descria impactul lui Codreanu în felul următor: „în afara graniţelor el trebuia să pozeze în super-intelectual al ţării româneşti, înăuntru ca descendent din eroii legendari ai neamului românesc“. *Informaţia* îl cataloga pe Codreanu, la 16 mai 1938, drept un „agent provocator“ care stârnea nelinişti în ţară încă din 1919, adăugând: „…a ucis români, a ucis bolnavi pe patul de spital. A făcut «totul», dar nu «pentru ţară», ci dimpotrivă în contra ţării, în contra neamului, pentru îngenuncherea poporului unor interese străine“. *Frontul* scria la 17 mai 1938: „Zilinsky e vinovat în faţa lui Dumnezeu, a legilor şi a oamenilor. […] cu o perseveranţă diabolică, cu o migală criminală, fostul conducător al Gărzii de Fier a învăţat pe adepţii săi să urască, să duşmănească, să se răzbune“. În ziarul liberal *Viitorul* se publica în aceeaşi zi testamentul lui Stelescu, în care acesta îi atribuia lui Codreanu vina pentru asasinarea lui Duca. În *Lumea Românească* apărea pe 22 mai o istorie a familiei Codreanu, potrivit căreia tatăl lui Codreanu era un ateu care fusese exclus, în 1898, din toate liceele. Familia Codreanu era acuzată că a adus în Bucovina românească „duhul străin“, neavând nimic de-a face cu „răzeşii săraci şi mândri din Igeşti“ (locul de naştere al lui Codreanu-tatăl), aceştia din urmă fiind, pe de altă parte, descrişi ca deosebit de violenţi în comparaţie cu vecinii lor.[23]

ANUL II No. 967

Ziua

ALEX. D. DOINARU

Cine a îndrăgit străinii
Mânca-l'ar inima câinii
Mânca-l'ar casa pustia
Și neamul nemernicia.

ZELINSCHI zis CODREAN

Comandantul legionarilor este un străin de neam și de țară

Nu există nici un ZELEA CODREANU

Îl cheamă Zelinski din

Tatăl: ION ZELINSKI
Mama: ELISA BRAUNER

Pentru lămurirea mulțimii venim cu ACTE nu cu vorbe.

34. *Demolarea charismei: campanie de presă împotriva lui Codreanu în preajma alegerilor din decembrie 1937.*

Toate aceste articole aveau drept scop excluderea lui Codreanu din corpul naţiunii. Ziarele scriau despre presupusa lui origine străină şi îl zugrăveau ca pe un om violent, care răspândea o mistică nesănătoasă şi-i seducea pe românii paşnici. Spre deosebire de veneticul Zilinschi, răposatul Moţa era prezentat drept conducătorul român al Legiunii: Iorga scria, la 21 mai 1938, în *Neamul Românesc*, despre un „intelectual fin, românul de inimă şi de baştină“, pe care Codreanu l-ar fi înlăturat („El trebuia, prin urmare, trimis departe pe drumuri fără întoarcere“). Întregul fenomen al mişcării legionare era externalizat, ca şi cum n-ar fi avut nimic de-a face cu România şi cu românii. În cel mai bun caz, adepţii Legiunii erau români cu intenţii bune, conduşi pe căi greşite. În cercurile diplomatice se răspândea ideea că Codreanu era un fanatic şi un mistic semidoct, un conspirator care-i împuşca personal pe adversarii lui. Călinescu afirma că liderul legionar era bolnav, dar că poporul român nu avea înclinaţii mistice. Ambasadorul iugoslav – un bun observator, ţinând cont de apropierea culturală – nota că ascensiunea lui Codreanu li se datora mai ales lui Vaida-Voevod şi lui Tătărescu, adăugând că majoritatea populaţiei era de partea sa. Acum, aprecia el, represiunea era singura soluţie, dar, cu toate acestea, Codreanu rămânea cel mai important bastion împotriva bolşevismului. Omologul său german atrăgea atenţia asupra faptului că legionarii ar putea trece la

comunism. Pe termen mediu, s-a dovedit că amândoi au avut dreptate.[24]

Acuzarea îl prezenta pe Codreanu şi ca inapt din punct de vedere intelectual, punea la îndoială calitatea sa de autor al scrierilor semnate de el şi susţinea că are legături cu puteri străine (nenumite). Procuratura lucra cu documente evident falsificate; Codreanu a demonstrat acest lucru, dar cererea de investigare a problemei i-a fost respinsă. În ciuda intimidărilor, s-au înfăţişat şi de data aceasta martori dispuşi să facă depoziţii în favoarea lui Codreanu, în timp ce mulţi dintre foştii lui avocaţi au refuzat preluarea apărării, iar mulţi alţi martori au fost închişi în lagăre.

Jurnalul din detenţie al lui Codreanu probează gravele sale probleme de sănătate şi şocul psihic suferit. Soţia lui nu credea că va putea supravieţui în închisoare mai mult de trei-patru luni. Procesele din 1938 se deosebeau radical de triumfalele puneri în scenă din anii de început. Codreanu le spunea avocaţilor săi, pe care i-a primit la 20 mai 1938, că e indignat de acuzaţia dezonorantă de înaltă trădare, dar că, din pricina epuizării, nu mai poate să gândească clar. Această opinie era împărtăşită şi de principala lui apărătoare, Lizeta Gheorghiu. Zvonurile potrivit cărora Codreanu ar fi fost torturat nu pot fi dovedite. La alte discuţii, el s-a arătat sceptic faţă de unii dintre apărătorii săi. Suspecta peste tot informatori. Când a fost vizitat de mama sa, a izbucnit în plâns, spunând totuşi că va scăpa şi de data aceasta. Cu totul altfel s-a exprimat faţă de doi dintre avocaţii săi: „Eu am să mor, voi să mă răzbunaţi nu pe mine, ci ideea“. Nu existau unităţi secrete de luptă, a zis el. Legiunea n-avea nimic în comun cu Hitler şi Mussolini: „…fascismul are concepţia de stat sub vechea idee romană, iar hitlerismul ideea socialistă bazată pe rasă, pe câtă vreme legionarismul se bazează pe ideea sufletească. Aceasta este cauza că la legionari, fără program scris, se vede numai suflet, fiind hotărâţi de convingerea sufletească“. Codreanu era sfâşiat între speranţă, disperare, dorinţă de răzbunare şi încercarea de a-şi formula testamentul politic.[25]

Nimeni nu se îndoia că şi rezultatul celui de-al doilea proces fusese hotărât dinainte. Potrivit ambasadorului iugoslav, mare parte din populaţie vedea în acest proces o calamitate naţională, întrucât doar Legiunea combătuse corupţia, iar acum camarila ajunsese să-l pedepsească pe cel care voise mereu să facă bine. Împotriva acuzaţiei de înaltă trădare au luat poziţie reprezentanţi de frunte ai elitei. Generalul Petrovicescu, care condusese procesul Duca, s-a arătat sigur că liderul legionar va fi achitat din lipsă de probe. Codreanu, a spus el, nu era un trădător; dimpotrivă, el ar fi fost primul care a pedepsit orice trădător. Generalul Ion Antonescu a

declarat că Codreanu fusese preocupat doar de binele ţării, recunoscând, de altfel, că mişcarea lui nu era pregătită să preia puterea. Codreanu nu era, în mod sigur, un trădător, fiindcă el, Ion Antonescu, nu i-ar fi întins mâna unui trădător. Eugen Petit, prefect de Iaşi în anii 1919–1920, şi-a amintit de angajamentul antibolşevic al lui Codreanu. Nichifor Crainic, care de trei ani şi jumătate nu mai ţinea legătura cu Codreanu, a spus că îl consideră incapabil de trădare. Mihail Manoilescu a afirmat că lui Codreanu i-ar fi stat în putere să dea o lovitură de stat, dar că refuzase să procedeze în acest fel din motive etice, socotind o asemenea acţiune lipsită de onoare. Cea mai impresionantă a fost depoziţia lui Iuliu Maniu, care trebuia să-şi apere şi propria poziţie. El a evidenţiat că, dincolo de puternicele diferenţe de opinie – care ţineau de politică şi de viziunea asupra lumii –, îl respecta pe Codreanu pentru „sinceritate în acţiune, consecvenţă şi tenacitate, calităţi cari se găsesc atât de rar în viaţa noastră politică şi la conducătorii vieţii publice“.[26]

La 24 mai, Codreanu a ţinut o cuvântare în cauza sa. Ambasadorul iugoslav şi-l amintea în haine murdare, după trei nopţi nedormite în închisoare, la capătul puterilor. Codreanu a amintit de discuţia cu Ion Antonescu din ianuarie 1938, când a promis să nu facă din România o a doua Spanie: „Lovitură de stat nu voim să dăm. Prin esenţa însăşi a concepţiunei noastre noi suntem contra acestui stat […], noi aşteptăm biruinţa noastră de la desăvârşirea în sufletul naţiunei a unui proces de perfecţiune omenească“. Tânăra generaţie văzuse prea bine mănuşa care i se aruncase, a continuat Codreanu, dar n-o va ridica. El nu voia să dea lecţii generaţiei vârstnice. Aceasta va da socoteală în faţa istoriei. Nu plănuise o revoluţie, ci ceruse un paşaport. Lăsa încrezător soarta sa şi a tineretului român în mâna justiţiei militare, a spus în încheiere. Acest patos avusese efect ani de-a rândul.[27] Însă procesul din mai 1938 nu mai semăna deloc cu celelalte procese în care fusese implicat Codreanu. Curtea alcătuită din patru ofiţeri a deliberat rapid. A respins cererile apărării, care voia să-i convoace pe martorii din arest şi să dovedească falsul în documente şi care solicita, de asemenea, mai mult timp pentru studierea dosarului. Pe 27 mai, Codreanu a fost găsit vinovat de deţinerea unor documente secrete, de delicte împotriva ordinii publice, de contacte externe stabilite în scopul declanşării unei revoluţii sociale şi al înarmării adepţilor săi. A fost condamnat la zece ani de muncă silnică, privat de drepturile civile vreme de şase ani şi obligat să plătească o amendă de cinci mii de lei. Legionarii, dezorganizaţi, n-au întreprins nici o încercare de a-l elibera; mulţi adepţi

proeminenţi au început să se retragă. Presa dirijată de ministerul de interne aprecia: „Sentinţa de ieri a sancţionat aventura personală […]. Cariera personală a polonului rutean Corneliu Codreanu s-a sfârşit. Demnitatea unui neam întreg nu putea îngădui ca, în numele sufletului românesc şi [al] aspiraţiilor sfinte ale acestui suflet, să vorbească un străin“ (*Informaţia*, 29 mai 1939); „O pedeapsă bine meritată care pune capăt anarhiei“ (*Frontul*, 29 mai 1938). Ziarele scriau de un tineret condus pe căi greşite, care ar trebui să se adune cu încredere în jurul tronului. Însă limbajul şi conţinutul mesajelor propagandistice din presă purtau, în mod vădit, amprenta ideologiei legionare. Când *Seara* cerea o „nouă orientare către naţionalism a tineretului“, ea răspândea ideile lui Codreanu. Preţul pe care trebuia să-l plătească statul pentru acest proces era considerabil. Resturile statului de drept, oricum şubred, au fost năruite de guvern. Când Armand Călinescu combătea Legiunea fascistă, el nu apăra democraţia, ci dictatura regelui. Ideologia lui nu aducea nimic nou, ci prelua elemente de recuzită ale acelui legionarism care pătrunsese adânc în porii societăţii româneşti – atât de adânc, încât gândirea şi limbajul legionar impregnau chiar şi concepţia despre lume a adversarilor politici.[28]

46. ÎN PĂDUREA DE LA TÂNCĂBEŞTI

PRIN CONDAMNAREA DEFINITIVĂ, CODREANU A IEŞIT DIN VIAŢA POLITICĂ a României ca personaj activ. Ultimele luni din viaţă şi le-a petrecut în închisorile de la Jilava, Doftana şi Râmnicu Sărat. La început a fost ţinut în izolare strictă, în condiţii aspre, care au fost ulterior îmblânzite, printr-o îngrijire medicală mai bună. Îmbunătăţirea condiţiilor de detenţie se datora, desigur, unei înţelegeri cu ministrul de interne. Câtă vreme Codreanu ţinea Legiunea sub control, nu avea să i se întâmple nimic. Disciplina legionarilor a devenit asigurarea de viaţă a Căpitanului. Puterile Axei n-au reacţionat la sentinţă. Trimisul german Fabricius s-a arătat sceptic cu privire la viitorul mişcării. Mistica lui Codreanu ar fi fost mai importantă, credea el, decât intelectualii din cercul restrâns. Ministrul de interne a acţionat hotărât împotriva adepţilor celor mai apropiaţi. Potrivit rapoartelor poliţiei, populaţia evreiască a primit sentinţa cu entuziasm. Altminteri, în România era linişte. La sfârşitul lui iunie au fost judecaţi adepţi de frunte; cei mai mulţi au fost internaţi în mănăstiri fortificate. Prin cântece, rugăciuni, precum şi prin prelegeri şi cursuri ţinute de numeroşii profesori universitari, au clădit aici o viaţă legionară a lor.[1]

Din iunie până în octombrie, Codreanu însuşi a folosit tot mai insistent cuvântul de ordine „linişte“. Spera într-o revizuire a sentinţei la jumătatea lui iunie – speranţă zădărnicită la termenul din 16 iunie –, iar apoi, din nou, în noiembrie. O asemenea încredere într-o justiţie dirijată şi întru totul dependentă pare aproape suprarealistă, dar ne arată faptul că, într-un stat fără organizaţii civile, chiar şi adversarii declaraţi ai sistemului erau lăuntric orientaţi către instituţiile acestuia. Se conturau limpede, de asemenea, slăbiciunile politice şi aprecierile fundamental eronate ale lui Codreanu, atât în privinţa adversarilor, cât şi a propriilor adepţi.

Aceştia din urmă întreprindeau acţiuni spontane. Ţăranii din Bucovina

plănuiau un marş la Bucureşti. Tinerii legionari, care se infiltraseră masiv în Straja Ţării, organizaţia de stat creată de rege din care trebuia să facă parte întreg tineretul României, au folosit concursul „Tineretul României“ de la 1 mai drept prilej de manifestaţie legionară. Dar Codreanu a interzis desfăşurarea altor acţiuni similare, invocând ameninţarea sovietică de la graniţa de est. De asemenea, a interzis orice propagandă prin staţii radio clandestine. Aceste indicaţii au coincis cu apogeul însemnărilor mistice din detenţie. Căpitanul, izolat şi bolnav de plămâni, avea alături o singură fiinţă: o pasăre care-şi făcea cuib, menţionată în notiţele sale cu o doză evidentă de autocompătimire.[2]

Legionarii aflaţi în libertate erau dezorientaţi. Structura de comandă se dovedea instabilă şi vulnerabilă. Primul conducător, Radu Mironovici, a fost curând arestat. Aceeaşi soartă au avut-o şi succesorii lui, Ion Belgea şi Ion Antoniu. După valul de arestări din mai 1938, sistemul de comunicare nu mai funcţiona în mare măsură, fiind înlocuit de zvonuri, care sporeau şi mai mult confuzia. La începutul lunii iunie 1938, apăruseră deja două fracţiuni: o grupare care susţinea atitudinea pasivă adoptată de Codreanu şi o grupare înclinată spre activism. Din cea de-a doua orientare făceau parte mai ales studenţi şi intelectuali precum Ion Belgea, care a condus mişcarea în clandestinitate până la arestarea sa din iulie 1938, Viorel Trifa şi mai cu seamă Horia Sima. Din prima grupare făceau parte Ioan-Victor Vojen, Nicolae Horodniceanu, Nicolae Smărăndescu, Radu Mironovici şi Mircea Eliade. În timp ce Trifa plănuia atentate, Vojen ordona post negru. El urma astfel indicaţiile lui Codreanu, care, în urma noilor sale trăiri mistice, devenise încrezător în biruinţa „luptei ascetice“, pe care o recomandase la sfârşitul lunii iunie 1938. Spre sfârşitul verii, s-au format grupuri de comandă subterane, în principal în jurul unor nume ca Horia Sima, aromânul Constantin Papanace, Alexandru Cantacuzino şi Vasile Cristescu, pe care Codreanu îl numise în fruntea mişcării. Nu putea trece neobservat faptul că, pe lângă fruntaşii din Bucureşti, bănăţeanul Horia Sima înainta în prim-plan, într-un mod de neoprit. Cum a reuşit să facă acest lucru şi cum trebuie apreciat rolul lui? În această privinţă s-a declanşat deja la începutul anilor ’40 un conflict înverşunat între aşa-numiţii codrenişti şi simişti dinăuntrul mişcării.[3]

Timp de mai multe decenii, în comunitatea legionară rămasă, aceste două grupări au avut dispute aprige cu privire la răspunderea lui Sima pentru radicalizarea Legiunii şi asasinatul judiciar al lui Codreanu. Codreniştii, începând cu tatăl lui Codreanu, considerau că, mai întâi, Sima

i-a dat pe mâna poliţiei pe cei mai importanţi lideri din clandestinitate, iar apoi, declanşând valul de teroare din toamna anului 1938, a provocat sfârşitul lui Codreanu. Prin alte acte de terorism, precum şi prin asasinarea lui Armand Călinescu la 21 septembrie 1939, a provocat intenţionat un al doilea asasinat judiciar, vizând aproape trei sute de cadre legionare. Atunci au fost executaţi legionari precum Gheorghe Clime, Alecu Cantacuzino, Ion Dobre, Mihail Polihroniade, Gheorghe Istrate, Ion Banea, Gheorghe Furdui. La ordinul regelui, în fiecare judeţ au fost împuşcaţi doi legionari, cadavrele lor fiind expuse pe străzi şi în pieţe. În 1940, după eliminarea întregii elite legionare, Sima a devenit conducătorul necontestat al Legiunii. Argumentaţia codreniştă subliniază şi distincţia – deja menţionată – dintre o tradiţie „bună“ şi una „violentă“ a mişcării, cea dintâi fiind reprezentată de Codreanu. Mai mult, codreniştii vedeau în Sima un agent al lui Mihail Moruzov, şeful serviciilor secrete militare. Pentru această ultimă acuză nu există dovezi, însă rapoartele serviciilor secrete militare din vara anului 1941 par să susţină interpretarea codreniştă a morţii lui Codreanu. Horia Sima intrase, ce-i drept, de timpuriu în Legiune, ajungând în 1932 conducător în judeţul Caraş din Banat, dar a rămas puţin vizibil. Abia arestarea celorlalţi lideri, în aprilie 1938, i-a netezit drumul spre putere. Prăbuşirea canalelor de comunicare i-a înlesnit, graţie numeroaselor sale călătorii, recunoaşterea rolului de conducător în aproape toate părţile ţării.

Sima miza pe teroare. Odată cu el au venit pentru prima dată la putere cadre din vestul României. Este frapant că mai ales cadrele din Vechiul Regat au sprijinit atitudinea pasivă a lui Codreanu. Teroarea legionară a venit din vest şi a cuprins cu precădere această parte a ţării. După ce, în vară, un atentat asupra regelui dăduse greş, oamenii lui Sima, în jur de o sută, au răspândit între 14 octombrie şi 28 noiembrie 1938 un val de teroare, mai ales în Banat şi în Ardeal. În Vechiul Regat a fost linişte. La 14 octombrie a fost aruncată în aer linia ferată Timişoara–Radna; au urmat atentate asupra depozitelor de gaz, a fabricilor de textile şi de chibrituri. La 2 noiembrie a fost pusă o bombă în cantina studenţilor evrei din Cluj, la 16 noiembrie în sinagoga din Reşiţa, la 26 noiembrie în Teatrul Naţional din Timişoara, iar la 28 noiembrie, în urma unui atentat asupra rectorului de la Cluj, un poliţist şi-a pierdut viaţa. În noaptea de 29 spre 30 noiembrie, Codreanu, „nicadorii“ şi „decemvirii“ au fost sugrumaţi de jandarmi, fără sentinţă judecătorească. Sima a răspuns, între 2 şi 5 decembrie, cu o nouă serie de atentate, căutând să se afirme ca răzbunător al lui Codreanu.[4]

Era aşadar Sima răspunzător de moartea lui Codreanu, pentru că nu

respectase ordinul de a păstra liniştea? Chiar în situaţia celei mai favorabile interpretări a demersurilor sale, este limpede că Sima a nesocotit ordinele lui Codreanu. La un interogatoriu din mai 1940, Sima a justificat atentatele respective ca măsuri de contracarare a planurilor guvernului de a-l ucide pe Codreanu, care circulau din august. Cert este că, în faţa violenţei autorităţilor, care includea adesea torturarea arestaţilor, mulţi legionari nu mai voiau să stea liniştiţi, că aura charismatică a lui Codreanu pălise în spatele zidurilor închisorii, că circularele false, răspândite de serviciile de informaţii, alimentau dezorientarea şi zdruncinau încrederea în conducerea mişcării, şi aşa aproape anihilată. Totuşi, Sima nu era un smintit oarecare; el îşi dădea probabil seama de consecinţele abordării lui violente. Prin atentatele respective, a pus în pericol viaţa lui Codreanu, motiv pentru care familia liderului, chiar şi decenii mai târziu, era convinsă că Sima poartă răspunderea politică pentru uciderea Căpitanului. În primăvara anului 1940, Siguranţa ajunsese la concluzii asemănătoare, având informaţii că Sima nu s-a ostenit niciodată să intre în legătură cu Codreanu. Există indicii în favoarea tezei că Sima a provocat intenţionat asasinarea lui Codreanu. Acest lucru nu poate fi însă dovedit.[5]

Cât despre Codreanu, în vara şi toamna lui 1938 acesta era condamnat la pasivitate. La o vizită a soţiei, în iulie, îi povestea despre boala de plămâni, adăugând însă că se afla sub tratament. A recomandat păstrarea liniştii şi s-a supus instrucţiunilor stricte ale personalului închisorii. Cu cei de afară întreţinea legături prin mijlocirea angajaţilor instituţiei, precum şi prin soţia sau mama sa. Aceste contacte erau, cel puţin în parte, aprobate de ministrul de interne, fiindcă astfel Codreanu putea încuraja la calm. Căpitanul spera într-o schimbare a politicii externe. În tabăra adepţilor se vehiculau diverse circulare şi ordine ale liderului, a căror autenticitate este însă greu de dovedit. La sfârşitul lunii iunie 1938, Codreanu ar fi comparat Legiunea cu un piersic care a înflorit iarna, adică mult prea devreme. Potrivit acestei directive (autentice sau nu), legionarii, ca şi conducătorul lor, trebuiau să aibă încredere în Dumnezeu; cel care n-avea răbdare trebuia să părăsească Legiunea. La jumătatea lunii iulie 1938 a apărut o circulară în care Codreanu spunea că se simte cu douăzeci de ani mai tânăr şi mai încrezător ca niciodată. Conform mesajului, la 18 septembrie urma să aibă loc o lovitură de stat; prin urmare, din fiecare regiune trebuiau să vină spre Bucureşti între 800 şi 1 000 de legionari.[6]

Armand Călinescu hotărâse ca presa să tacă, iar ţara să uite. Dezorientarea legionarilor prin zvonuri contradictorii îi venea în ajutor.

Avea nevoie de timp pentru construirea unui regim care, prin stil, retorică şi program, încorpora multă substanţă legionară. În mod clar, dictatura regală a lui Carol II a folosit elemente ale legionarismului în practica politică, fără a atinge însă vreodată un sprijin popular comparabil cu cel de care se bucurase Legiunea. Printre legionari au existat mereu zvonuri referitoare la o mijlocire din partea generalului Antonescu (la sfârşitul lui septembrie), la o posibilă fugă a lui Codreanu şi la o lovitură de stat care îi va urma. În sfârşit, mulţi sperau într-o revizuire a procesului. Se mai spunea şi că va interveni Maniu. La începutul lui octombrie, sora lui Codreanu, Iridenta, a făcut demersuri pe lângă profesorul Forţu, pentru ca acesta, împreună cu dr. Gerota şi generalul Moruzi, să intervină la rege. Toate acestea indică o gândire marcată de o profundă încredere în autoritate, de mitul unui rege bun, dând la iveală o separare între coroană şi persoana lui Carol II care nu poate să nu surprindă. De asemenea, devine limpede cât de redus era bagajul de idei autentic revoluţionare la mulţi membri din elita societăţii. În momentul crizei decisive, credinţa iraţională în autorităţile consacrate s-a dovedit a fi mai puternică; acest lucru nu era însă valabil pentru aripa social-revoluţionară a Legiunii, care risca totul.[7]

Situaţia politică s-a înăsprit în toamna anului 1938: pe de o parte, prin valul de teroare declanşat de Sima, iar pe de altă parte, prin apelurile disperate adresate de Vasile Cristescu şi Alecu Cantacuzino regelui. Profesorul şi aristocratul fugiseră din arest la 20 iunie 1938, beneficiind probabil de ajutorul mamei lui Cantacuzino, Alexandrina, luptătoare pentru drepturile femeilor şi ortodoxă convinsă. La 13 octombrie, aristocratul l-a acuzat pe ministrul de interne că este „omul sinedriului“ şi că jertfeşte România bolşevismului. Preotul Dumitrescu-Borşa i s-a adresat lui Constantin Argetoianu, descriindu-i metodele de tortură aplicate la ordinul şefului Poliţiei Capitalei, Nicky Ştefănescu: bastonade, sufocare prin scufundare în apă, scoaterea unghiilor, umilirea legionarelor – împinse în acest fel, de multe ori, la sinucidere.[8]

De la Codreanu însuşi s-au păstrat doar câteva texte din ultimele luni ale vieţii. La 14 iunie, cu sănătatea slăbită, şi-a făcut testamentul. Le-a lăsat 50 de hectare de pământ şi un teren de la Predeal (5 600 de metri pătraţi), în părţi egale, femeilor din familie: mama, soţia şi fiica; drepturile de autor ale cărţilor sale le-a împărţit între mamă şi soţie; s-a gândit şi la Socrate, ciobanul care se ocupa de oile lui de la Silistra; moşia de la Carmen Sylva urma să fie administrată, până la încheierea contractului de arendă, de fratele său Ion.

Codreanu se gândea la o nouă carte – un comentariu la epistolele lui Pavel, care îl impresionaseră profund. Reflectase asupra unor figuri ca Napoleon, Hitler şi Mussolini, pe care i-a interesat doar puterea lumească. Însă un adevărat conducător era dator să-şi pregătească adepţii, după modelul primilor creştini, pentru lupta finală dintre bine şi rău. Ultimul plan al lui Codreanu viza crearea unei şcoli a înaltei moralităţi creştine.

În acest timp, strategia pasivităţii în clandestinitate ajunsese din ce în ce mai greu de aplicat, deoarece adepţii acestei orientări, şi în curând aproape toţi membrii Comitetului, au fost arestaţi, în ciuda purtării lor prudente. În libertate a rămas doar Horia Sima, omul care trebuia să-i succeadă lui Codreanu.[9]

În închisoarea Doftana, Codreanu a fost ţinut preponderent în regim de izolare. Mama lui l-a vizitat la 14 iulie, în condiţii stricte de siguranţă. Înaintea întâlnirii dintre mamă şi fiu, cantina închisorii a fost evacuată în întregime. Convorbirea a fost consemnată de funcţionarii aflaţi de faţă. Mama a întrebat de starea ochilor lui Codreanu; apoi au vorbit despre recolta viticolă şi despre rude. Codreanu a spus că primeşte tratament medical, i se fac injecţii şi iese la aer curat. La 30 iulie i-a scris de la Doftana tatălui său că suferă mai degrabă din pricina nefericirii familiei decât din cauza bolii de plămâni. Va rămâne însă tare pe timp de furtună, ca o santinelă românească, spunea el. Printre rudele şi adepţii lui domneau neliniştea şi nesiguranţa. La 30 septembrie, mama lui a încercat în zadar să-l viziteze după mutarea în închisoarea de la Râmnicu Sărat (15 septembrie 1938). Poliţia a interogat toate persoanele care se intersectaseră cu Eliza Codreanu, chiar şi pe cele pe care doar le întrebase de drum. Un deţinut eliberat de la Doftana a povestit că liderul legionar fusese ţinut acolo în detenţie strictă, dar că personalul de pază îi furnizase informaţii ascunse în ţigarete. De aceea, administraţia închisorii luase în calcul o tentativă de evadare. S-a vorbit mult şi despre o cerere de graţiere a lui Codreanu, ca şi despre o posibilă revizuire a procesului. Cât priveşte condiţiile de detenţie de la Râmnicu Sărat, cea mai precisă relatare i se datorează lui Virgil Ionescu, care era închis acolo împreună cu alţi legionari de frunte. Hrana era proastă: ceai din buruieni uscate, mămăligă plină de paie, nisip şi pietricele. Când s-a aflat de venirea lui Codreanu, s-a instalat neliniştea. Conducătorul legionar a fost ţinut izolat de ceilalţi deţinuţi; totuşi, a izbutit să le transmită un bilet adepţilor săi şi să vorbească o dată cu Bănică Dobre. La cererea autorităţilor, Codreanu dădea din închisoare ordine legionarilor să respecte înţelegerea cu guvernul în privinţa păstrării liniştii.

Vineri, 28 octombrie, cu o lună înaintea morţii, el a redactat un fel de scrisoare de rămas-bun, în care se prezenta nu doar ca martir al mişcării legionare, ci şi ca martir creştin. Textul este construit în jurul imnului dragostei din Epistola întâia către Corinteni a Apostolului Pavel (1 Cor 13: 4–7): „Dragostea este îndelung răbdătoare, dragostea nu se mânie, nu pune în socoteală răul. Dragostea suferă toate, crede toate, nădăjduieşte toate, rabdă toate“. „În aceste zile“, arată Codreanu, „cuvintele de mai sus pot părea stranii. Şi totuşi acesta este adevărul suprem“. Toate loviturile îl purtau spre înălţimi aflate deasupra oricărei răzbunări. Pe duşmanii săi îi întâmpina cu iubire. Nu se temea de nimeni şi nu cerea nimic. Celor care îi erau credincioşi le dădea doar un singur sfat: „Urmaţi linia de mai sus, acceptaţi jertfa şi vă veţi bucura de Biruinţa Învierii“. Scrisoarea se încheia cu o observaţie politică: el nu era de acord cu guvernul, dar de aceasta vor răspunde cei puternici. Acum românii trebuiau să păstreze liniştea: „Am auzit că vă agitaţi. Greşit. Ca români, vă îndemn la linişte desăvârşită, aşa cum totdeauna v-am spus“. Ultimul text al lui Codreanu se constituie din elemente mistice şi politice deopotrivă. Totuşi, bagajul de idei mistice cântăreşte mai mult decât ceea ce rămăsese din activismul politic. Codreanu, slăbit fizic şi apăsat de izolare, se vedea din nou în descendenţa mărturisitorilor credinţei creştine. În ce măsură o răsturnare politică l-ar fi condus din această fază mistică înapoi către activismul politic (dacă ne gândim la oscilaţiile stării sale de spirit din primăvara anului 1938) rămâne de discutat.[10]

În vreme ce Codreanu scria aceste rânduri, îngrijorarea adepţilor săi creştea. Acordul de la München, din 30 septembrie 1938, a dus Germania naţional-socialistă spre un nou zenit al puterii. După prăbuşirea Cehoslovaciei, România şovăia între Marea Britanie şi Germania, în ideea de a obţine sprijin împotriva Uniunii Sovietice. În timpul verii, când Codreanu era în detenţie, Germania şi România purtau negocieri tot mai intense referitoare la livrări de arme, petrol şi cereale. La Ministerul german al Afacerilor Externe, secretarul de stat Ernst von Weizsäcker insista să se evite tot ce l-ar putea irita pe rege; avea în vedere, în primul rând, acordarea unui posibil sprijin încarceratului Codreanu. La 29 septembrie 1938, mareşalul Palatului Regal, Constantin de Flondor, a luat legătura cu trimisul german Fabricius. Aceasta a inaugurat o schimbare de direcţie în politica externă a României, care nu mai putea menţine o atitudine rezervată faţă de Germania. Industria de armament, reprezentată, de pildă, de Malaxa, arăta un interes deosebit pentru o colaborare cu

firmele germane. Gheorghe Brătianu a preluat rolul de mediator cu reprezentanţi de frunte ai naţional-socialismului. Trimisului german Fabricius i-a declarat că s-a îndepărtat de mişcarea legionară, „atunci când a observat că în aceasta s-au adunat toate elementele nemulţumite din România. A ajuns la concluzia că politica Gărzii – chiar împotriva dorinţei conducătorului ei – trebuia să ducă la catastrofă“.[11]

Acordul de la München a dat naştere la tot felul de zvonuri în cercurile diplomatice. Reprezentantul diplomatic al Albaniei la Bucureşti afirma că ştie din sursă sigură că regele Carol II l-ar fi trimis pe ministrul de interne Călinescu la Codreanu pentru a-i oferi acestuia postul de ministru de externe, dacă Codreanu ar fi renunţat în scris la orice manifestare de duşmănie faţă de rege; însă conducătorul legionarilor ar fi refuzat oferta. Acelaşi diplomat a raportat la Tirana că Italia şi Germania exercitau presiuni pentru formarea unui guvern de tranziţie în care să fie cooptat şi Codreanu. Zvonurile erau, cel mai probabil, lipsite de orice temei, dar arată că diplomaţii vedeau încă posibilă o conciliere între coroană şi Legiune.[12]

În acest timp, monarhul pornise într-o călătorie care trebuia să-l ducă la Londra, Paris şi Berghof, reşedinţa montană a lui Hitler. Marea Britanie s-a arătat reţinută; la Paris, Carol II a fost primit cu răceală. Vizita în Germania fusese pregătită de Gheorghe Brătianu. La 24 noiembrie, Hitler l-a primit pe rege. În timpul negocierilor privind poziţia României într-o Europă de sud-est masiv remodelată politic, Carol II a telefonat de mai multe ori în ţară. Atentatul asupra rectorului de la Cluj a fost, în mod evident, hotărâtor pentru indicaţia, care nu este documentată în scris, de a-l elimina pe Codreanu.[13]

Execuţia lui Codreanu fără sentinţă judecătorească n-a fost însă un act de moment, ci rezultatul unui plan. Despre soarta lui Codreanu discutau şi partidele de opoziţie. La începutul lunii noiembrie 1938, Ion Inculeţ, vechiul susţinător al Căpitanului, schiţa un scenariu pentru cazul în care se va forma un guvern liberal: exil de câţiva ani pentru Codreanu, eliberarea legionarilor mai bătrâni din lagăr şi reintegrarea lor, un nou ziar pentru Nae Ionescu, angajarea pe posturi în administraţie a tinerilor fără experienţă în vederea compromiterii lor – aşadar o înfrânare şi dezamorsare a mişcării printr-o presiune puternică a statului, dar fără vărsare de sânge. Iuliu Maniu insista pentru revizuirea procesului şi eliberarea deţinuţilor. Legionarii sperau în intervenţia puterilor Axei, răspândeau zvonuri despre o acţiune de eliberare, lipeau bilete de propagandă verzi pe felinare şi afişiere. Diplomaţii raportau că, la Cernăuţi, cetăţenii ceruseră cu multă insistenţă

eliberarea lui Codreanu, fapt ce ar fi impresionat profund autorităţile. Nu atentatele lui Sima, ci presiunea politicienilor de frunte ai României, care voiau să-l readucă pe Codreanu în viaţa politică a ţării, periclitând astfel regimul regelui, explică în mod esenţial hotărârea monarhului şi a lui Călinescu. Modul lor de acţiune s-a lovit de împotrivire chiar în cercurile de la curte. La începutul lunii noiembrie, Gabriel Marinescu, Constantin Argetoianu, comandantul Gărzii Regale, Dumitru Coroamă, dar şi mareşalul Palatului Regal, Constantin de Flondor, le-au dat de înţeles unor legionari de frunte că Codreanu va fi eliminat în timpul absenţei lui Carol II, astfel încât regele să poată evita o complicitate prea vădită la un asasinat politic. Pentru a zădărnici acest plan, Horia Sima, Vasile Cristescu şi aromânul Constantin Papanace au publicat la 11 noiembrie un apel în care se spunea că „cel mai curat om al generaţiei noastre“ nu avea voie să fie ucis. Totuşi, în acelaşi timp, Sima a ordonat să se săvârşească atentate.[14]

Asasinatul a fost plănuit în cele mai înalte cercuri. La 13 noiembrie 1938, omul cel mai apropiat de rege, Ernest Urdăreanu, i-a cerut lui Armand Călinescu să-i elimine pe Codreanu şi pe Maniu. Călinescu nota lapidar în jurnalul său: „Codreanu da, Maniu nu“. Operaţiunea s-a desfăşurat în noaptea de 29 spre 30 noiembrie 1938. Codreanu, „nicadorii“ şi „decemvirii“ au fost luaţi din închisoarea de la Râmnicu Sărat şi suiţi într-un camion, legaţi de mâini şi de picioare. Când coloana de maşini a ajuns în pădurea de la Tâncăbeşti, cei paisprezece deţinuţi au fost, după o scurtă ezitare, sugrumaţi de jandarmi. Coloana şi-a continuat drumul spre închisoarea Jilava, unde a ajuns pe 30 noiembrie, la ora şapte dimineaţa. Pentru a face mai plauzibilă versiunea oficială a unei încercări de evadare eşuate, cadavrele au fost împuşcate în spate. Trupurile, aruncate într-o groapă comună, au fost dezgropate după două zile, stropite cu acid sulfuric şi acoperite cu o placă groasă de beton. Jandarmii implicaţi au fost lăudaţi şi, pe lângă o recompensă, au primit şi ameninţări pentru cazul că ar rupe tăcerea.[15]

La 30 noiembrie, postul de radio al statului a relatat că cei paisprezece bărbaţi ar fi fost împuşcaţi în timp ce încercau să fugă, pe o ceaţă deasă. În ceea ce priveşte reacţia internaţională, Germania s-a manifestat deosebit de virulent, deoarece Hitler se simţea pus într-o lumină proastă de Carol II. Într-adevăr, momentul ales de autorităţile române lăsa să se înţeleagă că Hitler ar fi aprobat asasinatul. Ministrul Propagandei, Joseph Goebbels, care, în calitate de fost agitator printre muncitori la Berlin, îşi ascundea doar cu greu resentimentele faţă de aristocraţi, nota în jurnalul său la 2

decembrie 1938: „Acest porc de rege român. Un monarh tipic. Mă doare inima când mă gândesc la Codreanu“. Asasinatul judiciar l-a catalogat drept „triumf al evreimii“. Această atitudine a ideologului-şef nazist nu produsese încă urmări politice. Apoi, la 4 decembrie 1938, Goebbels a fost primit de Hitler, care i-a dat permisiunea să înceapă o campanie de presă împotriva României. Abia acum a început presa germană o campanie împotriva regimului carlist, adesea cu citate din ziarele poloneze şi maghiare. Pe 6 decembrie, trimisul român n-a fost primit, pentru o discuţie, de Goebbels. Presiunea masivă a intimidat autorităţile române, iar câteva luni mai târziu Germania şi-a atins scopul: o Românie aproape complet dependentă economic. Presa italiană vehicula lozinca, rămasă fără urmări politice, „Codreanu nu moare“.[16]

În România, chiar şi adepţii regimului, precum Iorga şi Argetoianu, erau dezgustaţi de modul de acţiune al guvernului, fiindcă vedeau în această faptă o lezare a principiilor statului de drept. Iorga a ajuns de aceea în conflict cu Călinescu, fiind nevoit să accepte cenzurarea ziarului pe care îl conducea. Doar puţini au încuviinţat fapta, şi asta doar în particular. Este cazul lui Istrate Micescu, care a spus că, în calitate de jurist, nu aproba cele întâmplate, dar că operaţiunea fusese impusă de raţiuni de stat.

Diplomaţii puterilor Axei vorbeau despre o indignare generală. Trimisul albanez relata la 7 decembrie 1938 că Marea Britanie nu aproba, chipurile, „metoda medievală“ de execuţie. Trimisul german, Carl August Clodius, raporta la Berlin: „Respingerea acestui asasinat se manifestă la fel de puternic în aproape toate cercurile populaţiei. N-am întâlnit nici un politician român care să fi făcut măcar încercarea de a justifica această crimă faţă de mine. Până şi membrii guvernului şi persoane apropiate de guvern au încercat doar cu multe ezitări să justifice şi să explice asasinatul, cu argumente foarte slabe privind necesităţi de stat. Înverşunarea în Garda de Fier este uriaşă. Chiar şi funcţionari ministeriali activi, apropiaţi de Garda de Fier sau de membri ai acesteia, şi-au exprimat, în convorbirile cu mine, dezgustul în modul cel mai tăios“. Pe 19 ianuarie 1939, ministrul de externe Grigore Gafencu a încercat, într-un mod penibil, să-l disculpe pe rege, care, fiind plecat din ţară, n-ar fi ştiut nimic de toate acestea. Orice altceva ar fi însemnat o recunoaştere implicită a faptului că monarhul îl înşelase pe Hitler şi îl minţise pe Hermann Göring. România nu-şi mai putea permite aşa ceva, iar Gafencu a afirmat deschis că guvernul său se temea de mânia lui Hitler. În vestul Europei – cu excepţia unor cercuri din Action française –, precum şi în rândurile populaţiei evreieşti din România,

domnea, potrivit rapoartelor poliţiei, uşurarea, ba chiar bucuria făţişă. Reprezentantul diplomatic francez Henry Spitzmüller a raportat la Paris că Armand Călinescu i-ar fi comunicat pe 29 noiembrie 1938 că liderul Legiunii şi ceilalţi treisprezece deţinuţi vor fi împuşcaţi „fără proces“, iar Ion Antonescu va fi arestat. La 30 noiembrie 1938, diplomatul evalua situaţia astfel: „Opinia publică este nervoasă, iar reacţia guvernului, prin brutalitatea ei neobişnuită, a produs stupoare […]. Avem tendinţa de a aproba această trezire de energii, chiar dacă deplângem caracterul ei sângeros “.[17]

În cultura legionară a amintirii, asasinarea lui Codreanu reprezintă un moment marcant. De aceea, nu surprinde tonul drastic al celor mai multe relatări. Familia lui Codreanu a fost cutremurată. La 24 decembrie 1938, fratele său Ion îi trimitea mamei, din închisoarea de la Caransebeş, o scrisoare care evidenţiază adulaţia mistică a familiei pentru Corneliu Codreanu, dar care arată şi cât de mult se simţea aceasta exclusă din societatea românească. Codrenii veniţi de la Huşi, sprijiniţi multă vreme de *establishment*-ul naţionalist, ajunseseră să se simtă trataţi ca nişte câini turbaţi. Nesiguranţa profundă pe care o simţeau faţă de elite, dar căreia nu îi dăduseră expresie în perioada ascensiunii lor, transpare limpede aici. Naraţiunea pe care o construise familia, povestea unei familii de naţionalişti exemplari care îşi câştigaseră poziţia în societate prin luptă neîncetată, se sfărâmă de un sistem politic şi social solidificat, care i-a respins, i-a marginalizat şi, în ultimă instanţă, i-a lichidat fizic: „…în sufletul meu este noapte mereu şi noapte va fi de acum încolo, căci ultima candelă ce-mi lumina calea s-a stins. S-a dus Corneliu, s-a dus la Ionel Moţa. După 20 de ani de luptă, de suferinţă şi de jertfă, moare în lanţuri de trădător, împuşcat. Ar trebui pe toţi să ne împuşte ca pe nişte trădători ce suntem. Tataie a trădat la Oituz, la Mărăşti, la Caşin, în timpul războiului, iar noi am trădat în timp de pace. Nici unul să nu mai rămână din noi, de la bunic până la nepoţi, să ne împuşte ca pe nişte câini turbaţi, să piară sămânţa de trădători ai lui Codreanu. Să rămână numai ei, eroii din pădurea de la Doftana“. Pentru legionarii din România, întregul edificiu al credinţei lor politice se năruise. Timp de mai multe luni au circulat zvonuri potrivit cărora liderul legionar ar fi fugit, s-ar fi ascuns şi se va întoarce. Se bănuia ba că este în Germania, împreună cu Ion Antonescu, ba la Trieste, ba la Elbasan, în Albania – un zvon răspândit de aromânii originari din sudul Balcanilor. Faptul că Elena Codreanu nu primise trupul neînsufleţit nu făcea decât să alimenteze aceste speculaţii. La 30 noiembrie, ea se

prezentase la Jilava, dar un ofiţer îi comunicase că nu ştie nimic de morţi şi nici n-a auzit împuşcături. În 1939, Elena a plecat pe ascuns în Germania, unde a aflat adevărul. Familia rămasă în România se agăţa de orice fir de pai: în iunie 1939, părinţii, împreună cu copiii lor Rea-Silvia şi Ion, s-au reunit la Huşi şi au susţinut că Corneliu ar fi intervenit la Berlin pe lângă Hitler, ca să împiedice un atac bulgăresc împotriva Cadrilaterului. Poliţia locală lua în serios orice zvon care părea să indice că familia Codreanu nu credea în moartea lui Corneliu. Astfel, şeful poliţiei a raportat la Bucureşti că numele lui nu era trecut în pomelnicul dat de familie la biserică. Toate aceste zvonuri şi supoziţii arată cât de mult credeau Codrenii în misiunea fiului, respectiv a fratelui lor, cât de puternic era universul paralel pe care-l clădiseră şi cât de intensă era mistica familială. La această cultură a neîncrederii şi îndărătniciei contribuise mult şi atmosfera socială a României Mari: cenzură, autocenzură, o zvonistică debordantă şi nenumărate intrigi.

O jumătate de an mai târziu, familia a acceptat, în cele din urmă, moartea lui Corneliu drept un fapt. La 28 noiembrie 1939, Rea-Silvia şi Constanţa, soţia lui Horia Codreanu, care se puteau mişca relativ libere, spre deosebire de alţi membri ai familiei, i-au dat servitoarei Codrenilor sarcina de a împărţi haine şi mâncare săracilor şi au asistat la o slujbă de pomenire pentru Corneliu şi fratele său Ion, împuşcat de autorităţi.

Majoritatea legionarilor au crezut însă varianta oficială. Mulţi au izbucnit în plâns, alţii au jurat răzbunare. Mulţi s-au cufundat în trăiri mistice, pentru a putea trece peste şocul pierderii celui de la care aşteptaseră mântuirea. Virgil Ionescu povesteşte în memoriile sale că, în noaptea întunecoasă şi ploioasă de 29 spre 30 noiembrie, a visat că Codreanu mergea împreună cu el prin apa unui pârâu limpede, în amonte, până când, deodată, a dispărut. Diplomatul Mihail Sturdza, care coresponda din 1937 cu liderul Legiunii, a auzit despre cele întâmplate la radio; ştirea ar fi fost transmisă printre melodii de muzică uşoară, jazz şi vals. În multe locuri, legionarii au ţinut trei zile de post negru. Doar îl veneraseră pe Codreanu ca pe un Dumnezeu. Mântuitorul era mort, iar vestea mântuirii părea să fi murit împreună cu el. Sima a ordonat din nou atentate, apoi s-a aşternut tăcerea. Legiunea s-a dezmembrat definitiv în fracţiuni care se combăteau reciproc.

Între timp, regimul îi curta pe legionarii închişi. Deja din septembrie, poliţia politică constatase cu satisfacţie că mişcarea se destrăma. Mulţi oportunişti, intraţi târziu în Legiune, părăseau corabia în derivă; tineri din

familii bine situate se prăbuşeau plângând la interogatorii. Fără medierea lui Codreanu, numeroasele fracţiuni ale mişcării au pornit atacurile reciproce, iar vechile invidii au reapărut cu şi mai multă intensitate. La trecerea dintre anii 1938–1939, mulţi s-au dezis public de Legiune pentru a se integra din nou în societate. Presa românească a relatat pe larg despre gesturile de supunere ale unor legionari de frunte. S-a sărbătorit ca o victorie a statului faptul că Nae Ionescu şi peste douăzeci şi cinci de clerici legionari au recunoscut noul regim ca „loc al ideii de ordine şi de adevărat naţionalism constructiv“, faţă de „o acţiune de nelinişte şi de zbucium potrivnică marilor interese istorice ale neamului românesc“. Armand Călinescu a anunţat, în faţa presei străine, sfârşitul Gărzii de Fier.

Odată cu Căpitanul, dispăruse şi pretinsul său magnetism mistic. La 23 februarie 1939, Călinescu a declarat pentru *Paris Soir*: „Garda de Fier a dispărut pentru totdeauna […]. Nu mai e, deci, nevoie să vorbim despre ea. Nici nu mai are rost să-i pomenim numele. Poate că e păcat pentru dumneavoastră şi pentru confraţii dumneavoastră ziarişti, fiindcă era un excelent subiect de reportaj senzaţional, care a dispărut acum pentru totdeauna. Scuzaţi-mă că, într-un fel, vă iau pâinea de la gură“. Din aceste câteva propoziţii reiese clar strategia lui Călinescu: o *damnatio memoriae*, accentuarea rolului presei în ascensiunea lui Codreanu şi, în sfârşit, un cinism menit să atenueze îndoielile faţă de corectitudinea afirmaţiilor sale. Dar, în linii mari, avea dreptate: câmpul magnetic al Legiunii fusese distrus. Particulele se reorientau. Mulţi membri ai elitelor se întorceau spăsiţi la guvern şi la rege.[18]

UN CULT EFEMER ŞI O TĂCERE ÎNDELUNGATĂ

ISTORIA VIEŢII LUI CODREANU NU SE ÎNCHEIE CU MOARTEA LUI: prea puternice au fost cultul celui dispărut şi amintirea exacerbată, dar şi tăcerea şi uitarea. Trupul de care se temea regimul n-a fost dezintegrat atât de mult de acidul sulfuric, nici acoperit atât de bine de tonele de beton turnate deasupra, încât să nu poată fi exhumat după aproape doi ani de la execuţie. În timp ce, în curtea închisorii Jilava, două macarale făceau un zgomot asurzitor, care se amesteca cu cântecele legionarilor, o trupă de extremişti a năvălit în celulele unde erau închişi reprezentanţii de frunte ai regimului carlist. În ploaia de gloanţe au murit şeful Serviciului Secret de Informaţii al Armatei, Mihail Moruzov, şeful Jandarmeriei, generalul Bengliu, şeful Poliţiei, Nicky Ştefănescu, şi încă vreo şaizeci de oameni (26–27 noiembrie 1940). Nicolae Iorga şi Virgil Madgearu au fost răpiţi şi împuşcaţi. Dintre figurile centrale aflate în conflict în anii ’30 – fie de partea coroanei, fie de partea Legiunii –, doar câteva mai erau în viaţă la sfârşitul lui 1940, cel puţin în ţară.[1]

În scurt timp, legionarii au brodat în jurul exhumării povestiri miraculoase, răspândite şi în presa fascistă din străinătate: trupul lui Codreanu ar fi fost aproape neatins, doar spatele fiind marcat de acid; în schimb, cadavrele „decemvirilor“ şi ale „nicadorilor“ ar fi fost desfigurate. Potrivit acestei relatări inspirate din tradiţia hagiografică creştină, Codreanu trebuia sărbătorit ca un personaj din rândul sfinţilor.

Cultul morţilor era un element esenţial al dictaturii lui Horia Sima. Reînhumarea lui Codreanu s-a desfăşurat într-o notă emfatică şi sumbră.

La 30 noiembrie 1940, într-o zi rece de iarnă, trupul neînsufleţit al Căpitanului, alături de cele treisprezece ale camarazilor săi, a fost purtat pe străzile Bucureştiului până la Casa Verde şi înmormântat acolo, lângă Moţa şi Marin. Codreanu, „nicadorii“ şi „decemvirii“ fuseseră depuşi mai înainte

la biserica Sfântul Ilie Gorgani, din centrul Bucureştiului. Pe coşciuge se aflau coroane de la Hitler, de la ministrul de externe Joachim von Ribbentrop, de la Rudolf Hess, trandafiri roşii de la Benito Mussolini, trandafiri albi de la ministrul de externe italian Galeazzo Ciano, crizanteme de la Partito Nazionale Fascista. La ora nouă dimineaţa, s-au adunat la biserică Ion Antonescu, Horia Sima, un adjutant al regelui, reprezentanţii diplomatici ai Germaniei, Italiei, Spaniei şi Japoniei. Mitropolitul Moldovei a ţinut slujba, în faţa unei păduri de drapele verzi. Sicriele au fost purtate prin oraş, în acorduri legionare, până la Casa Verde. Elena Codreanu, în haine de doliu, mergea sprijinindu-se de Ion Zelea Codreanu, având-o alături şi pe fiica ei adoptivă. Se spune că nu mai puţin de 100 000 de cămăşi verzi au înfruntat vântul rece al iernii timpurii. Mai multe avioane au aruncat flori deasupra Casei Verzi, în sunet de bucium. În aceeaşi zi, printr-un act simbolic, au fost anulate sentinţele împotriva lui Codreanu.

Legionarii voiau să transforme mormântul într-un loc de cult. Ideologul şi poetul legionar Radu Gyr a compus, în acest sens, un poem ce exprimă cultul eroismului într-un limbaj cu accente tipic legionare, îmbinând misticismul cu chiliasmul şi făcând din moartea lui Codreanu punctul de plecare al unei noi măsurări a timpului:

Mormântul Căpitanului

De-aici ’nainte, Vremea se măsoară
cu trudnicile tale oseminte,
şi veacul care curge peste ţară
începe din cenuşa ta fierbinte.

Mergi printre noi cu sfânta-ţi moarte vie
ne tămâiezi cu marea ta tăcere...
mormântul tău e numai Înviere,
prin tine luminăm de veşnicie.

Prin tine bem, setoşi, din Mântuire,
prin tine doar, ne-am curăţit de zgură...
Izvor ne eşti şi cină şi zidire
şi patrafir şi cuminecătură. […]

Dar de-or veni, cândva, cu paşi uşarnici,

la groapa ta, mişeii şi viclenii,
şi se vor bate-n piept cu pumni făţarnici,
slăvind lumina sfintelor vedenii,

Mormântul tău, gemând, să se ridice
şi duhul tău, ţâşnind din veşnicie,
într-un năprasnic fulger să despice
pângăritoarea lor nimicnicie!

În acest poem exaltat se consumă apoteoza postumă. Codreanu este pus în legătură cu elemente fundamentale ale creştinismului, este asociat cu noţiuni centrale ale teologiei creştine: înviere, mântuire, izvor, cuminecătură. Căpitanul este celebrat ca un mântuitor făcător de minuni, fără să reiasă clar dacă poziţia lui este cea de sfânt sau aproape egală cu Hristos. La această înălţime ameţitoare a fost adus cultul.

Şi totuşi, câteva săptămâni mai târziu, sub dictatura militară a lui Antonescu, locul destinat pelerinajului a devenit un loc al uitării. După 1944, comuniştii au distrus mausoleul legionar. Ce s-a întâmplat cu osemintele lui Codreanu, unde se află ele astăzi sau dacă mai există, nu se ştie. Mormântul familiei de la Huşi îi menţionează numele, dar nu-i adăposteşte rămăşiţele pământeşti.[2]

Aceste rămăşiţe emanau un mesaj pe care au vrut să-l anihileze toate cele trei dictaturi româneşti – cea a regelui, a mareşalului şi a comuniştilor. Un loc de pelerinaj, aşa cum plănuise Horia Sima, nu trebuia, în nici un caz, să ia naştere. Miza era însă una mai mare. Codreanu întrupa Legiunea, în sensul propriu al cuvântului. El însuşi folosise imaginea propriului trup pentru propagandă, în cele mai diverse forme. Aspectul său plăcut, cultul creat în jurul privirii Căpitanului, al ochilor lui, trebuiau să accentueze elementul mesianic şi vizionar al prezenţei sale politice. Adepţii şi adversarii deopotrivă erau conştienţi că succesul legionar depindea, în mare măsură, tocmai de prezenţa lui Codreanu în universul de reprezentări al membrilor mişcării, şi în sensul intimidării taberei adverse. Convingerea cvasireligioasă a legionarilor se baza însă în mod substanţial pe ideea de integritate a acestui trup, fie el şi neînsufleţit, care era oferit adepţilor spre venerare. În percepţia susţinătorilor, suprimarea corporalităţii nu se producea atât prin moarte, cât prin încercarea de a nimici trupul şi, respectiv, de a-l face imposibil de localizat: în acest fel, se urmărea ca liderul legionar să nu mai aibă nici un loc în societatea şi istoria

românească. Izgonirea lui Zilinski-Brauner, aşa cum îl numea propaganda de stat, din comunitatea etnico-naţională a românilor trebuia săvârşită prin înlăturarea trupului neînsufleţit: Codreanu trebuia şters, discursiv şi fizic, din amintirea colectivă. Această strategie a atins punctul culminant prin aşa-numita „reeducare“ din închisorile comuniste, în cadrul căreia foşti legionari îşi puneau adesea sub presiune „camarazii“ de odinioară.

Împotriva acestei strategii s-a format, în exil şi chiar şi în ţară, în clandestinitate, o cultură legionară a amintirii, divizată între cea a codreniştilor şi cea a simiştilor. Nu este cazul să urmărim aici, în detaliu, meandrele şi intrigile acestor grupări. Trebuie mai curând să ne punem problema rolului jucat de membrii supravieţuitori ai familiei Codreanu, în sensul tezei unei biografii de familie pe care am expus-o la începutul acestei cărţi.

Soarta familiei Codreanu, după moartea violentă a Căpitanului, ar putea constitui obiectul unei cărţi aparte. Destinul ei oglindeşte, în miniatură, cursul istoriei româneşti de după 1938 – în miniatură însemnând aici, într-o măsură tot mai mare, departe de viaţa politică publică. În lunile imediat următoare asasinării Căpitanului, părea că atât Codrenii, cât şi întreaga Legiune sunt, din punct de vedere politic, anihilaţi. La 15 februarie 1940, Ion Zelea Codreanu îi scria fiicei lui Rea-Silvia, din închisoarea de la Miercurea Ciuc, o scrisoare ce trăda o depresie profundă, dar demonstra şi cât de puternică era aderenţa lui la reprezentări mistice tipice pentru Legiune: „În primăvară, foarte devreme, să plantaţi pe mormântul lui Ionică [fiul său, Ion, fusese ucis în 1939 – n.a.] din florile şi trandafirii lui. Şi de este loc alături, fixaţi o bancă bună. De asemenea, mormântul moşului. De mine nu duceţi grijă, sunt deplin sănătos şi rezist foarte bine prin minunile sfinţilor ocrotitori. Sunt liniştit sufleteşte de când am părăsit acea speranţă lumească. Iar rugăciunile pentru toţi viii şi toţi morţii noştri şi scrierea tâlcuirilor la Noul Testament sunt bucuriile mele. Doamne ajută!“

Totuşi, cel târziu în contextul succeselor militare ale celui de-al Treilea Reich din primăvara anului 1940, Carol II s-a văzut nevoit să se apropie de Legiune pentru a-şi salva poziţia din ce în ce mai şubredă. Monarhul i-a curtat pe bătrânul Ion Zelea Codreanu şi pe fiul acestuia Horia, care, dintre fraţii Codreanu, nutrea cele mai puternice ambiţii politice. Ion Zelea Codreanu nu uitase însă represiunea dirijată de rege. El a fost arestat la începutul lui iunie 1940, când i-a blestemat la mormântul fiului său Ion, ucis în 1939, pe făptaşi – aşadar autorităţile. În aceeaşi lună, a luat parte la un parastas pentru Alexandru Cantacuzino şi Mihail Polihroniade. Spre

deosebire de Horia Sima, a refuzat să încheie o înţelegere cu regele. În scurta perioadă a dictaturii legionare (din 6 septembrie 1940 până la 21–23 ianuarie 1941), bătrânul Codreanu a intrat într-un conflict înverşunat cu Horia Sima, care l-a marginalizat rapid. În acest context, Ion Zelea Codreanu i-a reproşat lui Sima inclusiv că voia să-l asasineze; pasămite Sima ar fi organizat un atentat asupra lui şi a fiului său Decebal, care a eşuat. Bătrânul Codreanu şi ceilalţi membri ai familiei se arătau convinşi că Sima se făcea răspunzător de moartea Căpitanului, fiindcă, împotriva ordinului acestuia, organizase atacuri teroriste. După căderea lui Sima, Codrenii au rămas în România, dar şi-au pierdut orice influenţă politică. Bătrânul Codreanu încerca să se prezinte ca adversar hotărât al lui Sima, pe care-l cataloga drept lider comunist al unei fracţiuni violente (vorbea de „pleava de la Bucureşti, comunistă, care a fost adunată de Horia Sima în scopuri criminale“), pentru ca, în acest fel, să supravieţuiască politic. În august 1941, ţinea post negru. Deoarece fuseseră marginalizaţi politic, Codrenii erau supravegheaţi de autorităţile antonesciene, dar nu urmăriţi ca mai înainte. Când bătrânul Codreanu a murit, la înmormântarea din 23 noiembrie 1941 au luat parte doar membrii cercului restrâns al familiei; înhumarea la Casa Verde, propusă de Ion Antonescu, a fost refuzată de Codreni. Odată cu Ion Zelea Codreanu, Legiunea codrenistă şi-a pierdut reprezentantul simbolic cel mai important din ţară, care nu numai că întruchipa continuitatea genealogică, dar se prezenta drept păstrător al învăţăturii Căpitanului împotriva ereziei simiste. Continuitatea genealogică devenise fragilă: Ion Zelea Codreanu junior fusese împuşcat în septembrie 1939, în timpul masacrului săvârşit de poliţie asupra legionarilor. Horia a fost ucis de un jandarm în 1941. Membrii supravieţuitori ai familiei, îndeosebi Elena Codreanu şi Iridenta Moţa, dar şi, din fundal, Eliza Codreanu, mama lui Corneliu – evanescentă ca întotdeauna –, au menţinut în timpul războiului legătura cu legionari de frunte. În special Elena a încercat, mai întâi la Berlin, unde plecase în 1939, apoi la Bucureşti, chiar şi după rebeliunea din 21–23 ianuarie 1941, să adune în jurul ei legionari reprezentativi. În aceste cercuri era continuat cultul iniţiat de Ion Codreanu, care îl prezenta pe Căpitan drept o figură luminoasă, iar pe Sima ca întruchipare a unei violenţe nelegionare – o naraţiune ce a fost reluată, după 1989, de apologeţii legionari.[3]

35. *Elena Codreanu în arestul comuniştilor (1951).*

Începând cu 1945, supravieţuitorii nucleului legionar au împărtăşit soarta celorlalţi persecutaţi politic în România: ani de internare în lagăre, urmaţi de izolare în domiciliu forţat, iar în cele din urmă de marginalizare socială. Astfel, Elena Codreanu a fost arestată împreună cu cumnata ei, Iridenta, în primăvara anului 1945 şi închisă vreme de şase luni în lagărul de la Caracal. În 1950, a fost arestată din nou de Securitate şi, după o lună de detenţie pentru cercetări, plasată pentru încă două luni la închisoarea Jilava, şi apoi două săptămâni la Mislea. Până în 1950, a trăit din veniturile aduse de o tutungerie de pe Calea Rahovei nr. 1 şi de cele 33 de hectare de

pământ de lângă Giurgiu. Între 1951 şi 1953 a lucrat în atelierele de confecţii din Târgşor. În 1954 a fost dusă din nou la Mislea, în septembrie, acelaşi an, la Dumbrăveni şi, în sfârşit, în martie 1955, la Jilava, unde a fost interogată timp de două luni. Securitatea n-a găsit suficient material acuzator pentru a deschide un proces, însă o considera pe Elena, în calitate de văduvă a conducătorului Legiunii, atât de periculoasă din punct de vedere politic, încât i s-a impus domiciliu forţat la Lăteşti (raionul Feteşti, regiunea Constanţa). Ca să scape de numele incriminator de Codreanu, s-a măritat la 21 octombrie 1956 cu locotenent-colonelul Praporgescu. Şi Iridenta a ajuns, în 1950, din nou în arest, împreună cu fiica ei Gabriela şi fiul ei Mihai, care au fost eliberaţi în 1954. A trăit în continuare ca femeie casnică, întreţinută de copiii ei. În 1982 a vrut să plece în Austria, dar Securitatea n-a lăsat-o. Potrivit rapoartelor informatorilor, în cercul intim al familiei ea susţinea mai departe idei legionare. Se plângea că, din cauza numelui pe care îl poartă, copiii ei se confruntau cu dezavantaje profesionale şi sociale. Tot potrivit rapoartelor informatorilor, arăta preocupare pentru soarta legionarilor de frunte şi a familiilor lor. De pildă, în aprilie 1974, se interesa de parastasul soţiei lui Virgil Ionescu sau de Radu Mironovici, care trăia într-un cămin de bătrâni de lângă Bucureşti şi care, de teama autorităţilor, refuza orice contact cu foştii legionari. Şi Decebal Codreanu a petrecut mulţi ani în lagărele comuniste: începând cu 1948, a stat închis şase ani. După eliberarea din 1954, au urmat patru ani de domiciliu obligatoriu; în 1960 a fost condamnat din nou la şaizeci de luni într-un lagăr de muncă, dar, în 1963, a fost eliberat de la Periprava, unde a stat şi fratele său Cătălin până în 1964. Întrucât nu părea să fi renunţat la crezul legionar, Securitatea îl urmărea cu atenţie. În 1968, Decebal i-a criticat pe legionarii de frunte care fuseseră implicaţi în reeducarea de la Aiud sau care, precum Radu Gyr sau Nichifor Crainic, scriau pentru ziarul *Glasul patriei*, slujind astfel regimul comunist. Securitatea încercase să-l recruteze în martie 1954, dar este limpede că Decebal Codreanu a refuzat, iar discuţiile cu Securitatea s-au încheiat în primăvara anului 1965. Potrivit rapoartelor informatorilor, în anii 1970 încă mai susţinea Legiunea, dar şi un „antisemitism umanitar“, considerându-l pe Horia Sima, după caz, fie agent britanic, fie agent al Gestapo-ului. Fratele său Cătălin, „comisar de românizare“ în al Doilea Război Mondial, a fost închis aproape permanent între 1948 şi 1964, pentru că, în anii de după război, se alăturase unei grupări legionare clandestine. După eliberare, a fost urmărit de patru informatori; încercarea de racolare a Securităţii s-a soldat cu un eşec.

Potrivit rapoartelor informatorilor, şi în anii 1970 îl mai venera pe fratele său Corneliu drept un „geniu“, la fel ca Decebal, şi îi citea pe Mircea Eliade, Constantin Noica şi Nae Ionescu. Spre deosebire de Decebal, el critica lipsa libertăţii de opinie, dar saluta, pe de altă parte, naţionalismul promovat de comunişti. Securitatea a acordat un interes deosebit unei colecţii de fotografii păstrate de Cătălin.[4]

Codrenii au fost supravegheaţi intens de Securitate; numeroşi informatori au primit misiunea de a-i urmări. Aceştia au produs o mulţime de rapoarte, a căror interpretare, aşa cum se întâmplă mereu în astfel de cazuri, trebuie făcută cu multă prudenţă. Cu toate acestea, se face remarcat un fapt: Iridenta, Decebal şi Cătălin se arătau încântaţi de cotitura naţional-comunistă survenită la jumătatea anilor 1960. Îl admirau îndeosebi pe Nicolae Ceauşescu, care, aşa cum reiese din rapoarte, ar fi adus României, dupa părerea Codrenilor, renume mondial şi ar fi modernizat ţara. În 1972, un informator nota: „Decebal susţine întruna că legionarii ar fi urmărit ţeluri identice cu socialiştii, dacă nu chiar cu comuniştii, afară de politica agrară, unde nu s-ar fi atins de pământul ţăranilor. Dar ar fi expropriat moşiile, naţionalizat băncile şi industria“. În 1975, se consemna o altă remarcă a lui Decebal: „Legionarii ar fi avut ţeluri identice ca ale comuniştilor, că ei ar fi chiar comunişti şi că familia Codreanu în frunte cu Corneliu au urmărit să realizeze din România o ţară puternică, independentă, cum este astăzi“. Astfel de afirmaţii, exprimate în repetate rânduri, corespundeau întru totul logicii unei orientări importante în legionarism: este vorba de ideea unei dictaturi a modernizării şi educaţiei, de crearea unui Om Nou – lucruri pe care le urmăreau şi comuniştii. Cum comuniştii se serveau tot mai mult de naţionalismul românesc ca sursă de putere, şi cum acest naţionalism era puternic marcat legionar, nucleul dur al vechii Legiuni se putea recunoaşte pe deplin în România naţionalistă şi xenofobă a lui Ceauşescu. După părerea lor, diferenţa esenţială consta, pe lângă colectivizarea agriculturii, în lipsa unei ideologii naţionale subliniat creştine. În ce măsură Codrenii făceau cunoscute astfel de opinii în mod intenţionat posibililor informatori şi ofiţerilor coordonatori, cu scopul de a îmbunătăţi condiţiile de trai ale familiei, de care se plângeau deseori, este dificil de evaluat pornind de la surse. Totuşi, chiar independent de aceste rapoarte, punctele de legătură recognoscibile dintre comunism şi doctrina legionară sugerează că familia Codreanu ar fi putut aprecia ca pozitive anumite aspecte ale naţional-comunismului.

Începând cu anii ’60, Codrenii urmăreau cu atenţie reabilitarea treptată

a ideologiei naţionaliste din perioada interbelică. Astfel, Decebal Codreanu spunea în 1966, de faţă cu o persoană loială regimului: „L-aţi reconsiderat pe Goga şi-l prezentaţi ca pe un mare patriot, deşi el a fost prim-ministru antisemit şi anticomunist. De unde ştiu eu că peste câţiva ani nu veţi spune şi despre fratele meu că a fost cel mai mare revoluţionar şi patriot?“ În această privinţă se înşela, desigur, deoarece Ceauşescu era mult prea interesat să se prezinte pe sine însuşi drept lider charismatic ca să ia în calcul reînvierea figurii lui Codreanu, arătând astfel întregii lumi de unde proveneau elemente esenţiale ale ideologiei pe care o promova. Charisma lui Codreanu, odată reînsufleţită, ar fi devenit de-a dreptul periculoasă pentru dictator, căci putea pune sub semnul întrebării rolul de conducător al acestuia. În schimb, Decebal Codreanu avea dreptate când observa că, în regimul naţional-comunist, numeroase personalităţi antisemite ale culturii de altădată erau reintroduse, încet şi pe nesimţite, în canonul culturii naţionale.[5]

Supravegherea strictă a Codrenilor rămaşi în viaţă de către Securitate n-ar fi fost, aşadar, necesară. Căci doar în cercul restrâns al familiei îl pomeneau aceştia pe Corneliu, în a cărui misiune n-au încetat să creadă niciodată. Nu par să se fi gândit vreodată la o propagandă activă sau la continuarea activităţii politice. Dimpotrivă, mulţi dintre membrii familiei încercau să părăsească România. Cu un an înainte de prăbuşirea regimului comunist, în octombrie 1988, Securitatea a realizat o privire de ansamblu asupra familiei Codreanu: Elena Praporgescu şi fratele ei, Mihail Ilinoiu, erau supravegheaţi, la fel şi celelalte rude supravieţuitoare ale Căpitanului. Iridentei i se refuzase în 1987 o cerere de călătorie în străinătate, deşi nepoata ei era măritată în Austria. Fiul ei fusese recrutat ca informator de Securitate, dar a fost eliberat de responsabilităţi în 1976. Cătălin (care a murit în 2002, ca ultimul dintre fraţi) era, şi el, supravegheat de Securitate; nepoţilor lui li s-a permis să facă studii universitare. Nepoţii lui Horia Codreanu nu s-au mai întors din călătoriile întreprinse în Italia în 1982, respectiv în 1987, iar o nepoată a emigrat în Canada. Şi copiii fiicei adoptive a lui Codreanu, Cătălina, plecaseră în Canada. Nicador Florea, fiul lui Horia, a practicat un legionarism activ după 1989, până la moartea sa, în 2014; soţia lui rămăsese, în 1980, în Israel. Decebal murise în 1977, iar fiul său, medic, a fost spionat de Securitate. Aşadar, după ce rudele din generaţia lui Corneliu Codreanu au trăit multă vreme în lagăre, copiii şi nepoţii s-au putut integra profesional în România. Faptul că ei şi-au văzut, totuşi, situaţia drept precară o arată cazurile de emigrare; membrilor mai

tineri ai familiei li s-a permis să călătorească în străinătate, dorinţă refuzată însă reprezentanţilor generaţiei interbelice, chiar şi la vârste înaintate. Securitatea îşi justifica decizia arătând că fraţii şi surorile lui Codreanu îşi păstraseră convingerile legionare.[6]

Restrângerea cultivării memoriei Căpitanului la cercul strâmt al familiei oglindeşte, în miniatură, felul în care a gestionat România la scară largă, între 1941 şi 1989, moştenirea Legiunii. Codreanu a devenit o nonpersoană, un subiect tabu. În primii ani ai comunismului, adepţii săi au fost siliţi prin tortură să se dezică de idolul lor de odinioară şi să-l discrediteze în mod activ. Istoriografia regimului a dus mai departe strategia adversarilor lui Codreanu din perioada interbelică, prezentându-l pe Căpitan şi mişcarea sa drept ajutoare ale lui Hitler, cu care „românii adevăraţi“ nu aveau nimic de-a face.

După căderea comunismului, o bună parte dintre vechii legionari au apărut din nou în public. S-a format şi o „nouă dreaptă“, o mişcare neolegionară. Au fost reeditate scrieri multă vreme interzise, s-au tipărit o serie de memorii care urmăreau să-l prezinte pe Codreanu drept luptător anticomunist şi să-l exonereze de acuzaţiile de violenţă şi antisemitism. După ocultarea din timpul comunismului, a apărut un interes public, la început naiv, faţă de o mişcare care era cunoscută drept anticomunistă. Cercetările s-au axat, la rândul lor, asupra legionarilor care luptaseră în munţi împotriva comunismului. Neolegionarismul însă a rămas un fenomen fragmentat de luptele dintre fracţiuni, în spatele căruia mulţi observatori suspectau mâna Serviciului Român de Informaţii, provenit din fosta Securitate. Aceste grupări neolegionare au negat vehement caracterul fascist al Legiunii, văzând în Codreanu un învăţător religios sau chiar un „erou neo-cosmogonic“. Interpretarea de factură New Age s-a îmbinat cu venerarea lui Codreanu de către neonaziştii din alte ţări. Dar toate acestea n-au dobândit niciodată o reală însemnătate politică, iar Codrenii încă în viaţă n-au obţinut, înăuntrul acestui mediu, un rol conducător. Tot atât de puţin succes au avut şi cei care voiau să reînvie taberele de muncă legionare sau întreprindeau pelerinaje în locuri de comemorare. Dezbaterea publică din România nu s-a ocupat de Codreanu, ci s-a concentrat mai degrabă asupra trecutului legionar al unor intelectuali importanţi din perioada de după război, precum Mircea Eliade sau Emil Cioran, care, aşa cum s-a arătat în această carte, în anii ’30 nici nu făcuseră parte din nucleul dur al Legiunii. În cadrul acestei dezbateri, Codreanu a rămas mereu în umbră.

Mai puţin vizibile, dar de o importanţă cel puţin tot atât de mare în societate, sunt curentele fundamentaliste ortodoxe active pe Internet, care-l cinstesc pe Codreanu ca mucenic creştin şi confecţionează icoane ale lui; de acest context ţin şi discuţiile privind trecutul autentic sau presupus legionar al unor cunoscuţi duhovnici precum Arsenie Boca sau Iustin Pârvu. Biserica Ortodoxă Română nu şi-a analizat până astăzi, în mod cuprinzător, relaţia cu Codreanu sau cu mişcarea legionară în ansamblu.

Multă vreme, părţi ale cercetării şi interpretării acestei teme au fost în mâinile istoricilor naţionalişti antisemiţi afiliaţi Partidului România Mare. În mass-media, Codreanu se constituie, de cele mai multe ori, ca subiect de scandal ori ca personaj exotic. Se discută despre nunta Căpitanului sau despre actele lui de violenţă, fără a se analiza însă contextul istoric mai larg şi a se examina caracterul deosebit de problematic al persoanei sale şi al Legiunii. În orice caz, statul român a reacţionat la tendinţele neolegionare. Legea 217/2015 „reglementează interzicerea organizaţiilor, simbolurilor şi faptelor cu caracter fascist, legionar, rasist sau xenofob şi a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârşirea unor infracţiuni de genocid contra umanităţii şi de crime de război“. Până acum, această lege n-a provocat însă o dezbatere serioasă şi cuprinzătoare privind locul lui Codreanu în istoria României. Pentru o analiză critică cuprinzătoare a moştenirii legionare în societatea românească şi a locului lui Codreanu în istoria contemporană a României, crucială nu este atât legislaţia, cât iniţiativa la nivelul societăţii, care lasă de dorit. În afara României, Codreanu este astăzi aproape necunoscut. Doar în cercurile de extremă dreaptă i se aduce o anume cinstire.[7]

ÎNCERCARE DE INTERPRETARE

LA ÎNCHEIEREA ACESTEI CĂRŢI, SE PUNE PROBLEMA INTERPRETĂRII ŞI ÎNCADRĂRII. Ce loc are Corneliu Zelea Codreanu în istoria europeană recentă?[1] La un sfert de veac după moartea lui Codreanu, istoricul Ernst Nolte, teoreticianul fascismului, a formulat teza potrivit căreia, „în gândirea lui catastrofică monomană“, doar Codreanu l-a egalat pe Hitler, iar Legiunea a fost, „probabil, chiar cea mai interesantă şi mai complexă dintre toate mişcările fasciste“. De aceea, în mod tradiţional, pentru interpretarea Legiunii se face apel la comparaţia cu alte mişcări fasciste, demers în cadrul căruia aproape că nu se face nici o *diferenţă* între mişcare şi conducătorul ei. O abordare biografică arată însă că aceste două elemente nu se suprapun, că există o diferenţă între masa revoluţionară, ostilă sistemului, de la sfârşitul anilor 1930 şi micul cerc de mistici fanatici din jurul conducătorului. În mod sigur, nu o diferenţă absolută, de vreme ce Codreanu s-a înţeles pe sine, până la sfârşit, nu doar ca doctrinar, ci şi ca politician. Opoziţia dintre orientarea mistic-transcendentă a nucleului şi obiectivele întru totul lumeşti, adică social-revoluţionare, ale celor mai mulţi adepţi ai Legiunii este însă crucială pentru interpretare.

Ca persoană, Codreanu n-a fost, până acum, aproape deloc comparat în mod sistematic cu alţi conducători charismatici ai unor mişcări şi regimuri totalitare din vremea sa. În schimb, s-a aplicat asupra sa şi, mai nou, şi asupra mişcării sale teoria charismei a lui Max Weber, care, în cazul lui Codreanu, chiar se impune. Deoarece însă, în urma unei asemenea abordări, pot fi şterse diferenţe între conducător şi mişcare, aici se va arăta, dintr-o perspectivă biografică, că liderul legionar se diferenţiază prin trăsături marcante de alţi conducători charismatici ai totalitarismelor europene din perioada interbelică. În acest sens, trebuie avute în vedere mai multe fapte: că el însuşi a ucis; că, în mod evident, pentru el nu exista

câtuşi de puţin un spaţiu privat în care să se retragă; relaţia spirituală strânsă cu clerici şi maici; separarea tot mai clară a unui cerc restrâns de fanatici religioşi de masa adepţilor, care avea tendinţe social-revoluţionare tot mai pronunţate şi nici nu înţelegea, nici nu împărtăşea chiliasmul transcendent al lui Codreanu. Pe lângă acestea, odată cu înaintarea în vârstă, se amplifică momentele de slăbiciune ale Căpitanului în activitatea de conducere: fără a renunţa la rolul său politic, el se înţelegea tot mai mult ca pedagog spiritual al neamului, se izola în anumite perioade de viaţa politică a Capitalei şi nu mai putea stăpâni sau înţelege forţele sociale pe care le trezise. De aici a decurs istoricizarea conducătorului încă din timpul vieţii: chiar dacă Codreanu ar fi supravieţuit detenţiei din 1938, i-ar fi fost foarte greu să stăvilească fracţiunea radical-teroristă din vestul ţării, sub conducerea lui Horia Sima, şi să nu pornească el însuşi pe calea acelei revoluţii sociale spre care se îndreptau activiştii proletari dispuşi la violenţă ai Legiunii. Acest scenariu a fost prezis de Ion Antonescu la începutul lui 1938 şi s-a transformat, sub dictatura legionară a lui Horia Sima, într-o realitate politică brutală, ce-i drept, de scurtă durată. În 1938, Codreanu a fost pur şi simplu copleşit de acele elemente social-revoluţionare pe care le activase cu atât de mult succes prin mobilizarea muncitorilor din 1936, iar aceasta nu doar când era încă în libertate, ci mai ales atunci când, în detenţie, nu-şi mai putea ţine mişcarea laolaltă. Legionarii dedicaţi revoluţiei sociale aveau nevoie în continuare de Codreanu ca idol şi icoană, dar nu ca lider efectiv. Scăpate de sub control erau, în 1938, şi aripile rivale pro şi anticarliste ale mişcării, şi îndeosebi acei frondeuri care se gândeau chiar la răsturnarea dinastiei.

Prin neglijarea „conducătorului“ ca fenomen de sine stătător în cadrul mişcării legionare, s-a pierdut din vedere şi cât de mult îi determinau viaţa două principii care, la prima vedere, se armonizează greu: activismul politic radical şi violent, în stil fascist – Codreanu a bătut adversari cu mâna lui, ca şef al unei trupe paramilitare, a săvârşit un omor şi folosea cu plăcere metafore violente –, şi o mistică pronunţată, o religiozitate profundă, de tradiţie ortodoxă. Gândirea catastrofică a lui Codreanu era, într-adevăr, „monomană“ – în această privinţă, nu se deosebea de Hitler. La fel ca Hitler, era profund convins că poporul său este ameninţat cu declinul, că, aşa cum vestise deja tatăl său înainte de Primul Război Mondial, ceasul al doisprezecelea era aproape şi că trebuia să salveze neamul românesc dintr-o mare strâmtoare, înainte ca acesta să dispară. Codreanu se înţelegea pe sine – aşa cum era înţeles şi de segmente largi ale societăţii româneşti –

ca salvator mesianic şi ca înnoitor. Prin el trebuia să renască naţiunea, nu printr-o simplă întoarcere la vechile stări, care nu puteau decât să umple de spaimă masele ţărăneşti din Regat, ci prin crearea unei comunităţi populare egalitare, în care ţăranii şi muncitorii etnici români ar fi fost integraţi şi acceptaţi social, dar în care şi aristocraţia, lipsită de orientare în societatea de mase, şi-ar fi putut găsi loc. Această înnoire, care ar fi însemnat o nivelare socială şi, prin industrializare forţată, o schimbare profundă a structurilor rurale, era înţeleasă drept modernizare tocmai de către intelectualii legionari radicali ai anilor ’30 şi avea puţin în comun cu entuziasmul conservator pentru ţărani al multor intelectuali de dinainte de război.

Dacă definim acum fascismul, aşa cum se obişnuieşte în cercetările mai noi, drept „ultranaţionalism palingenetic“ (după formularea lui Roger Griffin), atunci Codreanu, cu doctrina lui despre izbăvire, mântuire şi învierea colectivă a neamului, era un fascist în stare pură. Părţi însemnate ale gândirii lui erau marcate de cuzismul radical antisemit, al cărui conducător, A.C. Cuza, se declara, ca şi Codreanu, de partea lui Hitler. Admiraţia lui Codreanu pentru fascismele din Franţa, Italia şi Germania se observă fără dificultate, începând din anii ’20. Modelului fascismului italian şi german îi corespundea şi activitatea paramilitară a Gărzii de Fier. Şi din punctul de vedere al politicii externe, Codreanu îşi exprima o profesiune de credinţă clară faţă de Italia şi Germania, ceea ce era motivat atât de ideologie, cât şi de politica de securitate: socotea că doar puterile Axei sunt în stare să apere România în faţa Uniunii Sovietice şi, în acelaşi timp, credea profund în lupta comună alături de puterile Axei împotriva Satanei bolşevice. Dar Codreanu îşi sublinia mereu, prin raportare la adversarii săi politici, independenţa doctrinară şi organizatorică faţă de fascismul italian şi de naţional-socialismul german. Ca ultranaţionalist, nu dorea vreo dependenţă faţă de cele mai importante mişcări fasciste, ci egalitatea Legiunii cu acestea – o idee pe care doctrinarii săi au elaborat-o ideologic în a doua jumătate a anilor ’30, scoţând în evidenţă o spiritualitate transcendentă, antimaterialistă, ca specificitate legionară în comparaţie cu fascismul italian şi naţional-socialismul german. Sublinierea acestei independenţe a fost preluată, după 1989, şi de apologeţii legionari care voiau să desprindă Legiunea din contextul fascismului. Totuşi, cercetarea istorică este unanimă în încadrarea ideologică a lui Codreanu şi a legionarismului, din motivele menţionate mai sus; astfel, Legiunea are un loc bine stabilit în orice teorie comparativă asupra fascismului. Dar, chiar şi

într-o examinare comparativă, trebuie să se ţină seama de diferenţele şi specificul fascismului românesc. Căci liderul legionar a mers pe o cale proprie în credinţa lui că trebuie să lupte, asemenea Arhanghelului Mihail cu sabia sa de foc, împotriva Satanei. Chiliasmul lui nu era împrumutat din limbajul religios doar ca metaforă, ca la alţi lideri extremişti din perioada interbelică, ci era efectiv religios, orientându-se nu doar spre lumea aceasta, ci şi spre cea de dincolo.

Sub aspect analitic, putem fi tentaţi, din perspectiva zilelor noastre, să despărţim cele două sfere, de vreme ce ele ţin de două modele de interpretare aparent opuse, unul teoretico-fascist şi altul istorico-religios. Însă tocmai din amalgamarea celor două dimensiuni a rezultat înţelegerea de sine şi modelul de organizare al nucleului Legiunii, al acelui cerc intim în care se mişca Codreanu şi pe care îl clădise de-a lungul anilor: un ordin cavaleresc ortodox cu o mistică pronunţată şi o viaţă comunitară practicată ca „familie legionară“, iar pentru cercul larg de adepţi, o organizaţie laică cu caracteristici social-revoluţionare tot mai puternice, în regiunile rurale militant antisemită, în oraşe predominant naţionalist-ortodoxă. În tradiţia ortodoxă, care, spre deosebire de Occidentul catolic, nu cunoştea varii ordine călugăreşti, şi cu atât mai puţin ordine militare, o asemenea mişcare era neobişnuită, dar nu eretică în sine, fiind sprijinită de numeroşi preoţi, monahi, maici şi ierarhi şi nefiind niciodată condamnată *in toto* de Biserica Ortodoxă Română, care, după 1918, căuta o bază de masă într-o societate de masă.

În cazul lui Codreanu, religia şi religiozitatea nu serveau doar unei supraînălţări şi sacralizări a politicului. O perspectivă care interpretează elementul religios în ultimă instanţă în cheie seculară, aşa cum se întâmplă mai ales în cazul religiei politice elaborate de teoreticianul italian al fascismului Emilio Gentile, este prea limitată.[2] Orice descriere a lui Codreanu şi a mişcării lui trebuie să includă, în mod explicit, nu numai realitatea fascistă, ci şi pe cea naţionalist-religioasă. Codreanu nu doar că personifica această din urmă dimensiune, o şi trăia. Stilul său de viaţă ascetic, activitatea sa militantă, mistica sa, „familia legionară“ ca obşte de aleşi construită şi condusă de el realizau pretenţia mântuitoare utopică a doctrinei legionare deja în lumea aceasta, sub forma comunitarismului legionar. În această doctrină, în comunitatea populară legionară trăită sub un conducător charismatic, hieratic, se puteau recunoaşte straturi sociale extrem de diferite, care căutau sprijin şi orientare într-o ţară răscolită de transformări radicale. După 1935, Codreanu a încercat să ancoreze cât mai

mult în ţară practica socio-culturală comunitaristă a nucleului dur al Legiunii, prin taberele de muncă şi printr-o societate legionară paralelă de care ţineau atât „comerţul legionar“, cu magazine proprii, cât şi restaurantele legionare.

Codreanu era ecranul cu multe feţe pe care se proiectau dorinţele unei societăţi profund dezorientate, traumatizate de război şi clătinate de permanente ameninţări şi crize. Ca nici un alt om politic, el s-a făcut ecoul acestora în numeroasele lui transformări politice de-a lungul a două decenii, încercând permanent să recâştige controlul discursiv asupra proiecţiilor respective sau, după posibilităţi, să le configureze el însuşi de la bun început.

Analiza atinge aici unul dintre cele mai dificile puncte ale acestei biografii: trebuie să ne întrebăm în ce măsură poate fi privit Codreanu din punct de vedere structuralist, ca produs al unei societăţi şi al unor circumstanţe istorice, şi în ce măsură poate fi văzut ca o forţă creatoare autonomă. Sau, altfel spus: ce şi cât de mult a configurat şi a hotărât Codreanu însuşi? Aici, în comparaţie cu alţi lideri fascişti, precum Mussolini sau Hitler, situaţia izvoarelor este nefavorabilă. Dispunem de foarte puţine surse care să nu fi fost destinate publicului larg sau să nu fi servit scopurilor serviciilor de informaţii. Aceasta înseamnă că istoricul nu are aproape deloc acces la cercul restrâns al Legiunii, în esenţă la familia lui Codreanu şi la câţiva adepţi, precum Gheorghe Clime. Oamenii cei mai apropiaţi lui Codreanu n-au lăsat memorii, iar memorialistica apărută în România înainte de 1989 ţine adesea de contextul aşa-numitei „reeducări“ din lagărele comuniste; textele scrise după 1989 sunt deseori apologetice, iar mesajul lor de ansamblu este denaturat din cauza distanţei mari în timp faţă de epoca interbelică. Textele publicate de Codreanu în timpul vieţii servesc autostilizării. Scrisorile lui s-au păstrat doar în mică parte. În măsură mai mare, jurnalul din 1934 oferă o privire asupra gândirii şi emoţiilor lui Codreanu, ca text coerent şi relativ amplu. În cazul însemnărilor din 1938, din timpul detenţiei, nu se poate exclude presupunerea că el le-a înţeles ca pe un fel de testament politico-mistic; în orice caz, trebuie să fi luat în calcul descoperirea notiţelor. În ambele cazuri, este vorba de texte care erau predominant meditativ-mistice şi doar în mică parte nemijlocit politice. Jurnalul din 1934 prezintă un om superstiţios, marcat de practici popular-religioase mistice, al cărui univers cuprindea manifestarea entuziasmului faţă de domnitorii medievali ai Moldovei, faţă de mănăstirile moldoveneşti, faţă de lupta împotriva

societăţii burgheze (chiar dacă, la fel ca în Austria, lupta a fost purtată de social-democraţi), precum şi reflecţii tactice privind politica internă a României. Se profilează clar credinţa în soartă, ca şi legătura strânsă cu oamenii săi de încredere. Predomină impresia pasivităţii, şi nu a voinţei de a acţiona hotărât; acest lucru este valabil şi pentru însemnările din 1938. Ambele texte au luat naştere în momente de izolare, în ascunzătoare şi în detenţie, şi oglindesc o stare de spirit aparte. Lectura trezeşte îndoieli cu privire la voinţa şi hotărârea conducătorului. Pentru a răspunde la întrebarea formulată mai sus, istoricul ar avea nevoie de materiale privind desfăşurarea proceselor decizionale din cercul restrâns al Căpitanului. Există numeroase rapoarte despre întruniri de analiză a situaţiei ale fruntaşilor legionari. Dar este vorba de monologuri ale lui Codreanu sau de dări de seamă ale membrilor fruntaşi, nu de discuţii sau convorbiri care au dus la luarea de decizii. Hotărâri scrise aparţinându-i lui Codreanu se găsesc mai degrabă în scrisorile lui, din care s-au păstrat doar puţine fragmente, precum şi în corespondenţa cu şeful partidului Totul pentru Ţară, generalul Cantacuzino-Grănicerul. Cele mai multe scrisori ale lui Codreanu nu discută însă decizii care să traseze o cale de urmat. Ele sunt scrise într-un stil laconic şi de cele mai multe ori organizate, concis, pe puncte. Sunt indicaţii militare, şi mai puţin reflecţii strategice care să arate principiile ideologice şi considerentele de practică politică din spatele anumitor decizii. Este vorba, deseori, de disciplinarea adepţilor sau de încurajarea acestora. Nu se ştie clar, de exemplu, ce fel de dezbateri au precedat mobilizarea atât de însemnată a muncitorilor din toamna anului 1936. În schimb, din scrisori reiese poziţia lui Codreanu faţă de fenomenul Maglavit sau faţă de escaladarea violenţei politice în vara anului 1936. În acest caz, voinţa, dar şi capacitatea sa de conducere pot fi recunoscute fără echivoc.

Dificilă este şi încadrarea ideologiei legionare, a contribuţiei ideologice proprii a lui Codreanu şi a atitudinii sale faţă de publicistica din ambianţa sa. Codreanu a elaborat scrieri doctrinare care erau în mod sigur citite de adepţii săi, după cum o arată succesul la public al lucrării *Pentru legionari*. În această carte, Codreanu şi-a împletit viaţa cu istoria mişcării. A acordat o mare importanţă volumului al doilea al acestei scrieri programatice autobiografice – ca şi adversarii săi politici, de altfel, care au pus să fie distrus manuscrisul, ceea ce e un alt indicator al influenţei lui Codreanu ca scriitor politic. Nu se ştie cum se desfăşura procesul scrierii, cu cine discuta, sau dacă cineva citea textul pentru a formula sugestii. Şi

tatăl său obişnuia să scrie broşuri. În mediul cuzist-legionar s-a discutat de mai multe ori aprins despre paternitatea unor broşuri programatice cum ar fi *Călăuza bunilor Români* sau *Cărticica şefului de cuib*, ceea ce arată că redactarea unor scrieri de acest gen era considerată un atribut important al conducătorului politic, iar contestarea paternităţii putea dăuna prestigiului politic. Succesul său printre adepţii ştiutori de carte se datorează, în mod sigur, şi volumului *Pentru legionari*, în vreme ce *Cărticica* a fost declarată lectură obligatorie în cuiburi, devenind astfel o scriere canonică a mişcării. Nu se ştie ce anume şi cât de mult citea Codreanu din scrierile altor intelectuali legionari. În general, nu se ştie mai nimic despre lecturile lui sau despre reflecţiile din cercul intim şi din cadrul familiei; singurele lecturi recomandate adepţilor săi pe care nu le scrisese el erau cărţile de rugăciuni în cinstea Maicii Domnului şi a Sfântului Anton de Padova, scrieri care probabil n-aveau mare căutare printre ideologii şi intelectualii legionari.

Privirea lui Codreanu se îndrepta în mod constant asupra României şi neamului românesc. Şederile lui în străinătate n-au lăsat mai deloc urme intelectuale. Ce-i drept, întreţinea legături cu presa internaţională, dar Ion Moţa era cel care voia să construiască activ o Internaţională fascistă, în timp ce Codreanu se mulţumea să se plaseze retoric într-o relaţie de solidaritate cu Germania şi Italia. Plecarea a şapte legionari pentru a lupta în războiul civil din Spania şi decizia lui Codreanu de a rămâne în România au făcut vizibilă această opoziţie, la fel ca politica externă naivă a lui Codreanu, care consta în lozinci fără nici un fundament în practica politică. Codreanu înţelegea prea puţin lumea din afara României. Aceasta îl interesa doar în măsura în care era importantă pentru proiectul său de mântuire naţională; Căpitanul a rămas, până la sfârşit, un ideolog extremist al politicii interne.

Cu o carieră axată pe propria ţară, el face parte dintre politicienii de opoziţie cu cel mai mare succes din istoria recentă a Europei. De asemenea – iar asta i-ar putea surprinde mai ales pe observatorii occidentali, pentru care anul 1968 reprezintă un reper al istoriei contemporane –, el a fost singurul conducător european al studenţilor care a reuşit să mobilizeze, graţie mişcării sale, o ţară întreagă, şi anume nu dintr-o poziţie de extremă stângă, ci de extremă dreaptă. Prin „succes“ înţelegem aici faptul că a reuşit să creeze o mişcare de masă amplă, dincolo de vârste şi pături sociale, cu toate că nu a ajuns niciodată la putere. „Opoziţie“ înseamnă că în toate negocierile cu elita naţionalist-conservatoare el a fost condus de o viziune

revoluţionară (despre un plan clar nu poate fi vorba) care trecea dincolo de structurile existente, care viza distrugerea şi, astfel, depăşirea acestora. Cazul lui Codreanu ilustrează şi calea pe care o poate apuca un conducător al unei mişcări studenţeşti radicale. Încă din 1923, avântul acestei tendinţe antisemit-ultranaţionaliste slăbise. Susţinătorii mişcării s-au radicalizat şi mai mult şi au trecut la o strategie bazată pe teroare – asemenea stângii radicale din Italia şi Germania anilor 1970. Spre deosebire de aceasta, terorismul studenţesc românesc s-a bucurat de sprijinul unor largi cercuri ale populaţiei, dar şi al autorităţilor. Tocmai acest consens politico-ideologic între părţi importante ale societăţii româneşti a făcut posibilă trecerea de la activismul studenţesc la o mişcare politică. Universităţile şi şcolile au rămas cadre de formare a radicalilor. Aceştia însă s-au desprins de mediul universitar, acţionând asupra unui mediu social mult mai important din punct de vedere numeric. Sprijinul din partea unor segmente importante ale elitelor a contribuit considerabil la ascensiunea lui Codreanu. Delimitarea de aceste elite era, totodată, un element central al discursului legionar. Numai la o examinare superficială s-ar putea vedea aici o contradicţie. În esenţă, Legiunea nu mai era parte a *establishment*-ului conservator-naţionalist din perioada de dinainte de 1914, aşa cum rămăseseră, de pildă, cuziştii, în ciuda imaginii lor de pogromişti brutali. Emanciparea lui Codreanu faţă de susţinătorii lui din partea coroanei, a serviciilor secrete, a partidelor, a Bisericii, a demnitarilor, a industriei şi a mediului universitar s-a manifestat încă de la început. Prin urmare, ceea ce elitele concepuseră ca instrument de control al societăţii de masă pe cale de formare, ca o curea de transmisie între *establishment*-ul naţionalist-conservator şi masa reprezentată de ţărani şi muncitori (care aveau acum drept de vot), precum şi de generaţia mai tânără de elevi şi studenţi, ca stăvilar împotriva agitaţiei sociale şi a pericolului revoluţiei comuniste, s-a transformat în anii ’30 într-o forţă care voia să frângă regulile vieţii politice şi sociale ale României Mari. În acest proces în mod fundamental opoziţionist, Codreanu a fost la început o forţă motrice, iar spre sfârşit, în raport cu elementele militante ale Legiunii, a devenit o frână – asta pentru că nu mai putea canaliza în scopuri politice violenţa pe care o practicase şi o glorificase el însuşi vreme îndelungată.

Zdrobirea Legiunii lui Codreanu de către dictatura regală şi tabuizarea ei în comunism au ascuns multă vreme acţiunea pe termen lung a ascensiunii legionare. Într-adevăr, din perspectivă istorică, nimeni n-a mai bulversat vreodată societatea românească aşa cum au făcut-o, la timpul lor,

Căpitanul şi adepţii săi. Un asemenea impact al lui Codreanu a fost cu putinţă deoarece el nu era un agent venit din afară – aşa cum îl prezentau adversarii săi –, ci un produs al societăţii româneşti la trecerea acesteia spre modernitate. Formarea lui, atmosfera politică din tinereţe izvorau din acel naţionalism şi antisemitism pe care îl propagau intelectuali români de frunte, atât de la catedrele universităţilor, cât şi la manifestări electorale. Codreanu a fost influenţat de instituţiile centrale ale statului – mai ales de armată –, iar în al doilea rând, de universitate. Biserica Ortodoxă şi tradiţia sa monastică au jucat, de asemenea, un rol fundamental. Trăsături esenţiale ale gândirii, simţirii şi modului de acţiune au fost dobândite de Codreanu într-o casă părintească religios-militaristă, dar mai ales la şcoala de ofiţeri. Fără încuviinţarea şi sprijinul material al *establishment*-ului, cariera lui politică nu s-ar fi putut desfăşura niciodată cu atâta succes. Aceasta a început cu acţiunile antibolşevice de spărgător de grevă la Iaşi, de care burghezia oraşului nu putea decât să se bucure, continuându-se cu o înlănţuire aproape nesfârşită de încurajări pentru un tânăr dintr-un târg de provincie care urca tot mai mult pe scara socială: laude din partea profesorilor şi bunăvoinţă din partea notabilităţilor Moldovei, sprijin duhovnicesc în importante mănăstiri de maici şi de călugări din Moldova, juraţi care îl aplaudau, complicitatea vădită a justiţiei, iar mai târziu, sprijinul unor politicieni de frunte ca Vaida-Voevod, Inculeţ, Tilea şi Titeanu, precum şi al camarilei de sub Puiu Dumitrescu, prinţul Nicolae şi regele Carol II. În anul 1934, la procesul Duca, toţi cei care aveau un rang şi un nume au depus mărturie în favoarea lui. Iuliu Maniu i-a arătat respect, ba chiar şi Nicolae Titulescu, care, în 1933, susţinuse interzicerea Gărzii de Fier, i s-a supus, până la urmă, printr-un act de înjosire de sine. Acestea sunt însă doar exemplele vizibile ale sprijinului oferit de elită. Greu de sesizat din izvoare este sprijinul tacit din partea industriaşilor sau a Bisericii, ai căror reprezentanţi nu-şi făceau publice simpatiile, cu câteva excepţii, printre care mitropolitul Basarabiei, Gurie Grosu. Nu mai punem la socoteală aprobarea maselor largi. Într-un stat guvernat autoritar, cu o democraţie care funcţiona, în cel mai bun caz, parţial, asta nu conta însă mult în luptele bucureştene pentru putere. Codreanu trebuie să fi avut, până la sfârşit, sentimentul că societatea românească l-a vrut, l-a dorit şi l-a susţinut şi că astfel, din perspectiva lui, a făcut ceea ce este bine. Încercările disperate ale guvernului de a-l exorciza pe Codreanu în anul 1938, de a-l exclude din comunitatea populară, pe care conducătorul Legiunii o construise în mod esenţial prin propaganda sa, dovedesc

susţinerea de care se bucura Căpitanul în societatea românească.

România era guvernată – ca să folosim un concept pertinent, deşi, altminteri, se foloseşte izolat, doar în legătură cu Turcia – de un „stat profund“, a cărui expresie (desigur, nu exclusivă) era camarila. Serviciile secrete, armata, oamenii de afaceri importanţi, lojile masonice, intelectualii ambiţioşi aveau mai multă influenţă decât Parlamentul şi instituţiile prevăzute de Constituţie. Acest „stat profund“ îl susţinea pe Codreanu, fiindcă Legiunea se dovedea un instrument folositor pentru intimidarea adversarilor politici sau – în sensul lui Carol II – pentru subminarea statului constituţional şi pregătirea unui regim autoritar, care avea nevoie de o masă de manevră. „Statul profund“ era, din punct de vedere mental, în mare măsură ancorat în epoca de dinainte de 1914; era elitist şi se limita la un cerc de bărbaţi aflaţi în competiţie, care se cunoşteau bine personal. Mulţi dintre aceşti oameni politici, mai ales cei din Regat, nici n-au înţeles şi nici n-au acceptat societatea de masă, cu dreptul ei de vot universal. Ei s-au folosit de acel *homo novus* venit din provincie, de la Huşi, care, deşi era în mod vădit nesigur şi lipsit de experienţă pe scena politică bucureşteană, reuşea să capteze atenţia maselor. În acest fel, puterea *establishment*-ului naţionalist-conservator trebuia să dobândească o nouă bază de masă, fără a se schimba în mod substanţial. Importantă a fost, în acest sens, şi impresia unor asemănări ideologice între vechile elite şi Legiune. Faptul că mulţi membri ai elitelor, din partide, universităţi, armată, mediul de afaceri şi Biserică, împărtăşeau în mare măsură ideile Legiunii a înlesnit considerabil ascensiunea lui Codreanu şi a adepţilor săi: antibolşevismul, antisemitismul şi naţionalismul pronunţat erau promovate în majoritatea partidelor politice, deşi cu intensităţi diferite. Conflictele Legiunii cu autorităţile aveau loc deoarece în cadrul *establishment*-ului nu exista un consens referitor la atitudinea faţă de Legiune, fapt care s-a manifestat, de exemplu, prin luptele pentru putere dinăuntrul camarilei de la răscrucea anilor 1933–1934 sau prin conflictele din interiorul guvernului Tătărescu. Legiunea a fost însă zdrobită abia atunci când Codreanu s-a distanţat definitiv de rege, respingând făţiş propunerea de colaborare a acestuia, şi s-a orientat pentru un timp spre opoziţia anticarlistă, respectiv a plecat urechea spre fracţiunile anticarliste şi antidinastice din cadrul mişcării. Atât Carol II, cât şi Codreanu par să fi tras învăţăminte din modelul italian al coabitării dintre Victor Emanuel III şi Benito Mussolini. Căci Carol nu voia să fie un monarh lipsit de susţinerea poporului: de aceea îşi dorea să devină conducător al Legiunii, oferindu-i lui Codreanu funcţia de prim-ministru cu

preţul de a renunţa la mişcare. În schimb, Codreanu nu se vedea, asemenea lui Mussolini, stând alături de un monarh influent, care, în ciuda lipsei de popularitate, ar fi constituit un al doilea centru de putere. În momentul conflictului dintre coroană şi Legiune, la începutul anului 1938, aceasta din urmă pătrunsese atât de mult în societatea românească, încât până şi dictatura autoritară care l-a eliminat pe Codreanu a fost nevoită să preia, în mare măsură, idei legionare şi limbajul legionar. A fost tragedia României că Legiunea n-a fost zdrobită de o democraţie în stare să se apere cu mijloacele statului de drept, ci de un regim autoritar, impregnat de idei legionare, fără susţinere propriu-zisă în societate. Mai ales tineretului, curtat de monarh, îi lipsea încrederea în dictatura regală.

Corneliu Zelea Codreanu, cu mistica sa şi entuziasmul său pentru Evul Mediu, cu viziunea sa romantică asupra naturii şi stilul său de viaţă monastic, prezintă numeroase trăsături premoderne, care amintesc de intelectualii români ai naţiunii din perioada premergătoare lui 1914. În acelaşi timp, ca lider politic, el era totuşi un om modern, o dată pentru că, fiind un fiu al epocii sale, nu se putea sustrage evoluţiilor fundamentale ale societăţii, iar apoi pentru că încerca să le modeleze în mod activ. Se vedea pe sine, împreună cu Hitler şi Mussolini, ca parte a unei triade fasciste internaţionale. A absorbit schimbările sociale şi a înţeles instinctiv, de la început, importanţa muncitorimii în formare. În anturajul său au fost schiţate diferite propuneri de remodelare socio-economică radicală a României, de la corporatismul de tip italian până la idei colectiviste, care amintesc de bolşevismul stalinist. Şi aici se ridică din nou întrebarea cu privire la conducerea politică personală a lui Codreanu: el nu a definit-o niciodată în conţinutul ei. Politica lui economică, înainte de 1933, era negativă; ea consta în denunţarea emoţională a unor abuzuri, în cererea pedepsei cu moartea pentru corupţie. Această emoţie avea resorturi personale, corespunzând convingerii că şi el, şi neamul lui ar fi victimele unei mari nedreptăţi. Lui Codreanu îi lipsea înţelegerea teoretică aprofundată a politicii economice. El înţelegea însă intuitiv dimensiunea emoţională a mizeriei economice, resentimentele enorme ale ţăranilor şi muncitorilor declasaţi social faţă de un *establishment* puţin credibil politic şi moral, disperarea stârnită de faptul că nici Marea Unire nu îmbunătăţise simţitor condiţiile de viaţă ale majorităţii populaţiei. Mobilizarea muncitorilor după 1936 a fost răspunsul Legiunii la schimbările sociale rapide din România, dar şi o reacţie faţă de constatarea că ţăranii se lăsau implicaţi cu greu în acţiuni politice de durată ale Legiunii, iar studenţimea

era prea slabă numeric. Schimbarea de direcţie pare să fi pornit de la Codreanu, care a reacţionat la aceste două fenomene; faptul că a contribuit la ofensiva muncitorească inclusiv prin elemente de detaliu e vizibil în intervenţiile lui redacţionale în *Imnul muncitorilor legionari* al lui Radu Gyr. În anturajul lui Codreanu – participarea lui nu poate fi stabilită pornind de la surse – s-a creat un nou limbaj propagandistic cu imagini ale unei Românii legionare a fabricilor şi furnalelor strălucitoare, ale unei ţări urbane, industrializate şi respectate în Europa modernă, care le oferea muncitorilor condiţii mai bune de viaţă şi includerea într-o comunitate populară definită etnic. Asupra acestui Codreanu modern îşi proiectau speranţele intelectualii bucureşteni şi muncitorii români.

Stânga legionară, care se configura şi din punct de vedere doctrinar, a evoluat rapid într-o forţă dinamică, a cărei tendinţă social-revoluţionară avea însă doar puţin în comun cu mistica legionară din anii ’20. În curând, doar Codreanu, ca idol legionar, mai ţinea legate aceste curente; conducătorul muncitorilor, Gheorghe Clime, spre deosebire de majoritatea activiştilor din Corpul Muncitoresc Legionar, făcea parte dintre veteranii legionari ai anilor ’20. Unii observatori, precum Ion Antonescu, au înţeles pericolul acestei dinamici, considerând că asistau la infiltrarea comunistă a unei mişcări, ce-i drept, naţionalist-ortodoxe radicale, dar totuşi loială sistemului economic şi social prin respectarea proprietăţii private. Codreanu susţinea, cel puţin în discuţiile cu Antonescu, că poate controla acest curent proletar revoluţionar. Însă Antonescu a fost cel care a avut dreptate. Dictatura legionară a lui Horia Sima n-a adus la putere vechile cadre din anii ’20 şi din prima parte a anilor ’30, ci aripa social-revoluţionară din generaţia mai tânără, adică acei oameni pe care Ion Zelea Codreanu îi descria, în 1941, ca „pleava de la Bucureşti“. Şi totuşi, aceşti oameni orientaţi spre îmbogăţirea personală, care urau elitele burgheze, nu fuseseră crescuţi de Horia Sima, ci de Codreanu şi de aripa de stânga a Legiunii. Pentru Antonescu, încă de la începutul lui 1938, Codreanu putea fi un om al ordinii, nu însă şi Legiunea în ansamblu. Antonescu se îndoia de capacităţile lui Codreanu ca politician şi l-ar fi văzut mai degrabă ca doctrinar fără putere în cadrul unei dictaturi militare conduse de el, ca mesager al suprastructurii legionare a unui regim autoritar. În 1941, Antonescu a zdrobit cu armata această stângă legionară. Însă sămânţa legionarismului social-revoluţionar a răsărit cu adevărat abia în comunism. Iar această stângă legionară nu poate fi nicidecum desprinsă de acţiunea politică a lui Codreanu şi, implicit, de răspunderea lui. Rămâne deschisă

întrebarea dacă şi când a devenit el conştient că aripa social-revoluţionară îi scăpase de sub control şi că pierdea din ce în ce mai mult puterea asupra propriei mişcări.

Discuţia privitoare la relaţia conducătorului Legiunii cu modernitatea nu se epuizează însă luând în considerare problema muncitorească şi folosirea dinamicii sociale. Nu în ultimul rând, Codreanu a dat dovadă de modernitate în calitate de actor şi de obiect al noului univers mediatic al perioadei interbelice. El şi anturajul său s-au adaptat societăţii de masă, care impusese votul universal şi, odată cu introducerea acestuia, se dezvoltase şi în România, semnificativ mai bine decât partidele tradiţionale ale notabilităţilor. Presa naţionalistă îl proslăvea pe Codreanu, presa de stânga îl ataca, făcându-i astfel publicitate şi în afara ţării. În acest sens, Căpitanul era produsul unui nou peisaj mediatic românesc, cu ziare de mare tiraj, orientate spre senzaţional. Curând a apărut un univers mediatic al Legiunii.

Cuvântul rostit şi scris, precum şi imaginile erau elementele centrale ale lumii mediatice legionare, dat fiind că imaginea în mişcare, aşadar cinematograful şi, în cadrul acestuia, jurnalul de actualităţi au rămas inaccesibile pentru Codreanu. Până astăzi, Codreanu este recunoscut pentru lipsa lui de talent retoric. Şi totuşi, el şi-a început cariera ca vorbitor în adunările publice. Desigur, a eşuat în Parlament, într-un mediu politic care îi era străin şi care-l respingea şi-l dispreţuia. În faţa muncitorilor şi ţăranilor, dar mai ales în faţa adepţilor săi vorbea, în schimb, cu plăcere şi ţinea cuvântări lungi. Totuşi, a devenit conştient că, prin tăcere şi mai ales prin accentuarea elementului vizual, putea obţine succese politice mult mai mari în spaţiul public. Astfel, în funcţie de regiune şi de mediul social, a manevrat abil diferite aşteptări: s-a purtat ca un nou Ştefan cel Mare în Moldova, ca un nou Avram Iancu în Ardeal, ca un erou călare printre ţăranii din Basarabia, ca Făt-Frumos în port popular în târgurile din Moldova, ca apostol tăcut al ţăranilor ajunşi în mizerie, în anii de început; apoi, ca idol – până la încremenirea într-o figură totemică – al intelectualilor rafinaţi, cunoscători ai culturii din afara Europei, şi ca icoană în mediul urban, în anii pe care i-a petrecut între Bucureşti şi Carmen Sylva. Mulţi intelectuali îl ridicau în slăvi, tocmai pentru că aveau puţine contacte efective cu el şi pentru că simţeau nevoia unui obiect de veneraţie. Codreanu şi cei din jurul lui au speculat entuziasmul cremei intelectuale faţă de moda fascistă, faţă de modelul totalitar, au câştigat de partea lor scriitori şi compozitori, primindu-i însă pe foarte puţini dintre ei în cercul

lor intim – de pildă, pe Radu Gyr. Iconografia conducătorului oglindeşte manipularea tipic legionară a aşteptărilor regionale sau specifice diferitelor pături sociale – un element central al succesului mobilizării şi, în acelaşi timp, o cauză a creşterii fracţionismului şi contradicţiilor interne în cadrul mişcării.

Iconografia lui Codreanu a devenit, în ultimii săi cinci ani de viaţă, tot mai diversă şi mai profesionistă: Căpitanul trăia retras, departe de orice adunare publică – de care statul îl priva, acum, în mod intenţionat –, accesibil şi tangibil aproape exclusiv prin intermediul imaginii statice. Doar apropiaţii îl cunoşteau pe acel Codreanu bronzat, în îmbrăcăminte sport, cu pantaloni şi cămaşă de culori deschise, care îşi instruia adepţii la Carmen Sylva, se întreţinea şi cânta cu ei. Imaginile pe care le răspândea Legiunea în toată ţara se prezentau cu totul altfel: Codreanu apărea de cele mai multe ori în port popular, mai rar în haină lungă de piele sau în îmbrăcăminte de oraş. Varianta din urmă apărea mai ales în fotografiile publicate în presă, la care susţinătorii de la ţară nu aveau acces decât sporadic. Nici o imagine de largă circulaţie nu-l prezintă în cămaşa verde. Evita să apară într-o postură militară într-un univers politic dominat de numeroase uniforme de partid. În acest fel, se plasa deasupra braţului militar al mişcării sale, alunga intenţionat amintirea violenţelor care erau legate de cămaşa verde a Gărzii de Fier şi care acum, pe drumul spre putere, erau tot mai puţin oportune. Înainte de toate însă, el evita în acest fel să fie urmărit personal de autorităţi ca urmare a interzicerii uniformei.

Reprezentarea iconică a avut succes şi pentru că liderul legionar în carne şi oase a rămas absent din jurnalele cinematografice. La apoteoză s-a ajuns printr-o imagistică orientată tot mai mult după modele religioase, care sublinia hieraticul, imobilitatea şi, astfel, vizionarul şi asceticul. Era un limbaj imagistic care, datorită asemănării cu icoanele, era înţeles cu uşurinţă de populaţia de la ţară, dar care, graţie rafinamentului estetic, găsea ecou şi în mediul intelectual. Acest univers de imagini era însoţit de un discurs legionar care-l înălţa pe Codreanu la rangul de supraom şi-l venera ca apostol sau chiar ca mântuitor – ceea ce, de fapt, contravenea ataşamentului profund al mişcării faţă de Biserică.

Spre sfârşit, Codreanu cel iconic a avut, probabil, mai multă importanţă pentru mobilizarea legionară decât omul şi politicianul care, în rare ocazii, apărea personal în costum în spaţiul public. Deloc întâmplător, cele două apariţii importante în public după interzicerea Gărzii de Fier – la funeraliile lui Moţa şi Marin, precum şi la înmormântarea generalului

Cantacuzino-Grănicerul, ambele în 1937 – au fost înscenate cu grijă. La marşul în cinstea generalului, Codreanu păşea singur, în haină neagră de piele, încadrat larg de un careu de legionari: în acest fel era subliniată inaccesibilitatea unui presupus ales al Providenţei.

Iconizarea conducătorului a continuat şi după moartea lui Codreanu. Portretul acestuia era un element esenţial pentru legitimarea succesorului său, Horia Sima. Dacă virajul spre stânga şi mobilizarea muncitorilor l-au copleşit în cele din urmă pe politicianul Codreanu, cultul său, care, după cum am văzut, era construit cu precădere din imagini, l-a transformat într-un monument, într-un totem pietrificat ce nu mai avea nevoie de omul în carne şi oase, de politicianul ezitant, adesea nesigur şi supus oscilaţiilor stării de spirit.

Iconografia conducătorului a fost creată atât de oameni aflaţi la baza ierarhiei, cât şi de personaje din vârful ei. În anii ’20 au apărut o mulţime de broşuri cu poezii şi cântece, redactate de adepţi entuziaşti. Reflecţiile lui Codreanu cu privire la punerea în scenă publică a persoanei sale sunt greu de reconstituit pe baza surselor disponibile, spre deosebire, de pildă, de cazul lui Hitler sau al lui Mussolini. Dar nu trebuie să-l privim în nici un caz ca pe un simplu obiect mânuit de cei apropiaţi. El era conştient de efectul apariţiei lui în public şi punea mare preţ pe anticiparea şi dirijarea reacţiilor la acţiunile politice – să ne gândim numai la atitudinea lui în momentul primirii invitaţiei la Maglavit sau la intervenţiile lui redacţionale în textele cântecelor legionare de propagandă.

Cultul legionar al conducătorului a fost tot atât de puţin impus din afara societăţii româneşti ca şi legionarismul în ansamblu. Codreanu şi adepţii săi au venit în întâmpinarea unor aşteptări enorme din partea unei societăţi profund dezorientate: etnicii români din teritoriile unificate în 1918 erau chinuiţi de temeri şi îndoieli, de noi probleme de identitate într-un stat eterogen din punct de vedere cultural, iar aceasta nu numai din cauza populaţiei numeroase de alte etnii (regionalismul etnicilor români atârna, de asemenea, greu în balanţă), apoi se adăugau criza economică mondială, sărăcia larg răspândită, neîncrederea în elita politică extrem de coruptă şi în structurile de stat în parte nefuncţionale, teama de vecinii revizionişti de la est, vest şi sud, instabilitatea vădită a sistemului politic – toate acestea exacerbau speranţele într-o soluţie clară, rapidă, izbăvitoare. Cât de prezentă era această speranţă de mântuire în toate păturile populaţiei o demonstrează isteria din jurul arătării lui Dumnezeu la Maglavit. Codreanu a preluat aceste speranţe, adesea mistice, într-o intervenţie divină

şi a schiţat o viziune vagă despre o România mare, puternică, nivelată social, care avea să învie colectiv în urma unei purificări morale. Faptul că el, spre deosebire de Garda Conştiinţei Naţionale, nu s-a legat niciodată de un program practic (nu a preluat, de exemplu, corporatismul fascist italian susţinut, printre alţii, de Mihail Manoilescu) l-a făcut să devină mai lesne un ecran de proiecţie al tuturor dorinţelor posibile, chiar contradictorii, de la muncitori până la înalta aristocraţie. Aceasta din urmă era, după reforma agrară şi introducerea votului universal, precum şi după intrarea în scenă a elitelor burgheze din teritoriile odinioară maghiare şi austriece, tot mai marginalizată politic, economic şi social.

În lucrările de specialitate, Legiunea şi legionarismul sunt percepute adesea drept *o singură* ideologie şi *o singură* mişcare sub *un singur* conducător. O abordare de tip biografic, care se apleacă şi asupra adepţilor, adică asupra bărbaţilor şi femeilor din anturajul lui Codreanu, ne arată altceva. Dezbinările adânci din rândurile Legiunii au devenit într-adevăr vizibile abia după moartea lui Codreanu, dar ele erau cunoscute elitelor politice şi serviciilor secrete, care încercau să le exploateze în folosul lor. Această mişcare eterogenă era ţinută laolaltă, de fapt, prin figura conducătorului, care era de necontestat în public, şi prin declaraţiile de susţinere faţă de el, ceea ce nu excludea critici şi tensiuni interne. La prima vedere, Legiunea pare centrată atât de mult asupra conducătorului, încât întrebarea cu privire la capacitatea de conducere a lui Codreanu nu s-a pus propriu-zis încă. Multe dintre consideraţiile de mai sus îl fac pe Codreanu să apară drept un produs al societăţii şi al contextului istoric, drept obiect şi instrument al elitelor politice; alte elemente, în schimb, îi pun în lumină voinţa şi capacitatea de a conduce. Se impune, aşadar, întrebarea privitoare la rolul său ca subiect activ care decide singur şi, prin aceasta, la responsabilitatea lui politică. Răspunsul nu este, nici aici, lipsit de ambiguitate. Pe de o parte, Codreanu s-a lăsat ani buni folosit, ba chiar condus de rege şi de politicienii naţionalişti de dreapta. Aceştia îl considerau o resursă politică disponibilă în spectrul de dreapta, un garant al bazei de masă necesare unei guvernări autoritare, însă altfel un politician mediocru, un provincial care nu înţelegea politica înaltă. Condescendenţa vechilor elite bucureştene îi aplica lui Codreanu, după categoriile specifice Regatului de dinainte de 1914, ştampila de *outsider* sau, în cel mai bun caz, pe aceea de fiu al unui carierist care se luptă pentru recunoaştere. Dispreţul lui Iorga faţă de fostul său ajutor şi admirator entuziast, Ion Zelea Codreanu, ale cărui tirade de dinaintea războiului le publicase fără ezitare

în *Neamul Românesc*, este aici simptomatic.

Pe de altă parte, Codreanu ne apare ca un actor independent, care a ridicat pretenţii clare de conducere încă din anii ’20 şi s-a impus treptat. Şi aici, imaginile sunt un indicator important: în propaganda ulterioară anului 1930 nu mai existau fotografii de grup cu Codreanu; camarazii săi dispăruseră în umbră, în timp ce pe afişe apărea doar portretul conducătorului. El şi-a afirmat poziţia de conducere şi după ce s-a retras în mare măsură din adunările publice (manifestaţii, deplasări călare, marşuri, prezenţă în Parlament), după iarna 1933–1934, şi anume în calitate de autor al unor scrieri doctrinare şi de om care lua decizii strategice hotărâtoare, precum mobilizarea muncitorilor. În numeroase şedinţe, adică în faţa unui auditoriu devotat şi redus, îşi explica în mod regulat viziunea asupra ideologiei legionare, vorbind, de preferinţă, despre începuturile mişcării, îmbinându-şi biografia cu istoria Legiunii, ceea ce a şi fixat până la urmă în scris în lucrarea *Pentru legionari*, o naraţiune canonică pentru adepţi. În mod vădit, Codreanu era avantajat atunci când putea conduce şi îndoctrina un mic grup de adepţi legaţi prin jurământ, pe care-i cunoştea şi-i alesese personal, sau când ţinea lecţii unor legionari ce-l ascultau orbeşte, fie la Căminul Cultural din Iaşi, fie la Carmen Sylva; evita să se angajeze în dezbateri cu intelectualii legionari de frunte, întrucât aceasta i-ar fi zdruncinat poziţia de conducător charismatic. De aici reiese indirect şi nemulţumirea lui faţă de anonimizarea mişcării, care era urmarea inevitabilă a creşterii ei rapide.

Coordonarea unei mişcări de masă cerea însă mai mult decât acest stil de conducere bazat pe contact personal. Acest lucru a ieşit în evidenţă atunci când Codreanu a stabilit ca fiecare membru al Prietenilor Legiunii să se anunţe personal la el sau atunci când a preluat personal instruirea conducătorilor studenţilor legionari.[3] Stilul său de conducere era marcat de militărie – din care a cunoscut însă doar practica ofiţerilor inferiori –, dar şi de neîncredere, precum şi de teama de informatori şi de trădare. Nu putem sublinia îndeajuns că liderul legionar considera că „trădătorii“ sunt mai periculoşi decât populaţia evreiască a României, pe care o atacase deosebit de agresiv în anii ’20. În jurul „trădătorilor“ din interior, din societatea românească şi din Legiune, construise o poveste de-a dreptul obsesivă, care punea cazuri precum cele ale lui Vernichescu şi Stelescu în legătură cu bine-cunoscutele cazuri de trădare din istoria României, de pildă sfârşitul tragic al lui Mihai Viteazu sau al lui Tudor Vladimirescu. Codreanu era convins că istoria neamului său fusese adusă pe un făgaş greşit de duşmanii

din afară şi de trădători – o idee care nu-i aparţinea, ci pe care o preluase de la intelectualii naţionalişti, ascuţind-o extrem de mult. În schimb, faptul că în rândurile Legiunii se infiltraseră serviciile secrete, până în cercul foarte apropiat conducerii, era o realitate. Codreanu avea o conştiinţă acută a acestui fapt, iar o atmosferă de neîncredere îi limita serios capacitatea de acţiune.

Dinamica unei mişcări ce creştea rapid şi stilul de conducere al lui Codreanu, bazat pe control şi verificare directă, care putea atinge efectiv doar un mic cerc de persoane, au ajuns tot mai mult în contradicţie. Schimbarea permanentă a sistemului de organizare a Legiunii nu rezolva problemele de conducere, ci le amplifica, pentru că ierarhia şi controlul strict care se cereau, în lipsa unor căi de comunicare clare, nu puteau decât să rămână fără efect într-un stat cu o suprafaţă mare şi cu o populaţie majoritar rurală. Atârna greu în balanţă şi faptul că, deseori, competenţele nu erau definite clar în Legiune şi în partid. În 1935, de teama unor noi interdicţii, Codreanu l-a împins în faţă pe Cantacuzino-Grănicerul ca şef de partid. Bătrânul general trebuia să conducă formaţiunea Totul pentru Ţară, iar Codreanu şi-a rezervat conducerea supremă a Legiunii şi, astfel, şi pe cea a partidului. Această dublă structură de conducere a deschis poarta intrigilor de tot felul, dat fiind că adepţii, în cazul unor conflicte, se plângeau de preferinţă la unul dintre cei doi conducători. Analiza relaţiei generalului cu Codreanu aruncă o lumină deosebită asupra poziţiei celui dintâi în Legiune: Cantacuzino-Grănicerul recunoştea charisma lui Codreanu, resimţind, spre sfârşitul vieţii sale, Legiunea drept o nouă sursă de sens. N-avea nici o dificultate să-l recunoască pe Codreanu drept conducător la nivel ideologic. Dar, ca politician experimentat, ca membru al înaltei nobilimi ce avea acces la rege, el cunoştea bine mecanismele de putere ale României. Codreanu era, în ochii lui, un *outsider* nefamiliarizat cu tainele puterii, pe care trebuia să-l iniţieze în mod corespunzător. Prin tiradele lui şi prin înclinaţia spre violenţă, generalul era convins că poate stabili orientarea partidului. Codreanu îi era, din punct de vedere social, inferior lui Cantacuzino-Grănicerul, iar lecţiile din partea acestuia erau greu de suportat. De aceea, l-a făcut pe general să simtă că el era deţinătorul charismei ce asigura puterea. Generalul s-a supus. Propaganda legionară a trecut sub tăcere lupta pentru putere şi s-a folosit în continuare de popularitatea vechiului luptător, cinstit ca erou de război. Cantacuzino-Grănicerul nu a avut intenţia să se îndepărteze de Legiune, dar, din cauza bolii, a dispărut din viaţa politică. Codreanu se emancipase de bătrânul

general, exact cum se desprinsese odinioară de A.C. Cuza. De teama unei apropriери, i-a ţinut prevăzător la distanţă şi pe alţi posibili patroni ai Legiunii din cadrul *establishment*-ului – Nae Ionescu, dar mai ales Mihail Manoilescu –, folosindu-se de ei împotriva altor fracţiuni ale Legiunii.

Stilul de conducere al lui Codreanu era caracterizat printr-o distanţare crescândă de adepţii săi. Întrucât autorităţile nu permiteau adunări publice legionare, iar Codreanu nu mai voia să se prezinte în faţa unui public nelegionar, după 1933 el nu mai apărea la manifestaţii. Radioul şi cinematograful, după cum am arătat, i-au rămas inaccesibile. Frapant este şi felul în care s-a restrâns raza de acţiune teritorială a conducătorului: până în 1933 desfăşurase el însuşi campanii electorale intense, vizitase sate, se arătase adepţilor din provincie. Represiunea din iarna 1933–1934 l-a silit să se retragă în spaţiul intern legionar – în clădirile legionare din Bucureşti, la Carmen Sylva, în curtea din Giuleşti, iar spre sfârşitul vieţii sale şi la conacul Frunzescu de lângă Tuzla sau la Predeal. Spaţiul semipublic legionar – înţelegând prin aceasta grupuri mai mari de legionari şi simpatizanţi care se întâlneau întotdeauna în domenii protejate (de pildă, la Carmen Sylva, acest spaţiu semipublic cuprindea peste 700 de persoane) – era condus de Căpitan, care comunica prin circulare, iar în cazul unor chestiuni secrete, prin curieri. În presa legionară – de pildă, în *Buna Vestire* – n-a mai scris după 1933, în contrast cu încercările sale jurnalistice din anii ’20. Aşadar, el apărea în aceste publicaţii de cele mai multe ori prin portrete şi lozinci, nu cu contribuţii personale. Şi aceasta era o formă de distanţare faţă de adepţii săi, dar şi o strategie de a evita o comparaţie directă între textele sale şi cele ale intelectualilor legionari.

Codreanu conducea vrând să creeze loialitate prin contact personal, fie prin primirea vizitatorilor, prin rapoarte directe ale cadrelor din provincie sau prin întâlnirile regulate extinse ale fruntaşilor legionari din Bucureşti. Această experienţă a contactului personal era ridicată în slăvi de propaganda legionară şi stilizată ca moment de convertire, ceea ce se vedea şi din cultul creat în jurul privirii lui Codreanu. Trăirea contactului personal avea poate darul de a întări puterea charismatică a lui Codreanu, dar ea nu oferea un substitut pentru apariţia lui regulată la manifestaţii de masă, care ar fi demonstrat publicului larg puterea de mobilizare a Legiunii.

Capacitatea de conducere a fost limitată considerabil de căile de comunicare fragile şi de infiltrarea informatorilor în organizaţie. Dat fiind că autorităţile controlau poşta, telefonul, căile ferate, drumurile şi cenzurau presa, mulţi adepţi din Bucureşti, ca să nu mai vorbim de provincie, nu

aveau acces la informaţii şi indicaţii. Implementarea unei informări şi comunicări constante şi demne de încredere, în statul poliţienesc care era România, a rămas pentru Codreanu, până la sfârşit, o problemă aproape de nerezolvat. Formarea unui serviciu de informaţii propriu a înaintat lent, ceea ce, într-un spaţiu public marcat de cenzură şi de zvonuri, a avut un efect negativ asupra capacităţii de acţiune a conducătorului Legiunii. Căpitanul a încercat să se conecteze la starea de spirit din provincie solicitând rapoarte şi dări de seamă constante. Totuşi, nu putea conta pe loialitate adevărată decât acolo unde erau în funcţiune vechile reţele – acest lucru era valabil pentru Moldova, Bucovina şi zona din jurul Bucureştiului, dar nu pentru Banat şi Ardeal. În aceste din urmă regiuni trebuia să se bizuie pe autoritatea cumnatului său. Când Ion Moţa a fost ucis, poziţia lui Codreanu la nord-vest de Carpaţi a fost zdruncinată. Horia Sima şi adepţii lui au acţionat într-o dependenţă laxă faţă de Codreanu şi faţă de regăţenii din conducere. Ei au fost astfel în stare să umple rapid vidul de putere creat prin arestarea capilor Legiunii în primăvara anului 1938. Adepţii lui Sima îl cinsteau poate pe Codreanu ca idol, dar ca lider politic în îndepărtatul Bucureşti nu-l văzuseră aproape deloc de aproape.

Politicienii care îl susţineau din umbră pe Căpitan au avut grijă ca Legiunea să rămână o opoziţie extraparlamentară şi ca accesul ei la adunări publice să rămână interzis. Legiunea a contracarat această strategie mergând în popor, înfiinţând tabere de muncă, desfăşurând propagandă prin viu grai, iar conducătorul ei, pe care doar puţini îl cunoşteau personal, a devenit, tocmai prin această decuplare de populaţie promovată de autorităţi, un idol situat la distanţă. Această distanţare n-a fost aleasă de Codreanu de la început; totuşi, el şi anturajul său – şi în această privinţă am fi dorit să avem surse mai exacte privind reflecţiile strategice – trebuie să fi înţeles că un om care se prezenta ca mântuitor al neamului va exercita de la distanţă o fascinaţie mult mai mare decât în calitate de vorbitor la manifestaţii, fapt ce nu l-ar fi diferenţiat de concurenţa politică. Fără voie, adversarii politici din structurile de securitate ale statului au contribuit la impactul lui charismatic.

Dacă adepţii ar fi aflat mai multe despre practica conducerii sub Codreanu, imaginea sa de vizionar înţelept s-ar fi clătinat. Căpitanul intervenea adesea, ce-i drept fără o metodă recognoscibilă, în proceduri disciplinare şi în chestiuni punctuale privind organizaţiile judeţene ale partidului Totul pentru Ţară, dar se şi retrăgea de multe ori din domeniul operativ, lăsându-l în seama bătrânului general. Însă de îndată ce acesta

acţiona autonom, se ajungea la tensiuni cu întemeietorul Legiunii. Chiar şi în momente hotărâtoare, de pildă la începutul anului 1938, Codreanu a părăsit Bucureştiul, ducându-se la Predeal. Acest comportament trebuie să-i fi dezorientat pe adepţi şi să fi slăbit mişcarea, care, fără conducătorul absolut, nu avea o viaţă organizatorică proprie. Desigur, după cum au arătat cercetările asupra naţional-socialismului german, tocmai structurile de comandă neclare şi suprapuse creează mecanisme care, în mişcările policratice, îi oferă conducătorului putere şi spaţiu de manevră, deoarece în cazul conflictelor create, în ultimă instanţă, artificial el rămâne singura instanţă de legitimare şi de decizie. În mod evident, şi Codreanu s-a folosit de acest mecanism pentru a-şi asigura puterea în cadrul mişcării.

În aprilie 1938, consecinţele acestei structuri centrate pe persoana lui Codreanu şi ale sistemului de comandă neclar au devenit vizibile. Dacă conducătorul nu voia sau nu putea să acţioneze şi să decidă, aparatul se rupea în părţile din care era format, adică în fracţiunile concurente, care aproape că nu aveau legătură între ele. În absenţa lui Codreanu, majoritatea fruntaşilor nu îndrăzneau să acţioneze. În acest fel s-a deschis calea pentru Horia Sima, singurul hotărât să umple vidul de putere fără să ţină seama de Căpitan.

Poziţia de lider a lui Codreanu, atât de bine reliefată pentru cei din exterior şi evidenţiată continuu de Căpitan în relaţiile cu susţinătorii săi, era aşadar considerabil mai fragilă şi trebuia să fie tot timpul afirmată de el înăuntrul mişcării. Căci din afară pretenţia sa de conducător şi charisma sa nu erau periclitate, dat fiind că atacurile externe mai degrabă îi uneau pe legionari. Pericolul a apărut atunci când unii adepţi apropiaţi, care-l cunoşteau bine, au început să se îndoiască de capacitatea sa de a conduce şi de înzestrarea lui intelectuală şi când îndoiala s-a tradus prin acţiune politică. Aşezarea ambiţiilor personale deasupra intereselor de partid făcea parte din viaţa politică de zi cu zi în România interbelică, la fel şi sistemul bine pus la punct de informatori şi de propagatori de zvonuri. Totuşi, în afară de Mihai Stelescu, nimeni n-a îndrăznit să opună rezistenţă pe faţă, iar asasinarea lui Stelescu arată că anturajul lui Codreanu vedea în disidenţă cel mai mare pericol pentru mişcare. Ion Moţa a dat expresie acestui fapt atunci când l-a comparat pe Stelescu cu adversarii naţional-socialişti ai lui Adolf Hitler, care au fost, de asemenea, ucişi. În această atmosferă de tensiune latentă şi, uneori, cât se poate de vizibilă, Codreanu trebuia să meargă mereu înainte, pentru a îndrepta în exterior energia acumulată de adepţi. Aceasta antrena o radicalizare aproape permanentă a mişcării. Se

trezeau speranţe care cu greu puteau fi împlinite. Codreanu crea o stare de spirit revoluţionară, în care el era, în acelaşi timp, cel care pune în mişcare şi cel care este pus în mişcare; în cele din urmă, aceste două posturi nu au mai putut fi clar deosebite.

În cadrul organizaţiei, fracţiunile concurente îi dădeau de lucru lui Codreanu. Legiunea era concepută ca o suită de adepţi care-i datorau supunere absolută conducătorului. Dar, între 1927 şi 1938, ea a evoluat într-o structură multiformă: ca mişcare de tip *catch-all*, care se adresa tuturor păturilor sociale, Legiunea trebuia să preia şi toate tensiunile ce caracterizau societatea românească din perioada interbelică. Această structură tot mai contradictorie era ţinută laolaltă de Codreanu, respectiv de recunoaşterea statutului său de conducător. În procesul de diferenţiere a suitei de adepţi se pot recunoaşte mai multe straturi temporale: astfel, dacă privim dinspre sfârşit, în 1938 nu mai rămăsese aproape nimeni dintre camarazii din vremea începuturilor de la Iaşi. Cel mai important element de legătură cu originile fusese Ion Moţa, a cărui moarte l-a zdruncinat pe Căpitan. Cu cadrele de conducere din anii 1936–1938, în special cu bucureştenii, rareori putea împărtăşi experienţa acţiunilor violente comune şi momentele legate de începuturile mişcării (aşa cum se întâmpla, de pildă, cu Gheorghe Clime).

Prima generaţie de legionari din anturajul lui Codreanu era marcată de legătura dintre violenţa exercitată personal şi aplecarea mistică, dar şi de o comunitate în care actorii se cunoşteau personal şi, adesea, trăiau împreună. Căminul Cultural Creştin de la Iaşi este un simbol al acestei perioade. Acest grup aparţinea aceleiaşi generaţii şi era susţinut material şi politic de vechile notabilităţi ale Moldovei.

De îndată ce, după 1930, Legiunea a devenit un fenomen politic de importanţă naţională, iar Codreanu s-a mutat la Bucureşti, au slăbit legăturile cu camarazii moldoveni. Dintre aceştia, mulţi au renunţat la activitatea militantă, în timp ce susţinători importanţi de la Iaşi au trecut pe planul al doilea. Moldova în ansamblu a dispărut din orizontul politic al lui Codreanu. În imediata apropiere a Căpitanului s-au adunat noi forţe, mai ales oameni din Muntenia, care-i erau superiori intelectual, dar şi din punctul de vedere al provenienţei sociale, şi care deseori – dacă ne gândim la cei doi Cantacuzini – aveau opţiuni mai radicale şi cedau mai greu pretenţiei lui de a conduce decât fiii ţăranilor moldoveni de la Universitatea din Iaşi. Aceştia din urmă văzuseră în Codreanu nu numai un lider, un idol, ci şi unul de-al lor, unul care se simţea, la fel ca ei, acasă şi la universitatea

ieşeană, şi în lumea antisemitismului militant de provincie, şi într-un univers îmbibat de o religiozitate populară ortodoxă. Fotografiile de la Văcăreşti arată că tânărul Codreanu, deşi era recunoscut drept conducător, era privit mai degrabă ca un *primus inter pares*.

Această experienţă împărtăşită a originii, a acţiunii şi – deosebit de important – a detenţiei comune lipsea în lumea bucureşteană. Mediul acesta era mai dinamic, mai intelectual, mai modern, dar şi mai dificil de controlat. Codreanu se bucura aici de mai multă autoritate ca idol şi ecran de proiecţie al viziunilor politice decât ca politician. Trebuia să ţină seama mai puţin de vechii camarazi şi susţinători, care cunoşteau bine începuturile lui modeste. De aceea, altfel decât în Moldova, la Bucureşti trebuie să se fi simţit un *outsider* într-un mediu urban, rafinat, marcat de conexiuni politice greu de desluşit, de intrigi şi zvonuri, în care pretenţia lui charismatică, recunoscută de ţăranii moldoveni, era în pericol să devină obiectul criticii sau chiar al ridiculizării şi astfel, prin nerecunoaştere, să-i fie risipită charisma.

Apoi, între 1930 şi 1933, Codreanu a mers pe calea acţiunilor paramilitare. Era vremea cămăşilor verzi (succesoarele portului popular), a unei practici şi ideologii care, inspirându-se din modelul italian şi cel german, dar şi din starea de spirit dominantă în Europa, viza ritmul, violenţa şi activitatea militantă. În această direcţie a fost sprijinit din umbră mai ales de Vaida-Voevod. Codreanu a împins înainte această evoluţie, pentru a-şi asigura poziţia de conducere. În perioada respectivă, s-au ridicat militanţi precum Mihai Stelescu şi Horia Sima. Această tendinţă a condus la escaladarea şi la turbulenţele din decembrie 1933.

După valul de represiuni din iarna 1933–1934, Codreanu s-a hotărât să apară mai puţin în public. Este evident că se temea, în ciuda susţinerii arătate de o parte a guvernului Tătărescu, de o nouă interzicere a ramurii de partid a Legiunii, dacă şi-ar fi asumat iarăşi pe faţă conducerea. Ca să nu mai fie el însuşi răspunzător din punct de vedere juridic, a pus oameni de paie în fruntea partidului Totul pentru Ţară – pe Gheorghe Cantacuzino-Grănicerul sau pe Gheorghe Clime. Aceştia au recunoscut în exterior charisma conducătorului, dar în activitatea politică au avut iniţiative proprii, foarte radicale. Şefii de partid aparţineau aripii militante a Legiunii şi trebuie să-l fi considerat pe Codreanu o fire ezitantă. Faptul că bătrânul general i-a reproşat şovăiala şi frica l-a marcat probabil puternic pe conducătorul Legiunii.

Retragerea lui Codreanu dintr-o poziţie de conducere vizibilă, ce se

prefigurase încă înainte de 1933, i-a zdruncinat charisma în faţa adepţilor celor mai militanţi. În acel moment a intervenit cel mai periculos concurent al său, Mihai Stelescu, care a avut o vreme succes considerabil, dat fiind că şi-a exprimat public nedumerirea cu privire la lipsa de implicare a lui Codreanu în timpul ciocnirilor dintre gardiştii militanţi şi forţele de ordine. Ceea ce Stelescu spunea deschis, trebuie să fi gândit, în tăcere, mulţi legionari dezamăgiţi; daţi deoparte se simţeau mai ales cei din generaţia fondatorilor mişcării şi moldovenii, dar şi cei care-şi doreau o dinamică revoluţionară. S-ar putea spune că Codreanu a fost nevoit să se redescopere: nu mai era credibil ca lider al unor unităţi paramilitare; pe lângă aceasta, autorităţile au împiedicat o nouă înarmare a unui braţ militar legionar. Aşa se explică de ce Codreanu se prezenta mai mult ca un doctrinar, ca un personaj care voia să educe mişcarea şi neamul. Începând din 1934, a încercat să se descotorosească de faima proastă a violenţei gardiste. Ca să-şi păstreze statutul de conducător, s-a ridicat deasupra adepţilor şi s-a distanţat de cei care-l urmaseră în perioada de început. Renunţând la activitatea militantă, anume la participarea la marşuri şi manifestaţii, s-a înstrăinat de adepţii radicali ai perioadei de început. Totuşi, decizia a fost contrabalansată de faptul că, în urma acestei retrageri, Codreanu a dobândit – abia acum – acea charismă care a făcut posibilă mobilizarea maselor, mai ales începând cu anul 1936.

Printre schimbările survenite în configuraţia adepţilor se numără, după 1933, şi retragerea oficială a familiei sale din mişcare, un gest menit să sublinieze poziţia singulară şi libertatea de acţiune a lui Codreanu, potrivit modelului altor conducători charismatici din perioada interbelică. Conducătorul Legiunii voia să aparţină întru totul mişcării sale şi neamului său. Cu toate acestea, părinţii, fraţii şi surorile au rămas, în culise, persoanele cele mai apropiate. Întrucât serviciile secrete nu se puteau infiltra în familie, ştim foarte puţine despre mecanismele interne din acest cerc intim, de exemplu despre relaţia lui Codreanu cu cumnatul său Ion Moţa, care s-a alăturat cuibului de intelectuali Axa, şi cu tatăl său, Ion, care a venit foarte rar la Bucureşti. Ca întruchipare a antisemitismului de provincie, ca om cu purtări grosolane, dependent de alcool, tatăl nu era deloc prezentabil la Bucureşti, în timp ce în ţară a rămas popular ca orator.

Între 1935 şi 1938, împărţirea s-a conturat clar: „familia legionară“ din jurul lui Codreanu, adepţii cu viziune social-revoluţionară, aristocraţii anticarlişti radicali, care odinioară fuseseră carlişti aparţinând *establishment*-ului, intelectualii bucureşteni, toţi concentraţi în Bucureşti,

în timp ce camarazii moldoveni din perioada de început îşi pierduseră orice influenţă, iar cadrele din provincie erau aproape complet lipsite de greutate politică.

În percepţia contemporanilor şi a posterităţii, Legiunea Arhanghelul Mihail era şi este indisolubil legată de violenţa politică. Dimpotrivă, apologeţii legionari îl zugrăvesc pe Codreanu drept un educator al neamului şi arată că violenţa trebuie considerată o deviere. Aceasta este o naraţiune pe care legionarii codrenişti au dezvoltat-o imediat după moartea conducătorului, delimitându-se de gruparea din jurul lui Horia Sima, pe care o prezentau drept îndepărtată de ideile legionare. Cum trebuie înţeleasă atitudinea lui Codreanu faţă de violenţa legionară? Căpitanul se arătase în tinereţe extrem de agresiv, dar, odată cu vârsta, a început să se detaşeze de viaţa politică cotidiană, retrăgându-se la munte sau la mare. În perioada de început el se situa încă bucuros în fruntea unor oameni gata să folosească violenţa. Ameninţa el însuşi cu violenţa şi nu se sfia să-şi pună în practică ameninţările. La 24 de ani, a plănuit chiar şi o mare lovitură teroristă împotriva elitei politice şi economice. Schimbarea ulterioară venea în contradicţie cu dinamica accelerată a mişcării sale, îndeosebi după 1936. Codreanu îmbătrânea; deseori părea epuizat, copleşit de numeroasele presiuni din interiorul şi exteriorul mişcării. Cazul Stelescu şi obsesia trădării nu puteau decât să-l consume şi mai mult. Desigur, ar fi greşit să construim o evoluţie liniară de la activistul violent la misticul tăcut. În anii ’20, dar şi mai târziu, Codreanu nu doar a acţionat violent, dar a şi promovat cultul violenţei. Faptul că cei treisprezece asasini din rândurile mişcării, „nicadorii“ şi „decemvirii“, au fost executaţi împreună cu el a subliniat la sfârşit acest lucru, aşa cum intenţionaseră, de altfel, autorităţile. Dacă, după 1933, Codreanu urmărea limitarea violenţei, el se gândea în primul rând la controlul asupra mişcării sale. Se temea, pe bună dreptate, de puterea poliţiei, a jandarmeriei şi a serviciilor secrete, şi voia să evite confruntarea deschisă, ca în vremea Gărzii de Fier, spre deosebire de legionarii mai tineri şi mai radicali. Cezura anului 1933 reiese clar din convingerea, fixată în scris în jurnalul din 1934, că o mişcare paramilitară nu poate face faţă aparatului de securitate al statului, când acesta e bine organizat. Asta o simţise pe propria piele, asta era şi lecţia pe care o învăţase în urma revoltei social-democrate eşuate din Austria (februarie 1934). Şocul suferit în urma represiunii din partea statului în 1933–1934 explică schimbarea sa de strategie, fără ca el să se fi distanţat vreodată definitiv şi explicit de violenţă.

Odată cu creşterea rapidă a mişcării, începând cu toamna anului 1936, a apărut şansa reală de a obţine legal puterea. Dar militantismul exagerat îi speria pe alegători. Renunţarea la violenţă, recomandată în interiorul mişcării încă din 1936 şi propagată în spaţiul public mai ales în 1937, trebuia să facă din Legiune o organizaţie respectabilă, cu precădere în cercurile conservatoare, care cereau linişte şi ordine. Astfel, Codreanu a subliniat caracterul de organizaţie educativă al Legiunii şi faptul că ea nu era încă pregătită să preia puterea, fiindcă pentru aceasta îi lipseau cadrele necesare. Adepţii radicali vedeau altfel lucrurile, iar în noiembrie 1937 cu greu au fost împiedicaţi să profereze ameninţări cu moartea la adresa adversarilor politici, în vechea tradiţie gardistă.[4] Dimensiunea mistic-contemplativă a lui Codreanu, care n-a înlocuit-o însă niciodată pe cea politică, a devenit mai pronunţată tocmai în momentul în care adepţii cereau preluarea puterii, adică în primăvara anului 1938. Dincolo de asta, membrii Legiunii credeau că vin în întâmpinarea conducerii dacă devin violenţi, căci, până la urmă, nu făceau decât să-i imite pe Căpitan şi pe cei din jurul său. De aceea, este greu de dovedit dacă atacurile asupra lui Mihai Stelescu sau asupra membrilor elitei, precum Virgil Madgearu sau rectorul de la Iaşi, Traian Bratu, au fost ordonate de Codreanu personal sau nu. În cazul lui Madgearu şi al lui Bratu, corespondenţa internă a Legiunii vorbeşte mai degrabă împotriva acestei presupuneri; cu toate acestea, dinamica violenţei a fost declanşată de Codreanu personal, în calitate de agresor şi de asasin. Legionarii care săvârşeau acte de violenţă din proprie iniţiativă şi credeau că vin în întâmpinarea conducerii nu se deosebeau aproape deloc de autorii actelor de violenţă din sistemele de putere fascist, naţional-socialist sau bolşevic, de pildă în timpul Marii Epurări din Uniunea Sovietică sau al Holocaustului.

Codreanu nu s-a dezis niciodată în mod univoc de violenţă, fiindcă atunci şi-ar fi renegat implicit începuturile în rândurile mişcării şi n-ar mai fi fost înţeles de cei mai dinamici adepţi ai săi – muncitorii şi intelectualii radicali care promovau violenţa. Deosebit de periculoase erau pentru Codreanu reproşurile adepţilor, cum că ar fi temător şi lipsit de curaj, că nu i-ar fi susţinut îndeajuns pe „nicadorii“ şi „decemvirii“ arestaţi, că se ascundea de copoii lui Stelescu, că nu îndrăznea să dea marea lovitură. Prin raportare la planurile de asasinate şi de puciuri din anii ’20, Codreanu trebuie să fi părut aripii dispuse la violenţă din mişcare puţin credibil sau, în cel mai bun caz, enigmatic. Afirmaţiile contradictorii făcute de el pe tema violenţei între anii 1935 şi 1938 trebuie înţelese pe fondul tensiunilor

uriaşe dintre radicalii şi moderaţii din Legiune, cărora trebuia să le facă oferte politice. Dar, nici în ceea ce îl priveşte, Căpitanul nu pare să fi rezolvat vreodată contradicţia dintre disponibilitatea la violenţă, etica creştină şi speranţa într-o preluare legală a puterii. Nu trebuie să uităm că pentru Codreanu, ca şi pentru atât de mulţi autori ai unor acte de violenţă politică, violenţa reprezenta mereu un gest defensiv şi că această convingere era utilizată drept justificare a violenţei legionare. Un conducător care se vede pe sine permanent ca victimă, care promovează un cult al martirajului şi care îndeamnă la jertfa de sine consideră violenţa ca parte componentă a vieţii politice. De aceea, discursul legionarilor despre statutul lor de victime nu implică o distanţare faţă de violenţă, ci mai degrabă o legitimare şi înnobilare a acesteia.

Ţinta acestei violenţe erau acele grupuri în care Căpitanul credea că i-a identificat pe duşmanii neamului românesc: populaţia evreiască, precum şi „jidăniţii“ şi „trădătorii“, adică oamenii bănuiţi că lucrează în favoarea evreilor. Antisemitismul lui Codreanu era cuzist – prin urmare, un produs al tradiţiei antisemitismului românesc din secolul al XIX-lea. Definirea altor grupuri de adversari era însă mult mai neclară. Legiunea oferea numeroaselor grupuri etnice ale României Mari integrarea în comunitatea românească dacă ele renunţau la apartenenţa la o altă comunitate etnică, adică se dizolvau ca structuri colective, reducându-şi alteritatea culturală la poziţia de indivizi. Acest lucru era valabil, o dată, pentru toţi ortodocşii de altă etnie decât cea română, inclusiv pentru romi. În acest sens, în 1933, Codreanu s-a oferit să-l ajute pe preşedintele Uniunii Generale a Romilor din România, Gheorghe Lăzărescu-Lăzurică, susţinut şi de patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, să organizeze un congres al romilor.[5] Datorită confesiunii lor, romii îi păreau integrabili şi, în plus, politic nepericuloşi. Acelaşi lucru era valabil pentru comunităţile mai mici de ucraineni, ruşi şi lipoveni de rit vechi, dar şi pentru catolici, de pildă pentru polonezii şi germanii din Bucovina. O atitudine ostilă maghiarilor este greu de reperat la regăţeanul Codreanu, spre deosebire de cumnatul său, Ion Moţa. Încă de la început, excluşi din comunitatea plănuită erau evreii, a căror „eliminare“ din România – acesta era termenul folosit de propagandă – era susţinută deja de A.C. Cuza, reprezentând totodată un obiectiv pe care Codreanu l-a urmărit până la sfârşit. Programul nivelării depline a tuturor diferenţelor regionale şi etnice şi al înlăturării comunităţilor de alte etnii era fundamental pentru Codreanu. Indivizii de etnie neromânească erau toleraţi atâta timp cât nu erau organizaţi în comunităţi etnice proprii. În ochii

Legiunii, şi românii cu identitate regională bine definită erau un pericol pentru naţiune – să ne gândim la marşul peste Prut, plănuit ca măsură de românizare a basarabenilor de etnie română. Codreanu, care avea el însuşi o origine etnică amestecată, înţelegea neamul în mod biologic, dar nu, în sens rasist, ca fiind închis ermetic prin naştere. El cerea un angajament faţă de neamul românesc, în vreme ce apartenenţa la Biserica Ortodoxă Română reprezenta un avantaj, ca indicator al loialităţii. Programul lui, cel al unei comunităţi etnice omogenizate şi nivelate social, a pregătit în România persecutarea şi masacrarea populaţiei evreieşti, iar mai târziu s-a manifestat în politica regimului naţional-comunist de sub Nicolae Ceauşescu.

Tema violenţei legionare din timpul vieţii lui Codreanu, care este adesea tratată izolat, punându-se accentul asupra unor atentate spectaculoase, trebuie plasată într-un context mai larg. Această biografie încearcă să arate că violenţa nu străbate doar viaţa lui Codreanu, ci caracterizează în genere societatea românească a vremii sale. În acest sens, am subliniat intenţionat o continuitate în cadrul căreia Primul Război Mondial a adus cu sine o intensificare a violenţei, dar n-a marcat deloc o ruptură. Anii 1903, 1905 şi 1907 indică izbucniri ale violenţei de masă în acele zone de graniţă dintre România şi Rusia în care a crescut Codreanu. Pe lângă asta, anii 1903 şi 1907 reprezintă puncte culminante ale violenţei antisemite. Viaţa politică a României Mari era marcată de violenţă verbală şi fizică; limbajul politic exaltat şi demonizarea adversarilor politici erau elemente caracteristice aproape tuturor partidelor. Mai ales în campaniile electorale, violenţa nu rămânea apanajul legionarilor; cuziştii, agenţii electorali ai Partidului Liberal, dar şi susţinătorii Partidului Naţional-Ţărănesc se năpusteau cu pumnii asupra adversarilor, iar uneori foloseau şi arme. Înaintea asasinării lui Ion Gheorghe Duca, mulţi politicieni din opoziţie au creat aproape o stare de spirit a linşajului. Organele de ordine acţionau deseori brutal, nu doar împotriva extremiştilor, ci mai ales împotriva păturilor lipsite de privilegii, precum ţăranii sau muncitorii. Desigur, această stare de fapt nu-i scuteşte de răspundere pe Codreanu şi pe adepţii săi, care au alimentat considerabil o asemenea stare de spirit. Însă presupusa opoziţie între un activism legionar violent şi o societate preponderent nonviolentă, despre care se vorbea deja în anii ’30, nu corespunde realităţii sociale a României interbelice. Şi în ceea ce priveşte violenţa, Codreanu şi adepţii lui erau produse ale timpului şi societăţii în care trăiau – desigur, nu erau nişte obiecte lipsite de voinţă, ci configurau, în mod conştient, o societate ce devenea tot mai brutală. Această cale a

condus, începând cu 1941, la Holocaust, şi cu participare românească. Pentru asta Legiunea poartă, desigur, o parte din vină, ce poate fi uşor identificată şi indicată, dar vinovate se fac şi elitele şi instituţiile centrale ale României Mari, al cărei monarh a instituit, în decembrie 1937, un guvern declarat antisemit, din care făceau parte intelectuali de frunte ai ţării – printre alţii, şi A.C. Cuza, părinte politic adoptiv al lui Codreanu şi responsabil de violenţe antisemite mai ales în estul României.[6]

Discuţia despre conducere şi violenţă ne duce la problema relaţiei lui Codreanu cu puterea şi cucerirea puterii. Dorinţa de a ajunge la putere l-a motivat încă din prima parte a anilor ’20. În 1923, a plănuit o mare lovitură teroristă pentru doborârea elitelor aflate la conducere. Se pare că, în anii ce au urmat, a avut planuri, vag conturate, privind o lovitură de stat. În 1933, conducea Garda de Fier în numeroasele ciocniri cu jandarmeria, asemănătoare celor dintr-un război civil. După cum am arătat mai sus, contraatacul autorităţilor l-a făcut să-şi vadă clar limitele; prin urmare, a ordonat mişcării sale să se retragă, mizând pe pătrunderea organică a ţării prin propagandă legionară. Când aceasta a dat rezultate, iar numărul simpatizanţilor a crescut, posibilitatea unei preluări legale a puterii părea foarte aproape. Dar, în sistemul politic românesc, acest lucru era posibil doar cu sprijinul regelui. Codreanu a refuzat însă condiţiile lui Carol II. Începând din acel moment, lupta sa pentru putere nu s-a mai dus împotriva unor grupări ale Partidului Naţional Liberal şi ale Partidului Naţional-Ţărănesc (este vorba de grupări, fiindcă în ambele partide erau politicieni care-l sprijineau pe Codreanu), ci împotriva aparatului de putere al monarhului. Codreanu a fost deturnat de la orientarea lui, la început carlistă, de două fracţiuni: cea social-revoluţionară şi cea a frondei aristocrate. Numai în anturajul său se vorbea despre posibilele urmări ale acestui conflict, în cazul victoriei Legiunii: înlăturarea monarhului, eventual chiar a dinastiei. Codreanu s-a apropiat de actori anticarlişti precum Maniu şi a negociat cu oameni ca Ion Antonescu, care-şi jucau propria carte între coroană şi Legiune. La sfârşitul anului 1937, regele a încercat să stăvilească opoziţia anticarlistă, exploatând vechea dezbinare din spectrul ortodox-naţionalist-antisemit. Dar când, în februarie 1938, Codreanu s-a apropiat de Octavian Goga, ţinând cont de atmosfera generală şi de înscrierile masive în Legiune, nu mai era exclusă o victorie a extremei drepte unificate, în cazul unor alegeri desfăşurate corect. Codreanu ar fi venit la putere formând o coaliţie cu conservatorii naţionalişti, asemenea lui Adolf Hitler cu cinci ani înainte.

Alegerile n-au avut loc. Legiunea n-a ajuns la putere. Speculaţiile contrafactuale sunt, pe bună dreptate, controversate în cercetarea ştiinţifică. Totuşi, pentru evaluarea lui Codreanu, este important să ne întrebăm dacă preluarea puterii sub conducerea sa s-ar fi desfăşurat altfel decât sub Horia Sima, doi ani şi jumătate mai târziu. Codreanu însuşi a dat răspunsul, în repetate rânduri: mişcarea lui, spunea el, nu e pregătită. Avea dreptate. Slăbiciunile structurale ale Legiunii, descrise mai sus, arată că liderul dispunea de o masă mare de adepţi slab coordonaţi: s-ar fi zis că ei îl purtau pe conducătorul lor înainte precum o forţă a naturii, însă primăvara anului 1938 a arătat cât de falsă era această impresie. Un val de arestări a fost suficient pentru a separa micul nucleu dur de restul adepţilor, reducând Legiunea la grupări militante fărâmiţate. Codreanu ar fi vrut să creeze o organizaţie de masă într-o societate de masă, dar, cu excepţia părţilor odinioară habsburgice ale ţării, în România Mare lipsea orice tradiţie a rezistenţei organizate împotriva puterii de stat, atât în cazul elitelor, în mare parte dependente economic de stat, cât şi în cazul ţăranilor, a căror împotrivire se manifesta doar în momente de extremă disperare, iar atunci în mod haotic, aşa cum arătase anul 1907. Când aparatul de stat a lovit, în Regat s-a prăbuşit până şi ideea de rezistenţă, în timp ce în vestul guvernat de maghiari până în 1918, unde românii aveau o lungă tradiţie de rezistenţă organizată, se puneau bombe. Pierderea treptată a controlului asupra adepţilor săi, deseori subliniată în interpretarea de faţă, precum şi activitatea violentă notorie a acestora în opoziţie permit presupunerea întemeiată că o preluare a puterii de către legionari în anul 1938 s-ar fi sfârşit la fel ca în 21–23 ianuarie 1941. Am fi asistat la căderea regelui, la pogromuri, la declanşarea haosului în stat şi în administraţie, la îmbogăţirea celor ajunşi la putere şi, în cele din urmă, la o intervenţie a forţelor armate.

O biografie, chiar dacă este concepută ca descriere a vieţii politice, cum este cartea de faţă, trebuie totuşi să se ocupe şi de cele personale, private, cel puţin în măsura în care acestea au produs efecte în activitatea politică. Codreanu nu făcea diferenţieri între sfera privată şi cea publică, politică. Crescuse într-o familie puternic politizată; tatăl său, fraţii, surorile, soţia şi cumnatul făceau parte din mişcarea condusă de el. Multă vreme, Codreanu abia dacă a dispus de vreo proprietate privată. Până în anii ’30, locuia împreună cu soţia la socri, sau la camarazi apropiaţi. Destinderi private, cum ar fi lectura sau filmele, nu sunt cunoscute; fumatul – la Grenoble se fotografia cu pipa în gură – l-a lăsat de timpuriu, alcool pare să nu fi consumat aproape deloc, iar de mâncat mânca foarte modest, ţinându-

se de regulile ortodoxe ale postului. Cum viaţa îi era marcată întru totul de politică, a ajuns de mai multe ori în stări de epuizare. Odihnă găsea mai ales în natură, la munte şi la mare, iar în anii de început, la mănăstirile din Moldova; se relaxa de asemenea prin activitate fizică, în drumeţii şi la schi, prin meditaţie, dar şi cântând alături de adepţii săi. Totuşi, nici în aceste împrejurări nu rămânea loc pentru momente strict private, petrecute fără adepţi sau fără activităţi cu amprentă politică. Dimpotrivă, cultul conducătorului se manifesta şi în cadrul informal, deoarece Codreanu li se înfăţişa adepţilor ca învăţător şi deschizător de drumuri. Dat fiind că Siguranţa nu s-a putut infiltra în familia sa, se cunosc foarte puţine lucruri despre cercul său cel mai intim. Acest lucru este valabil şi pentru căsnicia lui. După 1945, Securitatea a încercat să-i determine pe foştii legionari să vorbească despre sexualitatea lui Codreanu. Fapt este că nu se ştie nimic despre acest subiect; în timpul vieţii lui, nici măcar adversarii politici declaraţi n-au abordat vreodată această temă. Trebuie să presupunem că Codreanu trăia în asceza pe care o propovăduia. Acelaşi lucru e valabil pentru situaţia lui financiară. În mod evident, Căpitanul nu avea o viaţă privată. Trăia pentru ceea ce socotea a fi misiunea sa politică. Modul în care-şi ducea viaţa – sărăcie ostentativă, renunţarea la distracţie şi destindere – era o parte elementară a programului său politic. Prin această radicalitate personală, a câştigat o credibilitate care le lipsea celor mai mulţi dintre concurenţii lui politici – poate cu excepţia lui Iuliu Maniu, a cărui orientare în viaţă era pur burgheză. Codreanu s-a remarcat şi prin faptul că nu accepta existenţa unor zone gri. El cunoştea doar sisteme binare: prieten–duşman, susţinător–trădător. Nuanţele intermediare şi compromisurile îi erau străine. De aceea, nu cunoştea umorul sau gluma şi, în general, nimic din ceea ce l-ar fi putut abate de la misiunea sa; nu există mărturii că ar fi râs vreodată spontan. Toată viaţa s-a aflat într-o tensiune enormă. Nu pare să fi cunoscut destinderea, fapt ce explică epuizarea, îndoiala şi temerile, împotriva cărora căuta sprijin în meditaţia mistică. Momentele de meditaţie au inspirat în repetate rânduri noi acţiuni, adesea violente (să ne gândim, de pildă, la planurile şi faptele sale din 1923 şi 1924). „Familia legionară“ pe care a adunat-o în jurul lui în anii ’30 nu lăsa loc, pur şi simplu, vieţii private: Codreanu trăia sub acelaşi acoperiş cu numeroşi oameni, care îl venerau, dar îl şi condiţionau şi controlau social. Şi adversarii lui îl observau atent şi ar fi făcut publică orice abatere de la traiul ascetic pe care îl propovăduia. În asemenea circumstanţe pot rezista vreme îndelungată doar oameni cu adevărat convinşi de misiunea lor; Elena

Codreanu nu făcea parte, evident, dintre aceştia, Nicoleta Nicolescu însă, da. Se ştie că liderul legionar căuta şi găsea sprijin mai ales din partea femeilor şi copiilor: aici trebuie menţionate mama sa, Nicoleta Nicolescu, apoi soţia sa şi sora Iridenta şi, de asemenea, copiii din familii sărace pe care-i lua la el. Din lipsă de surse, acest domeniu rămâne însă în mare măsură închis pentru istorici. Certe sunt doar veneraţia şi loialitatea pe care i le arătau oamenii foarte apropiaţi. Acele scrieri ale lui Codreanu care nu au fost gândite pentru publicare (scrisorile, jurnalul din anul 1934) subliniază politizarea sferei private. Scrisori cu caracter pur privat aproape că nu s-au păstrat; spre exemplu, corespondenţa cu activistul LANC Marcel Adam de la Dorohoi este preponderent politică. Interpretările conţinute în jurnal arată că până şi credinţa lui Codreanu în semne şi minuni era pusă constant în slujba politicii. Tot aşa, ataşamentul faţă de mănăstirile din Moldova, despre care scrie în jurnal, leagă permanent spiritualitatea şi politica. Religiozitatea populară, interpretarea semnelor şi viselor jucau în familia lui Codreanu un rol important, dar, cu excepţia jurnalului şi, mai târziu, a rapoartelor informatorilor Securităţii, nu sunt documentate într-o proporţie care ar fi necesară pentru evaluarea acţiunilor politice întreprinse de Căpitan.

Subordonarea radicală a întregii vieţi unui crez pe care nu doar îl propaga în afară, dar potrivit căruia trăia zi de zi, face ca liderul Legiunii să ocupe o poziţie singulară printre conducătorii charismatici radicali ai perioadei interbelice europene. Ea îl ridică şi deasupra propriei sale societăţi, deasupra experienţei istorice a României – cea a unei adaptări flexibile într-un mediu geostrategic dificil, a ambiguităţii şi a politicii secrete. Lipsa totală de echivoc a misiunii sale, respingerea absolută a compromisurilor, seriozitatea lui sumbră, radicalitatea lui au impresionat multă lume. Dar toate acestea i-au şi suprasolicitat pe mulţi dintre adepţii săi, aşa cum a trebuit să constate, spre sfârşit, Codreanu însuşi. Contemporanii lucizi trebuie să fi observat, cu repulsie şi teamă, aceste trăsături drept semnale de avertizare cu privire la ameninţările violente venite de la el.

Aşa cum reiese din consideraţiile de mai sus, instrumentarul cercetării comparate a fascismului nu poate da singur seama de fenomenul politico-cultural întruchipat de Codreanu. El trebuie examinat şi în mediul cultural care l-a marcat şi care a influenţat şi după 1918 societatea românească: spaţiul conflictual din estul României şi Basarabia de la începutul secolului XX, mizeria economică din mediul rural, reformatori ai educaţiei cu o

retorică exacerbată şi propovăduitori ai trezirii naţionale, o mistică răspândită în mediul rural, exprimând aşteptarea mântuirii în tradiţia credinţei populare ortodoxe, vechi mănăstiri şi duhovnici. Nici acest spaţiu, nici România nu trebuie exotizate în vreun fel prin recursul la optica occidentală sau la perspectiva epocii noastre. Mai degrabă, cadrul de referinţă trebuie extins spaţial – şi implicit temporal – spre est, şi anume în Rusia prerevoluţionară, cu mişcările ei subterane: secte religioase, bande de bătăuşi antisemiţi, grupări religioase chiliaste, o ortodoxie aflată într-o criză profundă. Cu toate acestea intrase în contact deja tatăl lui Codreanu, care a întreţinut de timpuriu relaţii cu Basarabia şi a cunoscut, prin legături personale, antisemitismul pogromiştilor din Imperiul Ţarist târziu. Mişcările religioase de masă din sânul populaţiei româneşti (multă vreme ignorate de cercetare), fie că este vorba de apariţia de la Maglavit sau de cei circa un milion de ortodocşi de rit vechi din estul ţării, indică o dezorientare spirituală profundă a populaţiei, care nu ajungea în atenţia parlamentarismului de faţadă de la Bucureşti şi pentru care puterea de stat nu avea pregătite nici un fel de oferte politice. Pătrunderea modernităţii în acest spaţiu rural a creat o agitaţie enormă, atât la nivel social, cât şi al mentalităţilor. Legiunea a oferit un dublu răspuns, şi anume o comunitate etno-naţională nivelată şi omogenizată în lumea aceasta, şi o înviere colectivă într-o dimensiune transcendentă – o făgăduinţă a mântuirii ce a fost întruchipată de un conducător iconizat.[7]

Trecerea tinerilor intelectuali şi a societăţii româneşti, încă preponderent ţărănească, atât din punct de vedere social, cât şi la nivelul mentalităţilor, spre o societate de masă modernă a fost însoţită de violenţă şi de spaime profunde. Nimeni nu a fost afectat mai mult de toate acestea decât Codreanu. Toată viaţa, el s-a văzut persecutat, tratat nedrept, rănit în orgoliul său exacerbat. Această stare de spirit a transferat-o asupra colectivităţii naţionale, pe care credea că o conduce într-o luptă de apărare legitimă. Din sentimentul ameninţării, politicianul Codreanu deriva dreptul la apărare prin atac, în vreme ce fanaticul religios ţintea crearea unui Om Nou, deopotrivă eroic şi mistic.

Aşadar, Corneliu Zelea Codreanu poate fi înţeles doar într-o abordare cu două orientări: pornind de la interpretarea fascismului, deoarece modul cum s-a înţeles pe sine, drept conducător al unei mişcări ideologic autonome în cadrul internaţionalei fasciste, al unei mişcări pe care o voia recunoscută pe plan european, trebuie luat în serios; pe de altă parte, din perspectiva istoriei religiei, dat fiind că nu urmărea nici mai mult, nici mai

puţin decât o mântuire colectivă, înţeleasă în sens creştin-ortodox, şi o înviere a neamului românesc. În aceste două dimensiuni – ca lider politic fascist într-o societate de masă modernă în formare şi ca mântuitor al unei întregi naţiuni zguduite de criză –, el a mobilizat şi a polarizat societatea românească mai puternic decât oricine altcineva înaintea lui sau după el, fără a ajunge însă vreodată la putere. Cu teama lui de declin şi catastrofă, cu sentimentul permanent al ameninţării interne şi externe, cu obsesia infiltrării şi a trădării, cu convingerea realmente fanatică că este dator, potrivit modelului oferit de Arhanghelul Mihail, să combată forţele răului, cu certitudinea că îndeplineşte o misiune istorică, că îşi salvează şi-şi mântuieşte neamul, Codreanu ne apare ca un personaj al interbelicului european, al unui continent zdruncinat din temelii de Primul Război Mondial şi de criza economică mondială. Iar aparenta contradicţie dintre nostalgia premodernă şi modernitatea revoluţionară nu este unică din perspectivă europeană.

Acea ridicare pe care a promis-o el a sfârşit într-o violenţă fără precedent, nu numai pentru România. În mod şocant, aceasta a fost, de asemenea, singura lansare spre modernitate care nu a fost impusă României din afară în cursul secolelor XIX şi XX, fie de marile puteri occidentale sau central-europene, fie de Rusia şi, mai târziu, de Uniunea Sovietică. Codreanu şi mişcarea sa, cu lupta lor împotriva democraţiei liberale, a statului constituţional, a drepturilor cetăţeneşti individuale şi a economiei de piaţă, reprezintă în mod arhetipal ceea ce s-a dezvoltat în societatea românească de atunci ca reacţie la provocarea unor vremuri noi, în ceea ce priveşte reaşezarea unei societăţi în interior, dar şi stabilirea locului României într-o nouă Europă. Codreanu a pus bazele ideologice şi sociale pentru trei dictaturi – cea carlistă, cea antonesciană şi cea naţional-comunistă –, iar aceste trei sisteme au înfăptuit, desigur în moduri diferite şi în contexte politice diferite, ceea ce propagase el. Toate cele trei dictaturi au proscris memoria conducătorului Legiunii, dar nu şi ideile lui, care, prin intermediul multor oameni marcaţi de fenomenul legionar, au continuat după 1938, timp de decenii, să acţioneze adânc în societatea românească şi să hrănească până în prezent modele sociale antioccidentale, antidemocratice, colectiviste. Tocmai de aceea, un studiu dedicat lui Codreanu şi Legiunii rămâne şi astăzi un demers incomod.

DIN ATELIERUL ISTORICULUI – O POSTFAŢĂ

ÎN AFARA ROMÂNIEI, CORNELIU ZELEA CODREANU ESTE CUNOSCUT doar de o mână de specialişti în cercetarea fascismului. Chiar şi în România, puţini oameni ştiu lucruri precise despre el, iar acestea se limitează, de cele mai multe ori, la istorisiri cu tentă senzaţională promovate în mass-media, de pildă despre nunta lui sau despre moartea lui violentă. Această constatare este surprinzătoare: în timpul vieţii, Codreanu se număra printre cei mai cunoscuţi conducători ai mişcărilor fasciste europene. Din Marea Britanie, trecând prin Polonia şi până în Uniunea Sovietică, ca să nu mai vorbim de Italia fascistă şi de Germania naţional-socialistă, se bucura de mare atenţie. După cum am arătat în paginile precedente, în România amintirea lui a depins de anumite conjuncturi. Însă, chiar şi după 1989, detabuizarea Legiunii, eforturile revizioniste ale foştilor adepţi, neolegionarismul şi mai ales discuţiile în jurul simpatiilor legionare ale unor intelectuali ca Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica abia dacă au condus la o dezbatere biografică asupra conducătorului mişcării legionare. După 1989, spaţiul public românesc l-a evitat pe Codreanu ca personaj şi s-a ocupat în loc de asta mai îndeaproape de aspecte care ţin de istoria ideilor şi istoria intelectuală a mişcării; a fost vorba de o evaluare a implicării legionare a intelectualilor, făcută de intelectuali care năzuiau spre o Românie nouă, ce trebuia să depăşească trauma stăpânirii comuniste.[1]

Dezbaterea aceasta pe planul istoriei ideilor, despre intelectuali bucureşteni legionari sau apropiaţi de Legiune, maschează faptul că, până acum, s-a studiat prea puţin istoria Legiunii ca fenomen social interbelic, adică evoluţia mişcării sub conducerea lui Codreanu. În schimb, dezbaterea ştiinţifică şi, în parte, cea din societate în privinţa coresponsabilităţii româneşti faţă de Holocaust a făcut progrese importante. Perioada

interbelică românească însă, care în anii ’90 a fost un etalon mult discutat pentru o Românie postcomunistă democratică, a devenit între timp mai puţin interesantă pentru cercetători decât, de pildă, epoca comunistă.

Pe acest fundal, un istoric străin care alege să ofere o biografie a lui Corneliu Zelea Codreanu are o serie de lucruri de explicat cititorului român. De ce s-a ales această temă? Ce metode au fost aplicate? Pe ce surse se sprijină lucrarea? De ce a fost preferat genul biografic?

Spre deosebire de antropologi, istoricii nu obişnuiesc să reflecteze în mod deschis asupra alegerii temelor lor, chiar dacă asemenea decizii marchează mulţi ani – în cazul de faţă, în jur de un deceniu – dintr-o viaţă de cercetător. Atunci când subiectul ales este dezbătut şi în afara unor cercuri ştiinţifice restrânse, o clarificare mi se pare, totuşi, necesară. În cele ce urmează, aş dori să-i explic cititorului cum am ajuns să mă îndeletnicesc cu cercetarea ştiinţifică a Legiunii.

Codreanu mi-a atras atenţia încă din liceu, când am citit lucrarea lui Ernst Nolte despre fascismul european. Nolte schiţa o imagine sumară, dar foarte densă, citând descrierea, întâlnită în aproape întreaga literatură despre Legiune, pe care a dat-o Nicholas Nagy-Talavera, pe atunci martor ocular, iar mai târziu cercetător al fascismului, despre intrarea lui Codreanu într-un sat ardelean: conducătorul, înconjurat de o aură mistică, admirat cu veneraţie de ţăranii tăcuţi. După ce, mulţi ani, m-am ocupat de alte teme, această imagine a ieşit din nou la suprafaţă şi mi-a stârnit curiozitatea de a afla mai multe despre personaj, acum printr-un demers ştiinţific personal. În acest scop, am început să studiez literatura de specialitate dedicată subiectului. În interpretarea fenomenului legionar mi-a fost de ajutor pregătirea mea iniţială de bizantinist. Căutând informaţii suplimentare pe Internet, am dat de site-uri neolegionare, care mi-au oferit posibilitatea să ascult cântece legionare. Acest fapt mi-a marcat demersul de cercetare din anii următori: cântecul şi strategiile de mobilizare ale Legiunii s-au aflat în centrul activităţii mele.[2]

Ambele m-au îndepărtat, încă de la început, de subiectele preferate ale dezbaterilor din România: intelectualii bucureşteni şi ideile acestora. Dat fiind că eu însumi provin dintr-o ţară federală, organizată descentralizat, mi-am îndreptat privirile spre provincia românească. Decalajul dintre centru şi restul ţării, văzut ca periferie, care în România este atât de frapant, nu mi s-a părut prea potrivit pentru a înţelege România interbelică. Regatul României Mari era un stat postimperial compozit. România în care a fost activ Codreanu trebuia să integreze regiuni marcate de tradiţii politice

foarte diferite. O privire asupra ziarelor româneşti din perioada interbelică – în măsura în care nu erau supuse cenzurii sau autocenzurii – dovedeşte cât de puternic se confruntau amprentele regionale şi reprezentările politice după 1918, cât de diferită era înţelegerea statului la românii din Basarabia, Banat, Ardeal, Bucovina şi din Regat – asta făcând abstracţie de celelalte grupuri etnice, care reprezentau circa 30% din populaţie şi care, până în 1918, fuseseră deseori dominante din punct de vedere economic şi social. Pe acest fundal, voiam să înţeleg Legiunea din punct de vedere socio-istoric, şi anume mai ales modul în care a mobilizat ea masele în provincie.[3] Pentru aceasta, în mod analog cercetărilor fascismului în Germania şi Italia, am ales o abordare social-istorică cantitativă şi am cercetat împrejurimile rurale ale Bucureştiului, judeţul Vâlcea şi, alături de participanţii la un seminar, regiunea subcarpatică de la nord de Bucureşti. Barbara Holzer, o studentă de-a mea, a încheiat de curând un prim studiu la nivel naţional despre şefii de cuiburi legionare. Această metodă de cercetare este exact opusul unui studiu biografic, dar creează contextul necesar pentru o interpretare a lui Codreanu. Conducătorul şi adepţii săi sunt cele două faţete ale medaliei; ambele trebuie luate în considerare.

În ceea ce priveşte istoria ideologiei legionare, foarte controversată printre cercetători, se pune întrebarea dacă legionarii foloseau creştinismul în mod funcţionalist, în sensul unei religii politice, sau dacă era vorba totuşi de o mişcare în care credinţa era mai mult decât camuflajul unei idei centrale de natură fascistă. Am încercat, cu sprijinul noilor lucrări de istorie culturală a fascismului, dar şi impregnat de pregătirea mea bizantinistă, să iau în serios religiozitatea în idei, imagini, limbaj şi acţiuni, pentru a nu compromite cercetarea în urma unor judecăţi pripite. După cum a arătat Alessandra Tarquini în cazul fascismului italian, istoricii au confundat deseori analiza şi dorinţa de a înţelege cu acceptarea conţinutului. Legionarii se înţelegeau pe sine drept creştini loiali Bisericii, drept credincioşi care năzuiau la învierea neamului, şi au reuşit să mobilizeze astfel foarte mulţi oameni. Istoricul trebuie să încerce să analizeze acest fenomen, şi nu să-l dea la o parte pe temeiul propriei păreri politice. Dar, fără îndoială, a cerceta nu înseamnă nicidecum a aproba obiectul cercetării.[4]

Pe lângă aceste cercetări proprii, am vrut să intru în discuţie cu specialiştii. În 2011, Armin Heinen şi cu mine am organizat o conferinţă la Viena, ale cărei rezultate au fost publicate în 2013 şi, sperăm, vor fi disponibile, în scurt timp, şi în limba română.[5] De-a lungul anilor în care

am venit în România pentru a studia documente de arhivă, am avut posibilitatea să port discuţii amănunţite la Iaşi şi la Bucureşti. Pentru carte, aceste schimburi de idei au fost de o importanţă excepţională. Din punct de vedere intelectual, un moment culminant a fost întrunirea organizată de Societatea de Studii Istorice din România în septembrie 2015, la Iaşi, pentru a dezbate o parte din tezele acestei cărţi.

Lucrarea de faţă a luat fiinţă nu doar din lectura izvoarelor şi literaturii secundare, ci şi în urma a numeroase discuţii, din care am reţinut sugestii şi critici care m-au ajutat să citesc corect sursele şi, înainte de toate, să înţeleg contextul lor cultural. Fără un asemenea sprijin în lectură mi-ar fi fost greu să scriu această carte. Totuşi, miza acestor convorbiri nu era de a înlocui, ca să spunem aşa, privirea „din afară“ cu privirea „dinăuntru“. Apropierea culturală pe care o posedă un cercetător român nu poate fi atinsă de cineva venit din afară; acesta poate oferi însă o perspectivă complementară bine informată. Deoarece am scris prima ediţie a acestei cărţi pentru cititorii de limbă germană, dar am avut în vedere că lucrarea va apărea şi în limba română, a luat naştere o tensiune suplimentară: cititorului de limbă germană trebuie să i se explice multe lucruri care îi sunt familiare unui cititor român cultivat; pe de altă parte, anumite perspective şi interpretări îl vor surprinde mai curând pe cititorul român decât pe cel de limbă germană. Cine are în minte doi cititori atât de diferiţi riscă un şpagat intelectual. Iar asta oglindeşte, la scară redusă, provocările unei istoriografii europene în care trebuie să fie depăşită o istoriografie naţională clasică, adică o cercetare în care istoricul se confruntă doar cu propria lui societate.

Studiul meu despre Legiune urma nu numai să se distingă de dezbaterea românească centrată asupra Bucureştiului, ci şi să găsească o nouă abordare a materialului. Afirmaţiile ştiinţifice privind Legiunea pornesc de la surse documentare extrem de limitate. Cercetarea internaţională face apel mai ales la lucrarea lui Armin Heinen, fără a recurge la materialele de arhivă. Dar şi cercetătorii români, care nu sunt nevoiţi să depăşească bariera lingvistică, au tendinţa de a lucra cu materiale tipărite, evitând mai curând arhivele. Foarte multe lucrări despre Legiune se bazează pe scrierile lui Codreanu, şi mai ales pe volumul *Pentru legionari*. Atenţia acordată acestor scrieri programatice se explică, în parte, prin faptul că mulţi cercetători sunt preocupaţi în primul rând de aspectele ce ţin de istoria ideologiei. Interesant este că multe dintre textele tipărite aparţinându-i lui Codreanu au fost folosite oarecum ca o carieră de piatră. O evaluare sistematică sub aspect istorico-biografic abia dacă a avut loc;

această observaţie este valabilă mai ales pentru însemnările, interesante psihologic, din închisoare (primăvara anului 1938). Cartea de faţă a mers pe calea unei noi lecturi, din perspectiva unei noi interogaţii.

Actele constituie fondul principal al materialului disponibil. Dar şi unele lucrări recente, cu abordare teoretică, care îşi propun să meargă mai departe valorifică doar puţine dintre actele publicate; iar acestea din urmă sunt, la rândul lor, disponibile doar în număr mic, în principal în culegerea de izvoare privind extrema dreaptă publicată de Ioan Scurtu. Oricât de valoroase ar fi aceste texte pentru analiză, ele nu înlocuiesc recursul la arhive. Cartea de faţă a luat naştere şi pe temeiul premisei metodologice că trebuie să fie obţinută o bază stabilă de material de arhivă în vederea studiului biografic. Într-adevăr, noi texte-cheie au fost supuse interpretării, precum jurnalul lui Codreanu din 1934, părţi ale corespondenţei lui, precum şi numeroase rapoarte ale poliţiei, ceea ce conferă cărţii o bază documentară solidă. Desigur, aşa cum se întâmplă în cazul tuturor lucrărilor istorice, este necesară o interogare critică a surselor.

Privirea dinăuntru este îngrădită substanţial de pierderea arhivei legionare. Uneori se pot găsi, risipite printre acte, materiale care au fost confiscate de poliţie în timpul raziilor. Dar e vorba mai degrabă de nişte frânturi. Codreanu scria numeroase scrisori. Textele sunt scrise de cele mai multe ori cu cerneală verde, într-un stil apropiat de limbajul cazon de comandă, care oglindeşte modul de gândire format la şcoala de ofiţeri. Scrisorile de acest fel sunt însă rare; o căutare sistematică în arhive este dificil de realizat. E de presupus că asemenea scrisori există încă în proprietate privată, chiar dacă păstrarea lor în timpul regimului comunist era foarte compromiţătoare. Poate că acest volum îi va convinge pe unii dintre deţinătorii acestor scrisori să le facă accesibile cercetării. În orice caz, căutarea surselor de material legionar nu este nici pe departe încheiată.

Cea mai mare parte a materialului provine de la instituţii ale statului, mai ales de la aparatul, foarte bine organizat, al poliţiei şi al serviciilor secrete. Acesta descrie Legiunea din exterior, ceea ce nu înseamnă că rapoartele respective nu păstrează şi urme ale limbajului legionar. Stereotipurile naţionaliste şi antisemite se infiltrau uneori şi în dările de seamă ale autorităţilor. Cercetătorii sunt de mult conştienţi că textele produse de structurile de securitate, şi mai ales de serviciile secrete, nu redau un punct de vedere obiectiv şi nu pot conta ca „adevăr“ dovedit prin acte, ci trebuie citite ca punct de vedere al autorităţilor şi ca instrument în lupta politică. Încă de la început, în Legiune s-au infiltrat colaboratori ai

serviciilor secrete, fapt cunoscut Căpitanului. Numeroase discursuri şi afirmaţii ale liderului legionar devin cunoscute numai din asemenea rapoarte ale informatorilor. În complexa urzeală de interese din perioada interbelică românească trebuie să plecăm de la premisa că rapoartele redau doar o parte a evoluţiei evenimentelor. Legiunea a fost vreme îndelungată susţinută de părţi ale *establishment*-ului, ba chiar şi de dinastie; prim-miniştri ca Vaida-Voevod, membri ai camarilei, prinţul moştenitor Nicolae, miniştri de interne precum Ion Inculeţ şi, nu în ultimul rând, Carol II l-au sprijinit pe Codreanu în măsura în care au putut. Industriaşi importanţi i-au acordat subvenţii, probabil cu ştirea coroanei. Nu ne putem aştepta ca forţe poliţieneşti subordonate sau chiar un şef al Siguranţei să fi trecut aceste informaţii în acte oficiale. Referitor la finanţarea propriu-zisă a Legiunii, dincolo de contribuţiile cunoscute şi, de pildă, de acţiunile de colectare de fier vechi, istoricul va obţine cu dificultate date din actele româneşti. Deoarece în acţiunile camarilei erau implicaţi atât generali, cât şi poliţişti, şi în această privinţă multe lucruri nu pot fi probate prin acte.

Asemenea dedesubturi vor fi găsite mai degrabă în jurnale sau memorii ale adversarilor şi adepţilor Legiunii, a căror interpretare trebuie însă întreprinsă cu precauţie. Genului îi este propriu, în principiu, pericolul tendinţei apologetice. Pe lângă aceasta, e vorba despre scrieri ce puteau fi retuşate ulterior: jurnalele regelui nu conţin însemnări din lunile hotărâtoare ale planificării şi instituirii dictaturii regale; relaţiile regelui cu Codreanu nu sunt redate adecvat. O sursă mult mai valoroasă este reprezentată de jurnalele ministrului de interne Armand Călinescu, care oferă o perspectivă excelentă asupra mecanismelor politicii româneşti.

De partea legionară, există o mulţime de memorii apologetice, în care se oglindeşte adversitatea înverşunată dintre codrenişti şi simişti. Aici se află o mulţime de detalii, de elemente referitoare la atmosferă, dar şi mistificări şi ocultări de tot felul, începând cu amintirile lui Horia Sima. În cazul multor texte, trebuie să ţinem seama că s-a scurs o lungă perioadă de timp de la acele evenimente. În cazul memoriilor scrise în România, trebuie să ţinem seama de „reeducarea“ legionarilor în închisori precum cea de la Piteşti, unde redactarea autobiografiilor ţinea de metodele de presiune psihologică. Memorialişti importanţi, ca preotul Ion Dumitrescu-Borşa, au făcut parte atât din rândul victimelor, cât şi al făptaşilor. Alţii, precum Nichifor Crainic, aveau toate motivele, din cauza trecutului antisemit, să-şi adapteze memoriile la aşteptările politice ale epocii comuniste.

Presa din România interbelică cunoscuse o dezvoltare considerabilă,

dar era supusă mai multor forme de cenzură şi autocenzură. Ziarele legionare sunt o sursă excelentă pentru cercetarea ideologiei şi lumii socio-culturale paralele create de Legiune. Cartea de faţă încearcă să-l analizeze pe Codreanu şi ca actor şi produs al unui nou univers mediatic. În această privinţă şi-au adus contribuţia şi adversarii săi, care l-au ajutat pe Codreanu să devină cu adevărat cunoscut. Codreanu însuşi a fost la începutul carierei sale foarte activ din punct de vedere jurnalistic, însă în anii ’30 s-a retras cu totul din presă. Importantă este şi presa internaţională – adică cea europeană –, ale cărei relatări erau urmărite şi analizate atent de Siguranţa românească. În atmosfera politică tensionată din Europa anilor ’30, chiar state democratice precum Franţa au folosit presa ca mijloc al politicii lor de putere pe plan internaţional. State totalitare ca Germania, Italia şi Uniunea Sovietică nu aveau deloc presă liberă; cu atât mai atent era analizat conţinutul acelor ziare la Bucureşti, pentru a identifica mesajele politice ale regimurilor respective.

Cartea de faţă a folosit, pe lângă documentele utilizate de Armin Heinen şi Francisc Veiga – autori ai prezentărilor de ansamblu rămase până astăzi de referinţă –, şi rapoarte ale reprezentanţilor diplomatici ai Franţei, Iugoslaviei, Poloniei, Austriei şi Albaniei. În cazul Franţei, acestea oferă perspectiva celui mai important aliat al României pe plan european, respectiv regional. Pierderile din surse sunt, din păcate, considerabile. Rapoartele trimişilor francezi din anii 1937–1938 s-au păstrat doar fragmentar, deoarece au fost distruse în mare măsură la intrarea trupelor germane în Paris (1940). Şi arhivele poloneze au suferit pierderi masive în timpul războiului. Fragmentele păstrate indică sprijinul masiv primit de Legiune de la Varşovia. Austria, devenită un stat mic, observa cu atenţie evoluţiile politicii interne româneşti. Reprezentanţii Albaniei profitau de reţeaua marii comunităţi albaneze din Bucureşti. Rapoartele diplomatice lărgesc perspectiva şi creează cadrul pentru situarea lui Codreanu în contextul european.

Această lucrare încearcă să trieze şi să compare critic diferitele categorii de izvoare. Cea mai mare greutate o capătă, în cele din urmă, materialul furnizat de poliţie şi de serviciile de informaţii. Cititorul primeşte adesea indicaţii acolo unde aceste texte sunt considerate deosebit de problematice pentru a servi drept temei al unor enunţuri ştiinţifice. Chiar şi după ani de cercetare asupra perioadei interbelice româneşti, persistă impresia că numeroşi actori ai scenei politice îşi disimulau cu multă abilitate acţiunile şi motivele reale, iar asta într-un stat ale cărui instituţii

erau invadate de reţele de relaţii personale şi, de aceea, îşi putea exercita doar parţial atribuţiile legale. Rapoartele diplomaţilor din statele prietene, precum Franţa, arată limpede cât de puternic era marcată viaţa politică a României Mari de intrigi şi zvonuri şi cât de puternic afecta neîncrederea din spaţiul public comportarea actorilor politici şi analizele observatorilor.

Cititorul găseşte în cartea de faţă numeroase citate. Acestea îndeplinesc mai multe obiective de ordin metodologic: deseori este vorba de texte necunoscute sau puţin cunoscute, care dobândesc, fie şi doar graţie acestui fapt, valoare ştiinţifică; mai important este însă că naţionalismul radical românesc şi-a dezvoltat un univers lingvistic propriu care a luat naştere cu mult timp înaintea apariţiei legionarilor. O lectură a acestor texte trebuie, de aceea, să înceapă cu documente din secolul al XIX-lea, pentru a arăta că ideologia şi limbajul legionar au fost un produs organic al unui mediu politic bine aşezat. În cele din urmă, citatele transmit adesea mai bine decât orice analiză starea de spirit socio-politică a timpului, exaltarea unui discurs marcat de ideea declinului şi de speranţa mântuirii, care impregnează atât propaganda politică, cât şi corespondenţa politică privată a timpului. În acest sens, îl avertizăm pe cititor că limbajul exaltat nu era o trăsătură distinctivă a Legiunii, ci făcea parte din limbajul specific vremii, ceea ce se vede prin comparaţie cu discursul celorlalte partide. Această observaţie este valabilă şi în cazul folosirii rimelor sau imaginilor simple şi a caricaturilor ca propagandă electorală, care se adresau alegătorilor de la ţară. Citatele restituie universul lingvistic în care se mişca Codreanu – pe care, de altfel, şi-a pus amprenta el însuşi ca scriitor politic.

Mai mult decât în cercetarea de până acum, în această carte sunt interpretate imagini. Codreanu era o apariţie iconică, imaginea lui acţiona în mare măsură mobilizator tocmai pentru că, în cazul lui, cuvântul rostit (nu însă şi cel scris!) era aproape lipsit de importanţă. Imaginile, caracterizate adesea printr-un statism surprinzător, sprijineau mesajul legionar al tăcerii şi al misticii politico-religioase. Ele reprezintă o parte esenţială a pronunţatului cult al personalităţii, care capătă, mai ales în iconografie, vădite trăsături sacrale. De aceea, viaţa lui Codreanu se poate citi şi în imagini – de la activistul aflat în fruntea studenţilor, mereu înconjurat de adepţi, până la conducătorul retras, din a cărui făptură, la fel ca în icoanele sfinţilor, nu se mai vede decât capul.

Caracterul problematic al unui studiu biografic despre Codreanu nu constă doar în accesul dificil la izvoare. Trebuie clarificată, de asemenea, contribuţia pe care o poate avea o biografie la îmbogăţirea cunoaşterii.

Multă vreme mai curând proscrisă în cercetare, biografia ca gen literar se bucură de aprecierea unui număr mare de cititori. Din punct de vedere ştiinţific, ea ascunde şi primejdii. În cel mai rău caz, biograful se identifică cu obiectul său, istoriseşte o poveste eroică plină de anecdote şi se lasă antrenat în presupuneri psihologizante. De cele mai multe ori nu are loc o contextualizare a interdependenţelor sociale, politice şi de alt gen, cu atât mai puţin o analiză condusă de teorie. În cazul extremiştilor politici şi al activiştilor violenţi, asemenea lui Codreanu, acest fapt ascunde o primejdie epistemologică şi politică evidentă, şi anume posibilitatea unei instrumentalizări a textului în scopuri revizioniste. Biograful trebuie să se străduiască neîncetat să păstreze distanţa necesară faţă de obiectul cercetării şi să nu cadă pradă seducţiei exercitate de sursele sale, care pot vorbi, deschis sau pe ascuns, în favoarea celui care este subiectul biografiei.[6] Orice istoric care se încumetă să abordeze genul biografic trebuie, de aceea, să se confrunte cu ampla cercetare a temei biografiei şi, de asemenea, cu problema unei delimitări exagerate – drept cealaltă extremă în raport cu identificarea excesivă cu obiectul cercetării –, îndeosebi atunci când biograful respinge clar poziţia politică a personajului despre care scrie. În această privinţă, cercetarea biografică a fascismului constituie o contribuţie considerabilă.

Pe lângă o identificare nepermisă a biografului cu un obiect transformat în „erou“, psihologizarea exagerată, drept o altă formă a empatiei, reprezintă încă un risc evident al biografiilor. Cu toate acestea, un studiu biografic trebuie să se apropie de universurile de viaţă ale obiectului său şi să-l ia pe acesta în serios ca persoană, atât în acţiunile sale politice, cât şi în cele private. În ceea ce îl priveşte pe Codreanu, nu există mărturii scrise care să nu fie de natură politică. Acest lucru este valabil pentru scrierile lui publicate – din motive uşor de înţeles –, pentru scrisorile descoperite până acum, dar şi pentru jurnalul său. Cel din urmă oferă totuşi, în mai mare măsură decât celelalte documente, acces la un domeniu care ar putea fi descris drept privat. Însă tocmai jurnalul din 1934 arată că acest domeniu pur şi simplu nu funcţiona separat de cel politic în viaţa lui Codreanu şi că, în această privinţă, el nu se deosebea prea mult de alţi conducători politici din vremea sa (şi nu numai). Nici acţiunile lui Codreanu – cele despre care avem cunoştinţă – nu se pot încadra într-o schemă public/privat. În mod evident, Codreanu nu avea vreo oră liberă căreia să nu-i dea conotaţie şi încărcătură politică – munţii şi marea, sportul şi cântecele, ba chiar şi căsătoria (cel puţin la început) au fost legate de

politică. Astfel, în cazul lui Codreanu se poate vorbi, într-adevăr, de o biografie politică care trebuie să lase deoparte domeniul privat, pentru că acesta nu exista despărţit de sfera politică. Însă asta nu înseamnă că oamenii ce au fost cei mai apropiaţi de Codreanu pot fi excluşi din analiză. Codreanu trebuie descris şi analizat prin recurs la familie şi comunitate, la adepţii din cercul restrâns, dar şi la adversarii politici. Aici se încadrează şi relaţiile cu cele mai importante personaje feminine din viaţa lui, în măsura în care o îngăduie sursele. În această privinţă, studiul de faţă încearcă să cuprindă aspectul, multă vreme neglijat, al istoriei relaţiilor dintre sexe în Legiune.

O biografie cu pretenţii ştiinţifice trebuie să clarifice şi în ce constă valoarea ei ştiinţifică adăugată. Sau, punând altfel problema: ce oferă o biografie a unui lider fascist în raport cu o analiză a mişcării sale? Pe de o parte, o biografie poate transmite cunoştinţe obţinute prin cercetare unor cercuri de cititori care capătă acces la temă prin intermediul acestui gen, deoarece nu citesc cărţi ce tratează teme mai abstracte. Asemenea biografii se extind adesea în prezentări ale unor epoci, caz în care obiectul biografiei se retrage în planul al doilea, fiind eclipsat de marile evoluţii ale vremii sale. Cartea de faţă caută să evite ambele extreme ale genului: sinteza camuflată a epocii şi simpla istorisire lipsită de teorie.

Mai mult decât atât, ea ridică o problemă de cercetare pentru care genul biografic pare să fie potrivit. Care a fost rolul lui Codreanu în mişcarea legionară? Întrebarea poate părea paradoxală: Codreanu este cel care a întemeiat şi a condus Legiunea; pentru el, şi nu pentru altcineva, a fost creat un cult bombastic. Şi totuşi, este un fapt că majoritatea cercetătorilor aproape că n-au separat analitic mişcarea de conducător. Scrierile lui Codreanu sunt valabile, ca *pars pro toto*, pentru întreaga Legiune, activitatea lui reprezintă întreaga Legiune, de aceea el este şi răspunzător pentru tot ce s-a întâmplat sub conducerea sa. Această biografie decorticheză, aşa spunând, poziţia lui Codreanu în mişcare, investigând-o ca problemă separată. Este un demers care, potrivit tezei acestei cărţi, se vădeşte a fi productiv, căci evoluţia conducătorului şi cea a mişcării nu coincid nicidecum. Biografia reflectează asupra oamenilor, nu în ultimul rând asupra oamenilor din ambianţa lui Codreanu. Se conturează, astfel, o imagine extrem de complexă a fracţiunilor rivale, precum şi a unui conducător suprasolicitat, tot mai înclinat spre acţiuni contradictorii. Cultul conducătorului nu trebuie să ne împiedice să ne punem întrebări cu privire la conducerea efectivă exercitată de Codreanu, la capacitatea lui de

conducere şi la răspunderea lui politică, nici să ne împiedice să reflectăm în ce măsură era el subiect şi obiect, figură care modelează şi produs al societăţii şi politicii româneşti din primele patru decenii ale secolului XX. O biografie are sens ca analiză contextualizată a unei vieţi a cărei influenţă asupra societăţii româneşti a epocii este dincolo de orice îndoială.

Este atins, astfel, un punct important al abordării teoretice: persoana lui Codreanu trebuie pusă permanent în relaţie cu societatea românească a timpului său. Personalitatea lui a fost formată de această societate, succesul lui a fost posibil doar pentru că aspiraţiile lui Codreanu veneau în întâmpinarea aşteptărilor acestei societăţi. De aceea, viaţa descrisă aici a fost pusă mereu în relaţie cu structurile şi evoluţiile politice şi sociale. Acest lucru a fost realizat printr-o arhitectură a cărţii care, pe de-o parte, ţine seama de dinamica diacronică, iar pe de alta intercalează mai multe capitole de istorie structurală, care întrerup un flux narativ ordonat pur cronologic. Sunt incluse intenţionat mai multe perspective spaţiale, care pun în lumină mediul legionar din Moldova sau fenomenul – pe cât de important pentru mobilizarea legionară, pe atât de neglijat – de la Maglavit.

Apoi, viaţa lui Codreanu este plasată în mediul politic al României interbelice. Istoria politică este înţeleasă aici ca istorie a instituţiilor şi partidelor, precum şi a actorilor. N-am căutat însă să istorisim cele mai mici detalii ale încurcatelor afaceri politice de zi cu zi, ci să arătăm cât de implicat era Codreanu în viaţa politică oficială, dar şi în „statul profund“, adică în structurile de putere care, deşi nu erau prevăzute de constituţie, erau, *de facto*, foarte influente. Legiunea a combătut aceste structuri, dar a fost şi parte a lor, iar sfârşitul lui Codreanu trebuie văzut şi drept o emancipare eşuată a unui *outsider* social faţă de *establishment*-ul care l-a susţinut vreme îndelungată.

În structura generală a cărţii, Bucureştiului, ca centru al vieţii politice, i se acordă, în mod firesc, o importanţă considerabilă. Totuşi, ar trebui să reiasă clar că Corneliu Zelea Codreanu a fost şi a rămas moldovean, că el a cunoscut ţara ca regăţean şi a preferat mereu munţii, iar spre sfârşitul vieţii, şi marea, în locul marilor oraşe. De aceea, biografia lui nu se încadrează în perspectiva dominantă în România, o perspectivă centrată asupra capitalei şi a elitelor intelectuale ale acesteia. Acest fapt ar putea să-l surprindă pe cititorul român. Odată cu Codreanu, târgul moldovenesc de coloratură rurală, cu elita lui în ascensiune dependentă de stat, a intrat în viaţa politică a României Mari, cu societatea ei de masă apărută ca urmare a introducerii votului universal. De aceea, cartea de faţă încearcă să conecteze diferitele

etape din viaţa lui Codreanu cu spaţiile în care s-au desfăşurat – asta şi pentru că unele locuri au fost incluse în mod deliberat într-o topografie simbolică. Privirea orientată spre provincie trebuie însă să arate şi cum a mobilizat Legiunea masele şi ce rol a jucat aici Codreanu – în mod surprinzător, în punctul culminant al mobilizării (1937), aproape nici unul.

Cartea încearcă să împletească pasajele narative cu analiza şi să organizeze întregul într-o matrice care este subordonată cercetării conduse de teorie. Un asemenea program este mai uşor de formulat decât de transpus în practică. Bazele teoretice au fost create, în ultimele decenii, de cercetarea comparată a fascismului. Este vorba de teme precum teoria charismei a lui Max Weber, problema religiei politice şi a religiozităţii Legiunii, a caracterului fascist sau a drumului ideologic aparte al Legiunii, a ultranaţionalismului palingenetic, a compoziţiei sociale a comunităţii de adepţi. În câmpul restrâns al cercetării istoriei ideologice a Legiunii, Constantin Iordachi a produs în ultimii ani rezultate notabile, mai ales prin aceea că a aplicat teoria charismei nu doar asupra conducătorului, ci şi asupra întregii mişcări legionare. De asemenea, rămân îndatorat lucrărilor lui Armin Heinen şi Francisc Veiga, care au furnizat, înainte de deschiderea arhivelor, monografii ce rămân de referinţă până astăzi. Importante sunt şi abordările mai recente ale cercetării fascismului, care iau în discuţie practica socio-culturală şi, astfel, trec dincolo de o pură istorie a ideologiei sau de abordări social-istorice preponderent cantitative (un exemplu sunt lucrările cercetătorului german al fascismului Sven Reichardt). De interes deosebit este, în acest sens, conceptul universurilor de viaţă, aşa cum a fost acesta dezvoltat pentru cercetarea istorică, printre alţii, de istoricul Europei de Est Heiko Haumann – sondarea câmpurilor culturale la scară mică, aici în cazul unei biografii, şi cuplarea cunoştinţelor obţinute cu structuri sociale supraordonate.

Adaug o observaţie privind ediţia românească, prin comparaţie cu cea germană: este o traducere din germană, dar nu corespunde decât în parte versiunii publicate la Viena. Editura Zsolnay a insistat asupra scurtării considerabile a manuscrisului. Cititorul român însă va fi interesat de numeroase detalii şi izvoare necunoscute, care unui cititor de limbă germană nu i-ar spune prea multe. Aici, ele sunt publicate într-o versiune lărgită cu mai mult de jumătate. De aceea, consider că ediţia de faţă nu este o simplă traducere, ci reprezintă, în sens ştiinţific, versiunea definitivă a cărţii.

Cercetarea temei nu este, desigur, încheiată. Sper ca această lucrare să

stimuleze dezbaterea ştiinţifică asupra lui Codreanu, să înlesnească descoperirea de noi izvoare, mai ales deţinute de persoane particulare, şi să conducă, prin discuţia ştiinţifică, la noi evaluări şi interpretări.

MULŢUMIRI

PĂRŢI EXTINSE ALE ACESTEI CĂRŢI SE BAZEAZĂ PE STUDIILE desfăşurate în Arhivele Naţionale de la Bucureşti şi Iaşi, precum şi în arhiva CNSAS. Doamnelor şi domnilor care lucrează în aceste instituţii le mulţumesc în mod deosebit. Pentru documentele de arhivă studiate la Bucureşti îi sunt recunoscător mai ales colegului şi prietenului meu Dorin Dobrincu, care, în calitate de director general al Arhivelor Naţionale (2007–2012), le-a pus la dispoziţia cercetătorilor; le aduc, totodată, mulţumiri călduroase lui Cătălin Botoşineanu şi Mihai Mârza, de la Iaşi, pentru întregul lor sprijin. Condiţiile excelente de studiu de la Biblioteca Universitară din Iaşi le datorez directorului acesteia, Bogdan-Petru Maleon. În ultimii ani, Iaşiul a devenit pentru mine o a doua patrie academică, fapt la care au contribuit, pe lângă colegii mei interesaţi de Evul Mediu, specialiştii în istorie contemporană Flavius Solomon, Ovidiu Buruiană şi Dorin Dobrincu, cu care am purtat numeroase convorbiri. În septembrie 2015, Societatea de Studii Istorice din România a organizat la Iaşi o întrunire în cadrul căreia a fost pusă în discuţie cartea mea, aflată atunci în pregătire. Această iniţiativă a reprezentat, în ce mă priveşte, un dar intelectual extrem de valoros. Constantin Iordachi, unul dintre cei mai buni cunoscători ai subiectului, mi-a oferit prin lucrările sale, dar şi prin discuţiile avute cu el, impulsuri importante. Îmi amintesc cu plăcere de numeroasele convorbiri cu istoricii români, care mi-au relevat, din diferite perspective, dificultatea subiectului ales. Volumul datorează mult lucrărilor clasice ale lui Armin Heinen şi Francisc Veiga, precum şi discuţiilor din Colegiul Doctoranzilor de la Viena, iniţiat de Oliver Rathkolb, despre regimurile autoritare din interbelicul european. Marina Cattaruzza, Sybille Steinbacher, Konrad Clewing, Heiko Haumann, Michael Metzeltin, Konrad Petrovszky şi Daniel Ursprung au citit manuscrisul din diferite perspective,

în întregime sau parţial, au adus observaţii importante şi m-au ferit de erori.

Lui Wilhelm Tauwinkl îi sunt îndatorat pentru traducerea atentă şi meticuloasă. Aceeaşi rigurozitate a arătat-o Dan Flonta în lecturarea traducerii. Amândurora le aduc mulţumiri călduroase.

Editurii Humanitas îi mulţumesc pentru publicarea acestei versiuni considerabil extinse a lucrării şi pentru generoasa includere a materialului iconografic.

Viena, iulie 2017

NOTE

INTRODUCERE

1. Vezi şi Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*, London, 2006; Sebastian Balta, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940–1944)*, Stuttgart, 2005; Petre Ţurlea, *Ion Antonescu. Între extrema dreaptă şi extrema stângă*, Bucureşti, 2009, p. 79. Pentru secvenţele filmate, vezi https://www.youtube.com/watch?v=XxL3TTdpkTk (accesat la 9 octombrie 2017).
2. Referitor la începutul venerării lui Codreanu după lovitura de stat din 6 septembrie 1940, *cf.* Ţurlea, *Ion Antonescu*, pp. 26 *sqq*.; textul cuvântării la Ioan Scurtu *et alii*, *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România*, vol. 6, Bucureşti, 2007, pp. 169–173.
3. Aluzie la Sf. Ioan Gură de Aur, Părinte al Bisericii.
4. *Glasul strămoşesc*, 5 decembrie 1940.
5. Vezi site-ul neolegionar www.miscarea.net/glasul-stramosesc-profilul-capitanului. htm (accesat la 4 iulie 2015); Ţurlea, *Ion Antonescu*, pp. 26 *sqq.*, unde apar alte exemple; Bernd Matheus, *Cioran. Porträt eines radikalen Skeptikers*, Berlin, 2007, p. 92; Marta Petreu, *An Infamous Past. E.M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania*, Chicago, 2005, p. 278; Zigu Ornea, *The Romanian Extreme Right. The Nineteen Thirties*, New York, 1999, pp. 359–364.
6. Consiliul Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii (CNSAS), Fond I 262411, vol. 2, ff. 20–22.
7. Sic (probabil greşeală de tipar); cuvântul ar putea fi „tării“ sau „trăiri“ (n. tr.).
8. CNSAS, Fond I 211932, vol. 3, ff. 3–8; *Glasul strămoşesc*, 5 decembrie 1940.

9. Armin Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, 2007, pp. 104–108; Hildrun Glass, *Deutschland und die Verfolgung der Juden im rumänischen Machtbereich*, München, 2014; Tuvia Friling, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu, *International Commission on the Holocaust in Romania. Final Report*, Iaşi, 2005.

1. INVOCAREA MORŢILOR

1. Liderul de partid al lui Ion Zelea Codreanu, Nicolae Iorga, a redactat chiar o lucrare oficioasă pe această temă: *Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc*, Bucureşti, 1904; ed. nouă, cu o postfaţă de Andrei Pippidi, Bucureşti, 2004.
2. Corneliu Zelea Codreanu, „Situaţia la cărămidărie“, *Pământul Strămoşesc*, 16/1928, pp. 1–3, aici p. 1.
3. Ion Zelea Codreanu, *O mărturie*, Bucureşti, 1941, p. 15; aprecieri praxiologice la Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Wien/Köln/Weimar, 2009.
4. Ion Zelea Codreanu, *Pentru ordine, muncă şi dreptate*, Huşi, 1920, pp. 51–56.

2. TRIUMFUL ÎN RĂZBOI ŞI TEAMA DE REVOLUŢIE

1. Vezi, mai recent, Emilio Gentile, *E fu subito regime. Il fascismo e la marcia su Roma*, Bari, 2012.
2. Stelu Şerban, *Elite, partide şi spectru politic în România interbelică*, Bucureşti, 2006; Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare şi dinamica electorală în România (1919–1937)*, Bucureşti, 2009; Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România, 1866–1937*, Iaşi, 2005.
3. Vezi Constantin Iordachi, „Faschismus, Charisma und Politik. Die Legion «Erzengel Michael» im Zwischenkriegsrumänien 1927–1941“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013, pp. 20–68, aici pp. 26–32; o lucrare fundamentală este cea a Irinei Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca–London, 1995; dintre studiile regionale sunt de menţionat Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina 1918–1944*, München, 2001 şi Florian Kührer-Wielach, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer*

Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg, München, 2014.

4. Cornel Micu, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania*, Frankfurt am Main, 2012; Dietmar Müller, *Agrarpopulismus in Rumänien. Programmatik und Regierungspraxis der Bauernpartei und der Nationalbäuerlichen Partei Rumäniens in der Zwischenkriegszeit*, St. Augustin, 2001; Klaus Peter Krauss (ed.), *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*, Stuttgart, 2009.
5. Hans-Christian Maner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918–1940)*, Stuttgart, 2007.
6. Contribuţii fundamentale au adus Maner, *Multikonfessionalität*, şi Sorin Radu, *Electoratul din România în anii democraţiei parlamentare (1919–1937)*, Iaşi, 2004; studii importante se găsesc la Müller (ed.), *Elite parlamentare*.
7. Potrivit Legii 1424 din 27 martie 1926, partidul care obţinea minimum 40% din voturi primea automat jumătate din mandate, iar restul de jumătate se împărţea între toate partidele, inclusiv cel majoritar, proporţional cu numărul de voturi obţinute, după ce se scădeau mandatele atribuite minorităţilor (n. tr.).

3. „APOSTOL“ ÎNTR-O ZONĂ DE CRIZĂ SOCIALĂ: TATĂL

1. Consultată pe site-ul neolegionar www.miscarea.net/ion-zelea-codreanu-crampeie-de-amintiri1.htm (accesat la 16 iunie 2015).
2. Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 651/1, ff. 58, 66; Ion Zelea Codreanu ca secretar al Facultăţii de Ştiinţele Naturii (toamna anului 1899), *ibid*., 651/2, f. 368; *ibid*., 688/1904, referitor la asociaţiile „Unirea“ şi „Solidaritatea“; *ibid*., 656/1900–1901, f. 522, despre eliberarea diplomei de licenţă în ştiinţe filozofico-istorice pentru I. Zelea Codreanu la 31 august 1901; *ibid*., 675, f. 135: Ministerul Cultelor îl scuteşte pe I. Zelea Codreanu de taxele pentru eliberarea diplomei (8 martie 1904); câteva decenii mai târziu, în procesul împotriva fiului său, şi Codreanu-tatăl a fost atacat vehement: la liceul din Suceava s-ar fi remarcat prin exaltare şi megalomanie, visând să devină preşedintele unei republici a României; Victor Roncea, Gheorghe Buzatu, *Documente din arhiva Corneliu Zelea*

Codreanu, 27 vol., Iaşi, 2012 (în continuare, prescurtat Roncea, Buzatu; nu este vorba de o ediţie, ci de imprimarea unor materiale digitale din arhiva fostei Securităţi de la CNSAS; de aceea, vom indica întotdeauna şi cota arhivei), vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 216.

3. Laurenţiu Rădvan, *Oraşele din Ţările Române în Evul Mediu*, Iaşi, 2011, pp. 530–535.
4. Andrei Kuşko, Viktor Taki, *Bessarabiia v sostave Rossiskoi Imperii*, Moscova, 2012; Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden, 1993; Kurt Scharr, *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*, Viena, 2010.
5. Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, Bucureşti, 2012, oferă cea mai bună prezentare. Rolul lui Iorga în viaţa politică este cercetat deosebit de amănunţit în Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României*, Bucureşti, 1991; Petre Ţurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, Bucureşti, 2001; Radu Ioanid, „Nicolae Iorga and Fascism“, în: *Journal of Contemporary History* 27 (1992), fasc. 3, pp. 467–492; Bogdan C. Iacob, „Nicolae Iorga as New Man. Functions of a Teacher Cult“, în: *Studii şi materiale de istorie contemporană* 13 (2014), pp. 178–192.
6. Victor Neumann, *Neam, popor sau naţiune? Despre identităţile politice europene*, ed. a II-a, Bucureşti, 2005, pp. 135–146.
7. *Neamul Românesc*, 25 octombrie 1910, pp. 2007–2009.
8. *Neamul Românesc*, 3 mai 1910, pp. 838–840.
9. Împrumut intrat în limba română din ebr. *qahal*, „adunare“ (n. tr.).
10. *Neamul Românesc*, 6 aprilie 1910, pp. 690–693, şi 9 aprilie 1912, p. 604. Comparaţia cu altarul este folosită şi de Iorga: *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 873; *Neamul Românesc*, 6 aprilie 1910, p. 693.
11. *Neamul Românesc*, 21 iunie 1910, pp. 1141–1142; *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 874; *Neamul Românesc*, 14 mai 1910, p. 899.
12. Bibliografia pe această temă este foarte amplă; trimitem la Lucian Nastasă (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919–1939): mărturii documentare*, Cluj-Napoca, 2011; Lucian T. Butaru, *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2010; Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iaşi, 2011; Andrei Oişteanu, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian & Other Central-East European Cultures*, Lincoln, London, Jerusalem, 2009; Marius Turda, „The Nation as Object: Race, Blood,

and Biopolitics in Interwar Romania“, în: *Slavic Review* 66 (2007), fasc. 3, pp. 413–441; Marius Turda, „Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-century Romania“, în: *Totalitarian Movements and Political Religions* 9 (2008), fasc. 4, pp. 437–453; Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder (Colorado), 1990; Constantin Iordachi, „God's Chosen Warriors. Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania“, în: Constantin Iordachi (ed.), *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, 2010, pp. 316–357; Dietmar Müller, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationscode*, Wiesbaden, 2005; Jochen Schmidt, *Populismus oder Marxismus? Zur Ideengeschichte der radikalen Intelligenz Rumäniens 1875–1918*, Tübingen, 1992. Analize amănunţite se găsesc la Horia Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 21–63, de unde provine şi citatul, p. 51, precum şi la Radu Ioanid, *Holocaustul în România*, Bucureşti, 2006, pp. 21–31.

13. În această privinţă se deosebea de Cuza şi de invectivele lui împotriva Vechiului Testament; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 50–51. Religiozitatea profundă se observă şi din scrisorile lui către membrii familiei după moartea lui Corneliu Codreanu, CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 137, 140, 142.
14. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 21: potrivit statisticilor din anul 1899, localităţile Iaşi, Botoşani, Piatra Neamţ, Bacău, Dorohoi şi Dărăbani aveau 50–56% populaţie evreiască, iar Bârlad, Focşani, Roman, Vaslui, Tecuci, Huşi şi Paşcani, 25–45%. Müller, *Staatsbürger auf Widerruf*, pp. 41–42; Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Rumania*, Stanford, 1970, pp. 258–259; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 23.
15. Universul în care trăiau boierii este descris foarte sugestiv în memoriile lui Radu Rosetti, *Amintiri*, pref. de Neagu Djuvara, Bucureşti, 2013. Referitor la romi, vezi Viorel Achim, *The Roma in Romanian History*, Bucureşti, 2004. Oişteanu, *Inventing the Jew*, p. 9; Müller, *Staatsbürger auf Widerruf*, pp. 47, 94–99; Constantin Bărbulescu, *România medicilor. Medici, ţărani şi igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Bucureşti, 2015, pp. 162–164. Alexandru Constantin Cuza, *Ce-i Alcoolismul?*, Jassy (sic!), 1897; broşura este alcătuită după

o schemă cu întrebări şi răspunsuri şi tratează exemple de cazuri din întreaga emisferă nordică. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 24.

16. În continuare, îi urmăm pe Schmidt, *Populismus oder Marxismus?*, şi pe Klaus Heitmann, „Das «rumänische Phänomen». Die Frage des nationalen Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900“, în: *Südost-Forschungen* 29 (1970), pp. 171–236.
17. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 22; Bărbulescu, *România medicilor*, pp. 160–217: despre alcoolism, pp. 160–185; despre pelagră şi mămăliga ca aliment de bază, pp. 186–217.
18. Schmidt, *Populismus*, pp. 127–128.
19. Philipp G. Eidelberg, *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden, 1974; Karl Scheerer, *Die rumänischen Bauernaufstände vom Frühjahr 1907*, Berna, 1974; Andrei Oţetea *et alii* (eds), *Marea răscoală a ţăranilor din 1907*, ed. a II-a, Bucureşti, 1987. Izvoare referitoare la Moldova în: Ion Popescu-Puţuri *et alii* (eds), *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907*, vol. 2, *Desfăşurarea răscoalei; A. Moldova*, Bucureşti, 1983.
20. Referitor la modul de reprezentare a ţării, vezi Laurenţiu Vlad, *Imagini ale identităţii naţionale: România la expoziţiile universale şi internaţionale de la Paris, 1867–1937*, Iaşi, 2007; referitor la Averescu, vezi biografia prea puţin critică a lui Petre Otu, *Mareşalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Bucureşti, 2009.
21. Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, p. 36; Horia Bozdoghină, *Partidul Naţionalist-Democrat în viaţa politică a României*, Sibiu, 2007, p. 21 (îi mulţumesc lui Sorin Radu, Sibiu, pentru un exemplar al acestui volum).

4. TEORIA ŞI PRACTICA ANTISEMITISMULUI DE PROVINCIE

1. *Cf.* Felix Schnell, *Räume des Schreckens. Gewalträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933*, Hamburg, 2012.
2. Schnell, *Räume des Schreckens*; Edward H. Judge, *Ostern in Kischinjow*, Mainz, 1995; Radu Harald Dinu, „Antisemitismus als soziale Praxis“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013, pp. 113–129; *Naţionalistul*, 3 septembrie 1922, p. 1. Referitor la Galiţia austriacă, comparabilă structural, vezi Magdalena Opalski, *The Jewish Tavern-Keeper and His Tavern in Nineteenth-Century Polish Literature*, Ierusalim, 1986; Yohanan Petrovsky-

Shtern, *The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe*, Princeton, 2014 (îi mulţumesc lui Kerstin Jobst, Viena, pentru această indicaţie). Andrei-Florin Sora, *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral 1866–1940*, Bucureşti, 2011; *Neamul Românesc*, 22 februarie 1911, p. 339, şi 8 martie 1911, p. 456.

3. Cu privire la anturajul lui Codreanu, vezi *Neamul Românesc*, 14 martie 1911, p. 519; 13 noiembrie 1912, p. 2202; 11 decembrie 1912, p. 2359; Bozdoghină, *Partidul Naţionalist-Democrat*, pp. 28 şi 41; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 38–40 (citat p. 40); *Neamul Românesc*, 27 aprilie 1910, p. 808.
4. *Neamul Românesc*, 14 iunie 1910, p. 1092; *Neamul Românesc*, 2 octombrie 1912, pp. 1924–1927; *Neamul Românesc*, 18 septembrie 1912, pp. 1783–1786; Mariana Conovici, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru (eds), *Ţara, Legiunea, Căpitanul. Mişcarea legionară în documente de istorie orală*, Bucureşti, 2008, p. 123.
5. *Neamul Românesc*, 30 mai 1911, pp. 954–956.
6. Corneliu Codreanu, *Pentru legionari*, Editura Scara, Bucureşti, ed. a IX-a, 1999, p. 15; CNSAS, I 10744, vol. 2, ff. 393, 395; cu puţin timp înainte de moarte, Ion Zelea Codreanu avea în proprietate casa de la Huşi şi un hectar de vie, precum şi o locuinţă la Bucureşti, trecută pe numele soţiei; trăia dintr-o pensie lunară de 8 000 de lei; *ibid*., vol. 1, nr. 33; *Neamul Românesc*, 22 martie 1911, p. 541; *Neamul Românesc*, 8 martie 1910, pp. 474–477. În noiembrie 1909, Ion Zelea Codreanu a primit o scrisoare anonimă în germană: „Vă felicit, domnule Conte de Păducheni. Uită-te la mine! Dacă la primăvară creşte iarba, poate începe să muşte. O să ne bucurăm să vă ştim la casa de nebuni. Apropo, de Crăciun puteţi să vă prăjiţi la frigare"; *Neamul Românesc*, 7 mai 1910, p. 878 (presupusul credit: el s-a apărat că doar ar fi garantat pentru un coleg). *Neamul Românesc*, 13 iulie 1910, proces de calomnie intentat de Codreanu unui ziarist. Referitor la problema cu alcoolul, CNSAS, P 10744, vol. 2, şi Petre Pandrea, *Garda de Fier*, Bucureşti, 2001, p. 326. Aprecierea aparţine renumitului jurist Matei B. Cantacuzino, în: Ioan Scurtu *et alii* (ed.), *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluţie: 1919–1927*, Bucureşti, 1996, p. 461.

5. O FAMILIE NAŢIONALISTĂ ROMÂNEASCĂ

1. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 52–53.

2. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 70.
3. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 71–72.
4. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 57; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 15–16.
5. CNSAS, P 10744, vol. 2, ff. 59–64.
6. În *Pentru legionari*, p. 17, Codreanu îi enumeră, printre alţii, pe Miron Costin, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Mihai Eminescu, Ion Creangă şi Vasile Alecsandri, nefiind însă clar dacă chiar i-a citit pe aceşti autori sau dacă doar îi pomeneşte în legătură cu istoria culturală a Iaşilor. Direcţia Arhivelor Naţionale Istorice Centrale (DANIC), Ministerul de Interne – Diverse (MI-D) 26/1934, vol. 1, f. 116. Cu privire la Dumas, vezi Constantin Papanace, *Stilul legionar de luptă*, Bucureşti, 2004, p. 173.
7. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 123, 126.
8. Jurnalul în Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 116–171; Ion Banea, *Căpitanul*, ed. a III-a, Sibiu, f.a., pp. 12–13.
9. Neculai I. Staicu-Buciumeni, *Colegiul Naţional „Nicolae Filipescu“*, Galaţi, 2006. www.bvau.ro/docs/e-books/2007/Staicu-Buciumeni, %20Neculai/M-rea%20Dealu%20.pdf, p. 4.
10. Staicu-Buciumeni, *Colegiul Naţional*, p. 7; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 33–36. *Cf.* Iordachi, „God's Chosen Warriors“, pp. 327–331.
11. Arhivele Militare Piteşti, Fond Mănăstirea Dealu, Dosar 2/1912, f. 4; 4/1913, ff. 22, 77–78, 114–117, 146–147, 182–186, 199, 201–202, 258; 8/1913, f. 61; 11/1915, f. 113; 14/1915, f. 164; îi mulţumesc Mihaelei Stroe, de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“ din Bucureşti, pentru sprijinul acordat în procurarea acestui material.
12. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 14.
13. Pandrea, *Garda de Fier*, p. 37; *cf.* Grigore Traian Pop, *Mişcarea legionară*, Bucureşti, 2007, p. 129.

6. EXPERIENŢA RĂZBOIULUI

1. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 14–15.
2. *Ibid.*, p. 15. Banea, *Căpitanul*, p. 15.
3. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387.
4. Banea, *Căpitanul*, p. 16; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 124 (este vorba de jurnalul lui Codreanu din prima jumătate a anului 1934, necunoscut, pare-se, cercetătorilor); Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*, Timişoara, 1993; Pandrea, *Garda de Fier*.
5. Bozdoghină, *Partidul Naţionalist-Democrat*, pp. 70 *sqq.*; *Reichspost*, 19

iulie 1918, p. 3; *Arbeiter-Zeitung*, 1 iulie 1918; *Wiener Zeitung*, 18 iulie 1918, p. 22.

6. Radu Florian Bruja, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgovişte, 2012, p. 44.
7. Svetlana Suveică, „Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislativer Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918–1928)“, în: *Südost-Forschungen* 71 (2012), pp. 183–233; Mariana Ţăranu, „Politica statului român faţă de minorităţile naţionale din Basarabia în primii ani după Mare Unire“, în: Vasile Ciobanu, Sorin Radu (eds), *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Sibiu, 2006, pp. 37–49 (statistica la p. 47).
8. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 13.

7. ÎNTÂLNIREA CU ORAŞUL: IAŞI

1. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 17.
2. Cu privire la istoria oraşului, vezi Gheorghe Iacob (ed.), *Iaşi – memoria unei capitale*, Iaşi, 2008; referitor la construcţiile istorice, vezi Dan Bădărău, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*, Iaşi, 2007; un material bogat ne oferă Nicolai Andriescu-Bogdan în *Oraşul Iaşi* – o monografie a oraşului apărută prima oară în 1913–1915 şi retipărită la Iaşi în 2008; Liviu Brătescu, *România la răscruce. Anul 1866*, Iaşi, 2014, pp. 141–165; Rosetti, *Amintiri*, pp. 619–621.
3. Hedda Binder-Iijima, *Die Institutionalisierung der rumänischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, München, 2003, pp. 45–50 şi, mai ales, 90–94.
4. Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (eds), *Istoria universităţii din Iaşi*, Iaşi, 2010; referitor la numărul de studenţi, vezi pp. 184–185 (articolul lui Leonidas Rados); referitor la profesori, vezi articolul lui Gheorghe Platon, pp. 151–175.
5. Andriescu-Bogdan, *Oraşul Iaşi*, pp. 76–80.
6. Oliver Jens Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter» – Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionärsbewegung (1919–1938)“, în: Heinen, Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht*, pp. 277–360, aici 286.
7. Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, p. 257; Lucian Nastasă-Kovács, „Frontierele spirituale şi avatarurile Marii Uniri. Publicul studenţesc în universităţile româneşti“, în *Archiva Moldaviae* 7 (2015), pp. 29–56, aici 36, 40, 43–44.
8. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 148; Mariana Hausleitner, *Deutsche und Juden*

in Bessarabien 1814–1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens, München, 2005, pp. 90–91.
9. Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, pp. 251–255.
10. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 181–185, unde sunt reproduse statutele.

8. ACTIVIST PRINTRE MUNCITORI

1. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 287–298.
2. Referitor la Grigore Bejan, vezi schiţa biografică din publicaţia cuzistă *Naţionalistul*, 3 septembrie 1922.
3. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 296; *Unirea*, 25 martie 1920, p. 1. Un rol important a jucat la această manifestaţie şi adversarul politic de mai târziu al lui Codreanu, Victor Iamandi.
4. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 20.
5. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 303.
6. *Ibid.*, p. 304; Turda, „The Nation as Object“, pp. 413–441; Turda, „Conservative Palingenesis“, pp. 437–453; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 25.
7. *Conştiinţa*, 17 mai 1920; trad. germ. de Armin Heinen, *Die Legion „Erzengel Michael“ in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation*, München, 1986, p. 110.
8. Bozdoghină, *Partidul Naţionalist-Democrat*, p. 29; Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 306–307; Stelu Şerban, „The Nation as Religious Utopia in the Romanian Political Establishment of the 1930s“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010, pp. 95–107.
9. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, p. 310.
10. Radu Ioanid, „The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard“, *Totalitarian Movements and Political Religions* 5/3 (2004), pp. 419–453, aici 421; Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 310–315.
11. Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»“, pp. 290, 294; A.C. Cuza, „Ce sunt grevele“, în: *Unirea*, 24 martie 1920, p. 1; *Unirea*, 25 martie 1920, p. 1.

9. CONDUCĂTOR AL STUDENŢILOR DIN „GENERAŢIA 1922“

1. Pentru o comparaţie între mişcările studenţeşti de extremă dreaptă şi extremă stângă în secolul XX, vezi, referitor la cazul Germaniei, Götz Aly, *Unser Kampf. 1968*, Frankfurt am Main, 2008.

2. „Număr închis“, „număr limitat“ (lat.), aici referitor la numărul celor care pot fi admişi la o universitate (n. tr.).
3. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 191–225; Roland Clark, *Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Ithaca/ London, 2015, pp. 28–36; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 229; Scurtu, *Totalitarismul*, nr. 31; referitor la Moţa, vezi Francisc Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, Bucureşti, 1995, p. 75; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 219.
4. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 62–73, unde apar şi alte statistici.
5. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, nr. 19; analize excepţionale la Livezeanu, *Cultural Politics*, pp. 211–245; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 28–73.
6. Când a avut loc o demonstraţie socialistă la Iaşi în data de 1 mai 1920, tânărul Codreanu şi-a făcut apariţia la Fălticeni, unde voci din public l-au întrebat batjocoritor dacă îl cheamă de fapt Zelica sau Zelinschi: *Opinia*, 4 mai 1920.
7. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 167; Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 948/1921, scrisoare a Centrului Studenţilor din 31 mai 1921; Dinu, „Antisemitismus als soziale Praxis“.
8. Scurtu, *Totalitarismul*, nr. 19.
9. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 37; Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 925/1920, ff. 470–488.

10. ACTIVIST STUDENŢESC AL VIOLENŢEI

1. Karl-Heinz Schlarp, „Das ungarische Numerus-clausus-Gesetz von 1920 als erste judenfeindliche Gesetzgebung in Europa – Ursachen und Folgen“, în: Konrad Clewing, Oliver Jens Schmitt (eds), *Südosteuropa. Von vormoderner Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung*, München, 2005, pp. 349–381, cu o bogată bibliografie. Cu privire la evenimentele de la Universitatea din Viena, vezi Klaus Taschwer, *Hochburg des Antisemitismus*, Viena, 2015; *cf. Arbeiter-Zeitung*, 12 decembrie 1922, p. 3; *Neue Freie Presse*, 11 decembrie 1922, p. 1; *Neue Freie Presse*, 13 decembrie 1922, p. 5.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 35.
3. *Ibid.*; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 175, nota 1.
4. Livezeanu, *Cultural Politics*, pp. 245 *sqq*.
5. Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 925/1920, f. 382.

6. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 191–194.
7. *Ibid.*, nr. 20, 21, 23; Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 948/1921, adresă din 31 mai 1921; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 179; *ibid*., nr. 23; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, cu data de 13 aprilie 1921.
8. Cătălin Botoşineanu, „Demisia în spaţiul universitar ieşean. Cazul profesorilor Facultăţii de Drept din anul 1925“, *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 87–101; după tulburările grave din 10 decembrie 1924, care nu au fost stăvilite de autorităţi, rectorul universităţii, Alexandru Slătineanu, a instituit o curte de arbitraj, cu colaborarea preşedintelui Curţii de Casaţie; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 183–185; cu privire la optica lui Codreanu, vezi *Pentru legionari*, pp. 40–41; Arhivele Statului din Iaşi, Fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ 948/1921, f. 104.
9. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 44.
10. Radu-Dan Vlad, *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. 1: 1923–1934, Bucureşti, 1999, pp. 36–37; CNSAS P 006495, ff. 1–10, cu o autobiografie a Elenei Codreanu în închisorile comuniste.
11. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 53.

11. MISIONAR ANTISEMIT ÎN GERMANIA

1. Sorin Radu, în *Electoratul*, pp. 178–181, vorbeşte de „delir“ (p. 180); Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 39 *sqq*.; Lucian Boia, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997, pp. 254–255, după memoriile lui Constantin Argetoianu.
2. Fascia Naţională Română, „Către poporul român“, în: *Vestul României*, 5 octombrie 1923, p. 2 (n. tr.).
3. DANIC, Fond Direcţia Generală a Poliţiei (DGP) 49/1924, ff. 118, 199; *ibid*., f. 93; *ibid*., Statutul Fasciei, art. 22–26; *ibid*., ff. 134–146; numărul membrilor era mai mare decât s-a presupus până acum: la Ploieşti cca 1 800, la Brăila 850, la Bârlad 300, în Bucovina 600, la Târgu Mureş 350, la Cluj 2 000, la Arad 2 200, la Timişoara 5 000; referitor la italienii din Timişoara, *ibid*., ff. 118–138.
4. Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, p. 92; Gavin Bowd, „Charles Maurras et la Roumanie“, în: *Studii şi materiale de istorie contemporană*, 2014/1, pp. 205–209.
5. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 58; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 318; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 256–257 şi 387.

Codreanu a plecat fără acordul tatălui său. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 58; DANIC, DGP 4/1929, Apelul Legiunii Arhanghelul Mihail.

6. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 58–60; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 320; Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, raport din 20 februarie 1923; scrisoare a lui Italo-Romano Bardelli, care îi aminteşte lui Codreanu, probabil în 1933, de ziua înscrierii; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 163; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 59; Heinen, *Legion*, p. 134, menţionează un contact cu activistul popular Richard Kunze (Knüppel-Kunze), un personaj de frunte în Deutschvölkischer Arbeitsring Berlin [„Cercul de lucru popular german din Berlin“, ulterior absorbit de Deutschnationale Volkspartei – Partidul Naţional al Poporului German; n. tr.].
7. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 387: depoziţia lui Codreanu în faţa judecătorului de instrucţie, 31 octombrie 1923. Codreanu nu era înscris la Jena; numele lui poate fi găsit în arhiva universităţii. Îi mulţumesc doamnei Margit Hartleb, de la Arhiva Universităţii din Jena, pentru eforturile depuse în această chestiune (înştiinţare în scris din 5 august 2015). Codreanu se înscrisese la Berlin la 22 noiembrie 1922, cu numărul matricol 2706. Pentru transmiterea documentelor corespunzătoare din Arhiva Universităţii Humboldt îi mulţumesc directoarei acesteia, Dr. Aleksandra Pawliczek (înştiinţare în scris din 9 iulie 2015).
8. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 63; Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 321.

12. LIGA APĂRĂRII NAŢIONALE CREŞTINE

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 247–249, 254–255; *ibid.*, nr. 35, extras din ziarul *Aurora* din 4 februarie 1923; *ibid.*, p. 234.
2. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, f. 322.
3. Programul Uniunii Naţionale Creştine în DANIC, MI-D 4/1922, vol. I; Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 76–79; Heinen, *Legion*, p. 120; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 37–38; Peter Manu, Horia Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, Bucureşti, 2010; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 91; A.C. Cuza, *Călăuza bunilor Români*, ed. a III-a, Iaşi, 1927; referitor la programul LANC, vezi Bozdoghină, *Antisemitismul lui A.C. Cuza*, pp. 94–97; Cuza, *Călăuza bunilor Români*, p. 9; de asemenea, A.C. Cuza, *Doctrina naţionalistă creştină. Introducere.*

Cuzismul. Definiţie, teze, antiteze. *Sinteza*, Iaşi, 1928.

4. Cuza, *Călăuza bunilor Români*, pp. 13–14, pp. 18–20. Programul economic mai prevedea, pe lângă expulzarea „străinilor“, adică a evreilor, o îmbunătăţire vag formulată a balanţei comerciale, prin creşterea exporturilor şi scăderea importurilor. Alte elemente ale programului erau: administrarea corectă a bunurilor statului; combaterea deturnării fondurilor publice; administrarea profitabilă a sistemelor de transport de stat; controlul asupra capitalului străin, care trebuia folosit doar în slujba naţiunii; înlesniri fiscale pentru familiile cu mulţi copii; favorizarea românilor faţă de minorităţi; proporţionalitatea etnică în sistemul bancar; naţionalizarea întreprinderilor străine; formarea de specialişti români; favorizarea preluării de proprietăţi de către etnici români prin acordarea de credite; combaterea cametei; o mai bună administrare a reformei agrare; sporirea numărului de cooperative; promovarea producţiei industriale naţionale; exploatarea pădurilor prin intermediul cooperativelor săteşti.
5. A.C. Cuza, *Învăţătura lui Isus. Judaismul şi teologia creştină*, Iaşi, 1925; primele citate sunt din introducerea nepaginată; ultimele citate, de la p. 7, respectiv 32.
6. Citat în Manu, Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, p. 165.
7. *Opinia*, 31 martie 1923; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 96–101.
8. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 341–342, 345–347.
9. Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 233–238, 239–245, 247–251, 255–257; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 110–112; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, p. 245.
10. Potrivit propriilor spuse la interogatoriu: Scurtu, *Totalitarismul*, p. 388; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 122; vezi ordinul de arestare a lui Codreanu şi a celorlalţi conspiratori la Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 41.

13. PUCIST

1. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, ff. 323–330; DANIC, DGP 16/1923, f. 104.
2. *Opinia*, 22 septembrie 1923; 25 septembrie 1923: planificarea unui puci de către şase generali pentru data de 21 septembrie; 26 septembrie 1923.
3. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 123.
4. Roncea, Buzatu, vol. 2 = CNSAS, P 013207, vol. 2, raport din Cernăuţi, septembrie 1923; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 244; delegaţia a fost

stabilită la o conferinţă LANC de la Câmpulung Moldovenesc şi trebuia să protesteze, sub conducerea lui Dr. Cătălin şi a lui Valer Dănileanu, împotriva defrişărilor de păduri; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 123–125.

5. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 126–128, precum şi interogatoriile lui Moţa la Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 379–381.
6. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 41; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 128–129; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, file nenumerotate între 130 şi 131; scrisoarea către Popescu, *ibid.*, f. 131; Scurtu, *Totalitarismul*, p. 385.
7. Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 36–37.

14. COMUNITATEA DEŢINUŢILOR ÎN EXTAZ RELIGIOS: VĂCĂREŞTENII

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 382–385; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 337: şi Ilie Gârneaţă, bolnav de plămâni, se plângea de probleme de sănătate provocate de detenţie.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 135.
3. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 393–394; *Opinia*, 14 octombrie 1923; *Unirea*, 6 aprilie 1924, p. 1; *Unirea*, 13 aprilie 1924, p. 1; Pandrea, *Garda de Fier*, p. 43. Potrivit unor relatări din presă, Codreanu s-ar fi mândrit, în schimb, cu legăturile lui la Viena şi în Imperiul German. Presa a vorbit şi de subvenţiile pe care i le-ar fi dat ministrul învăţământului, Constantin Angelescu, pentru călătoria la Berlin: *Opinia*, 14 octombrie 1923. Publicaţia cuzistă *Unirea*, 6 aprilie 1924, p. 1, a apărat fapta unui „tânăr de o educaţie distinsă, de o cultură aleasă, un scriitor de talent, un *caracter*“; *cf.* şi editorialul lui A.C. Cuza „Antisemitismul şi doctorii lui“, în: *Unirea*, 13 aprilie 1924, p. 1; referitor la proces, p. 4. În *Garda de Fier*, p. 43, Pandrea afirmă că ar fi aflat de la Radu Mironovici că Iridenta Codreanu adusese arma ascunsă în dulciuri de la o cofetărie de lux din Bucureşti.
4. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 397–398.
5. *Ibid.*, pp. 405–406.
6. *Ibid.*, pp. 407–408; *Unirea*, 26 aprilie 1924, p. 2, „Glonţul de la Văcăreşti“; DANIC, DGP 16/1923, f. 53; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 64; Veiga, *Istoria*, pp. 84–85.
7. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 409, 411–413; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, pp. 317–318.
8. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 156–157.

15. ASASIN

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 422–423.
2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 152–153.
3. Roland Clark, „Conflict and Everyday Life at the Legionary Cultural Centre in Iaşi (1924–1938)“, *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 139–161; Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 68–70; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 162–167; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 151; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 424–425.
4. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 425; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 154–159; violenţa împotriva lui Codreanu este confirmată de studentul Aurel Cozmin într-o interogare a martorilor; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, f. 391, la 24 iunie 1924; planul, schiţat naiv, al casei lui Manciu, cu împărţirea camerelor, la f. 256.
5. Scurtu, *Totalitarismul*, p. 425; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 24–25; Alexandru Vaida-Voevod, în: *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, 2002, p. 160, îl numeşte pe Manciu sadic. *Cf.* Radu, *Electoratul*, pp. 285–304; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 327–328; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, pp. 383–384; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 182–184.
6. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 158–160; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 427, 438, 440–442; Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, p. 289; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 428–437.
7. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 169–170; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 65–75.

16. ACHITAREA, NUNTA, TRIUMFUL

1. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 486–487. Raportul procurorului general din 13 noiembrie 1924 referitor la condiţiile arestului: arestaţii ar fi fost trataţi potrivit regulamentelor în vigoare. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207 vol. 1, f. 274.
2. CNSAS, D 006147, 2v; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 290–315; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 488–492 (adresă către rege, semnată de Ilie Gârneaţă, Ion I. Moţa, Teodosie Popescu şi Radu Mironovici; cu excepţia lui Moţa, toţi şi-au menţionat statutul de ofiţeri în rezervă); Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, ff. 264, 274, 299, 327 *sqq*.; 337, 436 *sqq*.; 447; 449; 486. Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 1087/1925: protocolul şedinţei Senatului din 6 ianuarie 1925, precum şi ff. 4–6.

3. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 283; Valentin Săndulescu, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare: clarificări doctrinare şi practici politice“, *Studii şi materiale de istorie contemporană*, S.N. 12 (2013), pp. 184–193, aici 187–188.
4. DANIC, DGP 49/1925, scrierea *Micul dor şi marele dor*; Nastasă, *Antisemitismul universitar*, pp. 325–326, interpelarea parlamentară a deputatului rabin L. Tzirelson; pe acest subiect, vezi şi Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 510–512; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 83–89; Irina Livezeanu, „Fascists and Conservatives in Romania: Two Generations of Nationalists“, în: Martin Blinkhorn (ed.), *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*, London, 1990, pp. 218–239.
5. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 238.
6. *Ibid.*, pp. 237–254; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 516–518 (relatare din *Universul*), precum şi nr. 120, 122, 123; Livezeanu, *Cultural politics*, pp. 284 *sqq.*; Ion Cristoiu, „Corneliu Zelea Codreanu şi procesul de la Turnu Severin – un moment esenţial pentru Mişcarea Legionară“, partea I pe historia.ro (http://www. historia.ro/ exclusiv_web/general/ articol/corneliu-zelea-codreanu-i-procesul-turnu-severin-un-moment-esen-ial-mi, accesat la 5 iulie 2015); partea a II-a (http://www. historia.ro/ exclusiv_web/general/ articol/corneliu-zelea-codreanu-i-procesul-turnu-severin-un-moment-esen-ial-m-0, accesat la 5 iulie 2015), de asemenea cu ample citate din presa timpului şi din arhive; fotografia la Florentina Ţone, „Corneliu Zelea Codreanu, achitat la Turnu Severin“, pe historia.ro (http://www.historia.ro/ exclusiv_web/ general/articol/corneliu-zelea-codreanu-achitat-turnu-severin, accesat la 5 iulie 2015); Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 519–523; Bowd, „Charles Maurras“, pp. 206–207. Moţa afirma, de asemenea, că 19 600 de avocaţi s-ar fi înscris la judecătorie pentru a-l apăra pe Codreanu; procesul ar fi însemnat, pentru majoritatea românilor, şapte zile de sărbătoare şi de rugăciune; guvernul s-ar apropia acum de mişcare, aceasta concentrându-se pe construcţia căminului cultural de la Iaşi.
7. DANIC, DGP 49/1925, f. 2 şi urm.; DGP 51/1925, ff. 1–4. Ion Cristoiu, „Nunta lui Zelea Codreanu: un exemplu de marketing politic“, pe historia.ro (http://www. historia.ro/exclusiv_web/general/articol/nunta-lui-zelea-codreanu-un-exemplu-marketing-politic, accesat la 5 iulie 2015).
8. Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 529–531: vicepreşedintele evreu al Camerei

de Comerţ fusese brutalizat în casa lui. Poliţia era cu totul copleşită. La ciocniri violente s-a ajuns şi la Darabani, unde, după un raport al poliţiei, evreii îi provocaseră pe studenţi. Populaţia creştină nutrea o „ură neîmpăcată contra elementului evreiesc“. DANIC, MI-D 1/1925, ff. 48, 60, 75, 127, 130, 135, 138–139; 148, 152–153; MI-D 36/1933, f. 37. Se plănuia şi fuziunea grupărilor fasciste.

17. IDOL

1. Constantin Iordachi, *Charisma, Politics and Violence. The Legion of the „Archangel Michael“ in Inter-war Romania*, Budapesta, Trondheim, 2004; Constantin Iordachi, „Charisma, religion, and ideology. Romania’s Interwar Legion of the Archangel Michael“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, New York, 2004, pp. 15–53.
2. Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 013207, vol. 1, f. 449; Arhivele Statului din Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 1087/1925, f. 6; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 5; CNSAS, I 498423, ff. 4–7; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 241, precum şi 71.
3. http://surfingthekaliyuga.tumblr.com/post/116565303607/ boracai-corneliu-zelea- codreanu-si-elena-ilinouiu (accesat la 6 iulie 2015). Alte fotografii o arată într-un rol mai tradiţional, ca mireasă în poziţie mai curând subordonată, dar acest lucru corespundea convenţiilor sociale: vezi, de exemplu, http://mariuscruceru.ro/ 2010/ 05/01/ imagini-incomode-crucea-%C8%99i-zvastica-de-pe-cununiile-lui-zelea- codreanu/ (accesat la 6 iulie 2015).
4. Oliver Jens Schmitt, „Sfântă tinereţe legionară. Cântecul ca mijloc şi esenţă a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică“, în: *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 163-184; DANIC, DGP 49/1925, f. 21; Radu-Florian Bruja, „Ştefan cel Mare în imagologia legionară“, în: *Codrul Cosminului* 10 (2004), pp. 93–97.
5. Un raport al poliţiei din anul 1933 a evidenţiat această interdependenţă: DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 38; Scurtu, *Totalitarismul*, pp. 547–551, 562–563, 583–584, 597–599.

18. ÎN FRANŢA

1. Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza, Rectorat, 1085/1925, adresa lui Corneliu Zelea Codreanu către rector cerând

eliberarea unei diplome în vederea studiului doctoral în Franţa, la 29 august 1925. Raportul poliţiei la Scurtu, *Totalitarismul*, p. 537, şi Codreanu, *Pentru legionari*, p. 200. Radu-Florian Bruja, „Traian Brăileanu – life marks of a legionary ideologist“, în: *Valahian Journal of Historical Studies* 11 (2009), pp. 134–149. Un alt indiciu apare în memoriile văduvei ideologului legionar Vasile Marin, Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*, Timişoara, 1993; „autoflagelarea mistică“, Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 67–68.

2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 202–203.
3. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 202–203; CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 46.
4. Louise David, Ion Mării, *À Grenoble. Sur les traces du Capitaine*, Madrid, 1971.

19. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ARHANGHELUL MIHAIL

1. Potrivire de nume cu celebra mănăstire şi localitatea omonimă din Bucovina, fiind însă vorba de un judeţ existent până în 1950, cu reşedinţa la Focşani, al cărui teritoriu a fost inclus în 1968 în judeţul Vrancea de azi (n. tr.).
2. Florin-Răzvan Mihai, „Alegerile generale din mai 1926“, în: Müller, *Elite parlamentare*, pp. 105–144 – despre LANC pp. 127–133, despre violenţe p. 139; MI-D 5/1926, vol. 1, f. 1; *ibid*., 3/1926, f. 18; ziarul *Alarma*, organ al LANC în judeţul Tutova, 15 ianuarie 1926; *ibid*., relatare din 4 martie 1926; *ibid*., pp. 30–38; Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 204–205; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, pp. 250–255.
3. În ceea ce priveşte istoria Partidului Liberal între 1927 şi 1933, există o monografie monumentală în două volume: Ovidiu Buruiană, *Construind opoziţia. Istoria politică a Partidului Naţional Liberal între anii 1927 şi 1933*, Iaşi, 2013, precum şi *Liberalii. Structuri şi sociabilităţi politice liberale în România interbelică*, Iaşi, 2013; cu privire la dezvoltările abia schiţate aici, vezi Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 111–146.
4. Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 186–215, 263–267; Kührer, *Siebenbürgen*, pp. 76–77; referitor la istoria politică, vezi Klaus Beer, *Zur Entwicklung des Parteien und Parlamentssystems in Rumänien 1928–1933*, Frankfurt am Main, Berna, 1983; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 69–71.

5. Săndulescu, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare“, pp. 188–189; DANIC, MI-D 2/1926, f. 6; *ibid*., 9/1927: extras din *Cuvântul*, 8 august 1926.
6. CNSAS, P 011784, vol. 18, ff. 45–52.
7. MI-D 2/1926, ff. 22, 24, 36, 49, 51, 54, precum şi rapoartele din 11 septembrie şi 4 octombrie 1926; *ibid*., 3/1926, ff. 1-3; Heinen, *Legion*, pp. 129–130; CNSAS, P 011784, vol. 18, ff. 52–53; Traian Sandu, *Un fascisme roumain*, Paris, 2014, p. 57 [citatul în fr.: „fiecare cu treaba lui“ – n. tr.].
8. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 94–103.
9. DANIC, DGP 18/1926, f. 14; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 247 (vizita la Cuza); Scurtu, *Totalitarismul*, p. 619; *ibid.*, p. 618: raportul poliţiei.
10. DANIC, DGP 18/1926, ff. 6–11, precum şi Lucian Nastasă, „Preludii ale Holocaustului. Congresele studenţeşti antisemite din anii ’20“, în: Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon, *Pogromul de la Iaşi şi Holocaustul în România*, Iaşi, 2015, pp. 59–92, aici 72–73; Pop, *Mişcarea legionară*, p. 320, citează un raport potrivit căruia Codreanu l-ar fi ameninţat pe Cuza cu revolverul, iar acesta, la rândul său, l-ar fi numit pe Codreanu „copil tâmpit“.
11. Ioan Scurtu *et al*., *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România*, vol. 2: 1927–1931, Bucureşti, 2000, pp. 56–59. Referitor la relaţia aparte dintre Nicodim şi familia Codreanu, vezi Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, p. 175 şi nota 513. Potrivit acestuia, se prezuma că Nicodim ar fi abuzat un frate mai mic al lui Codreanu, aşa încât orele de religie fuseseră încredinţate unor profesoare. Scurtu, *Ideologie*, pp. 58–59; o amplă justificare în faţa cuziştilor a fost publicată de Codreanu în *Pământul strămoşesc*, 10/1927: „Marşul înainte“ (pp. 7–9).
12. Heinen, *Legion*, p. 143.

20. SECTANT

1. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 133 (atacul asupra lui Bejan; certurile erau legate şi de uneltele de grădină de care oamenii lui Codreanu aveau nevoie pentru cultivarea legumelor pe terenul doamnei Ghica); DANIC, MI-D 4/1929, ff. 13–16 (la sfârşitul lunii septembrie 1929, Bejan a ameninţat că se va opune cu revolverul în mână ca omul de încredere al lui Codreanu, Nicolae Totu, să golească o cameră în căminul cultural în care funcţiona banca LANC;

Bejan a chemat şi poliţia; în octombrie 1929, legionarii ocupaseră deja în mare parte căminul, iar Cuza şi Bejan au făcut plângere în justiţie, care însă a fost respinsă; în noiembrie 1929, Codreanu a stabilit un regulament care trebuia să înlesnească o coexistenţă a celor trei grupări antisemite: Legiunea, LANC şi Asociaţia Studenţilor Creştini); *Pământul strămoşesc*, 18/1928, pp. 4–5, articolul lui Codreanu „Răutatea omenească"; Scurtu, *Ideologie*, pp. 80–81.

2. *Pământul strămoşesc*, 19/1928, p. 2; Scurtu, *Ideologie*, pp. 158–160.
3. Sic (greşeală de tipar); foarte probabil, „rămâie" (n. tr.).
4. DANIC, MI-D 4/1929, f. 22; *Pământul strămoşesc*, 18/1926, p. 6.
5. Scurtu, *Ideologie*, p. 148; Sandu, *Fascisme*, pp. 63–64.
6. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 278.
7. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 238–240. Rândurile lui Moţa se găsesc în scrierea acestuia *Cranii de lemn. Articolele, 1922–1936*, Bucureşti, 2007, pp. 21–23, retipărită după ediţia apărută la Bucureşti în 1940. Zeev Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania", în: Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Petter Myklebust (eds), *Who were the Fascists?*, Bergen, Oslo, Tromsö, 1980, pp. 379–394, aici 392; în schimb, afirmaţia lui Barbu potrivit căreia „credinţa mistică în voinţa omenească" ar fi fost moştenită de la mama de origine germană este pură speculaţie; Eliza Brauner era ortodoxă şi crescută într-un mediu ortodox; e greu de crezut că a auzit vreodată de Nietzsche.
8. CNSAS, D 16600, vol. 22, ff. 104–109.
9. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124. Cu numele, le menţionează pe maicile Zenaida Racliş şi Pompilia Cistor. Brigadierul silvic din judeţ era rudă cu Codreanu.
10. *Pământul strămoşesc*, 8/1927, pp. 12–13; 9/1927, pp. 10–12; 10/1927, pp. 12–14; 14/1928, pp. 6–7; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 76, raport al brigăzii mobile a corpului de detectivi din 29 iulie 1938 ca reacţie la un denunţ anonim.
11. DANIC, DGP 159/1928, ff. 2–11; *Pământul strămoşesc*, 20/1928, f. 8; Pandrea, *Garda de Fier*, p. 321; Radu Mironovici era angajat ca secretar. Mai târziu, cabinetul de avocatură a fost mutat la Vaslui, unde Victor Silaghi, legionar din Ardeal, absolvise un stagiu de practică – CNSAS, P 074684, vol. 2.
12. *Pământul strămoşesc*, 15/1928, „Un an de existenţă"; *Pământul strămoşesc*, 21/1928; *cf.* tonul asemănător al lui Codreanu într-un alt

articol din *Pământul strămoşesc*, 20/1928, p. 2.

13. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124; DANIC, MI-D 4/1929, raport din 20 iulie 1929 (Putna), precum şi ff. 8–9; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 13, f. 124; Scurtu, *Ideologie*, p. 206.
14. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 112–121; DANIC, MI-D 4/1929, ff. 3–23.
15. DANIC, MI-D 4/1929, f. 23; MI-D 4/1929, raport din 27 noiembrie 1929 şi f. 39 (raport din 24 decembrie 1929); MI-D, ff. 207–228; CNSAS, D 19306, vol. 1, f. 248 (întrunirea şefilor de cuib).
16. Scrisorile către Adam, CNSAS, I 257486, vol. 3, ff. 132–133, 150.
17. Organul de presă al Partidului Muncitoresc Naţional-Socialist German între anii 1920 şi 1945 (n. tr.).
18. Roncea, Buzatu, vol. 7/8 = CNSAS, P 011784, vol. 2, f. 26; Heinen, *Legion*, p. 147.
19. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 1–3.

21. MARŞUL

1. Heinen, *Legion*, pp. 154–157 (citatul la p. 157).
2. Această parte se sprijină pe analiza excelentă a lui Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 355–392, unde se vorbeşte şi despre eşecul instituţiilor la p. 370; *cf.* şi Hans-Christian Maner, „Die Rückkehr Carols aus dem Exil. Macht und Herrschaftspolitik in Rumänien gegen Ende der 20er Jahre“, în: *Südost-Forschungen* 56 (1997), pp. 341–372, precum şi, pe larg, Ioan Scurtu, *Criza dinastică din România*, Bucureşti, 1996, unde se vorbeşte despre atitudinea legionarilor la p. 207; desprinderea tinerilor liberali este discutată pe larg în Buruiană, *Liberalii*, pp. 508–567; cu privire la Carol, vezi portretul lui Hans-Christian Maner, „König Carol II. Der Anfang vom Ende der rumänischen Monarchie?“, în: Edda Binder-Iijima, Heinz- Dietrich Löwe, Gerald Volkmer (eds), *Die Hohenzollern in Rumänien 1866-1947*, Köln, Weimar, Viena, 2010, pp. 151–164.
3. Adrian Cioroianu (ed.), *Comunişti înainte de comunism: procese şi condamnări ale ilegaliştilor din România*, Bucureşti, 2014; Scurtu, *Ideologie*, pp. 192–193, 204–219 (citat la p. 209). Lucrul acesta a fost recunoscut mai întâi de autorităţile româneşti, cu mult înaintea cercetărilor comparate asupra fascismului. Vezi şi Eugen Weber, „The Men of the Archangel“, în: *Journal of Contemporary History* 1/1 (1966), pp. 101–126, aici 117; prelucrare şi aprofundare ulterioară la

Wolfram Nieß, „Hai să dăm mână cu mână cei cu inima română – Der geplante Propagandazug der Legion durch Bessarabien vom Sommer 1930“, în: Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht von rechts*, pp. 217–276, aici 218–219. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 151: într-o scrisoare privată către Marcel Adam, activist LANC la Dorohoi, Codreanu scria: „Drumul cel nou se deosebeşte profund de vechiul suflu. Legiunea tindea să creeze nu numai un curent popular, ci un om nou, tipul legionarului. Într-o zi el va învinge“.

4. Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Fond 680, Inspectoratul regional de poliţie al Basarabiei, Dosar 3433, ff. 87–116 (îi mulţumesc lui Wolfram Nieß, care mi-a pus la dispoziţie acest dosar).
5. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, p. 233.
6. *Ibid.*, pp. 230–233; Scurtu, *Ideologie*, p. 220.
7. Scurtu, *Ideologie*, p. 220.
8. Heinen, *Legion*, pp. 203–204. Şeful de cabinet al lui Vaida-Voevod fusese mai înainte ziarist cuzist.
9. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, pp. 241–251.
10. Vezi culegerea de texte a lui Alexander Randa, şef cu propaganda guvernului legionar în 1940–1941, mai târziu profesor la Universitatea din Salzburg: *Lebende Kreuze*, München, 1979, p. 47.
11. Nieß, „Hai să dăm mână cu mână“, pp. 251–276; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, fără indicarea filelor după f. 206.

22. GARDA DE FIER

1. Scurtu, *Ideologie*, p. 238; DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 54, 65 (pustiiri într-un sat de lângă Suceava), f. 64 (alte tulburări); *ibid*., f. 66; Scurtu, *Ideologie*, pp. 240–242, 245–249. Vezi memoriile lui Ion Dumitrescu-Borşa, *Cal troian intra muros*. *Memorii legionare*, Bucureşti, 2003, pp. 16–37.
2. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, f. 89; Sandu, *Fascisme*, pp. 70–71.
3. Tipografia Cooperativă „Trecerea Munţilor Carpaţi“, Iaşi, 1930 (n. tr.).
4. Cu o prefaţă de A.C. Cuza. Tipografia „Cartea Medicală“, Bucureşti, 1924 (n. tr.).
5. Câte un exemplar în DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1; MI-D 36/1933, ff. 73–77.
6. DANIC, MI-D 36/1933, ff. 73–78: potrivit raportului, majoritatea cămătarilor erau evrei, fără a se da cifre.
7. Ionuţ Nistor, *Identitate şi geopolitică. Românii din sudul Dunării în*

timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Bucureşti, 2014, pp. 187–192; Roland Clark, „Claiming Ethnic Privilege: Aromanian Immigrants and Romanian Fascist Politics“, în: *Contemporary European History* 24/1 (2015), pp. 37–58; Heinen, *Legion*, pp. 201–202, Scurtu, *Ideologie*, pp. 249–250, 264–267, 269–272; textul manifestului *Al II-lea avertisment* la Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 201.

8. Nistor, *Identitate*, pp. 189–191.
9. Heinen, *Legion*, p. 199.
10. Scurtu, *Ideologie*, pp. 282–287.
11. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 15–32, mai ales 21–23.
12. DANIC, MI-D 2/1930, vol. 1, ff. 37, 91; CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 151: scrisoarea lui Codreanu către cuzistul Marcel Adam, 13 noiembrie 1930.
13. Deosebit de interesantă este, în acest context, monografia lui Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Köln, Weimar, Wien, 2009.
14. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 209.
15. DANIC, MI-D 9/1930, ff. 33, 73.
16. DANIC, MI-D 9/1930: ziarul *Legionarii. Organ al Batalionului I-iu de Legionari Covurlui*, ed. Mihai Stelescu; MI-D 2/1930, vol. 1, f. 71: comparaţia cu Mussolini.

23. CRIZA ŞI CAMARILA

1. DANIC, MI-D 7/1931, ff. 4–30; 36/1933, f. 40; Niculcea se certase cu Grigore Bejan.
2. Cercetătorii, mai ales cei din România, au opinii divergente cu privire la rolul lui Carol; pentru evaluări, vezi Maner, *Parlamentarismus*, pp. 75–112; Buruiană, *Construind opoziţia*; Ioan Scurtu, *Carol al II-lea*, Bucureşti, 2002; regele apare într-o lumină favorabilă în Lucian Boia, *Suveranii României. Monarhia, o soluţie?*, Bucureşti, 2014, pp. 55–64.
3. Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 435–441.
4. Buruiană, *Construind opoziţia*, p. 498; DANIC, MI-D 1/1932, afişul „Garde de Fer“, afişul „Fraţi olteni“, precum şi f. 150.
5. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 103–112; Veiga, *Istoria*, pp. 126–128.
6. Maner, *Parlamentarismus*, p. 107; referitor la Crainic, *ibid*., pp. 117–119; Roland Clark, „Nationalism and Orthodoxy. Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania“, în:

Nationalities Papers 40/1 (2012), pp. 107–126; Angela Harre, *Wege in die Moderne. Entwicklungsstrategien rumänischer Ökonomen im 19. und 20. Jahrhundert*, Wiesbaden, 2009; Ornea, *The Romanian Extreme Right*, pp. 201–221; Marta Petreu, *Diavolul şi ucenicul său. Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iaşi, 2010; Dora Mezdrea, *Nae Ionescu. Leben – Werk – Wirkung*, Viena, 2008 (cu tendinţă apologetică). Referitor la implicarea profesorilor şi intelectualilor, vezi Lucian Boia, *Capcanele istoriei*, ed. a II-a, Bucureşti, 2012, pp. 112–157; referitor la Marinescu, revista *Historia*, an 13, nr. 135, aprilie 2013, pp. 12–45; referitor la Iorga, Maner, *Parlamentarismus*, pp. 108–109 şi critica lucidă a legatului austriac faţă de ideile autoritare ale istoricului (p. 109); referitor la Manoilescu, vezi şi Dan Dungaciu, *Elita interbelică. Sociologia românească în context european*, Bucureşti, 2011.

7. Petre Ţurlea, *Carol al II-lea şi camarila regală*, Bucureşti, 2010, pp. 132–136 (citatul la p. 132); Armand Călinescu, un personaj favorabil regelui, a fost informat personal despre aceasta în repetate rânduri, printre altele şi de către şeful serviciului secret; vezi Armand Călinescu, *Însemnări politice*, Bucureşti, 1990, pp. 92, 119, 122; Zaharia Boilă, *Amintiri şi consideraţii asupra mişcării legionare*, Cluj-Napoca, 2002, p. 138 (poker cu industriaşii Auschnitt şi Malaxa).
8. Ţurlea, *Carol al II-lea şi camarila regală*; această monografie este fundamentală pentru secţiunea de faţă; *cf.* pp. 11–19: Lupescu era fiica evreului botezat Nicolae Wolf-Lupescu. După o căsnicie cu un ofiţer, un proprietar de cinematograf i-a făcut cunoştinţă cu Carol: *Historia*, an 13, nr. 135, aprilie 2013, p. 20; aici, detalii şi despre serile de poker la Lupească şi dependenţa de jocuri de noroc a şefului poliţiei; cu protecţia regelui, acesta din urmă ţinea şi un bordel de lux în Bucureşti (p. 21). Referitor la fetele de pe stradă, Ţurlea, *Carol al II-lea*, pp. 183, 201 (poker, cinema); regele, Lupescu şi Urdăreanu alcătuiau, probabil, un triunghi amoros (p. 184).
9. Dorin Dobrincu, *Cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a ţinutului Herţa. Între neputinţă şi iresponsabilitate*, Bucureşti, 2010.
10. Maner, *Parlamentarismus*, p. 121; Ţurlea, *Carol al II-lea şi camarila regală*, pp. 130–131 (citat la p. 132). Informatorii erau politicianul Grigore Gafencu şi soţia sa, prietenă de încredere a reginei, precum şi Lucia Caragea.

1. DANIC, DGP 103/1933, pp. 228–229; Heinen, *Legion*, pp. 204–205.
2. Heinen, *Legion*, pp. 206, 214, 216–217; Veiga, pp. *Istoria*, pp. 135–136; Oliver Jens Schmitt, „Clerul ortodox şi extrema dreaptă în România interbelică“, în: *Archiva Moldaviae* 8 (2016), pp. 95–115.
3. DANIC, MI-D 13/1930, f. 22. În 1931, legionarii din Bucureşti n-au ţinut mai mult de zece mici întruniri. Mult mai activă era organizaţia de tineret a LANC. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 315.
4. Heinen, *Legion*, p. 217.
5. DANIC, MI-D 13/1930, ff. 199, 362.
6. Heinen, *Legion*, pp. 218, 221 (citat); Veiga, *Istoria*, p. 137; Sandu, *Fascisme*, p. 74. DANIC, DGP 8/1932, f. 18 (la târgul de vite din Câmpulung-Moldovenesc au vorbit Codreanu şi Moţa); f. 19 (la 4 iulie 1932, Codreanu a vorbit împreună cu colonelul Niculcea, disident din LANC, la Suceava şi Bosanci; în aceeaşi zi, Ion Zelea Codreanu şi colonelul Niculcea au făcut propagandă la Vama); f. 28 (manifestaţie la o biserică din Rădăuţi, iar nu departe de acolo avea loc o acţiune a LANC); *ibid*., ff. 31 *sqq*.; f. 44 (ciocniri între gardişti şi cuzişti la târgul de vite de la Siret la 12 iulie 1932); ff. 51, 83–86. De partea cuziştilor, s-a remarcat prin brutalitate Nichifor Robu, cunoscut pentru manifestările sale violente. MI-D 4/1933, f. 49: ciocniri grave între gardişti şi cuzişti la Iaşi pe 24 aprilie 1933; aici, sediile celor două partide se aflau la numai 300 de metri unul de altul.
7. DANIC, MI-D 13/1930, ff. 171, 185, 199, 390; MI-D 4/1933, f. 134.
8. Alexandru Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, Cluj-Napoca, 2002, p. 149; prea puţin critică este biografia lui Nicolae Chivulescu, *Armand Călinescu, om de stat şi conducător de ţară*, Bucureşti, f.a.
9. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, pp. 162–164; DANIC, MID-D 13/1930, f. 171.
10. Vaida-Voevod, *Memorii*, vol. 3, p. 162, îl numeşte „sprintenel“.

25. SEDUCŢIA BUCUREŞTIULUI

1. În continuare, urmăm memoriile lui Ionescu publicate în revista *Pământul strămoşesc*, serie nouă, nr. 5/1979 (Buenos Aires), acestea fiind disponibile şi pe site-ul neolegionar http://www.zelea-codreanu.com/Carti/Virgil_Ionescu-Memorii_Legionare/index.htm până la îndepărtarea de pe internet a acestei surse în virtutea noii legislaţii româneşti; http://www.zelea-codreanu.com/ _Ultima_Ora.htm (accesat la 11 iulie 2015); Şerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost*

asasinat Corneliu Zelea Codreanu? (30 noiembrie 1938), 2 vol., Bucureşti, 1998, pp. 118–119; Valentin Săndulescu, „Generation, Regeneration and Discourses of Identity in the Intellectual Foundations of Romanian Fascism: the case of the AXA group“, în: Diana Mishkova, Balázs Trencsényi, Marja Jalava (eds), „*Regimes of Historicity“ in Southeastern and Northern Europe, 1890–1945: Discourses of Identity and Temporality*, London, 2014, pp. 210–229.

2. Mihail Sebastian, *Jurnal 1935–1944*, Bucureşti, 2005; *cf.* memoriile lui Zaharia Boilă, om de încredere al lui Iuliu Maniu: *Amintiri*, pp. 30–31; Petreu, *Diavolul*, pp. 111–123; Boilă, *Amintiri*, p. 30 (Nae Ionescu plătit de germani), p. 128; Carol îl numea pe Ionescu „*mon petit bolchevik*“; Boilă vorbeşte de „cinism diabolic“.
3. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 117–120; DANIC, MID 4/1933, ff. 7, 15: la 14 martie 1933, Manoilescu a ţinut un discurs în acest sens în sala Teatrului Comunal din Brăila.

26. „IEŞIŢI LA LUPTA CEA SFÂNTĂ!“

1. Referitor la Noica: Sorin Lavric, *Noica şi Mişcarea legionară*, Bucureşti, 2007; referitor la Eliade: Florin Ţurcanu, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, Bucureşti, 2007 (ed. franceză originală: Paris, 2003).
2. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 330–333.
3. CNSAS, D 19306, vol. 1, p. 249 (4 000 de adepţi); Roncea, Buzatu, vol. 7/8 = CNSAS. P 011784, vol. 2, ff. 81–97 (aici şi citatul din Sima); Codreanu, *Pentru legionari*, p. 334; DANIC, MI-D 1/1932, f. 167; MI-D 1/1932: Eşanu era elogiat în versuri, alături de Codreanu, pe un afiş electoral; DGP 105/1932, vol. 1, f. 157; MI-D 1/1932, f. 14; *Garda*, organul Gărzii de Fier Muscel, nr. 1, 1 noiembrie 1932; vezi documentele referitoare la Clime de la CNSAS, P 013999, vol. 1, f. 118, date biografice de la un interogatoriu al lui Clime din 23 ianuarie 1934; *cf.* DANIC, MI-D 3/1926, f. 3, participarea lui Clime la manifestaţiile din judeţul Covurlui în ianuarie 1926.
4. Azi, Strada Franceză (n. tr.).
5. DANIC, MI-D 1/1932, pp. 47–56.
6. Exemple în secţiunea de planşe din Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht von rechts*.
7. DANIC, MI-D 1/1932, afişul „Fraţi olteni“, f. 82; MI-D 9/1933, vol. II, f. 27.
8. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 89, 122.

9. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 121, 124; MI-D 27/1935, f. 12.
10. DANIC, MI-D 1/1932, f. 165, precum şi ediţia ziarului *Straja Neamului*.
11. DANIC, MI-D 1/1932, ff. 167–168; MI-D 5/1935, ff. 131, 137; DANIC, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ) 27/1935, f. 72 (comemorare).

27. „ŞCOALA DE FANATISM“

1. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 140.
2. DANIC, MI-D 36/1933, ff. 43–57; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 118; 36/1933, f. 295: chiar şi în Gara de Nord din Bucureşti, brigada mobilă a poliţiei scria despre „legionarii LANC în cămăşi albastre“; MI-D 4/1933, ff. 33–41.
3. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 188; Boilă, *Amintiri*, p. 129.
4. Pentru punctul de vedere din interiorul Partidului Naţional-Ţărănesc, vezi Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 151–152.
5. Asociaţie înfiinţată în 1925 de regimul fascist din Italia, care facilita participarea muncitorilor la activităţi sportive, turistice şi artistice, îngrijindu-se şi de asistenţa socială şi medicală, precum şi de perfecţionarea profesională a acestora (n. tr.).
6. Corneliu Zelea Codreanu, „Din programul legiunii Arh. Mihail (Garda de fer). Principii călăuzitoare“, *Garda Basarabiei*, anul I, nr. 3–4 (15 septembrie 1932), pp. 3–4, aici 4.
7. Descriere exactă din punctul de vedere al unui responsabil, în Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 141–143; DANIC, MI-D 36/1933, f. 123; MI-D 16/1933, f. 128; 17/1933, f. 136.
8. DANIC, MI-D 2/1923 (sic; dosarele Arhivelor Statului conţin deseori documente fără legătură cu anul înregistrării acestora), ff. 23–31. Faptul că situaţia din alte judeţe era de asemenea critică este vizibil în numeroase rapoarte ale inspectoratelor jandarmeriei, de exemplu IGJ 14/1932, ff. 123–129, 142–153; 19/1932, ff. 7–25, 106, 192: în contextul manifestaţiei legionare de la Teiuş, ţăranii i-au ameninţat pe evrei că îi vor omorî dacă nu părăsesc România; MI-D 9/1933 vol. 1, f. 51; MI-D 2/1923, ff. 56, 68.
9. DANIC, MI-D 4/1933, f. 60.
10. *Pământul strămoşesc*, 15/1928, „A trecut un an“.
11. *Glasul Bucovinei*, 5 noiembrie 1933. Cu privire la fascinaţia naziştilor pentru Atatürk, vezi Stefan Ihrig, *Atatürk in the Nazi imagination*,

Cambridge, MA, 2014; DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 111; MI-D 10/1933, vol. 1, f. 2; *Garda*, Muscel, 1 iulie 1933.

12. DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 102. La o manifestaţie de la Adjud, în prezenţa lui Ion Zelea Codreanu şi Hristache Solomon, inginerul Blănaru i-a slăvit pe Hitler şi Mussolini. Codreanu-tatăl a cerut un guvern ca în Italia şi în Imperiul German (*ibid*., ff. 129–131).
13. DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 229; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 134.
14. DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, ff. 117–121 (citat f. 121); MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 45, 50, 53.
15. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, raport din 3 octombrie 1933; *ibid*., f. 99; MI-D 11/1933, f. 19.
16. DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, f. 4 şi rapoartele din 3 octombrie 1933 şi din 8 octombrie 1933; DGP 7/1933, ff. 4–14; Codreanu-tatăl făcea propagandă şi în Basarabia, întâlnindu-se de pildă în Tarutino, la jumătatea lui iulie 1933, cu adepţii locali ai lui Hitler; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 255, 259.
17. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 55–58.
18. Referitor la cele de mai jos, DANIC, MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 5–8, 114–117, 158–164; Codreanu către toţi şefii de cuiburi şi de unităţi, la 23 iulie 1933; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 189. La 17 octombrie 1933, cu puţin timp înainte de căderea sa, Vaida-Voevod şi-a exprimat îngrijorarea faţă de creşterea forţelor extremiste şi a exceselor verbale în Parlament.
19. Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, ff. 283–315; MI-D 9/1933, vol. 1, f. 60 (invitaţie la cură de băi la Amara).
20. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 58–59: Nichifor Crainic, inginerul Gigurtu, generalul Cantacuzino-Grănicerul, Mircea Eliade, Dan Rădulescu, Gheorghe Racoveanu, Dragoş Protopopescu, Mircea Vulcănescu, prof. Glondys, Grigore Forţu, Alexandru Cantacuzino, Grigore Manoilescu, inginerul Fotiade, N. Crevedia, Florin Popescu, N. Roşu, C. Pusin, Grigore Coandă, Ştefan Tătărescu, arhitectul Enescu, Ferdinand Coşcă, Florică Antonescu, N. Reoşeanu, inginerul Mateescu, Victor Papacostea, inginerul Mareş, E. Mihăileanu, Petre Pandrea, colonelul Todicescu.
21. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, f. 128; MI-D 9/1933, vol. 1, ff. 118, 192, 125–126. Cât de diferite erau părerile în Legiune o arată un articol al lui Ion Banea apărut în *Garda Moldovei* pe 12 octombrie 1933, în care le reproşa celor din LANC că ar copia modelul de succes al

Legiunii – cămăşi albastre în loc de cămăşi verzi, tipografie, propagandă pe camioane –, luând în derâdere şi megalomania cuziştilor, care afirmaseră că l-ar fi influenţat pe Adolf Hitler. La o manifestare ţinută la Cluj pe 23 mai 1933, Codreanu respinsese unificarea; DANIC, DGP 7/1933, f. 2; DGP 7/1933, f. 2.

22. DANIC, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 162–163.

28. GENERALUL

1. Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784 vol. 4, f. 166.
2. Erich Ludendorff (1865–1937), general cu funcţii de conducere în armata germană în timpul Primului Război Mondial, care a căpătat o mare faimă după victoria asupra ruşilor la Tannenberg (n. tr.).
3. Sursa principală referitoare la el este CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe; câteva scrisori către prim-miniştrii Duca şi Tătărescu, către Armand Călinescu şi Virgil Madgearu sunt reproduse la Constantin Petculescu, *Mişcarea legionară. Mit şi realitate*, Bucureşti, 1997, pp. 262, 266–267, 279–280; DANIC, DGP 232/1935, f. 133; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, ff. 351, 353; îşi zicea, în raport cu Codreanu, atât „părinte“, cât şi „tatăl“. Referitor la limbajul cazon şi numeroase anecdote, vezi Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 149–151, 221; referitor la duel, vezi studiul lui Mihai Chiper *O societate în căutarea onoarei*, Iaşi, 2012; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 36; *ibid*., pachet 15, ff. 10, 13; pachet 31, f. 32, către Marinescu; f. 34, către ierarhii Bisericii Ortodoxe Române; pachet 14, ff. 52–53, 57.
4. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 42, scrisoare din 5 septembrie 1936; *ibid*., pachet 32/2, f. 265; CNSAS, I 257486/3, f. 105. Cât de des intervenea Codreanu în activitatea politică a generalului o arată o scrisoare nedatată, scrisă de mână: „Domnule General, părerea mea este ca să nu daţi acest interviu pentru că: întrebările nu sunt bune şi cred că din această cauză el nu este reuşit. E spus prea puţin în el. Poporul român aşteaptă cu mult mai mult de la noi. E sigur că dacă aţi spune mai mult vă taie cenzura. Să trăiţi, Domnule General, Corneliu“ (Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, f. 288).
5. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 351; DANIC, DGP 284/1936, f. 3; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 352.

6. Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 127 şi în special 143; CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 416; cuvântarea în pachet 31, ff. 36 *sqq*.; *ibid*., f. 252, scrisoarea din 25 august 1936; un schimb de scrisori al lui Codreanu cu un lider LANC din Dorohoi, Marcel Adam, este păstrat la CNSAS, I 257486, vol. 3.
7. CNSAS, Manuscrise, Fond Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 229–231; pachet 32, ff. 349–350.
8. Wolfgang Martynkewicz, *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900–1945*, Berlin, 2009, pp. 38–42; Constantin Iordachi, „Aristocracy, Fascism and the Social Origins of Mass Politics in Romania“, în: Karin Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, Oxford, 2007, pp. 201–232, despre Alecu Cantacuzino la pp. 223–224.
9. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 283–316; memoriul subliniază importanţa unor donaţii care ar fi dificil de urmărit, fiindcă nu erau făcute organizaţiei, ci unor oameni de paie; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 69; Boilă, *Amintiri*, p. 31; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 293, notiţă referitoare la o convorbire cu Mihai Stelescu în primăvara anului 1936; Stelescu relata că Malaxa i-ar fi promis lui Codreanu două milioane de lei în scopuri de propagandă. Pandrea, *Garda de Fier* (desigur, o sursă îndoielnică), pp. 57, 309–310, menţionează plăţi din Germania către Nae Ionescu, Gheorghe Cuza şi Crainic; Codreanu însuşi ar fi refuzat bani din Germania. Ilie Tudor, *Un an lângă Căpitan*, ed. a III-a, Bucureşti, 2009, p. 89.
10. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11: f. 7, pedepsirea falşilor colectori de donaţii, cerere de donaţie de mobilă pentru un restaurant legionar; f. 88, subscrierea de 0,55 milioane lei pentru construcţia Palatului Legionar de pe str. Gutenberg; f. 106. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9: f. 7 (oct. 1937); f. 84, dobândirea a 30 000 lei din strângerea de fier vechi în cartierul Negru din Bucureşti. La începutul verii anului 1934, legionarii şi-au înfiinţat o croitorie proprie. I s-a găsit un loc la subsolul casei din Strada Imprimeriei 3, ulterior str. Gutenberg, unde locuia generalul Cantacuzino-Grănicerul în capitală. Această casă se afla în inima Bucureştiului, în apropiere de Universitate, de parcul Cişmigiu şi de biserica Sf. Ilie Gorgani, care a devenit cea mai importantă biserică legionară din Bucureşti. Proiectul a fost plătit de cei doi Cantacuzini şi de Virgil Ionescu; vezi şi Roncea, Buzatu, vol. 3

= CNSAS, P 013027, vol. 3, f. 283; Boilă, *Amintiri*, pp. 34–35; DANIC, MI-D 15/1933, f. 40; alte ateliere de croitorie au urmat în septembrie 1937, DGP 11/1937, ff. 86, 103, 114, o croitorie de damă pe Strada Luterană 6, et. 4, precum şi o croitorie bărbătească pe bd. Mihail Ghica 75.

29. ASASINAREA PREMIERULUI

1. Acest paragraf se bazează pe analiza bogată în surse a lui Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 530–554, precum şi pe Maner, *Parlamentarismus*, pp. 144–151; *Axa*, 1 octombrie 1933, cu o replică a lui Moţa; *Axa*, 5 februarie 1933 şi 14 mai 1933; injuriile lui Cuza sunt citate în *Pământul strămoşesc*, 10/1927, pp. 7–9.
2. Ţurlea, *Carol al II-lea şi camarila regală*, pp. 229–232; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 152–153; DANIC, DGP 101/1933, f. 33.
3. DANIC, MID 4/1933, ff. 233–235; IGJ 9/1933, ff. 309–320; IGJ 9/1933, ff. 339–345.
4. Citatul la Buruiană, *Construind opoziţia*, p. 563, nota 3; Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 572–577, în special nota 50; Maner, *Parlamentarismus*, p. 154; Heinen, *Legion*, p. 255; DGP 113/1933, f. 2; politicieni ca Argetoianu, Averescu, A.C. Cuza sau Gheorghe Brătianu au criticat interzicerea Gărzii de Fier – vezi Mihail Petcu, „Alegerile parlamentare din decembrie 1933“, în: Müller, *Elite parlamentare*, pp. 291–307, aici 302; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 87–95.
5. Petreu, *Diavolul*, pp. 123–132; Boilă, *Amintiri*, p. 34; scrisoarea este reprodusă la Petculescu, *Mişcarea legionară*, p. 262; *cf. ibid*., p. 278. Vezi scrisorile păstrate la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 422, dar mai ales ff. 18–19; importantă este şi scrisoarea sa de justificare, redactată în închisoarea Jilava la 7 ianuarie 1933, către prim-comisarul regal al Corpului II de Armată, colonelul Pomponiu. *Ibid*., pachet 14, f. 23, scrisoarea lui Cantacuzino-Grănicerul către Gh. Tătărescu: el l-ar fi avertizat pe Duca, dar în zadar, „şi atunci revolverul a făcut ca Duca să plătească nesocotinţele regimului arbitrar“; în acelaşi timp, Cantacuzino-Grănicerul îl acuza pe Tătărescu că se află în spatele încercării de otrăvire a lui Codreanu. *Ibid*., pachet 31, ff. 27–28: acuzaţiile de crimă privindu-l pe Auschnitt au fost ridicate de aromânul Gh. Beza, care mai târziu a fost exclus din Legiune; Cantacuzino-Grănicerul a negat categoric acest lucru. Vezi şi

ibid., pachet 32/1, f. 436; Vlad, *Procesele*, vol. 1, pp. 106–107; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 206. După arestarea sa, bătrânul general l-a atacat fizic pe politicianul liberal Victor Iamandi, provocându-l apoi la duel: CNSAS, I 257486, vol. 1, ff. 156–157. Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 98.

6. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 200; Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 564–569, cu o analiză a surselor. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe pachet 32/2, ff. 265–266: scrisoarea generalului către fratele său Costache, 20 februarie 1935. Înainte să se mute pe str. Ferdinand din zona Obor, Codreanu ar fi locuit pe o uliţă din cartierul Izvor. Când poliţia a început să-l vâneze „ca [pe] o fiară sălbatică“, ar fi fugit la doamna Cernăianu. Aceasta ar fi ţipat: „«Cine te-a trimis la noi? Ştii că sunt rudă cu dna Lupescu?!» […] Corneliu, rămas cu gura căscată, spune: «Nu ştiam, doamnă. Vă rog să mă iertaţi. Mă duc.» «Nu! Să nu te duci, că te vede poliţia, să stai aci şi eu trimit de îndată la Sinaia cu o maşină să ne dea instrucţiuni». Dupe câteva ore instrucţiunile au fost să plece, şi Corneliu împreună cu un legionar cu care era nu a mai aşteptat să fie daţi afar’, ci au şters-o repede, de teama ca Cernăianca să nu asmută poliţia la eşirea lor. La Crăciunească […] a stat mai multe zile, aşa că se face confuzie între Cernăianca şi Crăciuneanca, confuzie pe care o speculează şobolanii liberali, inamicii noştri de moarte“. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 231 (instalaţie de interceptare a convorbirilor telefonice, potrivit informaţiei furnizate de Cristescu, omul Siguranţei). Nae Ionescu i-a spus lui Ion Mihalache că regele ar fi ştiut despre atentat, iar Codreanu ar fi fost ascuns chiar de prefectul poliţiei, Marinescu (*ibid*., p. 285). Înainte de atentat, Codreanu s-ar fi întâlnit deseori cu doi dintre asasini, Nicolae Constantinescu şi Ion Caranica, în casa unei rude a soţiei sale, pe nume Florica Crăciunescu; Roncea/Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 98. Între 30 decembrie 1933 şi 1 ianuarie 1934, Codreanu s-a ascuns, împreună cu Victor Silaghi, la Alfons şi Sofia Sion, pe str. Carolina 13 din Bucureşti; *ibid*., f. 90. Vlad, *Procesele*, vol. 1, p. 119; Veiga, *Istoria*, p. 201, nota 53; Călinescu, în *Însemnări politice*, pp. 222–223, relatează despre o discuţie cu Victor Iamandi, care credea că fusese vorba de un aranjament între Codreanu şi rege. Dincolo de asta, prim-ministrul Tătărescu l-ar fi întrebat pe rege cine trebuie condamnat dintre acuzaţi; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 121–124; CNSAS, P 006495, f.

172.

7. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 200–201, 204, 206 (citat). Marinescu îl avertizase, de bună seamă, pe Codreanu; *ibid*., p. 221. Petreu, *Diavolul*, p. 132; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 194–201.
8. DANIC, MI-D 7/1930, ff. 113–117; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, ff. 141–152.
9. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 211, 216, 217 (citat), 223; Heinen, *Legion*, pp. 258–259; Maner, *Parlamentarismus*, p. 172, nota 596; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 234.
10. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 172–173.
11. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 292–293; Stelescu a afirmat acest lucru şi în testamentul său, reprodus la Petculescu, *Mişcarea legionară*, p. 268. Vezi şi Veiga, *Istoria*, p. 201, care arată că Ciumetti e singurul care a avut o asemenea soartă. Un raport al Inspectoratului Poliţiei Iaşi din 15 mai 1935, reprodus la Petculescu, *Mişcarea legionară*, pp. 273–275, prezintă presupuneri din cercurile guvernului, ale lui Gheorghe Brătianu şi ale Gărzii de Fier, potrivit cărora Ciumetti ar fi fost curierul dintre Lupeascâ şi Codreanu. „Nicadorii“ l-ar fi acuzat de trădare, ceea ce ar fi declanşat o intrigă printre aromâni. Ciumetti ar fi fost primit şi apoi ucis de prefectul Poliţiei Capitalei, Gavrilă Marinescu. Legionarii aromâni ar fi cerut răzbunare la Codreanu, fiind însă respinşi. Cercetările împotriva celor doi poliţişti prezumtiv vinovaţi de crimă au fost suspendate, legionarii aromâni presupunând, de aceea, că Codreanu încuviinţase fapta. S-a afirmat şi că Codreanu ar fi fost invitat la masă de Lupeascâ. Potrivit altui zvon, regele l-ar fi îndemnat pe Ciumetti să-l omoare pe Duca, motiv pentru care, după atentat, a fost înlăturat, ca unul care ştia prea multe. Cum proliferau zvonurile o arată şi părerea că tatăl Lupeascăi ar finanţa Garda de Fier. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, ff. 422–423 – scrisoarea nicadorilor, care-şi subliniau „linişstea şi satisfacţia omului care şi-a făcut datoria“.
12. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 197; Clark, „Claiming Ethnic Privilege“, p. 51; Boilă, *Amintiri*, pp. 35–36: Boilă menţionează la p. 35 o primă încercare de atentat la sediul oficial al lui Duca, în care cei trei legionari au pătruns nestingheriţi; *cf.* şi Veiga, *Istoria*, pp. 198–201; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 297–298; Archives

diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 109; ministrul Franţei la Bucureşti vorbeşte de „grava responsabilitate“ a lui Vaida şi Tilea.

13. Heinen, *Legion*, p. 259; Veiga, *Istoria*, p. 202; Maner, *Parlamentarismus*, p. 601; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 219; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 171, f. 255, precum şi vol. 172, f. 5.
14. Maner, *Multikonfessionalität*, p. 157.

30. SCHISMATIC

1. Bogdan Bucur, *Jean Pangal. Documente inedite: 1932–1934*, Bucureşti, 2016, pp. 26–32, în special nota 13; Roland Clark, „Anti-Masonry as political protest: Fascists and Freemasons in interwar Romania“, în: *Patterns of Prejudice* 46/1 (2012), pp. 40–57.
2. DANIC, DGP 102/1933, ff. 275–277; Codreanu se exprimase încă din toamna anului 1933 împotriva adversarilor camarilei, MI-D 10/1933, vol. 1, ff. 60, 128; MI-D 7/1930, f. 85; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 208, 217; era vorba de generalii Rădescu şi Dragu; Cristian Troncotă, *Mihai Moruzov şi frontul secret*, Bucureşti, 2004, pp. 58–70; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 173–194; Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940, vol. 172, ff. 32–33.
3. DANIC, IGJ 14/1932, ff. 123–129.
4. Oliver Jens Schmitt, „Der «Kreuzzug des Rumänentums» des Mihail Stelescu als legionäre Dissidenz“, în: Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Loránd Mádly, Dumitru Ţeicu (eds), *Multiculturalism, identitate şi diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj, 2015, pp. 645–677; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Ţara, legiunea, căpitanul*, p. 142; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 137; Scurtu, *Ideologie*, pp. 61 şi 64. Şerban Milcoveanu, pe atunci un influent responsabil legionar cu studenţii, relatează că un chimist francmason, pe nume Cristian Leu, l-ar fi vizitat la jumătatea lunii septembrie 1934 pe Codreanu, relatându-i că Gheorghiade, referindu-se la conflictul dintre loji şi Codreanu, i-ar fi cerut cianură de potasiu, care trebuia să ajungă la Codreanu într-o sticlă de ţuică. Şerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu?*, pp. 74–75; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 431; DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 233; Virgil Ionescu, „Memorii legionare“, *Pământul strămoşesc*, serie nouă, nr.

5/1979 (Buenos Aires), pp. 5–194, aici 35–39.

5. DANIC, MI-D 2/1935, vol. 1, f. 5; Sandu, *Fascisme*, p. 104.
6. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 23. Întâlnirea avusese loc la 15 februarie 1935. *Ibid*., f. 146: *Cruciada Românismului*, 17 ianuarie 1935.
7. Acest lucru a fost recunoscut clar şi de poliţia politică: DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, f. 233.
8. *Cruciada Românismului*, 10 ianuarie 1935, 4 aprilie 1935; *cf*. şi DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 36; *ibid*., 7/1936, f. 27.
9. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, f. 93 = *Cruciada Românismului*, nr. 17; *Cruciada Românismului*, 2 iulie 1936.
10. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 1, ff. 45, 133; DGP 264/1937, f. 416; *Cruciada Românismului*, 7 martie 1936.
11. *Cruciada Românismului*, 7 martie 1936.
12. DANIC, DGP 284/1936, f. 33.
13. -Scurtu, *Ideologie*, vol. 4, p. 112; scrisoare a lui Ion Moţa către un colaborator al serviciului naţional-socialist internaţional de la Erfurt; DANIC, DGP 232/1935, f. 189: Codreanu, se spune aici, arată suferind, obosit, deprimat şi încontinuu nervos; MI-D 2/1935, f. 95.
14. -Stelescu făcuse imprudenţa de a-l acuza pe ministrul de interne de delapidare, de faţă cu şeful poliţiei, Gavrilă Marinescu; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 339.
15. DANIC, IGJ 284/1936, f. 154; DGP 284/1936, din 27 iulie 1936.
16. DANIC, DGP 284/1936, din 27 iulie 1936.
17. DANIC, MI-D 22/1935, vol. 2, ff. 102–106; MI-D 3/1936, f. 168; DGP 284/1936, f. 195; IGJ 11/1937, f. 428.
18. DANIC, IGJ 284/1936, f. 146; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 311; MI-D 22/1935, vol. 1, f. 166, din 17 iulie 1936. Cercurile apropiate de Iuliu Maniu nu reuşeau să se dumirească dacă Stelescu fusese ucis de legionari cu încuviinţarea regelui Carol II şi la sugestia lui Nae Ionescu, naş intelectual al Legiunii şi fost membru al camarilei, sau dacă Stelescu, dimpotrivă, ar fi trebuit să-l ucidă pe Codreanu din însărcinarea regelui. Acestea sunt alternativele pe care omul de încredere al lui Maniu, Zaharia Boilă, le discută în amintirile sale: Boilă, *Amintiri*, p. 39.
19. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 139; *Cioclii*, 20 noiembrie 1935: revista satirică cuzistă *Cioclii* îl ironiza pe Codreanu ca zarzavagiu care primeşte defilarea artileriei de dovleci.

31. TATONAREA UNUI NOU ÎNCEPUT: TOTUL PENTRU ŢARĂ

1. DANIC, MI-D 15/1933, ff. 18, 35; IGJ 10/1933, f. 249; DGP 102/1933, ff. 45–47: vizite s-au primit şi de la Asociaţia culturală germană din Cernăuţi.
2. DANIC, DGP 102/1933, f. 76 (cultivarea legumelor pe moşia de lângă Bucureşti); vezi Virgil Ionescu în ale sale „Memorii legionare“, *Pământul strămoşesc*, serie nouă, nr. 5/1979 (Buenos Aires), pp. 5–194, aici p. 35; Roncea, Buzatu, vol. 3 = CNSAS, P 013207, vol. 3, f. 295.
3. Vezi articolul din *Manchester Guardian*, reprodus la Scurtu, vol. 4, pp. 70–71; DANIC, MI-D 15/1933, f. 32; Scurtu, vol. 4, pp. 75–76; exemple referitoare la Muscel, judeţul natal al lui Gh. Clime, în DANIC, IGJ 8/1935, f. 22 *sqq*.; *ibid*., f. 95; f. 213 *sqq*.; ff. 219, 287; 20/1935, cu referire la judeţul Bihor, ff. 76, 127, 206.
4. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, 011784, vol. 1, f. 201; DANIC, MI-D 7/1930, ff. 203–206; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 104.
5. Dora Mezdrea, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securităţii*, Bucureşti, 2008, nr. 12–13; Scurtu, vol. 4, p. 87.
6. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 93: scrisoarea lui Cantacuzino către Gh. Clime din 25 decembrie 1935.
7. Interviul este rezumat în *Bozener Alpenzeitung* din 8 iunie 1934; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 268, scrisoare din 4 octombrie 1934; DANIC, DGP 116/1933, ff. 99–100.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 74–75, 84–86; DANIC, DGP 102/1933, f. 324.
9. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 1, f. 45; Scurtu, vol. 4, pp. 78–79; Iordachi, „Aristocracy“, p. 228.
10. Petculescu, *Mişcarea legionară*, pp. 273–275. Discursul este reprodus la Scurtu, vol. 4, pp. 99–105.
11. Alexandru Cantacuzino, *Între lumea legionară şi lumea comunistă*, Bucureşti, 1935.
12. Reprezentativ în acest sens este unul dintre fraţii lui Codreanu, Decebal – CNSAS, I 235111, vol. 1, f. 48: „esenţial este că astăzi se clădeşte o Românie aşa cum şi-au dorit «codrenii»“, era el de părere în decembrie 1975; cf. şi *ibid*., vol. 2, f. 8.

32. UN „LOURDES ROMÂNESC“

1. Preot Demetriu Cristescu, *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*,

Râmnicu Vâlcea, Tipografia „Episcopul Vartolomeu“, 1935, p. 11.

2. Mihail Drăgănescu, *Minunea de la Maglavit: viziunea ciobanului Petrache Lupu, omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Craiova, 1936, p. 9.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 18–19.
4. Cristescu, *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*, pp. 30–31.
5. Relatarea se bazează pe un raport amplu al Inspectoratului Regional al Jandarmeriei, nedatat (1936) – CNSAS, D 11599, ff. 2–9 –, precum şi pe dosarul de Securitate al lui Petrache Lupu – CNSAS, P 016678, ff. 3–26; diagnosticul medical, *ibid*., f. 33; mărturisirea lui Lupu referitoare la rolul lui Bobin, *ibid*., ff. 36–37, ff. 52–53. Rapoarte ale poliţiei se găsesc la DANIC, DGP 42/1935, ff. 1–16, ff. 63–98; referitor la filmul turnat la Maglavit, f. 88. Contribuţii critice se găsesc mai ales în ziarul *Zorile* din 8 septembrie şi 13 septembrie 1935. Importantă este lucrarea lui Constantin Parhon, Demetru Paulian, Ştefan Irimescu, Ilie Cristea *„Minunea“ dela Maglavit*, editată de Liga contra prejudecăţilor, Bucureşti, 1935, unde apare şi informaţia despre prezentarea de la Bruxelles. *Cf. Dimineaţa*, 25 septembrie 1935; *Tempo*, 25 septembrie 1935. Atitudinea Bisericii este rezumată de Cristescu, *Scurte lămuriri*; vezi şi Ştefan D.M. Căzan, *Reconvertirea dela Maglavit a unui fost sectant*, Râmnicu Vâlcea, 1935. Broşurile mai importante sunt: Preot Nicolae Bobin, *Minunile dela Maglavit. Convorbirile cu Dumnezeu ale Petrache Gh. I. Preda Lupu din comuna Maglavit-Dolj*, 1935; Vasile Popa, *Minunile dela Maglavit (Dolj). Omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Focşani, 1935; S*fântul Petrache ciobanul dela Maglavit. Cuvânt scris de un pios creştin*, Craiova, f.a. O amplă comparaţie cu Lourdes în *Maglavit-Dolj (Satul minunilor). Ciobanul Petre Gh. Lupu vorbeşte în mai multe vineri cu Dumnezeu. Minuni ce-au urmat apariţiei Dumnezeeşti. Pelerinajul dela locul sfânt. Apariţia Diavolului. Ce va deveni Maglavitul*, Editura N. Bădescu. Comparaţia cu Lourdes a fost făcută şi de academicianul Marinescu într-o conferinţă de la Universitatea din Iaşi la 26 ianuarie 1936, la care au participat numeroşi legionari. Medicul Marinescu avea sarcina oficială de a cerceta starea de sănătate mintală a lui Lupu, dar a fost intimidat de preoţi şi de mulţime; DGP 42/1935, f. 113. Referitor la ecouri în presa internaţională, *Paris Soir*, 11 februarie 1936. Singurele studii ştiinţifice elaborate până acum sunt: Florin Müller, „Das Wunder von Maglavit“, în: Hans-Christian Maner, Martin Schulze Wessel (ed.), *Religion im Nationalstaat zwischen den*

Weltkriegen, Stuttgart, 2002, pp. 189–198; Oliver Jens Schmitt, „Das «rumänische Lourdes»“, în: Martina Thomsen (ed.), *Religionsgeschichtliche Studien zum östlichen Europa. Festschrift für Ludwig Steindorff zum 65. Geburstag*, Stuttgart, 2017. Referitor la Vartolomeu, Sorin Oane: „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu“, *Buridava* 6 (2008), pp. 164–172; Gheorghe Enache, „Episcopul Vartolomeu Stănescu, promotor al «creştinismului social» în România interbelică (I)“, *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol“*, 50 (2013), pp. 355–370; CNSAS, D 19733, vol. 1, ff. 17–20.

6. Vaida-Voevod, *Memorii*, pp. 174–176; Zeev Barbu este singurul dintre cercetătorii moderni care a făcut referire la legătura dintre Maglavit şi Codreanu; Barbu, „Psycho-historical and Sociological Perspectives“, p. 393.

33. „COLOANA A CINCEA“

1. Denumirea localităţii Eforie Sud între 1929 şi 1948 (n. tr.).
2. Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement“, *Historical Journal*, 54 (2008), pp. 943–967; Valentin Săndulescu, „Taming the spirit. Notes on the shaping of the Legionary «New Man»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010, pp. 207–216; Oliver Jens Schmitt, „«Eine mächtige Bewegung auf den Dörfern». Mechanismen der politischen Mobilisierung der rumänischen Legionärsbewegung im ländlichen Raum (1933–1937) – Vorskizze zu einer Sozialgeschichte der «Eisernen Garde»“, în: Marija Wakounig, Wolfgang Mueller, Michael Portmann (eds), *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*, Münster, 2010, pp. 389–418; DANIC, IGJ 8/1935; 20/1935; 28/1935; 29/1935, mai ales f. 22, cu o listă a taberelor – toate oferă material bogat; IGJ 27/1935, f. 7 *sqq*.; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 18.
3. Vaida-Voevod păstrase legătura cu Codreanu prin intermediul şefului său de cabinet, Gheorghe Tăzlăuanu, pe care Dumitrescu-Borşa, om de încredere al lui Codreanu, îl descrie drept un afacerist având legături cu Siguranţa, dar care avusese mereu acces direct la politicieni de frunte ai Partidului Naţional-Ţărănesc, cum ar fi Maniu sau Mihalache;

Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 146–147; Ioan Scurtu, *Carol al II-lea*, Bucureşti, 2010, p. 195; vezi amintirile lui Corneliu Coposu, colaborator al lui Maniu, *File dintr-un jurnal interzis*, Doina Alexandru (ed.), Bucureşti, 2014, pp. 28–30.

4. Scurtu, *Carol al II-lea*, pp. 190–200; Petre Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, Bucureşti, 2013, p. 259.
5. „Biroul Rosenberg“, serviciul de politici culturale şi supraveghere a formării ideologice naziste, condus de Alfred Rosenberg (n. tr.).
6. Grigore Traian Pop, *Mişcarea legionară*, ed. a II-a, Bucureşti, 2007, pp. 314–317; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1965, pp. 10–12.
7. Grupare subversivă care acţionează din interiorul unui stat sau al unei organizaţii în favoarea unei forţe străine; termenul a apărut în timpul războiului civil spaniol, când generalul Emilio Mola, conducând patru coloane împotriva Madridului, a declarat că mai dispune de o a cincea coloană în interiorul oraşului (n. tr.).
8. Alfred Rosenberg, *Die Tagebücher von 1934 bis 1944*, ed. Jürgen Matthäus şi Frank Bajohr, Frankfurt am Main, 2015, p. 132: la 29 mai 1934, Rosenberg notează că ar primi de la Goga informaţii secrete privind reorientarea politicii externe româneşti. *Ibid.*, p. 174 (26 februarie 1935): speranţa lui Rosenberg într-un cabinet Goga–Vaida-Voevod; şi Carol II întreţinea legături informale cu Rosenberg. *Ibid.*, p. 186: vizita lui Goga la Berlin, cu ocazia Jocurilor Olimpice; Goga căuta să fie primit de Hitler, dar Carol II protestase, preventiv, împotriva amestecului german în politica românească; când Rosenberg a intervenit, totuşi, să fie primit, Goga „mi-a mulţumit cu ochii în lacrimi“; „La plecare, Goga nu-mi mai lăsa mâna, promiţând cea mai credincioasă alianţă în lupta cea mare“. P. 191 (12 august 1936): convorbirea lui Goga cu noul ministru de externe von Ribbentrop, a cărui atitudine favorabilă Ungariei îl deranja pe Goga; Rosenberg vorbeşte de „munca anevoioasă cu Cuza-Goga“. P. 195 (20 august 1936): călătoria lui Goga împreună cu şeful Siguranţei la Viena şi în Cehoslovacia; Carol II încearcă să folosească PNC ca unealtă în politica externă faţă de Germania nazistă. P. 202 (29 august 1936): Rosenberg plănuia sprijinirea unei mari manifestaţii a PNC la Bucureşti; Rosenberg voia să atribuie măcar în parte căderea ministrului de externe Titulescu PNC-ului; Rosenberg l-a informat pe Goga privind negocierile dintre Carol II şi Codreanu. P. 216 (30

octombrie 1936): Goga plănuia o convenţie economică cu Germania în cazul că ar prelua el puterea. P. 281 (14 noiembrie 1936): satisfacţia lui Rosenberg faţă de marea manifestaţie PNC de la Bucureşti. P. 222 (24 noiembrie 1936): declaraţia lui Rosenberg referitoare la revizionismul maghiar l-a entuziasmat pe Goga. P. 232 (8 ianuarie 1937): vizită de mai multe zile a lui Goga la München; anticamera făcută de Vaida-Voevod şi de teoreticianul corporatismului, Manoilescu, la nazişti importanţi; PNC a aranjat livrări consistente de cereale în Germania. P. 250 (31 decembrie 1937): cu ocazia formării cabinetului Goga-Cuza, „munca noastră de doi ani a avut succesul pentru care ne-am străduit […]. Acum a apărut cel de-al doilea stat antievreiesc din Europa“. P. 253: căderea lui Goga a fost explicată de Rosenberg, printre altele, astfel: „au fost ameninţări cu publicarea unor lucruri murdare privind viaţa lui de la Paris“. Şi soţia lui Goga, cântăreaţa de operă Veturia Goga (1883–1979), întreţinea legături politice cu Partidul Nazist. Ca interpretă în opere de Wagner la Bayreuth, l-a întâlnit şi pe Adolf Hitler. În ianuarie 1938 l-a vizitat pe Rosenberg, iar după căderea soţului ei de la putere, a anunţat o nouă călătorie. Şi după căderea lui Carol II a călătorit la Berlin, „cu totul frântă“ (p. 337). În octombrie 1941, a luat parte la o conferinţă a femeilor la Berlin (p. 426). A.C. Cuza s-a întâlnit cu Rosenberg pentru prima dată în 1927, la un congres antisemit de la Budapesta (p. 546, nota 43). Referitor la Veturia Goga, care era considerată agentă a celui de-al Treilea Reich, a lui Carol II, dar şi a Secret Service, vezi „Castelana de la Ciucea – Veturia Goga, Muzeul Octavian Goga, Consiliul Judeţean Cluj, http://www.muzeuloctavian goga.ro/expozitii/castelana-de-la-ciucea; „Soţia lui Octavian Goga, spionul lui Hitler?“, *Historia*, http://www.historia.ro/exclusiv_web/portret/articol/sotia-lui- octavian-goga-spionul-lui-hitler. Vezi şi Heinen, *Legion*, pp. 339–341; referitor la Coselschi, vezi p. 241, pp. 243–245. Legătura cu Coselschi a fost stabilită de Nichifor Crainic în timpul unei călătorii în Italia.

9. *Daily Herald*, 8 ianuarie 1938, citat în Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, ff. 63–64; numeroase declaraţii ale unor legionari de frunte sunt prezentate de Ornea, *The Romanian Extreme Right*, pp. 365–396, care însă îi analizează mai ales pe intelectualii din jurul lui Codreanu şi mai puţin pe el însuşi.
10. *Curentul*, 15 ianuarie 1938, în Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, f. 67.

11. Dylan Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe. Italy, Spain, and Romania 1870–1945*, Baltimore, 2010, pp. 134–136.
12. Mihai Fătu, Ion Spălăţelu, *Garda de Fier. Organizaţie teroristă de tip fascist*, Bucureşti, 1975, este prezentarea comunistă oficială; sursele codreniste sunt discutate de Tiberiu Tănase, *Feţele monedei. Mişcarea legionară între 1941 şi 1948*, Bucureşti, 2010, pp. 39–40 (Constantin Papanace, Ştefan Palaghiţă, Şerban Milcoveanu, iar pe lângă aceştia, ca antisemit, Dumitrescu-Borşa, care însă în urma „reeducării" comuniste a legionarilor l-a defăimat pe Codreanu; totuşi, în volumul său *Cal troian* o face mai degrabă într-un mod subînţeles); Oliver Jens Schmitt, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period", *Fascism* 3 (2014), pp. 117–151; Oliver Jens Schmitt, „Wer waren die rumänischen Legionäre? Eine Fallstudie zu faschistischen Kadern im ruralen Umland von Bukarest (1927–1941)", *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 64 (2016), nr. 3 (iulie), pp. 419–448.

34. COMUNA LEGIONARĂ

1. DANIC, DGP 232/1935, f. 244; Petculescu, *Mişcarea legionară*, pp. 275–277; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Ţara, legiunea, căpitanul*, pp. 123–124.
2. Scurtu, vol. 4, pp. 132–134.
3. Tudor, *Un an*, pp. 38–47; DANIC, MI-D 2/1936, f. 90 (copii de mineri).
4. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 207.
5. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 391–392; CNSAS, P 007346, vol. 2, ff. 11, 67; Stelian Stănicel, *Lângă Căpitan*, Buenos Aires, 1978, pp. 15–17, 25–27.
6. Schmitt, „Eine mächtige Bewegung", p. 417.
7. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 100, f. 123; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 21.
8. Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 69; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, f. 132 (extras din registrul donaţiilor, în care apar atât Mociorniţă, cât şi Stelian Popescu); Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 76; *ibid.*, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 73; Stănicel, *Lângă Căpitan*, p. 26.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 192.

35. APROPIAŢII

1. Tudor, *Un an*, pp. 28–34, p. 49: bătrânul general făcea glume pe seama tuturor celor de faţă; p. 52 (vocea lui Codreanu); p. 59 (lăutarii ţigani). DANIC, DGP 102/1933, f. 85: în mai 1934 plănuia o retragere la Braşov sau Piatra Neamţ.
2. Ilarion Ţiu, *Istoria mişcării legionare: 1944–1968*, Târgovişte, 2012, pp. 205–238: o imagine schiţată de un deţinut referitoare la presupusul viol al unei ţărănci de către Codreanu, *ibid*., p. 258. CNSAS, I 264316, vol. 3, f. 115; la 15 mai 1948, Dumitrescu a fost condamnat la 20 de ani de temniţă grea; datorită dezicerii lui de legionarism şi participării la „reeducarea“ legionarilor închişi, în 1963 a fost graţiat şi eliberat; a servit Securităţii ca informator de încredere (*ibid*., f. 267).
3. Azi, strada Mircea Vulcănescu (n. tr.).
4. CNSAS, P 006495, f. 3 *sqq*.; R 396591, f. 117. E vorba de o notă informativă asupra unei discuţii la care au participat Elena Codreanu şi Iridenta Moţa; zvonul adulterului a fost răspândit şi de succesorul lui Codreanu, Horia Sima, în faţa Siguranţei Statului, într-un moment (vara anului 1940) în care voia să fie primit în guvern: avea tot interesul să fie considerat corespunzător şi, în comparaţie cu Corneliu Zelea Codreanu, care murise, un conducător mai bun. Vezi documentele la Dana Honciuc Beldiman, *Dosar Horia Sima (1940–1947)*, Bucureşti, 2007, pp. xxv şi 124; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 327; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 143, 153 (locuinţele); *ibid*., pp. 167, 236 (cadoul); Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 340–345; DANIC, IGJ 27/1935, f. 91, f. 110; DGP 11/1937, f. 56; referitor la construirea Casei Verzi, vezi CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 11; lucrările erau supravegheate de Alecu Cantacuzino.
5. DANIC, DGP 102/1933, f. 269; referitor la Nicoleta Nicolescu, vezi CNSAS, P 074681, vol. 1, ff. 5–7.
6. Corneliu Zelea Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, München, 2010, p. 46; CNSAS, P 074681, vol. 2, f. 59 (conflict cu Tache Savin); intervenţia tatălui ei pentru clarificarea împrejurărilor morţii: *ibid*., f. 131; ff. 90, 136, 140 (activitate clandestină).
7. Codreanu, *Însemnări de la Jilava*, p. 17; Tudor, *Un an*, pp. 74–77.
8. CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 286 (scrisoare din 8 septembrie 1944); aici se menţionează şi că Eliza făcuse studii, f. 284; Marin, *Prin poarta cea strâmtă*.

36. MUNŢII ŞI MAREA – AXE SPAŢIALE BIOGRAFICE

1. DANIC, DGP 102/1933, ff. 64, 73, 83.
2. Conovici, Iliescu, Silvestru, *Ţara, legiunea, căpitanul*, p. 43; Şerban Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu?*, pp. 119–120; DANIC, MI-D 14/1935, f. 80 *sqq*. (cuvântările în stil de predică); Scurtu, vol. 4, pp. 114, 123–124.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 1, ff. 50–55; *Buna Vestire de duminică*, 22 decembrie 1940; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, pp. 120–121; Rebecca Haynes, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»“, în: Rebecca Haynes, Martin Rady (eds), *In the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe*, London, 2014, pp. 169–187, aici pp. 176–177.
4. Tudor, *Un an*, p. 62; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, fără numerotarea filelor (raport din 26 septembrie 1937).
5. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 2, f. 254: Codreanu către Cantacuzino, 25 februarie 1937.

37. FRACŢIONISM

1. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 67; CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87: scrisoarea lui Codreanu către conducătorii legionari referitoare la o pedeapsă disciplinară pentru Nicoleta Nicolescu; *ibid*., f. 102: procedură împotriva unui legionar vinovat de sustragere la 15 februarie 1935.
2. CNSAS, P 007013, vol. 3, ff. 141–142; f. 148; P 074684, vol. 2, f. 33: conflictul cu Victor Silaghi. S-a ajuns la ridicarea tonului în faţa lui Codreanu. Silaghi a ameninţat cu părăsirea mişcării. Conflictul s-a atenuat când Silaghi a plecat, pentru studii doctorale, în Italia, unde a intrat sub îndrumarea fasciştilor; *ibid*., f. 35.
3. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87; DANIC, MI-D 3/1936, ff. 190–192.
4. Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 189–190.
5. DANIC, DGP 17/1937, ff. 63, 78; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, p. 275.
6. Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter“. La sfârşitul lunii decembrie 1937, Codreanu a dispus verificarea muncitorilor nou-veniţi. DANIC, MI-D 14/1937, f. 55.
7. DANIC, DGP 3/1936, f. 168 (cuvântare). CNSAS, P 013999, vol. 2, ff. 61–63: interacţiunile lui Codreanu şi Cantacuzino cu ziaristul Georges

Oudard (1889–1971), care s-a aflat în România între 24 februarie şi 18 martie 1938; Cantacuzino spunea despre viitorul dinastiei: „Nici tatăl, nici fiul, nici fratele […], vom avea un rege român“.

8. Armin Heinen, „Wahl-Maschine. Die Legion «Erzengel Michael», die Wahlen 1931–1917 und die Integrationskrise des rumänischen Staates“, în: Heinen, Schmitt, *Inszenierte Gegenmacht*, pp. 130–154, aici pp. 148–150; DANIC, DGP 3/1936, f. 181: măsuri disciplinare împotriva lui Bănică Dobre şi a legionarilor agresivi.

38. ICONIZAREA

1. Tudor, *Un an*, 26 (cămaşa bleu); Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 19, circulară din 18 iunie 1937.
2. *Buna Vestire*, 9 iulie 1937.
3. Iordachi, *Faschismus, Charisma und Politik*; Scurtu, vol. 4, pp. 215–217; *Buna Vestire*, pp. 9–12, 17 decembrie 1937; număr comemorativ al publicaţiei *Cuvântul studenţesc* dedicat lui Moţa şi Marin (DANIC, DGP 114/1937, Milcoveanu).
4. *Buna Vestire*, 27 iunie 1937.
5. Ionescu, „Memorii“, p. 37; Conovici, Iliescu, Silvestru, *Ţara, legiunea, căpitanul*, pp. 40–42, 48–49, 94–95, 138–139; Papanace, *Stilul legionar*, pp. 62–64, 168–169, 171–173; referitor la ochi, vezi şi Tudor, *Un an*, p. 48; Virgil Gheorghiu, *Memorii*, Oradea, 1999, pp. 448–450; *Buna Vestire*, 3 iulie 1937.
6. „Codreanu vinde“ (engl.) (n. tr.).
7. Numeroase exemple la Scurtu, vol. 4.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 70–71, 124–125.
9. *L'Écho de Paris*, 27 octombrie 1924; *La Croix*, 28 octombrie 1924; *L'Action française*, 27 iulie 1930; *L'Ouest-Éclair*, 26 ianuarie 1931; *Le Figaro*, 1 aprilie 1934; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 19.
10. *Hamburger Nachrichten*, 16 martie, 20 martie, 26 martie 1934.
11. *L'Humanité*, 10 aprilie 1934; *L'Intransigeant*, 5 mai 1934; *L'Humanité*, 3 ianuarie, 15 ianuarie, 8 februarie, 24 februarie 1938; *L'Action française*, 17 ianuarie, 19 aprilie, 3 decembrie, 11 decembrie 1938; *Journal des débats*, 6 decembrie 1936; *La Croix*, 26 iunie 1938, 7 decembrie 1938.
12. Gheorghiu, *Memorii*, p. 448; Paul al României, *Carol al II-lea*, Bucureşti, 1991, p. 181; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 58–60.

13. Documentele menţionate în continuare mi-au fost transmise de Dr. Agnieszka Pasieka, de la Viena, căreia îi datorez multe mulţumiri. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 12711, „Polski akademicki związek zbliżenia Międzynarodowego – Liga. Stosunki z Rumunią, 1934–1935“, ff. 17–23, ff. 38–39; Konsulat w Czerniocach, Teczka 408, f. 5 *sqq*. din anul 1930, cuprinzând o caracterizare a lui Codreanu ca antisemit „brutal“ care a studiat în Germania, unde a intrat în legătură cu *Hackenkreuzler* (*sic!* – „svasticarii“) şi „hitlerişti“; ar fi sprijinit, se mai spunea, cu fonduri de la Vaida-Voevod. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 9182, ff. 161–163, 165–169. Stowarzyszenia Akademickie: Arciszewski a propus în 1935 invitarea lui Nae Ionescu, Grigore Cristescu, Dragoş Protopopescu şi Traian Brăileanu, aşadar a unor intelectuali legionari de frunte. După căderea lui Titulescu, apropierea dintre Polonia şi România a fost urmărită îndeaproape şi de diplomaţia austriacă: Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv, Karton 23, Gesandtschaft Bukarest, rapoarte din 7 iunie 1937, 9 iunie 1937; 29 iunie 1937 (vizita lui Carol II în Polonia). *Buna Vestire* din 8 iunie 1937 vorbeşte despre vizita preşedintelui polon Ignacy Mościcki la Bucureşti, iar ediţia din 29 iunie 1937 relatează despre vizita lui Carol II la Varşovia. Convorbirea cu d’Ormesson, în Archives diplomatiques, Paris, Roumanie, 1930–1940, vol. 171, f. 185.
14. Referitor la legăturile cu Polonia, vezi Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 157, 188; Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 51 (presupusă admiraţie pentru Piłsudski), p. 75 (vilegiatura lui Piłsudski la Mănăstirea Dealu, 1925–1926); se pretinde că noţiunea de „legionar“ ar fi fost preluată de Codreanu de la medicul personal polonez al regelui, dr. Lucian Skupiewski. CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 463: în noiembrie 1936, la despărţirea de Alecu Cantacuzino, care pleca în Spania, lângă Codreanu se afla şi ing. Paprocki de la Legaţia Polonă; *Daily Herald*, 8 ianuarie 1938.
15. Numeroase exemple la Roncea, Buzatu, vol. 12 = P 011784, vol. 7, precum şi la Vlad, *Procesele*, vol. 2, aici şi din presa sovietică (p. 52).
16. *Cioclii*, 20 noiembrie 1935.
17. https://www.youtube.com/watch?v=cJhKs9ALi_Q – pe fondul sonor al unui cântec de doliu legionar (accesat la 27 ianuarie 2016).
18. Corneliu Zelea Codreanu, *Circulări şi manifeste*, München, 1981, p. 287; pe internet sunt disponibile mai multe pagini cu această înregistrare, spre exemplu, https://www.youtube.com/watch?

v=5H0aULJiwkQ (accesată la 27 ianuarie 2016).

39. MISTICUL

1. Ion Zelea Codreanu, *O mărturie*, p. 12, în Roncea, Buzatu, vol. 21 = P011784, vol. 13; *ibid*., vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 260 (reîncarnare).
2. Honciuc Beldiman, *Dosar*, f. 12; majoritatea scrierilor autografe ale lui Codreanu se află la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31–32.
3. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 116–171; interesul pentru supranatural al lui Codreanu este menţionat şi de fostul său coleg de la Mănăstirea Dealu, Petre Pandrea, în *Garda de Fier*, p. 342, care, ce-i drept, nu reprezintă o sursă credibilă.
4. Codreanu, *Însemnări*, p. 45.
5. *Ibid.*, p. 6 *sqq*.
6. *Ibid.*, *Însemnări*, pp. 6–7.
7. *Ibid.*, *Însemnări*, pp. 45–48.
8. Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica şefului de cuib*, ed. a XIII-a, Bucureşti, 2000, pp. 70–71 (n. tr.).
9. Codreanu, *Însemnări*, p. 17, precum şi pp. 24, 38, 44–45.
10. „Garda Patriei“ (germ.): organizaţie paramilitară naţionalistă care a activat în Austria interbelică (n. tr.).
11. DANIC, MI-D 3/1936, f. 195.
12. *Buna Vestire*, 26 august 1937, precum şi 2 septembrie 1937.
13. Gheorghe Jurgea-Negrileşti, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ed. a II-a, Bucureşti, 2007, pp. 260–261. (Îi mulţumesc lui Michael Metzeltin, Viena, pentru această indicaţie.) Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice din Bucureşti (1937–1939)*, Bucureşti, 1998, pp. 32–37, 170; nu apar informaţii corespunzătoare la Vadim Guzun, *Comandantul Sablin. Liderul monarhiştilor ruşi urmărit de Siguranţă şi Securitate*, Cluj-Napoca, 2014. Referitor la relaţiile româno-iugoslave, vezi şi Mihaela Bărbieru, *Relaţii militare româno-iugoslave în perioada interbelică (1919–1939)*, Craiova, 2011.

40. SCRIITORUL POLITICO-RELIGIOS

1. Corneliu Zelea Codreanu, *Scrisori studenţeşti din închisoarea Văcăreşti, 9 octombrie 1923–30 martie 1924*, Iaşi, 1925. Ideologia legionară a fost cercetată pe larg. Pe lângă lucrările de referinţă, citate deja, ale lui

Heinen, Veiga şi Iordachi, precum şi, mai recent, ale lui Clark, pentru paginile ce urmează sunt relevante şi următoarele studii de cercetare comparată a fascismului: Barbu, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives“, pp. 383–385; Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, ed. a IX-a, München, 1984, pp. 223–226; Arnd Bauerkämper, *Der Faschismus in Europa 1918–1945*, Stuttgart, 2006, p. 155; Thomas Schlemmer, Hans Woller (ed.), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014 – în special articolul lui Emilio Gentile, „Der «neue Mensch» des Faschismus. Reflexionen über ein totalitäres Experiment“, pp. 89–106; Robert O. Paxton, *Anatomie des Faschismus*, München, 2006, p. 36, referitor la „mesianismul religios“ al lui Codreanu; Michael Mann, *Fascists*, Cambridge, 2004, pp. 265–272; Wolfgang Wippermann, *Faschismus*, Darmstadt, 2009, tratează la pp. 150–154 motivul „cruciatului“, dar nu-l pune în relaţie cu contextul specific ortodox al României; Stanley Payne, *Geschichte des Faschismus*, Wien, 2006, pp. 340–355; Riley, *Civic Foundations*, pp. 137–148.

2. Schmitt, „Heilige Jugend der Legion“; Roland Clark, „Collective Singing in Romanian Fascism“, *Cultural and Social History*, 10/2 (2013), pp. 251–271.
3. Banea, *Căpitanul*, pp. 126–131.
4. Codreanu, *Cărticica*, p. 68.
5. Codreanu, *Cărticica*, pp. 69–75.
6. Pandrea, *Garda de Fier*, p. 31 *sqq*.; Codreanu, *Cărticica*, p. 79.
7. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 65; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 217; Scurtu, vol. 4, pp. 212–213.
8. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 168.
9. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 148.
10. Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 317–318.
11. *Ibid.*, pp. 319–324.
12. *Ibid.*, pp. 326–328; Payne, *Geschichte*, p. 344; referitor la dezbaterea privind heterodoxia şi relaţia lui Codreanu cu creştinismul, vezi Mirel Bănică, *Biserica Ortodoxă Română. Stat şi societate în anii ’30*, Bucureşti, Iaşi, 2007; Săndulescu, „Taming the spirit“, mai ales pp. 212–213; Mihai Chioveanu, „«Glaubenseiferer». Die Erneuerung der Nation und die Verzauberung der Politik im Rumänien der Zwischenkriegszeit“, în: Heinen, Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts*, pp. 69–88, referitor la cavalerismul de cruciat

– p. 86; Re-becca Haynes, „Die Ritualisierung des «Neuen Menschen» – Zwischen Orthodoxie und Alltagskultur“, în: *ibid*., pp. 89–112, unde se arată că cultul legionar al morţilor nu se afla, în nici un caz, în opoziţie cu tradiţiile ortodoxe; Mihai Chioveanu, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 83–94, unde se trimite la consideraţii asemănătoare ale lui Hitler.

13. Chioveanu, „Glaubenseiferer“, p. 86.
14. Roger Griffin, „The Primacy of Culture. The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies“, *Journal of Contemporary History* , 37 (2002), pp. 21–43; Roger Griffin, „Fascism's New Faces (and New Facelessness) in the «Post-Fascist» Epoch“, în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (ed.), *Fascism Past and Present, West and East. An International Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006, pp. 29–67; Roger Griffin, „Exploding the continuum of history: a non-Marxist's Marxist model of fascism's revolutionary dynamics“, în: Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 27–49; pentru o discuţie în acest sens, vezi Ernst Nolte, „Faschismus – eine palingenetische Form von populistischem Ultranationalismus?“, în: Griffin, Loh, Umland, *Fascism Past and Present*, pp. 161–167; Roger Eatwell, „New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7/2 (1996), pp. 127–137; Constantin Iordachi, „Comparative Fascist Studies. An introduction“, în: *idem* (ed.), *Comparative Fascist Studies: New Perspectives*, New York, 2010, pp. 1–48; referitor la contextul românesc, vezi Turda, „Conservative Palingenesis“, pp. 437–453.
15. Mihail Polihroniade, „Legiunea în viaţa României“, în: *Buna Vestire*, 27 martie 1937. Observaţii la Ovidiu Pecican, „Fantasme cruciate. Izvoare medievale occidentale ale legionarismului“, în: *idem* (ed.), *România interbelică. Istorie şi istoriografie*, Cluj-Napoca, 2010, pp. 205–208.
16. Radu Harald Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa. Die Legion Erzengel Michael und die Ustaša im historischen Vergleich*, Wiesbaden, 2013, pp. 208–217.
17. Schmitt, „Clerul ortodox“; Mihai Chioveanu, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes?*, pp. 83–94, aici

p. 88; Mann, *Fascists*, p. 272 (naţionalism proletar).

18. Pentru o discuţie critică, vezi Rebecca Haynes, „Ritualisierung“, pp. 89, 109–112; Clark, *Holy Legionary Youth*, pp. 184–199; Payne, *Geschichte des Faschismus*, p. 345. Pentru reflecţii pe această temă îi mulţumesc lui Konrad Petrovszky, Viena.
19. Mai pronunţat la Chioveanu, „Glaubenseiferer“, p. 87; Ioanid, „Sacralised Politics“; Bănică, *Biserica*, pp. 197–200; Iordachi, „Faschismus, Charisma und Politik“, pp. 104–114; William O. Oldson, „Alibi for prejudice: Eastern Orthodoxy, the Holocaust and Romanian nationalism“, în: *East European Quarterly*, 36/3 (2002), pp. 301–310; o contribuţie importantă la Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt*, pp. 226–231, care subliniază caracterul religios. Referitor la dezbaterea din cercetare, vezi studiul clasic al lui Emilio Gentile, *Il culto del littorio. La sacralizzazione della politica nell'Italia fascista*, Roma, 1995; *idem*, *Le religioni della politica fra democratismi e totalitarismi*, Roma, 2001.
20. Scurtu, vol. 4, pp. 155–159, după amintirile lui Mircea Eliade.
21. DANIC, MI-D 1/1938, f. 137.
22. Ornea, *The Romanian Extreme Right*, p. 364; Veiga, *Istoria*, pp. 248–250. Cu privire la Dollfuss, vezi Lucile Dreidemy, *Der Dollfuß-Mythos. Eine Biographie des Posthumen*, Viena, 2014.

41. CONDUCĂTOR AL LEGIUNII ŞI AL PARTIDULUI

1. Scurtu, vol. 4, pp. 128–129; CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 136. Conducerea extinsă era formată din Virgil Ionescu, Nae Ionescu, Grigore Cristescu, colonelul Zăvoianu, Vasile Marin, Ion Moţa, Mihail Polihroniade şi Alecu Constant. Conducătorii studenţilor erau Traian Cotigă, Gheorghe Furdui şi Victor Dragomirescu, iar şeful Frăţiilor de Cruce, Gheorghe Istrate. Pentru organigrama organizaţiei, vezi *ibid*., ff. 90–101.
2. DANIC, MI-D 3/1936, f. 191: Generalul l-a susţinut pe Ion Antoniu, iar Codreanu, pe Gheorghe Furdui, care, la rândul lui, i-a adus în discuţie pe Şerban Milcoveanu şi Viorel Trifa; CNSAS, I 257486, vol. 2, f.221.
3. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32, vol. 2, scrisoarea lui Cantacuzino către Codreanu (27 februarie 1937), precum şi *ibid*., ff. 354–355, scrisoarea anterioară a lui Codreanu, din 25 februarie 1937; *ibid*., pachet 32, vol. 1, f. 17: scrisoare a lui Cantacuzino către Clime (14 septembrie 1937): „O campanie

electorală este ca un război. Războiul se pregăteşte ani de zile cu de toate, iar guvernele indirect încălzesc poporul până strigă toţi, spre pildă: «La Sofia!» Campania electorală se pregăteşte mai dinainte, ca şi războiul, ani de zile. Asta am făcut-o cu doctrina noastră şi cu cartea lui Corneliu. Propaganda noastră care ne adus [*sic!*] votanţi. Să nu confundăm însă votantul cu legionarul şi simpatizantul ferm. Votanţi sunt turma, iar legionarul, câini ce păzesc turma pe care a pregătit-o şi o duce buluc în ziua votului ca să pună ştampila pe •• [simbol electoral, n.a.]"; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 22–23 (asigurare de viaţă); cu privire la înmormântarea generalului se găsesc materiale ample la CNSAS, I 257486, vol. 1 şi 2.

4. Scurtu, vol. 4, pp. 210–211, 237–238; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 100.
5. Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 190.
6. Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 140–142 (Banat), f. 138; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 371 (Bucureşti); CNSAS, I 257486, vol. 3, ff. 87–91; DANIC, MI-D 26/1934, vol. 2, f. 89 (citat), ff. 89–91; DGP 4/1936, f. 58 (pedeapsă corporală); CNSAS, D 009805, vol. 43, f. 350 (intrigi împotriva lui Boldureanu); Scurtu, vol. 4, pp. 237–238; *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 14 noiembrie 1937 (locuri pe liste).
7. Această reflecţie apare la Clark, *Holy legionary youth*, p. 121.
8. CNSAS, I 257486, vol. 3, f. 87: scrisoare a lui Codreanu către conducătorii legionari din 20 februarie 1936; DANIC, IGJ 3/1936, f. 139.
9. Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 181.
10. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 121; DANIC, DGP 102/1933, f. 28; DGP 264/1937, f. 429. Din compartimentul juridic făceau parte Ion Moţa, Ion Banea, Victor Silaghi, Gheorghe Clime, Ion Belgea, Alecu Cantacuzino, Traian Cotigă, precum şi simpatizanţi, de pildă avocatul Radu Budişteanu.
11. CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 37, cu o listă din Caraş datând din noiembrie 1936.
12. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 63–162; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 224; DANIC, IGJ 20/1935, f. 256; MI-D 27/1930, vol. 1, ff. 1–4 şi 21: cuvântare la căminul cultural din Iaşi (martie 1930) despre ruptura traumatică de Cuza, despre procesele legate de căminul cultural şi despre excluderea Legiunii din Asociaţia

Studenţilor Creştini; Scurtu, vol. 4, pp. 129–130; DGP 11/1937, f. 209: o asociaţie legionară de consum s-a deschis la 3 octombrie 1937 la Bucureşti.

13. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 37, 149 (Codreanu credea că cercul său intim era infiltrat de agenţi – noiembrie 1936); P 011784, vol. 10, f. 237.
14. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 37. Informatorii Prefecturii Poliţiei Capitalei trebuiau să se anunţe între 18 şi 23 iunie 1937, orele 19–21, cei ai Siguranţei, pe 24 şi 25 iunie, iar cei ai Serviciului Secret al Statului Major, la 26 iunie. Vezi Troncotă, *Mihail Moruzov*, pp. 117–156, în special pp. 150–156.
15. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, f. 351; Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 45; DANIC, DGP 9/1937, f. 1. Cu privire la serviciile de informaţii româneşti, vezi Alin Spânu, *Istoria serviciilor de informaţii/contrainformaţii româneşti în perioada 1919–1945*, Iaşi, 2010.
16. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 314, 317.

42. VIOLENŢE ŞI AMENINŢĂRI

1. În 1933 aprobase clar violenţa – ca mijloc de autoapărare, dar folosind un limbaj agresiv; CNSAS, P 014548, vol. 2, f. 63. În aprilie 1934, violenţa i se părea, chiar şi după asasinarea lui Duca, un mijloc esenţial pentru preluarea puterii; DANIC, MI-D 7/1930, f. 303.
2. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 314, 317.
3. Boilă, *Amintiri*, p. 52.
4. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 338–339, 303, 311; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, ff. 71–72. Marinescu l-a rugat pe general să întocmească o listă cu abuzurile poliţiei.
5. DANIC, DGP 264/1937, f. 433.
6. DANIC, IGJ 40/1937, f. 326.
7. DANIC, DGP 284/1937, f. 141 (steliştii); Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 253.
8. DANIC, MI-D 5/1937, f. 58.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 234–235; vezi scrisoarea de la CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/2, f. 354.
10. DANIC, IGJ 20/1935, f. 187; MI-D 8/1937, f. 117; DGP 3/1936, f. 181.
11. DANIC, IGJ 29/1935, f. 45; ff. 96, 100, 216.

12. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 332.
13. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 43–44.
14. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 124.
15. DANIC, MI-D 1/1938, f. 4; la sfârşitul lui ianuarie 1938 fuseseră recrutaţi 6 800 de oameni; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 117, 163.
16. DANIC, MI-D 1/1938, f. 83.

43. ESCALADAREA CONFLICTULUI: CĂPITANUL ŞI REGELE

1. DANIC, MI-D 1/1938, f. 129. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 117: în martie 1937, printre ziarişti circula deja zvonul referitor la un milion de adepţi. MI-D 27/1935, f. 25: numai pe aria Direcţiei Regionale a Poliţiei din Cernăuţi, responsabilă pentru Bucovina, poliţia reperase în octombrie 1937 68 000 de membri în 8 656 celule de partid; faţă de august 1937, se înregistra o creştere de circa 12 000 membri; cifrele nu includeau şi Frăţiile de Cruce sau membrii Corpului Muncitoresc Legionar.
2. Schmitt, „Eine mächtige Bewegung“, p. 417. Heinen, „Wahl-Maschine“, p. 135.
3. *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945 , Serie C: 1933–1937*, vol. 6/1, Göttingen, 1981, nr. 38. CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, ff. 228, 269; Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 256–257, f. 284; DANIC, IGJ 26/1936, f. 198: scrisoarea lui Moţa către Averescu, în care îl face pe mareşal parţial răspunzător pentru defectarea lui Stelescu din Legiune; Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, ff. 80, 99; vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 87–88; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, p. 254; Florin Müller, „Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democraţiei româneşti“, în: Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluţii româneşti şi europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, Bucureşti, 2006, pp. 127–137, aici p. 338; Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 253: scrisoarea către Vaida, din 23 aprilie 1937, în care Codreanu vorbeşte despre un atentat plănuit de Lupească; *ibid*., f. 270 (Goga); ff. 87–89: conflict cu Clime pe problema poziţiei faţă de Vaida-Voevod. DANIC, MI-D 8/1937, f. 124: la sfârşitul lunii martie 1937, Codreanu purta negocieri cu Maniu şi Vaida-Voevod; Maniu cerea o distanţare clară de Vaida-Voevod, ceea

ce Codreanu a refuzat; de faţă cu Ioaniţescu, omul de legătură cu Vaida-Voevod, Codreanu a proferat ameninţări la adresa lui Armand Călinescu, spunând despre acesta că este „o mare canalie, care-şi va primi pedeapsa“.

4. Roncea, Buzatu, vol. 13, f. 58 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 11: este vorba de cuziştii Vasile Prelipceanu şi Gheorghe Urziceanu.
5. Scurtu, vol. 4, pp. 157–160.
6. Scurtu, vol. 4, pp. 175–176, 178, 180–181, 190–193. DANIC, DGP 4/1936, f. 47: întâlnire a cadrelor în casa lui Nae Ionescu, la începutul lui mai; Ion Moţa, în special, s-a exprimat vehement împotriva Elenei Lupescu.
7. Scurtu, vol. 4, p. 201; Călinescu, *Însemnări politice*, f. 306; Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, 16 aprilie 1936.
8. Scurtu, vol. 4, pp. 212–213.
9. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 223.
10. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 294, precum şi Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 173–175.
11. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 331, 6 aprilie 1936: la discuţie au luat parte Codreanu, generalul, Horia Codreanu, Vasile Dancu şi alţi legionari ale căror nume nu sunt menţionate.
12. Vezi Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter“.
13. Scurtu, vol. 4, pp. 186–187; Carol al II-lea, Regele României, *Însemnări zilnice*, vol. 1, Bucureşti, 2001, pp. 45–46; Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 313–314; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, f. 166.
14. Boilă, *Amintiri*, pp. 49–50 („Băiete, ai făcut o nemaipomenită imprudenţă. Prin refuzul dat regelui ţi-ai iscălit pedeapsa de moarte“), pp. 133–134 (pentru epitetul dat lui Codreanu, pp. 50, 54); Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 121: cu prilejul unei şedinţe a Contenciosului Legionar, în prezenţa, printre alţii, a lui Clime, Moţa, Belgea, Alecu Cantacuzino şi Cotigă.
15. Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, raport din 12 aprilie 1937. CNSAS, I 257486, vol. 2, cu numeroase documente pe acest subiect, de exemplu f. 51, unde generalul declară că Legiunea nu e interesată de intervenţia în problemele dinastiei, ci de onoare; *ibid*., f. 52, circulara 67 din 11 aprilie 1937; *ibid*., f. 56, delegaţie la Snagov; *ibid*., f. 57, despre

întâlnirea generalului cu Gabriel Marinescu, care a propus să se cadă de acord cu regele; generalul a spus că nu strigă nici „trăiască regele“, nici „jos cu regele“, fiindcă „tot răul văd că vine de sus“; *ibid*., ff. 58–59, cuvântarea lui Codreanu. CNSAS, I 257486, vol. 1, f. 25: articol cenzurat din *Frontul*, referitor la întâlnire. DANIC, MI-D 5/1937, ff. 18, 55; *The Times*, 21 aprilie 1937: *Family troubles in Romania*; *Daily Telegraph*, 13 aprilie şi 16 aprilie 1937. Printre cei care făceau frondă, potrivit acestei relatări, se numărau cei doi Cantacuzini, Nae Ionescu, I.V. Vojen şi Sima Simulescu, care pregăteau o broşură împotriva Elenei Lupescu; vezi şi CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 33. Poliţia presupunea că Maniu urma să primească un exemplar în avans, iar apoi broşura avea să fie tipărită în Ardeal, sub îngrijirea lui Ion Banea. Ţurlea, *Carol al II-lea şi camarila*, pp. 293–302: ciocnirile grave dintre cei doi fraţi din familia regală au afectat-o probabil şi pe mama lor, de origine engleză. Pandrea, *Garda de Fier*, pp. 47–49: despre recepţiile exclusiviste şi ceaiurile oferite de Mihai Sturdza şi soţia sa, Zozo. Iordachi, „Aristocracy“.

16. Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23, raport din 16 aprilie 1937; DANIC, MI-D 46/1937, f. 50; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, p. 264; Müller, „Alegerile parlamentare“, p. 339; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 32/1, f. 66 (delegaţia de solidaritate), f. 69 (dispută cu Iorga); CNSAS, I 257486, vol. 2, f. 52: circulară din 11 aprilie 1937 în favoarea lui Nicolae; *ibid*., f. 66: delegaţie respinsă la reşedinţa lui Nicolae de la Snagov (14 aprilie 1937), din care făceau parte generalul, Clime, Cotigă, Alecu Cantacuzino, Alexandru Vergati, prof. Cristescu, Cristian Tell, avocatul Ştefan Anastasescu şi alţi câţiva; *ibid*., f. 57: şedinţa cercului intern din 12 aprilie.
17. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 298–301; Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania“, *Slavonic and East European Review*, 85/1 (2007), pp. 105–134; Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, ff. 225, 229: întâlnire cu istoricul în casa de pe Strada Francmasonilor, 22 aprilie 1937.
18. Scurtu, vol. 4, p. 201; Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 39–40; Balta, *Rumänien und die Großmächte*, pp. 52–53; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, p. 129; Müller, „Alegerile parlamentare“, pp. 341–342.

19. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, f. 40; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 284–292; DANIC, MI-D 5/1937, f. 55. Manoilescu încercase să împiedice acordul cu Maniu. Vezi un raport al poliţiei din 28 noiembrie 1937, reprodus la Corneliu Ciucanu, *Dreapta românească interbelică*. *Politică şi ideologie*, Iaşi, 2009, p. 415. Boilă, *Amintiri*, p. 61.
20. DANIC, DGP 102/1933, f. 105; MI-D 3/1936, ff. 195–198: România ar fi mai slab înzestrată militar decât în 1916 şi, în caz de război, Franţa nu s-ar grăbi să-i sară în ajutor împotriva Uniunii Sovietice; Scurtu, vol. 4, pp. 188–189: circulară din 30 mai 1936; CNSAS, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe, pachet 31, f. 190. Referitor la contextul politic pe plan extern, vezi Alexandru-Murad Mironov, *Vremea încercărilor. Relaţiile româno-sovietice*, Bucureşti, 2013, pp. 155–196, unde se discută acordurile echivoce referitoare la graniţa de la Nistru (pp. 192–193); surse diplomatice în: Dumitru Preda *et alii*, *Relaţiile româno-sovietice. Documente*, vol. II, *1935–1941*, Bucureşti, 2003, X–XI; Gabriel Moisa, „Historiography and politics in Communist Romania. Nicolae Titulescu case“, *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţiu“ – Series Historica*, 52 (2013), pp. 301–317.
21. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 45.
22. Roncea, Buzatu, vol. 14–15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 45; Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P011784, vol. 7, ff. 63–64; *Buna Vestire* din 1 decembrie 1937.
23. DANIC, MI-D 3/1936, ff. 190–192; IGJ 26/1935, f. 209: legionarii au adunat bani pentru o sabie de onoare ce a fost dăruită apărătorului Alcázarului, colonelul Moscardo.
24. Roncea, Buzatu, vol. 13, f. 58 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 50 *sqq*. (funcţie de comandă în Spania); Valentin Săndulescu, „Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moţa and Vasile Marin“, în: *Totalitarian Movements and Political Religions* 8/2 (2007), pp. 259–269.
25. „*The two ministers were naughty, but the Prime Minister was a bloody fool.*“ [în engl. în orig. – n. tr.].
26. DANIC, DGP 10/1937, ff. 31–32; Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23: rapoarte din 1 martie 1937, 9 martie 1937 (slujba religioasă de noapte), 16 martie 1937 (comentariul ambasadorului britanic); Ana Maria Marin, *Prin poarta cea strâmtă*.

27. *Buna Vestire*, 29 iunie 1937: „Flacăra Minunii“; Scurtu, vol. 4, pp. 225–226: scrisoarea de adio a lui Moţa către părinţi şi surori: „Aşa a voit Dumnezeu […]. L-am iubit pe Hristos şi sunt fericit să mor pentru El“; *ibid*., pp. 233–234: articol al lui Moţa de la Lisabona; Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, f. 58: scrisoarea a fost citită în prezenţa lui Nae Ionescu, Zăvoianu, V. Cristescu, Polihroniade, Vojen şi Clime; Ciucanu, *Dreapta*, p. 417; DANIC, DGP 10/1937, ff. 37–41.

44. „SPRE MAREA BIRUINŢĂ LEGIONARĂ“

1. Dučić, *Rapoarte*, p. 74; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 251; Ion Scurtu *et alii* (eds), *Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România*, vol. 5 (1938–1940), Bucureşti, 2006, p. 183 *sqq*.; comandantul Gărzii Regale îl cunoştea pe Ion Zelea Codreanu din 1916 şi era înrudit îndeaproape cu activistul legionar Nuţu Eşanu, reponsabil cu alcătuirea programelor; CNSAS, P 010744, vol. 2, f. 76.
2. Roncea, Buzatu, vol. 14/15 = CNSAS, P 011784, vol. 9, f. 11; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 284–292; Buruiană, *Construind opoziţia*, p. 576 şi nota 50, referitoare la rolul lui Titulescu în 1933; Ciucanu, *Dreapta*, pp. 415–416; Corneliu Ciucanu, „Nicolae Titulescu şi Mişcarea legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică“, în: Sorin Liviu Damean *et alii* (eds), *Permanenţele Istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, Târgovişte, 2013, pp. 484–512; *Buna Vestire*, 26 noiembrie 1937.
3. *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 15 octombrie 1937, 14 noiembrie 1937; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 224–225; Schmitt, „Zum Kampf, Arbeiter“, p. 354; DANIC, MI-D 14/1937, f. 23; Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 55–63.
4. DANIC, MI-D 14/1937, ff. 18–19, 24, 28.
5. Pentru previziunile lui Codreanu, vezi CNSAS, P 011784, vol. 10, f. 2. În favoarea guvernului prognoza 35-36% din voturi, în favoarea partidului său 25-27%, a Partidului Naţional-Ţărănesc 16-17%, a Partidului Naţional Creştin 10-12%, a partidului lui Gh. Brătianu 2-3% şi a partidului minorităţii maghiare 2-3%; pentru raportul poliţiei, vezi Ciucanu, *Dreapta*, p. 419; pentru calculele lui Codreanu, vezi Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, pp. 232–233. Alegerile din 1937 sunt bine investigate în cercetare: Heinen, *Legion*, pp. 352–356; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 239–248; Radu, *Electoratul*, pp. 90, 211–212; Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc: 1938–1944*,

Bucureşti, 2006, pp. 172–182; Florin Müller, „Alegerile parlamentare“, cu privire la critica PNŢ-ului faţă de cuzişti şi Goga, pp. 323–324; Haynes, „Reluctant Allies?“, p. 120 (Argetoianu); *Buna Vestire*, 23 decembrie 1937.

6. DANIC, DGP 117/1937, ff. 88–103: rapoarte privind starea de spirit, inclusiv din trenuri, unde răsunau cântări legionare, şi din cazărmi, unde mai ales ofiţerii inferiori simpatizau cu legionarii; în Ardeal, curentul de opinie era clar îndreptat împotriva guvernului liberal; *ibid*., f. 112 (zvonuri despre o lovitură de stat); *Almanahul legionar*, în MI-D 14/1937.
7. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 226; Coposu, *File*, p. 32.
8. Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 1, p. 134; Maner, *Parlamentarismus*, pp. 248–254.
9. Bozdoghină, *Antisemitismul*, p. 199; Boia, *Capcanele*, p. 102.
10. Hillgruber, *Hitler*, p. 15; Jovan Dučić, *Rapoarte diplomatice*, pp. 27–29; *Die Stimme*, 21 ianuarie 1938; Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, vol. 1, p. 135; DANIC, MI-D 10/1937 – cu analize detaliate ale reacţiilor populaţiei evreieşti: ff. 85–87, 90, 118 (enumerarea cafenelelor bucureştene din care evreii răspândeau zvonuri), f. 95 (analiza ambasadorului sovietic), f. 84 (poziţia ambasadei britanice), f. 94 (reclamaţie la trimisul francez Thierry), f. 98 (scepticismul lui Fabricius, atitudinea lui Sola); Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 70–75; DANIC, DGP 17/1937, ff. 98–103 (şocul economic); în mod surprinzător, studiul lui Lilian Zamfiroiu *Relaţii diplomatice româno-italiene, 1918–1940*, Bucureşti, 2011, omite anii 1937–1939.
11. Buruiană, *Construind opoziţia*, pp. 628–633; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 332–334, 342–345.
12. Ciucanu, *Dreapta*, Documente, p. 421, despre o întâlnire întâmplătoare dintre Mihai şi Codreanu la Predeal, la 30 decembrie 1937. De departe cea mai bună analiză a acestor evenimente încâlcite o oferă Haynes, „Reluctant Allies?“, pp. 122–125.
13. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 366; Ciucanu, *Dreapta*, Documente, pp. 422, 436–439; Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 93–102; scrisoarea lui Codreanu către Antonescu din 20 ianuarie 1938 (CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 85); Ciucanu, *Dreapta*, pp. 420–422; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 9–15; textele din presă la Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011874, vol. 7, ff. 63–

67: într-o discuţie cu presa italiană, le-a oferit maghiarilor „libertate totală“ în cazul loialităţii faţă de statul român; *Banater Deutsche Zeitung*, 18 ianuarie 1928; Dumitrescu-Borşa, *Cal troian*, p. 234 (frac; Maniu), p. 233 (probleme disciplinare); Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, p. 41. *La Stampa*, 17 ianuarie 1938 (îi mulţumesc lui Philippe Blasen pentru indicaţie).

14. Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 15; *Akten zur deutschen auswärtigen Politik*, Serie D (1937–1945), vol. 5, Baden-Baden, 1954, nr. 169.
15. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 7–13; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 15; Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 12, circulara 135; Hillgruber, *Hitler*, p. 15; *Banater Deutsche Zeitung*, 8 februarie 1938 (declaraţia lui I.Z. Codreanu).
16. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 42–44.
17. Călinescu, *Însemnări politice*, pp. 370–377.
18. *Banater Deutsche Zeitung*, 9 februarie 1938.
19. Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 93–102; Documents diplomatiques français 1932–1939, 2e série (1936–1939), vol. 8, Paris, 1973, nr. 73, f. 81; o bună analiză a trimisului austriac: Archiv der Republik, Wien, Neues politisches Archiv, Karton 23, Gesandtschaft Bukarest, raport din 11 februarie 1938 (acesta a fost şi ultimul raport al trimisului austriac, a cărui ţară a fost anexată de Germania naţional-socialistă); citatul la Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 340–341.
20. MI-D 1/1938, ff. 9, 13. În iulie 1938, prefectul de Neamţ, V. Emilian, a încercat să se reapropie de Codreanu; DANIC, MI-D 10/1937, f. 203.
21. Maner, *Parlamentarismus*, pp. 254–262, cu o analiză a celor mai importanţi factori de politică externă; Heinen, *Legion*, pp. 362–363; Dennis Deletant, *Hitler's Forgotten Ally*, pp. 41–43; Scurtu, *Carol al II-lea*, pp. 221–229; Hillgruber, *Hitler*, pp. 15–16; Hans-Christian Maner, „Voraussetzungen der autoritären Monarchie in Rumänien“, în: Erwin Oberländer *et alii* (eds), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa*, Paderborn ş.a., 2001, pp. 431–469; Florin Müller, „Autoritäre Regime in Rumänien 1938“, în: *ibid*., pp. 471–498; Riley, *Civic Foundation*, p. 142; Sorin Arhire, „Guvernul patriarhului Miron Cristea şi politica lui faţă de evrei. Atitudinea Marii Britanii“, în: *Apulum* 48/1, (2011), pp. 133–146; *idem*, „Guvernarea Goga–Cuza şi «problema evreiască». Percepţii britanice“, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15/1 (2011), pp. 301–319; Călinescu,

Însemnări politice, pp. 368–377: sursa principală pentru acţiunile din culise; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 334–350 (p. 341, citat Carol II, potrivit amintirilor lui Mihai Sturdza); ziarul vienez evreiesc *Die Stimme*, 14 februarie 1938, vehicula exclamaţia lui Goga „Ai învins, Israele“, constatând: „Este o lecţie aspră, amară, dar meritată, dată României“ (şi aici apare confuzia dintre cuzişti şi legionari, de pildă în afirmaţia că prefecţii ar fi „tovarăşi de luptă încercaţi ai lui Codreanu“); *Siebenbürgisch-deutsches Tagblatt*, 16 ianuarie 1938 (asocierea dintre PNC şi Totul pentru Ţară); Archives diplomatiques, Paris, Roumanie 1930–1940, vol. 173, ff. 110–113; Coposu, *File*, pp. 33–34 (citat Maniu). Pentru o discuţie în scris referitoare la motivele lui Codreanu, îi mulţumesc lui Constantin Iordachi (scrisoare din 9 februarie 2016). Volumul lui Cristian Vasile Petcu *Guvernarea Miron Cristea*, Bucureşti, 2009, nu este de mare ajutor. Referitor la dictatura regală în provincie, vezi studiul descriptiv al Danei-Mihaela Păunoiu, *Rezidenţa regală a ţinutului Olt (1938–1940)*, Bucureşti, 2012.

45. LOVITURA DE STAT A REGELUI

1. DANIC, MI-D 1/1938, f. 4; DANIC, MI-D 2/1936, f. 330 (Carmen Sylva).
2. Roncea, Buzatu, vol. 16/17 = CNSAS, P 011784, vol. 11, f. 55; Iordachi, *Charisma, Politics and Violence*, pp. 122–123, utilizează amintirile lui Constantin Papanace ca sursă principală pentru a analiza comportarea lui Codreanu şi subliniază totodată capacitatea limitată de intervenţie a asociaţiilor legionare împotriva aparatului de stat.
3. DANIC, MI-D 1/1938, f. 85: raport al informatorilor cu privire la o întrunire a conducătorilor din 19 martie; *ibid*., f. 116: Circulara 140.
4. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 85, 7 (despre Mihai).
5. Public Record Office, Foreign Office 371/22453 (R 2058), ff. 257–260: raportul lui R. Hoare din 24 februarie 1938; îi mulţumesc lui Philipp Blasen pentru transmiterea acestui document.
6. Roncea, Buzatu, vol. 19/20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, ff. 53–54 (desfiinţarea gospodăriei din Giuleşti şi vinderea celor 300 de porci crescuţi acolo); *ibid*., vol. 14, f. 233: raport din 22 februarie 1938 referitor la convorbirea cu Maniu din 21 februarie, între orele 17–18.25; după aceea, Codreanu a plecat cu Gerota la sediul Legiunii; *ibid*., vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 333, 335, 371; DANIC, MI-D 1/1938, ff. 17, 22; DGP 11/1937, f. 288 (arhiva); s-ar putea ca

arhiva partidului să fi fost ascunsă de Clime şi Horodniceanu; CNSAS, P 007013, vol. 1, f. 14; arhiva Prietenilor Legiunii a fost, pasămite, ascunsă la Maria Beiu Palade sau la Zoe Sturdza, CNSAS, P 074681, vol. 2, f. 90.

7. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 317, 333, 335.
8. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 1 (zvonuri despre plecarea în Italia: Codreanu ar fi fost invitat de Mussolini, urmând să se adreseze publicului român de la Roma, prin intermediul radioului; de asemenea, plecarea din ţară a Căpitanului era pesemne motivată de un motiv strict secret, pe care nu-l cunoştea nimeni); *ibid.*, ff. 7, 321–322, 337–338, 340–341 (Codreanu avertiza că vrea să ajungă la putere doar prin jertfă sângeroasă; prea des se crezuse că biruinţa vine de la sine; în mişcare intraseră prea mulţi oameni, iar acum era timpul să fie supuşi unei încercări); Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, p. 191.
9. -DANIC, MI-D 1/1938, f. 36: întâlnirea conducătorilor din 28 februarie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = P 011784, vol. 13, f. 10; Călinescu, *Însemnări politice*, p. 388; Ţurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, p. 38 (ameninţări).
10. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 61–62.
11. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 318–322, 324, 337–338; ff. 5–6 (în timpul unei vizite la Consumul Legionar din Bucureşti, Codreanu se arăta optimist; abia ce recomandase post şi rugăciune, dar acum duşmanii dădeau înapoi); f. 9 (convorbire cu Virgil Ionescu pe teme de politică externă); f. 10 (la 19 martie, circulau zvonuri despre un guvern Vaida–Goga şi despre neînţelegeri între patriarh şi ministrul de interne); f. 12 (telegrama); ff. 13–33. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 36, 85, 99, 122, 116, 120; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32; analiză la Haynes, „Reluctant Allies?“, pp. 125–126.
12. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 118, 120; Maner, *Parlamentarismus*, p. 263; Coposu, *File*, pp. 33–37; Ţurlea, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, pp. 368–371; Haynes, „Reluctant Allies?“, p. 126.
13. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32.
14. DANIC, MI-D 9/1937, f. 4: în iunie 1937, cu ocazia conferinţei lui Iorga la Liga Culturală din Iaşi, studenţii legionari i-au pregătit o primire demnă. La 4 septembrie 1937, *Buna Vestire*, ziar apropiat legionarilor, îl numea pe Iorga o „personalitate gigantică“, afirmând că, pentru lectura operei sale, ar fi nevoie de munca mai multor generaţii

de învăţaţi români. Tot astfel, în *Buna Vestire* din 13 august 1937, Valeriu Cârdu îi amintea lui Iorga că, din perspectivă legionară, era „icoana tineretului“. Comparaţia cu ucenicul vrăjitor a fost făcută de Radu Ioanid („Nicolae Iorga“). Ţurlea, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, pp. 28–33. De curând, a apărut un studiu care analizează admiraţia lui Iorga pentru Mussolini şi pentru fascismul italian: Georgiana Ţăranu, *Nicolae Iorga şi Italia lui Mussolini. Studii*, Cluj-Napoca, 2015, pp. 59–78.

15. DANIC, MI-D 1/1938, ff. 83–87; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 24–32; Scurtu, vol. 5, p. 53; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 53 (schimbându-i-se starea de spirit în jur de 5-6 aprilie, Codreanu a remarcat că regimul va rezista doi-trei ani); Marin, *Prin poarta cea strâmtă.*
16. Scurtu, vol. 5, p. 53; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 32–33; Roncea, Buzatu, vol. 21 = P 011784, vol. 13, ff. 30–53.
17. Scurtu, vol. 5, pp. 54–55; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, pp. 203–204. Nicoleta Nicolescu ar fi împiedicat acest lucru, urmărind maşina poliţiei.
18. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 179, 186, 189, 196, 197; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 13, 25–41, 48–49, 70; Scurtu, vol. 5, p. 53: secretarul lui Iorga i-a relatat ulterior, în arestul comunist, lui Milcoveanu, responsabilul cu studenţii legionari, că plângerea lui Iorga împotriva lui Codreanu fusese redactată de ministrul de interne; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, p. 206; Marin, *Prin poarta cea strâmtă* (tuberculoza).
19. Scurtu, vol. 5, p. 63.
20. Scurtu, vol. 5, pp. 57–64, 137; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 44–46; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, f. 288.
21. Rebecca Haynes, *Romanian Policy towards Germany 1936–1940*, Houndsmills–London, 2000, pp. 48–53.
22. Roncea, Buzatu, vol. 7–8 = CNSAS, P 01178, vol. 3, f. 160; referitor la ştirea TASS, vezi Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 91, precum şi Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 177; *cf.* şi vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 53–55, 160 (corespondentul TASS, Vladimir Bodrov).
23. Toate textele la Roncea, Buzatu, vol. 12 = P 011784, vol. 7, ff. 112 – 126, unde sunt reproduse şi articole din *Corriere della Sera*, 25 mai

1938; *Il Popolo d'Italia*, 27 mai 1938; *La Tribuna*, 28 mai 1938; *Völkischer Beobachter*, 25 mai 1938 („Martorii nu găsesc nici o vină la Codreanu"); *ibid*., 26 mai 1938; *Christian Science*, 24 mai 1938. *Universul*, 26 mai 1938, *Neamul Românesc*, 26 mai 1938, şi *Semnalul*, 26 mai 1938, subliniau presupusa independenţă a justiţiei. De atitudinea ateistă a lui Codreanu-tatăl îşi amintea o aşa-zisă fostă elevă încă din 1927: Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 92. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 179, 186, 189, 196, 197. Cu privire la spionajul românesc în legaţia germană, vezi Roncea, Buzatu vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 71 (raport din 13 mai 1938).

24. Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, pp. 79–80. Faţă de ambasadorul iugoslav, Călinescu a afirmat că are dovezi potrivit cărora Moţa ar fi autorul scrierii *Pentru legionari*; Dučić, *Rapoarte*, pp. 106, 170, 179, 200–203; argumente asemănătoare ministrului de interne aducea şi Nicolae Iorga în *Neamul Românesc*, 21 mai 1938.
25. Roncea, Buzatu, vol. 6 = P 011784, vol. 1, ff. 365–369 (citatul la f. 369); *ibid*., vol. 7–8 = CNSAS, P 011784, vol. 3, f. 115 (Elena Codreanu); *ibid*., vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 190–222 (pledoaria procurorului Radu Ionescu). Referitor la tortură, *cf.* Pandrea, *Garda de Fier*, p. 56: pasămite i-a şoptit mamei lui că este bătut ca un hoţ de cai.
26. Referitor la Maniu în acest context, vezi Haynes, „Reluctant Allies?", pp. 126–130.
27. -Depoziţia lui Maniu: Roncea, Buzatu, vol. 12 = CNSAS, P 011784, vol. 7, ff. 148–151, precum şi *ibid*., vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 141–152; cuvântarea lui Codreanu: *ibid*., ff. 83–120; numeroase materiale referitoare la proces: *ibid*., ff. 128–194.
28. Dučić, *Rapoarte*, pp. 189–193; Scurtu, vol. 5, pp. 83–98, 121–131; Roncea, Buzatu, vol. 6 = CNSAS, P 011784, vol. 1, ff. 332–358; f. 375 (deplângerea de către Codreanu a laşităţii adepţilor săi); Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 167–168: documentele secrete pe care le-ar fi difuzat Codreanu erau, după spusele martorilor, cunoscute public; *ibid*., f. 168: relaţiile cu ziarul *Völkischer Beobachter* erau tensionate, după cum admitea corespondentul acestuia la Bucureşti; *ibid*., f. 172: presa guvernamentală i-a atacat şi pe avocaţii lui Codreanu, de pildă pe

Lizeta Gheorghiu, care a fost catalogată drept agentă a Cominternului.

46. ÎN PĂDUREA DE LA TÂNCĂBEŞTI

1. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 96–97, 99; Scurtu, vol. 5, pp. 150–152, 155–159 (din amintirile lui Mircea Eliade); Vaida, *Memorii*, vol. 2, pp. 177–178; existenţa unei înţelegeri este indicată, printre altele, de vizita în închisoare a comandantului jandarmeriei, generalul Bengliu; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 304; *ibid*., vol. 7–8 = P 10784, vol. 3, ff. 71, 75 (zvonul că Hitler l-ar fi numit pe Codreanu cetăţean de onoare al Imperiului German), 153.
2. Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 119–121; DANIC, DGP 11/1937, f. 292: pregătiri pentru un puci la 8 iunie; Roncea, Buzatu, vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 15, ff. 250–252; *ibid*., vol. 21 = P 011784, vol. 13, ff. 258–259: apel la linişte, la jumătatea lui iunie 1938, cu trimitere la situaţia externă şi la ura împotriva guvernului; *ibid*., ff. 262–263: indicaţiile din 21 iunie privind „lupta ascetică“; *ibid*., f. 296: presupusă circulară din 15 iulie pentru ridicarea moralului; vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 257–262: recursul din iunie; legionarii nu-şi făceau iluzii; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 120–121: procesul s-a desfăşurat foarte strict; obiecţiile apărării au fost respinse, cu argumentul că este vorba de justiţie militară.
3. Scurtu, vol. 5, pp. 138–139; *ibid.*, f. 141, cu privire la scrisoarea lui Codreanu către Vojen din 11 iunie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 258–281; Ilarion Ţiu, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, New York, 2009, pp. 47–65.
4. DANIC, MI-D 4/1922, vol. 1, f. 88 (confirmarea execuţiilor de la Râmnicu Sărat), f. 90 (fuga lui C. Herghelegiu, asupra căruia se deschisese focul); Cristian Troncotă, Alin Spânu, Florin Pintilie, *Documente S.S.I. despre poziţia şi activităţile politice din România, 6 septembrie 1940–23 august 1944*, vol. 1, Bucureşti, 2005, pp. 153–158.
5. Martor al evenimentelor şi codrenist vehement, Şerban Milcoveanu explică, în lucrarea *Pentru ce a fost asasinat…*, pp. 207–209, arestarea membrilor conducerii din clandestinitate (Gheorghe Furdui, Ion Belgea, Dumitrescu-Borşa) prin trădarea lui Sima; Honciuc Beldiman, *Dosar Horia Sima*, pp. 71–79.
6. Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 258–259, 262–263, 296.

7. DANIC, DGP 105/1932 vol. 1, ff. 133, 137 (Maniu), f. 143 (presupusă audienţă a lui Antonescu); Scurtu, vol. 5, pp. 153–155; *ibid*., p. 162: zvon despre un memorandum al lui Antonescu; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, p. 47: comandantul închisorii Râmnicu Sărat ar fi fost un coleg de la şcoala de ofiţeri din perioada petrecută la Botoşani; referitor la experienţele din detenţie, *ibid*., pp. 229–233; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, f. 227: la începutul lui iunie 1938, Codreanu comunica pasămite prin casierul închisorii; *ibid*., vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5: la Doftana, Codreanu menţinea legătura cu cei de afară prin gardieni; mesajele clandestine erau, conform relatării, ascunse în ţigarete.
8. Scurtu, vol. 5, pp. 148–149, 164–166 (memorandumul lui Cristescu către rege), pp. 166–167 (foaie volantă împotriva prim-ministrului), pp. 170–171 (metode de tortură), pp. 171–174 (apelul lui Cantacuzino).
9. Scurtu, vol. 5, p. 142; Roncea, Buzatu, vol. 7–8 = CNSAS, P 10784, vol. 3, f. 115; Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, f. 298 (testamentul).
10. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, ff. 240–248, f. 280; scrisoare către tatăl său, Scurtu, vol. 5, pp. 159–160; scrisoarea de adio la CNSAS, P 011784, vol. 18, f. 96; Vlad, *Procesele*, vol. 2, pp. 132–135, 137; Ionescu, „Memorii“; Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 227, 231, 251–252.
11. Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 208, 212, 227, 228, 230, 231, 234–239 (citat: 239), 242, 243, 246, 247, 249; Dietrich Eichholtz, *Deutsche Politik und rumänisches Öl (1938–1941). Eine Studie über Erdölimperialismus*, Leipzig, 2005, pp. 17–21.
12. Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, ff. 249–250. Raport din 8 octombrie 1938.
13. Hillgruber, *Hitler*, pp. 20–29; Haynes, *Romanian Policy*, pp. 58–60; Sorin Arhire, „Vizita oficială a Regelui Carol al II-lea în Marea Britanie (15–18 noiembrie 1938)“, *Apulum* 47 (2010), pp. 383–394.
14. Scurtu, vol. 5, p. 183 *sqq*.; Milcoveanu, *Pentru ce a fost asasinat…*, pp. 250–251, referitor la o încercare de evadare înscenată (23 noiembrie), cu aportul unui medic militar pe post de agent provocator; Haynes, „Reluctant Allies?“, p. 131; Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, f. 331, raport din 14 noiembrie 1938; DANIC, MI-D 4/1938, vol. 1, ff. 65, 80 (planul liberalilor), 96, 136 (avertizarea cu

privire la asasinat).

15. Călinescu, *Însemnări politice*, p. 401; Scurtu, vol. 5, pp. 196–199 (comunicat, declaraţiile poliţiştilor implicaţi din anul 1940); Ţiu, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, pp. 35–38.
16. *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Teil I: Aufzeichnungen von 1923–1941*, vol. 6, editate de Jana Richter, München, 2000, pp. 207–214; Haynes, *Romanian Policy*, pp. 58–74; Hillgruber, pp. 30–31; Vaida afirmă, în *Memorii*, vol. 2, pp. 178–179, că Hitler l-ar fi rugat pe Carol II să se poarte blând cu legionarii şi că după execuţia lui Codreanu s-ar fi înfuriat pe Göring din cauza stabilirii acelei întâlniri cu Carol II, întrucât acesta din urmă şi-ar fi încălcat cuvântul dat; reportaj de Gianni Alberti în revista *Lambello* (Torino), 10 decembrie 1938: „Vita, apoteosi e morte di Codreanu, l'apostolo della nuova Romania"; Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 260.
17. Gheorghiu, *Memorii*, p. 457; Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94, f. 341 (raport din 1 decembrie 1938), precum şi ff. 365–366 (raport din 7 decembrie 1938); trimisul albanez descria Garda de Fier drept o creaţie germană, faţă de care Italia s-ar raporta cu scepticism; *ibid.*, ff. 376–377 (raport din 19 decembrie 1938); Akten zur deutschen auswärtigen Politik, Serie D (1937–1945), vol. 5, nr. 264, 275; Documents diplomatiques français, vol. 12, Paris, 1978, nr. 455; Vlad, *Procesele*, vol. 2, p. 150 (Micescu).
18. Roncea, Buzatu, vol. 10 = CNSAS, P 011784, vol. 5, ff. 288, 292, 296 (refuzul predării trupului neînsufleţit, zvonurile referitoare la o înscenare), ff. 294–296 (presupusa fugă a lui Codreanu, împreună cu Antonescu, în Germania), f. 322 (alte zvonuri din aprilie 1939); *ibid*., vol. 19–20 = CNSAS, P 011784, vol. 14, f. 68; CNSAS, P 10744, vol. 2, file nenumerotate: scrisoarea adresată de Ion Codreanu mamei sale, Eliza, din închisoarea de la Caransebeş, 24 decembrie 1938; DANIC, IGJ 5/1938, ff. 47–49; MI-D 4/1938: raport privind reacţia populaţiei în nou-creatul ţinut administrativ Dunărea de Jos; *L'Action française*, 3 şi 11 decembrie 1938; *Le Figaro*, 11 şi 13 decembrie 1938; *La Croix*, 7 decembrie 1938; Roncea, Buzatu, vol. 21 = CNSAS, P 011784, vol. 13, f. 292 (presupusă circulară din Trieste); CNSAS, P 10744, vol. 1, ff. 117, 135 (rapoarte de la Huşi); *România*, 11 decembrie 1938; *Universul*, 3 ianuarie 1939; interviul ministrului de interne în *Paris Soir*, 23 februarie 1939: „La Garde de Fer a disparu à jamais". Ionescu,

„Memorii“; Ilie-Vlad Sturdza relatează, în volumul *Pribeag printr-un secol nebun*, Bucureşti, 2002, p. 18, că părinţii lui au izbucnit în lacrimi şi că, după difuzarea ştirii, la radio s-a transmis muzică de dans; scrisorile lui Mihail Sturdza în Roncea, Buzatu, vol. 9 = CNSAS, P 011784, vol. 4, ff. 120–124; DANIC, DGP 105/1932, vol. 1, ff. 126–132: clacarea multor legionari la interogatorii, conflicte interne, deziceri publice; *România*, 11 decembrie 1938: Nae Ionescu, preoţii; *Universul*, 3 ianuarie 1939; *Timpul*, 5 ianuarie 1939.

UN CULT EFEMER ŞI O TĂCERE ÎNDELUNGATĂ

1. Referitor la trupul neînsufleţit al conducătorului, vezi studiul lui Sergio Luzzatto *Il Duce. Das Leben nach dem Tod*, Frankfurt am Main, 2008 (datorez această indicaţie Marinei Cattaruzza).
2. Exhumarea: reportaje în *Il popolo d'Italia*, 27 noiembrie, 28 noiembrie şi 1 decembrie 1940, precum şi în *Giornale d'Italia*, 28 noiembrie şi 1 decembrie 1940; Scurtu, vol. 6, pp. 230–249 (actul de stat de la 8 noiembrie), pp. 257–258 (conflictul dintre Sima şi Ion Zelea Codreanu), pp. 275–290 (seria de asasinate săvârşite de legionari); cortegiul funebru a fost prezentat într-un jurnal cinematografic german: https://www.youtube.com/watch?v=kFRxIP9ximc (accesat la 30 martie 2016); Iordachi, „Charisma, religion, and ideology“, pp. 40–41.
3. Numeroase materiale privind familia Codreanu se găsesc la CNSAS, P 10744, vol. 1–2; vol. 2, f. 137: scrisoarea lui Ion Zelea Codreanu; vol. 2, ff. 159, 300–320: protocoale de supraveghere detaliate, vara lui 1941; *ibid*., ff. 328–329, 385: înmormântarea bătrânului Codreanu. CNSAS, I 235077, f. 33; *ibid*., I 259142, f. 13: scrisoare de protest a Elizei către ministrul de interne împotriva arestării Elenei şi Iridentei (14 martie 1945); Eliza Codreanu nega că familia ar fi folosit vreodată violenţa, „iar pentru înfierarea fărădelegilor comise de bandele simiste, a fost persecutată, culminând prin arestarea soţului meu, a ginerelui meu şi a copiilor mei direct de către Horia Sima în noiembrie 1940“. Ion Zelea Codreanu a redactat, în 1941, broşura *O mărturie*, în care îl ataca vehement pe Sima şi căuta să se distanţeze de dictatura legionară: Roncea, Buzatu, vol. 1 = CNSAS, P 011784, vol. 13, ff. 77, 82, 100; CNSAS, I 10744, vol. 2, ff. 342–349; citatul în *Acţiunea*, 4 martie 1941.
4. CNSAS, I 235077, ff. 12–13, 25: decizia Securităţii de impunere a

domiciliului forţat, 29 martie 1955 („cu toate că nu există fapte justiţiabile împotriva sus-numitei, trebuie ţinut seama că Elena Codreanu este soţia lui CORNELIU ZELEA CODREANU, fost conducătorul [sic!] organizaţiei legionare din ţara noastră, care a trăit sub influenţa acestuia şi a altor conducători legionari şi că oricând, fiind liberă, ar putea să fie folosită de elemente legionare spre a întreprinde vreo acţiune împotriva regimului democrat popular din ţara noastră şi, în consecinţă, trebuie luate măsuri pentru izolarea ei de societate“); CNSAS, I 400741, f. 1; CNSAS, R 396591, ff. 76, 79; CNSAS, P 10744, vol. 2, f. 286: scrisoarea Elizei Codreanu către Vartolomeu Stănescu, 6 septembrie 1944; referitor la Decebal Codreanu, CNSAS, I 235128, ff. 1–3, 7, precum şi I 235111, vol. 2, ff. 25, 48, 95, 182, 221–223; referitor la Cătălin, CNSAS, I 548891, ff. 58–60 (nota-sinteză a agentului „Codin“, 30 septembrie 1978).

5. CNSAS, I 235111, vol. 2, ff. 221, 8, 58; Boia, în *Capcanele istoriei*, vorbeşte pe larg despre biografiile întortocheate ale unor intelectuali importanţi; Alina Tudor, „Legionarism şi comunism. Un mariaj imposibil?“, *Arhivele Totalitarismului*, 26/27 (2000), pp. 148–155; Stefano Bottoni, „Reassessing the Communist Takeover in Romania“, *East European Politics and Societies*, 24/1 (2010), pp. 59–89.
6. Un material bogat, dar problematic, pentru o istorie a Codrenilor după 1938/1944 este oferit de actele proceselor şi de dosarele de urmărire întocmite de Securitate, mai ales în CNSAS, P 006495, P 079938, vol. 1–3, P 010744, vol. 1–2, P 006151, vol. 113, I 261169, vol. 1–2; I 369345, I 235077, I 235128, I 235111, vol. 1–4 (vol. 1, f. 64: în iunie 1976, Decebal Codreanu recita pe dinafară fraze întregi din discursurile lui Ceauşescu; vol. 2, f. 244: poezie despre Mao); pe larg despre Codreni după 1938 la Ţiu, *The Legionary Movement*; citatul Iridentei la CNSAS, R 396591, f. 89; raportul din 1988: CNSAS, I 548891, ff. 208–209, *cf.* ff. 61–62 referitor la profesii şi f. 31 referitor la biografia lui Cătălin.
7. Referitor la Legiune după 1944, vezi Ţiu, *Istoria mişcării legionare 1944–1968*, precum şi Tănase, *Feţele monedei. Mişcarea legionară între 1941 şi 1948*; cea mai cuprinzătoare cercetare a neolegionarismului a fost întreprinsă de Cecilie Endresen, „«The Legionaries rise!». The Neo-Legionary Movement in Post-Communist Romania“, *Südost-Forschungen*, 69/70 (2010/2011), pp. 284–317; vezi şi James Frusetta, Anca Glont, „Interwar fascism and the post-1989

radical right: Ideology, opportunism and historical legacy in Bulgaria and Romania“, *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (2009), pp. 551–571, 564–565, referitor la legionarism şi la partidul ultranaţionalist al lui Corneliu Vadim Tudor, România Mare, precum şi la folosirea propagandei legionare de către Gigi Becali; Paul E. Sum, „The radical right in Romania: Political party evolution and the distancing of Romania from Europe“, *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (2010), pp. 19–29; interpretarea oficială din perioada comunistă este expusă la Fătu, Spălăţelu, *Die Eiserne Garde. Terrororganisation faschistischen Typs*, Bucureşti, 1975; Stefan Both, Mircea Merticariu, „Ce controverse aduce «legea antilegionară». Petre Ţuţea, părintele Iustin Pârvu şi Radu Gyr, în pericol să dispară din memoria naţională“, *Adevărul* online, 12 august 2015: http://adevarul.ro/locale/timisoara/ce-controverse-aduce-legea-antilegionara-petre-Tutea-parintele-iustin-parvu-radu-gyr-pericol-dispara-memoria-nationala-1_55c9f988f5eaafab2c713ad5/index.html (accesat la 12 iulie 2017); Mariana Iancu, „Secretele din dosarul lui Arsenie Boca de la Securitate. Căsătoria cu maica Zamfira şi legăturile legionare ale «pictorului mic burghez fără loc de muncă»“, *Adevărul* online, 9 februarie 2016: http://adevarul.ro/locale/constanta/secretele-dosarul-arsenie-boca-securitate-casatoria-maica-zamfira-legaturile-legionare-pictorului-mic-burghez-loc-munca-1_56b8ca595ab6550cb895477c/index.html (accesat la 27 iulie 2017); înregistrarea „De ziua Părintelui Justin, 92 de ani, 10 februarie 2011“: https://www.youtube.com/watch?v=LPjkEtCzp-Y (accesat la 27 iulie 2017); icoane se pot găsi pe Internet, pe site-uri neolegionare – vezi, de pildă, „Mărturisitorul Corneliu Zelea Codreanu – Semne minunate după moarte despre sfinţenia sa“, *Flamura Verde*, 5 decembrie 2011: https://flamuraverde.wordpress.com/tag/ corneliu-zelea-codreanu, precum şi http://www.apologeticum.ro/2012/11/30-noiembrie-74-de-ani-de-la-martiriul-capitanului-corneliu-zelea-codreanu-apostol-si-mucenic-al-neamului-romanesc-testamentul-sau/ (accesate la 28 iulie 2017); vezi studiul fundamental al lui William Totok şi Elena-Irina Macovei, *Între mit şi bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului, Ion Gavrilă Ogoranu şi rezistenţa armată anticomunistă din România*, Iaşi, 2016.

1. Interpretări: Ernst Nolte, *Die faschistischen Bewegungen*, pp. 223–226 (citatul la p. 226); Haynes, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»“; Ioanid, „Sacralised Politics“; Cristian Sandache, *Istorie şi biografie. Corneliu Zelea Codreanu*, Bucureşti, 2011, p. 53; *idem*, *Îngerii căzuţi. O istorie a extremei drepte din România*, Bucureşti, 2010 (ambele sunt cărţi cu o tendinţă revizionistă).
2. Gentile, *Il culto del littorio*; *idem*, *Le religioni della politica*.
3. Roncea, Buzatu, vol. 13 = CNSAS, P 011784, vol. 8, ff. 34, 155.
4. CNSAS, P 011784, vol. 10, f. 107.
5. Lucian Nastasă, Andrea Varga (eds), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare: Ţiganii din România (1919–1944)*, Cluj, 2001.
6. Dinu, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa*; Heinen, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*.
7. Vera Shevzov, *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*, Oxford, 2004.

POSTFAŢĂ

1. În această postfaţă nu voi mai indica bibliografia citată deja în note.
2. Traduceri româneşti ale unor articole ale autorului: „«Un puternic curent» la sate: mecanismele mobilizării politice ale mişcării legionare în lumea rurală, 1933–1937“, *Revista Arhivelor* 1 (2011), pp. 153–178; „Sfântă tinereţe legionară. Cântecul ca mijloc şi esenţă a mobilizării politice de extremă dreaptă în România interbelică“, *Archiva Moldaviae* 3 (2011), pp. 163–184; „Clerul ortodox şi extrema dreaptă în România interbelică“, *Archiva Moldaviae* 8 (2016), pp. 95–115.
3. Oliver Jens Schmitt, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period“, *Fascism* 3 (2014), pp. 117–151; „Wer waren die rumänischen Faschisten? Eine Fallstudie zu legionären Kadern in Südostrumänien 1927–1941“, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 64/3 (2016), pp. 419–448; de curând a apărut un volum coordonat de Sorin Radu şi de mine: *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, 2017.
4. Alessandra Tarquini, *Storia della cultura fascista*, Bologna, 2011.
5. Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
6. Din bogata bibliografie: Ian Kershaw, *Hitler*, 2 vol., München, 2002, vol.

1, pp. 23–28; François Dosse, *Le pari biographique. Écrire une vie*, Paris, 2005.

BIBLIOGRAFIE

Documente de arhivă

Archiv der Republik, Wien, Neues Politisches Archiv 21, Gesandtschaft Bukarest 23.

Archives diplomatiques, Paris, Fond Roumanie 1930–1940.

Arhiva Consiliului Naţional pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Fond D 006147; D 11599; D 15188; D 16600; D 19306; D 19733.

——, Fond I 211932; I 235077; I 235111; I 235128; I 257486; I 259142; I 261169; I 262411; I 264316; I 369345; I 400741; I 498423; I 548891.

——, Fond P 13; P 006151; P 006495; P 007013; P 007346; P 10744; P 011784; P 013027; P 013999; P 016678; P 074681; P 074684; P 079938.

——, Fond R 396591.

——, Manuscrise, Cantacuzino Gheorghe.

Arhiva Naţională a Republicii Moldova, Fond 680, Inspectoratul regional de poliţie al Basarabiei, dosar 3433.

Arhivele Militare Piteşti, Fond Mănăstirea Dealu, Dosar 2/1912; 4/1913; 11/1915; 14/1915.

Arhivele Statului Iaşi, Fond Universitatea A.I. Cuza 651/1–2; 656/1900–1901; 675, 135; 688/1904; 925/1920; 948/1921; 1085/1925; 1087/1925.

Direcţia Arhive Naţionale Istorice Centrale, Fond Direcţia Generală a Poliţiei (DGP); 16/1923; 49/1924; 49, 51/1925; 18/1926; 159/1928; 4/1929; 8, 105/1932; 7, 101–103, 113, 116/1933; 42, 232/1935; 3–4, 284/1936; 9–11, 17, 114, 264, 284/1937.

——, Fond Inspectoratul General al Jandarmeriei (IGJ) 14, 19/1932; 9–10/1933; 8, 20, 27–29/1935; 3, 26, 284/1936; 11, 40/1937; 5/1938.

——, Fond Ministerul de Interne (MI-D) 4/1922; 2/1923; 1/1925; 2–3,

5/1926; 9/1927; 2, 7, 9, 13, 27/1930; 7/1931; 1/1932; 4, 9–11, 15-17, 36/1933; 26/1934; 5, 22, 27/1935; 2–3/1936; 5, 8, 10, 14/1937; 1, 4/1938.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 12711, „Polski akademicki związek zbliżenia Międzynarodowego – Liga. Stosunki z Rumunią, 1934–1935“; Konsulat w Czerniowcach, teczka 408.

Ministria e Punëve të Jashtme, Tirana, viti 1938, dosja 94.

Public Record Office, Foreign Office 371/22453 (R 2058).

Surse primare publicate

* * *, *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945*, seria C (1933–1937), Göttingen, 1981; seria D (1937–1945), Baden-Baden, 1954.

* * *, *Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907*, vol. 2, *Desfăşurarea răscoalei; A. Moldova*, Bucureşti, 1983.

* * *, *Documents diplomatiques français 1932–1939*, 2e série (1936–1939), vol. 8, Paris, 1973.

* * *, *Maglavit-Dolj (Satul minunilor). Ciobanul Petre Gh. Lupu vorbeşte în mai multe vineri cu Dumnezeu. Minuni ce-au urmat apariţiei Dumnezeeşti. Pelerinajul dela locul sfânt. Apariţia Diavolului. Ce va deveni Maglavitul*, Editura N. Bădescu, f.a.

* * *, S*fântul Petrache ciobanul dela Maglavit. Cuvânt scris de un pios creştin*, Craiova, f.a.

Banea, Ion, *Cauzele Mişcării din Maramureş*, Iaşi, 1930.

——, *Căpitanul*, ed. a III-a, Sibiu, f.a.

Bobin, Nicolae (preot), *Minunile dela Maglavit. Convorbirile cu Dumnezeu ale lui Petrache Gh. I. Preda Lupu din comuna Maglavit-Dolj*, 1935.

Boilă, Zaharia, *Amintiri şi consideraţii asupra mişcării legionare*, Cluj-Napoca, 2002.

Bucur, Bogdan, *Jean Pangal. Documente inedite 1932–1934*, Bucureşti, 2016.

Cantacuzino, Alexandru, *Între lumea legionară şi lumea comunistă*, Bucureşti, 1935.

Carol al II-lea, Regele României, *Însemnări zilnice*, Bucureşti, 2001.

Călinescu, Armand, *Însemnări politice*, Bucureşti, 1990.

Căzan, Ştefan D.M., *Reconvertirea dela Maglavit a unui fost sectant*, Râmnicu Vâlcea, 1935.

Codreanu, Corneliu Zelea, *Cărticica şefului de cuib*, ed. a XIII-a, Bucureşti, 2000.

——, *Circulări şi manifeste*, München, 1981.
——, „Din programul legiunii Arh. Mihail (Garda de fer). Principii călăuzitoare“, *Garda Basarabiei*, anul I, nr. 3–4 (15 septembrie 1932).
——, *Însemnări de la Jilava. Martiriul Fondatorului Mişcării Legionare*, München, 2010 (reproducere în facsimil a ediţiei de la Linz, 1951).
——, *Pentru legionari*, ed. a IX-a, Bucureşti, 1999.
——, *Scrisori studenţeşti din închisoarea Văcăreşti, 9 octombrie 1923–30 martie 1924*, Iaşi, 1925.
Codreanu, Ion Zelea, *O mărturie*, Bucureşti, 1941.
——, *Pentru ordine, muncă şi dreptate*, Huşi, 1920.
Conovici, Mariana, Silvia Iliescu, Octavian Silivestru (eds), *Ţara, legiunea, Căpitanul. Mişcarea legionară în documente de istorie orală*, Bucureşti, 2008.
Coposu, Corneliu, *File dintr-un jurnal interzis*, ed. îngrijită de Doina Alexandru, Bucureşti, 2014.
Cristescu, Demetriu (preot), *Scurte lămuriri asupra minunii dela Maglavit*, Râmnicu Vâlcea, Tipografia „Episcopul Vartolomeu“, 1935.
Cuza, Alexandru Constantin, *Călăuza bunilor Români*, ed. a III-a, Iaşi, 1927.
——, „Ce sunt grevele“, în: *Unirea*, 24 martie 1920.
——, *Ce-i Alcoolismul?*, Jassy, 1897.
——, *Doctrina naţionalistă creştină. Introducere. Cuzismul. Definiţie, teze, antiteze. Sinteza*, Iaşi, 1928.
——, *Învăţătura lui Iisus, judaismul şi teologia creştină*, Iaşi, 1925.
David, Louise, Ion Mării, *À Grenoble. Sur les traces du capitaine*, Madrid, 1971.
Drăgănescu, Mihail, *Minunea de la Maglavit: viziunea ciobanului Petrache Lupu, omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Craiova, 1936.
Dučić, Jovan, *Rapoarte diplomatice din Bucureşti (1937–1939)*, Bucureşti, 1998.
Dumitrescu-Borşa, Ion, *Cal troian intra muros. Memorii legionare*, Bucureşti, 2003.
Esser, Hermann, *Die jüdische Weltpest: Kann ein Jude Staatsbürger sein?*, München, 1927.
Gheorghiu, Virgil, *Memorii*, Oradea, 1999.
Goebbels, Joseph, *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, editate de Jana Richter, München, 2000.
Guzun, Vadim (ed.), *Comandorul Sablin. Liderul monarhiştilor ruşi*

urmărit de Siguranţă şi Securitate, Cluj-Napoca, 2014.
Honciuc Beldiman, Dana, *Dosar Horia Sima (1940–1947)*, Bucureşti, 2007.
Ionescu, Virgil, „Memorii“, *Pământul strămoşesc*, serie nouă, nr. 5/1979, Buenos Aires.
Jurgea-Negrileşti, Gheorghe, *Troica amintirilor. Sub patru regi*, ed. a II-a, Bucureşti, 2007.
Marin, Ana Maria, *Prin poarta cea strâmtă*, Timişoara, 1993.
Milcoveanu, Şerban, *Pentru ce a fost asasinat Corneliu Zelea Codreanu? 30 noiembrie 1938*, 2 vol., Bucureşti, 1998.
Moţa, Ion, *Cranii de lemn. Articolele, 1922–1936*, 1940, reeditare Bucureşti, 2007.
Nastasă, Lucian (ed.), *Antisemitismul universitar în România (1919–1939): mărturii documentare*, Cluj-Napoca, 2011.
Nastasă, Lucian, Andrea Varga (ed.), *Minorităţi etnoculturale. Mărturii documentare: Ţiganii din România (1919–1944)*, Cluj, 2001.
Pandrea, Petre, *Garda de Fier*, Bucureşti, 2001.
Papanace, Constantin, *Stilul legionar de luptă*, Bucureşti, 2004.
Parhon, Constantin, Demetru Paulian, Ştefan Irimescu, Ilie Cristea, *„Minunea“ dela Maglavit*, Liga contra prejudecăţilor, Bucureşti, 1935.
Paul al României, *Carol al II-lea. Rege al României*, Bucureşti, 1991.
Polihroniade, Mihail, „Legiunea în viaţa României“, *Buna Vestire*, 27 martie 1937.
Popa, Vasile, *Minunile dela Maglavit (Dolj). Omul care a vorbit cu Dumnezeu*, Focşani, 1935.
Preda, Dumitru (coord.), *Relaţiile româno-sovietice. Documente*, 2 vol., Bucureşti, 1999–2003.
Randa, Alexander, *Lebende Kreuze*, München, 1979.
Roncea, Victor, Gheorghe Buzatu, *Documente din arhiva Corneliu Zelea Codreanu*, 27 vol., Iaşi, 2012.
Rosenberg, Alfred, *Die Tagebücher von 1934 bis 1944*, editate de Jürgen Matthäus şi Frank Bajohr, Frankfurt am Main, 2015.
Rosetti, Radu, *Amintiri. Ce am auzit de la alţii. Din copilărie. Din prima tinereţe*, pref. de Neagu Djuvara, Bucureşti, 2013.
Sava, Ion, *Pericolul satanei*, Bucureşti, 1924.
Scurtu, Ioan (coord.) *et alii*, *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluţie / Ideologie şi formaţiuni de dreapta în România*, 7 vol., Bucureşti, 2000–2009.

Sebastian, Mihail, *Jurnal 1935–1944*, Bucureşti, 2005.
Stănicel, Stelian, *Lângă Căpitan*, Buenos Aires, 1978.
Sturdza, Ilie Vlad, *Pribeag printr-un secol nebun. De la Legiunea Arhanghelul Mihail la Legiunea Străină*, Bucureşti, 2002.
Troncotă, Cristian, Alin Spânu, Florin Pintilie, *Documente S.S.I. despre poziţia şi activităţile politice din România, 6 septembrie 1940 –23 august 1944*, Bucureşti, 2005.
Tudor, Ilie, *Un an lângă Căpitan*, ed. a III-a, Bucureşti, 2009.
Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii*, Cluj-Napoca, 2002.

Periodice
Acţiunea
Adevărul
Alarma
Apărarea Naţională
Arader Zeitung
Arbeiter-Zeitung
Aurora
Axa
Banater Deutsche Zeitung
Berliner Illustrierte Nachrichten
Bozener Alpenzeitung
Buna Vestire
Cioclii
Corriere della Sera
Cruciada Românismului
Cuvântul
Cuvântul studenţesc
Daily Herald
Daily Telegraph
Die Stimme
Dimineaţa
Dreptatea
Facla
Frontul
Garda
Garda Moldovei
Glasul Bucovinei

Glasul strămoşesc
Hamburger Nachrichten
Il Giornale d'Italia
Il Lambello
Il Popolo d'Italia
Journal des débats
L'Action française
L'Écho de Paris
L'Humanité
L'Intransigeant
La Croix
La Stampa
La Tribuna
Le Figaro
Lumea Românească
Manchester Guardian
Naţionalistul
Neamul Românesc
Neue Freie Presse
Opinia
Paris-Soir
Pământul strămoşesc
Porunca vremii
Reichspost
România creştină
Seara
Semnalul
Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt
Tempo
The Times
Time and Tide
Timpul
Unirea
Universul
Vestul României
Viitorul
Völkischer Beobachter
Wiener Zeitung

Surse secundare

Achim, Viorel, *The Roma in Romanian History*, Bucureşti, 2004.

Aly, Götz, *Unser Kampf: 1968*, Frankfurt am Main, 2008.

Andriescu-Bogdan, Nicolai, *Oraşul Iaşi*, 1913–1915, reeditare Iaşi, 2008.

Arhire, Sorin, „Guvernarea Goga-Cuza şi «problema evreiască». Percepţii britanice“, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15/1 (2011).

——, „Guvernul patriarhului Miron Cristea şi politica lui faţă de evrei. Atitudinea Marii Britanii“, *Apulum* 48/1 (2011).

——, „Vizita oficială a Regelui Carol al II-lea în Marea Britanie (15–18 noiembrie 1938)“, *Apulum* 47 (2010).

Balta, Sebastian, *Rumänien und die Großmächte in der Ära Antonescu (1940–1944)*, Stuttgart, 2005.

Barbu, Zeev, „Psycho-Historical and Sociological Perspectives on the Iron Guard, the Fascist Movement of Romania“, în: Stein Ugelvik Larsen, Bernt Hagtvet, Jan Petter Myklebust (eds), *Who were the Fascists?*, Bergen, Oslo, Tromsö, 1980.

Bauerkämper, Arnd, *Der Faschismus in Europa 1918–1945*, Stuttgart, 2006.

Bădărău, Dan, Ioan Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri*, Iaşi, 2007.

Bănică, Mirel, *Biserica Ortodoxă Română. Stat şi societate în anii ’30*, Bucureşti, Iaşi, 2007.

Bărbieru, Mihaela, *Relaţii militare româno-iugoslave în perioada interbelică (1919–1939)*, Craiova, 2011.

Bărbulescu, Constantin, *România medicilor. Medici, ţărani şi igienă rurală în România de la 1860 la 1910*, Bucureşti, 2015.

Beer, Klaus, *Zur Entwicklung des Parteien- und Parlamentssystems in Rumänien 1928–1933*, Frankfurt am Main, Bern, 1983.

Binder-Iijima, Edda, *Die Institutionalisierung der rumänischen Monarchie unter Carol I. 1866–1881*, München, 2003.

Boia, Lucian, *Capcanele istoriei*: *elita intelectuală românească între 1930 şi 1950*, ed. a II-a, Bucureşti, 2012.

——, *Istorie şi mit în conştiinţa românească*, Bucureşti, 1997.

——, *Suveranii României. Monarhia, o soluţie?*, Bucureşti, 2014.

Botoşineanu, Cătălin, „Demisia în spaţiul universitar ieşean. Cazul profesorilor Facultăţii de Drept din anul 1925“, *Archiva Moldaviae*, 3

(2011).
Bottoni, Stefano, „Reassessing the Communist Takeover in Romania“, *East European Politics and Societies*, 24/1 (2010).
Bowd, Gavin, „Charles Maurras et la Roumanie“, *Studii şi materiale de istorie contemporană*, 13 (2014).
Bozdoghină, Horia, *Antisemitismul lui A.C. Cuza în politica românească*, Bucureşti, 2012.
——, *Partidul Naţionalist-Democrat în viaţa politică a României*, Sibiu, 2007.
Brătescu, Liviu, *România la răscruce*. *Anul 1866*, Iaşi, 2014.
Bruja, Radu-Florian, *Extrema dreaptă în Bucovina*, Târgovişte, 2012.
——, „Ştefan cel Mare în imagologia legionară“, *Codrul Cosminului*, 10 (2004).
——, „Traian Brăileanu – life marks of a legionary ideologist“, *Valahian Journal of Historical Studies*, 11 (2009).
Buruiană, Ovidiu, *Construind opoziţia. Istoria politică a Partidului Naţional Liberal între anii 1927 şi 1933*, Iaşi, 2013.
——, *Liberalii. Structuri şi sociabilităţi politice liberale în România interbelică*, Iaşi, 2013.
——, „Tendinţe şi evoluţii în viaţa politică“, în: Gheorghe Iacob (ed.), *Iaşi – memoria unei capitale*, Iaşi, 2008.
Butaru, Lucian T., *Rasism românesc. Componenta rasială a discursului antisemit din România, până la al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2010.
Chioveanu, Mihai, „«Glaubenseiferer». Die Erneuerung der Nation und die Verzauberung der Politik im Rumänien der Zwischenkriegszeit“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „Sacralizing the Nation. The political messianism of the Legion «Archangel Michael»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveaux Consensus“ et Religion Politique en Europe Centrale*, Paris, 2010.
Chiper, Mihai, *O societate în căutarea onoarei*. *Duel şi masculinitate în România (1859–1914)*, Iaşi, 2012.
Chivulescu, Nicolae, *Armand Călinescu, Om de stat şi conducător de ţară*, Bucureşti, f. a.
Cioroianu, Adrian (ed.), *Comunişti înainte de comunism: procese şi*

condamnări ale ilegaliştilor din România, Bucureşti, 2014.
Ciucanu, Corneliu, *Dreapta românească interbelică. Politică şi ideologie*, Iaşi, 2009.
——, „Nicolae Titulescu şi Mişcarea legionară în decembrie 1937. De la adversitate la reconciliere tactică“, în: Lucian Dindirică, Marusia Cîrstea, Mihaela Damean, Sorin Liviu Damean (coord.), *Permanenţele istoriei. Profesorul Corneliu-Mihail Lungu la 70 de ani*, Târgovişte, 2013.
Clark, Roland, „Anti-Masonry as political protest: fascists and Freemasons in interwar Romania“, *Patterns of Prejudice*, 46/1 (2012).
——, „Claiming Ethnic Privilege: Aromanian Immigrants and Romanian Fascist Politics“, *Contemporary European History*, 24/1 (2015).
——, „Collective Singing in Romanian Fascism“, *Cultural and Social History*, 10/2 (2013).
——, „Conflict and Everyday Life at the Legionary Cultural Centre in Iaşi (1924–1938)“, *Archiva Moldaviae*, 3 (2011).
——, *Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania*, Ithaca–London, 2015.
—— „Nationalism and Orthodoxy. Nichifor Crainic and the political culture of the extreme right in 1930s Romania“, *Nationalities Papers*, 40/1 (2012).
Cuşco Andrei, Victor Taki, *Bessarabia v sostave Rossiiskoi imperii, 1812–1817*, Moscova, 2012.
Deletant, Dennis, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940–1944*, London, 2006.
Dinu, Radu Harald, „Antisemitismus als soziale Praxis“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, *Faschismus, Religion und Gewalt in Südosteuropa. Die Legion Erzengel Michael und die Ustaša im historischen Vergleich*, Wiesbaden, 2013.
Dobrincu, Dorin, *et alii* (eds), *Cedarea Basarabiei, a nordului Bucovinei şi a ţinutului Herţa (26–28 iunie 1940): între neputinţă şi iresponsabilitate – o perspectivă românească*, Bucureşti, 2010.
Dosse, François, *Le pari biographique. Écrire une vie*, Paris, 2005.
Dreidemy, Lucile, *Der Dollfuß-Mythos. Eine Biographie des Posthumen*, Viena, 2014.
Dungaciu, Dan, *Elita interbelică. Sociologia românească în context*

european, Bucureşti, 2011.
Eatwell, Roger, „New Styles of Dictatorship and Leadership in Interwar Europe“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7/2 (1996).
Eichholtz, Dietrich, *Deutsche Politik und rumänisches Öl (1938–1941). Eine Studie über Erdölimperialismus*, Leipzig, 2005.
Eidelberg, Philipp G., *The Great Rumanian Peasant Revolt of 1907: Origins of a Modern Jacquerie*, Leiden, 1974.
Enache, George, „Episcopul Vartolomeu Stănescu, promotor al «creştinismului social» în România interbelică (I)“, *Anuarul Institutului de istorie „A.D. Xenopol“*, 50 (2013).
Endresen, Cecilie, „«The Legionaries rise!». The Neo-Legionary Movement in Post-Communist Romania“, *Südost-Forschungen*, 69/70 (2010/2011).
Fătu, Mihai, Ion Spălăţelu, *Garda de Fier. Organizaţie teroristă de tip fascist*, Bucureşti, 1975.
Friling, Tuvia, Radu Ioanid, Mihail E. Ionescu (eds), *Final Report: International Commission on the Holocaust in Romania*, Iaşi, 2005.
Frusetta, James, Anca Glont, „Interwar fascism and the post-1989 radical right: Ideology, opportunism and historical legacy in Bulgaria and Romania“, *Communist and Post-Communist Studies*, 42 (2009).
Gentile, Emilio, „Der «neue Mensch» des Faschismus. Reflexionen über ein totalitäres Experiment“, în: Thomas Schlemmer, Hans Woller (eds), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014.
——, *E fu subito regime. Il fascismo e la marcia su Roma*, Bari, 2012.
——, *Il culto del littorio. La sacralizzazione della politica nell'Italia fascista*, ed. a VII-a, Roma, Bari, 2009.
——, *Le religioni della politica fra democratismi e totalitarismi*, Roma, 2001 (ed. a II-a, 2007).
Glass, Hildrun, *Deutschland und die Verfolgung der Juden im rumänischen Machtbereich*, München, 2014.
Griffin, Roger, „Exploding the continuum of history: a non-Marxist's Marxist model of fascism's revolutionary dynamics“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
——, „Fascism's New Faces (and New Facelessness) in the «Post-Fascist» Epoch“, în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on*

Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right, Stuttgart, 2006.
——, „The Primacy of Culture. The Current Growth (or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies“, *Journal of Contemporary History*, 37 (2002).
Griffin, Roger, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006.
Harre, Angela, *Wege in die Moderne. Entwicklungsstrategien rumänischer Ökonomen im 19. und 20. Jahrhundert*,Wiesbaden, 2009.
Hausleitner, Mariana, *Deutsche und Juden in Bessarabien 1814 – 1941. Zur Minderheitenpolitik Russlands und Großrumäniens*, München, 2005.
——, *Die Rumänisierung der Bukowina 1918–1944*, München, 2001.
Haynes, Rebecca, „Corneliu Zelea Codreanu, the Romanian «New Man»“, în: Rebecca Haynes, Martin Rady (eds), *In the Shadow of Hitler. Personalities of the Right in Central and Eastern Europe*, London, 2014.
——, „Die Ritualisierung des «Neuen Menschen» – Zwischen Orthodoxie und Alltagskultur“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts*. *Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania“, *Slavonic and East European Review*, 85/1 (2007).
——, *Romanian Policy towards Germany 1936–1940*, Houndsmills–London, 2000.
——, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement“, *Historical Journal*, 54 (2008).
Heinen, Armin, *Die Legion „Erzengel Michael“ in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation*, München, 1986.
——, *Rumänien, der Holocaust und die Logik der Gewalt*, München, 2007.
——, „Wahl-Maschine. Die Legion «Erzengel Michael», die Wahlen 1931–1937 und die Integrationskrise des rumänischen Staates“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
Heitmann, Klaus, „Das «rumänische Phänomen». Die Frage des nationalen

Spezifikums in der Selbstbesinnung der rumänischen Kultur seit 1900“, în: *Südost-Forschungen*, 29 (1970).
Hillgruber, Andreas, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1965.
Iacob, Bogdan C., „Nicolae Iorga as New Man. Functions of a Teacher Cult“, în: *Studii şi materiale de istorie contemporană*, 13 (2014).
Iacob, Gheorghe (ed.), *Iaşi – memoria unei capitale*, Iaşi, 2008.
Iacob, Gheorghe, Alexandru-Florin Platon (eds), *Istoria universităţii din Iaşi*, Iaşi, 2010.
Ihrig, Stefan, *Atatürk in the Nazi imagination*, Cambridge MA, 2014.
Ioanid, Radu, *Holocaustul în România*, Bucureşti, 2006.
——, „Nicolae Iorga and Fascism“, în: *Journal of Contemporary History*, 27 (1992), fasc. 3.
——, „The Sacralised Politics of the Romanian Iron Guard“, în: *Totalitarian Movements and Political Religions*, 5/3 (2004).
——, *The Sword of the Archangel. Fascist Ideology in Romania*, Boulder (Colorado), 1990.
Iordachi, Constantin, „Aristocracy, Fascism and the Social Origins of Mass Politics in Romania“, în: Karin Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right 1918–1939*, Oxford, 2007.
——, *Charisma, Politics and Violence. The Legion of the „Archangel Michael“ in Inter-war Romania*, Budapesta, Trondheim, 2004.
——, „Charisma, religion, and ideology. Romania’s Interwar Legion of the Archangel Michael“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, New York, 2004.
——, „Comparative Fascist Studies. An introduction“, în: John R. Lampe, Mark Mazower (eds), *Comparative Fascist Studies*. *New Perspectives*, New York, 2010.
——, „Faschismus, Charisma und Politik. Die Legion «Erzengel Michael» im Zwischenkriegsrumänien 1927–1941“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.
——, „God’s Chosen Warriors. Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania“, în: Constantin Iordachi (ed.), *Comparative Fascist Studies. New Perspectives*, New York, 2010.
Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ştefan cel Mare povestită neamului românesc*, ed. nouă, cu o postfaţă de Andrei Pippidi, Bucureşti, 2004 (ed. orig. 1904).

Judge, Edward H., *Ostern in Kischinjow*, Mainz, 1995.
Kershaw, Ian, *Hitler*, 2 vol., München, 2002.
Krauss, Klaus Peter (ed.), *Agrarreformen und ethnodemographische Veränderungen. Südosteuropa vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*, Stuttgart, 2009.
Kührer-Wielach, Florian, *Siebenbürgen ohne Siebenbürger? Zentralstaatliche Integration und politischer Regionalismus nach dem Ersten Weltkrieg*, München, 2014.
Lavric, Sorin, *Noica şi Mişcarea Legionară*, Bucureşti, 2007.
Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918–1930*, Ithaca-London, 1995.
——, „Fascists and Conservatives in Romania: Two Generations of Nationalists“, în: Martin Blinkhorn (ed.), *Fascists and Conservatives: The Radical Right and the Establishment in Twentieth-Century Europe*, London, 1990.
Luzzatto, Sergio, *Il Duce. Das Leben nach dem Tod*, Frankfurt am Main, 2008.
Maner, Hans-Christian, „Die Rückkehr Carols aus dem Exil. Macht und Herrschaftspolitik in Rumänien gegen Ende der 20er Jahre“, *Südost-Forschungen*, 56 (1997).
——, „König Carol II. Der Anfang vom Ende der rumänischen Monarchie?“, în: Edda Binder-Iijima, Heinz-Dietrich Löwe, Gerald Volkmer (eds), *Die Hohenzollern in Rumänien 1866–1947*, Köln,Weimar,Wien, 2010.
——, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit. Orthodoxe, griechisch-katholische und römisch-katholische Kirche in Siebenbürgen und Altrumänien zwischen den Weltkriegen (1918–1940)*, Stuttgart, 2007.
——, *Parlamentarismus in Rumänien (1930–1940). Demokratie im autoritären Umfeld*, München, 1997.
——, „Voraussetzungen der autoritären Monarchie in Rumänien“, în: Erwin Oberländer (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, Paderborn, 2001.
Mann, Michael, *Fascists*, Cambridge, 2004.
Manu, Peter, Horia Bozdoghină, *Polemica Paulescu*, Bucureşti, 2010.
Martynkewicz, Wolfgang, *Salon Deutschland. Geist und Macht 1900–1945*, Berlin, 2009.
Matheus, Bernd, *Cioran. Porträt eines radikalen Skeptikers*, Berlin, 2007.

Mezdrea, Dora, *Nae Ionescu. Leben – Werk – Wirkung*, Viena, 2008.
——, *Nae Ionescu şi discipolii săi în arhiva Securităţii*, Bucureşti, 2008.
Micu, Cornel, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania*, Frankfurt am Main, 2012.
Mihai, Florin-Răzvan, „Alegerile generale din mai 1926“, în: Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare şi dinamica electorală în România (1919–1937)*, Bucureşti, 2009.
Mironov, Alexandru-Murad, *Vremea încercărilor. Relaţiile româno–sovietice, 1930–1940*, Bucureşti, 2013.
Müller, Dietmar, *Agrarpopulismus in Rumänien. Programmatik und Regierungspraxis der Bauernpartei und der Nationalbäuerlichen Partei Rumäniens in der Zwischenkriegszeit*, St. Augustin, 2001.
——, *Staatsbürger auf Widerruf. Juden und Muslime als Alteritätspartner im rumänischen und serbischen Nationscode*, Wiesbaden, 2005.
Müller, Florin (ed.), *Elite parlamentare şi dinamica electorală în România (1919–1937)*, Bucureşti, 2009.
Müller, Florin, „Alegerile parlamentare din decembrie 1937, un test al democraţiei româneşti“, în: Mioara Anton, Florin Anghel, Cosmin Popa (coord.), *Hegemoniile trecutului. Evoluţii româneşti şi europene. Profesorului Ioan Chiper la 70 de ani*, Bucureşti, 2006.
——, „Autoritäre Regime in Rumänien 1938“, în: Erwin Oberländer (ed.), *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, Paderborn, 2001.
——, „Das Wunder von Maglavit“, în: Hans-Christian Maner, Martin Schulze Wessel (eds), *Religion im Nationalstaat zwischen den Weltkriegen*, Stuttgart, 2002.
——, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938–1944*, Bucureşti, 2006.
Nagy-Talavera, Nicholas M., *The Green Shirts and the Others. A History of Fascism in Hungary and Romania*, Stanford, 1970.
Nastasă, Lucian, „Frontierele spirituale şi avatarurile Marii Uniri. Publicul studenţesc basarabean în universităţile româneşti“, în *Archiva Moldaviae*, 7 (2015).
——, „Preludii ale Holocaustului. Congresele studenţeşti antisemite din anii ’20“, în: Carol Iancu, Alexandru-Florin Platon, *Pogromul de la Iaşi şi Holocaustul în România*, Iaşi, 2015.
Neumann, Victor, *Neam, popor sau naţiune? Despre identităţile politice europene*, ed. a II-a, Bucureşti, 2005.

Nieß, Wolfram, „Hai să dăm mână cu mână cei cu inima română – Der geplante Propagandazug der Legion durch Bessarabien vom Sommer 1930“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.

Nistor, Ionuţ, *Identitate şi geopolitică. Românii din sudul Dunării în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Bucureşti, 2014.

Nolte, Ernst, *Die faschistischen Bewegungen*, ed. a IX-a, München, 1984.

——, „Faschismus – eine palingenetische Form von populistischem Ultranationalismus?“, în: Roger Griffin, Werner Loh, Andreas Umland (eds), *Fascism Past and Present, West and East. An international Debate on Concepts and Cases in the Comparative Study of the Extreme Right*, Stuttgart, 2006.

Oane, Sorin, „Episcopul Râmnicului, Vartolomeu Stănescu“, *Buridava*, 6 (2008).

Oişteanu, Andrei, *Inventing the Jew. Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures*, Lincoln, London, Jerusalem, 2009.

Oldson, William O., „Alibi for prejudice: Eastern Orthodoxy, the Holocaust and Romanian nationalism“, *East European Quarterly*, 36/3 (2002).

Opalski, Magdalena, *The Jewish tavern-keeper and his tavern in nineteenth-century Polish literature*, Jerusalem, 1986.

Ornea, Zigu, *The Romanian Extreme Right. The Nineteen Thirties*, New York, 1999.

Otu, Petre, *Mareşalul Alexandru Averescu. Militarul, omul politic, legenda*, Bucureşti, 2009.

Paxton, Robert O. , *Anatomie des Faschismus*, München, 2006.

Payne, Stanley, *Geschichte des Faschismus*, Viena, 2006.

Păunoiu, Dana-Mihaela, *Rezidenţa regală a ţinutului Olt (1938–1940)*, Bucureşti, 2012.

Pecican, Ovidiu, „Fantasme cruciate. Izvoare medievale occidentale ale legionarismului“, în: *idem* (ed.), *România interbelică. Istorie şi istoriografie*, Cluj-Napoca, 2010.

Petcu, Cristian Vasile, *Guvernarea Miron Cristea*, Bucureşti, 2009.

Petcu, Mihail, „Alegerile parlamentare din decembrie 1933“, în: Florin Müller (ed.), *Elite parlamentare şi dinamica electorală în România (1919–1937)*, Bucureşti, 2009.

Petculescu, Constantin, *Mişcarea legionară. Mit şi realitate*, Bucureşti,

1997.
Petreu, Marta, *An Infamous Past. E.M. Cioran and the Rise of Fascism in Romania*, Chicago, 2005.
——, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Iaşi, 2011.
——, *Diavolul şi ucenicul său. Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, Iaşi, 2010.
Petrovsky-Shtern, Yohanan, *The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe*, Princeton, 2014.
Pop, Grigore Traian, *Mişcarea legionară*, ed. a II-a, Bucureşti, 2007.
Radu, Sorin, *Electoratul din România în anii democraţiei parlamentare (1919–1937)*, Iaşi, 2004.
——, *Modernizarea sistemului electoral din România, 1866–1937*, Iaşi, 2005.
Radu, Sorin, Oliver Jens Schmitt (eds), *Politics and Peasants in Interwar Romania: Perceptions, Mentalities, Propaganda*, Newcastle upon Tyne, 2017.
Rădvan, Laurenţiu, *Oraşele din Ţările Române în Evul Mediu*, Iaşi, 2011.
Reichardt, Sven, *Faschistische Kampfbünde*, ed. a II-a, Wien, Köln, Weimar, 2009.
Riley, Dylan, *The Civic Foundations of Fascism in Europe. Italy, Spain, and Romania 1870–1945*, Baltimore, 2010.
Sandache, Cristian, *Istorie şi biografie. Corneliu Zelea Codreanu*, Bucureşti, 2011.
——, *Îngerii căzuţi. O istorie a extremei drepte din România*, Bucureşti, 2010.
Sandu, Traian, *Un fascisme roumain*, Paris, 2014.
—— (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus" et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.
Săndulescu, Valentin, „Generation, Regeneration and Discourses of Identity in the Intellectual Foundations of Romanian Fascism: The Case of the AXA Group", în: Diana Mishkova, Balázs Trencsényi, Marja Jalava (eds), *„Regimes of Historicity" in Southeastern and Northern Europe. Discourses of Identity and Temporality 1890–1945*, London, 2014.
——, „Note privind extremismul de dreapta în România Mare. Clarificări doctrinare şi practici politice", *Studii şi materiale de istorie contemporană*, 12 (2013).
——, „Sacralised Politics in Action: the February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moţa and Vasile Marin",

Totalitarian Movements and Political Religions, 8/2 (2007).

——, „Taming the spirit. Notes on the shaping of the Legionary «New Man»“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.

Scharr, Kurt, *Die Landschaft Bukowina. Das Werden einer Region an der Peripherie 1774–1918*, Wien, 2010.

Scheerer, Karl, *Die rumänischen Bauernaufstände vom Frühjahr 1907*, Berna, 1974.

Schlarp, Karl-Heinz, „Das ungarische Numerus-clausus-Gesetz von 1920 als erste judenfeindliche Gesetzgebung in Europa – Ursachen und Folgen“, în: Konrad Clewing, Oliver Jens Schmitt (eds), *Südosteuropa. Von vormoderner Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung*, München, 2005.

Schlemmer, Thomas, Hans Woller (eds), *Der Faschismus in Europa. Wege der Forschung*, München, 2014.

Schmidt, Jochen, *Populismus oder Marxismus? Zur Ideengeschichte der radikalen Intelligenz Rumäniens 1875–1918*, Tübingen, 1992.

Schmitt, Oliver Jens, „Approaching the Social History of Romanian Fascism. The Legionaries of Vâlcea County in the Interwar Period“, *Fascism*, 3 (2014).

——, „Clerul ortodox şi extrema dreaptă în România interbelică“, *Archiva Moldaviae*, 8 (2016).

——, „Das «rumänische Lourdes»“, în: Martina Thomsen (ed.), *Religionsgeschichtliche Studien zum östlichen Europa. Festschrift für Ludwig Steindorff zum 65. Geburstag*, Stuttgart, 2017.

——, „Der «Kreuzzug des Rumänentums» des Mihail Stelescu als legionäre Dissidenz“, în: Iosif Marin Balog, Ioan Lumperdean, Loránd Mádly, Dumitru Ţeicu (eds), *Multiculturalism, identitate şi diversitate. Perspective istorice. In honorem prof. univ. dr. Rudolf Gräf la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Cluj-Napoca, 2015.

——, „Sfântă tinereţe legionară. Cântecul ca mijloc şi esenţă a mobilizării politice de extremă dreapta în România interbelică“, *Archiva Moldaviae*, 3 (2011).

——, „«Un puternic curent» la sate: mecanismele mobilizării politice ale mişcării legionare în lumea rurală, 1933–1937“, *Revista Arhivelor*, 1 (2011).

——, „Wer waren die rumänischen Legionäre? Eine Fallstudie zu

faschistischen Kadern im ruralen Umland von Bukarest (1927–1941)“, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 64 (2016).

——, „«Zum Kampf, Arbeiter» – Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionärsbewegung (1919–1938)“, în: Armin Heinen, Oliver Jens Schmitt (eds), *Inszenierte Gegenmacht von rechts. Die „Legion Erzengel Michael“ in Rumänien 1918–1938*, München, 2013.

Schnell, Felix, *Räume des Schreckens. Gewalträume und Gruppenmilitanz in der Ukraine 1905–1933*, Hamburg, 2012.

Scurtu, Ioan, *Carol al II-lea*, Bucureşti, 2002.

——, *Criza dinastică din România*, Bucureşti, 1996.

Shevzov, Vera, *Russian Orthodoxy on the Eve of Revolution*, Oxford, 2004.

Sora, Andrei-Florin, *Servir l'État roumain. Le corps préfectoral, 1866–1940*, Bucureşti, 2011.

Spânu, Alin, *Istoria serviciilor de informaţii/contrainformaţii româneşti în perioada 1919–1945*, Iaşi, 2010.

Sum, Paul E., „The radical right in Romania: Political party evolution and the distancing of Romania from Europe“, *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (2010).

Suveică, Svetlana, „Die Verwaltung Bessarabiens in der Transformation. Legislativer Rahmen, Institutionen und Beamtenschaft (1918–1928)“, *Südost-Forschungen*, 71 (2012).

Şerban, Stelu, *Elite, partide şi spectru politic în România interbelică*, Bucureşti, 2006.

——, „The Nation as Religious Utopia in the Romanian Political Establishment of the 1930s“, în: Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des fascismes? „Nouveau consensus“ et religion politique en Europe centrale*, Paris, 2010.

Tarquini, Alessandra, *Storia della cultura fascista*, Bologna, 2011.

Taschwer, Klaus, *Hochburg des Antisemitismus*, Viena, 2015.

Tănase, Tiberiu, *Feţele monedei. Mişcarea legionară între 1941 şi 1948*, Bucureşti, 2010.

Totok, William, Elena-Irina Macovei, *Între mit şi bagatelizare. Despre reconsiderarea critică a trecutului, Ion Gavrilă Ogoranu şi rezistenţa armată anticomunistă din România*, Iaşi, 2016.

Troncotă, Cristian, *Mihai Moruzov şi frontul secret*, Bucureşti, 2004.

Tudor, Alina, „Legionarism şi comunism. Un mariaj imposibil?“, *Arhivele Totalitarismului*, 26/27 (2000).

Turczynski, Emanuel, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit*, Wiesbaden,

1993.
Turda, Marius, „Conservative Palingenesis and Cultural Modernism in Early Twentieth-Century Romania“, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 9 (2008), fasc. 4.
——, „The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania“, *Slavic Review*, 66 (2007), fasc. 3.
Ţăranu, Georgiana, *Nicolae Iorga şi Italia lui Mussolini. Studii*, Cluj-Napoca, 2015.
Ţăranu, Mariana, „Politica statului român faţă de minorităţile naţionale din Basarabia în primii ani după Marea Unire“, în: Vasile Ciobanu, Sorin Radu (eds), *Partide politice şi minorităţi naţionale din România în secolul XX*, Sibiu, 2006.
Ţiu, Ilarion, *Istoria Mişcării legionare 1944–1968*, Târgovişte, 2012.
——, *The Legionary Movement after Corneliu Codreanu*, New York, 2009.
Ţurcanu, Florin, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, Bucureşti, 2007.
Ţurlea, Petre, *Carol al II-lea şi camarila regală*, Bucureşti, 2010.
——, *Carol al II-lea şi Iuliu Maniu*, Bucureşti, 2013.
——, *Ion Antonescu. Între extrema dreaptă şi extrema stângă*, Bucureşti, 2009.
——, *Nicolae Iorga în viaţa politică a României*, Bucureşti, 1991.
——, *Nicolae Iorga între dictatura regală şi dictatura legionară*, Bucureşti, 2001.
Veiga, Francisc, *Istoria Gărzii de Fier, 1919–1941. Mistica ultranaţionalismului*, Bucureşti, 1995.
Vlad, Laurenţiu, *Imagini ale identităţii naţionale: România la expoziţiile universale şi internaţionale de la Paris, 1867–1937*, Iaşi, 2007.
Vlad, Radu-Dan, *Procesele lui Corneliu Zelea Codreanu*, vol. 1, 1923–1934, Bucureşti, 1999.
Weber, Eugen, „The Men of the Archangel“, *Journal of Contemporary History*, 1/1 (1966).
Wippermann, Wolfgang, *Faschismus*, Darmstadt, 2009.
Zamfiroiu, Lilian, *Relaţii diplomatice româno-italiene 1918–1940*, Bucureşti, 2011.

DRAMATIS PERSONAE

ARGETOIANU, CONSTANTIN (1871–1955), de mai multe ori ministru, adesea schimbându-şi apartenenţa de partid (printre altele, a făcut parte din partidele lui Alexandru Averescu şi Nicolae Iorga).

AVERESCU, ALEXANDRU (1859–1938), general, din 1930 mareşal; de mai multe ori ministru şi prim-ministru; fondator al formaţiunii populiste de dreapta Liga Poporului (din 1920, Partidul Poporului).

BRĂTIANU, CONSTANTIN (Dinu) I.C. (1866–1950), politician şi preşedinte al Partidului Naţional Liberal (1934–1947).

BRĂTIANU, GHEORGHE (1898–1953), istoric; conducător al tinerilor liberali carlişti (1930–1937).

BRĂTIANU, ION (IONEL) I.C. (1864–1927), figură centrală a Partidului Naţional Liberal; prim-ministru în repetate rânduri.

CANTACUZINO, ALEXANDRU (ALECU) (1901–1939), doctrinar legionar.

CANTACUZINO-GRĂNICERUL, GHEORGHE (1869–1937), general, erou în Primul Război Mondial; în intervalul 1935–1937 a fost preşedinte al partidului Totul pentru Ţară, ramura politică a Legiunii.

CAROL II (1893–1953), rege al României între 1930 şi 1940.

CĂLINESCU, ARMAND (1893–1939), membru proeminent al Partidului Naţional-Ţărănesc, aparţinând grupării de centru carliste; l-a susţinut pe regele Carol II în acţiunea de combatere a mişcării legionare şi în instituirea dictaturii regale; ministru de interne, prim-ministru.

CODREANU, CORNELIU ZELEA (1899–1938), întemeietorul mişcării legionare, supranumit „Căpitanul“.

CODREANU, ELENA ZELEA (1902–1994), soţia lui Corneliu Zelea Codreanu.

CODREANU, ELIZA ZELEA, născută Brauner (1876–1956), mama lui Corneliu Zelea Codreanu.

CODREANU, ION ZELEA (1878–1941), tatăl lui Corneliu Zelea Codreanu.

CRAINIC, NICHIFOR (pseudonimul lui Ion Dobre, 1889–1972), profesor de teologie; doctrinar al naţionalismului ortodox (exponent al gândirismului) şi director al ziarului *Calendarul*.

CUZA, ALEXANDRU CONSTANTIN (1857–1947), politician antisemit; fondator al Ligii Apărării Naţionale Creştine (1923–1935) şi cel mai important ideolog al antisemitismului.

CUZA, GHEORGHE ALEXANDRU (1896–1950), fiul lui A.C. Cuza; politician antisemit.

DUCA, ION GHEORGHE (1879–1933), membru marcant al Partidului Naţional Liberal; ministru în repetate rânduri, prim-ministru.

DUMITRESCU-BORŞA, ION (1899–1981), preot, secretar general al partidului Totul pentru Ţară.

FERDINAND I (1865–1927), rege al României între 1914 şi 1927.

GOGA, OCTAVIAN (1881–1938), poet şi politician naţionalist antisemit; în 1935 înfiinţează, împreună cu A.C. Cuza, Partidul Naţional Creştin; prim-ministru.

IONESCU, NAE (1890–1940), profesor de filozofie la Universitatea din Bucureşti; membru al camarilei lui Carol II, ulterior mentor al mişcării legionare.

IONESCU, VIRGIL (1892–1960), inginer; membru al camarilei lui Carol II, iar mai apoi susţinător al lui Codreanu şi legionar de frunte.

IORGA, NICOLAE (1871–1940), istoric, politician, prim-ministru; în 1910 a fondat, împreună cu A.C. Cuza, Partidul Naţionalist-Democrat, de orientare naţionalistă şi antisemită.

LUPESCU, ELENA (1896–1977), amanta şi, mai târziu, soţia regelui Carol II; a avut o influenţă considerabilă asupra politicii româneşti între 1930 şi 1940.

MANIU, IULIU (1873–1953), politician de frunte din Ardeal; din 1926, o figură centrală a Partidului Naţional-Ţărănesc; prim-ministru în repetate rânduri.

MARIN, VASILE (1904–1937), doctrinar legionar.

MIHALACHE, ION (1882–1963), om politic, doctrinar al „statului ţărănesc“; din 1926, una dintre figurile marcante ale aripii de stânga a Partidului Naţional-Ţărănesc.

MOŢA, ION I. (IONEL) (1902–1937), cumnatul lui Corneliu Zelea Codreanu; cofondator al Legiunii şi doctrinar de frunte al acesteia.

NICOLESCU, NICOLETA (?–1939), conducătoarea organizaţiei de femei din

cadrul mişcării legionare.

STELESCU, MIHAI (1907–1936), legionar de frunte, iar apoi, din 1934, disident şi conducător al mişcării Cruciada Românismului.

TĂTĂRESCU, GHEORGHE (1886–1957), membru proeminent al Partidului Naţional Liberal; ca prim-ministru, a fost loial regelui.

VĂCĂREŞTENII – fondatorii Legiunii Arhanghelul Mihail, numiţi astfel ca urmare a detenţiei la închisoarea Văcăreşti; alături de Corneliu Zelea Codreanu şi Ion Moţa, din acest grup făceau parte Tudose Popescu, Radu Mironovici, Ilie Gârneaţă şi Corneliu Georgescu.

VAIDA-VOEVOD, ALEXANDRU (1872–1950), politician de dreapta, originar din Ardeal; de mai multe ori prim-ministru; din 1926 membru al Partidul Naţional-Ţărănesc, de care se desprinde în 1935, când întemeiează partidul naţionalist antisemit Frontul Românesc.

TABEL CRONOLOGIC

13 sept. 1899 Naşterea lui Corneliu Zelea Codreanu.
1903 Pogrom la Chişinău.
1905 Revoluţie în Imperiul Ţarist.
1907 Răscoala ţărănească din România.
apr. 1910 Nicolae Iorga şi A.C. Cuza întemeiază Partidul Naţionalist-Democrat.
1912 -Corneliu Zelea Codreanu devine elev al liceului militar de la Mănăstirea Dealu.
1916–1918 România ia parte la Primul Război Mondial.
1918–1921 Tulburări politice interne în România.
primăvara 1919 Se înfiinţează Garda Conştiinţei Naţionale.
febr. 1920 În timpul conflictelor de muncă de la Iaşi, Codreanu se manifestă ca activist antibolşevic printre muncitori.
nov. 1920 Codreanu blochează accesul în Universitatea din Iaşi, în semn de protest faţă de hotărârea conducerii de a renunţa la slujba religioasă de la începutul semestrului.
4 mai 1921 Se ia decizia excluderii lui Codreanu de la Universitatea din Iaşi, din cauza actelor de violenţă.
6 iunie 1921 În ciuda deciziei, Codreanu îşi continuă studiile la Facultatea de Drept din Iaşi.
iarna 1922–1923 Studii la Berlin şi Jena.
10 dec. 1922 Grave tulburări antisemite provocate de studenţi în universităţile româneşti.
4 mart. 1923 Se înfiinţează Liga Apărării Naţionale Creştine.
oct. 1923 Codreanu şi alţi activişti plănuiesc să asasineze mai mulţi politicieni importanţi şi evrei din elita societăţii.
30 mart. 1924 Conspiratorii sunt achitaţi.

25 oct. 1924 Prefectul poliţiei din Iaşi, Constantin Manciu, este asasinat de Codreanu.
26 mai 1925 Achitarea lui Codreanu la Turnu Severin.
14 iun. 1925 Nunta lui Codreanu cu Elena Ilinoiu.
oct. 1925–mai 1927 Studii la Grenoble.
24 iun. 1927 Întemeierea Legiunii Arhanghelul Mihail.
10 nov. 1928 Preluarea guvernării de către Partidul Naţional-Ţărănesc, care este înclinat spre reforme.
1929 Începutul crizei economice mondiale.
iarna 1930 Marşuri prin sudul Basarabiei şi prin Moldova.
13 apr. 1930 Se înfiinţează Garda de Fier.
8 iun. 1930 Carol II devine regele României.
iul. 1930 Grave tulburări antisemite în Maramureş şi Bucovina; interzicerea marşului planificat în Basarabia.
aug. 1930 Codreanu este achitat după ce ameninţase cu un atentat asupra unui subsecretar de stat.
3 ian. 1931 Garda de Fier este interzisă.
febr.–mart. 1931 Nouă achitare a conducerii Legiunii.
31 aug. 1931 Codreanu candidează la alegerile suplimentare din judeţul Neamţ şi este ales deputat.
mart. 1932 Garda de Fier este din nou interzisă.
17 apr. 1932 Tatăl lui Codreanu este ales deputat în judeţul Tutova.
17–20 iul. 1932 În urma alegerilor regulate, Gruparea Corneliu Zelea-Codreanu obţine cinci locuri în Parlament.
24 ian. 1933 Lupte de stradă la Bucureşti între legionari şi autorităţi.
vara 1933 Repetate ciocniri violente cu autorităţile.
toamna 1933 Începerea lucrărilor la Casa Verde; noi conflicte cu autorităţile în timpul campaniei electorale.
9–10 dec. 1933 Interzicerea Gărzii de Fier; arestări în masă.
29 dec. 1933 -Asasinarea prim-ministrului Ion Gheorghe Duca de către trei legionari („nicadorii“).
19 mart.–5 apr. 1934 Procesul asasinării lui Duca: ucigaşii prim-ministrului sunt condamnaţi, dar conducerea Legiunii este achitată.
vara 1934 Sunt organizate primele tabere de muncă legionare.
sept. 1934 Ruptură între Mihai Stelescu şi Codreanu.
20 mart. 1935 Se înfiinţează partidul legionar Totul pentru Ţară.
vara 1935 Isterie religioasă de masă după presupusele apariţii divine de la Maglavit.

primăvara–vara 1935 -Se înfiinţează formaţiunile naţionaliste antisemite Frontul Românesc (Alexandru Vaida-Voevod) şi Partidul Naţional Creştin (Octavian Goga, A.C. Cuza)

3–5 apr. 1936 Legionarii domină congresul studenţilor de la Târgu Mureş.

vara 1936 Al treilea sezon al taberelor de muncă legionare.

16 iul. 1936 Asasinarea disidentului Mihai Stelescu de către legionari („decemvirii“).

primăvara–toamna 1936 Codreanu îşi intensifică luările de poziţie asupra politicii externe.

toamna 1936 Începutul mobilizării muncitorilor (Corpul Muncitoresc Legionar).

13 febr. 1937 Mare manifestaţie legionară cu prilejul înmormântării a doi legionari căzuţi în războiul civil din Spania (Ion Moţa şi Vasile Marin).

9 apr. 1937 Excluderea din dinastie a prinţului moştenitor Nicolae, simpatizant al Legiunii.

25 nov. 1937 Pact de neagresiune electorală încheiat de Codreanu cu Iuliu Maniu şi Gheorghe Brătianu.

20 dec. 1937 După anunţarea rezultatelor oficiale ale alegerilor parlamentare, partidul Totul pentru Ţară obţine 15,58% din voturi (în realitate, procentul era de 22-25%).

28 dec. 1937–10 febr. 1938 Guvernare antisemită Goga–Cuza; ciocniri grave între susţinătorii acesteia şi legionari.

ian.–început febr. 1938 Apropiere între Codreanu şi Goga.

10 febr. 1938 Lovitura de stat a lui Carol II şi instituirea dictaturii regale.

19 apr. 1938 Codreanu este condamnat la şase luni de închisoare pentru calomnierea lui Nicolae Iorga.

27 mai 1938 Codreanu este condamnat la zece ani de muncă silnică, între altele pentru înaltă trădare.

29 sept. 1938 Acordul de la München.

15–28 nov. 1938 Carol II desfăşoară vizite de stat în Marea Britanie, Franţa şi Germania.

29–30 nov. 1938 Codreanu, „nicadorii“ şi „decemvirii“ sunt executaţi.